

ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:

передумови розробки,
концептуальні засади,
основні положення

ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:

передумови розробки,
концептуальні засади,
основні положення

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
27 червня 2024 року (протокол № 13).*

Рецензенти:

Дудоров О.О. – професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор.

Мовчан Р.О. – професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, професор.

Орлеан А.М. – заступник директора Тренінгового центру прокурорів України, доктор юридичних наук, доцент.

Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. // За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ. 494 с.

ISBN 978-617-7627-47-9

Монографію присвячено обґрунтуванню передумов розробки, визначенню концептуальних засад та опису основних положень проекту нового Кримінального кодексу України. Авторами монографії є члени Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України №584/2019 від 7 серпня 2019 року.

Для народних депутатів України, суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих і детективів, дізнавачів, науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних вищих закладів освіти, всіх, хто цікавиться питаннями реформи кримінального права.

© Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І., 2024

© Видавництво Компанія ВАІТЕ, 2024

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі

Ця монографія видана за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проекту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни». У цій публікації висловлено виключно погляди авторів. Вони не обов'язково збігаються з офіційною позицією ОБСЄ.

ЗМІСТ

Список скорочень	8
-----------------------------------	----------

Передмова (Ю. Баулін, М. Хавронюк)	9
---	----------

Розділ 1. Новий Кримінальний кодекс України: передумови розробки, концептуальні засади, юридична форма та межі дії 12

1.1. Стан кримінального законодавства сучасної України (Ю. Баулін, Н. Марчук)	12
1.2. Необхідність підготовки і ухвалення нового КК (О. Бакумов, Ю. Баулін)	17
1.3. Етапи підготовки Проекту КК (І. Вишневецька, М. Хавронюк)	24
1.4. Ціннісні засади Проекту КК (Ю. Баулін)	34
1.5. Принципи КК та його застосування (М. Хавронюк)	40
1.6. Структура Проекту КК (М. Хавронюк)	49
1.7. Юридична форма Проекту КК (В. Навроцький)	56
1.8. Співвідношення Загальної та Особливої частин у Проекті КК (В. Навроцький)	63
1.9. Дія КК у часі та просторі (Ю. Пономаренко)	69
1.10. Перехідні та прикінцеві положення Проекту КК (Ю. Пономаренко)	74

Розділ 2. Кримінальне правопорушення 82

2.1. Поняття кримінального правопорушення та його ознаки (Ю. Баулін)	82
2.2. Об'єкт і об'єктивна сторона кримінального правопорушення (Н. Гуторова)	87
2.3. Суб'єкт кримінального правопорушення (В. Бурдін)	90
2.4. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення (В. Навроцький)	92
2.5. Шкода та її види. Ступені тяжкості злочинів (М. Хавронюк)	96
2.6. Незакінчений злочин (Н. Гуторова)	102
2.7. Співучасть у кримінальному правопорушенні (Н. Гуторова)	106
2.8. Множинність кримінальних правопорушень (Н. Гуторова)	111
2.9. Обставини, що виключають протиправність діяння (Ю. Баулін)	112
2.10. Кримінально-правова кваліфікація (В. Навроцький)	119

Розділ 3. Кримінально-правові засоби та їх застосування. 124

3.1. Поняття і види кримінально-правових засобів (Ю. Пономаренко).	124
3.2. Покарання (Ю.Пономаренко)	127
3.3. Призначення покарання (Н. Гуторова)	132
3.4. Звільнення від покарання. Зміна призначеного покарання (О. Горох).	139
3.5. Пробація (О. Горох)	148
3.6. Засоби безпеки (В. Бурдін).	156
3.7. Реституція та компенсація (О. Горох).	161
3.8. Конфіскація майна та вилучення речі (В. Бурдін)	165
3.9. Судимість (В. Навроцький).	168
3.10. Особливості застосування кримінально-правових засобів щодо неповнолітніх та молодих осіб (В. Навроцький)	173
3.11. Кримінально-правові засоби щодо юридичної особи (Є. Стрельцов)	178

Розділ 4. Кримінальні правопорушення проти людини 184

4.1. Злочини проти життя (Н. Гуторова)	184
4.2. Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини (Н. Гуторова)	189
4.3. Кримінальні правопорушення проти ментальної та фізичної безпеки людини (Н. Гуторова)	195
4.4. Кримінальні правопорушення проти особистої свободи та гідності людини (І. Вишневська)	198
4.5. Кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини (Ю. Пономаренко)	202
4.6. Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей (Ю. Пономаренко).	208
4.7. Кримінальні правопорушення проти приватності людини (Є. Стрельцов)	214
4.8. Кримінальні правопорушення проти свободи світогляду та віросповідання людини (Ю. Баулін)	217
4.9. Кримінальні правопорушення проти соціально-економічних прав людини (В. Бурдін)	219
4.10. Кримінальні правопорушення проти виборчих прав та референдумного права (П. Андрушко)	224
4.11. Кримінальні правопорушення проти рівноправності та політичних прав (П. Андрушко)	229

Розділ 5. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я. 235

5.1. Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей (Н. Гуторова)	235
5.2. Кримінальні правопорушення проти порядку обігу психоактивних речовин (О. Горох)	242

5.3. Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля (Ю. Пономаренко)	252
--	-----

Розділ 6. Кримінальні правопорушення проти економіки 258

6.1. Кримінальні правопорушення проти власності (Є. Стрельцов)	258
6.2. Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності (Є. Стрельцов).	263
6.3. Кримінальні правопорушення проти фінансів (Н. Гуторова)	267
6.4. Кримінальні правопорушення проти порядку господарювання (Є. Стрельцов)	280
6.5. Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів (Ю. Пономаренко)	284

Розділ 7. Кримінальні правопорушення проти суспільства . . .290

7.1. Злочини проти безпеки від організованої злочинної діяльності (В. Навроцький).	290
7.2. Злочини проти безпеки від тероризму (В. Навроцький)	296
7.3. Кримінальні правопорушення проти загальної безпеки (В. Навроцький).	301
7.4. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту (В. Навроцький)	307
7.5. Кримінальні правопорушення проти публічного порядку (В. Навроцький).	312
7.6. Кримінальні правопорушення проти моральності та культурної спадщини (В. Навроцький).	316
7.7. Кримінальні правопорушення проти безпеки інформаційних систем (О. Горох)	322
7.8. Кримінальні правопорушення проти достовірності інформації, що міститься на речових носіях (П. Андрушко)	324
7.9. Кримінальні правопорушення проти добросовісності у приватній та спортивній сферах (В. Навроцький)	331

**Розділ 8. Кримінальні правопорушення проти
правосуддя (Ю. Баулін). 336**

8.1. Загальна характеристика і система кримінальних правопорушень проти правосуддя	336
8.2. Злочини проти основ правосуддя	338
8.3. Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю	342
8.4. Кримінальні правопорушення проти порядку виконання судового рішення.	344

**Розділ 9. Кримінальні правопорушення проти держави та
національної безпеки України (М. Хавронюк) 346**

9.1. Система і видові об'єкти кримінальних правопорушень проти держави та національної безпеки України	346
---	-----

9.2.	Злочини проти національної безпеки України	346
9.3.	Кримінальні правопорушення проти режиму таємниці інформації, що належить державі	351
9.4.	Кримінальні правопорушення проти порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму	353
9.5.	Кримінальні правопорушення проти порядку публічної служби	354
9.6.	Кримінальні правопорушення проти добросовісності в публічній сфері	356
9.7.	Кримінальні правопорушення проти порядку декларування.	360
9.8.	Кримінальні правопорушення проти порядку публічного управління	361
9.9.	Кримінальні правопорушення проти порядку виконання військового, мобілізаційного обов'язків, проходження альтернативної служби чи служби цивільного захисту	363

Розділ 10. Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби (М. Хавронюк) 366

10.1.	Система, родовий і видовий об'єкти та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби	366
10.2.	Загальна характеристика найбільш поширених кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби	369
10.3.	Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти порядку військової публічної служби.	372
10.4.	Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби в умовах збройного конфлікту	374
10.5.	Особливості застосування окремих положень Загальної частини щодо статей Книги десятої	375

Розділ 11. Злочини проти міжнародного правопорядку (М. Хавронюк) 376

11.1.	Система і загальна характеристика злочинів проти міжнародного правопорядку.	376
11.2.	Вимоги міжнародних актів щодо визначення найбільш тяжких міжнародних злочинів.	379
11.3.	Загальна характеристика найбільш тяжких міжнародних злочинів	389
11.4.	Особливості визначення воєнних злочинів	391
11.5.	Особливості визначення злочинів проти міжнародної безпеки	393

Післямова (Ю. Баулін, М. Хавронюк)	395
Додатки (М. Хавронюк, І. Вишневіська)	397
Додаток 1. Список публікацій членів Робочої групи за тематикою Проекту КК	397
Додаток 2. Міжнародні договори, враховані під час підготовки Проекту КК	441
Додаток 3. Директиви та інші акти ЄС, враховані під час підготовки Проекту КК	446
Додаток 4. Науково-практичні заходи, присвячені обговоренню положень Проекту КК	450
Додаток 5. Розширений зміст Проекту КК станом на 1 серпня 2024 року	453
Авторський колектив	487

Список скорочень

АРК – Автономна Республіка Крим

БАКП – Всеукраїнська асоціація кримінального права

ВІЛ – вірус імунодефіциту людини

ГК – Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року

ЕКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КАСУ – Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року

КВК – Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року

КК – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року

КМЄС – Консультативна місія Європейського Союзу в Україні

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року

КСУ – Конституційний суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року

Ланцаротська конвенція – Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 року

МКС – Міжнародний кримінальний суд

н. м. д. г. – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

Проект КК – проект нового Кримінального кодексу, розроблений Робочою групою

проступок – кримінальний проступок

р. о. – розрахункова одиниця

Римський статут МКС – Римський статут Міжнародного кримінального суду

Робоча група – Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, створеної відповідно до Указу Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019

Стамбульська конвенція – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами 2011 року

ЦВК – Центральна виборча комісія

ЦК – Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

Перед вами монографія, присвячена обґрунтуванню передумов розробки, концептуальним засадам та основним положенням проекту нового Кримінального кодексу України. Монографію підготували члени Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України №584/2019 від 7 серпня 2019 року.

Необхідність видання цієї монографії обумовлена таким.

Робоча група протягом трьох останніх років на численних конференціях, семінарах, інших заходах активно обговорює з науковцями, працівниками органів правопорядку й судів концептуальні та окремі положення підготовленого нею Проекту КК. Серед наукової спільноти основні положення Проекту КК здебільшого знаходять підтримку. Кримінологічне співтовариство добре поінформоване про те, наскільки чинний КК не узгоджується з верховенством права, є зручним для «вибіркового правосуддя», а тому вчені юристи не хочуть ані самі повторювати колишніх помилок, ані надати можливість повторити їх законодавцю.

Водночас представники практичних органів у своїй більшості або лише чули про існування такого проекту, або, ознайомившись з окремими його положеннями (і не осягнувши Проект КК у цілому), скептично поставились до необхідності його розробки та ухвалення, посилаючись на нібито складність його положень, незвичність викладу кримінально-правових приписів тощо.

Практично важко уявити повну згоду з абсолютно усіма положеннями Проекту КК, тим більше, що деякі з них дійсно є нетрадиційними для вітчизняного кримінального права і до них треба звикнути. Є і такі положення, з приводу яких думка дуже суб'єктивна й навіть погляди науковців є протилежними. Наприклад, В. Куц вимагає включити кримінальні проступки до Проекту КК, а П. Фріс заперечує це. Або І. Шмарін і В. Куц за подальше розширення глосарію КК, а І. Зінченко та О. Шостак – за його звуження¹. Вочевидь, задовольнити позицію кожного неможливо.

¹ Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримінал. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. 150 с.

Відтак, наразі існує соціальний запит на пояснення того, що і кого не влаштовує у чинному КК, чому виникла потреба у його заміні та підготовці нового КК, чим цей Проект КК відрізняється від чинного КК, якими є основні положення Проекту КК, коли можна очікувати його внесення на розгляд парламенту, скільки часу необхідно відвести на введення його в дію, які зміни в законодавстві спричинить ухвалення нового КК, які проблеми можуть виникнути під час переходу від чинного до нового КК та як їх подолати тощо? На ці та багато інших питань читачі знайдуть відповідь у цій монографії.

Авторами розділів і підрозділів монографії є, як правило¹, ті члени Робочої групи, які готували первісний текст відповідного розділу Проекту КК, виходячи з концептуальних положень, ухвалених Робочою групою. Кожен такий текст неодноразово обговорювався Робочою групою, доповнювався та удосконалювався. У підсумку це дає підстави стверджувати, що зміст усіх положень Проекту КК є підсумком п'ятирічної колективної праці всіх членів Робочої групи. Це не означає, що стосовно усіх без винятку положень досягнуто консенсусу. Для вирішення того чи іншого дискусійного питання часом доводилося голосувати, і в остаточному тексті закріплено те положення, за яке проголосувала більшість членів Робочої групи. Отже, автор первісного тексту, навіть якщо він опинився у меншості, у цій монографії викладає загальну думку більшості, яка проголосувала за те чи інше положення Проекту КК.

Для наочності та зручності користування монографією її структура підпорядкована змісту Проекту КК: нумерація розділів та підрозділів у монографії в основному збігається з нумерацією, відповідно, книг та розділів у Проекті КК. Після обґрунтування необхідності розробки нового КК, опису його концептуальних положень і меж дії, в монографії висвітлюються питання в тій послідовності, в якій вони викладені в самому Проекті КК: наступні два розділи присвячено питанням Загальної частини – кримінальному правопорушенню і кримінально-правовим засобам та їх застосуванню, а решта вісім розділів – положенням Особливої частини, починаючи з кримінальних правопорушень проти людини і завершуючи злочинами проти міжнародного порядку.

Монографія – це не коментар положень Проекту КК в його звичайному розумінні (мабуть, коментар є справою майбутнього). Подання матеріалу в ній підпорядковане певним вимогам, відповідно до

¹ Розподіл авторів, відповідальних за підготовку початкового тексту розділів Проекту КК, визначено в кінці тексту Проекту КК на вебсайті Робочої групи. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf>

яких автори намагалися висвітлити основні, найбільш принципові підходи під час аналізу положень того чи іншого розділу Проекту КК, класифікувати певні правові приписи, пояснити позицію Робочої групи з дискусійних питань кримінально-правового регулювання. Обов'язковим елементом викладення матеріалу часто є порівняння положень Проекту КК з чинним КК, пояснення того, у чому полягають відмінності та яке це має значення для правозастосування. За потреби автори посилаються на міжнародні зобов'язання України, які врахувала Робоча група, формулюючи певні положення Проекту КК.

Аналізуючи положення окремих книг або розділів Особливої частини, автори спочатку, як правило, дають загальну характеристику складів кримінальних правопорушень, що містяться у цьому розділі; вказують на відмінності, які існують у Проекті КК порівняно з чинним КК, пояснюють, чим ці відмінності викликані та які вони мають переваги; описують систему складів кримінальних правопорушень, розміщених у розділі; визначають родовий, а за необхідності видові та безпосередні об'єкти. Потім аналізують наскрізні терміни, що вживаються у розділі; наводять основні склади злочинів, деякі їх характеристики, ступінь їх тяжкості та ознаки, які її знижують та підвищують. Наприкінці характеризують склади проступків і на завершення (де це доцільно) акцентують на особливостях застосування певних положень Загальної частини до кримінальних правопорушень, передбачених розділом, що аналізується.

Книгу написано на основі тексту Проекту КК станом на 1 серпня 2024 року: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

Шановні читачі!

Автори монографії сподіваються, що відповіли на більшість питань, які у вас виникли під час ознайомлення з Проектом КК, текст якого регулярно оновлюється на сайті <https://newcriminalcode.org.ua/concept>. У разі появи додаткових питань або пропозицій щодо удосконалення положень Проекту КК, ви маєте можливість розмістити їх на зазначеному сайті (у спеціальній рубриці «Запропонувати ідею / Поставити запитання») і Робоча група обов'язково їх обговорить та ухвалить спільне рішення.

Члени Робочої групи щиро вдячні Консультативній місії ЄС в Україні за багаторічну й багатогранну підтримку діяльності Робочої групи з підготовки та удосконалення Проекту КК, Програмі підтримки ОБСЄ для України за технічну підтримку в опрацюванні Робочою групою Проекту КК, ініціативу щодо підготовки цієї монографії та допомогу в її виданні, а також рецензентам цієї монографії – докторам юридичних наук О.О. Дудорову, Р.О. Мовчану та А.М. Орлеану.

РОЗДІЛ 1. НОВИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ РОЗРОБКИ, КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ЮРИДИЧНА ФОРМА ТА МЕЖІ ДІЇ

1.1. Стан кримінального законодавства сучасної України

16 липня 1990 року Верховна рада Української РСР ухвалила Декларацію «Про державний суверенітет України», в якій проголосила державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту й неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах. Акт проголошення незалежності був ухвалений Верховною Радою Української РСР 24 серпня 1991 року, згідно з яким проголошено незалежність України та створення самостійної української держави – УКРАЇНИ, на території якої мають чинність виключно Конституція та закони України.

Згідно з постановою Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року в Україні 1 грудня 1991 року був проведений Всеукраїнський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності України, на якому 90,92% виборців дали ствердну відповідь на запитання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?».

Відновлення незалежності України відбулося під час чинності Кримінального кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки, прийнятого 28 грудня 1960 року, який набув чинності 1 квітня 1961 року (далі – КК 1960 р.) і замінив КК УСРР 1927 року. КК 1960 року являв собою нормативно-правовий акт, що включав положення: Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 року; окремих загальносоюзних законів про кримінальну відповідальність за державні, військові й низку інших злочинів, що посягали на інтереси СРСР; Загальну та Особливу частини, зміст яких відповідав компетенції Української РСР у складі СРСР.

КК 1960 року містив чимало прогресивних новел. Серед них:

- єдина підстава кримінальної відповідальності – вчинення особою умисно або з необережності суспільно небезпечного

діяння, передбаченого кримінальним законом, і непряма (контекстуальна) заборона застосування кримінального закону за аналогією;

- приписи щодо дії закону в часі, зокрема його зворотної дії;
- встановлення загального віку суб'єкта, якій підлягав кримінальній відповідальності, з 16 років (зниженого – з 14 років);
- відмова від покарань у виді оголошення ворогом трудящих, позбавлення громадянства й вигнання з СРСР;
- встановлення максимального строку позбавлення волі у 15 років (як виняток – у разі заміни смертної кари – до 20 років);
- нові підстави звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання тощо.

Водночас КК 1960 року містив і регресивні положення щодо:

- збереження статусу «особливо небезпечного рецидивіста»;
- широкої можливості застосування смертної кари як виду покарання (наприклад, каралися смертною карою: дії, що дезорганізують роботу виправно-трудоустанов (ч. 2 ст. 69-1); виготовлення або збут підроблених грошей або цінних паперів (ч. 2 ст. 79); порушення правил про валютні операції (ч. 2 ст. 80); розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах (ст. 86-1); отримання хабара за особливо обтяжуючих обставин (ч. 3 ст. 168); угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ч. 2 ст. 217-2);
- ідеологізованості багатьох приписів, передусім в статтях Особливої частини (наприклад, кримінальна відповідальність за антирадянську агітацію і пропаганду (ст. 62);
- визнання злочинами діянь, які не мали суспільної небезпечності або вже втратили її (наприклад, визнавалися злочинами мужолозтво – добровільні статеві зносини чоловіка з чоловіком (ст. 122); недонесення про злочин (ст. 187); порушення правил про валютні операції (ст. 80); заняття приватнопідприємницькою діяльністю (ст. 150); комерційне посередництво (ст. 151); спекуляція – скуповування та перепродаж товарів або інших предметів з метою отримання прибутку (ст. 154);
- диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти власності залежно від форми власності;
- непропорційності санкцій статей Особливої частини: більш сувора караність злочинів проти інтересів держави і суспільства, ніж проти прав і свобод людини тощо.

Вочевидь, що на момент відновлення Україною державної незалежності КК УРСР 1960 року відображав ідеологію, політику й

практику у сфері боротьби зі злочинністю, що існувала на час перебування Української РСР у складі Союзу РСР як союзної республіки, ґрунтувався на існуючій в країні плановій державній економіці, адміністративно-командному управлінні тощо.

Вихід України з Союзу РСР, зміна політичних оцінок недавнього минулого, реабілітація правозахисників, поступовий перехід від планово-командної економіки до ринкових її основ, зміни у політичній та юридичній правосвідомості політичної еліти, правозастосувачів та населення, зовнішньоекономічні та інші фактори, зокрема, значне зростання злочинності у перші роки незалежної України, поява та швидко поширення її організованих форм, криміналізація економіки, підвищення рівня «професіоналізму» злочинців, корупція серед посадових осіб держави та інше потребувало значних змін у кримінальному законі. У зв'язку з цим чимало статей з КК 1960 року було виключено, водночас багато складів злочинів було змінено, криміналізовані нові суспільно-небезпечні діяння. Зрештою, внесені у 1991 - 2001 роках зміни були настільки значними, що сформувалися соціальні, політичні, економічні, міжнародні, правові, кримінологічні та доктринальні передумови підготовки та ухвалення нового КК України.

Соціальні передумови: 1) утвердження Українського народу як носія суверенітету України, єдиного джерела влади в Україні й формування політичної української нації; 2) початок формування громадянського суспільства в Україні; 3) зростання соціальної, політичної, економічної та інших форм активності населення України; 4) утвердження багатокладності суспільного життя, плюралізму думок і свободи слова, крах системи єдиної державної ідеології; 5) зміна в ієрархії соціальних цінностей; 6) зміна соціальної структури населення України та поява нових суспільних груп – підприємці, самозайняте населення, громадські активісти тощо.

Політичні передумови: 1) формування в Україні власної системи органів державної влади й органів місцевого самоврядування, не пов'язаної з попередньою союзною системою; 2) формування реального багатопартійного укладу політичного життя; 3) відмова від єдиного політичного курсу й гарантування політичного плюралізму тощо.

Економічні передумови: 1) перехід від планово-адміністративної до ринкової економіки; 2) визнання рівноправності усіх форм власності; 3) поява нових видів суспільних відносин у сфері економіки (підприємницька діяльність, банкрутство тощо); 4) модифікація чи трансформація відносин, що існували раніше (кредитно-грошова сфера, сплата податків) тощо.

Міжнародні передумови: 1) реальне набуття Україною статусу повноправного суб'єкта міжнародних відносин; 2) укладення та ратифікація міжнародних договорів, що містили зобов'язання держави у сфері кримінального права; 3) укладення двосторонніх і багатосторонніх договорів про співпрацю у боротьбі зі злочинністю; 4) загальносвітові та регіональні (європейські) тенденції розвитку національного кримінального законодавства окремих країн.

Правові передумови: 1) ухвалення Конституції України 28 червня 1996 року; 2) суттєве реформування інших так званих «регуляторних» галузей законодавства України, активізація роботи над проектом Цивільного та інших кодексів України; 3) розвиток змісту та гарантій прав людини; 4) невідповідність КК України 1960 року вимогам часу, архаїчність багатьох його положень, наявність серйозних прогалин, системна неузгодженість з іншими нормативно-правовими актами, необхідність перегляду переліку та змісту багатьох ознак складів злочинів, гостра потреба в удосконаленні системи покарань тощо.

Кримінологічні передумови: 1) різке зростання у 1990-х роках рівня злочинності, зокрема рецидивної; 2) поява нових та істотна модифікація раніше відомих форм злочинності (організована, транснаціональна, економічна, корупційна, комп'ютерна тощо); 3) поява нових, раніше невідомих чи непоширених, видів суспільно небезпечних діянь (торгівля людьми, експлуатація людей, наркотична злочинність, порушення у сфері фінансової, банківської, кредитної діяльності, сфері оподаткування тощо).

Доктринальні передумови: 1) розроблення українськими вченими загальних питань кримінально-правової протидії злочинності та окремих інститутів кримінального права; 2) дослідження науковцями проблем практичного застосування приписів КК УРСР 1960 року (суперечності та непослідовності в судовій практиці, недостатність положень КК для практики тощо); 3) зростання міжнародного наукового співробітництва, а відтак можливостей щодо дослідження та рецепції іноземного досвіду кримінально-правового регулювання суспільних відносин між державою та злочинцями, аналізу наукових розробок іноземних вчених-криміналістів тощо.

31 жовтня 1991 року Президія Верховної Ради України ухвалила постанову № 1759-XII «Про підготовку проектів законодавчих актів України»¹, якою Кабінету Міністрів України було доручено, зокрема, підготувати новий КК України.

¹ Про підготовку проектів законодавчих актів України: Постанова Президії ВР України від 31 жовтня 1991 року № 1759-XII. *ВВР України*. 1991. № 52, ст. 780.

24 березня 1992 року Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням № 176-р створив робочу групу з підготовки проекту КК України, призначивши головою робочої групи Генерального прокурора України В.В. Дацюка та його заступником – ректора Української державної юридичної академії (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) В.Я. Тація. Офіційно склад робочої групи з підготовки проекту КК України чисельністю у 27 осіб був затверджений розпорядженням віцепрем'єр-міністра 20 жовтня 1992 року.

У процесі підготовки проекту КК України 2001 року узагальнено можна виділити три етапи:

- 1) утвердження основних концептуальних положень проекту нового КК та його підготовка для розгляду Верховною Радою України;
- 2) приведення проекту КК України у відповідність з Конституцією України та загально визнаними принципами й нормами міжнародного права;
- 3) парламентські читання та ухвалення КК України¹.

Чинний КК України був ухвалений Верховною Радою України 5 квітня 2001 року й набрав чинності 1 вересня 2001 року.

Чинний КК побудований на відповідних концептуальних засадах, серед яких: утвердження загальнолюдських цінностей, головною з яких є людина, її природні права та свободи; відповідність Конституції України, загально визнаним принципам і нормам міжнародного права; єдність термінології; збереження наступності законодавства. Структурно КК складався із Загальної частини (17 розділів, 124 статті), Особливої частини (20 розділів, 434 статті) та Прикінцевих і Перехідних положень (два розділи, 26 пунктів)².

КК України 2001 року є чинним двадцять три роки. Згадаймо: КК УСРР 1927 року був чинним 34 роки та на час його чинності випали НЕП, індустріалізація і колективізація, Голодомор і масові репресії, підготовка до Другої світової війни, сама війна й повоєнне

¹ Борисов В.І. Кримінальний кодекс України 2001 року: хроніки підготовки та прийняття. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2022, №2. С. 16.

² Тацій В.Я., Сташис В.В. Новий Кримінальний кодекс України. *Право України*. 2001, № 7. С. 3-5; Баулін Ю. Новий Кримінальний кодекс України в контексті сучасної кримінально-правової думки. *Антологія української юридичної думки*. В 10 т. Т. 10: Юридична наука незалежної України / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. К.: Вид. Дім «Юридична книга». 2002-2005. Т. 10. 2005. С. 591-626; Пояснювальна записка до проекту Кримінального кодексу України, підготовленого робочою групою Кабінету Міністрів України. *Українське право*. 1997. Число 2(7). С.127; Матеріали проекту Кримінального кодексу України 2001 року. Архів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Книга 6 (1994 – 1995 рр.). С. 273-275.

відновлення та інші масштабні події. КК України 1960 року діяв понад 40 років у такі історичні періоди, як побудова «розвинутого соціалізму» в СРСР, період застою, перебудова, розпад СРСР й відновлення Україною незалежності, перші роки становлення нової економічної, соціальної та політичної систем у країні.

Таким чином, попередні кримінальні закони були чинними довше за чинний КК і при цьому «пережили» періоди істотних, часто кардинальних змін у суспільстві та державі. Але і на час дії чинного КК також випали доленосні події бурхливого розвитку політичної системи, економічного розвитку країни на ринкових засадах, обрання Україною євроінтеграційного та євроатлантичного курсу, і, нарешті, воєнна агресія РФ проти України. Зазначені та інші чинники внесли багато нового в стан та структуру злочинності, на протидію якої активно реагували депутати сімох скликань Верховної Ради України, які внесли численні зміни до чинного КК.

Указом Президента України від 7 серпня 2019 року створена Комісія з питань правової реформи, в межах якої утворена Робоча група. Перед Комісією поставлено завдання сприяти подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини й громадянина з урахуванням міжнародних зобов'язань України. Комісія відповідно до покладеного на неї завдання, зокрема, готує та узагальнює пропозиції щодо змін до Конституції України, законодавства про організацію судової влади, здійснення правосуддя та статус суддів, законодавства про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального законодавства, а також щодо розвитку юридичної освіти, реформування органів правопорядку.

Робоча група, обговорюючи питання подальшого розвитку кримінального законодавства України, дійшла висновку, що чинний КК не може бути реформований шляхом підготовки нової його редакції або внесення точкових змін до нього. Виникла необхідність оновлення в цілому кримінального законодавства України й таке оновлення можливе лише шляхом підготовки Проекту КК України на принципово нових концептуальних засадах з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства.

1.2. Необхідність підготовки і ухвалення нового КК

Необхідність підготовки та ухвалення нового КК України своїми чинниками має належні соціальні, політичні, економічні, міжнародні, кримінологічні, правові та доктринальні передумови.

1.2.1. Кримінально-правові передумови розробки та ухвалення нового КК

Кримінально-правових передумов підготовки та ухвалення нового КК України чимало. Розглянемо їх.

1. Пострадянська філософія КК України 2001 року. Чинний КК побудований на концепції встановлення заборон для потенційних суб'єктів злочинів під загрозою застосування до них засобів кримінальної відповідальності. Проте такий концептуальний підхід не відповідає положенням Конституції України. Відомо, що положення КК застосовують уповноважені органи й посадові особи держави, діяльність яких підпорядкована вимогам ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Іншими словами, діяльність зазначених державних органів і посадових осіб підпорядковується принципу: «дозволено лише те, що передбачено законом, все інше – заборонено».

Таким чином, предметом регулювання нового КК притаманними йому правовими засобами є суспільні відносини, які виникають між державою та особами, які вчиняють кримінальні правопорушення або інші протиправні діяння, що передбачені КК. Ним не є поведінка людей, які не вчиняють кримінальних правопорушення і некримінальна поведінка яких значною мірою обумовлена впливом різних неюридичних факторів.

2. Необхідність зміни ролі КК у житті людини, суспільства та держави. Одним із концептуальних положень КК 2001 року є визначення кримінального законодавства як одного з основних засобів боротьби з негативними суспільно небезпечними явищами у суспільстві, а кримінальне право є однією із головних галузей у національній системі права України.

Але відомо, що кримінальний закон є останнім, крайнім засобом у протидії негативним явищам, що існують у суспільстві. І принципу пропорційності в цій частині повинні бути підпорядковані як визначення у законі ознак кримінальних правопорушень так їх поділ на злочини й кримінальні проступки, так і визначення та застосування кримінально-правових засобів до кримінального правопорушника з кінцевою метою повернення його у суспільство як «доброго сусіда».

3. Пострадянська модель чинного кримінального закону.

Чинний КК є в основному «виправленим і доповненим» варіан-

том КК 1960 року, і він успадкував багато змістовних положень, стиль викладу законодавчого матеріалу, термінологію тощо.

Новий КК повинен ґрунтуватися на засадах верховенства права у його актуальному розумінні, враховувати сучасні тренди у суспільному житті, зокрема, нові реалії у стані, динаміці й структурі національної та міжнародної злочинності, пріоритети європейської (як країн Ради Європи, так і країн Європейського Союзу) кримінально-правової політики, вимоги цифровізації, юридичної визначеності, гуманізму тощо.

4. Порухення системності чинного КК. За підрахунками проф. В.І. Тютюгіна, упродовж майже 23-річного строку чинності КК України 2001 року до нього внесено надзвичайно велику кількість поправок, а саме: станом на 1 серпня 2024 року внесено **1469 змін**, з них – 280 до Загальної частини і 1189 – до Особливої частини. Багато положень Кодексу змінювалися неодноразово.

Зміни вносилися: двічі – у 98 статей, тричі – у 61 статтю, чотири рази – у 48 статей, п'ять разів – у 35 статей, шість разів – у 17 статей, сім разів – у 8 статей, вісім разів – в 11 статей, десять разів – у 2 статті (статті 96-3, 364 КК), п'ятнадцять разів – у статтю 368 КК («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»).

Крім того, КК доповнено 127 новими статтями, з них Загальна частина – 17, а Особлива частина – 110 статтями. Але вже і в ці нові статті внесено 195 змін (поки вони були чинними), а потім 17 з цих нових статей виключено із КК. Усього із КК виключено 41 статтю.

Слід погодитися з В.І. Тютюгіним, що «баланс між стабільністю і динамізмом у чинному КК явно схиляється на користь стрімкого його динамізму. Але навряд чи таку тенденцію можна визнати позитивною, бо численні, не завжди узгоджені між собою, іноді недостатньо обґрунтовані та хаотичні зміни норм КК, виключення із нього навіть тих норм, якими попереднього його було доповнено – все це призводить до порушення системних зв'язків між приписами КК, виникнення колізій між окремими його нормами, створює прогалини, а іноді й до включення до КК відверто помилкових законодавчих положень»¹. Наприклад, явно помилковим є положення ч. 2 ст. 96-4 КК, де вказується на «...кримінальне пра-

¹ Тютюгін В.І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 26-52.

вопорушення, вчинене державою, суб'єктами державної власності або державного управління»¹.

5. Викривлення у чинному КК фундаментальних засад вчення про кримінальне правопорушення. Це сталося в результаті впровадження у КК 2001 року змін, внесених Законом № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року. Впровадження кримінальних проступків призвело до підризу закріплених у чинному КК України фундаментальних засад, які у свій час стали результатом тривалих доктринальних досліджень та законопроектних робіт.

Найбільш наочно це видно у механічній заміні: термінів «злочинний» на «кримінально-протиправний», що спричинило викривлення ознак кримінального правопорушення (кримінальна протиправність діяння, кримінально-протиправний намір); видів необережної вини (кримінально-протиправна самовпевненість, кримінально-протиправна недбалість); форм співучасті (кримінально-протиправні групи, кримінально-протиправний шлях, кримінально-протиправна діяльність); ознак і правових наслідків обставин, що виключають злочинність діяння (обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, кримінально-протиправний наказ або розпорядження) тощо.

Окрім того, у Законі № 2617-VIII запровадження категорії кримінальних проступків здійснене не через виокремлення самостійної категорії таких діянь залежно від виду та розміру спричиненої ними шкоди та форми вини особи і на цій підставі їх відмежування від злочинів та адміністративних правопорушень, а шляхом механічного перейменування злочинів невеликої і багатьох злочинів середньої тяжкості на кримінальні проступки, в результаті чого не було здійснено ні декриміналізації, ні пом'якшення кримінальної відповідальності за кримінальні проступки.

6. Розбалансованість системи санкцій. У чинному КК створено широкий спектр різноманітних санкцій: за підрахунками Ю.А. Пономаренка, унікальних санкцій, тобто таких, що зустрічаються лише один раз, у чинному КК налічується понад п'ятсот. І це є одним із найбільш явних і критикованих недоліків чинного КК. Дійсно, навряд чи можна стверджувати, що законодавець обґрунтовано розрізняє декілька сотень ступенів тяжкості окре-

¹ Там само.

мих кримінальних правопорушень, встановлюючи для кожного з них відмінну за суворістю санкцію¹.

Вочевидь, що кількість санкцій повинна бути розумно обмеженою та залежною від видів кримінальних правопорушень певного ступеня тяжкості.

7. Нерозвиненість системи кримінально-правових засобів.

Активна законотворча діяльність законодавця з реформування кримінального законодавства здійснюється поза межами єдиної стратегії протидії кримінальним правопорушенням і без єдиного методологічного підходу. Крім того, неврахування результатів доктринальних досліджень, вимог законотворчої техніки тощо призвело до того, що у чинному КК з'явився широкий перелік різноманітних кримінально-правових засобів.

Так, КК доповнено положеннями щодо спеціальної конфіскації, яка разом з примусовим лікуванням і примусовими заходами медичного характеру названа «іншими заходами кримінально-правового характеру», запозиченими із КК РФ; запроваджено заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб; суттєво реформовано ст. 76 КК, що передбачає обов'язки, які суд покладає на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням; запроваджено обмежувальні заходи для осіб, які вчинили домашнє насильство; нарешті, введено новий вид покарання – пробачийний нагляд. Водночас КК зберігає базові положення про кримінальну відповідальність, покарання та судимість як традиційні кримінально-правові засоби. Тому впорядкування, класифікація і пошук спільних рис та відмінностей між різними передбаченими КК засобами стало нагально необхідним для подальшого розвитку кримінального законодавства і практики його застосування².

8. Термінологічна незваженість. У чинному КК вживаються терміни, які не мають чіткого та однозначного змістовного наповнення: «кримінально-правові наслідки» діяння (ч. 3 ст. 3 і ч. 2 ст. 4); «становище особи», яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 5); «правові наслідки засудження особи» (ст. 9); «правові наслідки множинності кримінальних правопорушень» (ст. 35); «правові наслідки судимості» (ст. 88); «особа, яка перебуває у статусі «вор в законі», «злочинне зібрання (сходка)»³.

¹ Пономаренко Ю.А. Загальна теорія караності кримінальних правопорушень: монографія / Ю.А. Пономаренко Ю.А. Харків: Право, 2020. С. 556-557.

² Пономаренко Ю.А. Загальна теорія караності кримінальних правопорушень: монографія / Ю.А. Пономаренко Ю.А. Харків: Право, 2020. С. 62-63.

³ Там само. С. 63.

Вочевидь, що дотримання принципу правової визначеності потребує однозначного визначення і вживання термінів у КК; більше того – в законі неприпустимо вживати термінологію злочинів.

9. Перспективи імплементації *acquis communautaire* ЄС. Якщо чинні для України міжнародні договори більшою мірою імplementовано до КК відповідно до його концептуальних положень, то *acquis communautaire* ЄС потребує повного врахування положень відповідних актів ЄС. Згідно зі ст. 83 Договору про функціонування Європейського Союзу (Лісабонський договір) від 13 грудня 2007 року, «Європейський Парламент і Рада можуть за допомогою директив, ухвалювати мінімальні правила щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сферах особливо тяжких злочинів, що мають транскордонний вимір, зумовлений характером або впливом таких злочинів або особливою потребою боротися з ними на спільній основі. До таких сфер злочинності належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерна злочинність та організована злочинність. На основі розвитку криміногенної ситуації Рада може прийняти рішення про визначення інших сфер злочинності, які відповідають критеріям, зазначеним у цьому пункті. Вона діє одностайно після отримання згоди Європейського Парламенту». На сьогодні ухвалені акти ЄС, які передбачають, зокрема, кримінально-правові засоби боротьби з такими злочинами, як: тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, відмивання грошей, корупція, підробка засобів платежу, комп'ютерні злочини, організована злочинність, рецидив, незаконна торгівля тканинами й клітинами людини, порушення фінансових інтересів ЄС, зловживання на ринку, незаконний в'їзд, проїзд або проживання в країні ЄС, незаконне працевлаштування в країні ЄС, расизм і ксенофобія, захист довкілля. Крім того, підлягають імплементації положення *acquis communautaire*, що стосуються юрисдикції, пособництва та підбурювання, готування і замаху, покарань для фізичних осіб, звільнення їх від покарання, дискваліфікації, відповідальності юридичних осіб, зокрема санкції, що можуть до них застосовуватися, термінологія, ознаки, що підвищують та знижують тяжкість злочинів, ознаки складу окремих кримінальних правопорушень та їх караність тощо.

Вочевидь, що успішна імплементація *acqui communautaire* неможлива в рамках чинного КК, але є обов'язковою для нового КК.

10. Відсутність механізму захисту КК від свавільних рішень з боку законодавця. Негативні явища у чинному КК значною мірою стали можливими через відсутність механізмів його захисту від свавільних рішень законодавця.

Кримінальний закон є нормативно-правовим актом, що визначає найбільш суворі правообмеження, які держава уповноважена застосовувати до людини. Тому він повинен бути надійно захищеним від необґрунтованих змін. Не можна допустити його використання в політичній боротьбі чи економічній конкуренції, або як інструменту вирішення персоніфіковано-політизованих питань (декриміналізація окремих форм контрабанди і перевищення влади, «закон Савченко» тощо), або встановлення ним необґрунтованих і відверто помилкових приписів.

Новий КК повинен передбачати правові механізми, які б дозволяли поставити перепони для внесення поспішних або необґрунтованих змін до тексту ухваленого КК, сприяти піднесенню мудрості законодавця.

1.2.2. Інші передумови розробки та ухвалення нового КК

Що ж до відповідних політичних, соціальних, економічних, міжнародних, кримінологічних, загальноправових та доктринальних передумов, то серед них наведемо такі.

Політичні передумови: 1) затяжна війна з РФ, яка триває з 2014 року і вимагає створення законодавства воєнного часу, зокрема і кримінального; 2) окупація значної частини національної території і втрата значного економічного потенціалу України; 3) необхідність посилення захисту національної безпеки, безпеки довкілля, безпеки від тероризму тощо; 4) прогнозовані соціально-політичні проблеми відновлення післявоєнної України; 5) організація ефективної та вільної від корупції публічної служби; 6) утвердження в країні цінностей свободи, справедливості, солідарності тощо.

Соціальні передумови: 1) високий рівень внутрішньої міграції та еміграції, зокрема працездатного населення, зниження народжуваності та підвищення смертності населення України; 2) зниження життєвого рівня людей; 3) формування потужного громадянського суспільства, в якому значну роль грають громадські, ветеранські та міжнародні організації; 4) унеможливлення використання медіапростору України, а також інтернет-ресурсів проти національних інтересів України тощо.

Економічні передумови: 1) розбудова, а потім крах олігархічної економіки з певним ігноруванням вимог економічної конкуренції; 2) становлення малого і середнього підприємництва, поява багатьох нових видів бізнесу; 3) слабкий стан економіки внаслідок впливу війни; 4) зростання ролі віртуального капіталу; 5) високий рівень безробіття, низький рівень заробітної плати тощо.

Міжнародні передумови: 1) криза глобальної системи міжнародної безпеки і дестабілізація світового правового порядку; 2) європейські та євроатлантичні прагнення України, отримання Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу і початок переговорів про вступ до ЄС; 3) укладення та ратифікація низки нових міжнародних договорів, що містять зобов'язання держави у сфері кримінального права; 4) виконання Україною численних рішень ЄСПЛ тощо.

Загальноправові передумови: 1) необхідність підготовки і ухвалення нової Конституції України; 2) суттєве реформування практично всіх галузей законодавства України; 3) необхідність забезпечення справедливості під час здійснення правосуддя; 4) відхід від радянської парадигми каральних органів в діяльності органів правопорядку тощо.

Кримінологічні передумови: 1) значне коливання рівня загальнокримінальної злочинності; 2) поява нових форм злочинності (насамперед воєнних злочинів); 3) загрози глобального тероризму; 4) поширення транскордонної злочинності; 5) активність квазі-державних парамілітарних утворень; 6) слабо контрольований обіг зброї тощо.

Доктринальні передумови: 1) консенсус серед науковців щодо необхідності докорінного оновлення законодавства України кримінально-правового циклу; 2) наявність значного обсягу обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення інститутів кримінального права на основі дослідження сучасної європейської і світової практики боротьби зі злочинністю; 3) прагнення наукової спільноти надати допомогу відповідним органам законодавчої, виконавчої і судової влади в удосконаленні кримінального законодавства та практики його застосування тощо.

1.3. Етапи підготовки Проєкту КК

1.3.1. Початок роботи над Проєктом КК

Ідея та необхідність розробки нового КК не виникла у 2019 році одночасно зі створенням Комісії з питань правової реформи. Про реформу кримінального законодавства України заговорили ще у

2014 році, коли в Україні розпочались широкомасштабні реформи та вперше запрацювали ті розділи Особливої частини (наприклад, розділ I), які тривалий час вважались «мертвими». У 2016 році на Львівському форумі кримінальної юстиції українські науковці представили Концепцію реформування законодавства про публічні правопорушення¹.

Пізніше на міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності», яка відбулась 18-19 жовтня 2018 року у м. Харкові, було наголошено на необхідності створення теоретичної моделі нової редакції Кримінального кодексу України. Для її підготовки 22 грудня 2018 року утворено Координаційний комітет з опрацювання пропозицій щодо проєкту нової редакції КК, який вже у січні 2019 року почав роботу з узагальнення пропозицій науковців. До їх висловлення запросили кафедри кримінального права закладів вищої освіти України та провідних науковців у сфері кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. На запрошення відгукнулось 48 науковців.

7 серпня 2019 року Указом Президента України №584/2019 створено Комісію з питань правової реформи. Одним із її завдань стало забезпечення розроблення та внесення Президентові України пропозицій щодо вдосконалення правової системи України, зокрема щодо змін до законодавства про кримінальну відповідальність. В межах Комісії створено Робочу групу з питань розвитку кримінального права, склад якої затверджено цим же Указом. До неї увійшли дев'ятеро науковців – фахівців у галузі кримінального права з різних міст України: Ю. Баулін (голова Робочої групи), М. Хавронюк (заступник голови Робочої групи), П. Андрушко, В. Бурдін, О. Горох, Н. Гуторова, В. Навроцький, Ю. Пономаренко, Є. Стрельцов, а пізніше, згідно з Указом Президента України №476/2020 від 29.10.2020, – суддя Верховного Суду Н. Марчук і народний депутат України О. Бакумов.

Керівники Робочої групи мали належний законотворчий досвід. Ю. Баулін у 1992–2001 роках був членом робочої групи з підготовки проєкту КК України, який було прийнято як закон у 2001 році, а М. Хавронюк у 2012–2017 роках брав участь в розробці проєктів нових кримінальних кодексів Республіки Казахстан 2014 року (як

¹ Концепція реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні [Текст]. *Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку: II Львівський форум кримінальної юстиції: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 23-24 верес. 2016 року). Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 194-206.

залучений міжнародний експерт) і Киргизької Республіки 2017 року (як член робочої групи).

Але доктринальна база для розробки нового КК України почала створюватися невдовзі після ухвалення КК України 2001 року. Чим більше Україна віддалялась від радянського минулого і чим більше зближувалась з Європою, тим зрозумілішим ставав європейський вектор розвитку національного законодавства, зокрема кримінального, і тим більш українських науковців цікавив європейський законодавчий досвід. Для одного з авторів цих строк розуміння необхідності значної реформи кримінального права прийшло ще в середині 2000-х років під час проведення порівняльного дослідження кримінального законодавства України та інших держав континентальної Європи. Було доведено, що Україна здавна є частиною саме європейської (а не євроазійської) цивілізації, її кримінальне законодавство має єдині, заглиблені ще у часи раннього Середньовіччя, корені із кримінальним законодавством більшості європейських держав, а досвід європейських законодавців, який в радянські часи ретельно приховувався за «залізною завісою», є неоціненним в контексті людиноцентричного розвитку українського кримінального права¹. Це та інші відповідні дослідження підштовхнули Робочу групу до:

- запровадження інакшої структури Проекту нового КК, інакших формулювань у ньому диспозицій, санкцій і назв статей;
- розробки у Проекті КК інститутів та підінститутів, що стосуються визначення: принципів кримінального права; кримінально-правової термінології; правил кримінально-правової кваліфікації; юридичної і фактичної помилки; особливостей вчинення кримінального правопорушення шляхом бездіяльності; системи грошових штрафів; нових видів покарань, альтернативних ув'язненню, та пробації; засобів безпеки; реституції і компенсації; особливостей кримінальної відповідальності не лише неповнолітніх, а й молоді;
- виокремлення в Особливій частині Проекту КК кримінальних правопорушень проти ненародженого життя, проти ментальної та фізичної безпеки людини, проти сім'ї та дітей, проти приватності людини, проти соціально-економічних прав людини, проти рівноправності та політичних прав, проти безпеки від

¹ Хавронюк М.І. Історія кримінального права європейських країн: монографія. К.: Істина, 2006. 192 с.; Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. К.: Істина, 2005. 264 с.; Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

тероризму, проти порядку обігу небезпечних предметів і речовин, проти культурної спадщини, проти достовірності документів, проти таємниці, що є власністю держави тощо.

1.3.2. Міжнародна підтримка розробки Проєкту КК

Для супроводження діяльності Робочої групи, організації заходів та експертних оцінок нового КК необхідно було заручитись підтримкою міжнародної організації, якою стала КМЄС. 10 жовтня 2019 року у м. Києві відбулась перша зустріч представників КМЄС з членами новоствореної Робочої групи. На зустрічі також були присутні народні депутати України, представники Міністерства юстиції України та Верховного Суду. Метою зустрічі стало узгодження окремих концептуальних засад бачення майбутнього нового КК, подальше узгодження проведення заходів з обговорення тексту Проєкту КК. З моменту створення Робочої групи минуло 5 років, проте КМЄС і наразі залишається надійним партнером, і завдяки його підтримці вдається не тільки проводити виїзні зустрічі членів Робочої групи, а й забезпечити переклад Проєкту КК англійською мовою, його експертизу і широке обговорення фахівцями.

З 2024 року діяльність Робочої групи підтримує також Організація з безпеки та співпраці в Європі.

1.3.3. Визначення концептуальних засад Проєкту КК

Підготовка тексту Проєкту КК розпочалась із визначення його концептуальних положень. Для узгодження поглядів членами Робочої групи було проведено опитування науковців – фахівців в галузі кримінального права та криминології, а також розроблено анкету, що складалася з 52 питань (щодо класифікації кримінальних правопорушень, поділу їх на ступені, системи покарань тощо), яку всі члени Робочої групи заповнили.

Підсумувавши результати анкетування, члени Робочої групи розподілили між собою сфери відповідальності та узгодили методику роботи над текстом Проєкту КК. Згідно з методикою, автор кожного розділу повинен був враховувати:

- 1) положення **програмних документів у сфері кримінальної юстиції**, зокрема Концепцію судово-правової реформи 1992 року, Концепцію реформування кримінальної юстиції 2008 року, План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи, 2011 року тощо;
- 2) положення **acquis communautaire**, що є основною умовою для набуття Україною членства в ЄС. Пізніше, у 2022 році, під час

дискусійної панелі Харківського міжнародного юридичного форуму, для врахування в Проекті КК положень усіх директив й інших актів ЄС, які стосуються криміналізації та пеналізації, було проведено обговорення проблем адаптації кримінального законодавства України до *acquis communautaire*. На цьому заході професор Вільнюського університету Г. Шведас поділився відповідним досвідом Литовської Республіки. Також підлягали врахуванню й інші **міжнародні договори**, ратифіковані Україною;

- 3) **напрацювання науковців** щодо реформування кримінального законодавства. З цією метою членами Робочої групи опрацьовано дисертації, підготовлені в Україні у 1992 і наступних роках та проаналізовано положення щодо їхньої наукової новизни й пропозиції щодо змін до КК. Враховувались й інші наукові публікації, що стосуються предмета того чи іншого розділу Проекту КК, зокрема зарубіжні;
- 4) **статистичні дані** щодо тенденцій і змін у структурі та динаміці злочинності. Для цього М.В. В'юником, М.В. Карчевським та О.Д. Арлановою за підтримки КМЄС підготовлено збірку статистичних матеріалів, в якій відображено кількісні показники застосування КК із вказівкою на кількість зареєстрованих злочинів, їх кваліфікацію, кількість засуджених осіб та звільнених від відбування покарання (дорослих, неповнолітніх, жінок та чоловіків тощо)¹. Також за сприяння радника КМЄС з питань правової реформи В. Човгана Робоча група використовувала судову статистику щодо застосування покарань;
- 5) **судова практика**. Восени 2019 року Робоча група звернулась до керівника департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду Р. Бабанли з проханням надати орієнтовний перелік проблемних питань, які виникають у Верховного Суду та судів нижчої інстанції. У відповідь розробники Проекту КК отримали добірку питань, які виникають у суддів у процесі застосування Загальної частини чинного КК (співвідношення незакінченого, закінченого замахів з добровільною відмовою від доведення злочину до кінця, кваліфікуючої ознаки «за попередньою змовою» та виконання об'єктивної сторони лише декількома учасниками з усіх членів організованої групи, врахування під час призначення покарання обставин, передбачених ч. 2 ст. 65, п. 1 ч. 1 ст. 66, п. 6 ч. 1 ст. 67 та статтями 69 і

¹ В'юник М.В., Карчевський М.В., Арланова О.Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали). Харків: Право, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18398>

69-1 КК, співвідношення дієвого та щирого каяття тощо). Окрім цього, кожен член Робочої групи в межах своєї відповідальності за конкретний розділ Проекту КК досліджував судову практику в розрізі проблем, які виникають під час застосування чинного КК.

1.3.4. Розробка Концепції реформування кримінального законодавства України

Після узгодження бачення ключових положень КК та системи актів публічних правопорушень члени Робочої групи перейшли до написання Концепції реформування кримінального законодавства України (далі – Концепція)¹. Протягом вересня-жовтня 2019 року проходило обговорення проекту Концепції у Львові та Яремче. Сама Концепція була поділена на дві частини.

Перша частина була присвячена обґрунтуванню причин, які зумовили необхідність реформування кримінального законодавства, а друга містила засади реформування законодавства про відповідальність за правопорушення в публічній сфері – злочини, кримінальні проступки та адміністративні проступки.

Серед інших положень, що стосуються Проекту КК, згадувались типізація санкцій за вчинення злочинів відповідного ступеня тяжкості, типізація ознак, що знижують або підвищують ступінь тяжкості злочину, і спеціальних підстав звільнення від покарання.

Після обговорення Концепція була затверджена 19 вересня 2019 року на Львівському форумі кримінальної юстиції, в жовтні того ж року представлена КМЄС та народним депутатам – членам Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, а також широкому загалу на міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України».

Чи вдалось повністю дотриматись Концепції? Переважно так: Проектом КК передбачено злочини 9 ступенів тяжкості, санкції за вчинення яких типізовані й містяться в Книзі 3 Загальної частини Проекту КК; в Особливій частині відсутні спеціальні підстави звільнення особи від покарання, адже всі вони винесені в Загальну частину.

Проте не все заплановане й відображене в Концепції вдалось втілити у життя. Першим, що впадає в очі, є наявність проекту лише одного кодексу, а не двох. Робоча група відмовилася від ство-

¹ Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>

рення окремого Кодексу про кримінальні проступки, оскільки це призвело б до дублювання більшості положень Загальних частин двох кодексів. До того ж опитування практиків показало, що передбачення в одному кодексі усіх положень, що стосуються злочинів та проступків, є більш зручним. Також Робоча група відмовилась від реалізації ідеї перенести всі кваліфікуючі ознаки у Загальну частину КК, де типізувати й сформулювати їх в одній статті. Така стаття вийшла надто громіздкою. До того ж стало зрозуміло, що за такого підходу питання про застосування чи незастосування певної кваліфікуючої ознаки буде вирішуватися прокурором і судом. А отже, про дотримання принципів пропорційності та рівності перед законом, про єдність судової практики з цих питань можна буде забути. Водночас було прийнято рішення передбачити типізовані ознаки, що знижують або підвищують ступінь тяжкості злочинів, на початку кожного розділу Особливої частини Проекту КК.

1.3.5. Підготовка тексту окремих розділів Проекту КК

Кожен член Робочої групи обирав розділи Загальної та Особливої частин Проекту КК, за які він буде відповідальним¹, з урахуванням власних наукових пріоритетів, а також інтересів Робочої групи в цілому. За основу розподілу відповідальності за розділи Проекту КК було взято структуру чинного КК. Проте це не означало, що всі відповідні розділи будуть збережені у Проекті КК. Урешті-решт деякі розділи збережено, від деяких Робоча група відмовилась, а також створила нові розділи з урахуванням запитів суспільства.

Призначення члена Робочої групи відповідальним за підготовку певного розділу Проекту КК також не означало одноосібну підготовку ним його тексту. Кожен член Робочої групи мав можливість створити творчу підгрупу з числа вчених, що не є членами Робочої групи, але є фахівцями з того чи іншого питання. Наприклад, для підготовки розділу 7.7 «Кримінальні правопорушення проти безпеки інформаційних систем» створювалась творча підгрупа із залученням М. Карчевського, Н. Савінової та О. Радутного, а Книги 11 «Злочини проти міжнародного правопорядку» – К. Задоя. До підготовки деяких розділів відповідальний член Робочої групи міг залучити іншого її члена – і ці розділи підготовлені у співавторстві. Нарешті, під час обговорення кожного із 75 розділів Проекту КК практично всі члени Робочої групи мали можливість внести, і часто

¹ Як було здійснено розподіл відповідальності авторів за підготовку початкового тексту розділів Проекту КК, показано в кінці тексту Проекту КК на вебсайті Робочої групи. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>

вносили, свої зауваження та пропозиції. У разі розбіжності думок, що траплялось нерідко, але і не дуже часто, рішення приймались шляхом голосування.

Під час підготовки текстів вивчались: результати наукових досліджень з відповідних питань; законодавство (національне і зарубіжне); судова практика (національних судів та практика ЄСПЛ), а також рішення Конституційного суду України; міжнародні договори тощо.

Обговоренню підготовлених текстів на засіданнях робочої групи передувало їх взаємне рецензування іншими членами Робочої групи. Підготовлений відповідальним членом Робочої групи текст того чи іншого розділу у форматі порівняльної таблиці з поясненнями задалегідь надсилався всім іншим її членам, кожен з яких мав можливість внести свої пропозиції до обговорення.

1.3.6. Забезпечення якості Проекту КК та його публічні обговорення

15 вересня 2020 року Проект КК був вперше опублікований на вебсайті Робочої групи¹, після чого розпочалися дискусії щодо його змісту.

Вже у 2021 році опубліковані три збірники матеріалів обговорення, в якому взяли участь понад 80 професорів, доцентів, викладачів, аспірантів і практичних працівників. Переважна більшість учасників дискусії схвально поставилась до самої ідеї підготовки нового КК України, висловила підтримку тих чи інших новел, лише в 5 тезах зі 102 заперечувалася необхідність підготовки нового КК України.

На кожному етапі підготовки тексту Проекту КК його фрагменти, а пізніше й частини, публікувались на вебсайті Робочої групи, щоб кожен охочий мав змогу ознайомитись з ним та надіслати зауваження через форму на вебсайті.

Окрім цього, регулярно проводились експертизи Проекту КК із залученням національних і зарубіжних експертів:

- травень-липень 2020 року – аналіз тексту Загальної частини Проекту КК професорами О. Дудоровим та Є. Письменським;
- лютий-березень 2023 року – логіко-лінгвістична експертиза Проекту КК фахівцями Інституту української мови НАН України;
- лютий-березень 2023 року – оцінка Проекту КК групою національних експертів, до складу якої входили: професор А.

¹ Вебсайт Робочої групи з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/>

Вознюк, професор О. Дудоров, доцент К. Задоя, професор Р. Мовчан, доцент О. Марін, професор Н. Орловська, професор Є. Письменський, доцент М. Рубашенко, доцент С. Хилюк;

- травень 2023 року – експертиза Проєкту КК німецьким професором Тюбінгенського Університету імені Ебергарда Карлса Б. Гайнріхом та професором Т. Вайгендом;
- квітень 2023 року – експертиза Проєкту КК суддею Верховного Суду Латвії А. Гутаускасом та професором Вільнюського університету Г. Шведасом;
- квітень 2024 року – експертиза Книги 11 «Злочини проти міжнародного правопорядку» фахівцями очолюваного А. Келлі відділу кримінального переслідування за міжнародні злочини КМЄС в Україні.

Протягом усього часу написання тексту Проєкту КК проводились також консультації з фахівцями щодо окремих положень КК. Група міжнародних експертів (Ф. Флоріт, М. Альвінссон, Т. Фланаган та інші) надали аналітичну інформацію, що стосується досвіду держав-членів ЄС у різних сферах міжнародного та національного кримінального права. Також проводились консультації з експертами щодо засобів пробації (В. Човган та І. Яковець), впровадження комбінованого покарання (Б. Ларсен) та принципів КК (П. Пушкар).

Для отримання кваліфікованої оцінки Проєкту КК представникам громадських організацій було направлено листи до 20 таких організацій з проханням оцінити, зокрема, положення Проєкту КК щодо кримінальних правопорушень проти людини, громадського здоров'я, держави та національної безпеки. На жаль, відгукнулись не всі громадські організації, але плідна співпраця з обговорення Проєкту КК відбулась з представниками Transparency International Ukraine, ГО «Разом проти корупції», ГО «Екологія. Право. Людина», Фондації медичного права та біоетики України.

Паралельно з розробкою Проєкту КК та публічними обговореннями його положень Робочою групою проводились вебінари для практичних працівників. Починаючи з 2020 року, Проєкт КК неодноразово ставав предметом обговорення на заходах із суддями, зокрема Верховного Суду і Вищого антикорупційного суду, прокурорами, зокрема прокурорами Офісу Генерального прокурора, слідчими, працівниками СБУ, НАЗК, НАБУ, служби пробації, секретаріату профільного Комітету Верховної Ради України, Головного юридичного і Головного науково-експертного управлінськ Апарату тощо. Обговорення з науковцями відбувалось під час конференцій, присвячених Проєкту КК: в межах щорічного Харківського міжнародного юридичного форуму, щорічного Львівського форуму

кримінальної юстиції, багатьох міжнародних науково-практичних конференцій, що проводились в Києві, Харкові, Львові, Івано-Франківську та інших містах України.

З 2023 року члени Робочої групи двічі обговорювали основні положення Проекту КК на зустрічах з народними депутатами України – членами Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності та представниками Національної академії правових наук України.

У 2024 році Робоча група отримала зауваження й пропозиції Національної поліції України й закладів вищої освіти МВС України та обговорила їх на своїх засіданнях. Також розпочалось широке обговорення основних причин, мети ухвалення нового кримінального закону, філософії і принципів його змісту за допомогою платформи JustTalk¹.

1.3.7. Діджиталізація Проекту КК

Ухвалення Проекту КК є основною, проте не єдиною метою діяльності Робочої групи, адже він має бути ще й зручним у використанні практичними працівниками. Для цього одним з векторів роботи було визначено діджиталізацію Проекту КК, що дозволить уніфікувати термінологію, давати відсилання до «пов'язаних» інших статей Кодексу чи інших нормативно-правових актів (зокрема тих, на які вказують бланкетні диспозиції), проводити розмежування із суміжними злочинами чи іншими правопорушеннями тощо.

Для цього у 2021 році із залученням представників «Лабораторії цифрової юриспруденції» (В. Оболенцева та О. Гуца) проведено системно-структурний аналіз Проекту КК і створено комп'ютерну програму, що допомагає визначити: ступінь тяжкості вчиненого злочину – з урахуванням даних про ознаки, що знижують чи підвищують ступінь тяжкості злочину, а також вид і міру покарання, інші кримінально-правові засоби. 11 жовтня 2021 року Проект КК було вперше з використанням цієї програми презентовано Генеральному прокурору, його заступникам та керівникам департаментів Офісу Генерального прокурора.

У 2024 році за ініціативою Робочої групи розпочалась співпраця з Міністерством цифрової трансформації України щодо створення цифрового тексту нового КК України.

Текст Проекту КК регулярно оновлюється на вебсайті Робочої групи.

---

¹ Філософія нового Кримінального кодексу України. Discussion paper / URL: <https://justtalk.com.ua/post/filosofiya-novogo-kriminalnogo-kodeksu-ukraini-discussion-paper>

1.4. Ціннісні засади Проєкту КК

В основу Проєкту КК покладено такі **цінності**: 1) безпека людини, суспільства, держави й міжнародного співтовариства від злочинних посягань; 2) запобігання свавільному втручанню держави у права та свободи людини; 3) захист прав потерпілої особи та визначення її ролі у механізмі правосуддя; 4) відповідність положень Проєкту КК міжнародно-правовим зобов'язанням України й сучасним європейським практикам протидії злочинності кримінально-правовими засобами; 5) наступність; 6) стабільність положень КК¹.

Об'єктом кримінальних правопорушень є певні соціальні цінності (ст. 2.2.1). Відповідно до положень Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Соціальною цінністю визнаються також: суспільне життя в Україні, яке ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності; конституційний лад; державна влада в Україні, яка здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність України, її економічна та інформаційна безпека; мирне й взаємовигідне співробітництво з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права тощо (статті 5, 6, 15, 17, 18 Конституції України).

Отже, **ієрархія соціальних цінностей** є такою: людина, суспільство, держава та міжнародний правопорядок. Відповідно до цієї ієрархії побудовано Особливу частину КК, яка складається з восьми книг (з четвертої до одинадцятої), розташованих у такому порядку: кримінальні правопорушення проти: людини (Книга четверта); публічного здоров'я (Книга п'ята); економіки (Книга шоста); суспільства (Книга сьома); правосуддя (Книга восьма); держави та національної безпеки України (Книга дев'ята); порядку несення військової служби (Книга десята); міжнародного правопорядку (Книга одинадцята).

Ця ієрархія цінностей врахована й у Статтях Загальної та Особливої частини Проєкту КК. У Загальній частині – під час визначення: розмірів шкоди здоров'ю людини та майнової шкоди (статті 1.4.3, 1.4.4); видів шкоди (статті 2.5.2–2.5.7); ступенів тяжкості та видів злочинів (ст. 2.5.9); ознак, що підвищують тяжкість злочину на

¹ Баулін Ю.В. Ціннісні засади проєкту Кримінального кодексу України: сучасність та майбутнє. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф. 22-23 жовт. 2020 року* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2021. С. 14-17.

один чи два ступені (ст. 2.5.10 та ін.); обставин, що виключають протиправність діяння (ч. 2 ст. 2.9.1); санкцій за проступки й злочини відповідного ступеня тяжкості (ст. 3.2.8); випадків незастосування давності (ч. 2 ст. 3.4.3) та амністії (ч. 6 ст. 3.4.13). В Особливої частині Проекту КК зазначені цінності враховано під час її побудови, під час формулювання ознак окремих складів кримінальних правопорушень, а також визначення базових ступенів тяжкості відповідних злочинів.

Обмеження втручання держави у права й свободи людини на основі поваги до її людської гідності є сутністю верховенства права як «засадничого й спільного європейського стандарту щодо того, як скерувати й стримувати здійснення демократичної влади»¹. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією і законами України». Оскільки застосування норм кримінального права є владним повноваженням органів кримінальної юстиції, то захисту прав і свобод людини від свавільного втручання держави слугує закріплення в Проекті КК таких матеріально-правових складників принципу верховенства права як законність, юридична визначеність, рівність перед законом та недискримінація, а також пропорційність, індивідуальність кримінальної відповідальності й гуманізм, однократність застосування покарання й інших кримінально-правових засобів та сумлінне виконання міжнародних зобов'язань (Розділ 1.2). Цій же меті підпорядковано також:

- положення великого глосарію (Розділ 1.4) та мініглосаріїв, що містяться майже в кожному розділі Особливої частини;
- переліки варіативних видів злочинної поведінки під час визначення ознак об'єктивної сторони складів окремих кримінальних правопорушень у доконаному виді;
- визначення ступеня тяжкості у санкціях базових складів злочинів;
- межі повноважень судів під час призначення покарання та інших кримінально-правових засобів, заміни призначеного покарання, звільнення від покарання тощо.

Потерпілою особою в Проекті нового КК визнається фізична особа (людина) чи юридична особа, якій спричинено шкоду кри-

¹ Доповідь про правовладдя / Європейська комісія «За демократію через право / (Венеційська комісія), Страсбург, 4 квітня 2011 року, дослідження №512/2009, ухвалено на її 86-ому пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). Пер. і комент. С. Головатого. Київ: USAID, 2019. С. 31. П. 69.

мінальним правопорушенням (ст. 2.2.2). Виокремлюються такі три групи прав потерпілої особи: 1) право на доступ до механізмів правосуддя; 2) право на відшкодування шкоди; 3) право на захист від повторної віктимізації.

Згідно з ч. 3 ст. 1.2.6 Проекту КК, цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілого. Відтак можна говорити про потерпілоцентричність Проекту КК яка проявляється у тому, що:

- під час визначення видів шкоди, заподіяної злочином, визнається суттєве, значне чи тяжке порушення прав, свобод людини чи громадянина, а смерть людини або смерть двох людей та загибель плоду людини, починаючи з 22 тижня вагітності, віднесено до особливо тяжкої шкоди (статті 2.5.3–2.5.7);
- чимало ознак складу злочину, які підвищують на один або на два ступеня тяжкість вчиненого злочину, пов'язано з потерпілою особою (вчинення злочину щодо уразливої чи особливо уразливої людини; щодо подружжя або іншої особи, з якою суб'єкт злочину перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах; особи у зв'язку зі здійсненням нею службових повноважень, виконанням юридичного обов'язку в інтересах суспільства або правосуддя або реалізацією нею суб'єктивного права; щодо заручника або викраденої чи незаконно позбавленої волі особи (статті 2.1.9, 2.1.10) тощо;
- у разі кваліфікації сукупності злочинів передбачається, що злочини, вчинені одним чи кількома діяннями, якими заподіяна шкода двом або більше потерпілим, кваліфікуються окремо щодо кожного з потерпілих з урахуванням шкоди, заподіяної кожному з них (ч. 2 ст. 2.8.4);
- не призначається покарання особі, яка вперше вчинила кримінальний проступок або злочин 1–3 ступеня тяжкості, якщо вона щиро покаялася, тобто визнала свою провину, висловлювала жаль щодо злочинної поведінки, а у випадках спричинення шкоди – добровільно здійснила реституцію та/або компенсацію і примирилася з потерпілою особою (ч. 1 ст. 3.4.2);
- у разі призначення покарання за угодою про примирення з потерпілим суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди, яке може: а) дорівнювати нижній межі покарання, що передбачене цим Кодексом за вчинене правопорушення, щодо якого досягнута угода, а за наявності альтернативних покарань – нижній межі менш суворого покарання за таке кримінальне правопорушення або б) бути призначене у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на 1 чи 2 ступеня тяжкості по-

рівняно з вчиненим злочином, але не менше як у межах санкції за злочин 1 ступеня тяжкості (ч. 1 ст. 3.3.11);

- основними кримінально-правовими засобами забезпечення права потерпілої особи на відшкодування шкоди є реституція і компенсація. Якщо особа до моменту постановлення вироку не здійснила реституцію та/або компенсацію, суд зобов'язує її відшкодувати (компенсувати) завдану злочином шкоду в півторакратному, а у разі вчинення корисливого злочину – у двократному розмірі. У разі неможливості здійснення компенсації щодо особи, визнаної винною у вчиненні умисного насильницького злочину, завдана шкода компенсується державою за рахунок Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 3.7.1). Наповнення Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим Проект КК передбачає за рахунок сплати штрафів, а також конфіскації майна та вилучення речей;
- добровільне здійснення особою реституції або компенсації враховуються під час застосування чи припинення застосування інших кримінально-правових засобів (ч. 4 ст. 3.7.1). Так, обставинами, які пом'якшують покарання за злочин та кримінальний проступок, визнаються, зокрема, щире каяття та надання допомоги потерпілій особі після вчинення кримінального правопорушення (пункти 3, 4 ч. 1 ст. 3.3.2). Відповідно до ст. 3.4.5 суд може ухвалити не виконувати строкове ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи у разі засудження особи за певні злочини, зокрема за умови, що особа здійснила реституцію чи компенсацію або вжила усіх залежних від неї заходів для їх здійснення. Здійснення засудженою особою реституції чи компенсації суд враховує і під час вирішення питання про зупинення виконання засудженим строкового чи довічного ув'язнення (статті 3.4.10, 3.4.12). Застосування до засудженої особи амністії чи помилування не звільняє її від виконання обов'язку щодо реституції чи компенсації (ч. 4 ст. 3.4.13, ч. 4 ст. 3.4.14), а судимість погашається тільки з дня закінчення виконання, зокрема реституції чи компенсації (ч. 1 ст. 3.9.2);

Основним кримінально-правовим засобом, що забезпечує потерпілу особу від повторної віктимізації, є засоби безпеки, одним із видів яких є обмежувальні засоби, широкий вибір яких передбачено у ч. 2 ст. 3.6.3.

Проект КК враховує Директиви та інші акти ЄС, які встановлюють **мінімальні правила щодо визначення ознак певних видів кримінальних правопорушень і санкцій за них** відповідно до

ст. 83 Договору про функціонування Європейського Союзу (Лісабонський договір).

Проект КК передбачає кримінально-правові засоби боротьби з такими злочинами, як тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, відмивання грошей, корупція, підробка засобів платежу, комп'ютерні злочини тощо. Крім того, імплементовані положення ассуі communitaire, що стосуються термінології, юрисдикції та інших питань (детальніше про це – в підрозділі 1.2 цієї монографії).

Порівняння текстів чинного КК і Проекту КК дає підстави для висновку, що Проект КК, забезпечуючи **наступність кримінального законодавства**, зберіг і розвинув багато положень чинного КК як за структурою, так і за змістом.

Так, підставою виникнення повноважень для органів кримінальної юстиції та їх посадових осіб щодо застосування кримінально-правових засобів, як і в чинному КК, є вчинення кримінального правопорушення. Важливо те, що Проект КК містить значну кількість складів кримінальних правопорушень, які передбачені чинним КК тому, що відповідні суспільно небезпечні діяння характерні для сучасної злочинності або їх криміналізація обумовлена виконанням Україною міжнародних зобов'язань чи воєнним станом у зв'язку із широкомасштабною агресією РФ проти України.

Водночас розробники Проекту КК намагалися по можливості відмовитися від спеціальних складів кримінальних правопорушень на користь загальних. Це, у свою чергу, призвело до диференціації ознак, що знижують або підвищують ступінь тяжкості вчиненого злочину.

Елементом наступності Проекту КК є і передбачення таких форм злочинної поведінки, як незакінчений злочин і співучасть у кримінальному правопорушенні. Проте Проект КК розширює межі незастосування кримінально-правових засобів за незакінчений злочин (ч. 5 ст. 2.6.1).

У Проекті КК по суті відтворено передбачене чинним КК поняття співучасті у кримінальному правопорушенні й збережено чотири види співучасників – виконавець, організатор, підбурювач та пособник, але з урахуванням положень міжнародних актів Проект КК виділяє три форми співучасті – проста група, організована група й терористична група.

Розділ «Множинність кримінальних правопорушень» передбачає подібні положення про сукупність злочинів та кримінальних про-

ступків, але, на відміну від чинного КК, не містить повторності й рецидиву кримінальних правопорушень.

У Проекті КК, як і в чинному КК, передбачено окремий розділ «Обставини, що виключають протиправність діяння», який містить, крім восьми обставин, відомих чинному КК, додатково ще п'ять обставин (і цей перелік не є вичерпним), а також окрему статтю «Помилка щодо обставини, яка виключає протиправність діяння».

Наступність Проекту КК полягає і у визначені законом обмежень прав і свобод, що застосовують суди до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення¹. Відомо, що ст. 51 чинного КК передбачає 12 видів покарань. Однак у судовій практиці майже не застосовуються виправні роботи та службові обмеження для військовослужбовців, а таке покарання як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу навряд чи правильно відносити до кримінально-правового засобу. Тому у Проекті КК відсутні зазначені покарання, натомість передбачено п'ять видів основних покарань за вчинення злочину: громадські роботи, штраф, обмеження свободи, строкове ув'язнення та довічне ув'язнення. Крім того, Проект КК передбачає засоби пробації, засоби безпеки, конфіскацію майна та вилучення речі як специфічні кримінально-правові засоби, подібні до спеціальної конфіскації у чинному КК, а також судимість.

У Проекті КК збережено та розвинено інститути звільнення від покарання та його зміни. Видами звільнення від покарання є: 1) непризначення покарання; 2) невиконання призначеного покарання; 3) відстрочення виконання призначеного покарання; 4) зупинення виконання покарання; 5) припинення виконання покарання. Видами зміни призначеного покарання є: 1) скорочення невідбутої частини покарання; 2) скорочення (зменшення) призначеного покарання; 3) заміна призначеного покарання (ст. 3.4.1).

Стаття 1.1.3 Проекту КК «Презумпція знання та стабільність Кримінального кодексу» передбачає, що в Україні діє **презумпція знання Кримінального кодексу**.

З метою забезпечення знання положень КК Проект містить положення, згідно з яким цей Кодекс та закони про внесення змін до нього офіційно оприлюднюються в порядку, встановленому законом (п. 1 ч. 2 ст. 1.1.3); зміни до цього Кодексу вносяться, як

¹ Наступність кримінального законодавства сучасної України. Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В.Бауліна: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова), О.В. Харитонова, Н.В. Маслак та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. Харків: Право, 2023. 352 с. С. 28-31.

правило, шляхом прийняття окремого закону про внесення змін до цього Кодексу, який також може містити положення про зміни до КПК, КВК або КУпАП (пункти 1, 2 ч. 2 ст. 1.1.3).

Для забезпечення стабільності кримінального закону Проект передбачає ускладнений порядок внесення змін до КК. Так, зміни до цього Кодексу вносяться, як правило, не частіше одного разу протягом однієї сесії Верховної Ради України; одна і та сама стаття (частина статті, пункт статті) цього Кодексу, як правило, не може бути змінена раніше, ніж через 12 місяців із дня набрання чинності законом про попередні зміни до неї (пункти 3, 4 ч. 2 ст. 1.1.3).

Закон про внесення змін до цього Кодексу набирає чинності через 30 днів із дня його офіційного опублікування, якщо більш тривалий строк не передбачений самим законом. Закон, який скасовує кримінальну відповідальність за діяння або поліпшує правовий статус особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, набуває чинності з дня, наступного за днем його офіційного опублікування, а закон, яким змінюється розмір розрахункової одиниці, – з 1 січня року, наступного за роком, у якому цей закон був офіційно опублікований (п. 5 ч. 2 ст. 1.1.3). Водночас передбачається, що положення першого речення п. 5 ч. 2 ст. 1.1.3, а також ч. 2 ст. 1.2.9 цього Кодексу (про надання висновку Пленумом Верховного Суду щодо відповідності проекту Закону про внесення змін до КК) можуть не застосовуватися в особливий період і в умовах надзвичайного стану (ч. 3 ст. 1.1.3).

1.5. Принципи КК та його застосування

У Проекті КК (Розділ 1.2 «Принципи Кримінального кодексу та його застосування») члени Робочої групи визнали необхідним визначити вісім принципів, яким мають відповідати і КК на час його ухвалення, і всі наступні зміни до нього, а також подальша практика його застосування.

Це принципи: законності; юридичної визначеності; рівності; пропорційності; індивідуальності; гуманізму; однократності застосування кримінально-правових засобів; сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

Зазначене викликає необхідність розв'язання низки питань.

1.5.1. Необхідність визначення принципів КК

У чинному КК принципи як такі не визначено. У ньому містяться лише окремі складові принципу законності (частини 1, 3, 4 ст. 3), сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (ч. 5 ст. 3), гуманізму

(ч. 3 ст. 50), а також принцип *non bis in idem* (ч. 2 ст. 2). Відомо, що розробники Проекту цього Кодексу, прийнятого у 2001 році, не змогли дійти згоди щодо переліку та змісту його принципів, а тому залишили ці питання для доктрини.

Проте альтернативний проєкт КК, підготовлений у свій час робочою групою Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю, у статтях 2–5 визначав принципи законності, рівності перед законом, особистої відповідальності та вини¹.

Багато хто з українських вчених погоджувався з думкою М.Й. Коржанського, що відсутність принципів, на яких побудовано Кодекс, – це його велика вада². Водночас висловлювались різні, іноді полярні, думки щодо переліку відповідних принципів, що мають бути визначені у КК, та змісту кожного з них. Аналіз цих думок, а також положень міжнародних договорів і КК інших держав ще у 2006 році дозволив нам запропонувати вісім нових статей чинного КК, в яких сформульовано визначення принципів законності, рівності, гуманізму та ін.³

У Проєкті КК Робоча група вирішила визначити принципи, на яких мають ґрунтуватися всі його положення та їх застосування, виходячи з того, що вони:

- є відправними ідеями, що пронизують весь текст Кодексу, без яких він був би ідеологічно й змістовно неповноцінним;
- пов'язують усі норми кримінального права та положення КК з моральними засадами суспільства і засадами конституційного ладу;
- підкреслюють його людиноцентричну природу;
- є захисною оболонкою для кожного з інших його положень, яка оберігає їх від викривленого тлумачення; використовується під час юридичної аргументації і формує правову думку;
- фактом закріплення у КК сприяють його більшій стабільності;
- наразі можуть бути сформульовані й не ідеально, але у майбутньому їх розуміння, однак, може змінитися під впливом різних факторів, а зміст кожного з них може бути уточнено. Але не почавши, не можна очікувати й на удосконалення.

¹ Кримінальний кодекс України. Проєкт. Внесений народним депутатом України Матковським О.Б. К., 1994. Реєстраційний № 41 від 03.08.1995 року С. 2-3.

² Коржанський М. Визначення окремих понять у Кримінальному кодексі України. *Право України*. 2002. № 10. С. 83.

³ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. С. 484-487, 612-614.

1.5.2. Щодо відмови від визначення у КК інших принципів

Робоча група відмовилась від ідеї визначити у КК принцип верховенства права, керуючись такими аргументами:

- 1) верховенство права нами не забуте: Проект КК починається з положення, що «Кримінальний кодекс України на засадах верховенства права регулює...» певні відносини (ч. 1 ст. 1.1.2);
- 2) верховенство права не є у звичайному розумінні принципом і тим більше воно не є галузевим принципом, який кримінологи могли б «привласнити». Верховенство права – це ідея такого ж порядку, як, скажімо, ідея демократії, ідея незалежності чи ідея європейської ідентичності;
- 3) члени Робочої групи у своїй більшості виявились прихильниками «поелементного» підходу до розуміння верховенства права, запровадженого у доповіді «Верховенство права», схваленій Венеційською комісією у 2011 році, згідно з яким цей феномен являє собою сукупність важливих засад, серед яких принципи законності, юридичної визначеності, рівності тощо;
- 4) навряд чи Робочій групі вдасться визначити, та ще й виключно у кримінально-правовому контексті, зміст верховенства права краще, ніж це можуть зробити всесвітньо відомі фахівці з філософії і теорії права. Негативним є приклад розробників чинного КПК, які у його ст. 8 звузили розуміння верховенства права лише до слів про те, що «людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави». До того ж логічним здається те, що у правовій державі зміст верховенства права не просто визначається в законі, а стане результатом спільних зусиль законодавця, судів і вчених-правників;
- 5) суддя, здійснюючи правосуддя, керується саме верховенством права (ч. 1 ст. 129 Конституції України) – і в кримінальному процесі робить це незалежно від того, чи міститься визначення верховенства права у КК.

Чи можна стверджувати, що відсутність у Проекті КК визначення інших, крім верховенства права, принципів означає їх невизнання? Ні. Причини відмови від визначення у КК інших принципів є різними.

Так, принцип справедливості, хоч і неодноразово згадувався у рішеннях КСУ, зокрема у Рішенні №15-рп від 2 листопада 2004 року у справі про призначення судом більш м'якого покарання, в якому зазначено, що принцип верховенства права є основоположною

засадою права, яку не можна понизити до галузевого принципу. У цьому ж Рішенні зазначено, що всі елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості. До того ж, визначення у КК принципу справедливості було б неможливим без певного дублювання, оскільки за своїм змістом цей принцип охоплює принципи пропорційності, рівності, гуманізму, *non bis in idem*.

Принцип добросовісності, який передбачає сумлінну реалізацію прав, повноважень та старанне виконання обов'язків¹, стосується лише окремих положень КК – тих, в яких йдеться про зловживання правом, повноваженнями чи їх перевищення. Тому він не може претендувати на визнання його галузевим принципом. Але він є загальним принципом права і підлягає врахуванню під час застосування відповідних положень КК.

Невідворотність відповідальності, про яку також згадують як про принцип кримінального права, насправді складно визнати таким. Навіть якщо його зміст обмежити положенням, що будь-яке кримінальне правопорушення не повинне залишатися без негативних наслідків для правопорушника², однак не можна недосяжне вважати принципом. А про недосяжність слід стверджувати з огляду на вельми високий рівень латентності кримінальних правопорушень і дуже низький показник відповідних справ, розглянутих судами, порівняно з кількістю кримінальних проваджень, в яких особам повідомлено про підозру. Фактично далеко не всі особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, відчувають негативні правові наслідки цього.

1.5.3. Зміст кожного із визначених у Проекті КК принципів

Робоча група, визначаючи, який зміст вкласти у визначення принципів у Проекті КК, насамперед враховувала відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів та актів Європейського Союзу.

Так, в Конституції України визначено, у загальному вигляді, принципи:

- законності (п. 22 ч. 1 ст. 92 – статті «Виключно законами України визначаються... діяння, які є злочинами... та відповідальність за них»; ч. 2 ст. 58 – «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення»);
- гуманізму (ст. 3 – «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

¹ Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: ВАПТЕ, 2015. С. 74-75.

² Там само. С. 307.

соціальною цінністю»; ст. 21 – «Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними»; ст. 28 – «Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, покаранню», та ін.);

- сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (ст. 9 – «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»; ч. 1 ст. 151 – «Конституційний Суд України за зверненням... надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість»);
- рівності (ст. 21 – «Усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах»; ч. 1 ст. 24 – «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»; п. 1 ч. 2 ст. 129 – «Основними засадами судочинства є... рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом»);
- non bis in idem (ч. 1 ст. 61 – «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення»);
- індивідуальної відповідальності (ч. 2 ст. 61 – «Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер»).

У Міжнародному пакті про громадянські й політичні права визначено принцип non bis in idem (ч. 7 ст. 14), у Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини (ст. 7) – принцип законності. Римський статут Міжнародного кримінального суду деяким принципам кримінального права присвячує окремі статті: *ne bis in idem* (ст. 20), *nullum crimen sine lege* (ст. 22), *nulla poena sine lege* (ст. 23), відсутність зворотної сили *ratione personae* (ст. 24), *індивідуальна кримінальна відповідальність* (ст. 25).

Хартія основних прав Європейського Союзу містить визначення принципів: законності (частини 1 і 2 ст. 49); пропорційності (ч. 3 ст. 49); non bis in idem (ст. 50).

У КК різних держав зміст відповідних принципів визначено з певними відмінностями. Наприклад, різні акценти є у визначеннях принципу законності у КК Австрії, КК Албанії, КК Франції і КК Швейцарії, у визначеннях принципу гуманізму у КК Молдови, КК Польщі та КК ФРН¹.

¹ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. С. 491-494.

Тож, хоча для змісту принципів кримінального права визначальним є міжнародно- чи європейсько-правовий консенсус, неминучими є і національні особливості, що впливають з ідеологічних, моральних та політичних впливів.

Члени Робочої групи, враховуючи усе зазначене, перш ніж формулювати визначення принципів у Проекті КК, провели власні дослідження (деякі їх результати опубліковано¹).

У своїх висновках на Проект КК національні² та литовські³ експерти піддали певному сумніву зміст лише окремих положень визначених у ньому принципів, і з більшістю висловлених пропозицій Робоча група погодилась як з такими, що удосконалюють відповідні формулювання.

Водночас важко погодитися з пропозицією включити до змісту принципу законності положення про можливість подолання прогалин у КК у спосіб його тлумачення на основі правових принципів (аналогія права). Члени Робочої групи дійшла згоди, що таке положення може конфліктувати із суворим розумінням положень *nullum crimen sine lege* і *nulla poena sine lege* як складових принципу законності. Так само зайве підкреслювати у змісті принципу гуманізму, що «КК ґрунтується на пріоритеті дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої особи», як пропонують національні експерти. Цілком достатньо визначити, що Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої особи. Очевидно, що виконання будь-якого закону, зокрема й КК, повинне забезпечувати баланс інтересів усіх членів суспільства, у цьому випадку – усіх учасників кримінального провадження, які мають у ньому свій законний інтерес.

¹ Зокрема: Хавронюк М.І. Щодо [не]відповідності Кримінального кодексу України принципу юридичної визначеності. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. Том 8 (2021). С. 69-84; Хавронюк М.І. Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.). Харків: Право, 2021. С. 18-22; Хавронюк М.І. Порушення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsypu-proporcijsnosti-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny>; Хавронюк М.І. Порушення принципу законності й рівності перед законом у змінах до Кримінального кодексу під час війни. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsypu-zakonnosti-i-rivnosti-pered-zakonom-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/>

² Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>

³ Висновок. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/19/vysnovok-lytovskiyh-ekspertiv-shhodo-proyektu-novogo-kk-ukrayiny.pdf>

1.5.4. Забезпечення відповідності майбутніх змін до нового КК його принципам

Це питання є найскладнішим. Існує сподівання, що усі положення нового КК на момент його прийняття, ухвалення і набрання ним чинності будуть ґрунтуватися на визначених у ньому принципах. Але, з огляду на попередню практику, сумнівно, що кожного разу, коли парламент ухвалюватиме зміни до КК, він буде узгоджувати їх із кожним з його принципів.

Намагаючись все ж схилити законодавця до необхідності не ігнорувати принципи, Робоча група у ст. 1.2.9 Проекту КК виписала обов'язок Пленуму Верховного Суду надавати висновок щодо відповідності проекту Закону про внесення змін до КК, прийнятого Верховною Радою України у першому читанні за основу, вимогам статей 1.2.1–1.2.8 цього Кодексу, і обов'язок Верховної Ради України розглядати такий висновок в порядку, передбаченому законом.

Зрозуміло, що ці положення вимагають внесення змін до Закону «Про судоустрій і статус суддів» та Регламенту Верховної Ради України. Проте існують серйозні сумніви у тому, що і Верховний Суд, і Верховна Рада України не будуть заперечувати проти покладення на них зазначених обов'язків, а тому це положення ст. 1.2.9 до його прийняття «не доживе».

Тому слід подумати над альтернативами розв'язання описаного питання.

Національні експерти вважають, що після ухвалення КК Робоча група може трансформуватись у Раду експертів (на певний перехідний період), яка могла б надавати правові висновки щодо запропонованих змін до КК¹.

Проте можна обійтись й без такої трансформації, якщо внести зміни до Положення про Комісію з питань правової реформи, затвердженого Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019, якими розширити повноваження Робочої групи.

Крім того, нами давно запропоновані й інші способи забезпечення якості КК².

¹ Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>

² Хавронюк М.І. Якість Кримінального кодексу: як її забезпечити та якою є справжня роль вчених-кримінологів? *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття»* (29 квітня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя, Д.С. Птащенко, С.Д. Шапченко. К., 2021. 127 с. С. 15-21.

Насамперед йдеться про кримінологічну експертизу, яку треба обов'язково проводити щодо всіх проєктів законів про внесення змін до КК. Було б доречно при НАПрНУ створити постійно діючу комісію у складі науковців-кримінологів, представників органів державної влади, аналітичних центрів та міжнародних організацій, члени якої, змінювані за принципом часткової ротації, на договірній платній основі проводили б таку експертизу, визначаючи щодо кожного законопроекту його відповідність Конституції України, міжнародним договорам, його узгодженість з КПК, КВК, іншими законами, його відповідність результатам наукових досліджень, а також надавали б науково-обґрунтований прогноз реалізації закону. Подібною за роллю і складом інституцією є створена у 2020 році Комісія з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини як консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України.

Неврахування висновку кримінологічної експертизи парламентським профільним комітетом має обґрунтовуватися і бути предметом обговорення під час розгляду законопроекту Верховною Радою України (у необхідних випадках – із заслуховуванням представника комісії НАПрНУ). Зазначене слід закріпити в Регламенті Верховної Ради України.

Також слід постійно здійснювати моніторинг та оцінку державної антикримінальної політики. Створена з цією метою інформаційна система моніторингу повинна включати, зокрема, дані про внесення змін до КК, мету, з якою ці зміни були внесені, і дані, у тому числі статистичні, про позитивні та негативні результати реалізації цих змін. Такі моніторинг й оцінку мають взяти на свою відповідальність вчені-кримінологи й фахова громадськість.

Після прийняття Закону «Про правотворчу діяльність» з'явилися також нові можливості. Йдеться про положення цього Закону, згідно з якими:

- у разі прийняття законів, що розвивають положення кодексу у відповідній сфері, повинні дотримуватися основні принципи правового регулювання суспільних відносин, встановлені кодексом (ч. 2 ст. 11);
- здійснюється планування діяльності з розроблення проєктів законів (статті 20-25);
- розроблення проєкту закону включає оцінку його впливу на суспільні відносини з викладенням її результатів у пояснювальній записці, оцінку його відповідності зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС),

- гарантується дотримання техніки нормопроекування (статті 31-42);
- проводяться експертизи законопроекту, зокрема наукова, юридична (правова), антикорупційна, антидискримінаційна (ст. 44). На жаль, кримінологічна експертиза прямо не згадана;
- щодо законопроекту проводяться публічні консультації (статті 29-30, 45). Проект Закону «Про публічні консультації» (реєстраційний №4254 від 23 жовтня 2020 року) у 2021 році прийнято Верховною Радою України в першому читанні та в березні 2023 року підготовлено до другого читання;
- здійснюється правовий моніторинг – зокрема в частині оцінки досягнення запланованих цілей нормативно-правового регулювання, його впливу на суспільство, визначення правових, соціальних, політичних, економічних, екологічних, адміністративних та інших запланованих наслідків чи виявлення незапланованих наслідків (статті 67-71).

1.5.5. Забезпечення застосування КК відповідно до його принципів

У ч. 1 ст. 1.2.9 Проекту КК визначено, що не лише сам КК, а і його застосування повинні відповідати принципам, визначеним його статтями 1.2.1–1.2.8.

Тут розробники Проекту КК частково орієнтувались на положення ч. 6 ст. 9 КПК і мали на увазі, що положення нового КК треба тлумачити з урахуванням змісту принципів КК.

Звісно, наївно сподіватися, що з самого початку дії нового КК все буде відбуватися саме так. Проте члени Робочої групи упевнені, що згадане положення ч. 1 ст. 1.2.9 Проекту КК певною мірою зобов'язуватиме суди до створення єдиної судової практики у кримінальних справах, яка буде ґрунтуватися на зазначених принципах.

Практика застосування КК має передбачати єдність тлумачення закону, доступність судових рішень, їхню обов'язковість і виконаність.

Єдність тлумачення закону можна забезпечити, зокрема, шляхом ведення у Верховному Суді контрольного примірника КК з постаційними матеріалами, в яких відображались би висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах колегії суддів, палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду.

1.6. Структура Проєкту КК

1.6.1. Відповідність структури Проєкту КК вимогам наявної законодавчої техніки

Проєкт КК із самого початку роботи над ним готувався згідно зі звичайними вимогами законодавчої техніки, визначеними Регламентом Верховної Ради України й Правилами оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації), підготовленими Головним юридичним управлінням Апарату Верховної Ради України¹.

Зазначений Регламент особливих вимог не містить – з його ч. 8 ст. 89 можна з'ясувати лише, що законопроект може поділятися на розділи, глави, статті, частини й пункти. Згідно ж з Методичними рекомендаціями (розділ 2.1) вимоги до структури законопроекту такі:

- структура повинна забезпечувати послідовне логічне викладення нормативного матеріалу, його доступність для огляду й тим самим сприяти правильному його розумінню;
- кожен законопроект має назву, яка є складовою частиною офіційного тексту закону. У назві стисло (в кількох словах) викладається зміст. Для цього використовуються інформативні поняття, які дозволяють розпізнати предмет, що регулюється законом;
- на початку законопроекту розташовуються норми загального характеру, що встановлюють принципи правового регулювання й містять правила, які повинні враховуватися під час застосування подальших нормативних вказівок. Далі розміщуються норми, згруповані з окремих питань, що стосуються того або іншого аспекту правового регулювання. Завершують законопроект прикінцеві та перехідні положення;
- структура залежить від обсягу та змісту. Великі законопроекти поділяються на розділи (глави). Розділи об'єднують нормативні положення щодо одного правового інституту чи питання;
- нумерація розділів, глав і статей є наскрізною відповідно до порядкового номера, що не змінюється під час внесення змін до закону;
- законопроект поділяється на статті – предметно відокремлені та означені назвою структурні одиниці закону. Статті поділяються на частини. Частина статті може складатися з одного чи кількох речень та в сукупності має містити один логічно завершений аспект регулювання, що відноситься до предмета статті.

¹ Правила оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Апарат Верховної Ради України, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06#Text>

З метою кращого структурування нормативного матеріалу, що передбачає варіантність або перелік, частина статті може включати в себе пункти й підпункти, а як виняток – абзаци. Частина статті – це завжди правова норма, а пункт – лише окремий елемент цієї норми. Пункти послідовно нумеруються арабськими цифрами або буквами українського алфавіту. Примітки до статей допускаються у виняткових випадках, якщо відповідне положення не можна викласти в тексті статті без порушення цілісності його змісту.

Усіх цих вимог у Проекті КК дотримано.

Але зробимо уточнення щодо нумерації. Як і рекомендовано в Правилах, вона є наскрізною, тобто передбачає числову нумерацію всіх структурних одиниць Кодексу з наростаючою послідовністю від початку до завершення. Єдина відмінність від чинного КК полягає у тому, що номери статей складаються з трьох цифр, з яких перша відображає номер книги, друга – номер розділу і лише третя є власно номером статті у відповідних розділі та книзі.

Такий підхід до нумерації, запозичений з французької системи законодавства, застосовано для того, щоби щоразу, коли під час проектування одна зі статей додається або вилучається, не потрібно було ані змінювати номери наступних статей у всьому Проекті КК, ані уточнювати всі перехресні посилання на статті. У майбутньому, після прийняття цього КК і початку його дії, якщо потрібно буде доповнити, скажімо, після ст. 4.6.18 нову статтю, їй буде присвоєно номер 4.6.18-1.

1.6.2. Відповідність структури Проекту КК вимогам Закону «Про правотворчу діяльність»

24 серпня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про правотворчу діяльність».

Його ст. 32 присвячена структурі нормативно-правового акта. Оскільки нормативно-правові акти розрізняються між собою за предметом правового регулювання, обсягом та характером положень, то у ч. 1 ст. 32 Закону застосовано слова «як правило», тобто вимоги щодо групування норм права в тексті Кодексу не є імперативними.

Проект КК містить загальні положення (визначення термінів, предмет регулювання, сфера дії тощо), передбачає права та обов'язки суб'єктів, на яких поширюватиметься його дія, а також, звичайно, у ньому будуть міститися положення про порядок введення його в дію (перехідні й прикінцеві положення). Водночас КК є надто специфічним законом, щоби відповідати іншим правилам, які

згадуються у ст. 32 Закону – щодо обсягу повноважень державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, які будуть впроваджувати цей закон, процедури, за якої вони будуть виконувати його, порядку фінансування його впровадження тощо.

Частиною 2 ст. 32 Закону визначено (переважно імперативно), що структура Кодексу складається з таких елементів:

- 1) назва. У нашому випадку це – Кримінальний кодекс України;
- 2) преамбула (за необхідності). Вважаємо, що необхідності випи-сувати її у КК немає. Положення, які могли б бути в преамбулі, знайшли своє місце у перших двох статтях;
- 3) частини (загальна та спеціальна) або книги, розділи, підрозділи, глави, параграфи, підрозділи параграфів (за необхідності), що об'єднують статті. Водночас у загальній частині (першій книзі) кодексу викладаються загальні засади правового регулювання (принципи, загальні положення та основні інститути правового регулювання) у відповідній сфері суспільних відносин. У спеці-альних частинах (наступних книгах) кодексу викладаються групи норм права, об'єднані за специфічною ознакою (ознаками), які визначають особливості правового регулювання у відповідній сфері суспільних відносин (ч. 3 ст. 32);
- 4) статті, що складаються з частин статей. Усі статті Загальної ча-стини Проекту КК поділено на частини (деякі статті складають-ся з однієї частини), які пронумеровані арабськими цифрами з крапкою. У статтях Особливої частини, які містять склади кри-мінальних правопорушень, частин немає. Останнє обумовлено тим, що кожна з цих статей містить простий склад злочину або кримінального проступку й у них відсутні привілейовані та квалі-фіковані склади кримінальних правопорушень, проте відповідні пом'якшуючі й особливо пом'якшуючі ознаки, обтяжуючі, а в деяких випадках й особливо обтяжуючі, винесено в окремі статті, розміщені на початку того чи іншого розділу Особливої частини;
- 5) частини статей можуть включати: абзаци; пункти; підпункти пунктів. У Проекті КК відповідні положення викладено або у статті, або у частині статті. Частина статті Загальної частини може складатися з двох чи трьох простих речень, але усі вони містять один припис. Тому поділ на абзаци не використовуєть-ся. Вважається, що з абзацу визначається інший припис, якому необхідно присвятити окрему частину. Також з метою кращого структурування нормативного матеріалу, що передбачає варіант-ність або перелік, стаття чи частина статті часто включає пункти. Більшість статей Особливої частини поділено на пункти, в яких, як

правило, перелічені форми діяння (наприклад, статті 4.2.12, 4.3.3) чи способи його вчинення (наприклад, статті 4.8.4, 4.11.10), а в деяких випадках – види наслідків діяння (наприклад, ст. 4.6.4), види мети, з якою його вчинено (наприклад, статті 7.2.8, 9.4.3), характеристика суб'єкта (наприклад, ст. 7.4.12) тощо. У деяких випадках пункти поділено на підпункти. Наприклад, ч. 2 ст. 1.4.1, що міститься у Розділі 1.4 «Глосарій», поділено на пункти, що передбачають перелік термінів, а деякі пункти поділено на підпункти, які містять ознаки деяких терміно-понять;

- б) примітки до статті або до її структурного елемента – як виняток. Розробники Проекту КК вирішили відмовитися від приміток до статей як таких, що, як виявляється¹, мають другорядне, допоміжне, підпорядковане нормативне значення. Визначення термінів, розмірів шкоди здоров'ю, розмірів майнової шкоди тощо містяться у Розділі 1.4 «Глосарій»², оскільки вони мають значення для застосування статей двох чи більше розділів Особливої частини, або у «термінологічних» статтях, розміщених на початку майже кожного розділу Особливої частини Проекту КК, якщо вони мають значення для застосування статей лише одного розділу Особливої частини;
- 7) перехідні положення (за необхідності);
- 8) прикінцеві положення. І перехідні, і прикінцеві положення Проекту КК будуть підготовлені після остаточного завершення роботи над текстом усіх одинадцяти його книг;
- 9) додатки (за необхідності). Потреби у додатках до Проекту КК немає.

¹ У постанові у справі № 554/5090/16-к від 3 червня 2020 року колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо примітки до ст. 369-2 КК вказала, що обов'язкові ознаки складу злочину визначаються не в примітці до статті КК, а в її диспозиції, тоді як примітка має підпорядковану (допоміжну) роль під час з'ясування змісту окремих понять, які вживаються в диспозиції. Це рішення визнала правильним Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 29 березня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>

² Постановою КМУ від 17 травня 2024 року № 577 затверджене Положення про Єдиний глосарій правових термінів. Згідно з ним створення Глосарію не заперечує існування глосаріїв в кодексах та інших законах. Метою створення Глосарію є забезпечення єдності термінології, що вживається в нормативно-правових актах, правильного розуміння й тлумачення термінів та надання допомоги суб'єктам правотворчої діяльності під час підготовки таких актів. Міністерства кожних півроку подаватимуть Мін'юсту пропозиції щодо включення правових термінів до Глосарію або їх виключення з Глосарію. Органи державної влади та наукові установи зможуть ініціювати включення правових термінів до Глосарію або їх виключення з Глосарію шляхом подання пропозицій Мін'юсту. Єдиний глосарій правових термінів почне функціонувати після введення в дію Закону «Про правотворчу діяльність».

Згідно з ч. 9 ст. 32 Закону використання у статтях законів рубрик нижчого рівня має відповідати таким вимогам: усі пункти та підпункти повинні мати спільні характеристики; вступний абзац має узгоджуватися з кожним пунктом (підпунктом) і разом становити одне зрозуміле речення; нумерація кожного пункту (підпункту) має бути послідовною (наростаючим підсумком); пункти та підпункти мають містити положення, що стосуються виключно переліку споріднених положень. Крім того, використання у структурних елементах закону рубрик нижчого рівня здійснюється уніфіковано по всьому тексту закону (ч. 10 ст. 32).

Відтак усім переліченим вимогам Проект КК точно відповідає, за тим винятком, що у ньому є і частини – Загальна та Особлива, і книги (загалом їх одинадцять). Але цей нюанс узгоджується з положенням ч. 3 ст. 32 закону, згідно з яким «не виключається можливість визначення іншої структури кодексу».

На жаль, Закон «Про правотворчу діяльність» не згадує про зміст як обов'язковий елемент структури кодексів. Проект КК наразі має зміст¹, і хотілося б, щоби він залишився в тексті Кодексу після його ухвалення, оскільки, завдяки змісту, зручно шукати потрібну інформацію. У багатьох країнах світу великі за обсягом закони, зокрема кодекси, мають зміст своїм обов'язковим елементом.

Стаття 33 Закону містить вимоги щодо позначення структурних елементів нормативно-правового акта. Стосовно закону вони такі:

- 1) розділи, підрозділи, глави, параграфи, підрозділи параграфів та статті повинні мати коротку та чітко сформульовану назву, що відображає їх зміст. Розділи, підрозділи, статті, а також частини й книги Проекту КК мають таку назву. Водночас розробники Проекту КК доклали зусиль до того, щоб назви статей не повторювали, наскільки це можливо, їхні диспозиції і не виходили за межі обсягу диспозицій ні в бік розширення, ні в бік звуження;
- 2) нумерація книг, частин, розділів, глав і статей є наскрізною та не змінюється в разі подальшого внесення змін до закону. Нумерація структурних елементів має забезпечувати логічну побудову, а також чіткість і зрозумілість структури закону. Цих вимог у Проекті КК дотримано;
- 3) структурні елементи закону, як правило, нумеруються: книги – числівником, що наводиться словом; частини – словами «загальна» та «спеціальна»; розділи – римськими цифрами; підрозділи,

¹ Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

статті, частини статті – арабськими цифрами; пункти – арабськими цифрами з дужкою; підпункти – буквами українського алфавіту з дужкою. Цих вимог у Проекті КК дотримано, за винятком того, що друга частина Кодексу має назву не «Спеціальна», а – в силу традиції – «Особлива», а розділи Кодексу нумеруються не римськими, а арабськими цифрами. Проте ці відмінності не можна вважати порушенням, оскільки відповідні вимоги Закону «Про правотворчу діяльність» є диспозитивними (законодавець вжив слова «як правило»).

1.6.3. Особливості структури й текстів Проекту КК у порівнянні з чинним КК і КК 1960 року

Відтак станом на 1 серпня 2024 року Проект КК має таку структуру:

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Книга перша. Про Кримінальний кодекс України (чотири розділи).

Книга друга. Про кримінальне правопорушення (десять розділів).

Книга третя. Про кримінально-правові засоби та їх застосування (одинадцять розділів).

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Книга четверта. Кримінальні правопорушення проти людини (одинадцять розділів).

Книга п'ята. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я (три розділи).

Книга шоста. Кримінальні правопорушення проти економіки (п'ять розділів).

Книга сьома. Кримінальні правопорушення проти суспільства (дев'ять розділів).

Книга восьма. Кримінальні правопорушення проти правосуддя (три розділи).

Книга дев'ята. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України (вісім розділів).

Книга десята. Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби (шість розділів).

Книга одинадцята. Злочини проти міжнародного правопорядку (п'ять розділів).

Усього в Проекті КК 75 розділів (801 стаття), з яких 25 розділів (190 статей) – у Загальній частині і 50 розділів (611 статей) – в Особливій частині.

Цікаво порівняти структуру й загальні властивості текстів Проекту КК з текстами його попередників – чинним КК і КК 1960 року (таблиці 1–2).

Таблиця 1. Структура текстів

	Кількість:	КК 1960 року	Чинний КК	Проект КК
1)	частин Кодексу	2	2	2
2)	книг Кодексу	0	0	11
3)	розділів (глав), зокрема:	16	37	75
	у Загальній частині	5	17	25
	в Особливій частині	11	20	50
4)	статей	351	558	787
5)	статей у Загальній частині, зокрема:	51	124	183
	щодо кримінального закону	5	10	23
	щодо кримінального правопорушення	11	33	82
	щодо правових наслідків кримінального правопорушення	35	82	78
6)	статей в Особливій частині	300	434	604
7)	частин статей в Особливій частині	560	960	0
8)	пунктів статей в Особливій частині	10	14	1007
9)	приміток (пунктів приміток)	31	139	0
10)	додатків	1	0	0

Таблиця 2. Загальні властивості текстів

	Кількість	КК 1960 року	Чинний КК	Проект КК (станом на 01.08.2024)
1)	слів	44 416	83 476	63 493
2)	знаків	278 188	528 089	414 654
3)	зокрема у Загальній частині:			
	слів	12 458	18 900	26 771
	знаків	80 398	126 389	172 248
4)	зокрема в Особливій частині:			
	слів	31 958	64 573	36 722
	знаків	197 790	401 675	242 406

Отже, у Проєкті КК на 24% менше слів ніж у чинному КК. Водночас в Загальній частині слів стало на 30% більше, зате в Особливій частині – майже на 57% менше.

Порівняно з чинним КК у Проєкті КК значно більшою є кількість розділів, а також дещо більшою кількість статей, переважно у Загальній частині, і на порядок більшою – кількість пунктів статей в Особливій частині.

Зазначене характеризує Проєкт КК як більш чітко структурований та лаконічніший закон, а його Загальну частину – як більш розвинену (особливо в частині приписів про кримінальний закон та кримінальне правопорушення).

1.7. Юридична форма Проєкту КК

1.7.1. Вимоги до юридичної форми Проєкту КК

Юридична форма, тобто зовнішній вираз, спосіб викладу тексту Проєкту КК, дещо відрізняється від тієї, яка притаманна чинному КК України та кримінальним кодексам, чинним раніше. Природно, що новий кримінальний закон мав бути позбавлений вад, які перешкоджають правильному розумінню його змісту, є передумовою правозастосовних помилок, хоча і повинен бути виконаний в одному стилі з будь-якими іншими кодексами.

На початку роботи над Проєктом КК (восени 2019 р.) ще не існувало законодавчих вимог щодо нормопроектування. Закон «Про правотворчу діяльність» був прийнятий 24 серпня 2023 року, хоча й набрав чинності з 20 вересня 2023 року, та введений в дію буде через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні¹. У юридичній літературі існує низка публікацій, присвячених цій проблемі. Окремо серед них слід виділити монографії З. Загинеї² та Г. Яремко³. Проте цілісної, повної і послідовної концепції, яким має бути кримінальний закон з формального боку, так і не сформовано.

Тому членам Робочої групи довелося самим визначати формальні вимоги до тексту новостворюваного кримінального закону. Це було тим більш необхідно, що окремі розділи готували різні члени Робочої

¹ «Про правотворчу діяльність»: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ. Розділ XIV. Прикінцеві положення, ст. 1.

² Загинеї З.А. Кримінально-правова герменевтика: монографія. Київ: Вид. дім «АртЕк», 2015. 380 с.

³ Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України / За ред. В.О. Навроцького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 432 с.

групи. І було простіше й легше домовитися про вихідні вимоги до тексту, ніж потім витратити зусилля на узгодження текстів. Основна частина вимог щодо юридичної форми Проекту КК містилася в підготовлених автором цих рядків «Правилах написання Особливої частини майбутнього КК» (37 позицій). Формально ці «Правила» не затверджувалися Робочою групою, але фактично були сприйняті як керівництво до дії, вдосконалювалися й доповнювалися колективними зусиллями та використовувалися під час підготовки не лише Особливої, а й Загальної частини Проекту КК.

Також на початку своєї діяльності Робоча група провела опитування серед своїх членів та колег – фахівців у галузі кримінального права щодо низки питань, серед яких деякі стосувалися вимог до форми нового кримінального закону. Відповіді були узагальнені, ретельно проаналізовані та враховувалися в подальшій роботі.

Усе це дозволило Робочій групі сформулювати свої підходи до того, яким має бути новий кримінальний закон за формою, починаючи з його назви і закінчуючи тим, як слід викладати окремі статті його Загальної та Особливої частини.

1.7.2. Назва нового кримінального закону

Попри те, що назва «Кримінальний кодекс» є традиційною і зберігається вже в кількох поколіннях цього закону, підготовка до нової кодифікації кримінального законодавства показала, що з цього питання існує кілька підходів. Пропонувалися такі назви:

- *Кодекс України про кримінальні правопорушення* (М. Хавронюк);
- *Закон України «Про кримінальну відповідальність»* (Національна академія СБУ);
- *Кримінально-деліктний кодекс*. Автор такої назви І. Мединський зазначав, що така назва є доцільною з огляду на те, що «на сьогодні і, можливо, в подальшому кримінальні проступки будуть перебувати «в складі» КК»;
- *«Кодекс законів України про кримінальну відповідальність»* або *«КЗУпКВ»*. На думку С. Гізімчука, який запропонував таку назву, це «відбиває визнання окремої статті законом»;
- *Карний кодекс України* (О. Бантишев, І. Козич, Н. Орловська, П. Фріс). Прихильники цієї позиції посилаються на те, що така назва відповідає державній мові України, а також правовим традиціям (важко зрозуміти про що йдеться, адже кодексу з такою назвою в Україні ніколи не було);

- *Український карний кодекс*. На думку автора такої назви М. Колоса: «Назва Карний кодекс України була б... більш вразливою, адже «кодекс» не повинен карати «Україну»;
- *Кримінальний кодекс України* (О. Зеленко, Ю. Кернякевич-Танасійчук, А. Мікіш, А. Музика, В. Навроцький, О. Острогляд, Ю. Пономаренко, М. Рубашенко¹, Чернігівський осередок ВАКП, О. Шостак).

Деякі автори пропонували кілька варіантів назви – очевидно, це питання для них не надто принципове. Так, полтавський осередок ВАКП пропонує назву: «Кримінальний (як варіант – Карний) кодекс». Ще більшу гнучкість виявила Національна академія прокуратури України, яка вважає, що прийнятними є назви: «Кримінальний кодекс України, або Карний кодекс, або Закон України про кримінальну відповідальність». Є. Письменський вважає допустимим вибір між варіантами «Кримінальний кодекс» та «Кодекс про кримінальні правопорушення».

Члени Робочої групи підтримали аргументи М. Рубашенка та без особливих дискусій погодилися з ідеєю зберегти існуючу назву – Кримінальний кодекс України.

1.7.3. Монізм чи поліджерельність?

Чинне кримінальне законодавство базується на засаді, згідно з якою КК є єдиним джерелом, у якому визначаються злочинність, караність та інші кримінально-правові наслідки діяння (ч. 3 ст. 3 КК). Монізм не є єдиною формою викладу кримінально-правових норм. Зарубіжне законодавство демонструє чимало прикладів поліджерельності, тобто наявності не лише КК, а й інших законів, у яких

---

¹ М. Рубашенко під час опитування найбільш повно аргументував свою позицію, вказавши: «Назву єдиного кодифікованого акта пропоную залишити чинною. Основні її переваги, як убачається, зводяться до наступного: усталеність у юридичній теорії та практиці; забезпечення принципу наступності кримінального законодавства; зрозумілість для звичайного (пересічного) громадянина та громадськості загалом; стислість формулювання назви нормативного акта (порівняно з пропонованими в науковій літературі «Кодекс законів про злочин та покарання» або «Кодекс законів (Основи законодавства) про кримінальну відповідальність»). Зрозуміло, що основні контраргументи проти назви чинного Кодексу полягають у тому, що існуюча назва, мовляв, охоплює лише один «суперінститут» кримінального права – положення про злочин. Однак аргію не можна запропонувати влучну назву, яка б урахувала всі інститути, оскільки в такому разі мало б йтися про надто розгорнутий варіант на кшталт «Кодекс про суспільно небезпечні діяння, кримінальну відповідальність та інші заходи кримінально-правового характеру» тощо. Слово «кримінальний», згідно із сучасними академічними словниками української мови, означає «карний» чи «такий, у якому описуються карні злочини та їх розслідування».

викладаються кримінально-правові норми¹. Тому зарубіжні експерти, які оцінюють українські законопроекти в галузі кримінального права, інколи, щоправда не надто наполегливо, критикують український підхід.

Опитування, про яке йшлося вище, також засвідчило неоднозначність підходів щодо того, має бути єдиний КК чи прийнятною є наявність кількох джерел, у яких викладаються кримінально-правові норми. Прихильниками монізму виступили О. Бантишев, О. Зеленко, А. Музика, В. Навроцький, Національна академія СБУ, Є. Письменський, Полтавський осередок ВАКП, Ю. Пономаренко, М. Рубашенко, М. Хавронюк, Чернігівський осередок ВАКП, О. Шостак. Водночас низка респондентів притримується концепції плюралізму у питанні щодо джерел, у яких мають бути викладені кримінально-праві норми. Вони вказують, що такими джерелами можуть визнаватися Конституція України, відповідні міжнародні договори, рішення конституційного Суду та ЄСПЛ, інші джерела, у яких розкривається зміст кримінально-правових норм (С. Гізімчук, І. Козич, М. Колос, А. Мікіш, Н. Орловська², О. Рябчинська, П. Фріс). Проте ніхто з опитаних прямо не вказав, що слід відмовитися від монізму на користь «німецького» чи «французького» варіантів поліджерельності, коли ознаки складів кримінальних правопорушень закріплюються в актах, які загалом не присвячені регламентації кримінальної відповідальності.

Дійсно, зосередження усіх кримінально-правових норм в одному КК має не лише переваги, а й недоліки. Останні пов'язані з тим, що зміст кримінально-правових заборон об'єктивно неможливо

¹ Наприклад, у Польщі, крім «загального» КК, діють ще й кодекс про проступки та кримінальний кодекс «скарбовий» (про податкові та фінансові порушення). У ФРН, крім КК 1871 року (новелізованого в кінці минулого століття), діє ще кілька сотень так званих додаткових кримінальних законів (це норми про кримінальну відповідальність, які містяться в актах, присвячених регламентації певних груп суспільних відносин – наприклад, податкових, про атомну енергію). Аналогічна ситуація існує у Франції (де акти кримінально-правового характеру приймають органи не лише виконавчої влади, а й місцевого самоврядування) та багатьох інших державах – див.: Основи кримінальної політики Європейського Союзу. навчальний посібник / автори-упорядники: Житний О.О., Рибалко Г.С., Слінько Д.С. Харків, 2022. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/8b815635-47c1-4af0-9502-07df38b45cd9/>.pdf

² Н. Орловська висунула оригінальну пропозицію розосередити законодавчий матеріал з трьох законів, якими мали б бути: Карний кодекс, Закон про кримінально-правові заходи (де, на її думку, може бути регламентований перелік примусових кримінально-правових заходів, відмінних від покарання, до яких доцільно віднести примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальну конфіскацію, обмежувальні заходи) та Закон про кримінально-правовий вплив на юридичних осіб.

викласти лише в тексті КК, ознаки складу кримінального правопорушення мають бути названі в статтях кримінального закону, а їх зміст встановлюється з урахуванням інших джерел права, серед яких чільне місце займають акти, до яких відсилають бланкетні статті КК. Розміщення статей про кримінально-правові наслідки порушення актів регулюючого законодавства в самих цих актах істотно спрощує вирішення проблеми бланкетності або й взагалі її усуває.

Однак переваги наявності єдиного закону про кримінальну відповідальність членам Робочої групи видалися більш вагомими. Серед них: посилання на позитивний вітчизняний досвід, можливість забезпечити формальну й змістовну єдність у кримінально-правовій регламентації, стежити за змінами саме в кримінально-правовій сфері¹ тощо.

Певні коливання були хіба що щодо того, де регламентувати питання відповідальності за кримінальні проступки – в межах єдиного КК чи окремим кодексом. На прийняття остаточного рішення вплинули такі аргументи: виділення окремого **кодексу про проступки** потягне дублювання більшості положень Загальної частини; положення про однорідні проступки та злочини будуть розірвані; зручніше користуватися єдиним кодексом, ніж двома різними; існує ризик того, що з розвитком законодавства виникнуть неузгодженості та суперечності між цими двома кодексами. Автор же цих рядків, крім того, підтримав ідею єдиного кодексу з огляду на те, що від нього легше буде перейти до реалізації концепції єдиного кодексу про публічні правопорушення (аналогічну думку висловив і Ю. Пономаренко)².

Тому й було прийняте рішення, що новий КК України буде єдиним актом у сфері кримінального законодавства та, як вже зазначалося, буде містити положення і про злочини, і про кримінальні проступки.

¹ Існування проблеми внесення змін, які стосуються визначення злочинності, караності та інших кримінально-правових наслідків діяння різними законами, які вносяться не профільними фахівцями, до того ж мають різну процедуру проходження через Верховну Раду України, обумовило прийняття Закону України №619-IX від 19 травня 2020 року та доповнення ст. 3 чинного КК частиною 6.

² Концепція реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні [Електронний ресурс]. URL: <http://fcj.com.ua>. Також: Навроцький В.О. Публічні правопорушення як об'єкт законотворчості. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, 19 жовтня 2017 р.). Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2017. С.101-111. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/8046>

1.7.4. Паперова чи цифрова форма майбутнього КК?

Традиційно кримінальні закони існували як письмові акти, виконані на кам'яних плитах, глиняних таблицях, папірусі та, врешті-решт, написані чи надруковані на папері. Проект КК також готується в письмовій формі. Проте члени Робочої групи свідомі того, що в сучасних умовах ця форма стає анахронізмом – по суті всі правники користуються текстами нормативно-правових актів у цифровій формі.

Але наразі йдеться не просто про те, що письмовий текст буде перетворений на цифровий файл, а про більш високу форму існування майбутнього КК. Вона передбачає таке:

- цифрова формі майбутнього КК буде не похідною від тексту, викладеного на папері, а основною. Офіційний текст КК (як й інших законів) має існувати саме в цифровій формі, на відповідні файли можна буде посилатися, як на офіційне джерело;
- захист КК в цифровій формі від несанкціонованого вручення, підтвердження того, що відповідний файл містить офіційний текст;
- наявність системи посилань в межах самого КК, коли наведення курсору на статтю, яка передбачає врахування положень, викладених в інших статтях цього ж Кодексу, означатиме «підтягування» – висвітлення у спливаючому вікні таких пов'язаних положень;
- наявність зовнішніх посилань на нормативно-правові акти інших галузей законодавства як тоді, коли на них є вказівки в бланкетних статтях, так і тоді, коли це впливає зі змісту відповідних нормативних положень, на акти вищого рівня, з урахуванням яких сформульовані кримінально-правові норми (Конституції України, міжнародних актів договорів), а також релевантні рішення ЄСПЛ та інших міжнародних судів, правові позиції Верховного Суду й рішення Конституційного суду України.

Існування КК в цифровій формі є передумовою запровадження комп'ютерних програм допомоги в правовій кваліфікації та визначенні ступеня тяжкості злочину, вибору покарання та інших правових заходів. Це істотно полегшить його застосування та знівелює звинувачення у складності його положень. Для ретроградів же залишиться можливість користуватися й традиційним текстом без використання переваг, які випливають з цифрової форми.

1.7.5. Забезпечення гендерної нейтральності

Чинний КК вказує на суб'єктів кримінальних правопорушень та осіб, щодо яких застосовуються кримінально-правові засоби, як на

осіб чоловічої статі (окрім одиничних винятків). Це не відповідає засадам гендерної нейтральності. Крім того, члени Робочої групи вирішили повернутися до концепції, згідно з якою акцент робиться на діяча/діячку, а не на діяння (як у чинному КК).

Тому у статтях Проекту КК використовується словосполучення «Особа, яка...» для вказівки на суб'єкта кримінального правопорушення та термін «людина» для позначення потерпілого/потерплої.

1.7.6. Множина/однина ознак складу кримінального правопорушення

У чинному КК нерідко для позначення ознак предметів (явищ, процесів), використовують іменники, що позначають множину однорідних предметів. Наприклад, у ч. 3 ст. 20 КК йдеться про те, що «службовими особами є...», тоді як насправді йдеться про визначення однієї службової особи. Ще більш одіозною є ситуація, коли така недбалість щодо формулювань має місце в статтях Особливої частини. Так, кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ч. 3 ст. 265 КК, є «загибель людей». Виникає питання, а як слід кваліфікувати скоєне, коли смерть заподіяна одній людині? У теорії і на практиці часто ігнорують проблему, вдаються до поширювального тлумачення закону та його застосування за аналогією, вважаючи, що таке формулювання охоплює і загибель однієї людини.

Задля уникнення таких ситуацій члени Робочої групи домовилися, що всі ознаки позначають однину предметів і використовують відповідні іменники – «особа», «людина», «дитина» тощо. Такий підхід виключає невизначеність.

1.7.7. Завершеність діяння

Подібна ситуація має місце й зі вказівкою на діяння. У Проекті КК всі вони позначаються дієсловами доконаного виду. Наприклад, організатор злочину визначається як особа, яка «створила» відповідну групу (пункти 2 і 3 ч. 3 ст. 2.7.2). Якщо ж існує потреба перенести момент закінчення кримінального правопорушення на момент початку вчинення діяння, то використовуються відповідні граматичні конструкції. Наприклад, для позначення дій, які полягають у незаконній зміні місця перебування певних предметів, використовується термін «переміщувала».

1.7.8. Визначення понять у Проекті КК

Чи не найповніше юридичну форму Проекту характеризує його термінологія. Формулюючи статті Загальної та Особливої частини КК, члени Робочої групи виходили з того, що кримінальний за-

кон – не той акт, де треба демонструвати багатство мови, а відтак відмовилися від синонімів, складних граматичних конструкцій тощо. Водночас першочергову увагу приділили єдності й точності термінології та визначенню термінів. Терміни, визначені в інших актах, використовуються відповідно до їх нормативних визначень, а специфічні кримінально-правові терміни – визначаються у великому глосарії (якщо вони зустрічаються в різних розділах Проєкту КК) та у мініглосаріях на початку того чи іншого розділу Особливої частини (якщо вони вживаються лише в статтях відповідного розділу).

1.8. Співвідношення Загальної та Особливої частин у Проєкті КК

1.8.1. Пріоритетний розвиток Загальної частини КК

Кримінальні кодекси мають поділ на Загальну та Особливу частини вже понад два століття. Під час підготовки Проєкту КК ніколи і ні в кого не викликало сумніву, що немає необхідності порушити цю виправдану законодавчу традицію. Учасники згаданого вище експертного опитування одностайно виступили за збереження зазначеного поділу, а більшість з них (С. Гізімчук, О. Зеленко, М. Колос, В. Навроцький, Полтавський осередок ВАКП, М. Хавронюк, П. Фріс, В. Шпіляревич) окремо звертали увагу на необхідність розширення Загальної частини, максимального винесення до неї положень, які мають вирішуватися однаково щодо будь-якого кримінального правопорушення.

Такою ж була і позиція членів Робочої групи. Водночас вони виходили з того, що Загальна частина має бути єдиною і щодо злочинів, і щодо проступків, а розширення Загальної частини КК за рахунок регламентації в ній нових положень має бути органічно поєднане зі звільненням від них Особливої частини кримінального закону¹. Адже викладення в Особливій частині КК тих положень, які вже регламентовані в частині Загальній, призведе не лише до невиправданого дублювання та збільшення обсягу закону, а і є передумовою появи різних формулювань (так, щодо кожного з видів відмови від продовження організованої злочинної діяльності як підстави непритягнення до відповідальності у статтях Особливої частини

¹ Див.: Навроцький В.О. Про «розвантаження» особливої частини майбутнього кримінального закону. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 року* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П.Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 348-351.

чинного КК встановлюються різні умови), утруднює розуміння відповідних положень (наприклад, важко зрозуміти, «нагальна потреба», за наявності якої самовільне зупинення поїзда – ст. 283 КК – не є кримінально каранною, становить крайню необхідність чи є якимось цілком самостійним інститутом кримінального права). Винесення до Загальної частини низки повторюваних положень дає змогу уніфікувати законодавчі формулювання, які в Особливій частині викладаються надто по-різному (наприклад, у чинному КК є кілька десятків різних вказівок на необхідність врахування того, що злочин вчинено службовою особою з використанням службового становища¹) та не одна сотня комбінацій видів та розмірів покарання, які утворюють санкції статей за окремі злочини.

Члени Робочої групи виходять з того, що чим більш розвинутою буде Загальна частина КК, тим більш системним і узгодженим буде майбутній кримінальний закон. Водночас відбудеться зменшення обсягу та спрощення Особливої частини КК, його стане легше застосовувати. Важливим видається і те, що такий КК стане більш стійким та захищеним від необґрунтованих змін. Адже новели Загальної частини, які зачіпатимуть весь масив кримінальних правопорушень, потрібно буде обґрунтовувати більш переконливо, ніж зміни, які стосуються лише якогось одного злочину чи проступку.

1.8.2. Нові підходи до співвідношення положень Загальної та Особливої частини Проекту КК як концептуальне завдання

Враховуючи важливість описаних вище підходів до викладення кримінально-правових положень у Загальній та Особливій частинах КК, Робоча група вирішила відобразити їх і в Концепції реформування кримінального законодавства України. Викладення засад реформування законодавства про відповідальність за правопорушення в публічній сфері містить пункт 3, де задекларовано, що «матеріально-правові кодекси, передусім Кримінальний кодекс України, будуть побудовані на основі максимально можливого перерозподілу законодавчого матеріалу між Загальною та Особливою (Спеціальною) частинами на користь Загальної. Йдеться, зокрема, про винесення до Загальної частини усіх типових, повторюваних властивостей певних злочинів²».

¹ Марін О.К. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаною з наданням публічних послуг. К.: ВД «Дакор», 2021. С. 106-118.

² <https://newcriminalcode.org.ua/concept>

На момент розробки Концепції, восени 2019 року, йшлося принаймні про три напрямки такого перерозподілу, які стосувалися:

- 1) викладення привілейних та кваліфікуючих ознак складів злочинів не в статтях Особливої частини (окремо щодо кожного складу кримінального правопорушення), а в Загальній частині шляхом створення загального переліку таких ознак з визначенням їхнього впливу на ступінь тяжкості злочину шляхом його зниження чи підвищення на певну кількість розрядів (ступенів);
- 2) вказівки у статтях Особливої частини лише на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а не описання повної санкції за його вчинення. Санкції ж мали бути закріплені та детально описані у статтях Загальної частини (з визначенням видів покарань та їх розмірів) щодо злочину певного ступеня тяжкості. Такі санкції мали бути типовими для кожного злочину однакового ступеня тяжкості й співмірними між собою;
- 3) підстав звільнення від покарання за позитивної посткримінальної поведінки. Їх належало перенести з окремих статей Особливої частини, узагальнити залежно від характеру поведінки (добровільне припинення злочинної діяльності, добровільна видача предмета злочину, добровільне виконання обов'язку, невиконання якого становило злочин тощо).

1.8.3. Напрямки розвитку Загальної та Особливої частин Проекту КК

По мірі роботи над Проектом КК, Робоча група уточнила та вдосконала свою позицію щодо співвідношення викладу певних положень у статтях Загальної чи Особливої частини. Від одного із задекларованих підходів довелося відмовитися (йдеться про загальний список ознак, з урахуванням яких диференціювалася відповідальність, – детально про це далі), решта – реалізовано.

Крім того, перенесення низки важливих питань в Загальну частину також істотно розвантажило Особливу частину Проекту КК та забезпечило уніфіковане вирішення цих питань. Мається на увазі:

- визначення понять. Завдяки наявності глосарію в Загальній частині, вдалося відмовитися від визначення відповідних понять у багатьох статтях Особливої частини. Завдяки цьому мінімізоване використання описових диспозицій статей Особливої частини та здійснено повну відмову від приміток до таких статей, які у чинному КК часто є непослідовними або суперечливими;
- визначення в Загальній частині розмірів розрахункової одиниці (ст. 1.4.2), розмірів майнової шкоди (ст. 1.4.4) та закріплення

ознак, які характеризують розмір шкоди здоров'ю (ст. 1.4.3). Наявність таких положень в Загальній частині зробило зайвим їх повторення в Особливій частині, дозволило забезпечити єдиний підхід до визначення відповідних ознак і відмовитися від визначення певних розмірів у примітках до статей Особливої частини КК.

Вирішуючи певні питання в статтях Загальної частини Проекту КК, Робоча група зіткнулася з тим, що є чимало положень, які не стосуються усієї Особливої частини (тобто не виступають *загальними* у власному розумінні слова для усього кримінального закону), але повинні вирішуватися однаково в межах того чи іншого розділу. Тому Робоча група обрала шлях створення своєрідних «загальних частин» у більшості розділів Особливої частини: початкові статті таких розділів містять визначення термінів, які є специфічними саме для статей відповідного розділу, та визначають ознаки, що знижують чи підвищують ступінь тяжкості злочинів, передбачених відповідним розділом.

Робоча група прагнула викласти матеріал так, щоб не допустити неузгодженості між статтями Загальної та Особливої частин. Але не виключено, що такі відмінності виявляться згодом, під час правозастосування чи виникнуть внаслідок подальших змін до кримінального закону. Задля того, щоб підкреслити визначальну роль Загальної частини майбутнього КК та наперед вирішити можливі суперечки, у ч. 4 ст. 1.1.1 Проекту КК передбачено правило: *«У разі суперечності між положеннями Загальної та Особливої частин цього Кодексу застосовуються положення його Загальної частини»*.

1.8.4. Спроба зосередження в Загальній частині переліку кваліфікуючих та привілейних ознак складів кримінальних правопорушень

Реалізуючи первісний задум та приступивши до підготовки тексту статей та розділів Особливої частини, члени Робочої групи виділяли ознаки, які змінюють ступінь тяжкості злочинів та викладали їх в окремих статтях Загальної частини Проекту КК. Були спроби систематизації таких ознак: 1) за їх впливом на зміну ступеня тяжкості – у бік зниження ступеня тяжкості («привілейні») ознаки та в бік підвищення (за класичною термінологією – «кваліфікуючі» та «особливо кваліфікуючі» ознаки); 2) за тим, наскільки зменшувався (до трьох) чи підвищувався (на один чи два ступені) ступінь тяжкості залежно від наявності тих чи інших ознак; 3) за ознакою складу кримінального правопорушення, яку додатково характеризувала певна ознака.

Однак досить скоро, лише на початку роботи над Особливою частиною Проєкту, з'ясувалося, що список кваліфікуючих ознак, по-перше, став містити понад сімдесят пунктів, займав кілька сторінок тексту (проблема не стосувалася привілейних ознак – їх було порівняно небагато), а, по-друге, містив ознаки, які були «екзотичними», оскільки стосувалися лише одного чи кількох злочинів¹ та не могли претендувати на загальне значення. У практичному застосуванні це б означало, що постійно під час кваліфікації було б потрібно переглядати увесь цей громіздкий перелік та обирати ті, які стосувалися конкретного злочину, щоразу натикаючись і на «зайві» для цього випадку. Дещо покращила б ситуацію комп'ютерна програма допомоги у кваліфікації, яка б підказувала, на які ознаки потрібно звернути увагу в конкретному випадку. Однак така комп'ютерна програма – справа майбутнього, сама по собі вона проблему не вирішує, адже у тексті КК все одно треба вказувати, яких статей Особливої частини стосується кваліфікуюча ознака, що передбачена тим чи іншим пунктом статті Загальної частини КК.

Водночас члени Робочої групи звернули увагу на те, що кваліфікуючі ознаки є типовими, притаманними злочинам, передбаченим певними розділами Особливої частини. Це стало поштовхом для прийняття рішення про відмову від загального списку таких ознак та до їх виділення в окремих розділах Особливої частини.

Проте Робоча група веде як внутрішній документ, який не є частиною Проєкту КК, єдиний список кваліфікуючих, особливо кваліфікуючих та привілейних ознак. Його наявність є певною запорукою того, щоб у відповідних статтях різних розділів Особливої частини використовувалися однакові формулювання.

1.8.5. Вказівка на вид кримінального правопорушення й ступінь тяжкості злочину

Ідея про відмову від вказівки на вид та розміри покарання в статтях Особливої частини Проєкту КК не лише була реалізована, а й показала свої нові переваги. Коли відповідна ідея висувалася, основними аргументами за її реалізацію було:

- забезпечити відповідність між ступенем тяжкості злочину та мірою покарання;
- «дисциплінувати» спочатку самих розробників Проєкту КК, а вже згодом і законодавця – не дати можливості свавільно («зі стелі») встановлювати покарання, а змусити спочатку визначити

¹ Підхід Робочої групи полягає у тому, що такі ознаки виділяються й враховуються лише щодо злочинів, а проступки не мають кваліфікуючих та привілейних ознак а, отже, не змінюють ступінь тяжкості.

ступінь тяжкості злочину відповідно до характеру та розміру спричиненої шкоди, а вже потім з'ясовувати кримінально-правові наслідки, визначені в статтях Загальної частини КК. Тому спроба змінити караність злочину, передбаченого Особливою частиною КК, у майбутньому потребуватиме змін до Загальної частини КК. Крім того, стане нереальним змінити караність конкретного злочину – це буде можливо лише щодо усіх злочинів певного ступеня тяжкості, за які встановлена одна з десяти типових санкцій, передбачених у ст. 3.2.8 Проекту КК.

По мірі роботи над Проектом КК з'ясувалися й інші переваги такого рішення:

- вдалося істотно зекономити обсяг законодавчого матеріалу – вказівка «вчинила злочин _ ступеня» незрівнянно лаконічніша, ніж довгий перелік видів та розмірів покарання, який супроводжує кожен частину кожної статті чинного КК;
- стали непотрібними дії щодо визначення ступеня тяжкості злочину через аналіз його караності – такий ступінь вказаний прямо в статті Особливої частини;
- кримінально-правові наслідки кримінального правопорушення далеко не вичерпуються покаранням, а їх застосування вирішальною мірою обмовлене видом кримінального правопорушення (відноситься воно до злочинів чи становить собою проступок) та ступенем тяжкості злочину. Тому вказівка на вказані ознаки у статті Особливої частини про відповідне кримінальне правопорушення більш змістовно характеризує таке посягання через звернення до положень Загальної частини, ніж просто визначення видів та розмірів покарання в санкції.

1.8.6. Регламентация посткримінальної поведінки

Зосередження положень про посткримінальну поведінку в Загальній частині Проекту КК має переваги над їх викладенням окремо щодо кожного посягання в статтях Особливої частини. Серед них:

- встановлення єдиного підходу щодо правового значення позитивної посткримінальної поведінки, яка в усіх випадках веде до непризначення покарання;
- уніфікація умов непризначення покарання щодо однорідних діянь;
- визначення особливостей такої поведінки залежно від того, чого стосується посткримінальна поведінка (примирення з потерпілою людиною (ч. 1 ст. 3.4.2), припинення участі в організованій злочинній діяльності (ч. 2 ст. 3.4.2), відмови від зв'язку з ворогом (ч. 3 ст. 3.4.2) тощо.

Отже, перенесення багатьох положень з Особливої частини КК в Загальну свідчить про більшу досконалість Проекту КК та його вищий, ніж у попередніх кримінальних законів, технічний і змістовний рівень.

1.9. Дія КК у часі та просторі

Традиційним інститутом Загальної частини кримінального законодавства є визначення меж кримінально-правової юрисдикції держави у часі та просторі. Загалом ці приписи формулюються на давно усталених і практично загальноновизнаних правилах, які у Проекті КК знайшли закріплення в Розділі 1.3.

1.9.1. Дія КК в часі

Дія кримінального закону в часі врегульовується залежно від співвідношення часової послідовності двох юридичних фактів:

- 1) часу вчинення кримінального правопорушення і
- 2) часу набрання чинності приписом кримінального закону.

Згідно зі ст. 1.3.3 Проекту КК, для визначення меж дії кримінального закону в часі «часом вчинення діяння вважається момент початку передбаченої цим Кодексом дії чи бездіяльності». Таке правило йде врозріз з останньою практикою Верховного Суду щодо визнання часом вчинення триваючого кримінального правопорушення моменту закінчення так званого «злочинного стану» особи¹ і, безумовно, цілком обґрунтовано вимагатиме її коригування.

Під «діянням» у статтях цього розділу розуміється протиправне діяння (ст. 1.3.1), тобто не лише кримінальне правопорушення, а й, зокрема, діяння неосудної особи чи особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. З урахуванням положень ч. 3 ст. 1.2.1 Проекту КК, немає перешкод для застосування цього правила за аналогією до визначення часу вчинення й передбачених ним правомірних діянь, зокрема позитивної посткримінальної поведінки особи, що може впливати на застосування до неї заохочувальних норм кримінального права. Таким чином, для визначення правил дії кримінального закону щодо будь-якого діяння, передбаченого Проектом КК, часом вчинення такого діяння слід вважати момент його початку.

¹ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.11.2021 у справі № 220/1260/20, провадження № 51-3077км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101211516>; Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.08.2022 у справі № 452/2842/19, провадження № 51-1034км22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105668198>

Час набрання чинності приписами кримінального закону визначається за правилами, встановленими у статтях 57 і 94 Конституції України, ст. 139 Регламенту Верховної Ради України, ст. 57 Закону «Про правотворчу діяльність». З огляду на детальне врегулювання порядку набрання законом чинності у Конституції та названих законах і неможливість дублювання приписів у нормативно-правових актах (п. 3 ч. 4 ст. 34 Закону «Про правотворчу діяльність»), Проект КК не повторює їх. Водночас ст. 1.1.3 встановлює деякі особливості порядку набрання чинності законами про внесення змін до КК. Саме розміщення цих особливостей у Розділі 1.1 «Вихідні положення», а не в Розділі 1.3 «Дія Кримінального кодексу в часі та просторі», підкреслює їх значущість для забезпечення стабільності приписів КК і презумпції їх знання, а також для реалізації принципів КК (розділ 1.2) та інших його положень.

Отже, якщо спершу набуває чинності припис кримінального закону, а після того виникає юридичний факт (вчиняється діяння, зокрема кримінальне правопорушення), що породжує чи змінює правовідносини, на регулювання яких розрахований такий припис, то *кримінальний закон має пряму дію в часі* (ст. 57 Закону «Про правотворчу діяльність»). Якщо ж, навпаки, спершу виникає юридичний факт (зокрема, вчиняється діяння), а після того набуває чинності припис кримінального закону, який застосовується до врегулювання правовідносин, породжених чи змінених тим юридичним фактом, то йдеться про *зворотну дію кримінального закону в часі* (ст. 58 Закону «Про правотворчу діяльність»).

Пряма дія кримінального закону в часі (ст. 1.3.1 Проекту КК) є його загальним правилом і має місце завжди, окрім випадків, коли має місце зворотна дія кримінального закону в часі (ст. 1.3.2 Проекту КК). А тому підстави зворотної дії кримінального закону в часі підлягають точному й вичерпному закріпленню в Проекті КК, мають відповідати національним та міжнародним нормативно-правовим актам у сфері захисту прав людини й бути доктринально обґрунтованими¹.

У частині визначення підстав зворотної дії кримінального закону в часі Проект КК загалом зберігає наступність правового регулювання, встановленого чинним КК, містячи лише низку термінологічних чи редакційних уточнень. Відповідно до ч. 2 ст. 1.3.2

¹ Детальніше див.: Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в час. Київ: Атіка, 2005. С. 142-153.

Проекту КК, виключними підставами зворотної дії приписів КК у часі визнаються:

- 1) скасування кримінальної відповідальності за діяння, тобто його декриміналізація;
- 2) пом'якшення будь-якого з кримінально-правових засобів або
- 3) іншим чином поліпшення правового статусу особи, яка вчинила передбачене КК діяння.

Парні до названих і водночас протилежні їм за змістом положення щодо приписів КК, які не мають зворотної дії в часі, містяться у ч. 3 тієї ж статті. Крім того, збережені правила про зворотню дію приписів кримінального закону у разі так званих «різноспрямованих» змін у ньому (ч. 4) і про зворотню дію так званого «проміжного» кримінального закону.

Робоча група окремо обговорювала питання про можливість включення до Проекту КК припису, подібного до того, що міститься у ч. 2 ст. 7 ЄКПЛ: «Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями». Однак, взявши до уваги, що норми національного права України або міжнародні договори (зокрема, Римський статут МКС) нині містять визначення усіх кримінальних правопорушень, які малися на увазі укладачами ЄКПЛ у її ч. 2 ст. 7, а також прагнучи до повного забезпечення принципу правової визначеності, розробники Проекту КК не стали включати до нього подібного припису.

1.9.2. Дія КК у просторі

Дія кримінального закону у просторі підкоряється правилам, встановленим статтями 1.3.4 і 1.3.5 Проекту КК, зміст яких залежить від того, чи вважається діяння вчиненим на території України або прирівнюваних до неї територіях та об'єктах або ж воно вважається вчиненим за межами території України й прирівнюваних до неї територій та об'єктів.

Визначення «території України» Проект КК не містить з огляду на те, що це поняття може бути витлумачене на підставі ст. 1 Закону «Про державний кордон України», яка дає підстави для розуміння території України як суші, вод, надр та повітряного простору в межах державного кордону України. Водночас новелою кримінального законодавства має стати визначення переліку територій та об'єктів, які *не належать до території України, однак*

прирівнюються до неї для цілей визначення меж дії кримінального закону в просторі. Згідно з ч. 3 ст. 1.3.4, якщо інше не передбачено міжнародним договором, то КК «застосовується також до особи, яка вчинила передбачене ним діяння на:

- 1) території чи об'єкті дипломатичного або консульського представництва України за кордоном,
- 2) території військового підрозділу України, дислокованого за кордоном,
- 3) державному повітряному судні, військовому кораблі чи судні або судні прикордонної служби, служби цивільного захисту, органу Національної поліції чи органу доходів і зборів,
- 4) іншому морському, річковому чи повітряному судні, що зареєстроване в Україні й знаходиться у відкритому морі чи відкритому повітряному просторі або територіальних водах чи повітряному просторі іншої держави, яка не встановила свою юрисдикцію щодо вчиненого діяння, або
- 5) об'єкті, що належить Україні, громадянину України чи юридичній особі, зареєстрованій в Україні, та знаходиться на території, що не належить до території жодної держави».

У випадках, передбачених міжнародним договором, новий КК буде застосовуватися також до особи, яка вчинила передбачене ним діяння «у виключній морській економічній зоні України чи на континентальному шельфі України» (ч. 4 ст. 1.3.4) або «з використанням медіа чи інформаційної системи, незалежно від того, чи знаходилась ця особа на території України та незалежно від місця реєстрації медіа або інформаційної системи» (ч. 5 ст. 1.3.4).

Цей перелік сформовано на основі норм міжнародного права, він відомий кримінальним законам окремих європейських країн, протягом багатьох років визнавався в українській доктрині й викладався в університетських курсах. Тепер, на думку членів Робочої групи, настав час закріпити його в законодавстві.

Правила про те, коли діяння вважається вчиненим на території України (пункти 1 і 2 ч. 2 ст. 1.3.4 Проекту КК), зберегли наступність з положеннями частин 2 і 3 ст. 6 чинного КК.

Отже, якщо діяння, яке породило чи змінило кримінальні правовідносини, визнається вчиненим на території України чи прирівнюваних до неї територіях та об'єктах, то особа, яка його вчинила, підлягатиме застосуванню КК України (ч. 1 ст. 1.3.4). Це так званий територіальний принцип дії кримінального закону в часі, що є класичним і звичним для кримінального права як України, так

і зарубіжних країн. Він корениться у суверенітеті держави, який, серед іншого, означає й верховенство влади на своїй території.

Натомість, коли йдеться про діяння, вчинені за межами території України, то тут зовсім інше загальне правило: для врегулювання кримінальних правовідносин, що породжені чи змінені цими діяннями, КК України не застосовується.

Водночас Проєкт КК, зберігаючи наступність із чинним КК і наслідуючи аналогічні положення іноземних кримінальних законів, із цього загального правила передбачає *три винятки*, коли він поширюється на злочини (але не на кримінальні проступки), вчинені за межами України:

- 1) принцип громадянства (ч. 1 ст. 1.3.5), що з урахуванням уточнень, викладених нижче, загалом повторює аналогічні положення ст. 7 чинного КК;
- 2) принцип універсальний (п. 1 ч. 2 ст. 1.3.5), який є більш широким за відповідні положення ст. 8 чинного КК, позаяк поширюється на випадки, передбачені не лише міжнародними договорами, а й актами ЄС;
- 3) принцип реальний (пункти 2, 3 і 4 ч. 2 ст. 1.3.5), який також є ширшим за відповідні положення ст. 8 чинного КК, оскільки поширюється на випадки вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, потерпілим від якого є не лише громадянин України, а й будь-яка інша особа, яка постійно проживає на її території, а також на випадки вчинення на користь юридичної особи, створеної на території України, злочинів, передбачених окремими актами *acquis communautaire*.

Новелою, що стосується дії кримінального закону щодо злочинів, учинених за межами України, є встановлення принципу «*подвійної протиправності*». Для випадків, на які поширюється принцип громадянства й принцип реальний (тільки п. 4 ч. 2 ст. 1.3.5), притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, вчинений за межами України, можливе лише за умови визнання діяння злочином водночас і за законом країни, на території якої діяння було вчинене (ч. 3 ст. 1.3.5). Крім того, для всіх випадків дії кримінального закону щодо злочинів, учинених за межами України, особі не може бути призначене більш суворе покарання, ніж передбачене законом держави, у якій вчинено злочин (ч. 4 ст. 1.3.5).

Нарешті, приписи Проєкту КК про дію закону у просторі позбавлені правила *non bis in idem* (ч. 2 ст. 7 чинного КК), яке закріплене у принципі однократності застосування кримінально-правових засобів (ст. 1.2.7 Проєкту КК).

1.10. Перехідні та прикінцеві положення Проекту КК

1.10.1. Вступні зауваження

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 32 Закону «Про правотворчу діяльність», серед норм права, закріплених у нормативно-правовому акті, виділяється *порядок введення в дію нормативно-правового акта*, що включає:

- а) перехідні положення – порядок переходу від регулювання, що існувало досі, до регулювання, передбаченого цим новим нормативно-правовим актом;
- б) прикінцеві положення – порядок набрання ним чинності, внесення змін до чинних нормативно-правових актів, втрати чинності ними або їхніми окремими структурними елементами.

Прикінцеві положення є обов'язковим, а перехідні – факультативним структурним елементом будь-якого закону, включно з кодексом як його видом (пункти 8 і 9 ч. 2, ч. 3 ст. 32). Зрозуміло, що факультативність перехідних положень обумовлена тим, що в окремих випадках правове регулювання суспільних відносин відбувається вперше, що виключає саму постановку питання про перехід від неіснуючого попереднього регулювання. Але позаяк кримінально-правове регулювання є постійним і безперервним, то Проект КК має мати не лише прикінцеві, а й перехідні положення.

Очевидно, що й прикінцеві, а надто – перехідні положення Проекту мають розроблятися уже після фіналізації роботи над іншими його положеннями. Тому на момент підготовки цієї монографії вони знаходяться лише на етапі попереднього обговорення в Робочій групі й жодного разу ще не публікувалися в тексті Проекту на сайті робочої групи. Але це не те що унеможливує, а й, навпаки, актуалізує необхідність викладення тут нашого бачення змісту цих положень.

У структурі Проекту КК Перехідні та прикінцеві положення займуть останнє місце – після Книги одинадцятої. У структурі монографії вони винесені до цього розділу, позаяк, по-перше, перехідні положення пов'язані з викладеними в попередньому підрозділі правилами щодо дії закону в часі, зокрема його зворотної дії, по-друге, монографія не є коментарем до Проекту КК, структура її розділів має більш доктринальний характер і може не бути жорстко прив'язаною до структури закону.

1.10.2. Перехідні положення Проекту КК

Перехідні положення Проекту КК, відповідно до ч. 1 ст. 39 Закону «Про правотворчу діяльність» *можуть* містити приписи про:

- поетапну реалізацію нормативно-правового акта, тобто строк дії окремих його тимчасових норм;
- перехід від порядку регулювання суспільних відносин, що має місце при чинному КК, до нового, що буде встановлений наступним кодексом, який нині є Проектом КК;
- положення нового Кодексу, що матимуть зворотну дію в часі;
- збереження обсягу й змісту норм права, спрямованих на захист прав і свобод громадян та інтересів юридичних осіб, що існували за попереднього регулювання;
- збереження чинності реєстраційних документів, ліцензій, сертифікатів, інших документів, виданих державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами;
- здійснення одноразових компенсаційних дій чи відшкодування категоріям суб'єктів, що мають понести різного роду збитки, втрати, обмеження у зв'язку з реалізацією нормативно-правового акта;
- інші норми права тимчасового характеру, спрямовані на реалізацію закону.

Поетапна реалізація окремих приписів нового КК наразі видається Робочій групі недоцільною з огляду на те, що Проект КК не містить приписів тимчасової дії. Усі його положення розраховані на застосування протягом невизначеного строку, аж поки на зміну цьому Кодексу колись не прийде наступний, ще більш досконалий. Сказане стосується і приписів, розрахованих на дію в умовах воєнного стану чи тимчасової окупації окремих частин території України. Адже навіть і після закінчення нинішньої війни з агресивним сусідом – Росією треба бути готовими до наступних воєн, а тому – мати й кримінально-правові приписи, розраховані на дію в таких умовах.

Перехід від порядку регулювання суспільних відносин, що має місце при чинному КК, до нового, що буде встановлений наступним кодексом, який нині є Проектом КК, – це найбільш значуща і, без перебільшення, серцевинна складова Перехідних положень. Зокрема, в рамках цього блоку приписів мають бути встановлені правила принаймні щодо:

- можливості врахування принципів нового КК під час застосування приписів попереднього КК;

- можливості врахування термінології нового КК для застосування приписів попереднього КК, якщо вони містять такі само терміни, але не визначають їх;
- порядку перерахунку у р. о. розмірів шкоди, спричиненої під час чинності нинішнього КК й обчислюваної у н. м. д. г.;
- кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених до набрання чинності новим КК, за умови, що його положення є більш м'якими й мають зворотну дію в часі;
- застосування не передбаченого новим КК інституту звільнення від кримінальної відповідальності щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення до набрання ним чинності;
- застосування передбачених новим КК інститутів звільнення від покарання або пом'якшення покарання щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення до набрання ним чинності;
- особливостей порядку призначення покарання за кримінальні правопорушення, вчинені до набрання чинності новим КК;
- правового статусу осіб, які засуджені за попереднім КК і відбувають види покарань, що не передбачені новим КК, або звільнені від відбування покарання з випробуванням;
- можливості застосування пробації, засобів безпеки, а також підстав і кримінально-правових наслідків застосування конфіскації майна чи вилучення речі, реституції чи компенсації до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення під час чинності попереднього КК;
- погашення й зняття судимості за злочини, вчинені до набрання чинності новим КК, тощо.

Звісно, що ці приписи мають бути встановлені на основі правила про наявність зворотної дії у більш м'яких положеннях нового закону та її відсутність у більш суворих його положеннях. Непоодиноким під час визначення цих приписів буде застосування правила, що міститься у ч. 3 ст. 5 КК України і ч. 4 ст. 1.3.2 Проекту КК, згідно з яким у разі різноспрямованих змін закону зворотну дію мають лише ті з них, які скасовують чи пом'якшують відповідальність особи чи іншим чином поліпшують її становище, а всі інші зміни закону – не мають зворотної дії в часі.

Положення нового Кодексу, що матимуть зворотну дію в часі, навряд чи можуть бути вичерпно перелічені у Перехідних його положеннях. Одне лише порівняння кожного складу кримінального правопорушення за КК України та його відповідника у Проекті КК, може показати, що в окремих частинах певна стаття нового КК матиме зворотну дію, а в інших – не матиме її. Для такого об'ємного нормативно-правового акта як КК, дуже складно визначити повний

перелік усіх його приписів, які матимуть зворотну дію. А визначення неповного (приблизного) їх переліку не узгоджуватиметься з принципом правової визначеності та може бути витлумачене як відсутність зворотної дії в приписів, не згаданих в тому переліку.

Саме тому видається за доцільне в Перехідних положеннях Проекту КК не закріплювати переліки його приписів, що мають зворотну дію в часі, обмежившись посиланням на загальне правило, передбачене ст. 1.3.2.

Збереження обсягу і змісту норм права, спрямованих на захист прав і свобод громадян та інтересів юридичних осіб, що існували за попереднього регулювання, в контексті кримінально-правового регулювання полягає у збереженні ультраактивної (переживаючої) дії тих положень чинного КК, які виявляться більш м'якими приписами закону часу вчинення кримінального правопорушення. Відповідно, в Перехідних положеннях має бути відображене посилання на загальне правило дії кримінального закону в часі, згідно з яким наявність у діянні ознак складу кримінального правопорушення, а так само підстави та обсяг застосування за нього кримінально-правових засобів, визначаються законом, чинним на час вчинення такого діяння.

З огляду на предмет кримінально-правового регулювання, Перехідні положення Проекту КК можуть обмежитися викладеними вище приписами і не повинні містити приписів щодо збереження чинності реєстраційних документів, ліцензій, сертифікатів, інших виданих державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами документів чи здійснення одноразових компенсаційних дій чи відшкодування категоріям суб'єктів, що мають понести різного роду збитки, втрати, обмеження у зв'язку з реалізацією нормативно-правового акта. Водночас фіналізація роботи над Проектом КК загалом і його Перехідними положеннями зокрема може обумовити виділення інших норм права тимчасового характеру, спрямованих на реалізацію нового КК, які потребуватимуть закріплення у Перехідних положеннях.

1.10.3. Прикінцеві положення Проекту КК

Прикінцеві положення Проекту КК, згідно з ч. 1 ст. 40 Закону «Про правотворчу діяльність», мають містити приписи про:

- 1) час набрання чинності новим Кодексом, а за необхідності – його окремими положеннями;

- 2) перелік нормативно-правових актів або їх окремих елементів, що втрачають чинність у зв'язку з набранням чинності новим КК;
- 3) зміни, що вносяться до інших нормативно-правових актів у зв'язку з прийняттям нового КК.

Час набрання чинності новим Кодексом. Робоча група досягла внутрішнього консенсусу про те, що новий Кодекс має набути чинності з 1 січня певного року. Вибір саме цієї дати обумовлений:

- 1) потребами коректного ведення слідчої і судової статистики;
- 2) традиційним набранням чинності з 1 січня багатьма іншими законами (зокрема законом про державний бюджет на відповідний рік, яким буде визначено мінімальну заробітну плату, від якої вираховується Р. О.);
- 3) загалом прагненням з «чистого аркуша» з початком нового року почати нове кримінально-правове регулювання суспільних відносин.

Що ж до року, з початком якого новий Кодекс має набути чинності, то ми виходимо з того, що це має відбутися не раніше, ніж через два повних календарних роки від моменту його прийняття. Якщо гіпотетично припустити, що новий КК буде прийнятий Верховною Радою України й підписаний Президентом України в якийсь із днів 2026 року, то має повністю закінчитися рік прийняття (2026), минути ще два повних календарних роки після нього (2027 і 2028) і Кодекс має набути чинності з 1 січня 2029 року.

Такий тривалий час від прийняття Кодексу до набрання ним чинності є необхідним для забезпечення повного виконання вимог ч. 3 ст. 40 Закону «Про правотворчу діяльність». Зокрема, протягом цього часу має бути:

- 1) розроблено проекти й прийнято закони про внесення змін до КПК, КВК, інших законів України, що випливають зі змісту нового КК. Такі закони мають набути чинності одночасно з новим КК;
- 2) здійснено інституційні реформи, що випливають з нового КК (реформовано органи пробації, створено Державний фонд відшкодування шкоди потерпілим тощо);
- 3) розроблено й прийнято підзаконні акти міністерств чи інших органів виконавчої влади, необхідність прийняття, зміни чи скасування яких випливає зі змісту нового КК (наприклад, затверджено правила судово-медичного визначення тяжкості шкоди здоров'ю);

- 4) проведено семінари, тренінги, інші форми навчальної роботи для суддів, слідчих, прокурорів, адвокатів, спрямовані на формування у них знань щодо змісту приписів нового КК, умінь і навичок їх застосування;
- 5) написано й опубліковано на підставі нового КК науковий коментар, підручники та інші навчальні й просвітницькі наукові видання;
- 6) до навчальних програм юридичних вишів і факультетів введено вивчення положень нового КК, а викладачі мають пройти програми підвищення кваліфікації з питань викладання кримінального права на підставі нового кримінального законодавства;
- 7) забезпечено максимально широке ознайомлення населення зі змістом нового КК і не лише через дотримання формальної вимоги про його опублікування в офіційних медіа, які пересічні громадяни практично не читають, а через усі можливі формальні й неформальні канали передачі інформації.

Такий великий обсяг того, що необхідно буде зробити перед набранням чинності новим КК, цілком може обумовити недостатність запитаного часу в понад два роки й потребуватиме відтермінування набрання ним чинності до 1 січня наступного року. У цьому не слід вбачати чогось екстраординарного: світовій практиці відомі випадки, коли кримінальні кодекси набували чинності через кілька років після їх прийняття й коли строк між прийняттям і набранням чинності подовжувався.

Водночас, з огляду на те, що протягом цього часу відбуватимуться й зміни в суспільному житті, і в його правовому регулюванні, не можна виключати того, що до вже прийнятого, підписаного Президентом та опублікованого, але такого, що ще не набув чинності КК, будуть вноситися необхідні зміни. Ні Закон «Про правотворчу діяльність», ні Закон «Про Регламент Верховної Ради України» не заперечують можливості прийняття законів про внесення змін до опублікованого, але такого, що ще не набув чинності, закону.

З огляду на те, що Проект КК є цілісним, надзвичайно системним і внутрішньо упорядкованим актом, жодні його інститути не можуть набрати чинності раніше за інші. Водночас тривалий час, який планується встановити між прийняттям Проекту КК як закону і набранням ним чинності, уможливає набрання чинності усім КК одночасно й, відповідно, – усуває необхідність надання чинності окремим його положенням пізніше, ніж її набуде основна його частина. Саме тому Перехідні положення Проекту КК навряд

чи мають містити приписи про більш раннє чи пізнє набрання чинності окремими його положеннями.

Втрата чинності іншими законами. З моменту набрання чинності новим КК має втратити чинність нинішній КК України 2001 року, про що передусім має бути зазначено у Прикінцевих положень положеннях Проекту КК. З нашого погляду, чинний КК має втратити чинність увесь, а не в окремих його частинах, оскільки у ньому немає жодних приписів, які мали б зберегти чинність після набрання чинності новим КК. Звісно, це не заперечує того, що ті положення чинного КК, які є більш м'якими, ніж стануть положення нового КК, будучи вже нечинними, збережуть переживаючу (ультраактивну) дію в часі як приписи закону часу вчинення кримінального правопорушення.

Окрім КК України 2001 року, з моменту набрання чинності новим КК повністю має втратити чинність закон «Про застосування амністії в Україні», позаяк всі передбачені ним приписи у тому чи іншому виді знаходять своє закріплення у Розділі 3.4 «Звільнення від покарання. Зміна призначеного покарання» та в інших приписах Проекту КК. Вочевидь, мають повністю втратити чинність (або бути викладеними в нових редакціях) закони «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про органи й служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про пробацію» і деякі інші.

Мають втратити чинність окремі статті законів, що містять приписи, які, відповідно до предмета правового регулювання, перенесені до КК або скасовані у ньому чи викладені по-іншому. Йдеться про положення:

- 1) абз. 3 ст. 1 Закону «Про оборону» (більш точне визначення поняття й правових наслідків бойового імунітету надане у ст. 2.9.11 Проекту КК);
- 2) ст. 5 Закону «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (виключення відповідальності за заподіяння шкоди агресорові, без будь-яких її обмежень, визначене у ст. 2.9.3 Проекту КК);
- 3) ч. 3 ст. 128 КЗпП (щодо правових наслідків не передбаченого Проектом КК покарання у виді виправних робіт);
- 4) статей 24 і 26 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» та інших законів (щодо правових наслідків засудження до покарань у виді службових обмежень для військовослужбовців, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину

чи кваліфікаційного класу, які не передбачено Проектом КК) тощо.

Внесення змін до інших законів. Набрання чинності новим КК України стане таким об'ємним і докорінним реформуванням правового регулювання у відповідній галузі, що воно не може супроводжуватися внесенням лише окремих, «точкових» змін до інших законів. Натомість, воно вимагатиме суттєвого реформування, аж до викладення в новій редакції багатьох законів інших галузей права. Саме тому, це неможливо буде зробити у Прикінцевих положеннях нового КК і відповідно до ч. 8 ст. 90 Регламенту Верховної Ради України потрібно буде розробляти окремі проекти законів. Зокрема, в новій редакції мають бути викладені, як мінімум, КУпАП та КВК України, великі зміни очікують на КПК України, зміни мають бути внесені до законів «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про запобігання корупції», «Про боротьбу з тероризмом», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про попереднє ув'язнення» тощо.

Зміна термінології (наприклад, повернення терміна «хабар», заміна термінів «заходи кримінально-правового характеру» чи «кримінально-правові заходи» терміном «кримінально-правові засоби») чи деяких усталених інститутів міжгалузевого характеру (наприклад, реформування порядку й значення погашення та зняття судимості) вимагатимуть внесення змін і до віддалених від предмета кримінально-правового регулювання законів, які оперують відповідними термінами чи надають правового значення відповідним інститутам. За нашими попередніми підрахунками, близько 200 таких законів мають бути опрацьовані на предмет можливого внесення відповідних змін до них. І там, де такі зміни будуть потрібні, – вони знайдуть місце в єдиному (спільному) законі про їх внесення, який слід розробити й прийняти після ухвалення нового КК, але набути чинності він має одночасно з набранням чинності новим КК.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

2.1. Поняття кримінального правопорушення та його ознаки

Книга друга Проекту КК «Про кримінальне правопорушення» розпочинається Розділом 2.1 «Кримінальне правопорушення та його склад». Вчинення кримінального правопорушення є юридичним фактом, що породжує правовідносини між державою і особою, яка вчинила таке правопорушення. Кваліфікація вчиненого діяння як кримінального правопорушення є підставою виникнення обов'язку уповноважених органів і посадових осіб органів кримінальної юстиції відкрити кримінальне провадження, розслідувати обставини вчиненого кримінального правопорушення, зібрати докази винуватості певної особи у його вчиненні й направити матеріали кримінального провадження в суд, а останній повноважний ухвалити, зокрема, обвинувальний вирок, у якому встановити певні передбачені КК обмеження прав і свобод щодо такої особи. Тому визначення в законі ознак кримінального правопорушення має важливе юридичне, політичне й морально-психологічне значення.

Згідно зі ст. 2.1.1 «Кримінальним правопорушенням є протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи проступку, передбаченого цим Кодексом». У свою чергу, ст. 2.1.2 визначає, яке діяння є протиправним, а ст. 2.1.3 – поняття та ознаки складу кримінального правопорушення. Загальне поняття кримінального правопорушення має родові значення для всіх видів таких правопорушень, передбачених в Особливій частині КК, оскільки будь-який їх вид повинен відповідати родовим ознакам кримінального правопорушення й відрізнятися від інших лише своїми видовими ознаками.

Якими ж є **родові ознаки кримінального правопорушення?**

Першою з них є вчинення певною фізичною осудною особою **діяння** – свідомої і вольової дії або бездіяльності (ч. 1 ст. 2.2.5). Думки, наміри тощо, які не втілилися в зовнішньому, доступному для сприйняття виді, а саме у формі певної дії або бездіяльності, не

можуть виступати ознакою кримінального правопорушення. Так само не визнається нею дія або бездіяльність у випадках непереборної сили, непереборного фізичного примусу, рефлекторної чи іншої неконтрольованої особою її поведінки (ч. 3 ст. 2.2.5), оскільки зазначене діяння позбавлене такої ознаки юридично значущої поведінки людини як здатність контролювати її своїми інтелектом і волею.

Кожна людина протягом життя вчиняє безліч різних вчинків у формі свідомої і вольової дії або бездіяльності. Але лише за вчинення деяких з них передбачена юридична відповідальність, застосування якої регулюється, зокрема, кримінальним законодавством. Тому другою ознакою, що вирізняє такі діяння від інших вчинків людини, є їхня **протиправність**¹, яка і передбачена у ст. 2.1.2 як ознака кримінального правопорушення. Робоча група відмовилася від закріплення такої ознаки кримінального правопорушення, що передбачена у ч. 1 ст. 11 чинного КК, як суспільна небезпечність діяння. Це зумовлено неможливістю встановити чіткі критерії суспільної небезпечності конкретного вчиненого діяння в практичній діяльності органів кримінальної юстиції².

Протиправним визнається діяння, яке порушує вимогу, обмеження чи заборону, що передбачені законом або іншим джерелом права (ст. 1.2.2). Робоча група виходить з того, що вчинок не може вважатися протиправним за відсутності правових приписів, які регламентують таку поведінку³. Правове впорядкування поведінки людини в суспільстві здійснюється за допомогою спеціальних юридичних інструментів (засобів і способів), до яких відносять: дозволи, зобов'язання, заборони, заохочення (стимули), правові обмеження й покарання (стягнення)⁴. Юридичні дозволи, зобов'язання й заборони (а також, на наш погляд [Ю. Б.], і уповноваження) формують обсяг дозволеної (забороненої) поведінки особи в її відносинах з державою та іншими суб'єктами суспільного життя⁵. І тому така поведінка суб'єктів права підлягає врегулюванню його нормами – такими, що

¹ Мірошниченко С.О. Протиправність діяння як ознака кримінального правопорушення: поняття та види. *Вісник АННІ ім. Є.О. Дидоренка*. 2024. Вип.2. Ч.2 С.106-116.

² Азаров Д.С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*, 2019. Т. 3, С. 3-18.

³ Загальна теорія права: підручник О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. С. 324.

⁴ Кельман М., Кельман Р. Заборона як предмет дослідження правознавців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки», 2023, №1. С. 89.

⁵ Раданович Н.М. Предметна сфера загальнодозвільного типу юридичного регулювання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. Випуск 75. Ч.1. С. 66.

дозволяють, зобов'язують, забороняють і уповноважують. Відомо, що норми, які: дозволяють – передбачають вид і міру можливої поведінки суб'єкта права; зобов'язують – вид і міру його необхідної поведінки; забороняють – юридичну неможливість здійснення суб'єктом права певного виду поведінки; уповноважують – вид і міру повноважної поведінки особи, яка має владні повноваження¹.

Саме тому у ст. 2.1.2 і встановлено, що протиправним є діяння, яке порушує вимогу, обмеження або заборону, передбачену законом чи іншим джерелом права. **Вимоги** до поведінки певних суб'єктів права містяться в диспозиціях правових норм під час використання такими суб'єктами свого суб'єктивного права чи виконання юридичного обов'язку або під час здійснення ними владних повноважень, і передбачають вид і міру їх правомірної поведінки.

Поряд з цим в праві існують і певні **обмеження**. Відповідно до ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина може зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання та поваги й свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку та загального добробуту у демократичному суспільстві. Схожі норми щодо обмеження прав людини містяться у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (ст. 4) та ЄКПЛ (ст. 15). Згідно з юридичною позицією КСУ, під правомірним обмеженням прав людини розуміється «передбачена Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини й громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, необхідності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві»². Основна мета правових обмежень у демократичній державі – це узгодження інтересів особи, суспільства й держави³.

Одним із поширених видів обмеження в праві є **заборона**, тобто такий спосіб правового регулювання, який за своїм змістом передбачає юридичну неможливість певної поведінки суб'єкта права, хоча фактично така поведінка для цього суб'єкта є можливою. Обмеження й заборона співвідносяться як родові і видові понят-

¹ Серпак О.В. Заборони у кримінальному праві. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 164. С. 215-245.

² Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року №5-р (II) 2022 у справі щодо дискримінації права на житло.

³ Кожевнікова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 20.

тя: кожна заборона обмежує право суб'єкта здійснювати певні дії, проте не кожне обмеження базується на забороні¹.

Зазначені вимоги, обмеження й заборони до поведінки суб'єктів права містяться в приписах законів та інших джерел права. До формально-юридичних джерел права (форм права) відносять нормативно-правові акти, правові звичаї, правові прецеденти, нормативно-правові договори, принципи права, правову доктрину².

Таким чином, протиправність діяння, залежно від змісту негативної поведінки суб'єкта права й виду норми, що порушується, виступає у таких формах:

- недотримання (порушення) встановлених вимог чи меж при реалізації особою суб'єктивного права;
- невиконання або неналежне виконання суб'єктом права юридичного обов'язку;
- перевищення особою владних повноважень або зловживання ними;
- порушення суб'єктом права встановлених заборон.

Нарешті, третьою ознакою кримінального правопорушення є **відповідність протиправного діяння складу кримінального правопорушення** (злочину чи проступку), передбаченого КК.

Поняття складу кримінального правопорушення та система його ознак визначені у ст. 2.1.3, згідно з якою «Складом кримінального правопорушення (складом злочину чи складом проступку) є сукупність обов'язкових ознак, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення і передбачені у: 1) статтях Загальної частини цього Кодексу, які визначають загальні ознаки складу кримінального правопорушення, та 2) статтях Особливої частини цього Кодексу, які визначають ознаки складу окремого кримінального правопорушення».

Автори Проекту КК виходять із традиційного розуміння складу кримінального правопорушення (злочину й проступку) як певної системи, що складається з чотирьох елементів – об'єкта та об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони діяння, кожний з яких характеризується обов'язковим і вичерпним переліком певних юридичних ознак. Загальні ознаки, що характеризують кожний із зазначених елементів, передбачені у Загальній частині Проекту КК,

¹ Там само. С. 19.

² Правова доктрина України: у 5 т. Х.: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В.Я. Тацій, О.Д. Святоцький, С.І. Максимов та ін.; за заг. ред. О.В. Петришина. С. 613.

а специфічні (спеціальні) ознаки, що притаманні тільки конкретно-му, окремому складу кримінального правопорушення, визначені в статтях Особливої частини. Тільки у своїй єдності система загальних і спеціальних ознак визначає склад того чи іншого кримінального правопорушення, передбаченого в Проекті КК. І тому кримінальним правопорушенням може визнаватися лише таке протиправне діяння, яке відповідає всім без винятку ознакам складу злочину чи проступку, передбаченим відповідними статтями Особливої і Загальної частини Проекту КК. Така відповідність знаходить своє відображення у кваліфікації вчиненого діяння згідно із правилами, передбаченими Розділом 2.10 «Кримінально-правова кваліфікація». І, навпаки, якщо вчинене протиправне діяння не відповідає хоча б одній із обов'язкових ознак певного складу злочину чи проступку, таке діяння не визнається кримінальним правопорушенням.

Згідно з положеннями частин 3 і 4 ст. 2.1.2 Проекту КК статті його Особливої частини передбачають склади закінчених кримінальних правопорушень, вчинених однією особою, а особливості складів незакінчених злочинів та кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, визначаються розділами 2.6 і 2.7. Це означає, що ознаки окремого складу кримінального правопорушення, який передбачений певною статтею Особливої частини, характеризують склад саме закінченого кримінального правопорушення (а не склад готування до злочину чи замаху на злочин), яке вчиняється одним суб'єктом, а не співучасниками. Додаткові ознаки складу незакінченого злочину й складу кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті, передбачені у статтях 2.6.1–2.6.3 та статтях 2.7.1, 2.7.2, 2.7.5, і це повинно знаходити своє відображення під час кримінально-правової кваліфікації (статті 2.10.2, 2.10.7 і 2.10.9).

І, нарешті, щодо з'ясування змісту ознак складу кримінального правопорушення. Згідно з ч. 2 ст. 2.1.2 «Зміст ознак складу кримінального правопорушення встановлюється на підставі положень цього Кодексу та інших джерел права». Відомо, що абсолютна більшість ознак складу злочину та проступку визначається у відповідних статтях Загальної і Особливої частини Проекту КК, у великому Глосарії (Розділ 1.4) і мініглосаріях, які є у більшості розділів Особливої частини. Інші терміни, які розкривають зміст ознак складів кримінальних правопорушень, вживаються у Проекті КК у тому значенні, як вони зазначені в іншому законі, міжнародному договорі чи акті ЄС відповідно до свого нормативного визначення (ч. 1 ст. 1.4.1). Тим самим забезпечується реалізація принципу юридичної визначеності під час формулювання ознак

складу кримінального правопорушення та їх встановлення під час застосування кримінального закону.

Стаття 2.1.3 «Склад кримінального правопорушення» містить положення щодо загального поняття і ознак складу злочину й проступку, чим і завершує Розділ 2.1 «Кримінальне правопорушення та його склад». Приписи розділів 2.2–2.4 Проекту КК стосуються кожного елемента складу кримінального правопорушення та ознак, які його характеризують. Саме аналізу цих положень Проекту КК і присвячені наступні три підрозділи монографії.

2.2. Об'єкт і об'єктивна сторона кримінального правопорушення

Розділ 2.2 Проекту КК присвячено визначенню ознак об'єкта і об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Це є новелою законопроекту, оскільки у чинному кримінальному законі в Загальній частині жодна з цих ознак не розкривається.

Традиційним для вітчизняного кримінального права є визначення понять і ознак об'єкта та об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у підручниках, навчальних посібниках, рішеннях Верховного Суду та Верховного Суду України, в яких під час розкриття цих ознак щодо окремих складів кримінальних правопорушень надавалась і їх загальна характеристика. У Робочій групі мали місце дискусії щодо того, чи є необхідність визначати ознаки об'єкта та об'єктивної сторони в кримінальному законі. Але оскільки відповідно до ст. 2.1.1 Проекту КК кримінальне правопорушення визначене як протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи кримінального проступку, передбаченого цим Кодексом, то Робоча група вирішила, що додержання принципу юридичної визначеності вимагає опису всіх ознак складу кримінального правопорушення саме в законі.

2.2.1. Об'єкт складу кримінального правопорушення

Визначаючи об'єкт складу кримінального правопорушення, поняття якого є одним із найбільш спірних в теорії кримінального права, Робоча група виходить з того, що *об'єктом є соціальна цінність, якій спричинюється шкода, передбачена статтями 2.5.2–2.5.7 цього Кодексу* (ст. 2.2.1).

Це положення є надзвичайно важливим для розуміння концептуального підходу розробників Проекту КК до поняття кримінального правопорушення. Оскільки об'єкт, тобто соціальна цінність, якій заподіюється передбачена кримінальним законом шкода, є

обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, то і така шкода є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, а відсутність передбаченої законом шкоди виключає склад кримінального правопорушення. Шкода, будучи необхідним чинником існування об'єкта, є ознакою кримінальних правопорушень як з формальним, так і з матеріальним складом.

На відміну від об'єкта, який є обов'язковою ознакою будь-якого кримінального правопорушення, потерпіла особа і предмет виступають як обов'язкові ознаки лише тих злочинів або проступків, де вони передбачені відповідною статтею Особливої частини (ч. 2 ст. 2.2.1 Проекту КК).

Потерпілою особою є фізична особа (людина) чи юридична особа, якій спричинено шкоду кримінальним правопорушенням (ст. 2.2.2). Поняття потерпілого в Проекті КК є більш вузьким порівняно з кримінальним процесуальним законодавством (ст. 55 КПК), зокрема в разі спричинення смерті людини потерпілим не може бути її близький родич або член сім'ї.

Предмет кримінального правопорушення в Проекті КК визначено як *матеріальний об'єкт (річ, інформація, енергія), який має інтелектуальну, майнову чи іншу цінність та щодо якого вчинене кримінальне правопорушення (ст. 2.2.3).* Таке визначення дозволяє вирішити питання щодо визнання предметом кримінального правопорушення не лише речі, а й інформації та енергії. Крім того, цінність предмета злочину, на думку членів Робочої групи, не повинна обмежуватися лише цінністю майнвоюю, а може мати інтелектуальну або іншу цінність.

2.2.2. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення характеризується такою ознакою, як дія або бездіяльність щодо всіх кримінальних правопорушень, а також наслідком дії або бездіяльності, причиновим зв'язком між дією або бездіяльністю та наслідком, способом, знаряддям (засобом), місцем, часом, обстановкою, якщо ці ознаки передбачені в статті Особливої частини щодо певного кримінального правопорушення (ст. 2.2.4).

Відповідно до ч. 2 ст. 2.2.5 Проекту КК, *бездіяльність є ознакою складу кримінального правопорушення, якщо особа не вчинила конкретної дії, щодо якої вона мала: 1) юридичний обов'язок та 2) реальну можливість її вчинити.* Ці положення теорії кримінального права Робоча група вирішила закріпити у кримінальному законі.

Ще одне питання, яке вирішене в Проекті КК, – це умови визнання діяння таким, що вчинене відповідно до волі особи. Так, *поведінка особи не визнається дією або бездіяльністю як ознакою складу кримінального правопорушення у випадках непереборної сили, непереборного фізичного примусу, рефлексорної чи іншої неконтрольованої особою її поведінки* (ч. 3 ст. 2.2.5). *Питання про кримінальну відповідальність особи, яка спричинила шкоду внаслідок фізичного примусу, якщо вона зберігала можливість керувати своїми діями, або психічного примусу, вирішується відповідно до положень статті 2.9.6, яка визначає поняття й межі правомірності заподіяння шкоди за наявності крайньої необхідності* (ч. 4 ст. 2.2.5).

Наслідком дії чи бездіяльності є шкода, яка визначена цим Кодексом та перебуває у причиновому зв'язку з дією чи бездіяльністю (ч. 1 ст. 2.2.6). На відміну від шкоди як ознаки об'єкта складу кримінального правопорушення, наслідок є ознакою складу злочину або проступку лише у випадках, коли така шкода передбачена у статті Особливої частини (тобто в кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом).

Робоча група в частинах 2 і 3 ст. 2.2.6 Проекту КК визначила, що *причиновим є зв'язок між дією чи бездіяльністю та її наслідком, якщо дія чи бездіяльність: 1) передувала в часі настанню цього наслідку та 2) була необхідною і достатньою умовою його настання. Причиновий зв'язок між дією чи бездіяльністю та її наслідком існує також у разі, якщо дія чи бездіяльність передувала в часі настанню цього наслідку, була необхідною умовою його настання та: 1) бездіяльність суб'єкта не запобігла наслідку, спричиненого дією чи бездіяльністю іншої особи, силами природи або впливом небезпечного предмета; 2) спричинила спільний наслідок двома або більше особами; 3) наслідок настав через поведінку потерпілої особи, спричинену впливом на цю людину з боку суб'єкта кримінального правопорушення.*

До ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, які є ознаками лише злочинів і проступків, якщо вони передбачені відповідними статтями Особливої частини, належать: спосіб (ст. 2.2.7), знаряддя/засіб (ст. 2.2.8), місце (ст. 2.2.9), час (ст. 2.2.10) і обстановка (ст. 2.2.11) кримінального правопорушення. Визначення відмінності між знаряддям і засобом Робоча група вирішила залишити доктрині.

2.3. Суб'єкт кримінального правопорушення

Щодо питань, які стосуються суб'єкта кримінального правопорушення в Проекті КК, радикальних змін не відбулося, хоча в Робочій групі були жваві дискусії з приводу нових запропонованих положень. Мабуть, можна стверджувати, що саме цей розділ зазнав чи не найменше змін порівняно з чинним КК. Йдеться про те, що і надалі суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого, відповідно до КК, може наставати кримінальна відповідальність. Щоправда, визначення це доповнене формулюванням, що суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка вчинила злочин як безпосередньо, так і шляхом використання інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності. Тобто ті положення, які передбачені в ч. 2 ст. 27 чинного КК щодо визначення виконавця злочину як окремого виду співучасника, обґрунтовано перенесено до статті, в якій дається визначення загального суб'єкта кримінального правопорушення.

2.3.1. Вік суб'єкта кримінального правопорушення

Щодо пропозицій, які обговорювалися, перш за все варто згадати ту, яка стосувалася уніфікації та пониження загального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до 14 років. Річ у тім, що диверсифікація джерел інформації, їх відкритість і доступність для молодого покоління дозволяють стверджувати, що сьогодні підлітки є більш розвинутими в інтелектуальному відношенні, ніж були їхні однолітки кільканадцять років тому. Адже наразі очевидним є той факт, що в основі віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, знаходяться не правові традиції, а реальний рівень інтелектуального розвитку осіб певної вікової категорії, який дозволяє стверджувати, що вони розуміють зміст кримінально-правових заборон. Крім того, ні в психологічній, ні в педагогічній літературі немає обґрунтованих досліджень, які би свідчили, що неповнолітні у 16 років є істотно розумнішими ніж неповнолітні у віці 14 років. Проте Робочою групою схвалена пропозиція щодо пониження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до 15 років і лише за умисне вбивство – до 13 років.

2.3.2. Осудність, неосудність та обмежена осудність

У Проекті КК чітко зафіксовано положення про **презумпцію осудності** особи. Крім того, поняття осудності доповнено вказівкою на можливість особи не тільки усвідомлювати свої діяння, а й передбачати їхні наслідки.

На засіданнях Робочої групи була розглянута також пропозиція про **розширення причин неосудності**. У зв'язку з цим обговорювалася ідея щодо диференціації причин неосудності з урахуванням таких чинників як соматичні захворювання, непереборна сила, рефлексії та автоматизми, непереборний фізичний вплив, психофізіологічне одряхління організму¹. Ця пропозиція не була підтримана більшістю членів Робочої групи з огляду на те, що традиційно для науки кримінального права названі чинники враховуються, здебільшого, для вирішення питання про наявність об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, зокрема такої її ознаки як діяння. Позитивним в цьому відношенні є той факт, що Робоча група погодилася з необхідністю формалізації цих факторів в Проекті КК в межах окремої статті, де дається визначення діяння. Такий крок є істотним поступом щодо диференціації причин, які впливають на інтелектуально-вольову діяльність людини.

І надалі дискусійним залишається питання, чи потрібно зберігати поняття **обмеженої осудності**. Одним з аргументів проти цього поняття є той, що ознаки обмеженої осудності доволі нечіткі, що створює чимало можливостей для зловживань, передусім з боку експертів. Водночас Робоча група після консультацій з фахівцями у галузі судової психіатрії все ж погодилася, що було би неправильно ігнорувати так звані пограничні стани свідомості, які не виключають неосудності особи, але істотно ослаблюють її можливості усвідомлювати свої діяння або керувати ними. Навряд чи аргумент про можливі зловживання з боку експертів тут повинен мати домінуюче значення, адже різного роду зловживання можливі й під час вирішення питання про неосудність особи, а також у разі проведення інших судових експертиз. У науковій літературі існують різні пропозиції щодо кримінально-правового значення стану обмеженої осудності. Зокрема, йдеться про те, що такий стан не в усіх випадках повинен мати значення обставини, яка буде пом'якшувати кримінальну відповідальність. Так, іноді стверджується, що в тих випадках, коли винна особа знає, що має певні розлади, але свідомо не вживає заходів щодо лікування, такий стан може свідчити навіть про підвищений ступінь суспільної небезпеки особи. Проте Робочою групою вирішено віднести стан обмеженої осудності до обставин, які пом'якшують кримінальну відповідальність за її індивідуалізації.

---

¹ Бурдін В.М. До питання про сучасну кримінально-правову політику України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2020. № 70. С. 196-210.

2.3.3. Стан сп'яніння

Із серйозними дискусіями, але все ж таки був прийнятий новий підхід щодо відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені в стані сп'яніння. Перш за все, не зрозуміло, чому в чинному КК стан сп'яніння віднесено до ознак, що обтяжують покарання. Як пояснення зазвичай в науковій літературі вказується, що такий стан підвищує агресію і зумовлює вчинення правопорушень, зокрема кримінальних. У такому разі виникає питання про загальну заборону вживання алкоголю, якщо доведено закономірність між вживанням психоактивних речовин і вчиненням кримінальних правопорушень. Зрештою таке твердження є хибним по суті, оскільки як алкоголь, так й інші психоактивні речовини по різному впливають на психічну діяльність однієї і тої самої людини. Запропоновано, перш за все, вирішити питання, чи виник стан сп'яніння з власної волі особи? І лише у випадку так званого добровільного і свідомого доведення себе до стану сп'яніння особа повинна підлягати кримінальній відповідальності на загальних підставах. Крім того, передбачено, що особа, яка вчинила необережне кримінальне правопорушення у стані сп'яніння, що виникло проти її волі, внаслідок чого вона була не здатна повною мірою розуміти фактичні обставини своєї протиправної дії чи бездіяльності або керувати нею під час його вчинення, не підлягає кримінальній відповідальності.

2.4. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення

2.4.1. Пропозиції щодо новел, їх сприйняття та відхилення

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення традиційно регламентується в кримінальному законі. Однак увага до її окремих ознак, а тим більше до дискусійних питань, явно нерівномірна. У чинному КК з усіх ознак суб'єктивної сторони нормативне визначення отримали лише ознаки вини, та й відповідний розділ Загальної частини називається «Вина та її форми», який складається лише з трьох статей. Питання, які десятиліттями порушуються в літературі та викликають суперечки під час правозастосування, законодавець обійшов, а наявні визначення умислу та необережності викликають зауваження. Тому Робоча група не могла обійтися відтворенням в Проекті КК того, що вже є в чинному КК, та була змушена запропонувати низку нововведень.

На відміну від інших питань, суб'єктивна сторона не викликала особливого зацікавлення в експертів, свою позицію висловили лише

троє з опитаних. Які ж були пропозиції та як на них відреагувала Робоча група?

Одна з пропозицій стосувалася не конкретних визначень ознак суб'єктивної сторони, а більш глобального питання. Проводячи ідею максимального обмеження кола діянь, які визнаються злочинами, її автор (В. Навроцький) пропонував встановлювати кримінальну відповідальність лише за умисні злочини. Робоча група таку ідею не підтримала, вважаючи, що необережне заподіяння смерті, тяжкої шкоди здоров'ю та навіть знищення чи пошкодження чужої речі, що спричинило тяжку майнову шкоду, має оцінюватися як злочин. Проте прийнято, що «за замовчуванням» злочин – це умисне посягання, а кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене з необережності, настає лише у випадках, коли про це прямо вказано в статті Особливої частини КК та має місце спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди (ч. 4 ст. 2.4.1).

Учасники експертного опитування (Н. Орловська, Н. Мирошниченко), як і численні автори, що раніше висловлювалися з цього питання в літературі, запропонували регламентувати в Проекті КК положення, яких немає у чинному КК:

- поняття випадку/казусу. Ця ідея сприйнята та реалізована (ст. 2.4.8);
- поняття юридичної та фактичної помилки (ст. 2.4.6 і ст. 2.4.7). Причому, в Проекті КК детально розглянуто умови, за наявності яких помилкам надається правове значення, та вказано, як наявність помилки відповідного виду впливає на вирішення інших кримінально-правових питань.

Інші пропозиції не були підтримані. Так, члени Робочої групи дійшли висновку про недоцільність визначення так званої подвійної (складної, змішаної вини) (Н. Мирошниченко). Враховано, що в Особливій частині Проекту КК немає складених злочинів, які б передбачали необхідність окремого встановлення психічного ставлення до проміжного та похідного наслідків, а у разі кваліфікації скоєного за сукупністю проблема подвійної вини не виникає.

Ідея щодо визначення інших видів умислу (крім прямого та непрямого) та їх кримінально-правового значення – заздалегідь обдуманого, раптово виниклого, афектованого, конкретизованого та неконкретизованого, альтернативного (її також висунула Н. Мирошниченко) на певному етапі розробки Проекту КК розроблялася як складова положень і про суб'єктивну сторону, і про кримінально-правову кваліфікацію. Але згодом Робоча група відмовилася від включення відповідних статей до Проекту КК, вважаючи, що

ці питання варто висвітлювати в підручниках, тим більше, що їх вирішення не викликає особливих труднощів та дискусій. До того ж відповідні статті, які охоплювали всі нюанси проблеми, виходили надто об'ємними та відверто загромаджували кримінальний закон.

З аналогічних підстав відмовилися й від визначення в КК ознак продовжуваного злочину та його ключової ознаки – єдності наміру (що пропонувала Н. Орловська).

2.4.2. Загальна характеристика суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за Проектом КК

Як уже зазначалося, у Проекті КК питання суб'єктивної сторони регламентовані більш детально, ніж у чинному КК. Відповідні статті охоплюють:

- вказівку на коло ознак, які характеризують суб'єктивну сторону кримінального правопорушення та включають не лише вину, а й у випадках, визначених у статті Особливої частини, ще й мету та мотив (ч. 1 ст. 2.4.1). Цим підкреслено, що суб'єктивна сторона не зводиться до вини;
- дефініції ознак суб'єктивної сторони – вини (ч. 2 ст. 2.4.1), мотиву вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 2.4.9) та його мети (ч.2 ст. 2.4.9);
- значення наявності чи відсутності вказівки в статті Особливої частини на форму вини (частини 3 і 4 ст. 2.4.1);
- назву та роз'яснення змісту ознак кожного з видів умислу та необережності (статті 2.4.2–2.4.5);
- визначення видів помилки (фактичної – ст. 2.4.6 та юридичної – ст. 2.4.7) та кримінально-правове значення вчинення діяння за наявності помилки;
- поняття випадку/казусу (ст. 2.4.8), яке, на відміну від поширених у літературі, вказує, що випадок передбачає відсутність ознак не лише необережності, а й умислу.

Формулювання ознак суб'єктивної сторони, наведені у Проекті КК, узгоджені з іншими викладеними у ньому дефініціями (зокрема, осудності, неосудності, обмеженої осудності, особливого психічного стану, фактичної та юридичної помилки). Поняття ж умислу та необережності розвинуті та вдосконалені, порівняно з чинним КК. Вони поширюються і на злочин, і на проступок.

2.4.3. Поняття умислу

Чи не найбільше докорів існуюче у чинному КК поняття умислу зазнає за трьома позиціями:

- 1) поняття усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння – чи включає воно усвідомлення протиправності діяння, яким має бути обсяг такого усвідомлення з урахуванням явно заідеологізованого тлумачення суспільної небезпеки;
- 2) констатація неможливості встановити умисел щодо формальних складів кримінальних правопорушень;
- 3) відсутність вказівки в КК на те, у чому ж полягає відмінність між бажанням наслідків та свідомим припущенням їх настання, зокрема, який вид умислу має місце, коли особа наслідків не бажала, але передбачала їх неминучість і все одно вчиняла діяння.

Для того, щоб подолати такі недоліки, Робоча група запропонувала визначення, яке щодо прямого умислу (ст. 2.4.2):

- містить вказівки на дві ознаки – інтелектуальну та вольову;
- варіативно поширюється, як на формальні, так і на матеріальні склади кримінальних правопорушень;
- включає роз'яснення змісту вольової ознаки – бажання вчинити діяння.

Уточнено та вдосконалено й поняття непрямого умислу (ст. 2.4.3).

2.4.4. Поняття необережності

Найбільш вагомі нововведення у поняття необережності стосуються:

- легковажності – розкриття того, у чому полягає безпідставність розрахунку на відвернення наслідку (ч. 2 ст. 2.4.4);
- недбалості – визначення того, чим обумовлюється (на чому базується, з чого виникає) обов'язок передбачити наслідок свого діяння.

Таким чином, регламентація суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за Проектом КК позбавлена вад формулювань чинного КК. Вона більш об'ємна і досконала та відповідає сучасній доктрині кримінального права України.

2.5. Шкода та її види. Ступені тяжкості злочинів

2.5.1. Обґрунтування потреби кардинальних змін

Почнемо з аналізу чинного КК, положення якого серйозно порушують принцип пропорційності.

По-перше, практично всі санкції чинного КК не є домірними. Наведемо лише кілька очевидних прикладів. Згідно з ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249 і ч. 3 ст. 299 масове знищення звірів під час незаконного полювання карається штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 5 років, масове знищення звірів, вчинене із застосуванням вибухових, отруйних речовин чи електроструму – штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 3 років, а жорстоке поводження щодо двох чи більше тварин, – позбавленням волі на строк від 5 до 8 років. Водночас позбавленням волі на строк від 5 до 8 років карається необережне вбивство двох чи більше людей (ч. 2 ст. 119).

По-друге, згідно зі ст. 11 чинного КК, заподіяння або здатність заподіяти істотну шкоду є визначальними для наявності суспільної небезпеки як обов'язкової ознаки кримінального правопорушення.

У вересні – грудні 2018 року Д.С. Азаров провів експеримент, участь в якому взяли 200 правників. Зміст експерименту полягав у тому, що спочатку відбулось перше анонімне опитування у реальному часі – з'ясовано загальні уявлення правників про сутність категорії «суспільна небезпека», потім подана концентрована інформація про проблеми практичного застосування цієї категорії і наслідки, до яких це призводить, нарешті, відбулись повторне опитування й оцінка динаміки зміни ставлення аудиторії до поняття «суспільна небезпека». У процесі експерименту більшість учасників визнала, що неможливо однозначно встановити характер і ступінь суспільної небезпеки певного діяння, а ознака суспільної небезпеки не може ефективно використовуватись як інструмент диференціації кримінальної відповідальності.

За результатами дослідження було констатовано, що серед сотень проаналізованих вироків судів практично немає таких, в яких не лише би доводилась доказами, а хоча б згадувалась суспільна небезпека як ознака кримінального правопорушення. Тому закон не можна писати з розрахунку на те, що під час застосування його положень суд буде визначати міру суспільної небезпеки і залежно від цього вирішувати, чи є те або інше вчинене діяння кримінальним правопорушенням; в законі мають бути чітко визначені межі

складів кримінального правопорушення, і вони не мають залежати виключно від дискреції суду¹.

По-третє, у чинному КК виділяються кримінальні проступки і три види злочинів – нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі (ст. 12 КК). Але у тексті КК будь-якого зв'язку між ними та видами шкоди не існує, а щодо видів шкоди наявні формально-логічні суперечності (парадокси).

Парадокс 1: попри те, що згідно зі ст. 11 КК істотна шкода є ознакою *будь-якого* кримінального правопорушення, у багатьох статтях Особливої частини КК це фактично заперечується. У вісімнадцяти статтях істотна шкода визначена як ознака основного, в шести статтях – кваліфікованого і в трьох статтях – особливо кваліфікованого складу кримінального правопорушення. Водночас у тринадцяти статтях обов'язковою ознакою основного складу кримінального правопорушення є значна шкода, а у вісімнадцяти статтях – тяжкі наслідки.

Парадокс 2: за їх характером виділяються: п'ять видів істотної шкоди («істотна шкода», «істотна майнова шкода», «істотна шкода правам, свободам чи інтересам», «істотна шкода здоров'ю», «істотна шкода для фізичного розвитку і освітнього рівня дитини»), три види значної шкоди («значна шкода», «значна матеріальна (майнова) шкода», «шкода у значному розмірі», «значна шкода правам, свободам чи інтересам») і сімнадцять (а не п'ять і не три) видів тяжких наслідків. Зміст шкоди, як правило (крім деяких випадків майнової шкоди), не визначається.

Парадокс 3: тяжкими у різних статтях Особливої частини КК визнаються наслідки кардинально відмінного характеру. Кожен з них вказується перед словосполученням «... чи інші тяжкі наслідки» – відтак, вони прирівнюються один до одного. Тяжкими наслідками визнаються, зокрема: «істотна шкода здоров'ю потерпілого» = «нещасні випадки з людьми» = «масове захворювання людей» = «тяжке тілесне ушкодження» = «смерть особи» = «загибель людей» = «значна майнова шкода» = «велика шкода» = «майнова шкода у великому розмірі» = «майнова шкода в особливо великому розмірі» = «поширення епізоотії» = «масове захворювання об'єктів тваринного та рослинного світу» = «значне забруднення довкілля» = «екологічне забруднення значних територій» = «екологічна катастрофа» = будь-яка «аварія чи пожежа» = «тяжка технологічна аварія» = «припи-

¹ Азаров Д.С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Том 3. С. 3-18.

нення надання телекомунікаційних послуг на критично важливі об'єкти інфраструктури».

Парадокс 4: істотна й значна майнова шкода можуть бути однаковими за розміром (у 20 або 100 разів перевищувати н. м. д. г.), так само як істотна і тяжка майнова шкода (у 250 разів перевищувати н. м. д. г.). Загалом майнова шкода не уніфікована і може перевищувати н. м. д. г.: істотна – у 20, 100 або 250 разів; значна – у 20, 50, 100, 500 разів або 30 тисяч разів; тяжка – у 250, 500, 600, 1000 разів або 180 тисяч разів.

Парадокс 5: тяжкість шкоди прямо не впливає на санкції. У різних статтях Особливої частини чинного КК визначено кримінальні правопорушення, що спричиняють: *істотну шкоду* – передбачено покарання від мінімального штрафу до позбавлення волі на строк до 10 років; *значну шкоду чи тяжкі наслідки в основному складі* – передбачено покарання від штрафу до позбавлення волі на строк до 12 років; *тяжкі наслідки у кваліфікованому чи особливо кваліфікованому складі* – передбачено покарання від позбавлення волі на строк від 3 років до довічного позбавлення волі¹.

Таким чином, **суспільна небезпека** – це політико-правовий феномен, який повинен враховуватися законодавцем під час криміналізації та декриміналізації діянь, проте не має бути ознакою кримінального правопорушення. Замість суспільної небезпеки як його ознаки, в законі необхідно визначити дещо конкретне – таке, що можна довести доказами.

Оскільки об'єктом складу кримінального правопорушення є соціальна цінність, якій спричинюється шкода (ст. 2.2.1 Проекту КК), то за відсутності певної шкоди немає кримінального правопорушення (відсутня суттєва шкода – немає злочину, а відсутня істотна шкода – немає і кримінального проступку).

2.5.2. Поняття шкоди та її види за Проектом КК

Шкодою є конкретні втрати, створення вади, дефекту, патології певної соціальної цінності – прав чи правоохоронюваних інтересів особи, суспільства, держави тощо. Шкода означає, що життя, здоров'я чи річ втрачено, зруйновано або зіпсовано, довкілля забруднено, порядок порушено, безпека зникла тощо. Таку шкоду можна довести доказами.

¹ Хавронюк М. Визначення ступеня тяжкості злочинів у проекті нового КК України. 30 років розбудови Української державності та кримінальна юстиція як її базовий компонент: чого досягнуто і що втрачено?: матеріали VII Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 16-17 вересня 2021 року) / упорядник І.Б. Газдай-ка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 204-211.

Будь-яке кримінальне правопорушення спричиняє шкоду. Вона може мати як матеріальний характер, так і організаційний (шкода певному порядку чи режиму), психологічний (шкода безпеці людини чи суспільства), політичний (шкода правам людини або доброчесності у публічній сфері), етичний (шкода доброчесності або моральності), а іноді – комплексний характер (шкода правосуддю має організаційний, політичний та етичний характер, шкода сім'ї – психологічний та етичний).

У Проекті КК шкоду класифіковано за двома критеріями.

За **критерієм характеру шкоди** виділено такі її види: шкода життю; шкода здоров'ю; майнова шкода; шкода особистій свободі та гідності людини; шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини; шкода порядку (несення військової служби тощо); шкода довкіллю; шкода безпеці (національній безпеці України, міжнародній безпеці) тощо. На те, якому саме об'єкту спричинюється шкода тим чи іншим кримінальним правопорушенням, орієнтують назви розділів і книг Особливої частини Проекту КК – за допомогою слова «проти».

За **критерієм розміру шкоди** виділено шість її видів. До кожного з них (крім істотної шкоди) «прив'язано» відповідний базовий (тобто визначений безпосередньо у санкції статті Особливої частини Проекту КК) ступінь тяжкості злочину.

Таблиця 3. Види шкоди за критерієм її розміру та відповідні їм базові ступені тяжкості злочинів

Види шкоди		Базовий ступінь тяжкості умисного злочину	Базовий ступінь тяжкості необережного злочину
Істотна	Проступок	–	–
Суттєва		1	–
Значна		3	Проступок
Тяжка		5	3
Особливо тяжка		7	5
Винятково тяжка		9	–

Не є кримінальним правопорушенням протиправне діяння, яке спричинило мізерну шкоду – таку, яка хоча формально і передбачена КК, але є настільки малою, що застосування будь-яких кримінально-правових засобів за її спричинення є непропорційним (ст. 2.5.8).

Всі різновиди тяжкої, особливо тяжкої і винятково тяжкої шкоди вичерпно перелічено у статтях 2.5.5–2.5.7. При цьому:

- *винятково тяжкою шкодою є тільки шкода міжнародному правопорядку внаслідок злочинів геноциду, агресії, проти людяності або воєнних злочинів, вчинених у формі вбивства. Це злочини найвищого, 9 базового ступеня (за них у ст. 3.2.8 Проекту КК передбачено найсуворіше покарання – строкове ув'язнення від 16 до 30 років або довічне ув'язнення);*
- *особливо тяжкою шкодою є тільки смерть людини, загибель плоду людини, починаючи з 22 тижня вагітності, довгострокова та масштабна шкода довкіллю, а також шкода міжнародному правопорядку, якщо вона не визначена як винятково тяжка. У разі їх умисного вчинення це злочини 7 базового ступеня (строкове ув'язнення від 10 до 13 років), а у разі необережного – 5 базового ступеня (строкове ув'язнення від 6 до 8 років);*
- *тяжкою шкодою є тільки тяжка шкода здоров'ю людини чи плоду людини, тяжка майнова шкода і ще кілька конкретно визначених видів шкоди. У разі їх умисного вчинення це злочини 5 базового ступеня, а у разі необережного – 3 базового ступеня (штраф, обмеження свободи від 3 до 5 років або строкове ув'язнення від 3 до 4 років).*

Якщо законодавець у майбутньому вирішить визначити шкоду, не згадану у статтях 2.5.5–2.5.7, як тяжку, особливо тяжку чи винятково тяжку, йому потрібно буде доповнити і переліки, що містяться у цих статтях. Якщо ж певні діяння будуть криміналізовані як проступки або злочини 1 і 3 базового ступенів, то зміни до статей 2.5.2–2.5.4 вносити не потрібно – наведені у цих статтях переліки видів *істотної, суттєвої та значної шкоди* є відкритими.

В окремих випадках шкода є вельми конкретною – її зміст визначається безпосередньо у законі, як-от: майнова шкода у ст. 1.4.4 чи особливо небезпечна шкода у ст. 2.5.6 (смерть людини тощо), або у законі та підзаконних актах, що будуть прийняті на його виконання, – як-от шкода здоров'ю у ст. 1.4.3 Проекту КК.

Визначаючи тяжкість тієї чи іншої шкоди, Робоча група враховувала ієрархію відповідних соціальних цінностей, які зіставлялись між собою (міжнародна безпека... життя людини... безпека суспільства і національна безпека України... права і основоположні свободи людини та громадянина... певний порядок тощо). Очевидно, що життя людини є більшою цінністю, ніж власність, а національна безпека України – ніж порядок господарювання. Робоча група зважала також на характер шкоди – матеріальний чи, скажімо, психологічний. Завдяки цьому певні кримінальні правопорушення

визначались як проступки або злочини 1, 3, 5, 7 або 9 базового ступеня. Але, крім цього, бралися до уваги: міжнародні зобов'язання України, зокрема і перспективні (як-от Римський статут Міжнародного кримінального суду), що вимагають за певні злочини встановити домірне покарання у виді ув'язнення; необхідність адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* – правової системи ЄС; санкції за кримінальні правопорушення, передбачені чинним КК (виходячи з принципу наступності).

2.5.3. Ступінь тяжкості злочину й простий алгоритм його встановлення судом

Таким чином, одним із ключових понять у Проєкті КК стало поняття «ступінь тяжкості злочину». На нього впливають три види максимально конкретизованих обставин, перші два з яких визначають базовий ступінь тяжкості злочину:

- 1) *форма вини* – двох видів: умисна і необережна. За загальним правилом, всі передбачені Проєктом КК злочини визнаються умисними; винятки, коли злочини визнаються необережними, прямо зазначені у статтях Особливої частини. Як і злочини, проступки можуть бути умисними й необережними, але ступенів не мають;
- 2) *школа, спричинена злочином*, – п'яти видів: суттєва, значна, тяжка, особливо тяжка і винятково тяжка. Також є такий вид шкоди як істотна, але її спричинюють не злочини, а проступки. Межа між істотною та суттєвою шкодою визначає межу між кримінальними проступками і злочинами;
- 3) *ознаки що змінюють базовий ступінь тяжкості злочину*, – двох видів: ті, що знижують тяжкість вчиненого злочину (на один, два або три ступеня), і ті, що підвищують тяжкість вчиненого злочину (на один або два ступеня) порівняно з базовим. Йдеться про ознаки, що стосуються характеристики потерпілого чи предмета, способу, часу, місця, ситуації, мотиву, мети, особливого стану особи або незакінченого злочину.

Підхід до зміни базового ступеня тяжкості злочину в Проєкті КК є уніфікованим. На відміну від чинного КК, в якому вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб може трансформувати нетяжкий злочин в особливо тяжкий (як-от у ст. 152 чи ст. 265) або не змінити нічого, залишивши проступок проступком, а тяжкий злочин тяжким злочином (як-от у ст. 171 чи ст. 258-4), Проєктом КК передбачено, що вчинення у складі простої групи будь-якого злочину 1 ступеня тяжкості перетворює його на злочин 2 ступеня

тяжкості, а будь-якого злочину 3 ступеня тяжкості – на злочин 4 ступеня тяжкості тощо. Якщо ж, наприклад, злочин 1 ступеня тяжкості вчинено за сукупності обтяжуючих ознак, кожна з яких підвищує його тяжкість на один ступінь, діяння, однак, кваліфікується як злочин 2 ступеня тяжкості, а вказану сукупність суд враховує під час визначення в межах санкції міри покарання та інших кримінально-правових засобів.

Проектом КК визначено **алгоритм** (ст. 2.5.12), за яким суд встановлюватиме ступінь тяжкості вчиненого злочину за наявності ознак, які порівняно з базовим змінюють його тяжкість. Цей алгоритм враховує необхідність, за наявності визначених законом підстав, спочатку знизити тяжкість злочину на три або на два ступеня, а якщо таких підстав немає, але є підстави для підвищення тяжкості злочину – підвищити її на два ступеня або на один ступінь. І після здійснення зазначених послідовних кроків, у разі вчинення незакінченого злочину, його тяжкість може бути знижено на три або два ступеня чи на один ступінь – якщо йдеться, відповідно, про готування до злочину або незакінчений чи закінчений замах на злочин.

Наприклад, умисне вбивство (ст. 4.1.5) є злочином 7 базового ступеня тяжкості. Але згідно з положеннями статей 4.1.1–4.1.4 Проекту КК воно трансформується, якщо його вчинено: з перевищенням меж правомірного захисту – у злочин 4 ступеня тяжкості; з мотиву співчуття до невиліковно хворої людини – 5 ступеня; щодо двох чи більше людей – 9 ступеня; у складі простої групи – 8 ступеня. Відповідно, незакінчений замах на умисне вбивство з мотиву співчуття до невиліковно хворої людини буде злочином 3 ступеня, а готування до вбивства двох чи більше людей – 6 ступеня тяжкості.

2.6. Незакінчений злочин

Положенням щодо незакінченого злочину в Проекті КК, на відміну від КК, присвячено окремий Розділ 2.6, в якому визначено поняття, види незакінченого злочину, а також врегульовані загальні питання добровільної відмови від закінчення злочину взагалі та добровільної відмови за співучасті й провокації зокрема. Оскільки, відповідно до Проекту КК, готування до кримінального проступку і замах на нього не є кримінальним правопорушенням (п. 1, 2 ч. 5 ст. 2.6.1), то розділ стосується лише незакінченого злочину.

2.6.1. Поняття незакінченого злочину та його склад

Відповідно до ч. 1 ст. 2.6.1 Проекту КК, злочин є незакінченим, якщо він не містить усіх ознак об'єкта або об'єктивної сторони складу закінченого злочину. На відміну від чинного КК, розробники Проекту КК визначили поняття незакінченого злочину через його ознаки, а не шляхом перелічування видів, що дало можливість відмовились від визначення в Проекті КК закінченого злочину. Крім того, акцентовано на тому, що у разі вчинення незакінченого злочину можуть бути відсутні певні ознаки лише об'єкта або об'єктивної сторони, натомість ознаки суб'єкта і суб'єктивної сторони мають бути такими саме, які і у відповідному закінченому злочині. На підставі визначення в Проекті КК окремих видів незакінченого злочину (готування до злочину і замах на злочин) також слід виокремити таку загальну його ознаку, як вчинення дії або бездіяльності лише з прямим умислом.

Важливим аспектом незакінченого злочину є те, що за його вчинення кримінально-правові засоби застосовуються лише до суб'єкта злочину, який *вчинив готування до злочину або замах на злочин, але не довів злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі* (ч. 4 ст. 2.6.1). Розробники Проекту КК, з одного боку, виходять з того, що добровільна відмова від вчинення злочину на етапі готування або замаху не виключає незакінченого злочину, з іншого – за таких умов кримінально-правові засоби за готування до злочину або замах на злочин не застосовуються.

Новелою Проекту КК є і визначення в ч. 3 ст. 2.6.1 особливостей складу незакінченого злочину – він встановлюється з урахуванням ознак складу відповідного закінченого злочину та ознак, які визначають готування до злочину (ст. 2.6.2) та замах на злочин (ст. 2.6.3). З цього випливає, що відсутність однієї або кількох ознак об'єкта чи об'єктивної сторони складу закінченого злочину «компенсується» ознаками, які визначають певний вид незакінченого злочину.

2.6.2. Види незакінченого злочину

Відповідно до ч. 2 ст. 2.6.1 Проекту КК, *видами незакінченого злочину є готування до злочину та замах на злочин.*

Готування до злочину Робоча група визначила шляхом встановлення вичерпного альтернативного переліку діянь, які суб'єкт вчинив з прямим умислом, а саме: *1) розробив план злочину, 2) створив, підшукав або пристосував знаряддя (засіб) злочину, 3) вступив в змову на вчинення злочину, зокрема у випадках, коли співучасник не зміг виконати дії, обумовлені змовою, або добровільно відмовився від участі у злочині до початку виконання об'єктивної сторони,*

4) усунув перешкоду для вчинення злочину, 5) створив умови для вчинення злочину або б) створив умови для приховування злочину чи для уникнення кримінальної відповідальності за його вчинення.

Готування відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 2.6.1 Проекту КК не є кримінальним правопорушенням, якщо воно вчинюється до злочинів 1–4 ступеня тяжкості (крім злочинів, караність готування до яких встановлена відповідно до міжнародного договору).

Розробники Проекту КК виходять з того, що ступінь тяжкості незакінченого злочину є меншою порівняно зі ступенем тяжкості відповідного закінченого злочину. Щодо готування до злочину, то ступінь його тяжкості знижується відповідно до ч. 2 ст. 2.6.2 на три ступеня порівняно з відповідним закінченим злочиним.

Замах на злочин визначений в ч. 1 ст. 2.6.3 як *вчинена з прямим умислом дія чи бездіяльність суб'єкта, який частково виконав об'єктивну сторону складу закінченого злочину*. Робоча група в такий спосіб конкретизувала поняття діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, за допомогою якого визначена сутнісна ознака замаху на кримінальне правопорушення в ч. 1 ст. 15 КК.

Замах на злочини 1 та 2 ступеня тяжкості, відповідно до п. 4 ч. 5 ст. 2.6.1 Проекту КК, не є кримінальним правопорушенням, крім злочинів, караність замаху на які встановлена відповідно до міжнародного договору або акту Європейського Союзу.

Видами замаху на злочин, як і в чинному КК, названо закінчений і незакінчений замах, які визначені в ч. 2 ст. 2.6.3. Відповідно до цих положень, *замах на злочин є: 1) закінченим, якщо особа виконала усі дії (у разі бездіяльності – утрималась від виконання усіх дій), що вважала необхідними для доведення злочину до кінця; 2) незакінченим, якщо особа не виконала усіх дій, що вважала необхідними для доведення злочину до кінця*.

На відміну від чинного КК, в Проекті КК передбачено, що різні види замаху на злочин по-різному впливають на його караність. Так, у разі закінченого замаху його тяжкість знижується на один ступінь, а у разі незакінченого – на два ступеня.

2.6.3. Добровільна відмова

Проект КК в ч. 1 ст. 2.6.2 визначає поняття добровільної відмови від закінчення злочину як дію або бездіяльність його суб'єкта, який за своєю волею або остаточно припинив створення умов для вчинення злочину (під час готування), або остаточно припинив дію чи бездіяльність, спрямовані на вчинення закінченого злочину (у разі

незакінченого замаху), або відвернув наслідок дії чи бездіяльності (у разі закінченого замаху). У такий спосіб розробники Проєкту КК уточнили і конкретизували поняття добровільної відмови від вчинення злочину, а також вирішили спірне в теорії кримінального права питання щодо можливості добровільної відмови у разі закінченого замаху на злочин.

У Розділі 2.6 Проєкту КК також передбачене положення щодо добровільної відмови за співучасті і провокації. Це є новелою кримінального законодавства, оскільки питання добровільної відмови за співучасті в чинному КК визначені в розділі «Співучасть у кримінальному правопорушенні», а питання добровільної відмови у разі провокації чинним КК взагалі не регулюється.

Положення щодо добровільної відмови співучасників регламентують питання кримінально-правової кваліфікації окремих видів співучасників у злочині, а також дій співучасника, який не довів злочин до кінця через добровільну відмову іншого співучасника.

Так, *у разі добровільної відмови виконавця від закінчення злочину дія чи бездіяльність іншого співучасника підлягає кваліфікації як готування до того злочину або замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець*. Якщо ж виконавець не довів злочин до кінця через добровільну відмову будь-кого зі співучасників, то його дія або бездіяльність кваліфікується як готування до злочину або замах на злочин.

Особливістю добровільної відмови організатора, підбурювача або пособника є те, що ці види співучасників мають або відвернути вчинення злочину, або своєчасно повідомити орган державної влади про злочин, що готується або вчиняється. Пособник, крім цього, може добровільно відмовитись від вчинення злочину *шляхом ненадання ним знаряддя (засобу) вчинення злочину або неусунення перешкоди для його вчинення*.

Щодо провокатора, то його добровільною відмовою є лише вчинення дій, внаслідок яких було відвернуто вчинення злочину спровокованою особою. Інших способів добровільної відмови провокатора не передбачено.

2.7. Співучасть у кримінальному правопорушенні

У Проекті КК Розділ 2.7 присвячено питанням співучасті у кримінальному правопорушенні. Функціональним призначенням інституту співучасті у кримінальному правопорушенні є:

- 1) забезпечення можливості застосування кримінально-правових засобів до осіб, які хоча і брали участь у вчиненні кримінального правопорушення, але не виконували діяння, передбачені об'єктивною стороною його складу (організаторів, підбурювачів і пособників);
- 2) диференціація караності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення групою осіб, організованою групою, терористичною групою;
- 3) індивідуалізація караності залежно від характеру й участі окремого співучасника у вчиненні кримінального правопорушення та ознак, які характеризують саме цього співучасника.

У разі формулювання положень щодо співучасті в кримінальному правопорушенні Робоча група виходила, з одного боку, з наступності кримінального права України, трансформувавши з чинного КК основоположні засади співучасті, з іншого – з необхідності уточнення положень, які протягом дії чинного КК показали свою проблематичність під час правозастосування і наукового тлумачення.

2.7.1. Поняття співучасті в кримінальному правопорушенні

Відповідно до ч. 1 ст. 2.7.1 Проекту КК, *співучастью в кримінальному правопорушенні є спільне вчинення умисного кримінального правопорушення двома або більше його суб'єктами за змовою між ними, досягнутою усно, письмово чи шляхом конклюдентних дій до моменту закінчення такого правопорушення*. Виходячи з цього визначення, ознаками співучасті у кримінальному правопорушенні є: 1) його вчинення двома або більше його суб'єктами; 2) спільність; 3) наявність змови між суб'єктами; 4) вчинене кримінальне правопорушення має бути умисним.

Порівнюючи визначення поняття співучасті у кримінальному правопорушенні в Проекті КК і в чинному КК, слід зазначити, що не зазнали змін такі вироблені теорією кримінального права й перевірені практикою ознаки, як наявність двох або більше суб'єктів кримінального правопорушення, спільність та можливість співучасті лише під час вчинення умисного кримінального правопорушення.

Новелою Проекту КК є те, що як обов'язкова ознака співучасті передбачена змова між суб'єктами, досягнута усно, письмово чи

п шляхом конклюдентних дій до моменту закінчення правопорушення. У такий спосіб Робоча група вирішила питання щодо неможливості співучасті за наявності так званого одностороннього суб'єктивного зв'язку, тобто таємного сприяння іншій особі у вчиненні кримінального правопорушення. Також розробники Проекту КК вирішили відмовитись від вказівки у визначенні поняття співучасті на таку ознаку, як умисність спільної участі у вчиненні кримінального правопорушення, мотивуючи це очевидністю цієї ознаки, оскільки необережне вчинення (участь у вчиненні) умисного кримінального правопорушення за наявності змови між співучасниками є неможливим.

Ще одним важливим, на думку розробників Проекту КК, аспектом є закріплення в ч. 2 ст. 2.7.1 положення, згідно з яким *склад кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті, встановлюється з урахуванням ознак складу кримінального правопорушення, вчиненого виконавцем, та ознак, передбачених частинами 2–5 статті 2.7.2 цього Кодексу* (тобто ознак, які характеризують співвиконавця, організатора, підбурювача й пособника). Таке рішення дає відповідь на питання щодо складу кримінального правопорушення як підстави караності діянь, вчинених у співучасті, а також є проявом прихильності авторів Проекту КК до теорії індивідуальної відповідальності співучасників, діяння кожного з яких (а не лише виконавця) містить ознаки складу кримінального правопорушення. Положення, що особливості складу кримінальних правопорушень, вчиненого в співучасті, визначаються Розділом 2.7, закріплено як в ч. 2 ст. 2.7.1 Проекту КК, так і в ч. 4 ст. 2.1.3 «Склад кримінального правопорушення».

2.7.2. Види співучасників

У Проекті КК, як і в чинному КК, видами співучасників у ст. 2.7.2 названі виконавець, організатор, підбурювач і пособник, але визначення видів співучасників зазнало певних уточнень.

Так, визначаючи **виконавця** як вид співучасника, в ч. 2 ст. 2.7.2 Проекту КК передбачено, ним є особа, яка повністю або частково виконала об'єктивну сторону кримінального правопорушення. У такий спосіб розробники Проекту КК вирішили питання щодо співвиконавця (співвиконавців), які лише частково виконували діяння, передбачені Особливою частиною КК, а також надали уточнення тому, які саме діяння має вчиняти виконавець. Відтак одержало законодавче закріплення усталене у вітчизняному кримінальному праві положення, що діяння виконавця відрізняються від діянь

інших співучасників саме виконанням (повністю або частково) об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Ще одним уточненням є відмова авторів Проекту КК від включення до поняття виконавця особи, яка вчинила кримінальне правопорушення шляхом використання інших осіб, що, відповідно до закону, не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. Така особа, так званий посередній виконавець, не є співучасником кримінального правопорушення, і тому особа, яка використала посереднього виконавця, вважається такою, що вчиняє кримінальне правопорушення одноосібно. З урахуванням цього ознаки посереднього виконавця закріплені в пунктах 3 і 4 ч. 3 ст. 2.3.2 Проекту КК «Поняття та види суб'єктів складу кримінального правопорушення».

Організатора кримінального правопорушення визначено в ч. 3 ст. 2.7.2 Проекту КК шляхом опису чотирьох окремих видів цього співучасника – особи, яка: 1) керувала готуванням до кримінального правопорушення або його вчиненням, 2) створила просту групу, що вчинила кримінальне правопорушення, чи керувала нею, 3) створила організовану злочинну групу чи керувала нею або 4) координувала діяльність двох чи більше організованих злочинних груп.

Визначаючи **підбурювача**, у ч. 3 ст. 2.7.2 Робоча група, ґрунтуючись на традиційному у вітчизняному праві розумінні цього виду співучасника як особи, яка схилила іншу особу до вчинення кримінального правопорушення, вирішила відмовитись від вказівки на такі способи схиляння, як умовляння, підкуп, погроза або примус. Ці види схиляння, які використовує чинний КК, з одного боку, є загальноновизнаними, з іншого – їх перелік не є вичерпним, що не додає поняттю підбурювача юридичної визначеності. Водночас Проект КК все ж таки вказує на такі види підбурювання, як віддання наказу або розпорядження, що, на думку його розробників, є необхідним для правозастосування.

Розробники Проекту КК визнали за необхідне передбачити під час визначення поняття підбурювача таку сутнісну ознаку, яка відрізняє цей вид співучасника від інтелектуального пособника, – підбурювач схиляє до вчинення кримінального правопорушення особу, яка до цього не мала наміру таке правопорушення вчинити або, крім висловлення наміру, не мала рішучості його реалізувати.

У визначенні **пособника** в ч. 4 ст. 2.7.2 Проекту КК запропоновано вичерпний перелік видів пособництва, цей перелік уточнено й дещо розширено. Так, до пособництва також віднесено надання інформації і посередництво, які чинний КК хоча і не називає, але,

застосовуючи розширене тлумачення відповідної кримінально-правової норми, теорія кримінального права і практика правозастосування відносять такі дії до пособництва. Крім того, відмовившись від існуючого у КК відкритого переліку діянь, спрямованих на заздалегідь обіцяне приховування кримінального правопорушення, Робоча група запропонувала його загальний вид – приховати вчинення кримінального правопорушення, а також розширила перелік обіцянок щодо предмета, здобутого злочинним шляхом, за рахунок обіцянки перемістити чи зберігати такий предмет, володіти чи користуватися ним.

Співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом в Проекті КК отримала окреме нормативне закріплення в ст. 2.7.3, що ґрунтується на устааленій практиці правозастосування, а саме: 1) співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом можлива; 2) виконавцем може бути лише особа, яка має ознаку спеціального суб'єкта; 3) співучасник, який не має ознаки спеціального суб'єкта, в такому кримінальному правопорушенні може виступати організатором, підбурювачем або пособником; 4) у разі вчинення особою, яка не має ознаки спеціального суб'єкта, діяння, передбаченого в диспозиції статті Особливої частини КК, така участь, за правилом юридичної фікції, визнається пособництвом.

Ще однією новелою Проекту КК є закріплення в ст. 2.7.3 провокації кримінального правопорушення. Необхідність таких змін обумовлена розповсюдженою негативною практикою провокування кримінальних правопорушень безпосередньо представниками органів правопорядку або іншими особами, які діють за їхнім дорученням. ЄСПЛ неодноразово наголошував на неприпустимості такої практики, яка є порушенням прав людини¹. Робоча група, вирішуючи це питання, виходить з того, що провокація не є співучастю у кримінальному правопорушенні, але водночас, використовуючи юридичну фікцію, визначає, що *особа, яка спровокувала вчинення кримінального правопорушення, підлягає кримінальній відповідальності як за підбурювання до його вчинення*.

2.7.3. Форми співучасті

Проект КК у ст. 2.7.5 визначає дві форми співучасті у кримінальному правопорушенні, відносячи до них просту групу і організовану злочинну групу. На відміну від чинного КК, в Проекті КК використано устаалений в теорії кримінального права термін «форми

¹ Гура О. Провокація злочину в практиці Верховного Суду в справах white-collar crime. *Публічне право*. 2022. № 3 (47). С. 32-40. URL: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-47-5>

співучасті», а перелік самих таких форм скорочено порівняно з тими, які передбачені в ст. 28 чинного КК.

Ознаками **простої групи** згідно з ч. 2 ст. 2.7.5 є наявність двох або більше співучасників і досягнення ними змови про спільне вчинення кримінального правопорушення до моменту його закінчення. Робоча група, вирішуючи це питання, виходила з того, що наявність або відсутність попередньої змови на вчинення кримінального правопорушення, як і наявність або відсутність декількох виконавців, не впливають на тяжкість кримінального правопорушення.

Організована злочинна група визначена в ч. 3 ст. 2.7.5 Проекту КК як група, яка 1) складається з п'яти або більше повнолітніх співучасників, 2) створена для спільного вчинення злочинів базового 3, 5, 7 або 9 ступеня тяжкості, 3) має розподіл функцій між співучасниками та 4) є стійкою, тобто здатною протидіяти факторам, що загрожують існуванню такої групи. На думку членів Робочої групи, існуючі в КК дві форми організованої злочинної діяльності – вчинення кримінального правопорушення організованою групою і вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією – слід об'єднати в одну форму, визначивши її як «організована злочинна група». Сам же факт створення організованої злочинної групи, керування нею, участь у ній або сприяння її діяльності визначено злочином, передбаченим ст. 7.1.5 Проекту КК.

Особливості кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у складі організованої злочинної групи, передбачені у ст. 2.7.6 Проекту КК.

Терористична група визначена в ч. 4 ст. 2.7.5 Проекту КК як група, створена для вчинення злочину (злочинів), передбаченого (передбачених) статтями 7.2.4–7.2.10. Терористична група не є окремою формою співучасті в кримінальному правопорушенні, а існує у формі простої групи (неструктурована терористична група) або у формі організованої злочинної групи (структурована терористична група). Використання термінів «не структурована терористична група» і «структурована терористична група» пов'язане з виконанням Україною міжнародно-правових зобов'язань в частині адаптації національного законодавства до положень Директиви (ЄС) 2017/541 Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2017 року про боротьбу з тероризмом та заміну Рамкового рішення Ради 2002/475/ЖНА, внесення змін до Рішення Ради 2005/671/ЖНА¹.

¹ Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017L0541>

2.7.4. Необережне спільне спричинення наслідку

Необережне спільне спричинення наслідку закріплено в ст. 2.7.8 Проекту КК. Це положення є новелою і розроблено у зв'язку з необхідністю заповнення очевидної прогалини у чинному кримінальному законі.

Вчинення двома або більше суб'єктами кримінального правопорушення взаємопов'язаних діянь, що з необережності спричинили єдиний наслідок, яке є досить розповсюдженим явищем, не визнається співучастю. Суб'єкти кримінального правопорушення, які з необережності спільно спричинили наслідок, підлягають індивідуальній кримінальній відповідальності.

2.8. Множинність кримінальних правопорушень

Правова регламентація множинності кримінальних правопорушень у Проекті КК належить до питань, які зазнали вельми суттєвих змін порівняно з чинним кримінальним законом. Так, розділ VII чинного КК містить положення щодо таких видів множинності кримінальних правопорушень, як повторність, сукупність, рецидив, а також щодо їх правових наслідків.

На відміну від чинного кримінального закону, Проект в Розділі 2.8 «Множинність кримінальних правопорушень» містить лише загальні положення щодо поняття множинності та видів множинності кримінальних правопорушень (ст. 2.8.1), а також сукупності кримінальних правопорушень (ст. 2.8.2).

Зазначені зміни обумовлені тим, що члени Робочої групи як концептуальне положення Проекту КК передбачили окрему кримінально-правову кваліфікацію і, відповідно, окреме застосування кримінально-правових заходів за кожне вчинене кримінальне правопорушення, зокрема, якщо такі кримінальні правопорушення передбачені однією статтею або частиною статті Особливої частини. Крім того, за декілька кримінальних правопорушень, розробники Проекту КК переважно відмовились від принципу поглинення менш суворого покарання більш суворим, передбачивши правило складання покарань, призначених за кожне кримінальне правопорушення, в межах, передбачених законом. Крім того, факт вчинення кримінального правопорушення, за яке особа повністю відбула призначене покарання та (або) щодо неї були виконані інші кримінально-правові засоби, на думку членів Робочої групи, не повинен впливати на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а може враховуватися судом лише під час призначення кримінально-правових засобів.

Такі зміни у кримінально-правовій оцінці та кримінально-правових наслідках вчинення особою декількох кримінальних правопорушень й обумовили те, що Робоча група не включила повторність і рецидив до Розділу 2.8 «Множинність кримінальних правопорушень».

Множинність кримінальних правопорушень в ч. 1 ст. 2.8.1 КК визначено як вчинення собою двох чи більше проступків або двох чи більше злочинів. Фактично множинність розробниками Проекту КК розуміється як сукупність кримінальних правопорушень, а її види виділено залежно від того, проступки або злочини вчинила особа. Проект КК не визнає множинністю вчинення особою проступку та злочину (ч. 3 ст. 2.8.1). Це обумовлене тим, що в разі їх вчинення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень не призначається, а виконується самостійно.

Відповідно до ч. 1 ст. 2.8.2 Проекту КК *сукупністю кримінальних правопорушень є вчинення особою двох чи більше проступків або двох чи більше злочинів: 1) за жоден з яких її не було засуджено і 2) за кожен з яких до особи підлягають застосуванню кримінально-правові засоби*. Таке законодавче положення уточнює поняття сукупності кримінальних правопорушень в частині того, що за кожне кримінальне правопорушення, яке входить у сукупність, до особи підлягають застосуванню кримінально-правові засоби.

Частина 2 ст. 2.8.2 містить положення щодо кримінально-правових наслідків сукупності кримінальних правопорушень – *у разі сукупності кримінальних правопорушень, застосовуються передбачені цим Кодексом правила кваліфікації та правила призначення покарання*.

2.9. Обставини, що виключають протиправність діяння

Логічним завершенням розділів Книги другої «Кримінальне правопорушення», присвячених поняттю та видам кримінального правопорушення, його складу та окремим елементам, незакінченому злочину й співучасті у кримінальному правопорушенні, є Розділ 2.9 «Обставини, що виключають протиправність діяння». Правомірні діяння, що передбачені цим Розділом, виключають таку ознаку кримінального правопорушення, як його протиправність. Розділ 2.9 Проекту КК присвячений обставинам, що виключають саме загальну, а не кримінальну протиправність діяння, як це передбачено у чинному КК. У Розділі VIII Загальної частини чинного КК передбачені обставини, що виключають кримінальну протиправність, і ним не охоплюються обставини, що виключають будь-яку

іншу протиправність діяння – адміністративну, дисциплінарну тощо, тобто протиправність діяння взагалі.

На відміну від чинного КК, який передбачає вісім обставин, що виключають протиправність діяння, Проект КК містить тринадцять таких обставин.

2.9.1. Класифікація обставин, що виключають протиправність діяння

За своєю юридичною формою обставини, що виключають протиправність діяння, являють собою види правомірної поведінки певного суб'єкта, в основі якої лежать: 1) суб'єктивне право, тобто вид і міра можливої поведінки загального суб'єкта, 2) юридичний обов'язок, тобто вид і міра необхідної поведінки спеціального суб'єкта, або 3) владні повноваження, тобто вид і міра повноважної поведінки владного суб'єкта.

Відповідно до такого поділу, у Розділі 2.9 містяться такі **види використання особою свого суб'єктивного права**:

- правомірний захист (ст. 2.9.2);
- захист України від збройної агресії (ст. 2.9.3);
- використання захисного засобу, що вражає автономно (2.9.4);
- затримання особи, яка вчинила явно протиправне посягання (2.9.4);
- крайня необхідність (2.9.5);
- виправданий ризи (2.9.6);
- спричинення шкоди за згодою людини (2.9.7);
- спричинення шкоди під час занять спортом (2.9.8).

Згідно з ч. 2 ст. 2.9.1, шкодою в Розділі 2.9 визнається шкода, спричинена правам чи правоохоронюваним інтересам особи, суспільства або держави чи інтересам міжнародного співтовариства, що визначена у статтях 2.5.2–2.5.6 цього Кодексу, тобто істотна, суттєва, значна, тяжка, особливо тяжка й винятково тяжка шкода, яка спричиняється об'єкту кримінально-правової охорони.

У ч. 4 ст. 2.9.1 спеціально підкреслено, що положення статей 2.9.2–2.9.6, які регулюють використання особою суб'єктивного права під час спричинення шкоди, не поширюються на осіб, для яких вчинення передбаченими цими статтями дії або бездіяльності є здійсненням службових повноважень або виконанням професійних обов'язків. Наприклад, правомірність дій поліцейського, який застосував зброю для захисту громадян від суспільно небезпечного посягання й спричинив смерть нападнику, повинна оцінюватися не за правилами правомірного захисту (ст. 2.9.2), а відповідно до

вимог ст. 46 Закону «Про Національну поліцію», яка регламентує правомірність застосування зброї поліцейським.

Видами виконання юридичного обов'язку особи, під час виконання якого спричиняється шкода, що передбачена Розділом 2.9, є:

- виконання професійних обов'язків (ст. 2.9.10);
- колізія обов'язків (ст. 2.9.13);
- виконання наказу або розпорядження (ст. 2.9.12);
- виконання відповідно до закону спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи або терористичної групи (п. 1 ч. 1 ст. 2.9.14).

Нарешті, **видами здійснення владних повноважень**, пов'язаних зі спричиненням шкоди, є:

- виконання службових повноважень (ст. 2.9.10);
- бойовий імунітет (ст. 2.9.11).

Перелік обставин, що виключають протиправність діяння, які передбачені у Розділі 2.9, **не є вичерпним**. Пояснюється це тим, що, на відміну від усіх раніше чинних КК, Проект КК містить ст. 2.9.1 «Поняття та види обставин, що виключають протиправність діяння», яка визначає ознаки будь-якої обставини, що виключає протиправність діяння, незалежно від того, чи передбачена така обставина у КК.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 2.9.1 «Обставиною, що виключає протиправність діяння, визнається дія або бездіяльність, яка: 1) заподіює шкоду і 2) є правомірною, тобто вчинена під час використання особою свого суб'єктивного права, виконання юридичного обов'язку або здійснення владних повноважень відповідно до вимог, передбачених Конституцією України, міжнародним договором, цим Розділом або іншим законом України».

Таким чином, Розділ 2.9 передбачає найбільш типові, поширені випадки вчинення правомірного діяння, пов'язаного зі спричиненням шкоди, але якщо певним діянням, що не передбачене у Розділі 2.9, спричиняється шкода об'єкту кримінально-правової охорони, то правомірність такого діяння перевіряється шляхом встановлення його відповідності вимогам інших актів, що передбачені у ч. 1 ст. 2.9.1 (Конституція України, міжнародний договір, інший закон України). Така перевірка завершується кримінально-правовою кваліфікацією, за якої уповноважений орган або посадова особа органу кримінальної юстиції повинні вказати: 1) статтю (пункт) статті Особливої частини КК, яка передбачає діяння, що має зовнішню подібність за ознаками суб'єкта, об'єкта та об'єктивної сторони з

діянням, яким спричинена шкода, і 2) ч. 1 ст. 2.9.1 із зазначенням певної обставини, що виключає протиправність вчиненого діяння, з посиланням на конкретні положення Конституції або іншого закону України чи міжнародного договору, які передбачають ознаки правомірного заподіяння шкоди у конкретному випадку.

2.9.2. Структура обставин, що виключають протиправність діяння

Кожна обставина, що виключає протиправність діяння, має універсальну структуру, яка складається з двох елементів, а саме: 1) підстави для правомірного заподіяння шкоди і 2) поведінки, якою заподіюється така шкода. Так, підставою правомірного захисту є протиправне посягання або негайна загроза його вчинення (ч. 2 ст. 2.9.2), а підставою застосування уповноваженою особою фізичного впливу, спеціальних засобів або зброї є лише та підстава, яка передбачена у відповідному законі (п. 3 ч. 1 ст. 2.9.10 Проекту КК).

Підстава як об'єктивне явище, що виправдовує спричинення особою шкоди, у свою чергу, може мати складну структуру. Наприклад, підставою для вчинення дій у стані крайньої необхідності визнається: 1) наявність небезпеки, яка загрожує негайним спричиненням шкоди, і 2) неможливість усунення цієї небезпеки в обстановці, що склалася, інакше, ніж спричиненням шкоди.

У свою чергу, правомірне спричинення шкоди є певною реакцією (поведінкою) особи на наявність такої підстави.

Правомірна поведінка особи, якою спричиняється шкода, також має свою певну структуру, в якій виділяється: 1) суб'єкт такої поведінки; 2) об'єкт, якому спричиняється шкода; 3) мета її спричинення; 4) межі спричинення шкоди.

Так, **суб'єктом** діяння, яке базується на суб'єктивному праві особи, є «кожна особа» (за винятком виправданого ризику), тобто загальний суб'єкт, який має право вчиняти те чи інше правомірне діяння (наприклад, суб'єкти правомірного захисту, крайньої необхідності, затримання особи, яка вчинила явно протиправне посягання тощо). Спеціальним є суб'єкт діяння під час виконання професійних обов'язків чи здійснення владних повноважень, під час виконання законного наказу або розпорядження, а також комбатант під час спричинення шкоди в умовах бойового імунітету.

Об'єктом спричинення шкоди визнаються права чи правоохоронювані інтереси особи, суспільства, держави чи міжнародного співтовариства. Саме тому, що зазначені цінності визнаються об'єк-

тами кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 2.2.1) і їм спричиняється шкода, визначена у статтях 2.5.2–2.5.7 Проекту КК, постає питання щодо правомірності спричиненої шкоди зазначеним цінностям і констатація наявності обставини, що виключає протиправність спричинення такої шкоди.

Для більшості правомірних діянь, передбачених у Розділі 2.9, їх **мета** безпосередньо вказується у тексті відповідної статті. Так, метою правомірного захисту є припинення або відвернення протиправного посягання (п. 3 ч. 4 ст. 2.9.2), крайньої необхідності – усунення небезпеки (ч. 4 ст. 2.9.6), бойового імунітету – відсіч збройної агресії проти України чи ліквідація (нейтралізація) збройного конфлікту (ч. 1 ст. 2.9.11), виконання спеціального завдання – розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи або терористичної групи (п. 1 ч. 1 ст. 2.9.14 Проекту КК).

В інших випадках використання суб'єктивного права під час спричинення шкоди висновок про мету діяння суб'єкта можна зробити на основі аналізу тексту відповідної статті. Так, на підставі положень відповідних статей Розділу 2.9 можна зробити висновок, що метою під час захисту України від збройної агресії є спричинення шкоди державі-агресору та іншим об'єктам (ст. 2.9.3); під час використання захисного засобу, що вражає автономно, – захист житла та іншого володіння (ч. 1 ст. 2.9.4); під час затримання особи, яка вчинила явно протиправне діяння, – доставлення такої особи до органу державної влади або місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 2.9.5); у разі виправданого ризику – забезпечення значного суспільно корисного результату (п. 1 ч. 2 ст. 2.9.7). Якщо особа спричиняє шкоду, виконуючи професійні обов'язки або здійснюючи владні повноваження, то мета таких діянь зазначається у відповідних актах, що регулюють діяльність такого суб'єкта.

Правомірне спричинення шкоди має свої **межі**. Вони безпосередньо зазначені у певній статті Розділу 2.9 Проекту КК або виводяться з ознак перевищення меж заподіяння шкоди, або з положень відповідних законів, що регулюють виконання суб'єктом професійних обов'язків чи здійснення владних повноважень.

Так, згідно з Проектом КК правомірним є спричинення шкоди:

- під час правомірного захисту в межах, що відповідає небезпечності протиправного посягання та обстановці захисту (п. 4 ч. 4 ст. 2.9.2);
- в умовах виправданого ризику - пропорційної очікуваному результату та обстановці вчинення дії або бездіяльності (ч. 4 ст. 2.9.7);

- у стані крайньої необхідності, якщо особа не перевищила меж крайньої необхідності (ч. 4 ст. 2.9.6), а перевищенням таких меж визнається умисне спричинення рівноцінної або більш значної у порівнянні із шкодою, якою загрожувала небезпека (ч. 5 ст. 2.9.6). Звідси можна зробити висновок, що межею заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності є заподіяння шкоди, яка є менш значною в порівнянні з тою шкодою, якою загрожувала небезпека;
- під час затримання особи, яка вчинила явно протиправне посягання, якщо при цьому не були перевищені межі спричинення шкоди, необхідної для її затримання (ч. 3 ст. 2.9.5), а перевищенням цих меж визнається спричинення с прямим умислом смерті або тяжкої шкоди здоров'ю, що явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання особи (ч. 4 ст. 2.9.5). Таким чином, межами спричинення шкоди під час затримання особи, яка вчинила явно протиправне посягання, є спричинення їй такої шкоди, яка відповідала небезпечності вчиненого посягання та обстановці затримання цієї особи;
- під час застосування уповноваженою особою фізичного впливу, спеціальних засобів або зброї – на підставі, в межах повноважень та в порядку, передбачених законом (п. 3 ч. 1 ст. 2.9.10). Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 46 Закону «Про Національну поліцію», застосування вогнепальної зброї без попередження допускається лише у п'яти випадках, передбачених цією частиною. Згідно із ч. 7 цієї статті, «Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу».

Перевищення меж заподіяння шкоди є кримінальним правопорушенням і тягне за собою застосування кримінально-правових засобів у випадках, передбачених Проектом КК.

Так, у разі перевищення меж заподіяння шкоди під час правомірного захисту, використанні захисного засобу, що вражає автономно, затриманні особи, яка вчинила явно протиправне діяння, а також у стані крайньої необхідності особа підлягає кримінальній відповідальності лише у випадках спричинення умисного вбивства (ст. 4.1.5) та умисного нанесення тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 4.2.6). Водночас таке перевищення меж визнається ознакою, що знижує тяжкість злочину на три ступеня (статті 4.1.1, 4.2.2). Це означає, що якщо базове умисне вбивство визнається злочином 7 ступеня тяжкості (санкція – строкове ув'язнення від 10 до 13 років), то умисне вбивство з перевищенням зазначених вище меж спричи-

нення шкоди – злочином 4 ступеня тяжкості (санкція – строкове ув'язнення від 4 до 6 років). Так само, базове умисне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю визнається злочином 5 ступеня тяжкості (санкція – строкове ув'язнення від 6 до 8 років), а спричинення такої ж шкоди у разі перевищення зазначених меж – злочином 2 ступеня тяжкості (санкція – штраф від 500 до 1000 розрахункових одиниць, обмеження свободи від 2 до 3 років або строкове ув'язнення від 2 до 3 років).

Під час захисту України від збройної агресії та за спричинення шкоди в умовах бойового імунітету перевищенням меж визнається вчинення злочину проти людяності, злочину геноциду чи воєнного злочину, що тягне за собою кримінальну відповідальність на загальних підставах.

Згідно з ч. 5 ст. 2.9.8 не визнається правомірним спричинення смерті людини за її згодою або на її прохання. Водночас, згідно з п. 1 ст. 4.1.2, ознакою, що знижує тяжкість умисного вбивства на два ступеня, є його вчинення виключно з мотиву співчуття до невиліковно хворої людини (крім неповнолітньої дитини або вагітної жінки) та з метою позбавлення її нестерпних фізичних страждань за її неодноразовим, явно вираженим проханням. Також ознакою, що знижує тяжкість злочину на два ступеня, є вчинення умисного вбивства під час виконання особою спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи або терористичної групи (п. 2 ст. 4.1.2, п. 2 ст. 4.2.3).

Нарешті, на відміну від чинного КК, який передбачає кримінально-правові наслідки спричинення шкоди лише у разі уявної оборони (ст. 37), Проект КК містить ст. 2.9.15 «Помилка щодо обставини, яка виключає протиправність діяння», положення якої поширюються на всі обставини, що виключають протиправність діяння.

Виbachальна і невиbachальна помилки пов'язуються з неправильним уявленням особи щодо наявності підстави для правомірного спричинення шкоди, яка в дійсності була відсутня. У разі виbachальної помилки вважається, що обставина, яка виключає протиправність діяння, була наявною і в такому випадку застосовуються відповідні положення статей 2.9.1–2.9.14 (ч. 3 ст. 2.9.15). Якщо шкоду спричинено у разі невиbachальної помилки, то особа підлягає кримінальній відповідальності за необережне кримінальне правопорушення (ч. 5 ст. 2.9.15) лише у випадках, передбачених цим Кодексом.

2.10. Кримінально-правова кваліфікація

Кваліфікація кримінальних правопорушень – центральна частина правозастосування у сфері кримінальної юстиції. Щороку її проводять мільйони разів (досить сказати, що щороку українці подають біля 2,5 млн заяв про вчинення щодо них злочинів і кримінальних проступків, відкривається близько півмільйона кримінальних проваджень, до суду направляється понад 150 тис. проваджень). Однак питання кримінально-правової кваліфікації в КК окремо не регламентовані, їм присвячені фрагментарні положення у статтях про незакончене кримінальне правопорушення, співучасть та множинність кримінальних правопорушень. Проте призначенню покарання (яке здійснюється незрівнянно рідше – у 2023 році в Україні засуджено 84 тис. осіб), звільненню від покарання та його відбування присвячено окремі розділи Загальної частини чинного КК.

Помилки і зловживання під час кваліфікації становлять переважну частину усіх неправильних правозастосовних рішень, а правильне вирішення питань кваліфікації викликає труднощі у працівників органів кримінальної юстиції¹.

2.10.1. Чи потрібна законодавча регламентація положень про кримінально-правову кваліфікацію?

Відповідаючи на це питання, Робоча група враховувала такі аргументи:

- переважна більшість правил кримінально-правової кваліфікації давно відома й аксіоматична (наприклад, положення «*lex specialis derogat generali*» визнається за обов'язкове з часів римського права). Проблема не в самому нормативному закріпленні того чи іншого правила, а у визначенні того, яка правозастосовна ситуація має місце та яким правилом кваліфікації належить керуватися;
- у зарубіжному праві існують різноманітні підходи, в більшості КК немає окремих розділів, присвячених регламентації питань кримінально-правової кваліфікації;
- не існує міжнародно-правових зобов'язань України, які б спонукали до закріплення в КК відповідних правил;
- деякі зарубіжні експерти, очевидно під впливом стану законодавства у їхніх країнах, скептично ставляться до ідеї регламентації положень про кваліфікацію в тексті ККі;

¹ Див: Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації злочинів: монографія. К.: Атіка, 2004. С.8-25.

- в Україні проблема кримінально-правової кваліфікації достатньо розроблена в доктрині кримінального права, є низка монографічних досліджень, основні положення теорії кваліфікації сформульовано на рівні, який дозволяє висувати законодавчі пропозиції. Загалом у вітчизняній літературі та серед практичних працівників майже ніхто не заперечує ідею регламентації положень про кваліфікацію в Проекті КК. Під час згаданого вище експертного опитування лише три його учасники висловилися проти закріплення правил кримінально-правової кваліфікації в тексті майбутнього кримінального закону (А. Музика вказує на неможливість вироблення надійних, усталених підходів щодо кваліфікації, а Чернігівський осередок ВАКП та О. Шостак вважають, що такі положення мають бути закріплені в акті Верховного Суду);
- ситуація, коли правила кримінально-правової кваліфікації: а) існують як сукупність теоретичних положень (не сприймаються як загальнообов'язкові та й дійсно не є такими); б) в чинному КК регламентовані частково щодо окремих інститутів злочину (відтак є фрагментарними, а принципові питання закон обходить); в) становлять правові позиції Верховного Суду (які формуються ситуативно й нерідко змінюються), – не відповідає завданням забезпечення стабільності правозастосування, його передбачуваності та обґрунтованості;
- нові підходи до побудови Проекту КК потребують і нових рішень щодо кримінально-правової кваліфікації, які слід унормувати в тексті майбутнього кримінального закону.

Врахувавши вищенаведене та давши позитивну відповідь на поставлене вище питання, Робоча група зосередилася на другому – як це зробити?

2.10.2. Закріплювати в кримінальному законі принципи кримінально-правової кваліфікації чи її конкретні правила?

Перше, на чому зупинилася Робоча група, які саме положення слід закріпити в Проекті КК? Під час підготовки до розробки Проекту КК висувалася ідея регламентувати в кримінальному законі найбільш загальні правила кваліфікації – її принципи. Однак Робоча група на це не пішла, виходячи насамперед з того, що принципи кримінально-правової кваліфікації загалом відомі та не оспоруються, а труднощі в правозастосуванні обумовлені, головним чином, різними підходами до розуміння тих чи інших конкретних правил кваліфікації. Тому вирішили зосередитися на викладенні положень, які отримують різне тлумачення в теорії і на практиці.

Пішли шляхом «вольового вирішення» деяких дискусійних питань (наприклад, про необхідність кваліфікації за сукупністю готування до злочину, яке водночас становить інший закінчений злочин, як от купівля пістолета з метою наступного вчинення вбивства з його використанням – ч. 2 ст. 2.10.7), вважаючи, що краще закріпити в КК рішення, яке комусь видається дискусійним, ніж обходити гострі кути.

2.10.3. Кримінально-правова кваліфікація, а не лише кваліфікація кримінальних правопорушень!

Під час роботи над відповідними положеннями Проекту КК ні в кого не виникало сумніву, що слід регламентувати правила кримінально-правової кваліфікації (включаючи і кваліфікацію діянь, передбачених кримінальним законом, які не є кримінальними правопорушеннями). Тому загальні положення відповідного розділу формулювалися так, що вони стосуються кваліфікації і кримінальних правопорушень, і діянь, які не є кримінальними правопорушеннями, а крім того, окремо виділені положення, які стосуються кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень (статті 2.10.4–2.10.7, 2.10.9), та діянь, які не визнаються злочинами (ч. 3 ст. 2.10.2; частини 2, 4 ст. 2.10.3; ст. 2.10.8).

2.10.4. Місце положень про кримінально-правову кваліфікацію в системі КК

У членів Робочої групи не виникало сумніву, яке місце мав зайняти розділ про кримінально-правову кваліфікацію в системі КК. Це місце – наприкінці положень про кримінальне правопорушення, у кінці другої книги. Відповідний розділ отримав номер 2.10, він складається з десяти статей.

Ще одне питання, до якого доводилося повертатися неодноразово, стосувалося способу групування відповідних законодавчих положень, а саме, всі вони повинні бути зосереджені в цьому розділі чи можуть викладатися і в статтях інших розділів? Врешті решт, норми про кримінально-правову кваліфікацію виклали так:

- загальні правила кримінально-правової кваліфікації (які стосуються будь-якого кримінального правопорушення чи діяння, передбаченого КК) – у статтях розділу 2.10 «Кримінально-правова кваліфікація»;
- часткові правила кваліфікації (які стосуються окремих видів посягань) – у статтях Загальної частини, що передбачають підстави відповідальності за певний вид діянь (частини 2, 3 ст. 2.4.6; частини 1, 5 ст. 2.6.5; ч. 2 ст. 2.8.2).

2.10.5. Новели кваліфікації за Проектом КК

Нововведення у вирішенні питань кваліфікації обумовлені новими підходами до побудови статей Загальної та Особливої частин Проекту КК. Це:

- відмова від законодавчої конструкції повторності та перехід від конструювання складених злочинів до виділення статей, які передбачають окремі посягання; це означає, що кожне кримінальне правопорушення підлягає самостійній кваліфікації (ч. 2 ст. 2.10.1, ст. 2.10.4);
- виділення в статтях Особливої частини пунктів, кожен з яких вказує на одну з альтернативних ознак складу кримінального правопорушення, що передбачає вказівку під час кваліфікації того, наявність яких саме пунктів встановлено;
- диференціація відповідальності шляхом виділення в окремих пунктах статей ознак, які знижують або підвищують ступінь тяжкості конкретного посягання, що потребує відображення таких ознак при кваліфікації.

Як і традиційно, під час кваліфікації належить зазначати стадію кримінального правопорушення та вчинено воно одноосібно чи у співучасті.

Усі ці обставини мають бути зафіксовані у формулі кваліфікації.

2.10.6. Поняття кваліфікації та її формула за Проектом КК

З чималої кількості існуючих понять кримінально-правової кваліфікації члени Робочої групи обрали найбільш утилітарне: «Кримінально-правовою кваліфікацією (далі – кваліфікація) є визначення статті (її частини, пункту) цього Кодексу, що передбачає вчинене діяння...» (ч. 1 ст. 2.10.1). На цьому визначенні базується й поняття типової формули кваліфікації кримінального правопорушення та вимоги до неї (ч. 2 ст. 2.10.2), вимоги до формули кваліфікації незакінченого злочину (ч. 1 ст. 2.10.7) та кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті (ч. 1 ст. 2.10.9), а також формули кваліфікації незлочинних діянь (ч. 3 ст. 2.10.2; ч. 1 ст. 2.10.8).

Формула кваліфікації, сформульована відповідно до вказаних вище вимог, на перший погляд виглядає громіздкою та складною для написання. Але це компенсується її повнотою і чіткістю. До того ж, втілення в життя ідеї про комп'ютерну програму допомоги під час кваліфікації приведе до того, що така формула буде складатися автоматично, користувач повинен буде лише вказати обрані ним ознаки статей Загальної та Особливої частин кримінального закону.

2.10.7. Обґрунтування результатів кваліфікації

Чинне законодавство і зараз покладає на слідчого, прокурора, суддю обґрунтовувати прийняті рішення, до яких, поза сумнівом, відносяться й рішення з питань кримінально-правової кваліфікації (п. 2 ч. 4 ст. 110; ч. 2 ст. 332; ст. 374 КПК України). Проте не вказує, як це робити, на що треба посилалися, а також не передбачає наслідків відсутності такого обґрунтування. Тому, переважно, кваліфікаційні рішення залишаються без доведення. Зазвичай, викладаються фактичні обставини справи, а потім голослівно вказується, що таким чином дії кваліфікуються за такими-то статтями КК. Задля того, щоб «переломити» таку негативну практику, в Проекті КК передбачена ст. 2.10.3 «Обґрунтування результатів кваліфікації», яка вказує, у чому полягає таке обґрунтування, на які ознаки/обставини слід при цьому посилалися, у чому має полягати обґрунтування при вчиненні діяння, що характеризується бланкетними ознаками.

Таким чином, покладення обов'язку обґрунтувати кваліфікацію та закріплення вимог щодо такого обґрунтування має зробити правозастосування та його результати зрозумілими, переконливими, передбачуваними.

2.10.8. Зміна кваліфікації

Робоча група виходила з того, що кримінально-правова кваліфікація не може змінюватися довільно. Проте вона не може залишатися сталою, якщо змінилися її підстави чи виявлені помилки або зловживання при здійсненні кваліфікації.

Тому в Проекті КК унормована зміна кваліфікації (якою вважається складання формули кваліфікації, яка відрізняється від попередньої), саме цьому присвячена ст. 2.10.10. Змінюватися кваліфікація може, коли:

- помінялася її юридична підстава. Причому вона трактується широко, мається на увазі не лише зміна кримінального закону, коли новим його положенням надана зворотна дія, а й з'явилися обов'язкові для України положення міжнародного договору чи рішення ЄСПЛ;
- змінилася фактична підстава кваліфікації через встановлення нових обставин справи;
- виявлені правозастосовні помилки чи зловживання, які полягають у неправильному застосуванні закону.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

3.1. Поняття і види кримінально-правових засобів

Одним із засадничих принципів роботи над Проектом КК стало розуміння утилітарного призначення кримінального закону як нормативного акта, що покликаний визначити належні інструменти, придатні для досягнення певної мети. Виходячи з цього, члени Робочої групи сприйняли розроблений у загальній теорії права концепт **правових (юридичних) засобів** як визначених нормами права юридичних явищ, застосування яких у юридичній та правореалізаційній діяльності забезпечує досягнення необхідної цілі, зафіксованої у законодавстві, та задоволення відповідної потреби¹. Відтак у Проекті КК розроблена система кримінально-правових засобів, які призначені для досягнення мети, що стоїть перед кримінальним правом².

У Проекті КК не просто здійснено термінологічну заміну нинішнього законодавчого словесного багатоманіття («кримінально-правові наслідки», «заходи», «заходи кримінально-правового характеру» тощо) єдиним і послідовним терміном «кримінально-правові засоби», а й на галузевому рівні втілено загальнотеоретичну конструкцію правових засобів, яка є надбанням інструментального напряму в теорії права, а останній, своєю чергою, був породжений філософською течією прагматизму.

¹ Див., наприклад: Ганзенко О.О. Правові засоби вирішення суспільних конфліктів в Україні в умовах євроінтеграції. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. №3. С. 16-17; Денисова А. Правові засоби: поняття та види. *Право України*. 2010. №7. С. 190; Онуфрієнко О.В. Правові засоби: системний підхід як методологія дослідження. *Вісник Запорізького юридичного інституту* / гол. ред. М.В. Тищенко. 2001. №1 (14). С. 74-75; Пашук Т.І. Інструментальна теорія права: загальнотеоретична характеристика. *Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: матеріали III Всеукр. наук. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів, присвяч. пам'яті видатних вчених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова, Львів, 4-5 берез. 2005 року*. Одеса: Юрид. літ, 2005. С. 127.

² Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень. Харків: Право, 2020. С. 66.

3.1.1. Поняття та мета кримінально-правових засобів

Саме загальнотеоретичне розуміння ознак правових засобів покладене в основу визначення поняття кримінально-правового засобу, що надане в ст. 3.1.1 Проекту КК. Згідно з ч. 1 цієї статті, *«кримінально-правовим засобом є передбачене цим Кодексом обмеження прав особи або покладення на неї обов'язків, що застосовується судом у разі вчинення нею кримінального правопорушення чи іншого передбаченого цим Кодексом протиправного діяння»*.

Отже, перша ознака кримінально-правових засобів полягає у тому, що вони є явищами правової дійсності, які передбачають обмеження у реалізації наявних у особи прав або покладення на неї додаткових обов'язків.

Ця теза не заперечується тим фактом, що Проект КК передбачає широке коло підстав для звільнення особи від покарання чи його пом'якшення (Розділ 3.4), незастосування чи пом'якшення інших кримінально-правових засобів. Адже за змістом Проекту КК, діяння держави щодо кримінально-правових засобів – їх призначення (застосування), звільнення від них (не застосування) чи заміна їх – не вважаються кримінально-правовими засобами. Саме тому Книга 3 й має назву «Про кримінально-правові засоби та їх застосування». Тому, зокрема, покарання за Проектом КК є кримінально-правовим засобом, а його призначення, звільнення від нього, його пом'якшення чи заміна – є не кримінально-правовими засобами, а способами (формами) застосування цього кримінально-правового засобу – покарання.

Друга ознака кримінально-правових засобів полягає у їх виключній передбачуваності КК; третя – в тому, що вони застосовуються виключно судом; четверта – в тому, що вони можуть бути застосовані як до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, так і до особи, яка вчинила інше передбачене КК протиправне діяння (діяння неосудної особи, особи, що не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність).

Самостійною (п'ятою) ознакою кримінально-правових засобів, що виокремлена у ч. 2 тієї ж статті Проекту КК, є мета їх застосування. Розробники Проекту КК виходять з того, що усі кримінально-правові засоби мають єдину, спільну, недиференційовану для всіх кінцеву мету. Зрештою, ця мета збігається з метою кримінально-правового регулювання, що додатково підкреслює прикладне значення кримінально-правових засобів як його інструментів. Відповідно до ч. 2 ст. 3.1.1 Проекту КК, *«метою кримінально-правового засобу є забезпечення людини, суспільства та держави від кримінальних*

правопорушень та інших передбачених цим Кодексом протиправних діянь».

Оскільки кримінально-правове регулювання здійснюється виключно після вчинення кримінального правопорушення чи іншого протиправного діяння, якому вже не вдалося запобігти ні позаправовими засобами, ні правовими засобами іншої галузевої належності, то мета кримінально-правових засобів полягає у тому, щоб мінімізувати ризики вчинення нових подібних діянь як самою особою, що вчинила кримінальне правопорушення чи інше протиправне діяння (спеціальна превенція), так й іншими особами (загальна превенція). І тільки у разі, коли в результаті застосування кримінально-правового засобу дійсно буде знижено ризики вчинення нового кримінального правопорушення особою, що раніше вже його вчиняла (матимемо цю особу за «доброго сусіда»), чи іншими особами («щоб іншим не кортіло»), нових кримінальних правопорушень чи інших протиправних діянь буде попереджено саме кримінально-правовими засобами. Відтак, з їх використанням і буде досягнуто згаданого у ч. 2 ст. 3.1.1 *«убезпечення людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та інших передбачених цим Кодексом протиправних діянь».*

За однакової кінцевої мети усіх кримінально-правових засобів, окремі з них мають особливу проміжну мету, через досягнення якої в підсумку й досягається кінцева мета. Про проміжну мету окремих видів кримінально-правових засобів йтиметься нижче у відповідних підрозділах.

3.1.2. Система і види кримінально-правових засобів

Проект КК передбачає розгалужену систему кримінально-правових засобів, яка в такій якості вперше з'являється в історії розвитку кримінального законодавства України. **Система кримінально-правових засобів** за Проектом КК – *це передбачений кримінальним законом вичерпний, упорядкований перелік видів кримінально-правових засобів, що знаходяться між собою у визначених зв'язках та взаємозалежності й створюють законодавчу основу для пеналізації (в широкому сенсі) кожного окремого кримінального правопорушення.*

Усі види кримінально-правових засобів вичерпно перелічено у ст. 3.1.2 Проекту КК. Однак не можна сказати, що послідовність їх розташування підкоряється якомусь визнаному правилу чи має сутнісне значення, як це має місце, наприклад, у ст. 51 чинного КК стосовно системи покарань. Ця послідовність радше пов'язана з хронологічним порядком вирішення судом питань про застосування того чи іншого кримінально-правового засобу.

Новелою Проекту КК є визначення поняття кримінальної відповідальності. Щоправда, це визначення має дещо комбінаторний характер, але зміст його в цілому відповідає розумінню цього поняття в сучасній українській доктрині кримінального права¹. Згідно з ч. 1 ст. 3.1.3 Проекту КК, «кримінальною відповідальністю є покарання та судимість, які застосуються до особи, засудженої за кримінальне правопорушення». Згідно з ч. 2 тієї ж статті, до особи, засудженої за кримінальне правопорушення, можуть бути застосовані й інші кримінально-правові засоби, які не є засобами кримінальної відповідальності (знаходяться поза її змістом), оскільки не пов'язані з каральним впливом на особу, а саме: 1) засоби пробації; 2) засоби безпеки; 3) реституція чи компенсація; 4) конфіскація майна чи вилучення речі.

Окремі кримінально-правові засоби, що не є засобами кримінальної відповідальності (а саме засоби безпеки, реституція чи компенсація, конфіскація майна чи вилучення речі), згідно з ч. 3 ст. 3.1.3, можуть бути застосовані також і до фізичної особи, яка вчинила протиправне діяння, що не є кримінальним правопорушенням. Йдеться про об'єктивно протиправні діяння неосудної особи та особи, що не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Нарешті, до юридичної особи, яка не визнається суб'єктом кримінального правопорушення, можуть бути застосовані *кримінально-правові засоби щодо юридичної особи*, які також не є засобами кримінальної відповідальності.

3.2. Покарання

Покарання позиціонується розробниками Проекту КК як основний, проте не головний і не єдиний кримінально-правовий засіб. Але будь-яке кримінальне правопорушення саме тому й передбачається у КК, що за його вчинення зазвичай повинно призначатися саме покарання. З огляду на його особливу значущість, покаранню присвячений і найбільший обсяг приписів Проекту КК: три розділи, один з яких визначає види покарань (Розділ 3.2), другий – порядок його призначення (Розділ 3.3.), третій – порядок звільнення від нього чи його заміни (Розділ 3.4). Іншим кримінально-правовим засобам така деталізація правового регулювання не властива – приписи про

¹ Баулін Ю.В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу* (7 верес. 2018 р., м. Харків). Харків: Право, 2018. С. 11-25.

зміст і порядок застосування чи незастосування кожного з таких засобів зведено в один розділ.

3.2.1. Поняття та мета покарання

Покарання є видом кримінально-правового засобу, то і його поняття є похідним від поняття останнього. Тому дефініція, що закріплена у ст. 3.2.1 Проекту КК, (*«Покарання є кримінально-правовим засобом, що застосовується за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, з тим, щоб через кару досягнути мети убезпечення людини, суспільства та держави від нових кримінальних правопорушень»*) істотною мірою повторює визначення у ч. 1 ст. 3.1.1 з такими лише уточненнями окремих ознак цього засобу:

- покарання застосовується виключно за вироком суду, тоді як інші кримінально-правові засоби можуть застосовуватися й іншими актами суду;
- покарання застосовується виключно до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, тоді як інші кримінально-правові засоби можуть бути застосовані й до особи, яка не вчинила кримінального правопорушення;
- проміжною метою покарання є кара, саме через неї досягається загальна мета кримінально-правових засобів (убезпечення людини, суспільства та держави від нових кримінальних правопорушень), і така проміжна мета не властива жодному іншому кримінально-правовому засобу.

3.2.2. Система і види покарань

Система покарань за Проектом КК є підсистемою кримінально-правових засобів і тому зберігає її системні властивості. Ця система побудована на засадах:

- 1) єдності – вона передбачає усі види покарань, що можуть бути встановлені як за кримінальні проступки, так і за злочини; вони підлягають застосуванню до будь-якої особи, що їх вчинила, включно з окремими особливими категоріями таких осіб (неповнолітні, військовослужбовці) тощо. Жодний вид покарання не знаходиться за межами системи;
- 2) упорядкованості – види покарань у ній розташовані за порядком зростання ступеня їхньої суворості: від менш суворого до більш суворого;
- 3) уникнення непотрібних повторень – спеціальні покарання (зокрема, арешт, тримання у дисциплінарному батальйоні) передбачені

не як самостійні види покарань, а як різновиди загального виду покарання (зокрема, строкового ув'язнення).

Перелік видів покарань (елементів системи покарань) у Проекті КК зберігає наступність положень чинного КК, що витримали перевірку часом, є загалом узгодженим з доктринальними положеннями щодо конструювання окремих видів покарань¹ та має багато спільного з переліками видів покарань, що передбачені кримінальними законами європейських країн. В ньому не знайшлося місця таким передбаченим чинним КК видам покарань, як:

- 1) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу – Робоча група вважає цей правовий засіб виключно дисциплінарним, тому він має застосовуватися на підставі норм права іншої галузевої належності;
- 2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – через переважно або й виключно превентивну спрямованість цього засобу він перенесений до засобів безпеки (ч. 3 ст. 3.6.3);
- 3) виправні роботи – у сучасних умовах цей вид покарання перетворився по суті на штраф у розстрочку й практично перестав призначатися судами;
- 4) службові обмеження для військовослужбовців – цей спеціальний вид покарання фактично є різновидом виправних робіт для військовослужбовців і так само має бути виключений;
- 5) конфіскація майна – Робоча група дійшла консенсусу у тому, що примусове вилучення у особи майна, набутого нею на законних підставах, є надмірним обтяженням для близьких осіб засудженої особи і загалом не відповідає принципу пропорційності.

З урахуванням викладеного, Проект КК передбачає п'ять видів покарань. Водночас штраф – єдиний з усіх видів покарань, що може застосовуватися як основне або як додаткове покарання.

Громадські роботи (ст. 3.2.3) полягають у виконанні засудженою особою безоплатних суспільно корисних робіт. За проступок громадські роботи можуть бути призначені на строк від 60 до 180 годин як самостійний вид покарання або як складова обмеження свободи за проступок; за злочин вони призначаються лише в складі обмеження свободи як виду покарання на строк від 180 до 720 годин. Новелами Проекту КК є визначення й диференціація кількості годин, які щомісяця має відпрацювати особа, до якої застосоване

¹ Див.: Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. С. 423-537.

це покарання (ч. 4 ст. 3.2.3), уточнення кола осіб, до яких воно не застосовується (ч. 5 ст. 3.2.3) та окремих питань, що виникають під час його відбування (частини 6, 7, 8 ст. 3.2.3).

Штраф (ст. 3.2.4) полягає у стягненні із засудженої особи визначеної судом грошової суми до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Він обчислюється у розрахункових одиницях і як основне покарання встановлюється за проступок у розмірі від 50 до 100 р. о., за злочини 1–3 ступенів тяжкості – від 100 до 2000 р. о. Як додаткове покарання штраф може бути призначений в розмірі від 10 до 50 р. о. за проступок або від 50 до 2500 р. о. за злочин. Як додаткове покарання за корупційне кримінальне правопорушення штраф встановлюється у трикратному розмірі вартості предмета хабара чи неправомірної вигоди або розміру спричиненої майнової шкоди. Новелами Проекту КК також є встановлення заборон на призначення цього виду покарання як основного в окремих ситуаціях (ч. 3 ст. 3.2.4), уточнення порядку й строку його розстрочення та відстрочення (ч. 6 ст. 3.2.4), правових наслідків його несплати (частини 7 і 8 ст. 3.2.6).

Обмеження свободи (ст. 3.2.5) є втіленням моделі цього виду покарання без ізоляції особи від суспільства¹ й реформованим та розвинутим наступником нинішніх видів покарання у виді пробаційного нагляду та обмеження волі. За своїм змістом обмеження свободи полягає у:

- застосуванні до засудженої особи наглядових засобів пробації (періодично з'являтися для реєстрації до органу пробації; повідомляти орган пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання; не виїжджати за межі України, а також на тимчасово окуповану територію України без погодження з органом пробації – ч. 1 ст. 3.5.1);
- застосуванні до неї одного або декількох соціально-виховних засобів пробації (виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; працювати самостійно або за направленням органу державної служби зайнятості; пройти навчання чи професійну підготовку; пройти курс лікування від розладу психіки або поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин чи іншого соціально небезпечного захворювання, за умови отримання згоди на це засудженої особи; пройти курс консультацій у психолога; забезпечувати догляд за дитиною та її виховання – ч. 2 ст. 3.5.1);

¹ Див.: Новікова К.А. Обмеження свободи як вид покарання: монографія. Харків: Право, 2019. С. 46-51.

- покладанні на неї обов'язку виконання одного або декількох таких обов'язків: виконувати громадські роботи, перебувати під електронним моніторингом, під домашнім арештом або під пенітенціарним арештом – п. 3 ч. 2 ст. 3.2.5 (зміст цих обов'язків визначено у частинах 4–8 ст. 3.2.5);
- можливості покладання на неї обов'язку дотримуватися вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля – п. 4 ч. 2 ст. 3.2.5.

Тривалість цього виду покарання встановлюється за проступок на строк від 6 місяців до одного року, за злочин – від одного до 5 років, із заміною строкового ув'язнення обмеженням свободи – на строк призначеного або невідбутого строкового ув'язнення, а у разі заміни довічного ув'язнення, обмеженням свободи – на 10 років.

Строкове ув'язнення (ст. 3.2.6) є наступником сучасних арешту, тримання в дисциплінарному батальйоні та позбавлення волі на певний строк і полягає у перебуванні засудженої особи у кримінально-виконавчій установі протягом визначеного судом строку. Воно встановлюється за проступок на строк від 15 днів до 3 місяців, а за злочин – від 3 місяців до 20 років. За злочин геноциду, злочин агресії, а також за злочини проти людяності та воєнні злочини, пов'язані з умисним позбавленням життя людини, строкове ув'язнення встановлюється на строк від 16 до 30 років. Строкове ув'язнення, що призначене військовослужбовцю, за рішенням суду, може відбуватися у разі призначення його за проступок – на гауптвахті, а за злочин на строк до 2 років – у дисциплінарному батальйоні.

Довічне ув'язнення (ст. 3.2.7) полягає у безстроковому перебуванні засудженої особи в місці ув'язнення. Воно встановлюється лише за злочини 8 та 9 ступеня тяжкості. Проект містить певні новели щодо кола осіб, яким не призначається цей вид покарання (ч. 3 ст. 3.2.7) і широко розвиває «право на надію» осіб, що його відбувають (детальніше про це – в розділі про звільнення від покарання і його заміну).

3.2.3. Типові санкції

Послідовне втілення у Проекті КК принципу верховенства права, зокрема такої його складової, як принцип пропорційності, вимагає встановлення максимальної відповідності між попередньо (до пеналізації) визначеним ступенем тяжкості кожного кримінального правопорушення й ступенем суворості санкції за нього. Віднесення певної групи кримінальних правопорушень до одного ступеня тяжкості, безумовно, повинно тягнути за собою обкладення їх однією й тією ж санкцією.

Саме межа диференціації ступенів тяжкості кримінальних правопорушень має стати межею диференціації суворості санкцій. Санкція ж, яка за своєю суворістю є адекватною усім кримінальним правопорушенням одного й того ж ступеня тяжкості, повинна вважатися для нього типовою. З огляду на викладене, у Проекті КК й запроваджені **типові санкції**, тобто санкції, в яких мінімальна і максимальна міра покарання є пропорційними, відповідно, мінімальній і максимальній тяжкості кримінальних правопорушень одного й того ж ступеня тяжкості.

Кількість типових санкцій має бути рівною кількості попередньо виділених ступенів тяжкості кримінальних правопорушень. Оскільки на сучасному рівні свого розвитку наука кримінального права може запропонувати виділення відносно невеликої кількості ступенів тяжкості кримінальних правопорушень, кожен з яких охоплюватиме достатньо широке коло окремих видів проступків чи злочинів, то з метою уникнення багаторазових повторів в Особливій частині КК зміст усіх типових санкцій винесено до його Загальної частини. У статтях же Особливої частини використовується виключно відсильний спосіб побудови санкцій¹.

Відтак статтею 3.2.8 Проекту КК передбачено типові санкції за кримінальний проступок і злочини усіх ступенів тяжкості, а у статтях Особливої частини лише вказується належність кримінального правопорушення до проступків чи до злочину певного ступеня тяжкості. У такий спосіб законодавець відсилає правозастосувача до відповідного пункту ст. 3.2.8, у якій встановлена типова санкція за проступок чи злочин цього ступеня тяжкості й щоразу не перелічує в санкції статті Особливої частини види покарань за відповідний злочин чи проступок.

3.3. Призначення покарання

Призначення покарання особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, належить до ключових аспектів кримінального права, а тому формулювання цих законодавчих положень є надзвичайно важливим для правозастосування. Розробники Проекту КК, залишаючись в цілому прихильниками традиційної для вітчизняного кримінального права моделі призначення покарання, водночас запропонували низку нових положень, які мають виправити існуючі

¹ Детальніше див.: Пономаренко Ю.А. Типові санкції: поняття, правила побудови, перспективи використання. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 18 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 141-144.

недоліки правозастосування й підвищити ефективність кримінально-правового регулювання.

3.3.1. Загальні правила призначення покарання

Стаття 3.3.1 Проекту КК встановлює загальні правила призначення покарання, що сформульовані на заміну існуючим у ст. 65 КК загальним засадам призначення покарання.

Розробники Проекту КК, формулюючи ці положення, виходили, перш за все, із необхідності **додержання принципу пропорційності обмеження прав і свобод людини в демократичному суспільстві** під час визначення меж кримінального покарання. Тому ч. 1 цієї статті передбачає, що *суд призначає покарання, яке за видом та розміром є необхідним і достатнім для досягнення його мети. Більш суворе покарання призначається лише в разі, якщо менш суворе є недостатнім для досягнення цієї мети.*

Новелою кримінального законодавства, яка також є похідною від принципу пропорційності, є сформульоване в ч. 5 ст. 3.3.1 Проекту КК положення, яке зобов'язує суд, призначивши строкове ув'язнення за один злочин або за сукупністю злочинів, за наявності підстав, передбачених ч. 2 ст. 3.4.5, розглянути питання про можливість заміни цього покарання обмеженням свободи під умовою. Цілком природно, що така заміна є правом, а не обов'язком суду, але якщо суд не вважає за можливе замінити, за наявності законодавчої можливості, призначене строкове ув'язнення на обмеження свободи під умовою, він зобов'язаний у вироку обґрунтувати таке рішення.

З урахуванням оновлених підходів формулювання санкцій в Проекті КК, призначаючи покарання суд, виходячи зі ступеня тяжкості кримінального правопорушення, призначає покарання **в межах санкції**, встановленої ст. 3.2.8, а в разі вчинення кримінального правопорушення неповнолітньою особою – ст. 3.10.1. За одне кримінальне правопорушення може бути призначене лише одне основне покарання.

Робоча група виходить із недоцільності встановлення у кримінальному законі неконкретизованих положень, які безмежно розширюють межі судової дискреції під час призначення покарання, у зв'язку з чим Проект КК не містить аналогу ст. 69 КК «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом». Призначення більш м'якого покарання порівняно з передбаченим у санкції за злочин відповідного ступеня тяжкості можливе лише за угодою.

Так, призначаючи покарання **за угодою** про примирення або про співпрацю, суд на підставі ч. 1 ст. 3.3.11 Проекту КК *призначає*

покарання, узгоджене сторонами угоди, яке може: 1) дорівнювати нижній межі покарання, що передбачене цим Кодексом, за вчинене кримінальне правопорушення, щодо якого досягнута угода, а за наявності у санкції статті кількох видів основних покарань – нижній межі менш суворого покарання за таке кримінальне правопорушення, або 2) бути призначене у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на один чи два ступеня тяжкості порівняно зі вчиненим злочином, але не менше, як у межах санкції за злочин 1 ступеня тяжкості. Крім цього, у разі призначення строкового ув'язнення на підставі угоди, суд, за наявності законодавчих підстав, може передбачити його заміну на покарання у виді обмеження свободи під умовою.

Визначаючи вид і розмір покарання у межах санкції за злочин відповідного ступеня тяжкості або за проступок, суд відповідно до ч. 2 ст. 3.3.1 має враховувати положення Загальної частини, особливості конкретного кримінального правопорушення, особу винного, а також обставини, які пом'якшують покарання за кримінальне правопорушення.

Щодо обставин, які обтяжують покарання, то Проект КК містить вичерпний перелік таких обставин лише щодо проступків. Призначаючи покарання за злочини, ознаки, які підвищують ступінь тяжкості злочину, передбачено в Особливій частині КК. За наявності таких ознак тяжкість злочину підвищується на один ступінь або два ступеня, а їхня кількість впливає на призначення покарання в межах санкції. Так, якщо спричинення тяжкої шкоди здоров'ю – злочин 5 ступеня тяжкості (ст. 4.2.6) вчинено у складі простої групи, із застосуванням зброї чи загальнонебезпечним способом, то його тяжкість, відповідно до ст. 4.2.5, підвищується на один ступінь (санкція за вчинення злочину 6 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 8 до 10 років). Суд має врахувати, призначаючи покарання у межах санкції, той факт, що злочин вчинено за наявності одночасно трьох ознак, які підвищують ступінь тяжкості.

Ще однією принциповою новелою Проекту КК є обов'язок суду, призначаючи покарання за злочин, **враховувати ризики вчинення нового кримінального правопорушення та інші обставини, установлені органом пробації у досудовій доповіді**. На думку членів Робочої групи, суд, призначаючи покарання, має ґрунтуватися на об'єктивних даних щодо особи винного, сформульованих у досудовій доповіді. Методика визначення ризиків нового кримінального правопорушення, яка ґрунтується на кращому зарубіжному досвіді, Міністерством юстиції України розроблена і успішно

застосовується¹. На відміну від чинного законодавства, досудова доповідь органу пробації має готуватися щодо всіх злочинів, а не лише щодо тих, де законодавством передбачено можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням, і лише після того, як суд визнає особу винною у вчиненні кримінального правопорушення. Таке нововведення потребуватиме внесення змін до КПК і до інших нормативно-правових актів, які будуть підготовлені в межах Перехідних положень Проекту КК.

Розробники Проекту КК виходили з концептуального положення – в кримінальному законі мають бути передбачені лише ті правопорушення, за вчинення яких винна особа заслуговує на покарання у виді ув'язнення. Інші покарання, які є альтернативними ув'язненню (громадські роботи, штраф, обмеження свободи) у передбачених законом випадках можуть застосовуватися, але в разі їх невиконання особою без поважних причин вони **замінюються строковим ув'язненням** в порядку й межах, передбачених законом. Виходячи з цього, відповідно до ч. 5 ст. 3.3.1 Проекту КК суд, призначивши штраф, громадські роботи або обмеження свободи, у вироку має вказати, за яких умов ці види покарання підлягають заміні на строкове ув'язнення.

Призначаючи покарання за **незакінчений злочин**, відповідно до ст. 3.3.4 Проекту КК, суд *враховує ступінь здійснення злочинного наміру та причини, через які злочин не було доведено до кінця. За замах на злочин 9 ступеня тяжкості довічне ув'язнення не призначається, крім випадків вчинення злочину геноциду, злочину агресії, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.*

За кримінальне правопорушення, вчинене у **співучасті**, *призначаючи покарання співучаснику кримінального правопорушення, суд враховує характер та ступінь його участі у вчиненні кримінального правопорушення. Ознаки, що характеризують співучасника кримінального правопорушення, враховуються під час призначення покарання лише цьому співучаснику.*

3.3.2. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень

Призначенню покарання за сукупністю кримінальних правопорушень в Проекті КК присвячено дві статті – ст. 3.3.6 «Призначення покарання за сукупністю злочинів» і ст. 3.3.7 «Призначення покарання за сукупністю проступків». Відповідно до ч. 3 ст. 2.8.1

¹ Автухов К.А., Човган В.О., Яковець І.С. Оцінка ризиків і сучасна кримінальна юстиція. К., 2019. 180 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=n32cDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Проекту КК, вчинення особою злочину й проступку не утворюють множинність кримінальних правопорушень, а тому покарання за них призначаються й виконуються самостійно.

Порядок (алгоритм) призначення покарань за сукупністю злочинів і за сукупністю проступків в Проекті КК змін порівняно з чинним КК не зазнав, так само як збереглися й положення щодо застосування правил призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, якщо після набрання законної сили вироком суду буде встановлено, що засуджена особа винна також в іншому кримінальному правопорушенні, вчиненому до набрання законної сили цим вироком.

Новелою Проекту КК, яка ґрунтується на його концептуальних засадах, є те, що основним **принципом призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень** є складання покарань. Повне або часткове поглинення менш суворого покарання більш суворим застосовується лише у випадках, якщо принцип повного складання не може бути застосованим з урахуванням встановленого кримінальним законом граничного розміру покарань за кримінальні правопорушення певного ступеня тяжкості.

У разі призначення покарання за сукупністю злочинів **максимальна межа** для обмеження свободи становить 6 років, для штрафу як основного покарання – трикратний розмір штрафу, передбаченого за більш тяжкий злочин.

Для строкового ув'язнення максимальна межа залежить від ступеня тяжкості злочину. У ч. 6 ст. 3.3.6 Проекту КК визначено максимальний строк основного покарання для цього виду за сукупності злочинів.

Відповідно до ч. 3 ст. 3.3.6 Проекту *у разі складання покарань у виді обмеження свободи й строкового ув'язнення, покарання у виді обмеження свободи переводиться у покарання у виді строкового ув'язнення з розрахунку один день строкового ув'язнення за два дні обмеження свободи.*

У разі складання покарань за сукупністю проступків, відповідно до ч. 2 ст. 3.3.7 Проекту КК, максимальне покарання не може перевищувати для громадських робіт – 240 годин, для штрафу як основного покарання – 200 розрахункових одиниць, для строкового ув'язнення – 6 місяців.

Додаткові покарання у виді штрафу, призначені за декілька злочинів або проступків, підлягають повному складанню.

Як і в чинному КК, у разі призначення хоча б за один злочин довічного ув'язнення, остаточне покарання призначається шляхом поглинання строкового ув'язнення або обмеження свободи довічним ув'язненням. Але новелою є те, що це поглинання не розповсюджується на основне або додаткове покарання у виді штрафу. Таке рішення обґрунтовується декількома чинниками, а саме: 1) особа, якій призначено довічне ув'язнення, може мати грошові кошти або інше майно, за рахунок якого цей штраф буде сплачений; 2) під час відбування довічного ув'язнення особа може отримувати пасивний дохід; 3) пенітенціарна система має намагатися створити для осіб, які відбувають покарання у виді довічного ув'язнення, можливості для працевлаштування; 4) Проєкт КК містить положення щодо «права на надію», а тому особи, які у подальшому будуть звільнені від відбування довічного ув'язнення, матимуть обов'язок після звільнення сплатити штраф.

Такі правила визначення максимальних меж покарання у разі призначення покарання за сукупністю злочинів дозволять забезпечити, з одного боку, призначення справедливого покарання за вчинення особою декількох кримінальних правопорушень, не зводючи його лише до покарання за більш тяжке з них, з іншого – не призначати безмежні покарання, виконати які в повному обсязі неможливо або виконання яких є недоцільним.

3.3.3. Призначення покарання за сукупністю вироків

У Проєкті КК окремі правила призначення покарання за сукупністю вироків передбачені лише щодо випадків вчинення особою злочинів (ст. 3.3.8). Якщо особа, яку засуджено за проступок, після набрання вирокон законної сили, але до повного відбуття покарання вчинила новий проступок, то на підставі ст. 3.3.9 Проєкту КК покарання, призначене за новий проступок, складанню з попереднім не підлягає, а виконується самостійно. Така новела пов'язана з тим, що кримінальне провадження у справах про проступки має бути максимально швидким, а покарання, призначене особі, є короткотривалим, тому існує можливість кожне з призначених покарань виконувати послідовно. Крім того, таке рішення відповідає концептуальним засадам Проєкту КК щодо не лише призначення, а й відбування покарання за кожне вчинене особою кримінальне правопорушення.

Щодо призначення покарань за сукупністю вироків за злочини, як і за сукупністю злочинів, Проєкт КК базується на концептуальному положенні щодо необхідності забезпечити реальну караність особи за вчинення кожного зі злочинів, який входить до

сукупності. Зважаючи на це, основним принципом призначення покарань за сукупністю вироків є повне складання покарання, призначеного за новий злочин, з покаранням, яке особа не відбула за попереднім вирокком.

Як і в чинному КК, максимальні межі покарання, яке може бути призначене за сукупністю вироків, є більшими порівняно з такими межами за сукупності злочинів. Покарання у виді штрафу (як основне, так і додаткове) складанню не підлягає і виконується самостійно. Максимальною межею обмеження свободи є 8 років, а щодо строкового ув'язнення, то максимальний його строк встановлено залежно від ступеня тяжкості найбільш тяжкого злочину, який входить до сукупності.

Новелою Проекту КК є порядок **призначення покарання за сукупністю злочинів особі, якій було замінене покарання у виді строкового ув'язнення або довічного ув'язнення на обмеження свободи під умовою** (частини 7–10 ст. 3.3.8).

У разі вчинення такою особою нового необережного злочину або умисного злочину 1–4 ступенів тяжкості, невідбута частина покарання у виді строкового ув'язнення може бути приєднана повністю або частково з урахуванням: 1) стану виконання засудженим покладених на нього обов'язків під час виконання покарання у виді обмеження свободи, 2) виконання додаткового покарання у виді штрафу, і 3) висновків досудової доповіді органу пробачії, а для осіб, яким було замінене покарання у виді довічного ув'язнення – невідбута частина покарання, що приєднується, встановлюється у 10 років строкового ув'язнення.

Щодо осіб, які вчинили новий умисний злочин 5–9 ступенів тяжкості, невідбута частина строкового ув'язнення приєднується до призначеного за новий злочин покарання на загальних засадах, а особи, яким було замінене під умовою довічне ув'язнення, повертаються для відбування довічного ув'язнення.

Таке рішення є проявом принципу гуманізму й має стимулювати осіб, яким замінене покарання на обмеження свободи, виконувати всі покладені на них обов'язки, максимально ресоціалізуватися у суспільство, а для осіб, яким було замінене довічне ув'язнення, – також позбавитися постійного страху того, що навіть необережний злочин або спровокований іншими особами нетяжкий злочин безальтернативно матиме наслідком повернення до довічного ув'язнення.

3.4. Звільнення від покарання. Зміна призначеного покарання

Правове регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з юридичними фактами, що зумовляють недоцільність призначення засудженому покарання, реального чи повного виконання призначеного покарання, неспроможність досягнення застосуванням покарання його мети у Проекті КК забезпечують правові інститути звільнення від покарання та зміни призначеного покарання (Розділ 3.4).

Під час розроблення правових інститутів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання Робочою групою було враховано, зокрема, положення Конституції України, позитивні зобов'язання української держави в галузі прав людини, прогресивні положення кримінальних кодексів іноземних держав, апробовані правозастосовною практикою положення національного законодавства, проблеми судової практики та запити суддів на законодавче розв'язання нагальних прикладних проблем, розроблені доктриною наукові концепти.

У чому ж полягають основні новели реформування правових інститутів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання?

3.4.1. Зміна термінології інституту звільнення від покарання та зміни призначеного покарання

Робота над удосконаленням положень аналізованих інститутів розпочалася зі зміни назви розділу, що має ідентифікувати аналізовані інститути в Проекті КК серед інших правових інститутів.

Фахівці з термінології розробили правила нормотворчої техніки. Назва закону, зазначає Робер К. Бержерон, виконує дві функції: сприяти віднаходженню закону та інформувати читача про загальний зміст закону¹. Заголовки структурних частин закону мають відповідати змісту нормативно-правових приписів, які містяться в них².

Вважаємо, що цим вимогам відповідає така назва Розділу 3.4 Загальної частини Проекту КК (що ідентифікує аналізовані кримінально-правові інститути) – «Звільнення від покарання. Зміна призначеного покарання». Саме така назва є лаконічною і чітко

¹ Робер К. Бержерон, Правила нормопроєктування. Київ, 1999. С. 18.

² Дзейко Ж. Стаття, глава, розділ закону як елемент його структури. *Європейські перспективи*. 2014. № 1. С. 6; Тростюк З. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Атіка, 2003. С. 6.

сформульованою, сприяє віднаходженню Розділу 3.4 в структурі Загальної частини Проекту КК і узагальнено відповідає змісту нормативно-правових приписів, які містяться в цій його структурній частині.

Під звільненням від покарання слід розуміти відмову держави застосовувати покарання до особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, з підстав, передбачених КК України. Видами звільнення від покарання є:

- 1) непризначення покарання (статті 3.4.2, 3.4.3, 3.4.4);
- 2) невиконання призначеного покарання (статті 3.4.5, 3.4.6, 3.4.7);
- 3) відстрочення виконання призначеного покарання (статті 3.4.8, 3.4.9);
- 4) зупинення виконання покарання (статті 3.4.10, 3.4.11, 3.4.12);
- 5) припинення виконання покарання (статті 3.4.13, 3.4.14, 3.4.15, ч. 1 ст. 3.4.17).

Непризначення покарання полягає в безумовній та остаточній відмові держави на підставах, встановлених статтями 3.4.2, 3.4.3, 3.4.4 Проекту КК, визначити особі, засудженій за вчинення кримінального правопорушення, передбачені законом обмеження її прав і свобод. Своєю чергою, *невиконання призначеного покарання* – це умовна та неостаточна (статті 3.4.5, 3.4.6) або безумовна та остаточна (ст. 3.4.7) відмова держави застосувати до особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, визначені вироком суду обмеження її прав і свобод. *Відстрочення виконання призначеного покарання* полягає в умовній та неостаточній відмові держави на підставах, встановлених статтями 3.4.8, 3.4.9 Проекту КК, негайно застосувати щодо особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, передбачені законом обмеження її прав і свобод. Специфікою цього виду звільнення від покарання є те, що після зникнення відповідних підстав для відстрочення виконання призначеного покарання щодо особи виконується призначене покарання. *Зупинення виконання покарання* передбачає умовну та неостаточну відмову держави на підставах, встановлених статтями 3.4.10, 3.4.11, 3.4.12 Проекту, продовжувати застосовувати щодо засудженої особи, яка відбуває покарання, визначені їй вироком суду обмеження її прав і свобод. *Припинення виконання покарання* передбачає остаточну відмову держави на підставах, встановлених статтями 3.4.13, 3.4.14, 3.4.15, ч. 1 ст. 3.4.17 Проекту, продовжувати застосовувати щодо засудженої особи, яка відбуває покарання, визначені їй вироком суду обмеження її прав і свобод.

Своєю чергою під *зміною призначеного покарання* слід розуміти зміну державою призначеного засудженій за вчинення кримінального правопорушення особі виду та міри покарання, з підстав, передбачених КК України. Видами зміни призначеного покарання є:

- 1) скорочення невідбутої частини покарання (статті 3.4.13, 3.4.14);
- 2) скорочення (зменшення) призначеного покарання (ст. 3.4.17);
- 3) заміна призначеного покарання (ст. 3.4.15).

Скорочення невідбутої частини покарання передбачає безумовне зменшення державою на підставах, встановлених статтями 3.4.13, 3.4.14, засудженій особи, яка відбуває покарання, міри покарання, визначеної вироком суду. *Скорочення (зменшення) призначеного покарання* полягає у безумовному зменшенні державою на підставах, встановлених частинами 2, 3 статті 3.4.17, призначеної засудженій особі, яка відбуває покарання, міри покарання до максимальної межі, встановленої новим законом. *Заміна призначеного покарання* передбачає безумовну заміну державою в особі Президента України довічного ув'язнення засудженій особі після відбуття нею не менше 20 років цього покарання – строковим ув'язненням від 10 до 15 років, водночас строк обчислюється з дня заміни покарання.

Предметом правового регулювання зазначених субінститутів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання є типізована сукупність різних кримінально-правових відносин, що виникають на різних етапах реалізації кримінальної відповідальності завдяки специфічним юридичним фактам, що їх породжують, і які врегульовують передбачені законом випадки звільнення засудженого від покарання та зміни призначеного покарання. На підставі зазначених кримінально-правових субінститутів мають бути в подальшому сформовані відповідні інститути (субінститути) кримінально-виконавчого права, що ґрунтується на положеннях КК та застосовується з дотриманням порядку, встановленого КПК.

Зазначені модельні термінологічні звороти стали основою для подальшого формування понятійного апарату Розділу 3.4 Проекту КК. У статтях 3.4.2–3.4.17 використано термінологічні звороти, узгоджені з різновидами звільнення від покарання або зміни призначеного покарання, закріпленими в ст. 3.4.1.

3.4.2. Оптимізація системи видів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання

До оптимізації системи видів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання Робоча група підійшла комплексно та системно.

Передусім було вирішено трансформувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності в інститут звільнення від покарання. Нагальність такого законодавчого рішення зумовлена вагомими аргументами. Зокрема, в кримінальному законодавстві більшості іноземних держав (на відміну від законодавства держав колишнього СРСР) встановлено лише норми про звільнення від покарання. Неможливість, на думку вчених, застосування звільнення від кримінальної відповідальності осіб, яких ще не визнано вироком суду винуватими у вчиненому злочині, зумовлює необхідність заміни передбачених КК України видів звільнення від кримінальної відповідальності аналогічними видами звільнення від покарання¹. Необхідність ухвалення такого законодавчого рішення зумовлена неузгодженістю інституту звільнення від кримінальної відповідальності з принципом презумпції невинуватості й, відповідно, принципом верховенства права². Як варіант розв'язання цієї проблеми окремі українські вчені пропонували навіть внести зміни до ч. 1 ст. 62 Конституції України, вилучивши з неї вказівку на встановлення винуватості особи виключно обвинувальним вироком суду³. Доречно зазначити, що проблема конституційності інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності у 2011 році стала предметом дискусії між Главою держави та парламентом під час ухвалення Закону «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України». Як відомо, ця дискусія вирішилася на користь законодавця⁴. Відповідно до статей 1, 2 цього Закону застосування амністії не

¹ Костенко А. О криминологических основаниях реформирования уголовной юстиции в Украине. *Криминология в Україні та протидія злочинності*. ред. М. П. Орзіх, В. М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2008. С. 20-26; Костенко О. Соціально-натуралістична юриспруденція – доктринальна основа для правової реформи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 313.

² Коржанський М. Презумпція невинуватості й презумпція вини. Київ: Атіка, 2004. С. 47-55; Шапченко С. Принцип верховенства права і Кримінальний кодекс України 2001 року: деякі, теоретичні, законодавчі та правозастосовчі проблеми. *Законодавство України: Науково-практичні коментарі*. 2002. № 5. С. 87-88; Яценко С. Принцип презумпції невинуватості та інститут звільнення від кримінальної відповідальності в міжнародному праві, праві України та деяких інших європейських та азійських держав: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005 (с. 65-66). С. 59; Яценко С. Чи відповідає Конституції України інститут звільнення від кримінальної відповідальності? *Право України*. 2011. № 9. С. 158-166.

³ Дудоров О. Про конституційність інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 1. С. 40-47.

⁴ Горох О. Щодо історії оновлення законодавства про застосування амністії в Україні. *Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії та помилування. Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (Луганськ, 6-20 лют. 2012 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 7-10.

дозволяється щодо осіб, вину яких не доведено в законному порядку й не встановлено обвинувальним вироком суду¹. Вирішення парламентом цього принципового питання в Законі «Про застосування амністії в Україні» зумовлює вирішення подальшої долі інституту звільнення від кримінальної відповідальності в цілому, а не лише амністії як одного з його видів.

Наведене зумовило трансформацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності в субінститут непризначення покарання, в якому виокремлено положення про непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.4.2). Положення запропонованої норми перейняли зі своїми особливостями від інституту звільнення від кримінальної відповідальності один загальний вид: непризначення покарання у зв'язку з примиренням винуватого з потерпілою особою (ч. 1 ст. 3.4.2), а також десять спеціальних видів непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (частини 2–11 ст. 3.4.2). Водночас до трансформованого субінституту звільнення від призначення покарання не потрапили дещо вже неактуальні (застарілі) положення, зокрема, про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 чинного КК) та у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 чинного КК). Передбачено, що вирішення питання про непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 3.4.2 Проекту, здійснюватиметься на підставі угоди про примирення, а у випадках, передбачених частинами 2–11 цієї статті, – на підставі угоди про співпрацю (ч. 12 ст. 3.4.2). Рішення прокурора про відмову від укладання угоди про співпрацю Робоча група пропонує зробити оскаржуваним вищестоящому прокурору (для цього потрібно внести зміни до КПК).

Наступним кроком Робочої групи була систематизація видів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання.

Систематизувати види звільнення від покарання Робоча група вирішила з урахуванням стадії кримінального провадження, у межах якої суд буде вирішувати питання про застосування різних за ступенем суворості правових наслідків для засудженого, видів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання.

На стадії *досудового розслідування* переважно має спрацьовувати субінститут непризначення покарання з двома його видами: 1) непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою

¹ Голос України 116 (2011), 30 черв.

особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.4.2) та 2) непризначення покарання у зв'язку із закінченням строку давності вчиненого кримінального правопорушення (ст. 3.4.3). Але ці різновиди звільнення від покарання можуть бути застосовані також і на стадії судового провадження.

На стадії *судового провадження під час ухвалення вироку* суд може застосувати лише чотири різновиди субінститутів звільнення від покарання: 1) невиконання призначеного строкового ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.5); 2) невиконання призначеного строкового ув'язнення у зв'язку з участю особи в захисті України або в ліквідації надзвичайної ситуації (ст. 3.4.6); 3) відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з тяжкою хворобою (ч. 1 ст. 3.4.8); 4) відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною (ст. 3.4.9).

Інші різновиди звільнення від покарання, а також зміни призначеного покарання суд може застосувати лише *під час виконання вироку*. Акцентуємо на тому, що *до початку виконання* засудженим призначеного покарання суд може застосувати лише невиконання призначеного покарання у зв'язку із закінченням строків давності його виконання (ст. 3.4.7). У свою чергу, *під час виконання покарання* суд має дискрецію на застосування: відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з хворобою (ст. 3.4.8); зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.10); зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку з участю особи в захисті України або ліквідації надзвичайної ситуації (ст. 3.4.11); зупинення виконання довічного ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.12); припинення виконання покарання або скорочення невідбутої його частини у зв'язку з амністією (ст. 3.4.13); припинення виконання строкового ув'язнення або скорочення невідбутої частини покарання у зв'язку з помилюванням (ст. 3.4.14); заміна довічного ув'язнення або припинення його виконання у зв'язку з помилюванням (ст. 3.4.15); припинення виконання покарання або скорочення (зменшення) призначеного покарання на підставі положення КК, що має зворотню дію в часі (ст. 3.4.17).

До наступної групи різновидів звільнення від покарання або зміни призначеного покарання, що можуть застосовуватися на певній стадії кримінального провадження, суд має переходити лише у разі, якщо немає підстав для застосування різновидів з попередньої групи. Запропонований Робочою групою підхід відображає найбільш типові та значущі для засудженого в кримінально-правовому розумінні

наслідки застосування різновидів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання, що мають певну ієрархічну послідовність.

Під час систематизації видів звільнення від покарання було вирішено проблему забезпечення системності зовнішніх зв'язків системи видів звільнення від покарання в межах законодавства кримінального блоку.

КПК містить положення, що передбачають можливість відстрочки виконання вироку (ст. 536). У членів Робочої групи, як і в інших українських учених¹, не викликає сумніву, що ст. 536 КПК регулює матеріально-правові відносини інституту звільнення від покарання. З урахуванням наведеного, Робоча група вирішила перемістити та вдосконалити положення ст. 536 КПК до Розділу 3.4 Проекту КК («Звільнення від покарання. Зміна призначеного покарання»). Вдосконалені положення закріплено у ст. 3.4.9, що регламентує питання відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною.

Ще однією підставою для відстрочення виконання призначеного покарання у ст. 3.4.8 Проекту КК є хвороба засудженого. Зміна назви відомого виду звільнення від покарання (ст. 84 чинного КК) зумовлена тим, що хвороба – це не підстава до уникнення відповідальності. І у разі зникнення підстав для відстрочення виконання призначеного покарання, особі, яка одужала (або її стан поліпшився), покарання має виконуватися (ч. 3 ст. 3.4.8).

Під час удосконалення положень цього різновиду звільнення від покарання Робоча група керувалася тим, що медична допомога має надаватися державою тяжко хворому засудженому невідкладно і своєчасно. На вирішення цього питання не має впливати час, коли така хвороба виникла (до чи після вчинення кримінального правопорушення). На формування нових шляхів вирішення проблемних положень аналізованого виду звільнення від покарання вплинули положення Конституції України (статті 3, 28, 49), а також правові позиції ЄСПЛ².

¹ Навроцька В. Проблеми співвідношення та застосування КК України 2001 року та нового КПК 2012 року. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Тези доп. та повідомл. учасників Міжнар. симп. (21-22 вересня 2012 р.)*. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 162-169.

² Див. справи: *Plașcu and Others v. Moldova and Russia* (Appl. no. 48787/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61886>; *Kaverzin v. Ukraine* (Appl. no. 23893/03). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90345>; *Melnik v. Ukraine* (Appl. no. 72286/01). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72886>; *Yermolenko v. Ukraine* (Appl. no. 49218/10). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-154978>; *Farbtuhs v. Latvia* (Appl. no. 4672/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-185649>; *Oshurko v. Ukraine* (Appl. no. 33108/05). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-106150>.

Разом із введенням в інститут звільнення від покарання нових різновидів звільнення від покарання Робоча група ухвалила рішення про виключення з нього складного в аспекті встановлення підстави для застосування різновиду – звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 чинного КК).

Певними новелами вирізняються положення про амністію та помилування. Амністія та помилування передбачають можливість застосування двох різновидів інститутів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання: припинення подальшого виконання покарання та скорочення невідбутої частини покарання (статті 3.4.14 та 3.4.15 відповідно). Указом про помилування щодо особи, яка відбуває довічне ув'язнення, може бути також передбачено: а) заміну довічного ув'язнення після відбуття особою не менше 20 років цього покарання строковим ув'язненням від 10 до 15 років або б) припинення подальшого виконання довічного ув'язнення – після відбуття особою не менше 30 років цього покарання. Указом про помилування у виняткових випадках може бути також передбачено помилування для обміну (ст. 3.4.16).

Ані амністія, ані помилування не звільняють особу від виконання: а) штрафу як додаткового покарання, б) засобів безпеки та в) обов'язку щодо реституції та компенсації.

Інші новели амністії полягають у таких положеннях: встановлено обмеження на прийняття закону про оголошення амністії не частіше одного разу на три роки або у зв'язку з особливою подією у житті суспільства (ч. 2 ст. 3.4.13); поширено амністію лише на особу, яка на день набрання чинності законом про оголошення амністії відбула не менше однієї чверті строку покарання (ч. 5 ст. 3.4.13); закріплено чіткі правила застосування амністії (частини 6–10 ст. 3.4.13).

У свою чергу, новелами положень про помилування є закріплення правил застосування помилування (ч. 5 ст. 3.4.14) та встановлення з метою контролю громадськості обов'язку офіційного оприлюднення Указу про помилування чи відмову в помилуванні (ч. 6 ст. 3.4.14).

3.4.3. Вдосконалення правового регулювання видів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання

Під час реформування законодавства про звільнення від покарання та зміни призначеного покарання було докладено зусиль до вдосконалення правового регулювання апробованих вітчизняною судовою практикою видів цих правових інститутів.

Новелою звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності є положення про те, що перебіг давності має зупинитися,

якщо строки давності вчинення кримінального правопорушення (ч. 6 ст. 3.4.3) або виконання покарання (ч. 6 ст. 3.4.7) закінчилися через вчинене в інтересах засудженого зловживання службовими особами, поєднаного з пропозицією чи наданням хабара. Випадки закінчення строків давності завдяки службовим зловживанням в судовій практиці непоодинокі. Тому, завдяки зазначеним положенням, Робоча група прагне завадити звільненню від покарання у зв'язку із закінченням строків давності через необ'єктивні, створені умисно причини, нерідко зумовлені корупцією.

Вдосконалюючи положення про звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 79 чинного КК) та умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 чинного КК), Робоча група відмовилася від абстрактного, незмістовного та складно встановлюваного на практиці поняття (що визначає матеріальну підставу для застосування аналізованих норм) – «виправлення засудженого». На практиці цей стан визначають через доволі розмиті критерії: «сумлінна поведінка» та «сумлінне ставлення до праці», що призводить до неоднакового застосування закону та нерідко – до корупції.

Тому, замість неясного та неоднозначного поняття «виправлення засудженого», Робоча група вирішила використати в положеннях про невиконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.5) та зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.10), апробованого закордонною та вітчизняною практикою правозастосування поняття «ризик вчинення нового злочину».

Ризик вчинення нового злочину – ймовірність вчинення особою нового злочину, що впливає на застосування виду та міри кримінально-правового засобу, визначено з урахуванням психологічних, соціальних та правових характеристик особи (п. 54 ч. 2 ст. 1.4.1 Проекту). Водночас для застосування як невиконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.5), так і зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.10) суд, з урахуванням висновків органу пробації, має встановити відсутність високого ризику вчинення злочину.

Новелами невиконання строкового ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.5) та зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.10) є закріплення з метою

забезпечення прав потерпілих як підстав для застосування цих видів звільнення від покарання здійснення засудженою особою реституції чи компенсації (або вжиття усіх залежних від неї заходів для їх здійснення), а також виконання покладених на неї обов'язків, встановлених ч. 1 ст. 3.2.5 Проекту КК.

Робоча група не могла оминати увагою проблему закріплення в кримінальному законодавстві можливості умовно-дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі. З урахуванням європейських стандартів (Рекомендація Rec (2003) 22 Комітету Міністрів Ради Європи «Про умовно-дострокове звільнення») та практики ЄСПЛ (справи «*Vinter and Others v. The United Kingdom*», «*László Magyar v. Hungary*», «*Kafkaris v. Cyprus*», «*Petukhov v. Ukraine* (No. 2)»¹), Робоча група в положеннях ст. 3.4.12 запропонувала передбачити можливість зупинення виконання довічного ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою щодо особи, яка: 1) відбула 25 років ув'язнення; 2) має низький ризик вчинення нового злочину; 3) вжила усіх залежних від неї заходів для здійснення реституції чи компенсації; 4) дала згоду на заміну ув'язнення обмеженням свободи (ст. 3.4.12).

3.5. Засоби пробації

Сучасна вітчизняна кримінально-правова політика спрямована на втілення в національному законодавстві міжнародних стандартів поводження з правопорушниками, що орієнтують на застосування до них реінтеграційних засобів. Одними із таких кримінально-правових засобів є засоби пробації. Пробація має низку переваг перед застосуванням реального строкового ув'язнення як для правопорушника, так і для держави. Для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, це, зокрема: можливість змінитись без ізоляції від суспільства; підтримка на шляху до змін; збереження соціальних зв'язків (сімейних стосунків і шансу створити сім'ю, зв'язків з громадою, збереження роботи й житла). У свою чергу, для держави – це зниження злочинності та кількості ув'язнених у місцях позбавлення волі, скорочення витрат на утримання засудженого (утримання засудженого в місцях позбавлення волі більш ніж у десять разів є дорожчим для держави, ніж перебування його на пробації), позитивний економічний ефект (завдяки сплаті податків

¹ *Vinter and Others v. The United Kingdom* (Appl. nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>; *László Magyar v. Hungary* (Appl. no. 73593/10). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-144109>; *Kafkaris v. Cyprus* (Appl. no. 21906/04). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85019>; *Petukhov v. Ukraine* No. 2 (Appl. no. 41216/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.

працевлаштованими засудженими, які перебувають на пробації), підняття авторитету держави на міжнародній арені (завдяки дотриманню нею міжнародних стандартів)¹.

3.5.1. Поняття засобів пробації

На сьогодні засоби пробації закріплено в законодавстві абсолютної більшості світових держав², що зацікавлені в реінтеграції засудженого в суспільство. Помітний вплив на формування сучасних засобів пробації здійснили Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/110 «Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила)»³, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам, зокрема: № R(92)16 «Про європейські правила щодо застосування громадських санкцій та заходів», Rec(2000)22 «Щодо вдосконалення реалізації європейських правил щодо громадських санкцій та заходів», CM/Rec(2010)1 «Про правила Ради Європи про пробації»⁴, CM/Rec(2017)3 «Про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів»⁵. Положення цих документів потребують подальшої імплементації до національного законодавства⁶. Безумовно, під час розробки в Проєкті КК моделі правового інституту засобів пробації Робоча група взяла до уваги положення Закону «Про пробацію»⁷, а також нормативно-правові акти з питань діяльності органів пробації в Україні⁸.

З урахуванням зазначених документів, Робоча група сформулювала кримінально-правове визначення поняття засобів пробації. *Засоби пробації* – це визначені кримінальним законодавством наг-

¹ Роль і переваги пробації. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=122

² Hans Albrecht and Van Kalmthout, eds., Community Sanctions and Measures in Europe and North America. Freiburg Edition iuscrim, 2002. P. 13-573.

³ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила)» № 45/110. 14 грудня 1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907#Text.

⁴ Збірник документів Ради Європи з запобігання перенаселеності в'язниць. Страсбург, 2015.

⁵ Рекомендація CM/Rec (2017) 3 Комітету Міністрів Ради Європи «Про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів», ухвалено 22 березня 2017. Страсбург, 2017.

⁶ Перепічка Н. Інститут пробації в Україні: відповідність нормам міжнародного законодавства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 113 (4). С. 141.

⁷ Закон України «Про пробацію». 160-VIII, ухвалено 5 лютого 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>.

⁸ Янчук О. та ін., уклад. Нормативно-правові акти з питань діяльності уповноважених органів з питань пробації станом на 01 липня 2018 року. Київ: ДУ «Центр пробації», 2018; Законодавчі акти з питань діяльності пробації. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=118.

лядові та соціально-виховні засоби, що передбачають обмеження в реалізації прав чи свобод людини та застосовуються судом до особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, з метою забезпечення суспільства та спонукання цієї особи до правослухняної поведінки. Це визначення Робоча група мала намір закріпити в Проекті (як і визначення понять інших кримінально-правових засобів). Однак у травні 2022 року ухвалила рішення не визначати в Проекті КК це поняття, віддавши це питання «на відкуп» кримінально-правовій доктрині.

У юридичній літературі засоби пробації класифікують за різними критеріями. Наприклад, Є. Письменський пропонує їх подіяти на обов'язки, що вимагають певної поведінки, та обов'язки, що забороняють вчиняти певні дії¹. Цікавою є пропозиція М. Ольховика покласти в основу поділу обов'язків на певні групи їхній зміст і цільову спрямованість: примусові заходи виховного характеру; заходи безпеки; заходи профілактики; заходи відновлення; заходи контролю².

Беручи до уваги зміст засобів пробації та їхню цільову спрямованість, Робоча група об'єднала їх у дві групи: 1) наглядові (ч. 1 ст. 3.5.1) та 2) соціально-виховні (ч. 2 ст. 3.5.1). З назви та змісту різновидів цих засобів простежується їхня функціональна спрямованість: нагляд та корекція. Це так званий «біль пробації», досліджений румунськими вченими³.

Неважко помітити, що систему засобів пробації утворюють як уже відомі національному законодавству та практиці, так і нові засоби (пункти 5, 6, ч. 2 ст. 3.5.1). Під час визначення нових засобів пробації Робоча група врахувала не лише позитивний зарубіжний досвід, а й думку практичних працівників вітчизняної служби пробації, з якими здійснювалася безпосередня комунікація.

3.5.2. Особи, до яких застосовуються засоби пробації, та тривалість цих засобів

За чинним КК суди встановлюють засоби пробації лише щодо осіб, які засуджені до пробаційного нагляду (ст. 59-1) або звільнені від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 76). В зарубіжних

¹ Письменський Є. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України / наук. ред. Олександр Дудоров. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. С. 246.

² Ольховик Н. Режим испытанія при условном осужденіи. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2005. С. 25.

³ Durnescu I. Pains of Probation: Effective Practice and Human Rights. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2010. 55, no. 4. p. 530-545.

пенальних практиках засоби пробації застосовуються до більшої категорії осіб: умовно засуджених, засуджених з відстрочкою виконання вироку, звільнених умовно-достроково, таких, що відбули покарання¹. Тому Робоча група вважає, що коло осіб, до яких у майбутньому мають бути застосовані засоби пробації, має розширитися (ст. 3.5.2) і вважає доцільним застосовувати їх до засудженої особи у разі:

- 1) призначення покарання у виді обмеження свободи (ч. 1 ст. 3.2.5);
- 2) відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною (ст. 3.4.9);
- 3) невиконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ч. 4 ст. 3.4.5);
- 4) зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ч. 5 ст. 3.4.10);
- 5) зупинення виконання довічного ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ч. 3 ст. 3.4.12);
- 6) встановлення щодо особи високого ризику вчинення нового злочину після відбуття нею покарання за умисний злочин 5–9 ступенів тяжкості (п. 6 ч. 1 ст. 3.5.2).

Розширення кола осіб, до яких повинні застосовуватися засоби пробації, має своє обґрунтування. Застосування засобів пробації до особи, щодо якої застосовано обмеження свободи (як вид призначеного покарання, так і у разі його призначення в порядку заміни), зумовлено не лише необхідністю контролю та нагляду за поведінкою таких осіб, а й корекцією їх особистості.

Результати досліджень рецидиву серед звільнених умовно-достроково є невтішними. Більшість рецидивістів повертається до злочинної діяльності протягом року після звільнення і майже всі рецидивісти – протягом двох років². Отже, необхідність нагляду та контролю за подальшою поведінкою таких осіб видається доречною. На слушність такого законодавчого кроку вже давно звернено увагу в юридичній літературі³. Таку пропозицію підтримують

¹ Олефір Л. Кримінально-виконавчі засади застосування пробації в Україні. Дис. канд. юрид. наук, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіон. акад. упр. персоналом», 2018. С. 59-60.

² Кравчук П. Рецидив серед звільнених умовно-достроково: Кримінологічний етюд. Запоріжжя: ССВПР УДДУ ПВП у Запорізькій обл., 2011. С. 5-6.

³ Ткачевский Ю. Досрочное освобождение от наказания. М.: Юрид. лит., 1962. С. 75; Дашенко О. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх. Дис. канд. юрид. наук, Класичний приватний ун-т, 2009. С. 89; Казначеева Д. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Дис. канд. юрид. наук, Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2011. С. 123; Алексеев І. Наглядова пробація: проблемні питання правового регулювання та правозастосування. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2018 (3) 29 (68). С. 115.

91,1 % учених і 76,0 % практичних працівників¹. Однак наразі це питання законодавчо не вирішено. Ба більше, застосування засобів пробації до осіб, щодо яких зупинено виконання строкового чи довічного ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ч. 5 ст. 3.4.10 та ч. 3 ст. 3.4.12 відповідно) має також мету адаптувати засуджену особу до умов життя в суспільстві. І це, як підкреслюють учені, не лише сприяння у вирішенні життєвих проблем, а й докладання зусиль для подолання правової необізнаності; проведення лекцій щодо негативного впливу шкідливих звичок на організм людини, зайнятості молоді в побуті, про наслідки вживання алкогольних напоїв тощо².

Застосування наглядових засобів пробації щодо особи, стосовно якої відстрочено виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною (ч. 3 ст. 3.4.9), також зумовлено необхідністю нагляду за поведінкою такої особи на час відстрочення виконання призначеного покарання. Особа має відчувати, що відстрочення виконання покарання не дорівнює повному звільненню від нього.

Застосування засобів пробації щодо особи, стосовно якої встановлено високий ризик вчинення нового злочину після відбуття нею покарання за умисний злочин 5–9 ступенів, є так званою постпенітенціарною пробацією. Для ефективного функціонування цього виду пробації службі пробації має бути забезпечений доступ до засуджених, які перебувають у місцях позбавлення волі, щоб допомогти їм у побутовій та трудовій адаптації (пункти 59–61 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам СМ/Res(2010)1 «Про правила Ради Європи про пробації»)³. Випробування засудженого, у результаті якого він має довести своє виправлення, відбувається протягом визначеного судом іспитового строку.

Якою має бути тривалість пробації? Робоча група пропонує такий підхід щодо визначення судом тривалості пробації (ст. 3.5.4). До особи, щодо якої:

- призначено обмеження свободи – за проступок від 6 місяців до 1 року, а за злочин – від 1 до 5 років (п. 1 ч. 1 ст. 3.5.4, ч. 3 ст. 3.2.5);

¹ Пузырьов М., Олефір Л. Міжнародно-правові підходи до інституту пробаційного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації. Матеріали наук.-практ. онлайн-«круглого столу»* (м. Харків, 18 груд. 2020 р. Харків: Право, 2021. С. 49.

² Богатирьова О. Пробація як перспективний напрям політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю. Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* Івано-Франківськ, 2014. С. 275-276.

³ Збірник документів Ради Європи з запобігання перенаселеності в'язниць. С. 131-55.

- відстрочено виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною (ст. 3.4.9) – n_a строк такого відстрочення (п. 2 ч. 1 ст. 3.5.4);
- не виконується строкове ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи (ст. 3.4.5) – на строк призначеного строкового ув'язнення (п. 3 ч. 1 ст. 3.5.4, ч. 3 ст. 3.2.5);
- зупинено виконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи (3.4.10 цього Кодексу) – на строк невідбутого строкового ув'язнення (п. 4 ч. 1 ст. 3.5.4, ч. 3 ст. 3.2.5);
- замінено довічне ув'язнення обмеженням свободи (ст. 3.4.12) – на 10 років (п. 5 ч. 1 ст. 3.5.4, ч. 3 ст. 3.2.5);
- встановлено високий ризик вчинення нового злочину після відбуття покарання за умисний злочин 5–9 ступенів (п. 4 ч. 1 ст. 3.5.2.), – від 1 до 3 років (п. 6 ч. 1 ст. 3.5.4).

Тривалість застосування засобів пробації може бути збільшена на строк від 1 до 3 років із підстав, передбачених статтею 3.5.5 Проекту КК.

3.5.3. Правила застосування засобів пробації

Робоча група визначила у Проекті КК три групи правил застосування засобів пробації:

- 1) загальні правила застосування засобів пробації (ст. 3.5.3);
- 2) правила застосування окремих засобів пробації (ч. 2 ст. 3.2.5, ч. 3 ст. 3.5.3);
- 3) правила зміни або доповнення засобів пробації (ч. 9 ст. 3.2.5, ч. 5 ст. 3.4.5, ч. 6 ст. 3.4.10, ч. 4 ст. 3.4.12, ст. 3.5.5).

Загальні правила застосування засобів пробації складаються з певних правозастосовних правил, адресованих суду, спрямованих на забезпечення єдиного загального підходу в застосуванні засобів пробації. Перше таке правило, сформульоване для суду, є таким: обрані засоби пробації мають бути мінімально необхідними та достатніми для досягнення мети застосування кримінально-правових засобів і сумісними між собою (ч. 1 ст. 3.5.3). Інші правила є більш конкретизованими і вимагають від суду під час застосування засобів пробації обов'язково врахувати: відомості про особливості конкретного вчиненого кримінального правопорушення; відомості про особу засудженого; висновки щодо ризиків вчинення особою нового злочину та інші висновки доповіді уповноваженого органу пробації (ч. 2 ст. 3.5.3). Правила застосування засобів пробації визначають те, які засоби пробації застосовуються до конкретних категорій осіб (ч. 3 ст. 3.5.3, ч. 2 ст. 3.2.5). Проте Робоча група

вважала доцільним закріпити положення про те, що періодичність з'явлення для реєстрації до органу пробації, а також зміст соціально-виховних засобів пробації та строк їх виконання визначаються безпосередньо органом пробації (ч. 4 ст. 3.5.3).

Відомі дослідники пробації наголошують, що служба пробації повинна бути готовою визнати та «нагородити» засуджену особу за покращення її поведінки¹. Водночас практика уповноваженого органу з питань пробації засвідчує, що під час застосування засобів пробації, з урахуванням ризиків вчинення нового злочину та потреб особи, може виникнути необхідність у корегуванні засобів пробації. Для цього Робоча група розробила правила не лише зміни, а й розширення засобів пробації (ст. 3.5.5).

Підставою для зміни засобів пробації є переважно негативна поведінка особи: 1) вчинення проступку; 2) без поважних причин невиконання хоча б одного із засобів пробації чи обмежувального засобу; 3) не здійснення реституції чи компенсації або не вжиття усіх залежних від особи заходів для їх здійснення (ч. 9 ст. 3.2.5, ч. 5 ст. 3.4.5, ч. 6 ст. 3.4.10, ч. 4 ст. 3.4.12, ч. 2 ст. 3.5.5). Це перша, так би мовити, межа для настання більш негативних наслідків застосування засобів пробації для особи, яка порушує умови їх застосування. Адже дослідження закордонних учених доводять, що фінансовий, соціальний та потенційно криміногенний вплив в'язниць бере під сумнів використання місць позбавлення волі як засобу покарання осіб, що перебувають під громадським наглядом².

3.5.4. Правові наслідки застосування засобів пробації

Правові наслідки застосування засобів пробації залежать від поведінки особи. Людина може змінюватися в гірший чи кращий бік залежно від того, що відбувається в її житті.

Засоби пробації вважаються такими, що досягли своєї мети, якщо засуджена особа під час їх застосування: 1) повністю виконала покладені на неї обов'язки; 2) здійснила реституцію чи компенсацію або вжила усіх залежних від неї заходів для їх здійснення; 3) не вчинила двох чи більше проступків або нового злочину. У такому разі особи, яким строкове чи довічне ув'язнення було замінено

¹ Durnescu. The future of probation in Europe: Common in the middle and diverse at the edge. P. 320.

² Eric J. Wodahl, John H. Boman IV, and Brett E. Garland. Responding to probation and parole violations: Are jail sanctions more effective than community-based graduated sanctions?. *Journal of Criminal Justice*. 43 (3) (June 2015). P. 242-50. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2015.04.010>.

обмеженням свободи, звільняються від відбування покарання або його невідбутої частини (ч. 4 ст. 3.4.5, ч. 5 ст. 3.4.10, ч. 3 ст. 3.4.12).

Дані судової статистики дають змогу зробити висновок, що засоби пробації досягають своєї мети щодо 94 % засуджених, до яких вони застосовуються. Зокрема, кількість осіб, направлених для відбування покарання, призначеного вироком суду, як таких, що не пройшли випробування, становить у середньому 6 % від усіх засуджених, щодо яких вирішувалося питання про правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням¹. Такий висновок підтверджує і українська служба пробації, констатуючи, що 98 зі 100 осіб, що перебувають на пробації, не вчиняють нових злочинів².

Негативні кримінально-правові наслідки застосування засобів пробації настають у зв'язку з негативною поведінкою особи.

Особі, якій було призначено обмеження свободи (ст. 3.2.5), якщо вона після зміни або доповнення обов'язків продовжує їх не виконувати, суд за поданням органу пробації замінює обмеження свободи строковим ув'язненням на строк невідбутої частини обмеження свободи (п. 1 ч. 10 ст. 3.2.5).

Особа, щодо якої не виконувалося строкове ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.5), у разі, якщо вона після зміни або доповнення засобів пробації вчинила проступок, не виконала хоча б один із покладених на неї обов'язків або не вжила усіх залежних від неї заходів для здійснення реституції чи компенсації, – направляється судом для відбування призначеного строкового ув'язнення (п. 2 ч. 10 ст. 3.2.5, ч. 6 ст. 3.4.5).

Особа, щодо якої зупинялося виконання строкового ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.10), у разі, якщо вона після зміни або доповнення засобів пробації, вчинила проступок, не виконала хоча б один із покладених на неї обов'язків або не вжила усіх залежних від неї заходів для здійснення реституції чи компенсації, – направляється судом для відбування невідбутої частини призначеного їй строкового ув'язнення (п. 2 ч. 10 ст. 3.2.5, ч. 7 ст. 3.4.10).

Особі, щодо якої зупинялося виконання довічного ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою (ст. 3.4.12), у

¹ Горох О. Звільнення від покарання та його відбування (аналіз судової статистики)». *Наука і правоохорона*. 2016. № 3. С. 167-175.

² Янчук О. Пробація в дії: перспективний погляд. Державна установа «Центр пробації», 23 грудня 2021. URL: <https://docs.google.com/presentation/d/1mVrfF2flhyjkB074K Uv7OQGgAxRwmQPu/edit#slide=id.p1>.

разі, якщо вона після зміни або доповнення засобів пробації вчинила два або більше проступки, продовжує не виконувати хоча б один із покладених на неї обов'язків або реституцію чи компенсацію, – суд після скасування рішення про заміну довічного ув'язнення обмеженням свободи, призначає покарання у виді 10 років строкового ув'язнення (п. 3 ч. 10 ст. 3.2.5, ч. 5 ст. 3.4.12).

Щодо особи, яка під час відбування застосованого щодо неї обмеження свободи вчинила новий злочин або два чи більше проступки, суд скасовує рішення про заміну строкового чи довічного ув'язнення обмеженням свободи і, за наявності підстав, призначає їй покарання за сукупністю вироків (ч. 7 ст. 3.4.5, ч. 8 ст. 3.4.10, ч. 6 ст. 3.4.12).

Якщо особа, якій було відстрочено виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною (ст. 3.4.9) не вживає заходів для відвернення загрози серйозного порушення своїх або члена її сім'ї прав чи законних інтересів, чи зменшення її наслідків, або не виконує засоби пробації, суд за поданням органу пробації скасовує відстрочення виконання покарання і направляє таку особу для виконання призначеного покарання (ч. 4 ст. 3.4.9).

Порушення умов застосування засобів пробації особою, стосовно якої встановлено високий ризик вчинення нового злочину після відбуття нею покарання за умисний злочин 5–9 ступенів, тягне відповідальність за вчинення проступку, передбаченого ст. 8.3.8 Проекту КК.

3.6. Засоби безпеки

3.6.1. Система і загальна характеристика засобів безпеки

Розділ 3.6 Проекту КК присвячено засобам безпеки, які можуть застосовуватися як до суб'єктів кримінального правопорушення, так і у випадку вчинення кримінально протиправних діянь до осіб, які ознаками суб'єкта кримінального правопорушення не наділені.

У Проекті КК вперше на законодавчому рівні відбувається спроба формалізувати сам термін **«засоби безпеки»**, до яких в ст. 3.6.1 віднесено:

- 1) обмежувальні засоби;
- 2) примусову психіатричну допомогу;
- 3) оприлюднення інформації про засудження особи.

Відповідно до загальних правил призначення цих заходів до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, може бути за-

стосовано один чи декілька засобів безпеки під час призначення покарання або у разі звільнення від покарання. А примусова психіатрична допомога може бути застосована до особи, яка: вчинила передбачене КК протиправне діяння у стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення, але до постановлення вироку захворіла на психічний розлад, що позбавляє її можливості розуміти свої дії чи бездіяльність або керувати ними.

Конкретний захід безпеки застосовується судом до особи з урахуванням ступеня тяжкості й характеру вчиненого нею діяння та відомостей про неї.

3.6.2. Обмежувальні засоби

Передбачені у ст. 3.6.3 Проекту КК обмежувальні засоби не є чимось новим для вітчизняного кримінального законодавства й навіть були предметом монографічних наукових досліджень¹. У чинному КК виділено окремий розділ, присвячений цим заходам. Водночас, враховуючи високу потенційну ефективність вказаних заходів, в Проекті КК розширено не тільки їх перелік, а й підстави для застосування. Принциповим у цьому відношенні є відмова від переліку кримінальних правопорушень, за які можуть бути призначені обмежувальні заходи. Дійсно, чому на сьогодні обмежувальні засоби можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, і не можуть бути застосовані, наприклад, за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи? Невже потерпіла особа від так званих статевих кримінальних правопорушень не потребує захисту від переслідування з боку винної особи? Очевидно, що потребує, і не меншою мірою, ніж особа, потерпіла від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Зрештою такий висновок можна зробити і щодо потерпілих від інших кримінальних правопорушень.

Зміст **обмежувальних засобів** полягає у забороні вчинення особою певних діянь, а також в обмеженні її прав чи покладенні на неї додаткових обов'язків. Судом можуть бути застосовані **заборони**:

- 1) перебувати у визначених місцях (зокрема в місці спільного проживання з потерпілою людиною, її близькою людиною або з дитиною, яка була свідком чи співучасником кримінального правопорушення, або якщо кримінальне правопорушення було вчинене з використанням дитини);

¹ Бурдін В.М., Ковалик Ю.М. Обмежувальні засоби в кримінальному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 232 с.

- 2) наближатися на визначену відстань до місця, у якому потерпіла людина або її близька людина, свідок чи співучасник кримінального правопорушення може постійно чи тимчасово перебувати у зв'язку з проживанням, роботою, навчанням, лікуванням або з інших причин;
- 3) переслідувати потерпілу людину або її близьку людину, що включає фізичне слідування за ними, стеження або доведення до них факту, що за ними стежать чи будуть стежити;
- 4) спілкуватися з потерпілою людиною, її близькою людиною або з особою, яка була свідком чи співучасником кримінального правопорушення, особисто, через третіх осіб чи засоби зв'язку;
- 5) відвідувати спортивні та розважальні заходи з покладенням обов'язку перебувати під час їх проведення у певному місці або без такого.

Судом можуть бути застосовані **обмеження права:**

- 1) обіймати певні посади, у тому числі на громадських засадах;
- 2) брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування;
- 3) брати участь у виборах або референдумі;
- 4) здійснювати певні види діяльності;
- 5) використовувати транспортні засоби, механізми чи обладнання, використовувати або зберігати боєприпаси, зброю чи небезпечні предмети, утримувати диких звірів, службових собак чи собак бійцівських порід, або здійснювати іншу діяльність, що створює підвищену небезпеку для особи, яка її здійснює, чи інших осіб;
- 6) перебувати на території України іноземцю або особі без громадянства, яка постійно не проживає в Україні;
- 7) здійснювати професійну діяльність, яка передбачає безпосереднє та регулярне спілкування з дітьми.

Суд може покласти **обов'язок:**

- 1) видалити комп'ютерні дані, які є предметом або засобом вчинення кримінального правопорушення;
- 2) заблокувати доступ до таких комп'ютерних даних.

Як можна побачити, в Проєкті КК до переліку обмежувальних засобів зараховано ті засоби кримінально-правового впливу, які в чинному КК віднесено до переліку покарань, здебільшого додаткових покарань. Таке рішення не є випадковим, а зумовлене тим, що в Проєкті КК суттєво скорочено перелік покарань з урахуванням необхідності звуження судової дискреції, а також розуміння того,

що окремі заходи кримінально-правового впливу не мають реального карального елементу, щоб віднести їх до системи покарань. Повною мірою можна стверджувати, що обмежувальні засоби виконуватимуть функцію додаткових покарань, яких в Проєкті КК вже немає.

Строки застосування обмежувальних засобів диференційовано залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення, а також його тяжкості. Проте суд має право застосувати до особи одночасно кілька обмежувальних засобів і формально їх кількість не є обмеженою.

Контроль за дотриманням обмежувальних засобів здійснюють орган пробації та орган Національної поліції України у межах їх компетенції. Особа, яка порушила вимоги обмежувального засобу, підлягає відповідальності за вчинення проступку.

3.6.3. Примусова психіатрична допомога

Наступним заходом безпеки в ст. 3.6.5 Проєкту КК виділено примусову психіатричну допомогу. Видами примусової психіатричної допомоги є:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги;
- 2) поміщення до спеціального закладу з надання стаціонарної психіатричної допомоги.

Щодо підстав застосування цих засобів безпеки порівняно з чинним КК не відбулося радикальних змін. Визначено, що у разі визначення виду примусової психіатричної допомоги особі, яка вчинила протиправне діяння, передбачене цим Кодексом, суд враховує її психічний стан, характер вчиненого нею діяння та ймовірність вчинення нового протиправного діяння.

Зміст примусової психіатричної допомоги і тривалість її надання судом не визначаються, адже це залежить від результатів лікування конкретного хворого.

У Робочій групі обговорювалося питання про доцільність відмови в Проєкті КК від положень, які стосуються можливості застосування психіатричної допомоги, з урахуванням того, що така допомога повинна надаватися на загальних підставах, передбачених Законом «Про психіатричну допомогу». Проте вирішено, що у випадках, коли йдеться про застосування такої допомоги до особи, яка вчинила кримінально протиправне діяння, її застосування повинно відбуватися на підставі положень КК. Водночас підстави зміни надання такого допомоги або її припинення вже не передбачені в Проєкті

КК – відповідні рішення буде приймати суд з урахуванням підстав, передбачених Законом «Про психіатричну допомогу».

Строк, протягом якого особа була поміщена до закладу з надання стаціонарної психіатричної допомоги, зараховується у строк призначеного покарання із розрахунку один день перебування у спеціальному закладі з надання стаціонарної психіатричної допомоги за один день обмеження свободи чи строкового ув'язнення або довічного ув'язнення.

3.6.4. Оприлюднення інформації про засудження особи

У ст. 3.6.7 серед засобів безпеки передбачено новий для вітчизняного кримінального права кримінально-правовий засіб – оприлюднення інформації про засудження особи, яке полягає у розміщенні інформації про особу, засуджену за вчинення:

- 1) умисного злочину 5–9 ступенів тяжкості;
- 2) злочину, передбаченого статтями 4.5.4–4.5.11, 7.6.4–7.6.6 Проекту КК;
- 3) корупційного чи пов'язаного з корупцією злочину.

Якщо для вітчизняного кримінального права такий засіб безпеки є відносно новим, то в кримінальному законодавстві окремих зарубіжних держав він використовується давно й успішно. Його застосування забезпечує реалізацію, як мінімум, цілей забезпечення публічного осуду особи за вчинене кримінальне правопорушення і убезпечення суспільства в цілому та окремих осіб від вступу в правові відносини з особою, засудженою за певні кримінальні правопорушення (зокрема, її працевлаштування, укладання цивільно-правових договорів тощо).

Оприлюднення інформації про засудження особи здійснюється у визначених судом медіа. Для окремих категорій злочинів передбачено окремі реєстри, де оприлюднюється інформація про осіб, які їх вчинили. Йдеться про: кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи; окремі правопорушення проти моральності; корупційні злочини та злочини, пов'язані з корупцією. Оприлюднення інформації, крім її оприлюднення в медіа, у таких випадках здійснюється також відповідно у Єдиному реєстрі осіб, засуджених за злочини проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості дитини, та Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

3.7. Реституція та компенсація

Міжнародні стандарти підтримки та захисту потерпілих від кримінальних правопорушень визначені в Резолюції (77)27 Комітету Міністрів Ради Європи про відшкодування потерпілим від злочину, Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, Європейській конвенції про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів, Рекомендації № R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-члена про становище потерпілого в межах кримінального права й провадження (1985), Рекомендації Rec (2006)8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів (2006), Директиві Ради Європейського Союзу 2004/80/ЄС щодо відшкодування потерпілим від злочинів (2004), Директиві Європейського парламенту й Ради ЄС № 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну Рамкового Рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/ЈНА від 25 жовтня 2012 року.

З урахування усталених міжнародних стандартів, Проект КК забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої особи (ст. 1.2.6), територіальної громади або держави. У розвиток зазначених положень Робоча група закріпила постулат: особа, яка вчинила кримінальне правопорушення або інше передбачене цим Кодексом протиправне діяння, внаслідок якого порушено особисте право потерпілої особи або спричинено шкоду потерпілій особі, територіальній громаді або державі, *зобов'язана здійснити реституцію або компенсацію* (ч. 1 ст. 3.7.1). Зроблений Робочою групою акцент на обов'язку вчинення правопорушником певних дій не є випадковим. Запропонований підхід сутнісно відрізняється від підходу, закріпленого в чинному законодавстві, відповідно до якого правопорушник *лише має право* відшкодувати шкоду (ч. 1 ст. 127 КПК).

3.7.1. Поняття реституції та компенсації

Реституція та компенсація, хоча і є однорідними кримінально-правовими засобами, однак мають характерні відмінності. Реституція, будучи новелою Проекту КК, водночас є добре відомим цивільному праву та судовій практиці засобом вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні. Покликанням реституції є поновлення або відновлення певного права (інтересу, блага), що можна поновити або відновити, відповідно, в натурі. У разі застосування реституції, компенсаційний механізм грошового відшкодування шкоди або взагалі не застосовується, або може бути застосований як додатковий.

Компенсація вже довгі роки застосовується в національній судовій практиці під час вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні (статті 127–129 КПК). Призначенням компенсації є грошове відшкодування шкоди, спричиненої протиправним діянням, коли завдану шкоду не можна поновити або відновити в натурі.

Реституція може бути застосована у виді (ч. 2 ст. 3.7.1):

- 1) поновлення порушеного особистого права потерпілої людини (зокрема, права на свободу у разі позбавлення людини свободи пересування, права на користування житлом у разі порушення права на житло, права на заробітну плату в разі невиплати заробітної плати);
- 2) повернення потерпілій особі за її згодою майна, здобутого шляхом вчинення кримінального правопорушення (наприклад, у разі викрадення чужої рухомої речі або незаконного заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно);
- 3) за згодою потерпілої особи, надання їй рівноцінного майна замість майна, здобутого шляхом вчинення кримінального правопорушення або знищеного чи пошкодженого, відновлення майна у натуральному вигляді чи відновлення властивостей пошкодженого майна (наприклад, у разі знищення чи пошкодження чужого майна);
- 4) за згодою територіальної громади або держави, відновлення чи поліпшення стану певної території або громадської інфраструктури (зокрема, у разі незаконного заволодіння природним ресурсом або знищення чи пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу).

Компенсацією є грошове відшкодування шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням або іншим передбаченим цим Кодексом протиправним діянням (ч. 3 ст. 3.7.1). Компенсація, як правило, здійснюється особою, яка вчинила протиправне діяння. Водночас шкода, завдана, наприклад, джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується володільцем джерела підвищеної небезпеки (ч. 2 ст. 1187 ЦК)¹. Шкода, завдана особою, яка не усвідомлювала

¹ Див., наприклад: постанови Верховного Суду: від 14 березня 2019 року в справі № 632/1400/16-к (провадження № 51-8992км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521830>; від 19 червня 2019 року в справі № 630/163/16-к (провадження № 51-9067км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499795>; від 02 липня 2020 року у справі № 570/1531/17 (провадження № 51-6229км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90254186>; від 29 жовтня 2019 року у справі № 133/1041/17 (провадження № 51-2909км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8541272>; від 26 травня 2020 року у справі № 201/722/18 (провадження № 51-5406км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8957852>

значення своїх дій та (або) не могла керувати ними у зв'язку з психічним розладом або недоумством, може бути відшкодована чоловіком (дружиною), батьками, повнолітніми дітьми цієї особи, якщо вони проживали разом з цією особою, знали про її психічний розлад або недоумство, але не вжили заходів щодо запобігання шкоді малолітнім, – батьками дитини (ч. 2 ст. 1186 ЦК)¹.

Робоча група пропонує закріпити положення, відповідно до якого у разі встановлення неможливості здійснення компенсації особою, визнаною винною у вчиненні умисного кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням насильства, визначена вироком суду шкода компенсується потерпілій особі державою у випадках та в порядку, передбачених законом, за рахунок Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим (ч. 5 ст. 3.7.1). Визначаючи перелік таких кримінальних правопорушень, потрібно орієнтуватися на визначення поняття «насильство», сформульоване в Проекті КК як «фізичний, акустичний, світловий, термічний чи хімічний вплив на іншу людину» (п. 29 ч. 2 ст. 1.4.1).

3.7.2. Правове значення реституції чи компенсації

Встановивши для особи, яка вчинила протиправне діяння, обов'язок здійснити реституцію або компенсацію, Робоча група водночас акцентувала на тому, що добровільне їх здійснення враховується відповідно до положень Проекту КК під час застосування чи припинення застосування інших кримінально-правових засобів (ч. 4 ст. 3.7.1). Що мається на увазі?

По-перше, добровільне здійснення реституції або компенсації є складовою поняття «щире каяття» (п. 67 ч. 2 ст. 1.4.1). У свою чергу, щире каяття є обставиною, яка пом'якшує покарання за злочин та проступок (п. 3 ч. 1 ст. 3.3.2), а також підставою для непризначення покарання особі, яка вперше вчинила проступок або злочин 1–3 ступеня тяжкості (ч. 1 ст. 3.4.2). Отже, особа, яка не здійснила реституцію або компенсацію, не має права на пом'якшення покарання чи застосування до неї різновиду звільнення від покарання, передбаченого ч. 1 ст. 3.4.2 Проекту КК.

По-друге, здійснення реституції чи компенсації або вжиття усіх залежних від особи заходів для їх здійснення є однією з обов'язкових підстав для ухвалення судом рішення про: невиконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ч. 2 ст. 3.4.5); зупинення виконання строкового ув'яз-

¹ Див., зокрема, постанову Верховного Суду від 25 лютого 2020 року у справі № 594/996/18 (провадження № 51-3610км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87985298>

нення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ч. 3 ст. 3.4.10); зупинення виконання довічного ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою (ч. 1 ст. 3.4.12). Таким чином, особи, які не здійснили реституцію або компенсацію або не вжили усіх залежних від них заходів для їх здійснення, не можуть розраховувати на застосування до них зазначених видів звільнення від покарання.

По-третє, здійснення під час відбування обмеження свободи реституції чи компенсації або вжиття усіх залежних від особи заходів для їх здійснення (якщо на момент ухвалення рішення про заміну строкового ув'язнення обмеженням свободи вони не були здійснені) є однією з умов для звільнення особи від строкового ув'язнення (ч. 4 ст. 3.4.5), звільнення від відбування невідбутої частини покарання у виді строкового ув'язнення (ч. 5 ст. 3.4.10), звільнення від відбування довічного ув'язнення (ч. 3 ст. 3.4.12).

Натомість, не здійснення особою під час відбування обмеження свободи (статті 3.2.5, 3.4.5, 3.4.10, 3.4.12) реституції чи компенсації або не вжиття усіх залежних від неї заходів для їх здійснення є спочатку однією з підстав для зміни чи доповнення особі встановлених обов'язків (ч. 9 ст. 3.2.5, ч. 5 ст. 3.4.5, ч. 6 ст. 3.4.10, ч. 4 ст. 3.4.12), а згодом, якщо особа після корегування обов'язків продовжує не здійснювати або не вживати вказаних заходів для здійснення реституції чи компенсації, це є підставою для заміни обмеження свободи строковим ув'язненням (ч. 10 ст. 3.2.5, ч. 6 ст. 3.4.5, ч. 7 ст. 3.4.10, ч. 5 ст. 3.4.12).

3.7.3. Тривалість реституції чи компенсації

Робоча група вважає, що реституція або компенсація має здійснюватися до тих пір, доки порушене право потерпілої особи не буде поновлено (відновлено) або спричинену шкоду потерпілій особі, територіальній громаді або державі не буде відшкодовано у повному обсязі. Доки цього не буде здійснено, особа буде вважатися такою, що має судимість. Адже судимість погашується з дня закінчення виконання реституції чи компенсації (ст. 3.9.2). І навіть застосування щодо особи таких видів звільнення від покарання та зміни призначеного покарання як амністії та помилування не звільняє особу від виконання реституції чи компенсації (ч. 4 ст. 3.4.13, ч. 4 ст. 3.4.14).

Робоча група вважає, що розробленими в Проекті КК положеннями належним чином забезпечено права, свободи та законні інтереси потерпілої особи, територіальної громади або держави.

3.8. Конфіскація майна та вилучення речі

3.8.1. Обґрунтування необхідності інституту конфіскації майна

У Проекті КК Робоча група вирішила відмовитися від покарання у виді конфіскації майна. Про недоцільність збереження цього покарання вже давно йшлося в науковій літературі й навряд чи є потреба повторювати всі наведені аргументи. Проте і чинний КК, і Проект КК зберігають положення про так звану спеціальну конфіскацію майна. Забезпечення існування цього інституту в національному законодавстві вимагають і міжнародні нормативно-правові акти, зокрема, ратифікована Україною Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму.

Якщо порівнювати положення чинного КК в цій частині та положення Проекту КК, то можна побачити, перш за все, окремі істотні відмінності в правовому регулюванні конфіскації майна, і, крім того, розширення сфери можливої конфіскації.

Інститут спеціальної конфіскації, як правило, розглядають як міжгалузевий з огляду на те, що подібні положення про конфіскацію можна зустріти не тільки в кримінальному законі, а й в КПК і ЦПК. Так, в ч. 9 ст. 100 КПК регламентується порядок поводження з речовими доказами, де вказано на конфіскацію предметів, які були знаряддями чи засобами вчинення кримінального правопорушення або доходом від його вчинення. У ст. 290 ЦПК йдеться про конфіскацію незаконних активів. З огляду на таке багатоманіття норм, які стосуються спеціальної конфіскації, навряд чи однозначно можна стверджувати, що цей інститут має виключно кримінально-правову природу. Водночас заперечити необхідність його регламентації кримінально-правовими нормами також не можна, особливо у випадках, коли йдеться про вчинення кримінально протиправного діяння.

У Проекті КК питанням конфіскації та вилученню майна присвячено Розділ 3.8.

3.8.2. Зміст конфіскації майна та вилучення речі

У ст. 3.8.1 визначено, що конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному відчуженні грошей, майнових прав або іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності, до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Одразу потрібно наголосити, що в Проекті КК, на відміну від чинного КК,

більш чітко використовується термінологія з урахуванням положень ЦК. Йдеться про те, що конфіскувати можна лише те майно, яке перебуває у власності особи, тобто яке було набуто нею на законних підставах. Майно, яке було вироблене чи виготовлене внаслідок вчинення кримінального протиправного діяння, не може перебувати у власності особи, а отже з цивільно-правової точки зору неправильно говорити про його конфіскацію. Правильніше у таких випадках вести мову про вилучення такого майна, що чітко підкреслюється в положеннях Проекту КК. Відповідно до них суд застосовує конфіскацію майна, яке:

- 1) є предметом кримінального правопорушення,
- 2) підшукане, пристосоване, використане або призначене для використання як знаряддя або засіб вчинення кримінального правопорушення чи для схиляння особи до його вчинення,
- 3) використовувалося або було призначене для фінансування чи матеріального забезпечення вчинення кримінального правопорушення або
- 4) використовувалося як винагорода за вчинення кримінального правопорушення або було призначене для цього.

Очевидно, що майно, яке належить на праві власності потерпілій особі й було предметом кримінального правопорушення, не може бути конфісковане в законного власника. Тому в ч. 3 ст. 3.8.1 вказується, що конфіскація не застосовується щодо майна, яке:

- є предметом кримінального правопорушення чи одержане внаслідок його вчинення й підлягає поверненню потерпілій особі, територіальній громаді або державі,
- підлягає поверненню власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про його протиправне використання, або
- не може бути стягнене за виконавчими документами (крім знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення).

Якщо майно, яке підлягає конфіскації, було повністю або частково перетворене на інше майно, то конфіскації підлягають перетворене майно та доходи від перетвореного майна. Використання, споживання майна не врятує винного від негативних майнових втрат, адже передбачено, що конфіскації підлягає грошова сума, що відповідає вартості майна на момент постановлення рішення суду, якщо майно, яке підлягало конфіскації: 1) спожите, 2) відчужене, 3) неможливо виділити з набутого законним шляхом майна або 4) втрачене, зіпсоване чи з інших причин його конфіскація є неможливою.

Розмежовуючи правову природу конфіскації майна, яке перебувало у власності на законних підставах, в ст. 3.8.3. вводиться новий термін «вилучення речі». Водночас передбачено, що вилучення речі полягає в примусовому безоплатному відчуженні речі, яка не належить засудженій особі на праві власності, зокрема речі, вилученої з цивільного обігу, до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Суд застосовує вилучення речі, якій властиві ознаки майна, перелічені в ч. 2 ст. 3.8.1 Проекту КК, та речі, яка була одержана внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Щодо вилучення майна в Проекті КК зроблено такі самі застереження, які стосуються й конфіскації. Тобто передбачено, що вилучення не застосовується щодо речі, яка: 1) була предметом, знаряддям (засобом) кримінального правопорушення чи одержана внаслідок його вчинення й підлягає поверненню потерпілій особі, або 2) підлягає поверненню власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про її протиправне використання.

3.8.3. Особливі випадки конфіскації майна і вилучення речі

Зрозуміло, що, за загальним правилом, конфіскація та вилучення майна застосовується у випадках засудження особи за умисне кримінальне правопорушення як із призначенням покарання, так і зі звільненням від покарання, тобто до суб'єкта кримінального правопорушення. Водночас у ст. 3.8.4 передбачено особливі випадки конфіскації майна й вилучення речі. Зокрема, визначено, що вказані положення суд може застосувати також до особи, яка визнана неосудною або вчинила кримінальне протиправне діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Особі не вдасться зберегти майно або річ, які підлягають конфіскації або вилученню, навіть в тих випадках, коли таке майно або річ перебувають у третіх осіб, зокрема на рахунках фінансових установ. З цього приводу в Проекті КК (ст. 3.8.4) передбачено, що майно або річ, які підлягають конфіскації або вилученню, перебувають у третьої особи (зокрема в банку або іншій фінансовій установі), підлягають:

- 1) поверненню власнику (законному володільцю) – якщо така третя особа отримала їх безпосередньої від особи, яка вчинила кримінальне правопорушення чи інше протиправне діяння, передбачене КК, або
- 2) конфіскації чи вилученню – якщо така третя особа отримала їх оплатно, однак знала чи повинна була знати, що такі майно або

- річ відповідають ознакам, які вказують на кримінально протиправний характер походження майна або його використання;
- 3) конфіскації чи вилученню – якщо така третя особа отримала їх безоплатно;
  - 4) конфіскації чи вилученню – якщо така третя особа отримала їх внаслідок удаваного чи фіктивного правочину;
  - 5) конфіскації чи вилученню – якщо така третя особа отримала їх від члена сім'ї або близької особи;
  - 6) конфіскації чи вилученню – якщо така третя особа, що є юридичною особою, отримала їх від особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (є членом її сім'ї чи близькою особою) та є бенефіціаром, керівником, членом органу управління або учасником юридичної особи.

У Проекті КК деталізовано питання про охорону майнових прав потерпілої особи у випадках, коли вчинене кримінальне правопорушення було пов'язане з підкупом, проте мало місце вимагання хабара, або ж особа виконала певні вимоги, які дають можливість для не призначення їй покарання, зокрема, коли вона сприяла розкриттю чи розслідуванню злочину щодо особи, яка просила надати чи вимагала хабар. У таких випадках майно, яке було засобом підкупу, підлягає поверненню власнику (законному володільцю).

3.9. Судимість

3.9.1. Нові підходи щодо регламентації судимості у Проекті КК

Правовий статус судимості за чинним КК не визначений, а в ч. 1 ст. 3.1.3 Проекту КК вказано, що кримінальною відповідальністю, поряд із покаранням, є судимість. Також судимість є одним із кримінально-правових засобів (п. 6 ч.1 ст. 3.1.2).

Судимість в Проекті КК розглядається як кримінально-правовий засіб, який застосовується до засудженої особи протягом часу, коли зберігаються правові наслідки вчиненого нею кримінального правопорушення, за яке був винесений обвинувальний вирок суду та застосовуються відповідні правові обмеження. Оскільки в Проекті КК не передбачено посилення відповідальності за повторне вчинення злочину чи проступку або вчинення його раніше судимою особою, то судимість не перешкоджає реалізації засади *non bis in idem*. Вона (судимість) має лише ретроактивну спрямованість

і не стосується можливої кримінально протиправної поведінки в майбутньому.

Проект КК містить низку положень, які по-новому регламентують цей кримінально-правовий засіб. Норми про судимість викладені в Розділі 3.9 Проекту КК, а особливості судимості щодо особи, яка була неповнолітньою на час вчинення злочину, встановлені у ст. 3.10.9 Проекту КК.

Під час підготовки Проекту обговорювалася ідея відмовитися від цього правового інституту як такого, що є пережитком «радянщини», веде до стигматизації особи, яка вже відбула кримінальне покарання. До того ж, більшість наслідків судимості (які стосуються різноманітних обмежень щодо судимої особи) мають не кримінально-правове значення й передбачені не кримінальним, а іншими законами. Вирішальним аргументом на користь збереження інституту судимості послужило те, що Конституція України (ч. 3 ст. 76) вказує на судимість, визначає один із її правових наслідків та передбачає можливість позбавлення відповідного статусу: «Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку».

Ще одна ідея, яка теж була предметом обговорення – обмежити судимість лише злочинами й не поширювати її на проступки¹. Вона теж не була реалізована, оскільки злочин і кримінальний проступок передбачені одним і тим же кодексом, щодо них застосовується одна й та ж система кримінально-правових засобів.

Головним же доводом виступило те, що судимість, як вона сформульована у Проекті КК, виступає не як репресивний, а як стимулюючий захід, що спонукає до швидкого й повного виконання особою покладених на неї судом обов'язків. Після того, як особа, образно кажучи, «розрахувалася з державою та потерпілою людиною», судимість або погашається автоматично, або знімається судом і всі обмеження припиняються. Тому логічно, якщо таке стимулювання буде застосовуватися у разі вчинення будь-якого кримінального правопорушення, а не лише злочину.

¹ Свого часу таке рішення пропонувалося в Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 року N311/2008: «Вчинення кримінальних проступків не матиме таких правових наслідків, як судимість» (Розділ II, п. 1, пп. «б»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>

3.9.2. Поняття та значення судимості

Судимість у Проекті КК визначається як кримінально-правовий засіб, який полягає в застосуванні до засудженої особи правових обмежень, передбачених цим Кодексом та іншими законами України (ч. 1 ст. 3.9.1). Таким чином, чітко вказано, що є два види наслідків судимості:

- 1) кримінально-правові, які тривають від дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили та до погашення судимості й полягають у можливості застосування протягом цього періоду до судимої особи кримінально-правових засобів, включаючи покарання, засоби пробації, а також засоби безпеки, реституцію чи компенсацію, конфіскацію майна чи вилучення речі;
- 2) загальноправові, які тривають від дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили та до зняття судимості й полягають у можливості застосування протягом цього періоду до судимої особи обмежень, передбачених іншими законами України.

Під час підготовки Проекту КК обговорювалися дві протилежні пропозиції. Одна – взагалі не згадувати в кримінальному законі про наслідки судимості (обмеження), які не передбачені в КК, і звести судимість до, власне, кримінально-правового інституту. Інша – дати у Проекті КК (можливо у додатку до нього) вичерпний перелік загальноправових наслідків судимості та законів, які їх передбачають. Першу з них відкинули з огляду на те, що загальноправові наслідки судимості виникають з факту засудження за кримінальне правопорушення та є похідними від кримінально-правових. Не згадуючи про них у кримінальному законі, важко пояснити, чому ж застосовуються відповідні обмеження в інших галузях права. Другу не підтримали, оскільки перелік був би надто громіздкий (понад півтори сотні позицій), прийняття нових законів з обмеженнями для судимих осіб потребувало б внесення змін до КК. Та й зміст загальноправових обмежень виходить за межі того, чому присвячений кримінальний закон та що є метою застосування судимості як кримінально-правового засобу.

Водночас в Проекті, на відміну від чинного КК, розмежовуються підстави й правове значення погашення та зняття судимості щодо кожного з цих видів її наслідків (ч. 4 ст. 3.9.1).

3.9.3. Погашення судимості

Проект КК передбачає, що кримінально-праві наслідки судимості можуть бути лише погашені – вони припиняються автоматично після настання певних юридичних фактів. Погашення судимості

означає повне й остаточне припинення кримінально-правових відносин між судимою особою та державою, передумовою чого є повне виконання такою особою її кримінально-правових обов'язків, які випливають з факту вчинення кримінального правопорушення.

Конструкція погашення судимості, запропонована в Проекті КК, означає, що цей юридичний факт пов'язаний не зі спливом певного строку, а з поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3.9.2 Проекту КК, судимість погашається з дня закінчення виконання покарання, засобів пробації, а також засобів безпеки, реституції чи компенсації, конфіскації майна чи вилучення речі, застосованих до особи у зв'язку з її засудженням за кримінальне правопорушення. Якщо особа добросовісно виконала всі обов'язки, обумовлені застосуванням до неї кримінально-правових засобів, то вона не вважається судимою. Єдиний виняток – це один рік, який має спливати після судового вироку у випадку непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення Пункт 2 ч. 1 ст. 3.9.2 Проекту КК передбачає погашення судимості у випадку непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.4.2), – через один рік після набрання законної сили обвинувальним вироком суду, а у разі призначення такій особі засобів безпеки, реституції чи компенсації, конфіскації майна чи вилучення речі, – не раніше закінчення їх виконання.

Таким чином, судимість виступає засобом заохочення до законслухняної поведінки й стимулює до якомога швидшого спокутування своєї вини не лише перед державою, а й перед потерпілою людиною. Інакше кажучи, засуджений може сам «керувати» своєю судимістю за рахунок швидшого виконання реституції або компенсації, активної участі у реалізації засобів безпеки, пробації тощо.

Проте судимість може тривати як завгодно довго, якщо особа не виконує обов'язків, покладених на неї у зв'язку із вчиненням кримінальним правопорушенням.

3.9.4. Зняття судимості

Якщо кримінально-праві наслідки судимості погашаються фактом виконання застосованих до засудженої особи кримінально-правових засобів, то загальноправові можуть бути лише зняті судом за клопотанням засудженої особи (ст. 3.9.3 Проекту КК). З таким клопотанням вона може звернутися тоді, коли правові обмеження стають для неї обтяжливими – наприклад, коли вона вирішила претендувати на зайняття відповідної посади, зайнятися певною

діяльністю. У такому разі суд має перевірити, чи відпали підстави застосування обмежень, чи можна довіряти особі, яка колись була засудженою. Така перевірка полягає у встановленні того:

- чи реалізовані кримінально-правові засоби, раніше застосовані щодо особи, тобто, чи відбулося погашення судимості. Таким чином, погашення судимості виступає передумовою її зняття;
- чи не вчиняла особа після погашення судимості нового кримінального правопорушення протягом строку, визначеного у ч. 2 ст. 3.9.3. Цей строк відповідає тривалості фактично відбутого ув'язнення або одному року щодо особи, засудженої до інших покарань чи у разі непризначення покарання.

Таким чином, зняття судимості можливе лише після виконання покарання, реалізації інших кримінально-правових засобів та спливу певного строку.

3.9.5. Особливості судимості щодо неповнолітніх

Для особи, яка була неповнолітньою на час вчинення злочину, передбачені більш м'які умови щодо судимості (ст. 3.10.9). Вони стосуються лише її зняття – усі правові обмеження судимості, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, припиняються з дня погашення судимості. Таким чином, таким особам немає потреби звертатися до суду за зняттям судимості.

Водночас умови для погашення судимості однакові – закінчення виконання покарання та інших кримінально-правових засобів за злочин, хоча б він і був вчинений до досягнення повноліття.

У разі вчинення неповнолітньою особою кримінального проступку, за який вона була засуджена чи до неї були застосовані інші кримінально-правові засоби, судимість щодо неї не виникає. Правові обмеження щодо такої особи застосовуються лише протягом строку виконання покарання чи в період застосування призначених судом засобів.

Відтак правові наслідки та умови судимості за Проектом КК стали водночас і більш ліберальними, і більш жорсткими.

Пом'якшення полягає у тому, що судимість не виступає загрозою посилення відповідальності у разі вчинення нового кримінального правопорушення, а більша суворість – у тому, що правові наслідки раніше вчиненого злочину чи проступку повністю припиняються лише після повного виконання кримінально-правових засобів.

Загалом же судимість стала більш диференційованою в аспекті розрізнення її кримінально-правових та загальноправових наслід-

ків і реально стимулюватиме засуджену особу до законслухняної поведінки.

3.10. Особливості застосування кримінально-правових засобів щодо неповнолітніх та молодих осіб

3.10.1. Врахування вікових особливостей суб'єкта кримінальних правопорушень

Проект КК продовжив традицію врахування недостатньої соціальної зрілості певних осіб – їх вікових особливостей під час вирішення питань кримінальної відповідальності. Понад те, враховуючи сучасні тенденції розвитку кримінального права, окремі пільгові положення, які зазвичай стосуються лише неповнолітніх, поширили і на молодих осіб.

Молодою особою пропонується вважати таку, яка досягла 18-річного, але не досягла 21-річного віку на момент вчинення кримінального правопорушення (п. 28 ч. 2 ст. 1.4.1), а такий вік враховувати у разі застосування кримінально-правових засобів (статті 3.10.2, 3.10.3, 3.10.5, 3.10.6).

3.10.2. Види положень про особливості кримінально-правового статусу неповнолітніх та їх розташування у Проекті КК

Проект КК містить різноманітні положення, які стосуються як самого поняття неповнолітніх осіб, їх посиленої кримінально-правової охорони, так і пільгові норми щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих осіб. Вони розташовані в різних книгах та розділах його Загальної та Особливої частини та передбачають:

- поширення сфери дії кримінального закону України у разі вчинення поза межами України іноземцем чи громадянином, що постійно не проживає в Україні на користь юридичної особи, створеної на території України, злочину проти сексуальної свободи або недоторканості людини, потерпілою від якого є неповнолітня дитина, або злочину, пов'язаного з дитячою порнографією або дитячою проституцією (статті 7.6.4–7.6.7), потерпілою від якого є неповнолітня дитина (п. 4 ч. 2 ст. 1.3.5);
- визначення понять *дитина*, зокрема, *малолітня дитина*, *неповнолітня дитина*, *уразлива людина*, *видом якої є неповнолітня дитина*, *молода особа* (пп. «а» і «б» п. 11, п. 28, п. 61 ч. 2 ст. 1.4.1);
- криміналізацію втягнення у злочинну діяльність (зокрема неповнолітніх та молодих осіб) через тлумачення поняття *експлу-*

- атація людини як такого, що охоплює втягнення у злочинну діяльність* (пп. «ї» п. 1 ст. 4.4.1)4;
- відсильні норми, які вказують, що санкції за злочини, вчинені неповнолітніми особами, встановлено іншою статтею (ч. 6 ст. 3.2.8), та що судимість за злочин, вчинений особою, яка була неповнолітньою на час його вчинення, визначається з урахуванням особливостей, передбачених ст. 3.10.9 цього Кодексу (ч. 2 ст. 3.9.1);
  - урахування вчинення кримінального правопорушення неповнолітньою особою як обставини, яка пом'якшує покарання за злочин та проступок (п. 5 ч. 1 ст. 3.3.2);
  - виняток із загального правила про зниження на два ступеня тяжкості вбивства, вчиненого з мотивів співчуття до неповнолітньої дитини та з метою позбавлення її нестерпних фізичних страждань за її неодноразовим, явно вираженим проханням, якщо таке діяння вчинене щодо неповнолітньої дитини (п. 1 ч. 1 ст. 4.1.2);
  - криміналізацію спонукання до видалення чи калічення геніталій за ознакою неповноліття жінки (п.2 ст.4.5.9);
  - підвищення тяжкості на один ступінь злочинуч, вчиненого із залученням неповнолітньої дитини;
  - врахування як обставини, яка обтяжує покарання за проступок, вчинення його у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння (п. 6 ч. 1 ст. 3.3.3);
  - підвищення тяжкості на один ступінь злочину (у Проєкті КК передбачено врахування цієї ознаки щодо злочинів, вказаних у восьми розділах Особливої частини), вчиненого у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння (п. 9 ст. 4.1.4; п. 8 ст. 4.3.2; п. 7 ст. 4.5.3; п. 5 ст. 4.6.3; п. 5 ст. 9.4.2; п. 5 ст. 9.7.3);
  - особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих осіб в аспекті: встановлення санкцій, визначення загальних засад застосування кримінально-правових засобів, особливостей призначення покарання, невиконання та зупинення виконання строкового ув'язнення, скорочення невідбутої частини покарання у зв'язку з амністією; застосування пробаційного арешту та засобів безпеки, судимості щодо осіб, які були неповнолітніми, а в низці випадків – молодого віку на час вчинення злочину (Розділ 3.10).

Більшість норм, які регламентують специфіку відповідальності неповнолітніх та молодих осіб, зосереджені у Розділі 3.10 КК.

3.10.3. Застосування кримінально-правових засобів щодо неповнолітньої або молодшої особи

Новелою Проекту КК є закріплення своєрідних загальних засад застосування кримінально-правових засобів щодо неповнолітньої або молодшої особи. Визначаючи їх вид та обсяг, необхідно враховувати вік такої особи, рівень її інтелектуального розвитку, умови життя та виховання та вплив на неповнолітню особу дорослих. Звісно, таке врахування може відбуватися в межах загальних положень кримінального закону та особливостей, визначених Розділом 3.10.

Санкції за злочини, вчинені неповнолітніми особами, як і за злочини, вчинені дорослими, визначаються залежно від ступеня їх тяжкості. Але істотно зменшені розміри покарання як у виді штрафу, так і строкового ув'язнення. Вони (крім злочинів 8 та 9 ступенів тяжкості) для неповнолітніх такі, як для дорослих за злочин меншого на один ступінь тяжкості (статті 3.2.8 та 3.10.1 Проекту КК).

Таблиця 4. Порівняння санкцій за злочини, вчинені дорослими/неповнолітніми особами

Ступінь тяжкості злочину	Тривалість строкового ув'язнення для дорослих / для неповнолітніх	Розмір штрафу як основного покарання (у р. о.) для дорослих / для неповнолітніх
1	від 3 місяців до 2 років / від 3 місяців до 1 року	від 100 до 500 / від 100 до 200
2	від 2 до 3 років / від 1 до 2 років	від 500 до 1000 / від 200 до 300
3	від 3 до 4 років / від 2 до 3 років	від 1000 до 2000 / від 300 до 500
4	від 4 до 6 років / від 3 до 4 років	–
5	від 6 до 8 років / від 4 до 6 років	–
6	від 8 до 10 років / від 6 до 8 років	–
7	від 10 до 13 років / від 8 до 10 років	–
8	від 13 до 16 років / від 10 до 12 років	–
9	від 16 до 20 років / від 12 до 15 років	–

Молодим особам санкції окремо не визначаються, на них поширюються положення, визначені для дорослих осіб. Водночас закріплені певні особливості призначення покарання не лише неповнолітнім, а й молодим особам.

Збережено звичну для вітчизняного права норму, що штраф до неповнолітньої, а також молодій особи застосується, якщо вона має самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення (ч. 1 ст. 3.10.3). Водночас встановлено, що у разі, якщо така особа не може сплатити штраф та відсутні підстави для розстрочки його виплати, суд призначає їй громадські роботи тривалістю: 1) 60 годин – за злочин 1 ступеня тяжкості; 2) 120 годин – за злочин 2 ступеня тяжкості; 3) 240 годин – за злочин 3 ступеня тяжкості. Такі роботи неповнолітні відбувають не більш, ніж 4 години на день (ч. 3 ст. 3.10.1). Тобто громадські роботи можуть стати ще одним основним видом покарання для неповнолітніх та молодих осіб і усувається «патова» ситуація чинного правового регулювання, коли неповнолітньому не може бути призначене жодне покарання.

Також Проектом пропонуються заходи, які застосовуються до неповнолітніх у раз: а) несплати штрафу без поважної причини – заміна обмеженням свободи із розрахунку один день за три розрахункові одиниці несплаченого штрафу (ч. 4 ст. 3.10.3); б) невиконання громадських робіт – вони замінюються строковим ув'язненням із розрахунку один день строкового ув'язнення за кожні 16 годин громадських робіт (ч. 5 ст. 3.10.3). Це також має сприяти позбавленню ілюзії безкарності у разі ухилення від виконання засобів, призначених судом.

Виключено призначення довічного ув'язнення за злочин, вчинений неповнолітньою або молодою особою.

Невиконання строкового ув'язнення під умовою щодо дорослих – це можливий захід, який застосовується судом (ст. 3.4.5 Проекту КК). Що ж до неповнолітньої або молодій особи, то за наявності умов, передбачених кримінальним законом, застосування такого заходу стає обов'язковим, крім випадків, коли мета кримінально-правових засобів може бути досягнута лише шляхом виконання такого ув'язнення (ст. 3.10.5 Проекту КК).

Також більш пільгові, ніж для дорослих, передбачено підстави **зупинення виконання строкового ув'язнення під умовою**. Вони стосуються перед усім обов'язкової частини призначеного покарання, яке треба відбутися перед таким зупиненням (ч. 2 ст. 3.4.10 і ст. 3.10.5 Проекту КК).

Таблиця 5. Порівняння підстав зупинення виконання строкового ув'язнення під умовою для дорослих і неповнолітніх

Ступінь тяжкості злочину, за який особа відбуває строкове ув'язнення	Частина призначеного покарання, яку повинен відбути дорослий засуджений	Частина призначеного покарання, яку повинна відбути особа, яка вчинила злочин у неповнолітньому або молодому віці
1–4	одна третина	одна чверть
5–6	половина	одна третина
7–9 або злочин, вчинений під час пробації	дві третини	половина

Крім того, для таких осіб для зупинення виконання строкового ув'язнення не вимагається здійснення реституції або компенсації чи вжиття усіх залежних від неї заходів для їх здійснення та нижчі вимоги щодо оцінки ризику вчинення нового злочину (не низький, як для дорослих, а відсутність високого).

На осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому або молодому віці, не поширюються обмеження щодо застосування **амністії у виді скорочення невідбутої частини покарання**, які встановлені для дорослих (відповідно до ч. 6 ст. 3.4.13 Проекту КК) і стосуються злочину, за який особа амнітується. Тобто умови амністії для таких осіб ширші.

Проект КК передбачає для особи, яка була неповнолітньою на час вчинення злочину, вдвічі меншу тривалість **пенітенціарного арешту**, порівняно зі встановленою для дорослих осіб (ч. 7 ст. 3.2.5 та ст. 3.10.7).

Таблиця 6. Порівняння тривалості пенітенціарного арешту для дорослих і неповнолітніх

Тривалість для дорослих осіб	Тривалість для особи, що була неповнолітньою на час вчинення кримінального правопорушення
від 1 до 6 місяців	від 15 днів до 3 місяців
за злочини, пов'язані із застосуванням насильства, – від 2 до 12 місяців	за злочини, пов'язані із застосуванням насильства, – від 1 до 6 місяців

Щодо неповнолітніх виключається застосування двох заходів безпеки, які можуть бути призначені дорослим: заборона перебувати у місці постійного проживання та оприлюднення інформації про засудження особи.

Щодо особи, яка була неповнолітньою на час вчинення злочину, усі правові обмеження **судимості**, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, припиняються з дня погашення судимості. Відтак, щодо них погашення кримінально-правових наслідків судимості означає і зняття її загальноправових наслідків.

Таким чином, Робоча група, визначаючи кримінально-правовий статус неповнолітніх, водночас і обмежила застосування щодо них надмірно суворих засобів, і намагалася виключити ілюзію безкарності таких осіб. Але акцентувала на посиленні кримінально-правової охорони неповнолітніх потерпілих.

3.11. Кримінально-правові засоби щодо юридичної особи

Значні зміни у політичному управлінні та економічному функціонуванні породжують нові соціально-економічні процеси, які мають різний зміст, напрямки, заплановані та реальні результати. Такі реформи спрямовані на набуття державою ознак правової, розвитку демократії в суспільстві, підвищення ефективності виробництва, освоєння нових видів бізнесу, розвитку соціальної сфери. Багато в чому це досягається за рахунок покращення інвестиційного клімату, створення ефективнішого ринку товарів, зміцнення зовнішньоторговельних зв'язків, підтримки інновацій тощо. Розвиток такої економіки, рівність форм власності, як це закріплено у Конституції України (статті 13, 14, 41, 142 та ін.), сприяє появі нових за своєю формою і змістом підприємств та організацій. Певна кількість з них створюється, реєструється та вноситься до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що наділяє їх цивільною правоздатністю і дієздатністю, у зв'язку з чим вони можуть бути позивачем та відповідачем в суді, що в цілому надає таким організаціям статус юридичної особи (ст. 80 ЦК).

3.11.1. Загальні положення щодо відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві

Діяльність юридичних осіб має різні напрямки. Аналіз діяльності юридичних осіб економічної спрямованості свідчить про їх позитивний вплив на розвиток економіки, покращення економіч-

ного менеджменту, здійснення масштабних соціально-економічних проектів. Водночас, намагання отримати максимальний прибуток за мінімум витрат, зокрема і шляхом вчинення суспільно-небезпечних діянь, які завдають (можуть завдати) значну шкоду життю і здоров'ю людей, економічній та екологічній безпеці, управлінській діяльності на багатьох рівнях, потребують обмеження такої діяльності, встановлення відповідальності за їх вчинення. Систематичне вчинення таких діянь і відчуття безкарності за них породжують, додатково до економічних проблем, негативний стиль управління соціально-економічними процесами, певну корпоративну психологію, коли така тіньова діяльність суто на користь організації, окремих її членів, не тільки допускається, а й може вважатися необхідною, що погіршує наслідки від подібних діянь. У будь-якому разі, низка таких вчинків за рівнем своєї значної суспільної небезпеки, їх кількістю та розповсюдженістю часто відповідає показникам, які мають кримінально-протиправні посягання. Водночас структура управління юридичною особою робить складним, а інколи й неможливим, встановлення фізичних осіб, які причетні до вчинення таких діянь. Це так само породжує необхідність застосування кримінально-правових заходів стосовно юридичних осіб.

В основу встановлення такої відповідальності покладено низку теорій, зокрема: теорію опосередкованої відповідальності (*vicarious liability*), теорію ідентифікації (*doctrine of identification*), теорію ото-тожнення (*theory alter ego*) тощо. Це знаходить своє відображення у низці важливих міжнародних правових актів та кримінальному законодавстві багатьох країн, досвід яких Україні потрібно враховувати¹.

Проблеми відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві достатньо детально досліджувалась українськими фахівцями: Р.В. Верешю, В.А. Власіхіною, О.О. Дудоровим, С.Б. Гавришем, В.К. Грищуком, А.Ф. Крижановським, О.О. Михайловим, С.Я.Лиховою, О.Ф. Пасекою, І.В. Сітковським, В.Н. Смітєнком, Є.Л. Стрельцовим, П.Л. Фрісом та ін.

3.11.2. Відповідальність юридичних осіб за чинним КК

З урахуванням зазначеного, а також у зв'язку з необхідністю Україні зважати на міжнародні стандарти та рекомендації, свої міжнародні зобов'язання, зокрема й ті, які стосуються суспільно-небезпечних діянь, що вчиняються юридичними особами, у 2013 році

¹ Особливості виконання міжнародно-правових зобов'язань України. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhнародne-pravo-investiciji/osoblivosti-vikonannya-mizhнародnopravovih-zobov'язan-ukrayini-.html>

Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 26 серпня 2013 року, чинний КК був доповнений окремим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», у якому визначались підстави застосування таких заходів щодо юридичних осіб.

3.11.3. Дискусії з приводу відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві

Ці новели законодавства викликали дискусію ще до їх прийняття. Основна думка, яка при цьому висловлювалась, стосувалась того, що кримінально-правова реформа не повинна відбуватися тільки щодо одного елементу складу кримінального правопорушення (злочину), що такі зміни повинні бути обґрунтовані на більш значному рівні¹.

Але основні такі положення з'явилися вже після внесення вказаних змін у кримінальне законодавство. Основна ідея, яка водночас обґрунтовувалась, полягала в тому, що юридична особа – це юридична фікція, яка створюється переважно у комерційних цілях. Вона «не має» тіла та розуму (душі) і, отже, не здатна мати *mens rea* (винний умисел) для вчинення кримінально-протиправних посягань. У ширшому виразі такі аргументи викладались так: для кримінального права традиційно необхідна особиста, винна відповідальність, а у випадках з юридичними особами вона відсутня. Виникали питання і з боку практики, наприклад, щодо застосування нового поняття «заходи кримінально-правового характеру», яке відсутнє у чинному КК, а також – чим воно відрізняється від існуючого поняття «покарання»². До цього потрібно додати, якщо звернутися до зарубіжного досвіду, що, по-перше, не у всіх країнах, зокрема і європейських, існує така відповідальність, і, по-друге, у тих країнах, де вона встановлена, існує декілька моделей такої відповідальності, починаючи, умовно кажучи, з «прямої» та закінчуючи «квазікримінальною» відповідальністю³. Висловлювались й інші зауваження з цього приводу⁴.

¹ Тацій В., Борисов В., Тютюгін В.І. Стабільність як умова ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність. *Голос України*. 2013. № 66 (5566), 5 квітня.

² Кримінальна відповідальність юридичних осіб: <https://ank.odessa.ua/konsultatsii/praktika-predprinimatelstva/ugolovnaya-otvetstvennost-yuridicheskikh-lits/>

³ Стрельцов Є.А. Рациональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ: Юрінком Пресс, 2024. С. 201-214.

⁴ Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність юридичних осіб по законодавству України. URL: file:///C:/Users/Евгений/Downloads/ugolovnaya-otvetstvennost-yuridicheskikh-lits-po-zakonodatelstvu-ukrainy.pdf.

3.11.4. Кримінально-правові засоби щодо юридичних осіб у Проекті КК

Проблема застосування кримінально-правових заходів стосовно юридичних осіб ретельно обговорювалась на засіданнях Робочої групи, та було прийнято колективне рішення зберегти, в загальному плані, таку відповідальність. В основу такого рішення було покладено аргументи, які стосувались необхідності адаптації кримінального законодавства України до законодавства ЄС та політики виконання міжнародно-правових зобов'язань України. Передусім, йдеться про договори у сфері боротьби з корупцією, які ратифікувала Україна та у яких відповідальність юридичних осіб є необхідною складовою. Зокрема, це Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року, Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 09 червня 2000 року, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 12 вересня 2002 року, Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року та ін. 8 квітня 2008 році Указом Президента України №311/2008 була затверджена Концепція реформування кримінальної юстиції України, де також зверталась увага на цю обставину. Такі заходи потрібно проводити і з метою реалізації усіх положень, які сприяють євроінтеграції України¹.

У Книзі третій Проекту КК «Про кримінально-правові засоби та їх застосування» є окремий Розділ 3.1, у якому визначені «Загальні положення про кримінально-правові засоби». У ст. 3.1.1 «Поняття та мета кримінально-правового засобу» визначено, що кримінально-правовим засобом є передбачені цим Кодексом обмеження прав особи або покладення на неї обов'язків, що застосовуються судом у разі вчинення нею кримінального правопорушення чи іншого передбаченого цим Кодексом протиправного діяння. Метою кримінально-правового засобу є забезпечення людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та інших передбачених цим Кодексом протиправних діянь.

У ст. 3.1.2 визначені види кримінально-правових засобів – одним з них є кримінально-правові засоби стосовно юридичних осіб.

¹ Див., наприклад: Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму, який був схвалений на саміті Україна – Європейській Союз 22 листопада 2010 року у м. Брюсселі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#Text

Розділ 3.11 «Кримінально-правові засоби щодо юридичних осіб» складається з 10 статей, положення яких регламентують застосування таких заходів. Кримінально-правові засоби за наявності необхідних підстав, визначених у Проекті КК, застосовуються судом до юридичних осіб, зокрема до іноземних юридичних осіб приватного права (ч. 1 ст. 3.11.1). Кримінально-правові засоби не застосовуються до державних органів, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування та неприбуткових установ і організацій, створених ними у встановленому законом порядку, що не менше ніж на 50% фінансуються за рахунок відповідного державного чи місцевого бюджету, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій (ч. 2 ст. 3.11.1).

Підставами для застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів є вчинення: 1) від імені юридичної особи та в її інтересах або інтересах її асоційованої особи уповноваженою особою юридичної особи будь-якого передбаченого Проектом КК умисного злочину 3–9 ступенів тяжкості; 2) через неналежний контроль з боку уповноваженої особи юридичної особи підпорядкованою (підконтрольною) їй особою передбачених цим Кодексом окремих злочинів: проти людини; проти публічного здоров'я; проти економіки; проти суспільства; проти правосуддя; проти держави; проти міжнародного правопорядку (ч. 1 ст. 3.11.2).

Уповноваженою особою юридичної особи є суб'єкт злочину, який відповідно до закону, установчих документів юридичної особи, спеціального повноваження, договору чи рішення суду: діючи індивідуально чи у складі колегіального органу юридичної особи, обіймає керівну посаду, представляє юридичну особу чи приймає рішення від її імені; здійснює контроль у межах цієї юридичної особи або є кінцевим бенефіціарним власником (контролером) цієї юридичної особи (ч. 2 ст. 3.11.2).

Злочин визнається вчиненим в інтересах юридичної особи, якщо цей злочин: створив умови для отримання юридичною особою хабара чи призвів до набуття нею неправомірної вигоди; створив умови для реалізації нематеріального інтересу юридичної особи чи призвів до його реалізації, або був спрямований на її ухилення від юридичної відповідальності (ч. 3 ст. 3.11.2). Визначення термінів «хабар» і «неправомірна вигода» містяться у пунктах 34 і 62 ч. 1 ст. 1.4.1 Проекту КК.

До юридичної особи суд може застосувати такі кримінально-правові засоби: штраф; обмеження підтримки за рахунок публічних

фінансів; обмеження здійснення певної діяльності; конфіскація майна чи вилучення речі; ліквідація (ч. 1 ст. 3.11.3). Суд також може ухвалювати рішення про оприлюднення інформації про застосовані до юридичної особи кримінально-правові засоби (ч. 2 ст. 3.11.3). У статтях 3.11.4–3.11.8 визначено зміст зазначених кримінально-правових засобів, що застосовуються до юридичних осіб.

Визначаючи вид і розмір кримінально-правового засобу, що застосовується до юридичної особи, враховують обставини, перелічені у ст. 3.11.9 Проекту КК.

У ч. 2 ст. 3.11.9 визначається, що у разі застосування кримінально-правового засобу юридична особа зобов'язана відшкодувати спричинену шкоду у повному обсязі.

З моменту винесення судом рішення про застосування кримінально-правового засобу щодо юридичної особи й до його повного виконання або скасування (звільнення від застосування) забороняються реорганізація юридичної особи та її ліквідація за рішенням засновників (учасників) або органу, уповноваженого статутом юридичної особи. Якщо юридична особа реорганізована до винесення судом рішення про застосування кримінально-правового засобу, то цей засіб застосовується до правонаступника юридичної особи (ч. 3 ст. 3.11.9).

Застосування кримінально-правового засобу до юридичної особи не виключає кримінальної відповідальності уповноваженої особи за вчинення нею злочину, передбаченого частиною 1 статті 3.11.2 Проекту КК (ч. 4 ст. 3.11.9). Проте звільнення від покарання уповноваженої особи не тягне за собою відмови від застосування кримінально-правових засобів щодо юридичної особи, від імені чи в інтересах якої або в інтересах асоційованої особи якої чи через неналежний контроль з боку уповноваженої особи якої вчинено злочин, за винятком не призначення покарання уповноваженій особі у зв'язку із закінченням строку давності (ч. 5 ст. 3.11.9).

Кримінально-правові засоби до юридичної особи не застосовуються, якщо потерпілою особою від злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, є тільки ця юридична особа (ч. 6 ст. 3.11.9).

У ст. 3.11.10 Проекту КК регламентовано правові наслідки вчинення двох чи більше злочинів уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи чи в інтересах її асоційованої особи або через неналежний контроль з боку уповноваженої особи юридичної особи.

РОЗДІЛ 4.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЛЮДИНИ

4.1. Злочини проти життя

4.1.1. Загальна характеристика Розділу 4.1 Проекту КК

Особлива частина Проекту КК розпочинається Книгою четвертою «Кримінальні правопорушення проти людини», перший розділ якої присвячений злочинам проти життя людини. Таке рішення Робочої групи ґрунтується на безперечному визнанні життя людини вищою соціальною цінністю. Природно, що в розглядуваному розділі об'єднані лише злочини, бо посягання на життя людини в будь-якому разі не може бути проступком.

У Розділі 4.1 Проекту КК «Злочини проти життя» об'єднані злочини 7 базового ступеня тяжкості, які спричинюють особливо тяжку шкоду: смерть людини або загибель плоду людини, починаючи з 22 тижня вагітності. У разі заподіяння такої шкоди з необережності (наприклад, ст. 4.1.6 «Спричинення смерті з необережності») тяжкість злочину знижується на два ступеня. Якщо стаття цього розділу передбачає як закінчений злочин замах на злочин проти життя, який не призвів до смерті людини з причин, які не залежали від її волі (наприклад, ст. 4.1.9 «Доведення до спроби самогубства»), то тяжкість злочину знижується також на два ступеня.

Враховуючи концептуальну позицію розробників Проекту КК щодо максимально можливої відмови від так званих спеціальних норм, в Розділі 4.1 передбачена значна кількість ознак, які знижують або підвищують тяжкість злочину. Враховуючи специфіку посягань на життя, такі ознаки стосуються не лише умисних, а, в окремих випадках, і необережних злочинів. У такий спосіб Робоча група пропонує, не створюючи додаткових статей Особливої частини КК, диференціювати караність злочинів проти життя залежно від їх тяжкості.

У Розділі 4.1 Проекту КК передбачені ознаки, які знижують тяжкість злочину на три ступеня (ст. 4.1.1) і на два ступеня (ст. 4.1.2), а також підвищують тяжкість злочину на два ступеня (ст. 4.1.3) і на один ступінь (ст. 4.1.4).

Систему злочинів проти життя людини, передбачених у Розділі 4.1 Проекту КК, становлять:

- 1) вбивство людини й спричинення смерті з необережності;
- 2) доведення та схиляння до самогубства, допомога в його вчиненні;
- 3) спричинення загибелі плоду людини.

4.1.2. Вбивство людини й спричинення смерті з необережності

Вбивством є спричинення смерті іншій людині (ст. 4.1.5). Робоча група, не погоджуючись із законодавчим визначенням вбивства з необережності в чинному КК, виходить із того, що термін «вбивство» має використовуватися лише щодо випадків умисного заподіяння смерті людини, натомість у разі заподіяння таких наслідків з необережності його використання не є доцільним. Зважаючи на це, ст. 4.1.6 має назву «Спричинення смерті з необережності».

Обов'язковою ознакою цих злочинів є настання наслідку у виді заподіяння смерті саме іншій людині, оскільки, попри негативну оцінку самогубства мораллю й більшістю релігій світу, рішення людини вкоротити собі віку не може вважатися злочином.

Ознаками, які **знижують тяжкість вбивства на три ступеня**, визначено вчинення такого діяння за наявності обставин, які виключають протиправність діяння, але з перевищенням допустимих меж спричинення шкоди, а саме: з перевищенням меж правомірного захисту, меж використання захисного засобу, що вражає автономно, меж спричинення шкоди особі, яка вчинила протиправне посягання, під час її затримання або меж крайньої необхідності. Робоча група вважає за доцільне розширити, порівняно з чинним КК, перелік ознак, що знижують тяжкість вбивства, за рахунок перевищення меж використання захисного засобу, що вражає автономно, і перевищення меж крайньої необхідності.

Наступною ознакою, яка знижує на три ступеня тяжкість убивства, є його вчинення під впливом особливого психічного стану. Як і в чинному КК, такий стан як ознака, яка знижує караність вбивства, може бути обумовлений або пологами, або протиправною поведінкою потерпілої людини. Розробники Проекту КК дійшли висновку, що такий стан має бути визначений в законі, а заподіяння шкоди під його впливом є кримінально каранним лише за умови, що така шкода була у виді смерті людини або спричинення тяжкої шкоди її здоров'ю.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 2.3.5 Проекту КК, *особливий психічний стан особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, полягає у зниженні здатності особи повною мірою розуміти фактичні обставини своєї протиправної дії чи бездіяльності, передбачати її наслідок, якщо він визначений цим Кодексом, або керувати нею, якщо такий стан обумовлений: 1) її пологоами або 2) протиправною поведінкою потерпілої людини, яка полягає у вчиненні нею щодо особи, у якій виник особливий психічний стан, або щодо іншої особи протиправних дії чи бездіяльності або приниження її честі чи гідності, за відсутності ознак правомірного захисту.*

Ознакою, яка **знижує тяжкість злочину на два ступеня**, визнано вчинення вбивства особою під час виконання нею спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи або терористичної групи. Це положення розвиває передбачене ч. 3 ст. 43 КК пом'якшення покарання особі, яка вчинила вбивство за таких обставин, передбачаючи менш суворе покарання (п. 2 ч. 1 ст. 4.1.2 Проекту КК).

Новелою Проекту КК є встановлення як ознаки, що знижує тяжкість вбивства на два ступеня, так званого вбивства зі співчуття – *виключно з мотиву співчуття до невиліковно хворої людини (крім неповнолітньої дитини або вагітної жінки) та з метою позбавлення її нестерпних фізичних страждань за її неодноразовим, явно вираженим проханням (п. 1 ч. 1 ст. 4.1.2).*

Наступна обставина, передбачена ст. 4.1.2, знижує на два ступеня тяжкість спричинення смерті з необережності. Йдеться про спричинення смерті людини внаслідок медичної халатності. Чинний КК у ст. 140 передбачає максимальне покарання у виді позбавлення волі строком до двох років за будь-яке невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого (зокрема смерть людини). На думку членів Робочої групи, таке ставлення до медичної халатності, що призвела до тяжких наслідків, є занадто лояльним, а тому пом'якшення покарання має відбуватися лише за умови, що спричинення смерті з необережності сталося через фізичне, розумове або емоційне перенавантаження медичного працівника внаслідок неналежного виконання невідкладного професійного обов'язку.

Ознаки, **що підвищують тяжкість вбивства** на один або два ступеня, передбачені, відповідно, в ст. 4.1.4 та ст. 4.1.3 Проекту КК. Вони значною мірою збігаються з ознаками, передбаченими ч. 2 ст. 115 чинного КК. За наявності хоча б однієї з цих ознак санк-

ція за таке вбивство передбачає, поряд зі строковим ув'язненням, також і довічне ув'язнення. Серед ознак, які відсутні в чинному КК, але передбачені в ст. 4.1.4 Проекту КК, є вчинення вбивства з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей (п. 5), із застосуванням зброї або небезпечного предмета (п. 6), у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння (п. 9), з мотиву належності до певної соціальної групи (п. 10).

Розробники Проекту КК визначили обставинами, які підвищують тяжкість злочину, вчинення вбивства особливо уразливої (п. 1 ст. 4.1.3) та уразливої (п. 1 ст. 4.1.4) людини. Чинний КК як кваліфікуючі обставини в ч. 2 ст. 115 КК вважає вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. У Проекті КК особливо уразливою людиною, крім малолітньої дитини й вагітної жінки, також визнається людина, яка досягла 75-річного віку, і людина з інвалідністю I групи (п. 39 ч. 1 ст. 1.4.1), а уразливою людиною – неповнолітня дитина, людина, яка досягла 70-річного віку, людина з інвалідністю II групи, людина з фізичною чи психічною вадою, що істотно утруднює її життєдіяльність, людина, яка перебуває в матеріальній чи службовій залежності від суб'єкта кримінального правопорушення (п. 60 ч. 1 ст. 1.4.1). Таке рішення відбиває ставлення Робочої групи до необхідності більш суворого покарання осіб, які, користуючись уразливим станом потерпілої людини, вчиняють злочин проти неї.

Додержуючись концепту щодо максимально можливого уникнення в Проекті КК так званих спеціальних норм, Робоча група в ст. 4.1.4 як **ознаки, які підвищують тяжкість заподіяння смерті з необережності**, передбачила вчинення цього злочину внаслідок порушення спеціальних правил безпеки, яких особа зобов'язана була дотримуватися (п. 12), під час керування транспортним засобом особою, яка перебувала у стані сп'яніння (п. 13) та під час керування транспортним засобом особою, яка не мала права на керування відповідним транспортним засобом або була позбавлена такого права (п. 14). Таке рішення дає можливість передбачити більш суворе покарання за заподіяння смерті з необережності особою, яка порушила спеціальні правила (зокрема, правила безпеки дорожнього руху, охорони праці, виконання будівельних робіт тощо), привертаючи особливу увагу до підвищення покарання особі, яка керувала транспортним засобом у стані сп'яніння, не мала права на керування відповідним транспортним засобом або була позбавлена такого права.

4.1.3. Доведення та схилення до самогубства, допомога в його вчиненні

У Розділі 4.1 Проекту КК низка статей передбачає караність діянь, спрямованих на самогубство потерпілої людини, а саме: доведення до самогубства (ст. 4.1.7), доведення з необережності до самогубства (ст. 4.1.8), доведення до спроби самогубства (ст. 4.1.9), доведення з необережності до спроби самогубства (ст. 4.1.10), схилення до самогубства чи допомога у його здійсненні (ст. 4.1.11) та невдалі схилення до самогубства чи допомога у його здійсненні (ст. 4.1.12). У чинному КК ці діяння охоплюються ст. 120 як альтернативні види доведення до самогубства.

Попри те, що обсяг криміналізації діянь, спрямованих на самогубство іншої особи, в Проекті КК не змінився, такі діяння зазнали необхідних уточнень, що відповідає принципу правової визначеності. Це є важливим також з огляду на негативні тенденції пропагування самогубства через соціальні мережі, особливо щодо дітей, створення віртуальних груп, в яких поширюються заклики щодо вчинення самогубства та описуються способи його вчинення тощо.

Збільшення кількості відповідних статей в Проекті КК також обумовлене необхідністю диференціації караності діянь, вчинених умисно й з необережності, а також тих, які призвели до наслідку у виді смерті потерпілої людини, й що були лише спрямовані, але не призвели до такого наслідку.

4.1.4. Спричинення загибелі плоду людини

Кримінальна караність злочинів проти ненародженого життя є новелою Проекту КК. Сучасна медицина переконливо доводить, що життя людини – розвиток мозкової діяльності, відчуття болю тощо в дійсності починається набагато раніше, ніж має місце відокремлення плоду від утроби матері.

ЦК у ч. 6 ст. 281 «Право на життя» робить із цього права лише два винятки, згідно з якими штучне переривання вагітності може здійснюватися: 1) якщо вагітність не перевищує 12 тижнів – за бажанням жінки; 2) у разі вагітності від 12 до 22 тижнів – у випадках, встановлених законодавством. З цього випливає, що починаючи з 22 тижнів вагітності плід людини не може бути позбавлений життя.

Відповідно до Проекту КК злочином визнається спричинення загибелі плоду людини після початку 22 тижня вагітності (ст. 4.1.13) й спричинення загибелі такого плоду людини з необережності (ст. 4.1.14).

Вирішуючи питання щодо караності дій жінки, яка виношувала плід (біологічна або сурогатна матір), перед Робочою групою стояло непросте етичне завдання знайти оптимальну модель, яка, з одного боку, не розглядатиме жінку лише як «контейнер для виношування дитини», з іншого – забезпечить караність посягання на ненароджене життя людини. Відтак було ухвалене рішення, що вагітна жінка, яка виношувала плід (біологічна або сурогатна матір), не може бути суб'єктом спричинення загибелі плоду людини з необережності (ст. 4.1.14). Крім того, умисне переривання жінкою власної вагітності й спричинення загибелі плоду людини після початку 22 тижня вагітності є ознакою, яка знижує тяжкість злочину, передбаченого ст. 4.1.14, на три ступеня (п. 3 ст. 4.1.1).

У разі спричинення загибелі плоду людини внаслідок неналежного виконання невідкладного професійного обов'язку медичним працівником через його фізичне, розумове або емоційне перенавантаження, тяжкість злочину, передбаченого ст. 4.1.14, знижується на два ступеня (п. 3 ст. 4.1.2).

4.2. Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини

Розділ 4.2 Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини» передбачає як злочини, так і проступки.

До цього розділу входять кримінальні правопорушення, наслідком вчинення яких є спричинення шкоди здоров'ю людини у певному розмірі або завдання фізичного болю, спричинення тяжкої шкоди плоду людини, штучне переривання вагітності, а також примушування до штучного переривання вагітності та статевої стерилізації.

4.2.1. Спричинення шкоди здоров'ю людини та завдання фізичного болю

Шкода здоров'ю людини відповідно до ст. 1.4.3 Проекту КК «Розміри шкоди здоров'ю» може бути суттєвою, значною і тяжкою. Такі розміри шкоди здоров'ю переважно відповідають передбаченим чинним КК видам тілесних ушкоджень: легким, середньої тяжкості й тяжким. Робоча група дійшла висновку щодо необхідності змінити термін «тілесні ушкодження» терміном «шкода здоров'ю» з урахуванням того, що останній є більш широким і охоплює також шкоду здоров'ю, яка не є пошкодженням тіла людини. Окрім зміни термінології, в ст. 1.4.3 передбачено ознаки кожного з видів спричинення шкоди здоров'ю, а також внесено окремі уточнення й доповнення.

Робоча група, визначаючи межі криміналізації цих діянь виходила з таких постулатів:

- спричинення *тяжкої шкоди* здоров'ю людини має визнаватися злочином у разі його вчинення як умисно, так і з необережності, а також умисно в разі перевищення меж заподіяння шкоди за наявності обставин, які виключають протиправність діяння, та умисно під впливом особливого психічного стану; у двох останніх випадках наявні ознаки, які знижують тяжкість злочину;
- умисне спричинення значної шкоди здоров'ю людини є злочином, а спричинення такої шкоди з необережності – проступком;
- спричинення суттєвої шкоди здоров'ю людини є злочином, а завдання фізичного болю – проступком лише за умови їх вчинення умисно;
- не є кримінально караним діянням умисне ані завдання фізичного болю, ані спричинення значної чи суттєвої шкоди здоров'ю людини у разі перевищення меж заподіяння шкоди за наявності обставин, які виключають протиправність діяння, а також у разі впливу особливого психічного стану.

Таке рішення Робочої групи в частині меж криміналізації спричинення шкоди здоров'ю людини або завдання фізичного болю не відрізняється від положень чинного КК та практики його застосування, але в Проекті КК відповідні положення викладено більш чітко, з додержанням принципу юридичної визначеності.

Спричинення тяжкої шкоди здоров'ю умисно передбачене ст. 4.2.6, а з необережності – ст. 4.2.9 Проекту КК. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1.4.3, під *тяжкою шкодою* здоров'ю слід розуміти шкоду здоров'ю, яка полягає у: *а) втраті органу чи його функції, б) каліцтві статевого органу чи стерилізації, в) стійкому розладі психіки, г) розладі здоров'я, поєднаному зі стійкою втратою загальної працездатності понад 33 відсотки чи повною втратою професійної працездатності, д) зараженні особливо небезпечною інфекційною хворобою або її збудником, е) перериванні вагітності, є) непоправному спотворенні обличчя чи тіла або ж) реальній небезпеці для життя людини в момент спричинення шкоди здоров'ю.*

Ці критерії переважно відповідають передбаченим ст. 121 КК видам тяжкого тілесного ушкодження, доповнюючи цей перелік повною втратою професійної працездатності, непоправним спотворенням тіла людини, а також зараженням особливо небезпечною інфекційною хворобою або її збудником. Щодо останньої ознаки, то, на відміну від чинного кримінального закону, Проект КК не містить окремої статті, яка б передбачала зараження ВІЛ чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, усуваючи в такий

спосіб дискримінацію людини з певним захворюванням залежно від стану здоров'я¹. З тих самих причин розробники Проєкту КК відмовились і від караності зараження венеричною хворобою², тим більше, що чинний класифікатор хвороб не містить такого поняття, використовуючи термін «хвороба, що передається переважно статевим шляхом³». Переважна більшість цих хвороб в сучасних умовах не потребують тривалого або складного лікування, у разі ж інфікування хворобою, яка є особливо небезпечною для людини, діяння особи кваліфікуватимуться залежно від суб'єктивної сторони за ст. 4.2.6 або 4.2.9 Проєкту КК.

Спричинення значної шкоди здоров'ю умисно є злочином, передбаченим ст. 4.2.7, а з необережності – проступком (ст. 4.2.16). Значна шкода здоров'ю визначена в п. 2 ч. 1 ст. 1.4.3 як *шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю 22 дня чи більше або б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі, включно, від 10 до 33 відсотків; в) стійкій втраті професійної працездатності у розмірі понад 50 відсотків*. Порівнюючи ці положення з передбаченим ст. 122 чинного КК визначенням середньої тяжкості тілесних ушкоджень, слід зазначити, що розробники Проєкту КК, з одного боку, розширили перелік ознак стійкою втратою професійної працездатності в розмірі понад 50%, з іншого – внесли уточнення у визначення існуючих ознак.

Спричинення суттєвої шкоди здоров'ю є кримінальним правопорушенням (злочином) лише за умови, що така шкода завдана умисно (ст. 4.2.9 Проєкту КК). Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1.4.3, шкода здоров'ю визнається суттєвою, якщо їй не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але вона полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю від одного до 21 дня або б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі до 10 відсотків. Порівняння цього визначення з поняттям легкого тілесного ушкодження, передбаченого ст. 125 чинного КК, показує, що максимальна тривалість розладу здоров'я і втрати працездатності відповідає їх максимальній тривалості у разі заподіяння легких тілесних ушкоджень. Відмінністю є те, що ці показники закріплені безпосередньо в кримінальному законі.

¹ Gutorova N., Rachynska V., Gnedik Ye. HIV criminalization's origins, enforcement, and social impacts. *Polski Mercuriusz Lekarski Polish Medical Journal*. 2023;6:634-631.

² Правове забезпечення протидії біоагрозам в умовах протиепідемічних заходів як складова національної безпеки / за заг. ред. Н. О. Гуторової; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 270 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411510>.

³ Національний класифікатор України. Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони НК. 2021. URL: <https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/nacjonalnyj-klassyfikikator-nk-025.pdf>.

Крім того, розробники Проекту КК відмовились від існуючого в ст. 125 КК поділу легких тілесних ушкоджень на ті, які спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, й ті, які не спричинили таких наслідків. Проектом КК передбачено, що будь-яке спричинення суттєвої шкоди здоров'ю полягає або у розладі здоров'я від одного до 21 дня, або у стійкій втраті загальної працездатності у розмірі до 10 відсотків.

Тілесні ушкодження, які не спричинили розлад здоров'я або стійку втрату працездатності (подряпини, забої, синці тощо), за Проектом КК не визнаються суттєвою шкодою здоров'ю – вчинення такого діяння має кваліфікуватися як проступок, передбачений ст. 4.2.15 «Насильство щодо іншої людини, яке завдало фізичного болю».

Новелою Проекту КК є значна кількість **ознак, які знижують або підвищують тяжкість злочинів**, що спричиняють шкоду здоров'ю. Так, ст. 4.2.2 передбачає ознаки, які знижують тяжкість злочинів на три ступеня, ст. 4.2.3 – ознаки, які знижують тяжкість злочинів на два ступеня, ст. 4.2.4 – ознаки, що підвищують тяжкість злочинів на два ступеня і ст. 4.2.5 – ознаки, що підвищують тяжкість злочинів на один ступінь. За змістом ці ознаки мають значну подібність з відповідними ознаками Розділу 4.1 «Злочини проти життя», які вже розглядалися у попередньому розділі цієї монографії.

Специфічною саме для цього розділу Проекту КК є ознака, що підвищує тяжкість злочину на два ступеня, передбачена п. 2 ст. 4.2.4, – вчинення діяння з метою примушування іншої людини або її близької людини вчинити чи не вчинювати певну дію. Ця ознака корелюється зі ст. 4.4.7 Проекту КК «Примушування», яка передбачає караність насильства, не пов'язаного зі спричиненням шкоди здоров'ю; діяння є злочином 3 ступеня тяжкості. В разі спричинення шкоди здоров'ю задля вчинення інших кримінальних правопорушень, таке діяння підлягає окремій кримінально-правовій кваліфікації, а тяжкість спричинення шкоди здоров'ю підвищується на два ступеня. Крім цього, ця ознака дає можливість у разі вчинення діянь, які за чинним КК кваліфікуються як катування, вчинене суб'єктом, що не є представником держави (ч. 1 та 2 ст. 127), під час визначення ступеня тяжкості злочину врахувати не лише факт примушування людини вчинити або не вчиняти певну дію, так й розмір спричиненої шкоди здоров'ю, тоді як в КК така диференціація в ст. 127 відсутня.

4.2.2. Тяжке uszkodження плоду людини

Криміналізація заподіяння тяжкого uszkodження плоду людини є новелою Проекту КК, обумовленою необхідністю усунення існуючої у чинному КК прогалини. Така прогалина утворилась через небажання законодавця визнавати ненароджене життя соціальною цінністю, окремою від вагітної жінки. Саме тому ст. 121 чинного КК як вид тяжкого тілесного uszkodження передбачає переривання вагітності; завдання іншої шкоди здоров'ю жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, є обставиною, яка, відповідно до п. 7 ст. 67 КК, обтяжує покарання. Випадки, коли особа, заподіюючи шкоду здоров'ю вагітної жінки, заподіяла тяжку шкоду саме плоду людини, в чинному КК злочином не вважаються, хоча внаслідок uszkodження під час внутрішньоутробного розвитку дитина може народитися з серйозними вадами здоров'я.

Відповідно до п. 1 ст. 4.2.1 Проекту КК під тяжким uszkodженням плоду людини слід розуміти *ушкодження плоду людини під час внутрішньоутробного розвитку, що є тяжкою шкодою здоров'ю, яка встановлюється після народження людини*. У ст. 4.2.10 як злочин 5 ступеня тяжкості передбачене спричинення тяжкого uszkodження плоду людини, а в ст. 4.2.11 як злочин 3 ступеня тяжкості – необережне спричинення тяжкого uszkodження плоду людини, суб'єктом якого не може бути жінка (біологічна або сурогатна матір), яка цей плід виношувала.

Як показує аналіз судової практики, нерідкими є випадки, коли тяжке uszkodження плоду людини заподіюється внаслідок медичної халатності під час пологів. Якщо таке uszkodження спричинено внаслідок неналежного виконання невідкладного професійного обов'язку медичним працівником через його фізичне, розумове або емоційне перенавантаження, тяжкість злочину, передбаченого ст. 4.2.11 Проекту КК, знижується на два ступеня (п. 1 ст. 4.2.3).

4.2.3. Штучне переривання вагітності та статевая стерилізація

Проект КК до злочинів проти здоров'я людини також відносить штучне переривання вагітності (ст. 4.2.12), штучне переривання вагітності внаслідок примушування або обману (ст. 4.2.13) і статеву стерилізацію людини внаслідок примушування або обману (ст. 4.2.14).

Штучне переривання вагітності (ст. 4.2.12) є злочином, якщо особа здійснила таку операцію або процедуру: 1) *не маючи права на її здійснення*, 2) *поза межами закладу охорони здоров'я*,

якому надане право на здійснення такої операції чи процедури, або 3) строк якої становить понад 12 тижнів, але до початку 22 тижня, за відсутності передбаченої законодавством підстави, що дозволяє штучне переривання вагітності протягом цього строку. Штучне переривання вагітності після 22 тижня, що призвело до загибелі плоду людини, є злочином, передбаченим ст. 4.1.13 Проекту КК.

Порівнюючи це положення зі ст. 134 чинного КК «Незаконне проведення абортів або стерилізації», слід зазначити, що в Проекті КК обсяг криміналізації розширено. Відповідно до чинного КК, штучне переривання вагітності (незаконне проведення абортів), якщо воно не потягло тяжких наслідків, є злочином лише за умови, що таке діяння здійснюється особою, яка не має спеціальної медичної освіти. З таким рішенням Робоча група не погодилась, визнавши необхідність криміналізувати також й інші передбачені ст. 4.2.12 випадки незаконного штучного переривання вагітності.

Незаконне штучне переривання вагітності, яке здійснюється за добровільною попередньою та інформованою згодою вагітної жінки, характеризується меншим ступенем тяжкості порівняно з аналогічним діянням, вчиненим без такої згоди. Зважаючи на це, наявність добровільної попередньої та інформованої згоди вагітної жінки передбачена як ознака, яка знижує тяжкість штучного переривання вагітності на три ступеня (п. 4 ст. 4.2.12).

Штучне переривання вагітності є закінченим злочином з моменту здійснення такої операції або процедури. Спричинення смерті вагітної жінки або шкоди її здоров'ю складом штучного переривання вагітності не охоплюється і підлягає окремій кваліфікації як злочин проти життя або проти здоров'я людини.

Штучне переривання вагітності внаслідок примушування або обману (ст. 4.2.13 Проекту КК) має місце в разі примушування вагітної жінки до штучного переривання вагітності або повідомлення їй завідомо неправдивих відомостей. Злочин є закінченим, коли внаслідок такого діяння здійснено штучне переривання вагітності.

Статева стерилізація людини внаслідок примушування або обману (ст. 4.2.14 Проекту КК) передбачає законодавчу конструкцію, схожу зі злочином, передбаченим ст. 4.2.13. Цей злочин має місце у випадках, коли особа 1) примушувала іншу людину до статевої стерилізації або 2) повідомила їй завідомо неправдиві відомості, якщо внаслідок цього стерилізацію було здійснено. Так само злочин є закінченим, коли внаслідок такого діяння стерилізацію здійснено.

Специфіка злочинів, передбачених статтями 4.2.13 і 4.2.14 Проекту КК, полягає в тому, що особа внаслідок примушування або обману схиляє потерпілу особу погодитись на штучне переривання вагітності або статеву стерилізацію й таке схиляння виявляється успішним.

4.3. Кримінальні правопорушення проти ментальної та фізичної безпеки людини

Розділ 4.3 Проекту КК до кримінальних правопорушень проти ментальної та фізичної безпеки людини відносить такі злочини як: погроза спричинення смерті чи тяжкої шкоди (ст. 4.3.3), створення небезпеки для життя і здоров'я іншої людини (ст. 4.3.4), залишення в небезпеці (ст. 4.3.5) і пропагування самогубства (ст. 4.3.6).

Ці злочини об'єднані в Розділ 4.3 як такі, що, створюючи небезпеку для життя, здоров'я людини або заподіяння іншої тяжкої шкоди, негативно впливають на психологічний стан людини, руйнуючи впевненість у власній безпеці.

На відміну від чинного КК, який в розділі II Особливої частини передбачає діяння, що створюють небезпеку для життя або здоров'я людини, всі діяння, передбачені в Розділі 4.3 Проекту КК, є злочинами з формальним складом. Сам факт створення небезпеки фізичному або ментальному стану людини є закінченим злочином, а в разі настання наслідків у виді смерті потерпілої людини, заподіяння шкоди її здоров'ю тощо заподіяння такої шкоди має отримати самостійну кримінально-правову кваліфікацію.

Специфікою закріплення в Проекті КК злочинів проти ментальної та фізичної безпеки є наявність значної кількості ознак, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь (ст. 4.3.4) і на два ступеня (ст. 4.3.1).

Погроза спричинення смерті чи іншої тяжкої шкоди (ст. 4.3.3) є злочином 3 ступеня тяжкості в разі, якщо особа погрозувала іншій людині: 1) вбивством, 2) спричиненням тяжкої шкоди здоров'ю, 3) звалтуванням або 4) знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпечним способом.

У чинному КК окремі склади кримінальних правопорушень утворюють такі види погрози спричинення смерті чи іншої тяжкої шкоди як погроза вбивством (ст. 129) або знищенням чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (ст. 195). Погроза спричинення тяжкої шкоди здоров'ю

і погроза згвалтуванням як кримінальні правопорушення прямо не передбачені.

Водночас спеціальними видами погроз спричинення смерті чи іншої тяжкої шкоди за чинним КК визнаються такі дії щодо представника правоохоронного органу (ст. 345), журналіста (ст. 345-1), державного чи громадського діяча (ст. 346), службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350), судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377), захисника чи представника особи (ст. 398).

У Проекті КК всі ці види погроз спричинення смерті чи тяжкої шкоди охоплюватимуться ст. 4.3.3, але, відповідно до п. 3 ст. 4.3.2, їх вчинення *щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку зі здійсненням нею службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням нею юридичного обов'язку або використанням її суб'єктивного права в публічних інтересах* підвищуватиме тяжкість злочину на один ступінь.

Враховуючи, що погроза спричинення смерті чи іншої тяжкої шкоди в багатьох випадках є способом вчинення інших злочинів, така погроза з метою примушування іншої людини або її близької людини вчинити чи не вчинювати певну дію, відповідно до п. 2 ст. 4.1.3 Проекту КК, є ознакою, що підвищує тяжкість злочину на два ступеня. Це рішення дає можливість, з одного боку, врахувати під час визначення караності злочинів наявність погрози спричинення смерті чи іншої тяжкої шкоди, уніфікувавши її зміст, з іншого – уникнути формулювання складених злочинів, значна кількість яких зараз передбачена в КК (наприклад, у разі примушування до вступу в статевий зв'язок – ч. 3 ст. 154, вимагання – ч. 2 ст. 189, протидії законній господарській діяльності – ч. 2 ст. 206 тощо).

Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини (ст. 4.3.4) має стати загальним приписом, що криміналізує делікт створення небезпеки й має застосовуватися як щодо загального суб'єкта, так і щодо особи, яка створює таку небезпеку з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей. В останньому випадку тяжкість злочину підвищується на один ступінь (на підставі п. 5 ст. 4.3.2).

Відповідно до ст. 4.3.4 створення небезпеки для життя чи здоров'я людини полягає у створенні такої небезпеки або невідверненні її особою, яка була зобов'язана та мала можливість її відвернути. Щодо шкоди здоров'ю, то кримінально караним є створення небезпеки спричинення значної чи тяжкої шкоди.

Порівнюючи ці положення з чинним КК, слід зазначити, що делікти створення небезпеки передбачені в багатьох розділах Особливої частини, де йдеться про порушення спеціальних правил (охорони праці, безпеки руху та експлуатації транспорту, екологічної безпеки тощо). Але створення небезпеки у разі порушення очевидних для кожної людини правил безпеки, відповідно до чинного КК, не є кримінально каранним (наприклад, залишення відкритим каналізаційного колодезя на тротуарі в нічний час через викрадення люка).

Положення Проєкту КК щодо караності створення небезпеки для життя та здоров'я іншої людини дозволить заповнити прогалину у кримінальному законі, а також уникнути численних і безсистемних повторів в інших розділах кримінального закону.

Залишення в небезпеці (ст. 4.3.5) передбачає караність *завідомого залишення без допомоги іншої людини, життя якої загрожує реальна небезпека і яка була позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, якщо особа: 1) була зобов'язана піклуватися про цю людину і мала змогу надати їй допомогу або 2) сама поставила цю людину в небезпечний для її життя стан.*

У чинному КК ст. 135 «Залишення в небезпеці» має таку ж назву і по суті описує такі ж діяння. Але розробники Проєкту КК вирішили відмовитися від опису в законі переліку причин, через які особа не могла вжити заходів до самозбереження – через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану. Це пояснюється тим, що передбачений в КК перелік причин, які можуть обумовлювати безпорадний стан, не є вичерпним, що позбавляє такий опис юридичної визначеності, а наявність безпорадного стану впливає з того, що потерпіла людина позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження.

Стаття 4.3.5 Проєкту КК описує, як й інші склади злочинів цього розділу, лише злочин з формальним складом, який є закінченим з моменту залишення людини в небезпеці. Настання наслідків у виді спричинення смерті або шкоди здоров'ю такої людини через те, що вона була залишена в небезпеці, потребує самостійної кримінально-правової кваліфікації.

Пропагування самогубства (ст. 4.3.6) є новелою Проєкту КК, яка обумовлена появою останнім часом груп, зокрема в соціальних мережах, які пропагують самогубство, особливо серед дітей і підлітків, а також надають консультації щодо можливих способів його вчинення.

Відповідно до цієї статті, караними є дії особи, яка *публічно поширила інформацію, призначену для схиляння до самогубства,*

сприяння самогубству або його заохочування. Якщо такі дії вчинено з використанням медіа чи інформаційної системи, то, відповідно до п. 7 ст. 4.3.2 Проекту КК, тяжкість злочину підвищується на один ступінь.

4.4. Кримінальні правопорушення проти особистої свободи та гідності людини

4.4.1. Загальні засади встановлення кримінальної відповідальності

Розділом 4.4 Проекту КК визначено перелік кримінальних правопорушень, вчиненням яких шкода заподіюється особистій свободі та гідності людини. Перелік таких правопорушень обмежується чотирма складами злочинів. Так, передбачено кримінальну відповідальність за:

- 1) позбавлення людини свободи пересування (ст. 4.4.5);
- 2) торгівлю людьми (ст. 4.4.6);
- 3) примушування (ст. 4.4.7);
- 4) примушування до співжиття у шлюбі чи без укладання шлюбу (ст. 4.4.8)¹.

На зменшення кількості складів кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, вплинула низка факторів. Деякі склади передбачені в інших розділах Проекту КК (наприклад, склад злочину «Підміна дитини», що передбачений у ст. 4.6.11, розміщений в Розділі 4.6 «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей»). Інші склади кримінальних правопорушень відображено у тексті Проекту КК як ознаки, що знижують або підвищують тяжкість злочину (наприклад, незаконне поміщення особи в заклад з надання психіатричної допомоги, яке у ст. 151 чинного КК розглядається як спеціальний склад незаконного позбавлення волі, згідно з п. 4 ст. 4.4.3 Проекту КК є обтяжуючою ознакою позбавлення людини свободи пересування).

Наразі в Розділі 4.4 Проекту КК передбачені лише злочини, що, на перший погляд, суперечить назві розділу. Однак під час розробки цього розділу Проекту КК було враховано, що після його прийнят-

---

¹ Від редакторів: На початку вересня 2024 року, враховуючи зауваження А. Андрушка, М. Акімова та Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України, Робоча група доповнила Розділ 4.4 новою статтею 4.4.6 «Захоплення заручника». У зв'язку з цим внесено відповідні зміни до деяких інших статей Проекту КК.

тя законодавцем можуть вноситись в його текст зміни, зокрема й пов'язані з доповненням його складами кримінальних проступків.

4.4.2. Ступені тяжкості злочинів проти особистої свободи та гідності людини

Більшість злочинів у цьому розділі є злочинами 3 ступеня тяжкості, водночас тільки торгівля людьми є злочином 5 ступеня тяжкості. Це обумовлено Директивою 2011/36/ЄС від 5 квітня 2011 року про запобігання торгівлі людьми та боротьбу з нею та захист її жертв, яка замінює Рамкове рішення Ради 2002/629 (далі – Директива)¹, до якої обов'язково має бути адаптоване законодавство України та яка встановлює вид і розмір покарання за вчинення торгівлі людьми.

Так, якщо особа вчинила торгівлю людьми, то, відповідно до положень ч. 1 ст. 4 Директиви, покарання має бути не менше 5 років ув'язнення. Цим обумовлено й визначення торгівлі людьми як злочину 5 ступеня тяжкості, санкція за вчинення якого становить від 6 до 8 років строкового ув'язнення.

Частиною 2 ст. 4 Директиви на національних законодавців країн ЄС покладається обов'язок встановити покарання у виді строкового ув'язнення терміном не менше 10 років за торгівлю людьми, вчинену: 1) щодо уразливих осіб; 2) злочинною організацією; 3) із застосуванням насильства; 4) що спричинила загрозу життю потерпілого; 5) що спричинила особливо тяжку шкоду потерпілому; 6) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків. У Проекті КК ці вимоги враховано: вчинення торгівлі людьми щодо особливо уразливої особи або з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків є ознаками, які підвищують тяжкість злочину на два ступеня. Таким чином, у цих випадках санкцією за вчинення злочину 7 ступеня тяжкості є строкове ув'язнення від 10 до 13 років. В інших випадках вчинення торгівлі людьми слід кваліфікувати за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями залежно від способу його вчинення та наслідків.

Серед іншого, в ст. 4.4.2 Проекту КК передбачено ознаку, яка знижує тяжкість злочину на два ступеня. Це вчинення злочину, передбаченого ст. 4.4.5 Проекту КК, якщо людина була добровільно звільнена протягом 12 годин з моменту позбавлення її особистої свободи, до неї не застосовувалось катування і не було спричинено шкоди її здоров'ю.

¹ Директива 2011/36/ЄС від 5 квітня 2011 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036>

Загалом в цьому розділі Проекту КК міститься п'ять ознак, що підвищують тяжкість злочину на два ступені (ст. 4.4.3) та вісім ознак – на один ступінь (ст. 4.4.4).

4.4.3. Позбавлення людини свободи пересування

Склад злочину, передбаченого ст. 4.4.5 Проекту КК, визначає підставу кримінальної відповідальності особи за захоплення людини або позбавлення її свободи пересування у будь-якій іншій формі.

Окремо Робочою групою прийнято рішення відмовитися від використання терміна «позбавлення волі» під час конструювання складу цього злочину. Це обумовлено тим, що неможливо позбавити людину волі, адже у більшості випадків людина не позбавляється здатності свідомо керувати своєю поведінкою та психікою, приймати рішення та діяти. Водночас у разі захоплення заручника, викрадення людини або незаконного поміщення її у заклад з надання психіатричної допомоги йдеться саме про обмеження свободи пересування – у цих випадках людина тимчасово втрачає можливість обирати та змінювати місце власного перебування. Іншим аргументом є те, що словосполучення «позбавлення волі» в чинному КК використовується під час конструювання об'єктивної сторони у ст. 146 і водночас є назвою одного з видів покарання, внаслідок чого виникає недоцільне використання одного терміна в різних значеннях.

Конструюючи таким чином склад злочину, передбаченого ст. 4.4.5 Проекту КК, вдалось уникнути казуїстичності, яка наразі створена множенням складів кримінальних правопорушень у чинному КК. Проте, розуміючи, що деякі ознаки складу злочину (наприклад, захоплення людини з метою примушення вчинити певні дії або незаконне поміщення до психіатричного закладу) вимагають застосування до особи жорсткішого покарання, окремі ознаки було віднесено до таких, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь або на два ступеня.

4.4.4. Торгівля людьми

Порівнюючи регламентацію кримінальної відповідальності за вчинення торгівлі людьми у ст. 149 чинного КК та ст. 4.4.6 Проекту КК, можна зробити висновок, що більшою мірою відповідні склади правопорушень схожі між собою. Це обумовлено тим, що торгівля людьми є конвенційним злочином, основні ознаки складу якого обов'язково мають бути відображені в законодавстві України. Так, основні ознаки торгівлі людьми як злочину передбачені у п. «а» ч. 1 ст. 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі

людьми¹ та п. «а» ст. 3 Протоколу про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності². Тому, конструюючи цей склад кримінального правопорушення в Проекті КК, було прийнято рішення відтворити положення наведених актів.

На відміну від чинного КК, експлуатація як мета вчинення торгівлі людьми передбачена не у примітці до статті, а у глосарії до розділу. Це пов'язано зі специфікою структури Проекту КК, в якому примітки відсутні як такі.

4.4.5. Примушування

Примушування в цьому розділі Проекту КК є загальним складом кримінального правопорушення стосовно складів, пов'язаних з іншими видами примушувань. Так, у ст. 4.4.7 Проекту КК передбачено кримінальну відповідальність за примушування іншої людини до вчинення або, навпаки, до утримання від вчинення дій шляхом застосування щодо неї чи її близької людини насильства, яке завдало фізичного болю, іншого насильства, не пов'язаного із заподіянням шкоди здоров'ю, або погрози його застосування, крім випадків примушування, передбачених іншими статтями цього Кодексу.

В інших розділах Проекту КК передбачені склади кримінальних правопорушень, у яких примушування є або одним зі способів вчинення кримінального правопорушення (наприклад, примушування до викрадення чужого майна у ст. 6.1.5), або є безпосередньо діянням (примушування до надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів людини у ст. 5.1.4).

Загальне визначення примушування, яке застосовується в інших статтях Проекту КК, міститься у п. 46 ч. 2 ст. 1.4.1.

Проект КК спрямований на мінімізацію спеціальних та казуїстичних складів кримінального правопорушення, водночас в окремих випадках їх передбачення є виправданим та обов'язковим для виконання міжнародно-правових зобов'язань України.

Так, у ст. 4.4.8 Проекту КК передбачено кримінальну відповідальність за вчинення примушування до співжиття у шлюбі чи

¹ Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text

² Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text

без укладення шлюбу, що пов'язано із ратифікацією Стамбульської конвенції, ст. 37 якої на держави покладено обов'язок криміналізувати примушування дорослої людини або дитини до вступу в шлюб.

4.5. Кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини

4.5.1. Структура і загальна характеристика Розділу 4.5 Проекту КК

Розділ 4.5 «Кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини» належить до Книги четвертої «Кримінальні правопорушення проти людини» і структурно складається з трьох смислових блоків. Перший становить ст. 4.5.1, в якій міститься мінігосарій цього розділу: визначаються вживані в його статтях поняття «добровільна згода» і «сексуальне проникнення». Другий – це статті 4.5.2–4.5.9, що об'єднані підрозділом 1 «Злочини», третій – стаття 4.5.10 з підрозділу 2 «Проступки».

Цей розділ, в цілому, зберігає наступність з положеннями розділу IV Особливої частини чинного КК, реформованими в останні роки на виконання зобов'язань за Стамбульською і Ланцаротською конвенціями. Водночас положення цього розділу мають й низку новацій, що обумовлені як виправленням окремих неточностей, допущених у чинному КК, так і подальшим розвитком пізнання проблематики відповідальності за ці кримінальні правопорушення.

Передусім слід звернути увагу на уточнення родового об'єкта цих кримінальних правопорушень: на відміну від чинного КК у Проекті КК ним визнається не *статева свобода чи статева недоторканість*, а *сексуальна свобода чи сексуальна недоторканість* людини. Ця новела обумовлена двома аргументами. По-перше, визначення їхнього об'єкта через категорію «статеві» акцентує виключно на фізіологічній складовій цих посягань, тоді як шкода, що заподіюється ними, є значно ширшою і стосується сексуальності як психо-фізіологічної властивості людини. По-друге, людських статей усього дві – жінки та чоловіки, – тоді як сексуальна різноманітність є значно більш варіативною, а відтак потерпіла особа може зазнавати шкоди таким складовим її сексуальності, які не завжди збігаються з її статевою належністю.

4.5.2. Наскрісні поняття

У статтях Розділу 4.5 Проекту КК використовується низка наскрісних понять, одні з яких є спільними для цього і для деяких інших

розділів, у зв'язку з чим визначені у загальному глосарії (ст. 1.4.1), інші – вживаються тільки в цьому розділі й тому визначаються у глосарії до розділу (ст. 4.5.1).

Зокрема, базовим для формулювання декількох складів кримінальних правопорушень як цього, так й інших розділів Особливої частини Проекту КК, є поняття «*дія сексуального характеру*», що у п. 9 ч. 2 ст. 1.4.1 визначене як «*дія, спрямована на задоволення сексуального потягу, пов'язана або не пов'язана з сексуальним проникненням*». Для розмежування окремих складів кримінальних правопорушень у межах цього розділу потрібним стало розмежування випадків проникнення і його відсутності, а тому у п. 2 ст. 4.5.1 визначено, що *сексуальне проникнення* – це «*вагінальне, оральне або анальне проникнення сексуального характеру будь-якою частиною тіла або будь-яким предметом в тіло іншої людини*». Як видно, у цьому визначенні знято породжене недосконалим формулюванням ст. 152 чинного КК питання про можливість проникнення в тіло іншої людини іншою частиною тіла, окрім геніталій¹.

Окрім того, самостійного визначення потребувало поняття добровільної згоди щодо дій сексуального характеру, тісно ув'язаною з яким є проблематика віку, по досягненню якого особа може надати таку згоду (інакше кажучи – віку сексуальної згоди). Згідно з ч. 2 ст. 18 Ланцаротської конвенції «кожна Сторона визначає вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною». Оскільки цей вік впливає на обсяг діянь, що криміналізуються відповідно до вимог ч. 1 ст. 18 Конвенції, а також з урахуванням усталеної української та світової практики, то він визначається саме в кримінальному законі, а не в законодавстві іншої галузевої належності. Втім його визначення не підкоряється якимось загальновизнаним правилам і в європейських державах він коливається в межах від 14 (Албанія, Андорра, Австрія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Естонія, Німеччина, Угорщина, Італія, Ліхтенштейн, Північна Македонія, Чорногорія, Португалія, Сан-Марино, Сербія) до 18 років (Туреччина).

Беручи до уваги достатньо ранній початок статевого життя багатьма підлітками в реаліях сьогодення, а також з метою уникнення існування специфічної для кримінально-правового регулювання вікової групи 14–16-річних осіб, які за чинним КК вже подолали «вікову безпорадність», але ще не досягли «віку статевої згоди», члени Робочої групи погодили встановлення віку сексуальної згоди на

¹ Див.: Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 лютого 2022 р., справа № 637/965/19, провадження № 51-2763км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103283266>

рівні 14 років. До досягнення цього віку особа вважається такою, що не може дати добровільної згоди на дії сексуального характеру щодо неї, а будь-яка її нібито «згода» насправді здійснюється без належного усвідомлення її характеру та значення, а тому в кримінально-правовому контексті не може братися до уваги. Через це в Проекті КК відсутня стаття, що була б аналогом ст. 155 чинного КК (йдеться про вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла певного віку), і вчинення дій сексуального характеру щодо особи, яка не досягла 14-річного віку, завжди має визнаватися зґвалтуванням (ст. 4.5.4) або діями сексуального характеру без сексуального проникнення (ст. 4.5.5). Вчинення таких само дій щодо особи, яка досягла 14-річного віку і дала добровільну згоду на них, не є кримінально-караною поведінкою.

4.5.3. Основні склади злочинів

Системотворча ознака для цих кримінальних правопорушень закладена у п. 4 ст. 2.5.5 Проекту КК, де визначено види тяжкої шкоди: одним з видів тяжкої шкоди є шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини, пов'язана з сексуальним проникненням без добровільної згоди потерпілої людини.

Інша шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини не може бути визнана тяжкою – відповідно до п. 5 ст. 2.5.4 Робочою групою її віднесено до значної шкоди. Розрізнення цих видів шкоди ґрунтується на тому очевидному для розробників фактові, що «Сексуальна атака з пенетрацією – це особливий спосіб порушення сексуальної автономії. Це не означає, що всі пенетраційні напади більш небезпечні, ніж непенетраційні, хоча скоріше за все, що це так»¹. Відтак систему злочинів проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини становлять злочини:

- 1) пов'язані з сексуальним проникненням без добровільної згоди потерпілої людини (лише зґвалтування – ст. 4.5.4);
- 2) не пов'язані з таким проникненням (статті 4.5.5–4.5.9).

Зґвалтування відповідно до ст. 4.5.4 Проекту КК вчиняє «особа, яка щодо іншої людини за відсутності її добровільної згоди здійснила сексуальне проникнення». Це виключно лаконічне визначення насичене поняттями, що мають своє визначення у Проекті КК. Комбінація дефініцій цих понять дає, зокрема, таке тлумачення зґвалтування: *вагінальне, оральне або анальне проникнення будь-*

¹ Харитоновна О.В. Ключові засади ґендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: Науково-практичний посібник. Харків: Права людини, 2018. С. 55-56.

якою частиною тіла або будь-яким предметом в тіло іншої людини, спрямоване на задоволення сексуального потягу, без однозначно вираженої згоди цієї людини на вчинення щодо неї такої дії, якщо ця людина досягла 14-річного віку та здатна розуміти характер і значення цієї дії.

У цьому визначенні не лише усунуто описану вище проблему визначення того, чим проникає винний в тіло потерпілої людини, а й прибрано неоднозначне формулювання чинного КК про «дії сексуального характеру, пов'язані із... проникненням». Воно інколи дає підстави припустити, що, окрім проникнення, для складу зґвалтування необхідно вчинити ще якісь інші «дії сексуального характеру», відмінні від проникнення, з якими проникнення має бути пов'язане¹. Насправді ж, проникнення в тіло іншої людини і є тією дією сексуального характеру, в якій полягає суспільно небезпечне діяння у складі цього кримінального правопорушення.

Суміжним зі зґвалтуванням є склад злочину, передбачений ст. 4.5.5 Проекту КК, який має місце там, де «особа, яка щодо іншої людини за відсутності її добровільної згоди здійснила дію сексуального характеру без сексуального проникнення». Цей склад є наступником так званого «сексуального насильства», що передбачене ст. 153 чинного КК, але в ньому також усунуто притаманні чинному Кодексу недоліки. Зокрема, з назви статті та з тексту її гіпотези прибрано вказівку на насильство чи насильницькі дії, позаяк дії сексуального характеру без добровільної згоди потерпілої людини можуть бути вчинені й без насильства (наприклад, шляхом обману, використання безпорадного стану тощо). Пункт «b» ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції вимагає криміналізації «здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою», а не виключно здійснення таких актів з насильством.

Статті 4.5.6 і 4.5.7 Проекту КК встановлюють відповідальність за спонукання особи до вчинення дій сексуального характеру (як пов'язаних із сексуальним проникненням, так і не пов'язаних з ним) з третьою особою, відмінною від тієї, яка вчиняє це кримінальне правопорушення. Водночас, якщо йдеться про спонукання особи, яка досягла повноліття (ст. 4.5.6), то воно є кримінально-караним лише, якщо здійснювалося способом примушування (п. 46 ч. 2 ст. 1.4.1 Проекту). Якщо ж йдеться про неповнолітню особу (від 14 до 18 років), то кримінально-караним за ст. 4.5.7 є схиляння її до таких дій, незалежно від того, здійснювалося воно

¹ Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. poradnik. Сєвєродонєцьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідорєнка, 2018. С. 12.

шляхом примушування чи в будь-який інший спосіб (умовляння, переконання, підкуп тощо). Нарешті, якщо таке діяння буде вчинене стосовно особи, що не досягла 14-річного віку, то незалежно від способу його вчинення воно має бути кваліфіковане як готування до зґвалтування або до дій сексуального характеру без сексуального проникнення щодо такої особи.

Стаття 4.5.8 Проекту КК передбачає відповідальність за розбещення дитини віком до 14 років. Пониження віку потерпілої людини, порівняно зі ст. 156 чинного КК, обумовлене все тим же визначенням віку сексуальної згоди. Водночас на виконання вимог ч. 3 ст. 18 Ланцаротської конвенції для уникнення випадків криміналізації сексуальної діяльності між неповнолітніми особами з незначною різницею у віці, суб'єктом цього злочину за Проектом КК визначено лише повнолітню особу. Таким чином, різниця у віці між суб'єктом і потерпілою особою становитиме не менше чотирьох років. Нарешті, вживане у чинному КК невизначене формулювання «розбещення» у Проекті КК замінено формалізованими способами його здійснення, які відповідають частинам 2 і 3 ст. 3 Директиви ЄС № 2011/93/EU¹, і полягають у:

- 1) схиленні дитини віком до 14 років до споглядання за дією сексуального характеру або
- 2) демонстрації чи збуті дитині віком до 14 років порнографічного предмета.

Завершується система злочинів проти сексуальної свободи й недоторканості людини діянням, передбаченим ст. 4.5.9, – примушування або спонукування жінки до видалення чи калічення її геніталій. Ці діяння криміналізовано на виконання ст. 38 Стамбульської конвенції і з огляду на те, що вони заподіюють шкоду не лише тілу жінки, а й її психіці (страх перед статевим актом, неможливість чи ускладненість сексуального життя тощо), Робоча група віднесла його до цього розділу, а не до розділу про кримінальні правопорушення проти здоров'я людини.

4.5.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

Ці ознаки визначено у ст. 4.5.2 (ті, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня) і 4.5.3 (ті, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь). До перших належать вчинення зґвалтування (ст. 4.5.4), дій сексуального характеру без сексуального проникнення

¹ Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. URL.: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj>

(ст. 4.5.5), примушування до дії сексуального характеру з третьою особою (ст. 4.5.6) або схиляння дитини віком від 14 до 18 років до дії сексуального характеру з третьою особою (ст. 4.5.7):

- 1) щодо особливо уразливої людини (малолітня дитина, вагітна жінка, людина, яка досягла 75-річного віку, людина з інвалідністю I групи – п. 39 ч. 2 ст. 1.4.1);
- 2) зі створенням небезпеки для життя дитини (ця обставина передбачена на виконання ст. 9 Директиви ЄС № 2011/93/EU).

Серед ознак, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь (ст. 4.5.3), слід окремо звернути увагу на вчинення злочинів, передбачених статтями 4.5.4–4.5.6, щодо:

- 1) уразливої людини (неповнолітня дитина, людина, яка досягла 70-річного віку, людина з інвалідністю II групи, людина з фізичною чи психічною вадою, що істотно утруднює її життєдіяльність, людина, яка перебуває в матеріальній чи службовій залежності від суб'єкта кримінального правопорушення – п. 60 ч. 2 ст. 1.4.1);
- 2) близької людини (член сім'ї або інша людина, інтереси якої мають суттєве значення для особи – п. 2 ч. 2 ст. 1.4.1) або колишнього подружжя;
- 3) людини чи близької їй людини у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах.

Це не вичерпний перелік ознак, що підвищують тяжкість злочинів, передбачених цим розділом, на один ступінь.

4.5.5. Загальна характеристика проступку

У цьому розділі передбачений лише один проступок, а саме сексуальне домагання (ст. 4.5.10), яке полягає в тому, що особа вчиняє *«небажане для людини, яка досягла 14-річного віку, вербальне, невербальне або фізичне сексуальне домагання, метою або наслідком якого є порушення гідності людини, шляхом створення залякувальної, ворожої, принизливої чи образливої обстановки»*.

Вчинення подібних діянь щодо особи, яка не досягла 14-річного віку, має кваліфікуватися як готування до або замах на зґвалтування чи дії сексуального характеру без сексуального проникнення.

4.5.6. Особливості застосування окремих положень Загальної частини щодо статей Розділу 4.5 Проекту КК

Зазначені особливості щодо статей цього розділу є, зокрема, такими:

- у разі вчинення злочинів, передбачених статтями 4.5.4–4.5.9, застосовується такий засіб безпеки, як оприлюднення інформації (ст. 3.6.7);
- якщо злочини, передбачені статтями 4.5.4–4.5.9, вчинені щодо дитини через неналежний контроль з боку уповноваженої особи юридичної особи, підпорядкованою (підконтрольною) їй особою, це є підставою застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів (ст. 3.11.2).

4.6. Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей

4.6.1. Структура й загальна характеристика Розділу 4.6 Проекту КК

Розділ 4.6 «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей» продовжує Книгу шосту «Кримінальні правопорушення проти людини» і його внутрішня структура подібна до внутрішньої структури більшості розділів цієї книги. У ньому так само виділяються три логічних блоки, а саме: мінігосарій його специфічних понять (ст. 4.6.1), підрозділ 1 «Злочини» (статті 4.6.2–4.6.14) і підрозділ 2 «Проступки» (статті 4.6.15–4.6.19).

Відповідно до ч. 4 ст. 51 Конституції, «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» і саме тому статті цього розділу передбачають кримінальну відповідальність за посягання на інтереси сім'ї та дітей. Таким чином, родовим об'єктом кримінальних правопорушень з цього розділу слід вважати право сім'ї на мирне й безпечне існування під захистом держави, а також право дітей на належне утримання і розвиток, захист і піклування у сім'ї.

Водночас посягання на інтереси членів сім'ї та дітей передбачені також і статтями багатьох інших розділів Проекту КК (зокрема, про кримінальні правопорушення проти життя, здоров'я, особистої свободи, сексуальної свободи чи сексуальної недоторканості членів сім'ї чи дітей, їх права власності або інших прав). Тому в необхідних випадках можлива кваліфікація скоєного за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями цього та іншого розділів Проекту КК. Наприклад, домашнє насильство, що проявилось в умисному заподіянні шкоди здоров'ю члена сім'ї, підлягатиме кваліфікації за сукупністю кримінальних правопору-

шень, передбачених ст. 4.6.4 і відповідною статтею, що передбачає відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю, залежно від її тяжкості (статті 4.2.6, 4.2.7, 4.2.8).

4.6.2. Наскрізні поняття

Наскрізні поняття, що використовуються у статтях цього розділу, – це, передусім, поняття «домашнє насильство», «близька людина», «член сім'ї» і «дитина».

Поняття «домашнє насильство» визначається у ст. 4.6.4, а окремі його складові (економічне насильство, емоційна залежність, погіршення якості життя, психологічне страждання) – у відповідних пунктах мінігосарію в ст. 4.6.1. Це визначення ґрунтується на п. «b» ст. 3 Стамбульської конвенції і повною мірою відповідає йому.

За визначенням, наданим у п. 2 ч. 2 ст. 1.4.1 Проекту, близька людина – це *«член сім'ї або інша людина, інтереси якої мають суттєве значення для особи»*. Таким чином, коло членів сім'ї є вужчим за коло близьких людей, останнє включає також й «інших людей, інтереси яких мають суттєве значення для особи». Це поняття є оцінним, не має визначення ні в Проекті КК, ні в інших нормативно-правових актах, і під такими особами варто розуміти: наречених, близьких друзів, родичів, що знаходяться за межами кола членів сім'ї, учителів і наставників по життю тощо. Коло «членів сім'ї» визначене у п. 65 ч. 2 ст. 1.4.1. Це: а) подружжя та їхні діти до досягнення ними повноліття – незалежно від спільного проживання; б) будь-які особи, які спільно проживають, незалежно від перебування в шлюбі, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки (крім прав та обов'язків, які не мають характеру сімейних).

Дитиною, відповідно до п. 11 ч. 2 ст. 1.4.1 Проекту, є *«людина, яка не досягла 18-річного віку на час вчинення кримінального правопорушення нею або щодо неї чи в її присутності»*. До дітей належать: а) малолітня дитина – людина, яка не досягла 14-річного віку; б) неповнолітня дитина (особа) – людина, яка досягла 14-річного віку, але не досягла 18-річного віку.

Низка інших понять (зокрема, «подружжя», «підопічна особа», «усиновитель», «усиновлений») також неодноразово використовуються в статтях цього розділу, їх визначення впливає на окреслення відповідного складу кримінального правопорушення і його відмежування від суміжних. Їхній зміст встановлюється з використанням приписів відповідного галузевого законодавства – цивільного та сімейного.

4.6.3. Основні склади злочинів

Систему кримінальних правопорушень проти сім'ї та дітей становлять:

- 1) домашнє насильство як злочин (ст. 4.6.4) і суміжний з ним склад кримінального проступку (ст. 4.6.15);
- 2) злочини (статті 4.6.5–4.6.8) і кримінальні проступки (статті 4.6.16, 4.6.18) проти прав людини, що знаходиться під опікою чи піклуванням;
- 3) злочин (ст. 4.6.9) і кримінальний проступок (ст. 4.6.19) проти права члена сім'ї чи колишнього подружжя на утримання;
- 4) злочини (статті 4.6.10–4.6.14) і кримінальний проступок (ст. 4.6.17) проти прав дитини.

Коротко розглянемо злочини з кожної групи.

Домашнє насильство є злочином 1 ступеня тяжкості, якщо воно полягало у систематичному застосовуванні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо близької людини чи колишнього подружжя, що спричинило потерпілій людині: 1) фізичні чи психологічні страждання, 2) розлад здоров'я, 3) втрату працездатності, 4) емоційну залежність або 5) погіршення якості її життя (ст. 4.6.4). Це визначення відповідає п. «b» ст. 3 Стамбульської конвенції, з тим лише винятком (як і в чинному КК), що сексуальне насильство виведене з його змісту і завжди підлягає кваліфікації виключно як злочин проти сексуальної свободи чи недоторканості людини. Як уже зазначалося вище, заподіяння під час домашнього насильства іншої шкоди, що є більш тяжкою, ніж суттєва (злочин 1 ступеня тяжкості), вимагатиме кваліфікації за сукупністю з іншими статтями Проекту КК.

Злочини проти прав людини, що знаходиться під опікою чи піклуванням, є двох видів: 1) зловживання опікунськими правами і 2) неналежне виконання обов'язків щодо підопічної людини.

Зловживання опікунськими правами є умисним злочином з матеріальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у використанні прав опікуна чи піклувальника на шкоду підопічній людині, якщо це спричинило такій людині майнову шкоду. Залежно від розміру такої шкоди (див. ст. 1.4.4), диференціюється кримінальна відповідальність за зловживання опікунськими правами, що спричинило суттєву майнову шкоду (ст. 4.6.5 – злочин 1 ступеня тяжкості), значну майнову шкоду (ст. 4.6.6 – злочин 3 ступеня тяжкості) і тяжку майнову шкоду (ст. 4.6.7 – злочин 5 ступеня тяжкості).

Неналежне виконання обов'язків щодо підопічної людини (ст. 4.6.8) може бути вчинене як умисно, так і необережно, але ставлення до його наслідків (тяжка майнова шкода для підопічної особи) для суб'єкта може бути лише необережним. Тільки в цьому разі скоєне підлягатиме кваліфікації за вказаною статтею і визнаватиметься злочином 3 ступеня тяжкості. Якщо ж таким діянням через необережність буде заподіяна значна шкода – скоєне є кримінальним проступком (ст. 4.6.18), а якщо менш тяжка шкода (істотна чи суттєва) – діяння не є кримінальним правопорушенням, але може тягнути інші види юридичної відповідальності. Якщо ж таким діянням буде умисно заподіяна істотна, суттєва, значна чи тяжка майнова шкода підопічному, скоєне підлягатиме кваліфікації як кримінальне правопорушення проти власності.

Злочин проти права члена сім'ї чи колишнього подружжя на утримання – це злісне ухилення від сплати коштів на утримання члена сім'ї чи колишнього подружжя (ст. 4.6.9). Системне тлумачення пунктів 3 і 6 ст. 4.6.1 Проекту КК дає підстави розуміти під «злісним ухиленням від сплати коштів на утримання члена сім'ї» дії чи бездіяльність боржника, що полягають у невиконанні обов'язку щодо сплати коштів на утримання свого члена сім'ї чи колишнього подружжя (зокрема, приховування доходів, зміна місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця), які призвели до виникнення заборгованості зі сплати таких коштів у розмірі, що сукупно становить суму виплат за 6 місяців відповідних платежів. Відповідно до ст. 164 і 165 чинного КК, «поріг» кримінально-караного ухилення від сплати коштів на утримання становить заборгованість за 3 місяці, а за Проектом КК – якщо заборгованість становить суму виплат за 6 і більше місяців – діяння є злочином 1 ступеня тяжкості, а якщо сума перевищує виплати за 2 місяці, але є меншою, ніж виплати за 6 місяців, – діяння є кримінальним проступком (ст. 4.6.19).

Нарешті, *злочини проти прав дитини* – це: розголошення таємниці усиновлення (ст. 4.6.10), незаконна посередницька діяльність щодо усиновлення дитини (ст. 4.6.11), незаконне вивезення дитини віком до 16 років за межі України (ст. 4.6.12), підміна малолітньої дитини (ст. 4.6.13) і невжиття належних заходів щодо чужої малолітньої дитини (ст. 4.6.14). Усі вони є злочинами 1 ступеня тяжкості. Водночас злочини, що передбачені статтями 4.6.10, 4.6.11, 4.6.13, зберігають риси наступності з кримінальними правопорушеннями, передбаченими, відповідно, статтями 168, 169 і 148 чинного КК. Втім стосовно них є й певні новації, які, зокрема, полягають у: відмові від використання в Проекті КК невідомого ні цивільному,

ні сімейному праву поняття «удочеріння»; визнанні кримінально-караним розголошення таємниці усиновлення не тільки всупереч волі усиновителя, а й всупереч волі усиновленої особи; уточненні родового об'єкта і ознак потерпілої особи у випадку підміни дитини тощо. Водночас злочин, передбачений ст. 4.6.12, по суті, є спеціальним і привілейованим складом стосовно злочину, передбаченого ст. 9.3.5 Проекту КК – переміщення особи через державний кордон України. Нарешті, у ст. 4.6.14 криміналізовано діяння, що сьогодні не є кримінально караними, а саме:

- 1) неповідомлення невідкладно органів влади, батьків чи опікунів про знайдену завідомо підкинуту, загублену або таку, що заблукала, малолітню дитину або
- 2) не передача невідкладно цієї дитини органу влади, батькам чи опікуну.

4.6.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів проти сім'ї та дітей, передбачені статтями 4.6.2 і 4.6.3.

Єдиною ознакою, що підвищує на два ступеня тяжкість будь-якого умисного злочину з цього розділу, є вчинення його щодо особливо уразливої особи, тобто малолітньої дитини, вагітної жінки, людини, яка досягла 75-річного віку, або людини з інвалідністю I групи (п. 39 ч. 2 ст. 1.4.1). Звісно, що в тих злочинах, де ознакою основного складу є дитина як потерпіла людина, виключається можливість їх вчинення щодо таких особливо уразливих осіб, як людина, яка досягла 75-річного віку, або людина з інвалідністю I групи (група інвалідності встановлюється лише повнолітнім).

Серед ознак, що підвищують тяжкість умисних злочинів з цього розділу на один ступінь, слід звернути увагу на такі:

- 1) вчинення злочинів, передбачених статтями 4.6.4, 4.6.9 чи 4.6.10, щодо уразливої людини (неповнолітня дитина, людина, яка досягла 70-річного віку, людина з інвалідністю II групи, людина з фізичною чи психічною вадою, що істотно утруднює її життєдіяльність, людина, яка перебуває в матеріальній чи службовій залежності від суб'єкта кримінального правопорушення – п. 60 ч. 2 ст. 1.4.1);
- 2) розголошення таємниці усиновлення (ст. 4.6.10) з використанням медіа чи інформаційної системи;
- 3) вчинення домашнього насильства (ст. 4.6.4) у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння;

- 4) вчинення злочину, передбаченого статтями 4.6.4, 4.6.12 чи 4.6.14, через що виникла безпритульність людини, або передбаченого статтею 4.6.12, з метою зміни громадянства дитини;
- 5) вчинення злочину, передбаченого статтями 4.6.4, 4.6.5–4.6.7, щодо дитини особою, позбавленою батьківських прав.

Крім названих, ст. 4.6.3 Проекту КК передбачає й деякі інші ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь, але вони не є специфічними щодо злочинів, передбачених цим розділом.

4.6.5. Загальна характеристика проступків

Статтею 4.6.15 передбачено відповідальність за домашнє насильство, яке не спричинило наслідків для потерпілої людини, визначених у ст. 4.6.4 Проекту КК.

Також кримінальними проступками, що суміжні з відповідними складами злочинів, є зловживання опікунськими правами, що спричинило підопічній людині істотну майнову шкоду (ст. 4.6.16), неналежне виконання обов'язку щодо підопічної людини, що з необережності спричинило значну майнову шкоду (ст. 4.6.18) й ухилення від утримання члена сім'ї, що призвело до заборгованості за два місяці платежів (ст. 4.6.19).

Нарешті, кримінальним проступком є втягнення дитини у вживання міцних алкогольних напоїв, яке має місце там, де повнолітня особа збула дитині міцний алкогольний напій, набула його для неї або вживала його спільно з нею (ст. 4.6.17).

4.6.6. Особливості застосування окремих положень Загальної частини щодо кримінальних правопорушень, передбачених Розділом 4.6 Проекту КК

Ці особливості полягають у такому:

- за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (статті 4.6.4 і 4.6.15), не призначається штраф як основне покарання, якщо його стягнення може перешкодити засудженому виконати його фінансові зобов'язання перед потерпілою людиною (п. 2 ч. 3 ст. 3.2.4);
- за вчинення багатьох кримінальних правопорушень з цього розділу (передусім, але не виключно, домашнього насильства) можуть бути застосовані обмежувальні засоби, передбачені ст. 3.6.3 Проекту КК.

4.7. Кримінальні правопорушення проти приватності

Однією з основних властивостей людини виступає її приватність, приватне життя. Важливість цієї сфери потребує необхідності її загальноправового регулювання, зокрема й правову охорону. У зв'язку з цим в Особливій частині Проекту КК міститься Книга четверта «Кримінальні правопорушення проти людини», у якій виділено спеціальний Розділ 4.7 «Кримінальні правопорушення проти приватності».

4.7.1. Загальні положення

Конституція України закріпила у Розділі II, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, а права та свободи людини є невідчужуваними та непорушними (статті 3, 21). Приватність – це основоположне право, яке є ключовим для автономії та захисту людської гідності, воно є основою, на якій побудовано багато інших прав людини¹. Приватність, і це визначається й на міжнародному рівні, є кодифікованим основоположним правом людини. Тому право на приватність виділяється в усіх значних міжнародно-правових актах. Так, у ст. 12 Загальної декларації ООН про права людини 1948 року визначено: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте й сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань». Аналогічні положення закріплені у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, ст. 16 Конвенції ООН про права дитини, ст. 14 Конвенції ООН про права робітників-мігрантів та ін.

Чинний КК передбачає кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення проти приватності, але у ньому склади відповідних кримінальних правопорушень необхідним чином не систематизовані та знаходяться у різних розділах Особливої частини.

У науковому плані відповідні дослідження здійснювали: П.П. Андрушко, В.І. Антипов, А.П. Бабій, А.А. Васін, О.П. Горпинюк, Ю.В. Гродецький, В.П. Грובה, О.І. Зінченко, М.В. Мазур, А.Г. Мачковський, С.Я. Лихова, С.Х. Нафієв, І.А. Петрухін, А.В. Савченко, О. Семенюк, О.В. Сосніна, В.І. Тютюгін та ін.

¹ Право на приватність. URL: <https://privacy.khpg.org/1604922460>).

4.7.2. Злочини проти приватності

Кримінально-протиправними діяннями щодо інформації про особисте чи сімейне життя (ст. 4.7.3) вважаються такі, коли особа, яка конфіденційну інформацію про особисте чи сімейне життя іншої людини незаконно: 1) збрала, 2) зберігала, 3) використала або 4) поширила.

Кримінально-протиправним порушенням недоторканності житла або іншого володіння (ст. 4.7.4) вважаються діяння, коли особа, всупереч або з ігноруванням волі власника, законного користувача чи їх уповноваженої особи: 1) проникла до житла або іншого володіння, 2) відмовилася залишити його або 3) отримала доступ до осіб, майна чи інформації, що знаходилися у такому житлі або іншому володінні.

Кримінально-протиправним порушенням таємниці кореспонденції (ст. 4.7.5) вважаються діяння особи, яка поштове відправлення, повідомлення чи розмову іншої людини незаконно: 1) перехопила, 2) підслухала або 3) розголосила їх зміст.

Завершують злочини проти приватності кримінально-правові порушення, пов'язані з розголошенням інформації про стан здоров'я та лікарської таємниці (ст. 4.7.6). Йдеться про діяння особи, яка, будучи зобов'язаною зберігати інформацію про стан здоров'я іншої особи або лікарську таємницю, всупереч або з ігноруванням її волі розголосила таку інформацію чи таємницю.

4.7.3. Ознаки, що підвищують ступінь тяжкості злочинів проти приватності

Розділ 4.7 Проекту КК містить низку ознак, що підвищують тяжкість злочину проти приватності на два ступеня. Ними, як це закріплено у ст. 4.7.1, є вчинення умисного злочину щодо особливо уразливої особи.

Ознаками, що підвищують тяжкість злочину проти приватності на один ступень, як це передбачено у ст. 4.7.2, є вчинення умисного злочину: 1) щодо уразливої людини; 2) щодо близької людини або колишнього подружжя; 3) щодо людини (чи її близької людини) у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах; 4) у складі простої групи; 5) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; 6) передбаченого статтею 4.7.3, з використанням спеціального технічного засобу негласного отримання інформації; 7) передбаченого статтями 4.7.3,

4.7.5–4.7.6, з використанням медіа чи інформаційної системи; 8) з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення.

Визначення термінів «уразлива особа» і «особливо уразлива особа» містяться у пунктах 39 і 60 ч. 1 ст. 1.4.1 Проекту КК.

4.7.4. Проступки проти приватності

Проступком щодо знищення чи приховування конфіденційної інформації щодо людини (ст. 4.7.7) вважаються діяння особи, яка незаконно: 1) не надала іншій людині інформацію про стан її здоров'я, стан здоров'я її дитини чи підопічної людини, або 2) приховала інформацію про причину смерті людини від члена її сім'ї чи іншої фізичної особи, уповноваженої членом сім'ї.

Наступний проступок пов'язаний з незаконним використанням чужого цифрового образу (ст. 4.7.8): його вчинює особа, яка незаконно використала чужий цифровий образ, тобто дані профілю на інформаційній платформі у вигляді візуального або аудіовізуального зображення, що ідентифікують певну людину.

Незаконне обмеження інформаційних прав людини (ст. 4.7.9) полягає у тому, що особа незаконно: 1) обмежила людину в її праві вільно збирати, зберігати, використовувати чи поширювати інформацію, у тому числі праві на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, або 2) встановила цензуру процесу творчості чи результатів творчої діяльності.

В умовах побудови демократичної правової держави дотримання принципу «презумпції невинуватості» є обов'язковою умовою, яка закріплена в основних міжнародно-правових та національних документах. Порушення одного з основних правил дотримання цього принципу визначено як порушення вимог щодо презумпції невинуватості (ст. 4.7.10). Згідно з цією статтею, вчинює проступок публічна службова особа, яка обнародувала ім'я чи іншу інформацію, що дозволяє ідентифікувати людину, про затриману або таку, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення людину, як про винувату, до набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї. Визначення терміна «публічна службова особа» міститься у п. 49 ч. 1 ст. 1.4.1 Проекту КК.

4.8. Кримінальні правопорушення проти свободи світогляду та віросповідання людини

4.8.1. Загальні положення

Стаття 35 Конституції України гарантує кожному право на свободу світогляду і віросповідання, що включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти релігійні культи й обряди, вести релігійну діяльність.

Згідно зі ст. 3 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», «кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати й змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноосібно чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати й вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування у разі визначення громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії».

4.8.2. Злочини проти свободи світогляду та віросповідання людини

Чинний КК передбачає чотири склади злочинів проти свободи світогляду та віросповідання людини, що містяться у Розділі 4.8 «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»: пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178), незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179), перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180), посягання на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181).

На відміну від чинного КК, Проєкт КК включає окремий Розділ 4.8 «Кримінальні правопорушення проти свободи світогляду та віросповідання людини», який містить два склади злочинів – захоплення, утримання або осквернення релігійної споруди чи святині (ст. 4.8.3) і зруйнування чи пошкодження релігійної святині (ст. 4.8.4), та ознаки, що підвищують тяжкість цих злочинів на один ступінь (ст. 4.8.2), а також склади двох кримінальних проступків – порушення права на свободу віросповідання (ст. 4.8.5) і незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 4.8.6).

Проект КК не передбачає такого складу злочину, як посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 чинного КК). Це обумовлено тим, що подібні діяння за Проектом КК підлягають кваліфікації як злочини проти здоров'я людини (статті 4.2.6–4.2.8) з урахуванням ознак, що підвищують тяжкість злочинів на один ступінь, наприклад, вчинення зазначених дій у складі простої групи, шляхом застосування до людини жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження тощо (ст. 4.2.5), а також положень про співучасть у кримінальному правопорушенні (Розділ 2.7).

Проект КК не передбачає і такого складу злочину, як примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду (ч. 2 ст. 180 чинного КК). Такі дії підлягають кваліфікації за ст. 4.4.7 «Примушування» – злочину 3 ступеня тяжкості.

Статті 4.8.3 і 4.8.4 містять склади злочинів, предмети яких майже однакові: у першій – релігійна споруда чи святиня, а в другій – лише святиня, причому в обох випадках – крім культурної цінності або документа Національного архівного фонду (вчинення відповідних діянь щодо останніх кваліфікується за ст. 7.6.9 як вандалізм). Водночас з об'єктивної сторони ці дві статті передбачають різні діяння: у ст. 4.8.3 йдеться про захоплення, утримування або осквернення релігійної споруди чи святині, а у ст. 4.8.4 – про зруйнування чи пошкодження релігійної святині.

Поняття захоплення і осквернення релігійної споруди чи святині у ст. 4.8.3 вживаються в загальноприйнятному сенсі, а визначення утримання релігійної святині містить ст. 4.8.1.

4.8.3. Ознаки, що підвищують ступінь тяжкості злочинів

Серед ознак, які підвищують на один ступінь тяжкість злочинів, передбачених статтями 4.8.3 і 4.8.4, дві традиційні (вчинення злочину у складі простої групи або з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей) і одна специфічна (вчинення злочину із застосуванням зброї або небезпечного предмета). Поняття зброї, небезпечного предмета і застосуванням зброї визначено у ч. 2 ст. 1.4.1.

4.8.4. Проступки

Згідно зі ст. 4.8.5 кримінальний проступок вчиняє особа, яка примушувала іншу людину сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої релігії.

Відповідно до ч. 2 ст. 35 Конституції України, здійснення права на свободу світогляду та віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей, тобто законом можуть бути передбачені правомірні підстави обмеження зазначеного права, зокрема заборона проведення певного релігійного обряду. У зв'язку з цим, згідно зі ст. 4.8.6, особа, яка незаконно перешкодила здійсненню релігійного обряду, визнається такою, що вчинила кримінальний проступок.

4.9. Кримінальні правопорушення проти соціально-економічних прав людини

4.9.1. Загальні положення

У Книзі 4 «Кримінальні правопорушення проти людини» одним з розділів виділено Розділ 4.9 «Кримінальні правопорушення проти соціально-економічних прав людини». Розділ включає в себе шість складів злочинів 1 ступеня тяжкості, а також три склади кримінальних проступків.

Залежно від безпосередніх об'єктів всі кримінальні правопорушення цього розділу можна поділити на такі групи:

- 1) проти житлових прав людини (ст. 4.9.3 «Порушення права на житло»);
- 2) проти трудових прав та прав, пов'язаних з отриманням різного роду соціальних та інших виплат (ст. 4.9.4 «Порушення трудових прав викривача», ст. 4.9.5 «Невиплата заробітної плати», ст. 4.9.6 «Невиплата установленої законом чи договором виплати», ст. 4.9.9 «Порушення права на соціальне забезпечення», ст. 4.9.10 «Перешкоджання участі у страйку»);
- 3) проти права на отримання освіти (ст. 4.9.7 «Обмеження права на отримання загальної середньої освіти»);
- 4) проти права на користування загальними матеріальними благами народу та об'єктами державної чи комунальної власності (ст. 4.9.8 «Порушення права на користування об'єктом права власності народу», ст. 4.9.11 «Порушення права на користування об'єктом державної чи комунальної власності»).

Більшість кримінальних правопорушень цього розділу сформульовані як формальні склади з урахуванням особливостей заподіяння шкоди об'єкту, яка, як правило, є настільки очевидною від

вчинення самого лише діяння, що її конкретизація серед ознак об'єктивної сторони складу є зайвою.

4.9.2. Ознаки, що підвищують ступінь тяжкості злочинів

Розділ розпочинається переліком ознак, які підвищують ступінь тяжкості злочину на два ступеня чи на один ступінь.

У ст. 4.9.1 до ознак, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня, віднесено вчинення умисного злочину щодо особливо уразливої людини (її визначення міститься у п. 40 ч. 2 ст. 1.4.1). Браховуючи соціально-правовий статус вказаних осіб, обмеження їх соціально-економічних прав може призвести до непередбачуваних трагічних наслідків для їх повсякденного життя, коло яких неможливо навіть чітко окреслити.

У ст. 4.9.2 перелічені ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь, до яких належать вчинення умисного злочину: 1) щодо уразливої людини; 2) передбаченого статтею 4.9.3, щодо близької людини або колишнього подружжя; 3) передбаченого статтями 4.9.3 чи 4.9.8, щодо людини (чи близької їй людини), у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах; 4) передбаченого ст. 4.9.4, щодо самотнього батька, матері або особи, яка їх замінює, що виховує дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю; 5) у складі простої групи; 6) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; 7) передбаченого ст. 4.9.3, що спричинило позбавлення людини можливості понад сім днів користуватися своїм житлом.

4.8.3. Злочини й проступки проти соціально-економічних прав людини

У диспозиції ст. 4.9.3 *«Порушення права на житло»* серед ознак об'єктивної сторони складу передбачено лише одну – діяння, яке полягає в незаконному позбавленні власника чи законного користувача можливості користуватися житлом. Відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 1.4.1, під житлом потрібно розуміти будь-яке приміщення, призначене для постійного чи тимчасового проживання в ньому людини, а також всі складові частини такого приміщення. Недоторканність житла є конституційним правом особи, обмеження якого, за загальним правилом, може відбуватися лише за рішенням суду. У ст. 4.9.3 не деталізовано, у яких саме діяннях може відбуватися позбавлення права користуватися житлом, адже конкретний перелік таких діянь не є вичерпним і, залежно від кожної ситуації, може бути різним.

Може йтися про примусове виселення, про відмову третьої особи виконати законну вимогу власника чи користувача залишити житло, незаконне проведення обшуку чи інших процесуальних дій, незаконне відключення від електро-, водо- чи газопостачання, фізичне блокування доступу до житла тощо.

Чинне законодавство, яке стосується запобігання та протидії корупції, передбачає особливий статус так званих викривачів корупції. Так, Законом «Про запобігання корупції» у розділі VIII «Захист викривачів» визначено вимоги щодо віднесення особи до викривача корупції, гарантії захисту викривачів, забезпечення умов для здійснення повідомлення інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень чи інших порушень цього Закону. Викривач – це особа, яка надає достовірну інформацію про корупційне правопорушення, якщо ця інформація стала їй відома під час її трудової, професійної, господарської, громадської діяльності. Практика свідчить про неодноразові випадки, коли такого роду викривачі згодом наражаються на негативний вплив з боку адміністрації тих підприємств, установ чи організацій, де вони фактично працюють. Звісно, що, окрім безпосереднього порушення прав конкретного викривача, така ситуація негативно впливає на колектив, створюючи атмосферу залякування й виключення випадків повідомлення про корупцію у майбутньому.

Саме тому в Проекті КК виділено статтю 4.9.4, яка спрямована на **охорону трудових прав викривачів корупції**. Передбачено відповідальність службової особи, яка обмежила трудові права викривача або його близької особи у зв'язку з повідомленням ним про вчинення іншою особою корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення, а саме незаконно: 1) звільнила з роботи чи примусила до звільнення, 2) притягнула до дисциплінарної відповідальності, 3) здійснила переведення чи переміщення, 4) погіршила умови праці, 5) відмовила у призначенні на іншу посаду чи відсторонила від посади, 6) зменшила заробітну плату (винагороду), 7) позбавила права підвищити кваліфікацію (пройти перепідготовку), 8) позбавила права на відпочинок, 9) використала працю жінки чи дитини на небезпечній для її здоров'я роботі або 10) відмовила в оформленні чи продовженні з ним (нею) трудових відносин.

Суб'єкт цього злочину спеціальний – службова особа, яка з використанням наданих повноважень обмежує трудові права викривача. Вчинення вказаних діянь загальним суб'єктом навряд чи є можливим, адже впливати на трудові права інших особа, яка не наділена спеціальними повноваженнями, не здатна. З урахуванням положень, які стосуються правової визначеності, диспозиція цієї

кримінально-правової норми викладена максимально казуїстично щодо переліку діянь, які входять до ознак об'єктивної сторони цього складу злочину. Звісно, що в цьому відношенні є й інший бік цієї проблеми, який стосується питання, а як бути у випадках, коли діяння, що обмежують трудові права викривача, не будуть безпосередньо охоплюватися тими діяннями, які передбачені диспозицією цієї статті? У таких випадках кваліфікація діянь особи може, за наявності для цього підстав, відбуватися за іншими статтями КК.

До проступків у сфері порушення інших трудових прав належить **незаконне перешкоджання іншій людині взяти участь у страйку** (ст. 4.9.10).

У ст. 43 Конституції України закріплено право кожної особи на працю, яке виключає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. Передбачено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

З урахуванням того, що право на своєчасну винагороду за працю є гарантованим конституційним правом особи, логічним є те, що загальною нормою, яка стосується порушень трудових прав усіх без винятку працівників, які працюють на підставі трудового договору, є **безпідставна не виплата заробітної плати** (ст. 4.9.5). Диспозицією цієї статті передбачено кримінальну відповідальність керівника юридичної особи або фізичної особи-підприємця, який не виплатив працівникові заробітну плату (винагороду) у тримісячному чи більшому розмірі. Цей склад злочину не є новим для вітчизняного кримінального законодавства. Щоправда, в Проекті КК відбувається звуження сфери криміналізації порівняно з чинним КК з урахуванням збільшення суми не виплаченого заробітку як ознаки відповідного складу. Для наявності цього складу злочину потрібно, щоб загальна сума неотриманої платні сумарно (не обов'язково підряд протягом трьох місяців) дорівнювала законному тримісячному заробітку працівника. До цієї суми зараховуються всі надбавки і премії, які належать відповідному працівникові за відповідний період. Враховуючи, що формою діяння у цьому випадку є бездіяльність особи, умовами кримінальної відповідальності є: 1) наявність правового обов'язку суб'єкта вчинити відповідну виплату і 2) наявність реальної можливості вчинити відповідну виплату. Звісно, що у випадках, коли не виплата заробітної плати відбулася з причин, які не залежали від волі винного, склад злочину виключається.

У Проекті КК статті Особливої частини вже не містять вказівок на особливі умови звільнення від кримінальної відповідальності за

вчинення певних злочинів у випадку так званої позитивної посткримінальної поведінки. Усі підстави для звільнення від покарання, його призначення чи відбування перенесено до Загальної частини Проекту КК. І у разі добровільної виплати заборгованості працівнику, до винної особи може бути застосована ст. 3.4.2, яка передбачає можливість непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення.

Подібною за своєю суттю, але іншою з урахуванням правової природи виплат є ст. 4.9.6, в якій передбачено кримінальну відповідальність службової особи за **невплату людині стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом чи договором виплати**, що має бути виплачена на регулярній основі, у тримісячному чи більшому розмірі. Наявність окремої норми у цьому випадку зумовлена іншим видом безпосереднього об'єкта, яким є не трудові відносини у сфері належної оплати праці, а різновиди відносин соціального забезпечення людини, коли йдеться про виплати на відносно періодичній основі. Суб'єкт цього складу злочину також є спеціальним – це службова особа, яка зобов'язана нараховувати та (або) здійснювати відповідні виплати. Сума неотриманої виплати, як і в попередньому складі, становить розмір тримісячного утримання. Для кримінальної відповідальності так само не має значення, виникла заборгованість протягом трьох місяців підряд чи протягом більш тривалого строку, але у менших частинах. На відміну від чинного КК, в диспозиції названих статей не міститься вказівки на форму вини особи, адже в Проекті КК зафіксоване загальне правило – всі кримінальні правопорушення є умисними, якщо спеціально не обумовлено іншої форми вини. У випадку добровільної виплати заборгованості до винної особи також може бути застосована ст. 3.4.2, яка передбачає можливість непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення.

До проступків у цій сфері належить **незаконна відмова людині в призначенні їй соціальної виплати чи зменшення її розміру** або припинення надання людині соціальної послуги, якщо такі діяння вчинені службовою особою (ст. 4.9.9 «Порушення права на соціальне забезпечення»).

Відповідно до ст. 53 Конституції України кожен має право на освіту, водночас повна загальна середня освіта є обов'язковою. На жаль, дедалі частіше трапляються випадки, коли в школах відбуваються не передбачені законодавством певні форми так званих вступних випробувань чи «благодійних внесків», які є штучною перепорою для отримання освіти в певному навчальному закладі.

Протидіяти таким випадкам призначена ст. 4.9.7 **«Обмеження права на отримання загальної середньої освіти»**. У диспозиції норми передбачено відповідальність службової особи, яка незаконно: 1) відмовила у зарахуванні дитини до закладу загальної середньої освіти або 2) відрахувала її з такого закладу. Мотиви вчинення відповідних діянь не впливають на кваліфікацію. Незаконна відмова у зарахуванні або незаконне відрахування з закладу вищої освіти може, за наявності для того підстав, кваліфікуватися за іншими статтями Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за порушення рівноправності та політичних прав або порушення порядку чи доброчесності публічної служби тощо.

Згідно зі ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. У ст. 4.9.8 **«Порушення права на користування об'єктом права власності народу»** передбачено відповідальність за перешкоджання вказаним конституційним правам людини, а саме за: 1) порушення права на безперешкодний чи безоплатний доступ до узбережжя моря, морської затоки, лиману чи острова у внутрішніх морських водах у межах пляжної зони або до берега річки, водойми чи острова для загального природокористування або 2) створення перешкод у праві користування відповідно до закону природним ресурсом.

Проступком у цій сфері є **незаконне перешкоджання в користуванні людиною об'єктом права державної чи комунальної власності** (ст. 4.9.11).

4.10. Кримінальні правопорушення проти виборчих прав та референдумного права

У Розділі 4.10 Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти виборчих прав та референдумного права» міститься 19 складів кримінальних правопорушень, 11 з яких віднесені до категорії злочинів 3 ступеня тяжкості, а вісім – до проступків.

Порівняно з чинним КК у Проекті КК в основному збережено (відтворено) змістовно, але у зміненому виді з конкретизацією окремих ознак, редакційними й граматичними уточненнями положень статей 157, 158, 158-1, 158-2, 158-3, 159, 159-1 і 160 чинного КК. Нових статей, які були б невідомі чинному КК, у Розділі 4.10

немає. Робоча група врахувала, що вказані статті КК викладено в редакції Закону № 805-IX від 16 липня 2020 року щодо вдосконалення виборчого законодавства, який прийнято після прийняття Виборчого кодексу України, і в них враховано положення цього Закону. Пізніше зміни було внесено лише до санкцій частин 1, 2 і 3 ст. 159-1 шляхом доповнення їх альтернативним покаранням у виді пробаційного нагляду. Робочою групою також враховані положення Закону «Про всеукраїнський референдум».

4.10.1. Об'єкт і предмет кримінальних правопорушень проти виборчих прав та референдумного права

Назва Розділу 4.10 визначає і родовий об'єкт цієї групи кримінальних правопорушень – виборчі права та референдумне право. Термін «виборче право» вживається у множині, а термін «референдумне право» – в однині. Обумовлено це тим, що в Україні проводиться три види виборів – вибори Президента України, вибори народних депутатів України і місцеві вибори (вибори депутатів Верховної Ради АРК, обласних, районних, сільських, селищних, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів), порядок підготовки та проведення яких регулюється Виборчим кодексом України від 19 грудня 2019 року, і один вид референдумів – всеукраїнський референдум, порядок організації та проведення якого регламентується Законом «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 року.

Останні вибори Президента України, народних депутатів України і місцеві вибори у 2019 році проводились згідно із законами «Про вибори Президента України» в редакції Закону від 18 березня 2004 року, «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року та «Про місцеві вибори» від 2 грудня 2015 року, які визнані такими, що втратили чинність у зв'язку з прийняттям Виборчого кодексу України, крім їх положень, зазначених у пункті 2 Прикінцевих та перехідних положень Виборчого кодексу України.

Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» від 5 лютого 2015 року передбачено можливість проведення місцевого референдуму, під яким розуміється форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відома місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування. Цим же Законом визначаються і питання, які можна виносити на місцевий референдум, його предмет. Крім того, можливість проведення місцевих референдумів допускають Конституція України і Закон «Про державний реєстр виборців».

У ст. 4.10.1 дається визначення термінів, вжитих у цьому розділі: *виборча документація, документація референдуму, предмети непрямого підкупу.*

4.10.2. Основні склади кримінальних правопорушень проти виборчих прав та референдумного права

У Проєкті КК сформульовано склади 11 злочинів 3 ступеня тяжкості:

- перешкоджання здійсненню виборчих прав або референдумного права (ст. 4.10.4);
- незаконний вплив на члена виборчої комісії, комісії з референдуму (ст. 4.10.5);
- подання до Державного реєстру виборців неправдивих відомостей або втручання в його роботу (ст. 4.10.6);
- незаконне фінансування політичної партії або передвиборчої агітації чи агітації референдуму (ст. 4.10.7);
- прийняття пропозиції або одержання хабара суб'єктом виборчого процесу чи процесу референдуму (ст. 4.10.8);
- пропозиція або надання хабара суб'єкту виборчого процесу чи процесу референдуму (ст. 4.10.9);
- дії з виборчими бюлетенями чи бюлетенями для голосування на референдумі (ст. 4.10.10);
- фальшування виборчої документації, документації референдуму (ст. 4.10.11);
- знищення, пошкодження чи приховування виборчих бюлетенів, бюлетенів для голосування на референдумі або заволодіння ними (ст. 4.10.12);
- знищення, пошкодження або приховування печатки виборчої комісії чи комісії з референдуму, виборчої скриньки, виборчої документації чи документації референдуму або заволодіння ними (ст. 4.10.13);
- знищення, пошкодження або приховування виборчої документації чи документації референдуму після проведення виборів чи референдуму (ст. 4.10.14).

У названих статтях збережено (відтворено) з деякою конкретизацією й уточненнями положення складів злочинів, що сформульовані, відповідно, у ч. 1 ст. 157, ч. 4 ст. 157, ч. 1 ст. 158, ч. 2 ст. 159-1, ч. 1 ст. 160, ч. 2 ст. 160, ч. 1 ст. 158, ст. 158-3, ч. 3 ст. 158-1, ч. 3 ст. 158-3, ч. 1 ст. 158-2 КК.

У підрозділі 2 цього розділу сформульовано склади восьми кримінальних правопорушень, віднесених до категорії проступків.

Проступками визнаються такі порушення виборчих прав та референдумного права громадян:

- перешкоджання участі у виборчому процесі чи процесі референдуму (ст. 4.10.15);
- саботаж роботи виборчої комісії чи комісії з референдуму (ст. 4.10.16);
- голосування більше одного разу під час виборів чи референдуму (ст. 4.10.17);
- незаконна участь у голосуванні на виборах або референдумі (ст. 4.10.18);
- незаконне підписання протоколу членом виборчої комісії, комісії з референдуму (ст. 4.10.19);
- розголошення таємниці голосування (ст. 4.10.20);
- подання недостовірних відомостей у звіті політичної партії (ст. 4.10.21);
- передвиборча агітація, поєднана з непрямим підкупом виборців (ст. 4.10.22).

У цих статтях відтворено із суттєвими змістовними уточненнями і конкретизацією окремих ознак складу кримінальних правопорушень, сформульованих у ч. 1 ст. 157, ч. 5 ст. 157, ч. 3 ст. 158-1, ч. 1 ст. 158-3, ст. 159, ст. 159-1, ч. 3 ст. 160 КК.

Виборчим кодексом (ч. 6 ст. 57) забороняються проведення передвиборчої агітації або надання виборцям, закладам, установам, організаціям грошей, подарункових сертифікатів, продуктів харчування та спиртних напоїв, товарів (крім матеріалів передвиборчої агітації, виготовлених за рахунок виборчого фонду, що містять візуальні зображення партійної символіки та брендування виборчої компанії, згадування імені або зображення кандидата, який балується на виборах, такі як плакати, листівки, календарі, блокноти, ручки, запальнички, сірники, значки, бейджі, USB-флешки, вимпели, прапори, книги, пакети, футболки, кепки, шарфи, парасолі та інші матеріали передвиборчої агітації, вартість яких не перевищує 6% неоподаткованого мінімуму доходів громадян), пільг, переваг, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних та нематеріальних активів, зокрема, від імені благодійних організацій, засновниками або членами яких є кандидат (кандидати), партія (місцева організація партії), та інших благодійних організацій, що супроводжується закличками або пропозиціями голосувати чи не голосувати за певного кандидата (кандидатів), партію (місцеву організацію партії) або згадуванням імені кандидата, назви партії (місцевої організації партії), символіки партії. Приблизно такі ж заборони щодо проведення агітації

всеукраїнського референдуму містяться у ч. 7 ст. 100 Закону «Про всеукраїнський референдум».

Проведення такої агітації вважається підкупом (непрямим підкупом) виборців. За передвиборчу агітацію, поєднану з непрямим підкупом виборців, передбачено відповідальність у ст. 4.10.22 Проєкту КК.

Статтею 4.10.8 передбачено відповідальність за прийняття пропозиції або одержання виборцем, учасником референдуму, членом виборчої комісії чи комісії з референдуму, кандидатом або офіційним спостерігачем для себе чи іншої особи хабара за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним своїх прав, права на участь у референдумі або права на участь у виборчому процесі чи процесі референдуму. Суб'єктом цього злочину є виборець, учасник референдуму, член виборчої комісії чи комісії з референдуму, кандидат або офіційний спостерігач. Такі особи не є публічними службовими особами, вони є суб'єктами виборчого процесу та процесу всеукраїнського референдуму.

Статтею 4.10.9 передбачено відповідальність за пропозицію або надання хабара суб'єкту виборчого процесу чи процесу референдуму. Виборець – це громадянин України, який є дієздатним і має право голосу (частини 2, 3 ст. 7 Виборчого кодексу України), а учасник всеукраїнського референдуму – громадянин України, який має право голосу у референдумі (ч. 2 ст. 273 КАСУ). У Законі «Про всеукраїнський референдум» учасник всеукраїнського референдуму іменується виборцем. У разі прийняття Закону «Про місцеві референдуми» суб'єктом злочину будуть визнаватися і учасники місцевих референдумів.

Предметом цього злочину є хабар, визначення якого міститься у ст. 1.4.1 Проєкту КК.

4.10.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

У ст. 4.10.2 визначено ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня. Такими ознаками є вчинення умисного злочину: 1) з використанням службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище; 2) передбаченого статтями 4.10.4–4.10.6, що завідомо спричинило визнання голосування на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму недійсним або неможливість проведення підрахунку голосів чи встановлення результатів голосування на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму, або неможливість встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому

окрузі чи окрузі з референдуму, або неможливість встановлення результатів виборів чи референдуму.

У ст. 4.10.3 визначаються ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь. Такими ознаками є вчинення умисного злочину: 1) передбаченого статтями 4.10.11, 4.10.13 чи 4.10.14, щодо протоколу про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі або протоколу про результати виборів чи референдуму; 2) у складі простої групи; 3) передбаченого статтями 4.10.4 чи 4.10.5, з використанням службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей членом виборчої комісії або комісії з референдуму, уповноваженим представником кандидата на пост Президента України, представником партії, представником суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму у ЦВК, уповноваженою особою політичної партії, представником політичної партії у виборчій комісії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, членом ініціативної групи референдуму, кандидатом чи довіреною особою кандидата; 4) передбаченого ст. 4.10.6, з використанням медіа чи інформаційної системи.

4.11. Кримінальні правопорушення проти рівноправності та політичних прав

У Розділі 4.11 Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти рівноправності та політичних прав» міститься вісім статей, у трьох з яких повністю відтворено положення статей 161, 340, 170 чинного КК, ще у трьох (статті 4.11.4, 4.11.6, 4.11.7) частково відтворено положення статей 161 та 436-2 чинного КК, а в інших п'яти статтях сформульовано склади кримінальних правопорушень, аналогів яких у чинному КК немає.

4.11.1. Нові склади кримінальних правопорушень проти рівноправності та політичних прав

Новими, відсутніми у чинному КК, є склади кримінальних правопорушень, сформульовані у статтях 4.11.8, 4.11.9, 4.11.10, 4.11.11, 4.11.15 Проекту КК.

Статтю 4.11.8 передбачається відповідальність за утворення або діяльність заборонених політичних партій та громадських об'єднань. Заборона утворення, діяльності політичних партій та громадських об'єднань, керування ними, залежно від програмних цілей їх діяльності, міститься у ст. 37 Конституції України. Нею також не допускається створення і діяльність організаційних

структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах та організаціях.

Наведені положення ч. 1 ст. 37 Конституції України відтворено у Законі «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року та у Законі «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року. Саме за такі дії спочатку і була передбачена відповідальність у ст. 4.11.8 Проекту КК в редакції станом на 31 січня 2022 року. Однак після введення воєнного стану на території України в ці закони було внесено зміни, які суттєво збільшили перелік видів політичних партій та громадських об'єднань, утворення і діяльність яких забороняються залежно від цілей їх утворення і діяльності. Враховуючи зміни у регулятивному законодавстві, текст ст. 4.11.8 Проекту КК уточнено – в ній криміналізовано утворення політичних партій чи громадських об'єднань або керівництво діяльністю політичної партії чи громадського об'єднання, утворення й діяльність яких забороняються законом (такими законами є Конституція України, Закон «Про політичні партії в Україні» та Закон «Про громадські об'єднання»).

Новими є також склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 4.11.5 «Дискримінація», ст. 4.11.9 «Обмеження свободи пересування чи прав громадянства» і ст. 4.11.12 «Обмеження місця перебування».

Статтю 4.11.5 криміналізовано дії, відповідальність за які передбачена у ч. 1 ст. 161 чинного КК. У цілому ст. 4.11.5 передбачає відповідальність особи, яка прямо чи опосередковано з мотиву належності людини до певної соціальної групи за певними ознаками: 1) обмежила чи порушила її передбачене законом або міжнародним договором право, або 2) незаконно встановила для людини прямі чи непрямі привілеї.

Заборона дискримінації передбачена ст. 1 Протоколу № 12 до КЗПЛ, згідно з якою здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою; ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою із зазначених ознак.

Загальне визначення поняття дискримінації міститься у Законі «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами й свободами в будь-якій формі, встановленій цим законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону). Водночас у Законі дається визначення понять «непряма дискримінація» та «пряма дискримінація».

Стаття 4.11.9 Проекту КК передбачає відповідальність за обмеження свободи пересування чи прав громадянства, а ст. 4.11.12 – за видворення людини з обраного місця перебування, доступ до якого не заборонений.

Стаття 33 Конституції України гарантує кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Положення цієї статті конкретизуються у Законі «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 року: у ньому дається визначення термінів «свобода пересування», «вільний вибір місця проживання чи перебування», «місце перебування», «місце проживання», визначаються загальні підстави законності перебування на території України іноземців та осіб без громадянства, підстави та види обмеження свободи пересування та обмеження вільного вибору місця проживання. Таким чином, обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання можуть бути й законними, якщо вони встановлюються законом, зокрема, в умовах воєнного і надзвичайного стану. Законом «Про правовий режим воєнного стану» встановлено, що в умовах воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військово командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів АРК, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини й громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених Указом Президента України «Про введення воєнного

стану», такі заходи правового режиму воєнного стану: встановлювати у порядку, визначеному КМУ, особливий режим в'їзду та виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; встановлювати у порядку, визначеному КМУ, заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; проводити евакуацію населення у разі виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій у безпечні райони); забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку, змінювати місце проживання (місце перебування) без відповідного дозволу.

4.11.2. Традиційні склади кримінальних правопорушень проти рівноправності та політичних прав

У ст. 4.11.4 Проекту КК передбачено відповідальність особи, яка розпалювала чи пропагувала національну, расову або релігійну ворожнечу, ненависть або ворожнечу чи ненависть за ознакою належності до певної соціальної групи, принижувала національну честь чи гідність, ображала почуття людини у зв'язку з її приналежністю до певної раси чи за релігійними переконаннями, – тобто частково відтворено положення ст. 161 КК. Крім того, у цій статті передбачено відповідальність за: публічне виправдовування, заперечування або явне применшування злочину геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів, як вони визначені у статтях 6 та 8 Римського статуту МКС, спрямовані проти групи людей або члена такої групи, яка визначається за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, родового або національного чи етнічного походження, або злочинів, як вони визначені у статті 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу від 8 серпня 1945 року, спрямованих проти групи осіб або члена такої групи, яка визначається за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, родового або національного чи етнічного походження (ці діяння подібні до описаних у ст. 436-2 чинного КК).

У статтях 4.11.6 і 4.11.7 Проекту КК злочинами визнаються: перешкодження організації або проведенню мирного зібрання шляхом насильства чи погрози й незаконне перешкодження створенню, рестрації чи діяльності політичної партії або неурядової організації чи членство людини в ній або примушування людини до вступу в таке об'єднання шляхом застосування насильства чи погрози щодо неї або близької людини (у чинному КК це, відповідно, статті 340 і 170).

Криміналізація діянь, зазначених у статтях 4.11.6, 4.11.7, 4.11.8, 4.11.9 Проекту КК, обумовлена тим, що Конституцією України

проголошено й гарантовано права: збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи й демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39); свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом, а також право громадянина України в будь-який час повернутися в Україну (ст. 33); рівність у конституційних правах і свободах та рівність перед законом усіх громадян; заборона привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24). Згідно зі ст. 25 Конституції України, громадянин України не може бути позбавлений громадянства й права змінити громадянство, не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Підстави й порядок набуття та припинення громадянства України визначаються Законом «Про громадянство України».

Статтею 4.11.10 Проекту КК передбачено відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, тобто відповідальність особи, яка перешкождала законній професійній діяльності журналіста шляхом насильства або погрози його застосування, вилучення зібраних, підготовлених журналістом матеріалів та інші дії. У цій статті відтворені положення ст. 171 КК. Цей злочин віднесено до злочинів 1 ступеня тяжкості. Інші зі згадуваних злочинів є злочинами 3 ступеня тяжкості. У розділі також сформульовано склади кримінальних правопорушень, які є проступками: ст. 4.11.11 передбачено відповідальність за створення організаційної структури політичної партії в державному органі або керування нею, а ст. 4.11.12 – за обмеження місця перебування (видворення іншої людини з обраного нею місця перебування, доступ до якого не заборонений законом, договором, адміністративним актом чи рішенням суду).

У ст. 4.11.1 дається визначення термінів «мирне зібрання» та «регіональна належність».

4.11.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

У ст. 4.11.2 визначено ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня. Ними є вчинення умисного злочину, передбаченого статтями 4.11.4 чи 4.11.5, щодо особливо уразливої людини, а також будь-якого умисного злочину, передбаченого статтями цього розділу, з використанням службових повноважень чи пов'язаних

із ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище.

У ст. 4.11.3 передбачено ознаки, що підвищують тяжкість злочинів на один ступінь. Ними є вчинення будь-якого умисного злочину, передбаченого статтями цього розділу, у складі простої групи або з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей, а також умисного злочину, передбаченого статтями 4.11.4 чи 4.11.5, щодо уразливої людини або з використанням медіа чи інформаційної системи, або в особливий період чи в умовах надзвичайного стану.

РОЗДІЛ 5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПУБЛІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

5.1. Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей

Розділ 5.1 Проекту КК об'єднує кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я, шкідливість яких полягає в тому, що порушення норм і правил, встановлених під час здійснення медичної і фармацевтичної діяльності, а також санітарно-протиепідемічних норм є небезпечними для життя й здоров'я невизначеного кола людей. Саме за цією ознакою кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я відрізняються від злочинів проти життя людини й кримінальних правопорушень проти здоров'я людини.

Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я в Розділі 5.1 Проекту КК умовно можна розділити на такі групи:

- 1) корупційні кримінальні правопорушення у сфері охорони здоров'я людей;
- 2) незаконна медична й фармацевтична діяльність;
- 3) порушення санітарно-протиепідемічних та інших правил безпеки у сфері обігу продукції;
- 4) кримінальні правопорушення у сфері біоетики й біомедицини.

5.1.1. Корупційні кримінальні правопорушення у сфері охорони здоров'я людей

До корупційних злочинів у сфері охорони здоров'я належать пропозиція або надання хабара за просування медичної продукції (ст. 5.1.5), одержання, прохання або вимагання хабара за просування медичної продукції (ст. 5.2.6); корупційним проступком у цій сфері є порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 5.1.16). Чинний КК в окремій статті передбачає лише порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184 КК), інші положення щодо корупційних злочинів у сфері охорони здоров'я є новелою Проекту КК.

Необхідність виділення в окремі склади злочинів хабарництва у сфері охорони здоров'я обумовлена широким розповсюдженням незаконного просування медичної продукції за винагороду. В українських реаліях таке просування здійснюється: 1) як оплата медичному працівнику від представника фармацевтичної компанії за призначення пацієнтам саме певного лікарського засобу, за що медичний працівник отримує відсоток від вартості цього лікарського засобу (як правило, 5–10%) або безоплатні поїздки на відпочинок під виглядом проведення семінарів тощо; 2) як винагорода від виробника медичної продукції кінцевому бенефіціарному власнику чи іншій уповноваженій особі суб'єкта господарської діяльності, що здійснює оптову або роздрібну торгівлю такою продукцією за так званими маркетинговими договорами, а фактично за згоду реалізовувати цю продукцію, рекомендувати її в аптеках споживачу тощо (щодо лікарських засобів така винагорода в середньому становить 40–60% їх вартості). Як наслідок, пацієнтам призначаються або рекомендуються лікарські засоби, яких вони часто не потребують, окремі доброчесні іноземні виробники не можуть увійти на український ринок, а ціни на медичну продукцію для вітчизняних споживачів завищені з урахуванням корупційної складової¹.

У Проєкті КК ст. 5.1.5 містить положення щодо **пропозиції або надання хабара за просування медичної продукції**, а ст. 5.1.16 – **одержання, прохання або вимагання хабара за просування медичної продукції**. Такий хабар має бути наданий або одержаний саме за *просування медичної продукції, тобто призначення чи рекомендацію такої продукції пацієнту або оптову чи роздрібну торгівлю нею* (п. 4 ст. 5.1.1).

Поняття медичної продукції через його суперечливість у чинному законодавстві про охорону здоров'я Робоча група вирішила

¹ Гуторова Н.О. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення у сфері охорони здоров'я. *Кримінально-правова протидія корупції у війсьній та повоєнній Україні: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 24 листопада 2023 року* / редкол. Ю. А. Пономаренко та ін. Харків: Право. 2024. С. 41-45; Гуторова Н.О. Правові засоби запобігання корупції у сфері надання медичної допомоги. *Медичне право України: історичні аспекти, новітні тенденції та перспективи розвитку*. Збірник статей наукових читань, присвячених пам'яті Гладуна Зіновія Степановича. Львів. Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2022. С. 30-33; Гуторова Н.О. Незаконна винагорода під час просування медичної продукції як прояв приватної корупції в фармації. *Аптека*. № 25 (1296) 28 червня 2021 року. URL: <https://www.apteka.ua/article/599889>; Gutorova N., Pashkov V, Soloviov O. LEGAL MEANS OF ENSURING COMPETITION IN PHARMACY. *Wiad Lek*. 2020;73(12 cz 2):2701-2708; Gutorova N, Soloviov O, Olejnik D. Improper healthcare marketing: German and Ukrainian experience in prevention. *Wiad Lek*. 2019;72(12 cz 2):2404-2409.

визначити в п. 1 ст. 5.1.1 шляхом перелічення певних видів такої продукції.

Порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 5.1.16) є проступком, що полягає у діях медичного працівника, який, маючи обов'язок та можливість надати безоплатну медичну допомогу, звернувся з проханням або вимогою оплатити таку допомогу, а саме: 1) сплатити кошти, у тому числі благодійний чи членський внесок, або надати товар, послугу чи виконати роботу на користь певної особи як умову надання медичної допомоги, 2) набути необхідну для лікування медичну продукцію, 3) сплатити кошти за проведення медичного дослідження або 4) пройти таке дослідження у закладі охорони здоров'я, який здійснює його за плату.

На відміну від ст. 184 чинного КК, у Проекті КК Робоча група вирішила конкретизувати, у чому саме полягає порушення права на безоплатну медичну допомогу, і не обмежувати таке порушення лише державними або комунальними закладами охорони здоров'я. Останнє пов'язане з тим, що, відповідно до Закону «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року, за програмами державних гарантій медичного обслуговування населення медична допомога може надаватися закладами охорони здоров'я будь-якої форм власності, що уклали договори з Уповноваженим органом, яким є Національна служба здоров'я України.

5.1.2. Незаконна медична й фармацевтична діяльність

Незаконна медична й фармацевтична діяльність, на думку розробників Проекту КК, являє собою правопорушення, яке в силу специфіки такої діяльності є небезпечним для життя й здоров'я людини.

Діяльність у сфері охорони здоров'я без належного дозволу (ст. 5.1.7) має місце у випадках, коли особа без належного дозволу здійснювала діяльність у сфері охорони здоров'я з: 1) медичної практики, 2) виготовлення чи виробництва лікарського засобу, 3) ввезення в Україну лікарського засобу з метою його продажу або 4) продажу лікарського засобу. Ці види діяльності, відповідно до Закону «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року, належать до тих, які підлягають ліцензуванню.

Чинний КК у ст. 138 передбачає караність лише незаконної лікувальної діяльності, яка здійснюється без спеціального дозволу особою, яка не має належної медичної освіти, і лише за умови, що це спричинило тяжкі наслідки для хворого. На думку членів Робо-

чої групи, сам факт здійснення без належного дозволу діяльності у сфері охорони здоров'я має бути визнаним як злочин. Особливої уваги заслуговує і необхідність протидіяти незаконній діяльності з ввезення в Україну з метою продажу та продажу лікарських засобів, яка зараз є надзвичайно поширеною з використанням можливостей онлайн-торгівлі. Через незаконні мережі в Україну завозяться й реалізуються пацієнтам лікарські засоби, які є небезпечними для життя й здоров'я через грубі порушення правил транспортування й зберігання, а також не зареєстровані в Україні лікарські засоби, безпечність яких є сумнівною¹.

Ще одним видом незаконної діяльності у сфері охорони здоров'я є **підроблення медичної продукції та поводження з нею** (ст. 5.1.8), що має місце у випадках, коли особа підроблену медичну продукцію: 1) виготовила, 2) набула, 3) зберігала, 4) переміщувала, 5) збула або 6) використала під час надання медичної послуги.

У Проекті КК визначено поняття медичної продукції (п. 1 ст. 5.1.1), а також підробленої медичної продукції (п. 3 ст. 5.1.1). До останньої належить *медична продукція, щодо якої здійснене підроблення її: а) ідентичності, б) пакування, в) маркування, г) назви, д) складу, е) джерела походження, у тому числі даних про виробника, державу виробництва, державу походження чи державу, в якій зареєстрований власник маркетингового дозволу на медичне застосування, або є) історії створення, зокрема даних чи документів про використанні шляхи поставок.*

Формулюючи положення щодо караності підроблення медичної продукції та поводження з нею, Робоча група виходила з необхідності виконання зобов'язань України щодо імплементації положень Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я, ратифікованої Законом України від 7 червня 2012 року (далі – Конвенція Медікрайм).

У чинному кримінальному законодавстві фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів передбачені ст. 321-1 КК, але положення Конвенції Медікрайм не імplementовано в повному обсязі. Так, предметом злочину, передбаченого

¹ Гуторова Н.О. Чорний онлайн-ринок лікарських засобів під час пандемії COVID-19: правові засоби протидії. *Форум права*. 2021, 68 (3), 15-24. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5075677>; Gutorova NO, Pashkov VM, Soloviov OS. Illegal internet pharmacies as a threat to public health in Europe. *Wiad Lek*. 2021;74(9 cz 1):2169-2174. DOI: 10.36740/WLek202109125; Nataliya Gutorova. Legal Instruments Against Illicit Medicine Markets in Ukraine // Kim, D. (Ed.). (2024). *Rebuilding Ukraine – The Case of the Health Sector*. Munich: Max Planck Institute for Innovation and Competition. URL: <https://doi.org/10.17617/2.3564369>. P. 32-37

ст. 321-1 КК, є лише лікарські засоби, тоді як поняття медичної продукції, фальсифікація якої має бути кримінально каранною, є значно ширшим. Крім того, у чинному КК не криміналізовано окремі діяння, які Україна мала криміналізувати на виконання вимог ст. 8 Конвенції Медікрайм¹.

5.1.3. Порушення санітарно-протиепідемічних та інших правил безпеки у сфері обігу продукції

Додержання санітарно-протиепідемічних норм і правил є надзвичайно важливим під кутом зору попередження розповсюдження інфекційних хвороб, особливо тих, що загрожують здоров'ю, а інколи й життю людини². Пандемія COVID-19, яка забрала життя вже більше 7 мільйонів людей з усього світу, є тому підтвердженням³.

Порушення санітарно-протиепідемічних норм та правил полягає у порушенні таких норм чи правил, що: створило реальну небезпеку поширення масового захворювання об'єктів рослинного або тваринного світу, значної чи тяжкої майнової шкоди, значної чи тяжкої шкоди здоров'ю, масового інфекційного чи неінфекційного захворювання людей або особливо тяжкої шкоди (ст. 5.1.9); з необережності спричинило масове інфекційне чи неінфекційне захворювання людей або тяжку майнову шкоду (ст. 5.1.10); з необережності спричинило масове захворювання об'єктів рослинного чи тваринного світу або значну майнову шкоду (ст. 5.1.18). Диференціацію каранності цього кримінального правопорушення в Проекті КК здійснено залежно від заподіяної шкоди: створення небезпеки заподіяння шкоди й заподіяння з необережності тяжкої шкоди є злочинами, а заподіяння з необережності значної шкоди – проступком.

У чинному КК відповідне положення міститься в ст. 325 «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним

¹ Gutorova N, Zhytnyi O, Soloviov O. Falsification of medical products: criminal law mechanism combating threats to public health. *Wiad Lek.* 2019;72(5 cz 1):856-861.

² Гуторова Н.О., Михайліченко Т.О., Забуга Ю.Ю. Окремі правові питання епідемічної безпеки під час війни. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2023, Вип. 45, с. 11-23; 3; Правове забезпечення протидії біоагрозам в умовах протиепідемічних заходів як складова національної безпеки: монографія: електрон. наук. вид. / за заг. ред. Н.О. Гуторової; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 270 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411510>

³ Nataliya Gutorova, Tetyana Michaylichenko, Ylia Zabuga. Legal Issues of Epidemic Safety Due to the Pandemic COVID-19 and the War in Ukraine. The European dimension of modern legal science: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 548 p., p. 181-189 DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-252-4-9>; Gutorova N., Lapkin A., Yevtieieva D. Legal and social challenges of covid-19 vaccination before and after the 2022 russian invasion of Ukraine. *Wiad Lek.* 2022;75(7):1699-1704. doi:10.36740/WLek202207117

хворобам та масовим отруєнням», ч. 1 якої передбачає делікт створення небезпеки, а ч. 2 – спричинення загибелі людей або настання інших тяжких наслідків.

Незаконне поводження з небезпечною продукцією означає дії особи, яка таку продукцію з метою збуту незаконно 1) виготовила, 2) виробила, 3) набула, 4) випустила на ринок, 5) зберігала, б) переміщувала або 7) збула її. Поняття небезпечної продукції міститься в п. 2 ст. 5.1.1: це виріб (товар), робота чи послуга, що не відповідає вимогам безпечності та за звичайних умов використання, зберігання, транспортування, виготовлення або утилізації становить небезпеку для: а) життя людини або б) здоров'я людини чи довкілля.

У випадках, коли така продукція є небезпечною для життя людини, це діяння в Проєкті КК визначене як злочин (ст. 5.1.11), а якщо вона є небезпечною для здоров'я людини чи довкілля – як проступок (ст. 5.1.17).

Порівняно з чинним кримінальним законом обсяги криміналізації таких діянь розширені, оскільки ст. 327 КК передбачає караність поводження лише з радіоактивно забрудненими продуктами харчування чи іншою продукцією. Це створює прогалину в кримінально-правовому регулюванні, яку необхідно заповнити.

Порушення правил поводження з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій передбачає діяння особи, яка під час поводження з інфекційним агентом, токсином чи продуктом біотехнології порушила правила їх: 1) виготовлення, 2) виробництва, 3) зберігання, 4) використання, 5) обліку, б) переміщення або 7) утилізації. Якщо таке діяння створило реальну небезпеку масового захворювання об'єктів тваринного чи рослинного світу, спричинення значної чи тяжкої майнової шкоди, значної чи тяжкої шкоди здоров'ю, масового інфекційного чи неінфекційного захворювання людей або особливо тяжкої шкоди, то вчинене кваліфікується за ст. 5.1.12 Проєкту КК. Спричинення з необережності внаслідок такого діяння масового інфекційного чи неінфекційного захворювання людей або тяжкої майнової шкоди передбачене в ст. 5.1.13, а спричинення з необережності масового захворювання об'єктів рослинного чи тваринного світу або значної майнової шкоди – як проступок в ст. 5.1.19.

5.1.4. Кримінальні правопорушення у сфері біоетики й біомедицини

Розвиток сучасної медицини надає нові можливості у сфері лікування людини, але використання цих можливостей не завжди є безперечним під кутом зору додержання етичних норм існування людей. На міжнародному рівні з цього приводу ухвалено Конвенцію Ради Європи про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 4 квітня 1997 року, яку Україною підписано, але до цього часу не ратифіковано. Очевидно, що на шляху до євроінтеграції ратифікація нашою країною цієї Конвенції має відбутися, оскільки переважна більшість країн ЄС вже зробили цей документ частиною національного законодавства.

У Проекті КК до злочинів у сфері біоетики й біомедицини слід віднести злочини – примушування до надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів людини (ст. 5.1.4) та клонування людини або незаконні біомедичні досліді щодо людини чи ембріона людини (ст. 5.1.14), а також проступок – порушення порядку здійснення діяльності щодо анатомічних матеріалів (ст. 5.1.15). Робоча група передбачила ці кримінальні правопорушення як такі, склад яких є формальним, а у разі спричинення шкоди життю або здоров'ю людини вчинене підлягає додатковій кримінально-правовій кваліфікації.

Клонування людини або незаконні біометричні досліді щодо людини чи ембріона людини (ст. 5.1.4) є злочином, який полягає у вчиненні зазначених дій незалежно від встановлення факту створення небезпеки для життя або здоров'я людини, що відрізняє це положення Проекту КК від ст. 142 чинного КК «Незаконне проведення дослідів над людиною». Крім того, ст. 5.1.4 розширює межі криміналізації, встановлюючи караність незаконних біометричних дослідів щодо ембріона людини.

Примушування до надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів людини (ст. 5.1.4) – цим злочином визнається діяння особи, яка *примушувала іншу людину шляхом застосування насильства чи погрози щодо неї або її близької людини до надання згоди на вилучення в неї або її близької людини: 1) крові чи її компонентів для подальшого використання або 2) іншого анатомічного матеріалу для трансплантації чи виготовлення біоімплантата*. Такі діяння не завжди створюють небезпеку для життя або здоров'я людини (наприклад, вилучення сперми або донорство крові з додержанням

правил безпеки донора), але сам факт такого примушування має бути кримінально караним.

Порушення порядку здійснення діяльності щодо анатомічних матеріалів (ст. 5.1.16) є проступком, вчинення якого має місце у випадках, коли особа: 1) порушила порядок вилучення, зберігання, обміну чи транспортування анатомічного матеріалу людини, 2) пропонувала укласти чи уклала договір щодо такого матеріалу або 3) незаконно його рекламувала.

У чинному КК незаконні діяння щодо анатомічних матеріалів людини передбачені статтями 143 «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини» і 144 «Насильницьке донорство». У Проекті КК ці положення зазнали уточнень і доповнень.

5.2. Кримінальні правопорушення проти порядку обігу психоактивних речовин

Розділ 5.2 Особливої частини Проекту КК регламентує відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку обігу психоактивних речовин. Зміни в правовому регулюванні інституту цих кримінальних правопорушень торкнулися: назви правового інституту; предмета кримінальних правопорушень; законодавчої конструкції основних складів кримінальних правопорушень; ознак, що підвищують тяжкість злочинів.

5.2.1. Назва правового інституту

Назва розділу в законодавчому документі, як вже зазначалося раніше, має ідентифікувати правовий інститут серед інших правових інститутів. Беручи до уваги визначення поняття об'єкта складу кримінального правопорушення як соціальних цінностей, яким заподіюється шкода (ч. 1 ст. 2.2.1 Проекту КК), Робочою групою під час визначення назви аналізованого розділу враховано сталу наукову позицію щодо родового об'єкта «наркотичних» кримінальних правопорушень, що сформуована в українській кримінально-правовій науці¹. Об'єктом аналізованих кримінальних правопорушень визначено порядок обігу психоактивних речовин, що охороняє здоров'я людей (населення), тобто публічного здоров'я. Об'єднуючим началом аналізованих кримінальних правопорушень

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 368.

в групі посягань на здоров'я населення є їхня здатність завдавати однорідної шкоди (чи створювати небезпеку заподіяння такої шкоди) у вигляді поширення наркоманії та токсикоманії серед невизначеного кола осіб через незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів¹. З урахуванням визначеного об'єкта кримінальних правопорушень було сформульовано і назву Розділу 5.2 Проекту КК – «Кримінальні правопорушення проти порядку обігу психоактивних речовин». Ця назва є лаконічною, чітко сформульованою, узагальнено відповідає змісту нормативно-правових приписів, які містяться в цій структурній частині кодексу, та сприяє віднаходженню аналізованого розділу в структурі як Книги 5, так і Особливої частини Проекту КК.

5.2.2. Предмет кримінальних правопорушень

У назві Розділу 5.2 Проекту КК відображено лише один узагальнений предмет цих кримінальних правопорушень – психоактивна речовина. Однак зазначений предмет є значно ширшим. Його визначено з урахуванням відомих Конвенції ООН – 1961², 1971³, 1988⁴ років, а також національного законодавства⁵ щодо протидії незаконному розповсюдженню наркотичних засобів і психотропних речовин. Беручи до уваги положення законодавства, поняття психоактивної речовини Робоча група визначила в глосарії до Проекту КК. *Психоактивна речовина* – це речовина, потрапляння в організм якої призводить до змін психічної діяльності людини, що може проявлятися в частковій або повній втраті нею здатності здійснювати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою (наркотичний засіб, психотропна речовина чи їх аналоги, одурма-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ: ВД Дакор, 2018. 1360 с. С. 1963.

² Единая конвенция о наркотических средствах 1961 года с поправками, внесенными в нее в соответствии с Протоколом 1972 года о поправках к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_177#Text (дата звернення: 10.03.2021).

³ Конвенция о психотропных веществах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176#Text (дата звернення: 10.03.2021).

⁴ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 10.03.2021).

⁵ Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори. Закон України від 15 лютого 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>.

нюючий засіб, сильнодіючий лікарський засіб, алкогольний напій тощо) (п. 48 ч. 2 ст. 1.4.1. Проекту КК).

В узагальненому вигляді **предмет** кримінальних правопорушень в Розділі 5.2 Проекту КК становлять:

- наркотичний засіб;
- психотропна речовина;
- аналог наркотичного засобу чи психотропної речовини;
- рослина чи гриб, що містять наркотичний засіб, психотропну речовину або прекурсор;
- прекурсор;
- обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу або психотропної речовини;
- одурманюючий засіб;
- допінг;
- технологія або специфікація для виробництва чи виготовлення психоактивної речовини.

Як видно з наведеного переліку, згідно з Розділом 5.2 Проекту КК не є предметом кримінальних правопорушень: кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів (ст. 306 чинного КК); підроблений документ на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 чинного КК); рецепт на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 чинного КК). Однак це не означає, що Робоча група відмовилася від визнання караними незаконних дій із зазначеними предметами. Дії з ними (з урахуванням основного безпосереднього об'єкта правопорушення) закріплені в приписах інших розділів Особливої частини Проекту КК (про це зазначено нижче).

Національне законодавство містить поняття абсолютної більшості із зазначених вище предметів кримінальних правопорушень. Однак окремі з них: «допінг», «одурманюючий засіб», «прекурсор», «специфікація для виробництва чи виготовлення психоактивної речовини» – є дотепер невизначеними. Робоча група визначила їх у ст. 5.2.1 Проекту КК «Значення термінів, вжитих у цьому Розділі» (пункти 1, 4, 5, 7).

5.2.3. Законодавча конструкція основних складів кримінальних правопорушень

Чинний КК є безсумнівним лідером за кількістю статей, що встановлюють відповідальність за «наркотичні» правопорушення. Наразі в ньому передбачено шістнадцять таких статей. Уніфікувати відповідальність за «наркотичні» кримінальні правопорушення в

Розділі 5.2 Проекту КК Робоча група вирішила шляхом: конструювання по-новому складів кримінальних правопорушень; об'єднання в межах одного складу кримінального правопорушення однакових за ступенем тяжкості протиправних дій; трансформування в ознаки, що підвищують ступінь тяжкості, ознак складів кримінальних правопорушень, розміщених в інших розділах Проекту КК, дій пов'язаних з відповідними предметами.

Які ж діяння в аналізованій сфері Робоча група вважає доцільним визнати кримінальними правопорушеннями? У Проекті КК, з урахуванням міжнародних зобов'язань та національного законодавчого досвіду, передбачені такі кримінальні правопорушення:

- 1) незаконний обіг наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогів (статті 5.2.4, 5.2.5, 5.2.16);
- 2) незаконний обіг рослини або гриба, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину (статті 5.2.6, 5.2.7, 5.2.17);
- 3) незаконний обіг прекурсора, обладнання, технології або специфікації, призначених для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналога (ст. 5.2.11);
- 4) незаконний обіг рослин, що містять прекурсор (ст. 5.2.18);
- 5) заволодіння наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом, рослиною чи грибом, що містить наркотичний засіб або психотропну речовину, прекурсором чи обладнанням, призначених для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогу (ст. 5.2.8);
- 6) збут наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналога чи рослини або гриба, що містить наркотичний засіб, психотропну речовину або прекурсор (ст. 5.2.9);
- 7) незаконне введення психоактивної речовини чи допінгу в організм іншої людини (ст. 5.2.10);
- 8) надання або утримування приміщення для незаконного виробництва чи виготовлення психоактивних речовин (ст. 5.2.12);
- 9) надання або утримування місця для немедичного вживання психоактивних речовин (ст. 5.2.13);
- 10) популяризація немедичного вживання психоактивних речовин чи допінгу (ст. 5.2.14);
- 11) порушення правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 5.2.15).

Конструюючи основні склади аналізованих кримінальних правопорушень, Робоча група взяла до уваги предмет кримінального

правопорушення та мету вчинення відповідного діяння. Логіка такого підходу проста. Очевидно, що небезпечність дій з предметами, що можуть становити готовий до немедичного вживання засіб чи речовину, сировину для їх виробництва чи виготовлення або складові процесу їх виробництва чи виготовлення, є різною. З урахуванням цього, Робоча група регламентувала в окремих статтях Розділу 5.2 Проекту КК відповідальність за незаконні дії з наркотичним засобом, психотропною речовиною або їх аналогом (статті 5.2.4, 5.2.5, 5.2.16), рослиною або грибом, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину (статті 5.2.6, 5.2.7, 5.2.17) або прекурсор (ст. 5.2.18), прекурсором, обладнанням, технологією або специфікацією, призначеними для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналога (стаття 5.2.11).

Під час визначення дій, що утворюють незаконний обіг відповідних предметів (статті 5.2.4, 5.2.5, 5.2.6, 5.2.7, 5.2.11, 5.2.12, 5.2.13, 5.2.15, 5.2.16, 5.2.17), Робоча група врахувала положення ст. 1 Закону «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», де роз'яснено поняття «обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». Незаконний обіг тепер охоплює, окрім вже відомих дій (виробництво, виготовлення, набуття, зберігання), новий різновид дій – «переміщення». Під *переміщенням* розуміються перевезення, перенесення, пересилання чи інша дія, результатом якої є зміна місця перебування людини чи будь-якого предмета в просторі з використанням транспорту або без такого, зокрема переміщення через митний кордон України – ввезення на територію України, вивезення з території України чи транзит через територію України певного предмета з його переміщенням через митний кордон України або спробою такого переміщення, незалежно від способу (зокрема при особі, яка переміщує, з використанням транспортного засобу чи засобу поштового зв'язку) (п.40 ч. 2 ст. 1.4.1).

Зроблений акцент на процесі – «переміщення», а не на результаті – «переміщення», є не випадковим. За сьогодношньої редакції ст. 305 чинного КК ввезення предметів контрабанди на територію України завжди утворює закінчений злочин. Адже митний контроль у разі ввезення товарів на територію України здійснюється після перетинання товарами митного кордону України. Однак у випадках вивезення предметів контрабанди за межі України митний контроль здійснюється до перетинання митного кордону України. І у випадку виявлення предметів контрабанди під час митного контролю це, як правило, оцінюється не як закінчений злочин, а як замах на нього (формула кваліфікації контрабанди наркотиків

буде містити посилання на ст. 15 чинного КК). Звідси – наявні всі законні підстави для призначення винуватому, який виконав усі дії, які вважав за потрібне для контрабандного переміщення предмета, більш м'якого покарання (ст. 68 чинного КК)¹. Аби уникнути подібної (так би мовити, заздалегідь вимушеної) кваліфікації контрабанди, враховуючи передусім високий ступінь її суспільної небезпеки, у Проекті КК й акцентовано на тому, що моментом закінчення контрабанди може визнаватися як переміщення предмета, так і спроба такого переміщення. Водночас Робоча група передбачила, що переміщення психоактивних речовин через митний кордон України є ознакою, що підвищує на один ступінь тяжкість умисного злочину, передбаченого статтями 5.2.4–5.2.7 Проекту КК.

Запропонована редакція терміна «переміщення» розв'язує, зокрема, проблему правової оцінки «перенесення» наркотиків в межах певної територіальної одиниці без використання транспорту. Відповідно до усталеної судової практики зараз такі дії кваліфікуються як «зберігання» наркотиків², що, насправді, не відповідає змісту цих дій.

Збут наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу, рослини або гриба, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину, як найнебезпечнішу форму протиправної поведінки у цій сфері, виокремлено у ст. 5.2.9 Проекту КК. Під *збутом* запропоновано розуміти форму оплатного чи безоплатного відчуження речі (в аналізованому випадку – психоактивної речовини): її продаж, обмін, розмін, дарування, використання як засобу платежу, надання в борг чи в рахунок покриття боргу, для тимчасового зберігання чи для використання, програш в азартній грі тощо (п. 16 ст. 1.4.1). Відповідно, діяння особи, яка, наприклад, наркотичний засіб виготовила та зберігала з метою збуту, а потім збула цей засіб іншій особі, завжди будуть утворювати сукупність злочинів (пункти 2, 4 ст. 5.2.4, ст. 5.2.9).

З урахуванням того, що сировинною базою для виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини чи прекурсору можуть бути не лише рослини снодійного маку чи конопель, а й інші рослини (зокрема, кокаїновий кущ, ефедрa) чи гриб, в Проекті КК визнано кримінально караним *незаконний обіг будь-якої рослини або гриба, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину*

¹ Музика А.А., Горох О.П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія. Київ: ПАЛІВОДА А.В., 2012. С. 144.

² Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 року № 4 / Практика застосування Верховним Судом України положень Особливої частини Кримінального кодексу України [уклад. О. П. Горох]; За заг. ред. А. А. Музики. К.: «Центр учбової літератури», 2017. С. 539

(статті 5.2.6, 5.2.7) або *прекурсор* (ст. 5.2.18). На недосконалість національного законодавства в аналізованому аспекті вже давно зверталася увага юристами¹. Йдеться, зокрема, про криміналізацію незаконних дій з грибами, які містять галюциногенні речовини: алкалоїди псилоцибін (ПСБ) і псилоцин (ПС), дія яких на центральну нервову систему людини подібна до дії ЛСД (диетиламід лізергінової кислоти), що викликає психомиметичні симптоми. В Україні розповсюдженим є вид грибів *Psilocybe semilanceata*². Крім того, з розвитком виробничих технологій раніше екзотичні для України рослини та гриби тепер без проблем вирощуються наркодільками у теплицях³. Законодавець має реагувати на ці обставини.

Доцільним також є встановлення відповідальності не лише за посів та вирощування наркотиковмісних рослин (ст. 310 чинного КК), а й за їх придбання, зберігання, переміщення як з метою їх збуту (ст. 5.2.6), так і без такої мети у значних розмірах (ст. 5.2.7) чи у невеликих розмірах (ст. 5.2.17), а також заволодіння ними (ст. 5.2.8).

Якою має бути законодавча політика щодо немедичного вживання наркотиків? *Немедичне вживання наркотичного або одурманюючого засобу, психотропної речовини* – це вживання наркотичного засобу чи психотропної речовини без призначення лікаря або одурманюючого засобу всупереч його цільовому призначенню (п. 2 ч. 1 ст. 5.2.1). Немедичне вживання наркотиків хоча і не заборонено у багатьох країнах світу, однак зазначена ситуація потребує певних уточнень і роз'яснень. Жодна з трьох конвенцій про боротьбу з незаконним обігом наркотиків (1961, 1971 і 1988 років) не орієнтує на встановлення в національному законодавстві відповідальності за вживання наркотичних засобів або психотропних речовин. Чинний КК, не встановлюючи відповідальність за не публічне одноосібне вживання наркотиків, водночас передбачає її за публічне або вчинене групою осіб незаконне вживання наркотичних засобів у місцях масового перебування громадян (ст. 316). Схожий підхід реалізовано в законодавстві багатьох держав (зокрема, Бельгії, Великобританії, Люксембургу), в яких декриміналізовано

¹ Робак В.А. Предмет злочину, передбаченого ст. 310 Кримінального кодексу України. *Держава і право: de lege praeterita, instante, futura: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 27 - 28 листопада 2009 року*. Миколаїв: Іліон, 2009. С. 365-366.

² Кіршенблат Я.Д., Гордієнко В.В. «Магічні» гриби. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/6900-magichni-gribi/> (дата звернення: 13.05.2022).

³ На Чернігівщині виявили теплицю з коноплею та галюциногенними грибами на мільйон гривень. URL: <https://www.unian.ua/incidents/10689153-na-chernigivshchini-viyavili-terpicyu-z-konopleyu-ta-galyucinogennimi-gribami-na-milyon-griven.html> (дата звернення: 13.05.2022).

володіння канабісом для власного вживання, однак визнано злочином вживання цього наркотичного засобу в публічному місці.

На думку окремих вчених (зокрема А.А. Музики), аналізований законодавчий підхід нехтує правами людини та є, по суті, прихованим варіантом кримінальної відповідальності за немедичне вживання психоактивних речовин. Однак, на думку Робочої групи, встановлення відповідальності за публічне вживання психоактивних речовин покликано охороняти громадський порядок і стримувати популяризацію немедичного вживання психоактивних речовин. Усвідомлення цих обставин відіграло вирішальну роль під час формулювання положення п. 3 ст. 5.2.14 щодо відповідальності за популяризацію немедичного вживання психоактивних речовин чи допінгу у формі їх вживання в публічному місці.

Які однакові за ступенем тяжкості протиправні дії пропонується об'єднати в межах одного складу злочину? Штучне роз'єднання законодавцем в чинному КК однакових за своїм змістом та ступенем тяжкості дій з психоактивними речовинами видається необґрунтованим і не відповідає правилам юридичної техніки. Такі діяння як схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (стаття 315 чинного КК) чи одурманюючих засобів (ст. 324 чинного КК), спонукання до вживання допінгу (ст. 323 чинного КК), публічне вживання наркотичного засобу (ст. 316 чинного КК), охоплюються спільним родовим поняттям «популяризація». На думку членів Робочої групи, такі діяння мають порівняно однакову ступінь тяжкості. З урахуванням наведеного, Робоча група об'єднала в Проекті КК ці протиправні дії в межах одного складу злочину – «популяризація немедичного вживання психоактивних речовин чи допінгу» (ст. 5.2.14). Популяризацією немедичного вживання психоактивних речовин чи допінгу визнаються вже усталені в практиці діяння: схилення іншої особи до вживання такого засобу, речовини, їх аналогу чи допінгу та їх вживання у публічному місці. Також як популяризацію оцінюють і нові (раніше не криміналізовані) діяння, які внаслідок їх розповсюдження в суспільстві потребують, вважаємо, нагальної криміналізації: рекламування психоактивної речовини чи допінгу, поширення інформації про пропозицію щодо їх придбання (зокрема в каналах соціальних мереж або програм).

Використання соціальних мереж для популяризації немедичного вживання наркотиків викликає неабияку стурбованість Міжнародного комітету з контролю за наркотиками¹. Криміналізація рекламу-

¹ Доклад Міжнародного комітету з контролю за наркотиками за 2021 рік. Відень, 2022. С. 67-69.

вання та поширення інформації про місце придбання наркотиків загалом відповідає положенням Конвенцій ООН про психотропні речовини 1971 року (п. 2 ст. 10) та про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року (пп. «iii» п. «с» ст. 3). Такі дії визнаються злочинними в кримінальному законодавстві Іспанії, Німеччини, Франції тощо. Вже зроблені кроки в напрямку криміналізації реклами або пропаганди наркотиків й українськими парламентарями в чинному КК¹. Отже, аналізовані пропозиції Робочої групи видаються обґрунтованими.

Щодо правової оцінки дій з коштами, здобутими від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів (ст. 306 чинного КК), то Робоча група виходить з того, що цей злочин посягає, насамперед, на фінанси (Розділ 6.3 «Кримінальні правопорушення проти фінансів»), а не на здоров'я населення. Так само видається нелогічним закріплювати відповідальність за схожі діяння з окремими предметами лише у статтях 209 та 306 чинного КК. За такої логіки законодавець мав би виділити в окремі статті чинного КК і такі, наприклад, склади злочинів, як використання коштів, здобутих від *тероризму*, використання коштів, здобутих від *незаконного обігу зброї*, використання коштів, здобутих від *торгівлі людьми*.

У Проекті КК пропонується передбачити відповідальність за такі діяння у ст. 6.3.31 «Легалізація (відмивання) активів, одержаних злочинним шляхом», та ст. 6.3.32 «Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, вчинена з необережності».

Далі, Робоча група вважає, що дії з підробленим документом на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 чинного КК) та рецептом на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 чинного КК) спрямовані проти достовірності інформації, що містяться на речових носіях (Розділ 7.8 Проекту КК). З урахуванням цього такі дії оцінюються як підроблення офіційного документа, його видання, збут чи використання (ст. 7.8.4). Також ознакою складу злочину, яка підвищує тяжкість цього злочину на один ступінь, є вчинення умисного злочину щодо документа на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або інших предметів, обіг яких, відповідно до цього Кодексу, є кримінальним правопорушенням (п. 2 ст. 7.8.3).

¹ Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо криміналізації реклами або пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» № 5496 від 14.05.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71908 (дата звернення: 13.05.2022)

5.2.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

Робоча група дії проти порядку обігу психоактивних речовин, пов'язані з їх збутом (статті 5.2.4, 5.2.6, 5.2.9, 5.2.10), визначила злочинами 3 ступеня. Інші дії проти порядку обігу психоактивних речовин визначені злочинами 1 ступеня (статті 5.2.5, 5.2.7, 5.2.8, 5.2.12–5.2.15) або проступками (статті 5.2.16–5.2.18).

Ознаки, що підвищують тяжкість аналізованих злочинів, передбачені в статтях 5.2.2, 5.2.3 Проекту КК.

Принагідно зазначимо, що порівняно новими серед ознак, що підвищують на один ступінь тяжкість злочинів, передбачених Розділом 5.2, є вчинення умисного злочину, передбаченого статтями 5.2.9, 5.2.10 чи 5.2.12, щодо уразливої людини (п. 1 ст. 5.2.3); передбаченого ст. 5.2.11, щодо прекурсору, обладнання, технології або специфікації, призначених для виробництва чи виготовлення особливо небезпечного наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналога (п. 4 ст. 5.2.3.); з використанням влади, службових чи професійних повноважень або пов'язаних із ними можливостей (п. 6 ст. 5.2.3); передбаченого статтями 5.2.9 чи 5.2.12, з використанням медіа, інформаційної системи чи мережі «Інтернет» (п. 8 ст. 5.2.3); передбаченого статтями 5.2.9, 5.2.10 чи 5.2.12, особою, на яку покладено обов'язки щодо навчання, виховання чи піклування стосовно дитини або людини, яка перебуває під опікою чи піклуванням (п. 12 ст. 5.2.3).

Порівняно новими серед ознак, що підвищують на два ступені тяжкість злочинів, передбачених Розділом 5.2, є вчинення умисного злочину: передбаченого статтями 5.2.9, 5.2.10 чи 5.2.12, щодо особливо уразливої людини (п. 1 ст. 5.2.2) та з використанням влади, службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (п. 4 ст. 5.2.2).

У Розділі 5.2 (як і в інших розділах) Особливої частини Проекту КК не закріплено заохочувальних норм. Однак це не означає, що Робоча група відмовилася від інституту заохочення позитивної постримінальної поведінки особи. Робочою групою ухвалено рішення трансформувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності в інститут звільнення від призначення покарання. Підстави, з яких особи, яка вчинила проступок або злочин 1-3 ступеня тяжкості, передбачений статтями 5.2.4–5.2.7, 5.2.11, 5.2.16–5.2.18 Проекту КК, може бути не призначено покарання, встановлені в частинах 5 та 6 ст. 3.4.2 «Непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального

правопорушення». Такими підставами є: 1) добровільна видача предмета кримінального правопорушення прокурору чи органу правопорядку або повідомлення їм про місце його знаходження, 2) повідомлення джерела його набуття та 3) сприяння розкриттю чи розслідуванню кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 3.4.2) або: 1) звернення особи до закладу охорони здоров'я та 2) початок курсу лікування від розладу психіки або поведінки, обумовлених вживанням психоактивних речовин, чи іншого соціально небезпечного захворювання (ч. 6 ст. 3.4.2).

5.3. Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля

5.3.1. Загальна характеристика й структура Розділу 5.3 Проекту КК

На відміну від чинного КК, Особлива частина якого містить єдиний розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля», у Проекті КК відповідні склади правопорушень містяться у двох розділах, які, до того ж, розміщені в різних книгах.

Робоча група виходить з того, що кримінальні правопорушення проти довкілля різняться між собою залежно від характеру заподіяної ними шкоди. Одні з них – ті, які посягають на належний якісний стан (чистоту) довкілля, – як свій похідний об'єкт в підсумку мають публічне здоров'я, оскільки в умовах забрудненого довкілля створюється загроза здоров'ю і навіть життю невизначеної кількості людей. Інші ж – ті, які посягають на порядок використання окремих природних ресурсів, – протиправно зменшують кількість чи обсяг об'єктів довкілля через їх неправомірне знищення чи неправомірне заволодіння ними. Відповідно, діяння першої групи охоплені Розділом 5.3 «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля» і віднесені до Книги п'ятої «Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я». Діяння другої групи включені до Розділу 6.5 «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів», що віднесений до Книги шостої «Кримінальні правопорушення проти економіки».

Перелік кримінальних правопорушень у межах обох цих розділів визначався членами Робочої групи на підставі розроблених у науці кримінального права критеріїв та правил криміналізації і при цьому враховувалися також такі фактори:

- 1) положення Конституції України та регуляторного законодавства у сфері охорони довкілля і використання природних ресурсів.

Одним із засадничих положень Проекту КК є розуміння протиправності кримінального правопорушення як порушення вимоги, обмеження або заборони, передбаченої законом чи іншим джерелом права (ст. 2.1.2). Тому будь-яке діяння, що посягає на безпеку довкілля чи порядок використання природних ресурсів, спочатку має бути визнане протиправним в екологічному законодавстві й лише після того – може бути криміналізованим;

- 2) положення міжнародно-правових актів, що зобов'язують Україну встановити кримінальну відповідальність за посягання на довкілля. Передусім йдеться про Конвенцію Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права від 4 листопада 1998 року), а також *acquis communautaire* ЄС. Серед останніх принаймні Регламент Ради (ЄС) № 338/97 від 9 грудня 1996 року про захист видів дикої фауни та флори шляхом регулювання торгівлі ними, Директива 2005/35/EU від 7 вересня 2005 року про забруднення з суден і про запровадження штрафів за порушення, Директива 2008/99/EU від 19 листопада 2008 року про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права, Директива 2009/123/EU від 21 жовтня 2009 року про внесення змін до Директиви 2005/35/EU про забруднення з суден та про запровадження штрафів за порушення;
- 3) положення чинного КК та матеріали практики його застосування. Робоча група виходить з того, що за будь-якого реформування законодавства має бути дотриманим принцип наступності правового регулювання. Тому ті положення чинного КК, які були апробовані й витримали перевірку практичним застосуванням, безумовно, мають бути збережені й в майбутньому законодавстві. Звісно, йдеться не про механічне перенесення статей з одного кодексу до іншого, а про розвиток змісту приписів чинного КК у майбутньому КК з урахуванням тих засад, на яких будується останній;
- 4) досвід зарубіжних країн, особливо тих, які вже здійснили процедури імплементації до свого національного законодавства *acquis communautaire* ЄС. І в цьому разі так само говоримо не про формальне копіювання, а про змістовне відтворення країнських зарубіжних практик;
- 5) результати наукових досліджень фахівців з екологічного й кримінального права, що стосуються окремих видів протиправних діянь проти охорони безпеки довкілля чи порядку використання природних ресурсів.

Окрім того, самостійним злочином за межами обох названих розділів є екоцид (ст. 11.5.6), який спрямований на заподіяння довгострокової та масштабної шкоди довкіллю або реально заподіює її, а тому визнається злочином проти міжнародної безпеки (Розділ 11.5 Книги одинадцяті «Злочини проти міжнародного правопорядку»).

Розділ 5.3 «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля» завершує Книгу п'яту «Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я» і містить три логічних блоки, а саме: міні-лосарій, в якому визначаються два поняття, вживаних у цьому розділі – забруднення й засмічення довкілля (ст. 5.3.1); підрозділ 1, що передбачає злочини проти безпеки довкілля (статті 3.5.2–3.5.14); підрозділ 2, що передбачає кримінальні проступки проти безпеки довкілля (статті 3.5.15–3.5.17).

5.3.2. Наскрізні поняття

Базовим наскрізним поняттям для статей цього розділу є поняття «довкілля», яке Проект КК спеціально не визначає, виходячи з того, що визначення, яке існує в регуляторному законодавстві, цілком придатне й для потреб кримінального права (ч. 1 ст. 1.4.1 Проекту КК). Зокрема, під *довкіллям* у Проекті КК розуміється «земля, надра, ґрунти, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, рослинний, тваринний світ, ландшафти, інші природні території та об'єкти, озоновий шар атмосфери й навколосферний космічний простір, а також об'єкти, створені людиною для задоволення потреб суспільства» (як це визначено у ст. 1 Закону «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» від 1 грудня 2022 року). Для розуміння змісту цього поняття варто застосувати й законодавчу дефініцію хоч і застарілого, але змістовно близького поняття «навколишнє природне середовище», під яким розуміється «сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси» (ст. 5 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року).

Ознакою всіх складів злочинів з цього розділу є створення реальної небезпеки або реальне заподіяння тяжкої шкоди довкіллю. Це поняття визначене у п. 6 ст. 2.5.5 Проекту КК: такою тяжкою шкодою є «довгострокова або масштабна шкода довкіллю чи загроза спричинення довгострокової та масштабної шкоди довкіллю». Водночас «шкода довкіллю у виді довгострокової та масштабної шкоди» визнається особливо тяжкою шкодою (п. 3 ст. 2.5.6), а вчи-

нення діяння з метою її спричинення або реальне її спричинення охоплюється складом екоциду (ст. 11.5.6).

Окрім того, в мінігосарії розділу визначається два специфічних для нього наскрізних поняття, а саме:

- 1) забруднення довкілля – це *«надходження у довкілля радіоактивних матеріалів, хімічних речовин, біологічних організмів або енергії, що призвело до негативних змін у стані біосфери, літосфери, гідросфери чи атмосфери. Забрудненням моря з суден є надходження в нього речовини, визначеної Додатками I (нафта) і II (шкідливі рідкі речовини наливом) до Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню з суден 1973 року»* (п. 1 ст. 5.3.1);
- 2) засмічення довкілля – це *«розміщення сміття, відходів чи вторинної сировини у місцях, що не призначені для цього, яке не призвело до забруднення довкілля»* (п. 2 ст. 5.3.1).

5.3.3. Основні склади злочинів

До злочинів проти безпеки довкілля віднесено чотири різних діяння:

- 1) порушення правил убезпечення довкілля (статті 5.3.3, 5.3.4, 5.3.5), тобто порушення правил оцінки впливу на довкілля господарської чи іншого виду діяльності, правил встановлення чи використання обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або інших правил убезпечення довкілля під час здійснення господарської чи підприємницької діяльності;
- 2) забруднення довкілля (статті 5.3.6, 5.3.7, 5.3.8);
- 3) поводження з відходами або вторинною сировиною (статті 5.3.9, 5.3.10, 5.3.11), яке полягає в незаконному збиранні, ввезенні на територію України, переміщуванні транзитом через територію України, зберіганні, захороненні, утилізації відходів чи вторинної сировини, відновленні місця утилізації відходів чи вторинної сировини або здійсненні щодо них дилерської, брокерської або наглядової діяльності;
- 4) невжиття належних заходів щодо очищення забрудненого довкілля (статті 5.3.12, 5.3.13, 5.3.14).

У всіх випадках в Проекті КК не проводиться диференціація за видами об'єктів довкілля (земля, вода, атмосферне повітря тощо). З одного боку, це свідчить про однаковість кримінально-правової охорони всіх цих об'єктів та усуває з КК непотрібне нагромодження статей, а з іншого – допускає можливість сумарного обчислення шкоди, заподіяної одним діянням різним об'єктам. Залежно ж від

факту заподіяння такої шкоди, її розміру, а також форми вини, з якою вона заподіяна, кожне з чотирьох згаданих діянь може бути:

- злочином 1 ступеня тяжкості – якщо в результаті його вчинення умисно створено реальну небезпеку спричинення смерті людини, тяжкої шкоди здоров'ю, тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю (статті 5.3.5, 5.3.8, 5.3.11, 5.3.14);
- злочином 3 ступеня тяжкості – якщо в результаті його вчинення через необережність спричинено тяжку шкоду довкіллю (статті 5.3.4, 5.3.7, 5.3.10, 5.3.13);
- злочином 5 ступеня тяжкості – якщо в результаті його вчинення умисно спричинено тяжку шкоду довкіллю (статті 5.3.3, 5.3.6, 5.3.9, 5.3.12).

Спричинення такими діяннями умисно чи через необережність інших видів шкоди (зокрема, суттєвої, значної чи тяжкої шкоди здоров'ю людини, істотної, суттєвої, значної чи тяжкої майнової шкоди) повністю не охоплюється жодним з названих складів злочинів і завжди вимагатиме кваліфікації за сукупністю з відповідними статтями з інших розділів Проекту КК, що передбачають відповідальність за умисні чи необережні злочини чи кримінальні проступки, якими спричинюються такі види шкоди.

5.3.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

У ст. 5.3.2 Проекту КК передбачені ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь. Ознак, що підвищували б тяжкість злочинів цього розділу на два ступеня, в Проекті КК не передбачено.

Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь, можуть стосуватися будь-якого злочину з цього розділу, але виключно умисного. Тому вони не застосовні до тих випадків, коли відповідні діяння через необережність спричиняють тяжку шкоду довкіллю (статті 5.3.4., 5.3.7, 5.3.10, 5.3.13).

Зокрема, до таких ознак належать вчинення умисного злочину:

- 1) у складі простої групи;
- 2) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей;
- 3) на територіях чи об'єктах, що належать до природно-заповідного фонду України, чи інших територіях, що знаходяться під особливою охороною держави, перелік яких визначається на підставі спеціального законодавства (закон «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року);
- 4) в місцевостях, оголошених зоною надзвичайної екологічної ситуації, які також визначаються за спеціальним законодавством

(закони «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року, «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13 липня 2000 року).

5.3.5. Загальна характеристика проступків

Підрозділом 2 цього розділу передбачено три самостійних кримінальних проступки, які не мають відповідних їм суміжних складів злочинів. Відтак вчинення діянь, які підпадають під ознаки злочинів з цього розділу, за умови, що ними не було спричинено і не було створено реальної загрози спричинення описаних вище видів шкоди, не може бути визнане «безнаслідковим» кримінальним проступком і виключає кримінальну відповідальність за такі діяння (якщо тільки такі діяння не були умисними і не мають складу готування до відповідного злочину чи замаху на нього).

Натомість, кримінальними проступками проти безпеки довкілля визнаються три таких діяння, якими умисно спричиняється істотна шкода безпеці довкілля (ч. 2 ст. 2.5.1, п. 2 ст. 2.5.2):

- 1) знищення, приховування або спотворення інформації про стан довкілля, вчинені службовою особою (ст. 5.3.15);
- 2) порушення правил скидання або поховання у морських водах матеріалів чи речовин, шкідливих для життя або здоров'я людей, чи відходів, або неповідомлення спеціально відповідальній за те особі, уповноваженому органу чи організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлене або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати шкідливих речовин або сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів (ст. 5.3.16);
- 3) перевищення державних санітарних норм допустимих рівнів шуму (ст. 5.3.17).

5.3.6. Особливості застосування окремих положень Загальної частини щодо статей Розділу 5.3 Проекту КК

Ці особливості є незначними: відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 3.11.2 Проекту КК підставою застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів є, серед іншого, вчинення через неналежний контроль з боку уповноваженої особи юридичної особи, підпорядкованою (підконтрольною) їй особою передбаченого цим Кодексом будь-якого злочину проти безпеки довкілля.

РОЗДІЛ 6. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЕКОНОМІКИ

6.1. Кримінальні правопорушення проти власності

Власність – це система об’єктивних відносин між людьми з приводу присвоєння засобів і результатів виробництва. Такі відносини є основою усіх соціально-економічних відносин. Саме в такому плані власність напряду пов’язана з економічною владою та управлінням виробництвом. Економічні відносини не тільки характеризують економічний аспект суспільного життя, але й визначають форму його організації. Кожен тип держави має відповідну форму власності, яка домінує.

Основу ринкової економіки становить приватна власність за обов’язкової наявності рівноваги власників. Тому наявність тієї чи іншої економічної форми присвоєння, зокрема і в умовах ринкової економіки, не є випадковою, а зумовлюється рівнем розвитку матеріальної бази виробництва. У сучасних умовах така система потребує подальшого вдосконалення, аби об’єктивніше забезпечити поєднання приватних інтересів особи чи колективу з інтересами суспільства.

6.1.1. Загальні положення

Економічні відносини власності в сучасному суспільстві реалізуються в правових формах, ними визначаються відношення суб’єкта власності до об’єкта власності, правові норми включають права власника, його майнову відповідальність і охороняють його права – право володіти, користуватися і розпоряджатися майном, у чому б воно не полягало. Правові форми не створюють відносин власності (вони є об’єктивними), а унормовують такі відносини.

Таке унормування починається з Конституції України, у ст. 13 якої закріплено, що держава забезпечує захист прав усіх суб’єктів права власності та соціальну спрямованість економіки. Усі суб’єкти права власності рівні перед законом. Водночас власність не повин-

на використовуватися на шкоду людині й суспільству, особливо в складних умовах суспільного розвитку¹.

Це, у свою чергу, потребує охорони власності від різних видів протиправних діянь, зокрема й кримінальних правопорушень². Власність є обов'язковою складовою функціонування економіки, у зв'язку з чим кримінальне право традиційно повинно охороняти всю економіку та кожну її складову³.

Проблеми відповідальності за кримінально-протиправні посягання проти власності докладно досліджувались українськими фахівцями, зокрема, такі дослідження здійснювали: П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, А.М. Бойко, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, Я.М. Браїнін, А.П. Брич, П.А. Воробей, С.Б. Гавриш, В.О. Глушков, В.К. Гришук, Н.О. Гуророва, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, В.П.Ємельянов, О.М. Костенко, В.В. Кузнецов, Є.В. Лашук, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, П.П. Михайленко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Б.С. Нікіфоров, П.В. Олійник, В.І. Осадчий, М.І. Панов, О.Я. Светлов, Є.Л. Стрельцов, О.В. Смаглюк, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.Б. Харченко, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценко та ін.

У зв'язку з необхідністю забезпечення кримінально-правової охорони економіки у Книзі шостій Проекту КК систематизовано усі такі правопорушення. У цій книзі міститься окремий Розділ 6.1 «Кримінальні правопорушення проти власності». Він починається зі ст. 6.1.1, яка дає визначення терміна «чуже майно».

Кримінальні правопорушення, які систематизовані у цьому розділі, з урахуванням положень ст. 2.5.1 Проекту КК «Визначення тяжкості кримінального правопорушення», поділяються на злочини та проступки.

¹ Юлія Коломієць. Посилення кримінальної відповідальності за злочини проти власності в умовах воєнного стану в Україні: проблема кваліфікуючої ознаки та шляхи її вирішення. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytcs/228128_posilennya-krimnalno-vdpovdalnost-za-zlochini-proti-vlasnost-v-umovakh-vonnogo-stanu-v-ukran-problema-kvalifkuyucho-oznaki-ta-shlyakhi-virshennya

² Стрельцов Є.Л. Злочинність проти власності: сучасний погляд. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримінал. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консулт. місія Європейського Союзу в Україні. – Харків: Право, 2021. С. 44-50.

³ Детальніше: Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Передмова Джеса Мегхема (Іллінойській університет, США), Одеса, Астро-Принт, 2000. 476 с.

6.1.2. Загальна характеристика злочинів проти власності

Аналізуючи кримінально-правові норми, які передбачають кримінальну відповідальність за конкретні кримінально-протиправні діяння, потрібно звернути спеціальну увагу на одну важливу обставину. Під час спроб систематизувати такі посягання, в першу чергу, пов'язані з викраданням, можливо використовувати як відповідний критерій спосіб їх вчинення, який може реалізовуватися у різних формах, або вид викрадання – тобто розмір майнової шкоди, яка завдається конкретним діянням.

У чинному КК та тих КК, які діяли раніше в Україні, така систематизація здійснювалась залежно від форми вчинення викрадання: у зв'язку з цим виділялись крадіжка, грабіж, розбій тощо як відокремлені статті, а вид викрадання використовувався як кваліфікуюча ознака. Однак, оцінюючи кримінальні правопорушення проти власності, основною ознакою таких діянь є саме розмір прямої майнової шкоди, яка завдається такими діяннями. Водночас форма вчинення таких діянь характеризує, передусім, особу, яка їх вчиняє. Саме тому вважається, що, наприклад, розбійник небезпечніший ніж грабіжник, а грабіжник – ніж крадій. У зв'язку з цим кримінально-правові посягання проти власності потрібно систематизувати всередині відповідного розділу залежно саме від розміру майнової шкоди¹. Саме такий підхід, після обговорення, був використаний Робочою групою під час визначення ознак та системи кримінальних правопорушень в Проекті КК.

У цілому в Проекті КК у злочинах проти власності виділені три загальні способи: викрадення; незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно; незаконне використання чужого майна чи енергії або отримання послуги.

Викрадення, як визначено у п. 5 ч. 1 ст. 1.4.1 Проекту КК, це вилучення чужої рухомої речі, яке здійснюється: а) з ігноруванням волі власника, законного володільця чи користувача або уповноваженої особи, б) всупереч їх волі або в) зі спотворенням їх волі, – що спричинило пряму майнову шкоду.

Незаконне заволодіння (п. 31 ч. 1 ст. 1.4.1) – це обернення на свою або іншої особи користь предмета: а) всупереч волі власника, законного володільця чи користувача або уповноваженої особи, б) зі

¹ Стрельцов Є.Л. Економічна злочинність в Україні. Курс лекцій. Передмова проф. Мартіна Фінке (університет Пассау, ФРН). Одеса, Бахва, 1977. 572 с. С. 137-176; Економічні злочини: Теоретичний погляд: монографія. Передмова академіка В.В. Сташиса: монографія. Одеса: Астропринт, 2001. 184 с.

спотворенням його волі або в) який не має власника, законного володільця чи користувача або уповноваженої особи.

Незаконне використання, враховуючи зміст ст. 201-2 чинного КК, передбачає використання чужого майна чи енергії або отримання послуги з метою отримання прибутку або власного збагачення.

У ст. 1.4.4 «Розмір майнової шкоди» вказується, що у цьому Кодексі майнова шкода має такі розміри: 1) істотна – розміром не більше 50 розрахункових одиниць; 2) суттєва – яка більше ніж у 50, але не більше ніж у 500 разів перевищує розмір розрахункової одиниці; 3) значна – яка більше ніж у 500, але не більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці; 4) тяжка – яка більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці.

Розміри майнової шкоди встановлюються на момент її спричинення (ч. 2 ст. 1.4.4). Стаття 1.4.2 визначає, що розрахункова одиниця, яка використовується у цьому Кодексі для визначення розмірів майнової шкоди, вчиненої кримінальним правопорушенням, дорівнює 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року Законом про Державний бюджет України.

З урахуванням визначення таких загальних положень проаналізуємо ознаки конкретних злочинів проти власності та їх ступені.

Так, викрадення чужої рухомої речі: 1) таємно, 2) відкрито, 3) з обманом потерпілого або іншої особи чи зловживанням їх довірою, або 4) шляхом примушення, якщо таке діяння спричинило суттєву майнову шкоду, визначається як злочин 1 ступеня (ст. 6.1.4).

Викрадення тими ж способами чужої рухомої речі, що спричинило значну майнову шкоду, є злочином 3 ступеня (ст. 6.1.5), а таке, що спричинило тяжку майнову шкоду, – 5 ступеня (ст. 6.1.6).

Детальніший аналіз форм викрадання дає змогу визначити, що таємне викрадення – таке, здійснюючи яке винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілого чи інших осіб; відкрите – це таке, яке здійснюється у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, яка так само усвідомлює, що її дії помічені й оцінюються як викрадення; обман, як вказується у п. 36 ч. 1 ст. 1.4.1, – це повідомлення завідомо неправдивих відомостей або приховування певних відомостей, які особа була зобов'язана і могла повідомити; вчинення таких діянь шляхом примушення полягає у незаконній вимозі передати чужу річ чи право на таку річ або вчинити будь-які дії майнового характеру.

Наступний спосіб посягання на чуже майно полягає у незаконному заволодінні чужою рухомою річчю або правом на чужу річ.

Отже, як визначено у статтях 6.1.7–6.1.9 Проекту КК, особа, яка незаконно заволоділа чужою нерухомою річчю або правом на чужу рухому чи нерухому річ: 1) таємно, 2) відкрито, 3) з обманом потерпілої або іншої особи чи зловживанням їх довірою, або 4) шляхом примушування вчинила злочин 1, 3 або 5 ступеня, залежно від того, спричинило діяння суттєву, значну чи тяжку майнову шкоду.

Форми реалізації вчинення цього кримінально-протиправного посягання: таємно, відкрито, шляхом обману чи зловживання їх довірою, шляхом примушення, були вище визначені.

Наступний загальний спосіб діянь проти чужого майна пов'язаний з використанням чужого майна чи енергії або отримання послуги.

Відповідно до статей 6.1.10–6.1.12 вчинила злочин особа, яка незаконно та безплатно: 1) використала чужу річ, не вилучаючи її, 2) використала електричну чи теплову енергію або 3) отримала послугу. Залежно від того, спричинило діяння суттєву, значну чи тяжку майнову шкоду, діяння визнається, відповідно, злочином 1, 3 або 5 ступеня тяжкості.

Наступні протиправні діяння пов'язані зі знищенням чи пошкодженням чужого майна, які не мають корисної мети. Згідно зі статтями 6.1.13–6.1.15 ці діяння є злочинами 1, 3 або 5 ступеня тяжкості – так само залежно від розміру майнової шкоди.

Останній злочин проти власності пов'язано з діянням особи, яка з необережності знищила чи пошкодила чужу річ, що спричинило тяжку майнову шкоду. Це злочин 3 ступеня (ст. 6.1.16).

У підрозділі 1 систематизовані злочини проти власності. Він починається зі статей, які містять ознаки, що підвищують тяжкість злочину проти власності. Так, ст. 6.1.2 визначає ознаки, що підвищують на два ступеня тяжкість злочину цього розділу. Це вчинення умисного злочину, передбаченого статтями 6.1.4–6.1.9: 1) щодо особливо уразливої людини; 2) з використанням викраденого або підробленого платіжного засобу чи інструмента; 3) поєданого з насильством; 4) із застосуванням зброї або небезпечного предмета.

6.1.3. Ознаки, що підвищують ступінь тяжкості злочинів проти власності

Стаття 6.1.3 визначає ознаки, що підвищують тяжкість злочину цього розділу на один ступінь. Це вчинення умисного злочину: 1) передбаченого статтями 6.1.4–6.1.9, щодо уразливої людини; 2) передбаченого статтями 6.1.4–6.1.9, щодо близької людини або

колишнього подружжя; 3) передбаченого статтею 6.1.13–6.1.15, щодо людини (чи близької їй людини), у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах; 4) передбаченого статтями 6.1.4–6.1.12 щодо гуманітарної допомоги чи благодійної пожертви; 5) передбаченого статтями 6.1.4–6.1.12 щодо чужої речі, яка була ввірена особі чи перебувала в її віданні; 6) у складі простої групи; 7) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; 8) передбаченого статтями 6.1.4–6.1.9, поєднаного з погрозою; 9) передбаченого статтею 6.1.13–6.1.15, загальнонебезпечним способом; 10) в особливий період чи в умовах надзвичайного стану.

6.1.4. Проступки проти власності

Проступками проти власності у Проекті КК визначені: дрібне викрадання; незаконне заволодіння знахідкою; незаконне використання чужої речі чи енергії або отримання послуги, що спричинило істотну майнову шкоду.

У ст. 6.1.17 «Дрібне розкрадання» визначено, що особа, яка викрала чужу рухому річ, що спричинило істотну майнову шкоду, вчинила проступок.

У ст. 6.1.18 «Незаконне заволодіння знахідкою» визначено, що особа, яка незаконно заволоділа знайденою чи такою, що випадково опинилася в неї, чужою річчю, вартість якої становить понад п'ятсот розрахункових одиниць, вчинила проступок.

У ст. 6.1.19 «Незаконне використання чужої речі чи енергії або отримання послуги, що спричинило істотну майнову шкоду» визначено, що особа, яка незаконно та безоплатно: 1) використала чужу річ, не видучаючи її, 2) використала електричну чи теплову енергію або 3) отримала послугу, якщо таке діяння спричинило істотну майнову шкоду, вчинила проступок.

6.2. Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності

6.2.1. Загальні положення

Інтелектуальна власність та її правове регулювання – важливий напрямок соціально-економічного розвитку, який має постійну динаміку. В сучасний період така динаміка продукується процесами глобалізації, стрімким розвитком інтернету, все більш широким

становленням штучного інтелекту, що підкреслює необхідність правового регулювання та правової охорони інтелектуальної власності. Такий підхід у цілому визначений Конституцією України, в якій закріплено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41). Громадянам водночас гарантується свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54).

Як закріплено у ст. 418 ЦК, право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом. Право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Об'єкти інтелектуальної власності за своїми характеристиками поділяють на три основні групи: об'єкти авторського права та суміжних прав (ІТ-програми і мобільні додатки, спів, танець, акторська гра, художня творчість, поезія та проза, музична фонограма), які переважно стають предметом так званого «піратства»; інша група включає досягнення науково-технічної діяльності (винаходи, корисні моделі, дизайн у вигляді промислових зразків, будь-які унікальні сорти рослин, комерційна тайна, зображення інтегральних мікросхем тощо), відносно об'єктів цієї групи найчастіше відбувається їх використання без згоди автора. Ще одна група об'єктів – так звані комерційні визначення-бренди (торгівельні марки, комерційні назви та імена), які частіше за все «страждають» від недобросовісної конкуренції, яка вчиняється з метою неправомірного збагачення¹.

Відносини, пов'язані з інтелектуальною власністю, регламентуються ЦК (Книга четверта), ГК (глава 16), законами «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про

¹ Правовий захист інтелектуальної власності в Україні: проблеми та перспективи розвитку. URL: <https://zkg.ua/ru/yurydychni-posluhy-praktyku/pravovaia-zashchyta-intellektual-noy-sobstvennosti-v-ukrayne-problem-y-perspektyv-razvytyia/>

охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про авторське право і суміжні права», «Про правову охорону географічних зазначень», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про племінну справу у тваринництві», «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», та ін.

Право інтелектуальної власності регулюється й на міжнародному рівні. Існує чимало міжнародно-правових актів в цій галузі, зокрема, Сінгапурський договір про право з торговельних марок, Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Всесвітня конвенція про авторське право, Паризька конвенція про охорону промислової власності, Договір про патентну кооперацію, Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин, Договір про закони щодо товарних знаків, Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури, Найробський договір про охорону Олімпійського символу, Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, Ніццька угода про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків, Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм, Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення, Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків, Договір про патентне право, Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію, Локарнська угода про заснування Міжнародної класифікації промислових зразків, Віденська угода про заснування Міжнародної класифікації зображувальних елементів знаків та ін.

Інтелектуальна власність, як і будь інший вид власності, є чи може бути об'єктом протиправних посягань, що потребує необхідної правової охорони, зокрема, кримінально-правової в цілому та окремих напрямків¹ Враховуючи ці обставини, Робоча група вирішила виділити охорону відповідні положення в окремий Розділ 6.2 «Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності» в Книзі шостій Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти власності».

¹ Стрельцов Є. А. Незаконні дії щодо комерційно цінної інформації з обмеженим доступом: кримінально-правові аспекти: монографія / Є. А. Стрельцов, О. С. Сотула, О. К. Василяка; за заг. ред. Є.А. Стрельцова. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 212 с.

Визначаючи систему кримінальних правопорушень проти інтелектуальної власності, в її основу, так само як і «звичайної» власності, покладений критерій майнової шкоди, залежно від якого, по-перше, розмежовуються злочини й проступки, а вже потім – злочини проти інтелектуальної власності. У зв'язку з цим виділяються чотири види кримінальних правових наслідків, які настають в результаті вчинення таких кримінально-правових посягань. Це: істотний, суттєвий, значний та тяжкий розмір майнової шкоди (ч. 1 ст. 1.4.4), які встановлюються на момент їх спричинення (ч. 2 ст. 1.4.4).

Проблеми правового регулювання інтелектуальної власності детально досліджувались українськими фахівцями, зокрема, такими як: Г.А. Андрущук, С.В. Бондаренко, С.Г. Гордієнко, М.К. Галянтич, С.О. Довгий, А.А. Кодинець, О.В. Кохановська, В.М. Крижна, Н.М. Мироненко О.П. Орлюк, В.М. Панькевич, В.Г. Пилипчук, О.С. Сотула, В.В. Топчій, О.І. Харитонова.

6.2.2. Злочини проти інтелектуальної власності

У Розділі 6.2 Проекту КК визначаються три злочини, пов'язані з порушенням майнового права інтелектуальної власності, що завдало різні види майнової шкоди. Залежно від того, спричинено суттєву, значну чи тяжку майнову шкоду, це злочини 1, 3 або 5 ступеня тяжкості (статті 6.2.2–6.2.4).

Об'єктивна сторона усіх цих трьох злочинів є однаковою і полягає у тому, що особа незаконно: 1) відтворила, використала, поширила літературний чи художній твір, комп'ютерну програму, базу даних чи інший твір, 2) відтворила, використала чи поширила виконання, фонограму, відеограму чи програму організації мовлення, тиражувала чи поширила їх на носіях інформації або здійснила камкординг чи кардшейрінг¹, 3) використала наукове відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок, компонування напівпровідникового виробу, сорт рослин чи породу тварин, раціоналізаторську пропозицію або привласнила авторство на них, 4) використала комерційне (фірмове) найменування, торговельну марку чи географічне зазначення, 5) використала відомості, що становлять комерційну таємницю, або, будучи особою, якій такі відомості відомі у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю, розголосила їх, або 6) іншим способом порушила майнове право інтелектуальної власності.

¹ Волос А. Кримінальна відповідальність за кардшейрінг, камкординг та фінансування порушення авторського права та суміжних прав: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18349/19.pdf>

6.2.3. Ознаки, що підвищують ступінь тяжкості злочинів проти інтелектуальної власності

У ст. 6.2.1 визначено ознаки, що підвищують на один ступінь тяжкість злочинів проти інтелектуальної власності. Це вчинення таких злочинів: 1) у складі простої групи; 2) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; 3) з використанням медіа чи інформаційної системи; 4) з корисливого мотиву. У ст. 1.4.1 визначається, що корисний мотив – це спонукання особи до одержання матеріального блага для себе чи іншої особи, одержання або збереження певного речового права, уникнення матеріальної витрати, досягнення іншої матеріальної вигоди шляхом вчинення кримінального правопорушення.

6.2.4. Проступки проти інтелектуальної власності

Ці проступки об'єднує те, що відповідні діяння або спричиняють істотну майнову шкоду, або «взагалі» не спричиняють майнової шкоди, або порушують немайнові права інтелектуальної власності.

Вчинює проступок проти інтелектуальної власності особа, яка:

- порушила майнове право інтелектуальної власності, якщо це спричинило істотну майнову шкоду (ст. 6.2.5);
- порушила майнове право інтелектуальної власності, якщо це не спричинило майнової шкоди (ст.6.2.6.);
- з корисного мотиву здійснила плагіат або іншим способом порушила особисте немайнове право інтелектуальної власності (ст. 6.2.7).

6.3. Кримінальні правопорушення проти фінансів

Розділ 6.3 Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти фінансів» об'єднує злочини і кримінальні проступки, що спричинюють шкоду відносинам, які складаються у процесі фінансової діяльності держави, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарської діяльності¹.

Систему Розділу 6.3 Проекту КК становлять:

- 1) злочини у сфері обігу грошей, цінних паперів, платіжних засобів та інструментів;
- 2) податкові кримінальні правопорушення;
- 3) кредитне шахрайство;

¹ Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.

- 4) кримінальні правопорушення на ринках капіталу та організованих товарних ринках;
- 5) зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу;
- 6) кримінальні правопорушення у сфері легалізації (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом.

Формулювання положень цього розділу здійснене з урахуванням актів ЄС в частині караності кримінальних правопорушень проти фінансів.

6.3.1. Злочини у сфері обігу грошей, цінних паперів, платіжних засобів та інструментів

Кримінальні правопорушення у сфері обігу грошей, цінних паперів, платіжних засобів та інструментів в Проекті КК передбачені лише як злочини.

До цієї групи належать: підроблення грошей (ст. 6.3.5), поводження з підробленими грошима (ст. 6.3.6), підроблення цінного паперу (ст. 6.3.7), поводження з підробленим цінним папером (ст. 6.3.8), викрадення платіжного засобу чи інструменту або його підроблення (ст. 6.3.9), поводження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом (ст. 6.3.10) і виготовлення засобу, призначеного для підроблення грошей, цінного паперу, платіжного засобу або інструмента чи поводження з ним (ст. 6.3.11).

Формулюючи ознаки складів злочинів, що полягають у підробленні й використанні підроблених грошей, Робоча група врахувала положення Директиви 2014/62 Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про захист євро та інших валют від підробки кримінальним законодавством та заміну Рамкового рішення Ради 2000/383¹ (далі – Директива 2014/62). Цей документ не лише зобов'язує держави – члени ЄС встановити караність певних діянь, а в ст. 5 вимагає передбачити, що виготовлення або зміна валюти мають каратися ув'язненням на строк не менше 8 років, а поводження з підробленою валютою – ув'язненням на максимальний строк не менше 5 років.

Відповідно до п. 3 ст. 6.3.1 гроші – це грошові знаки грошової одиниці України, грошові знаки грошових одиниць іноземних держав, які: а) перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної держави чи групи держав; б) вилучені або

¹ Directive 2014/62/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the protection of the euro and other currencies against counterfeiting by criminal law, and replacing Council Framework Decision 2000/383/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/62/oj>

вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; в) ще не випущені, але призначені для обігу як законний платіжний засіб. Останній пункт цього визначення розширює обсяг криміналізації підроблення грошей порівняно зі ст. 199 КК, але є виконанням вимоги ч. 3 ст. 3 Директиви 2014/62.

Стаття 6.3.5 Проекту КК **«Підроблення грошей»** передбачає такі види підроблення як виготовлення або зміну. Пункт 2 ст. 6.3.1 визначає виготовлення підроблених грошей як виготовлення таких грошей особою, яка не уповноважена на виготовлення грошових знаків, або особою, яка, будучи уповноваженою на виготовлення грошових знаків, виготовила їх з порушенням встановленого порядку.

Караність діянь, вчинених особою, яка уповноважена на виготовлення грошових знаків, але робить це з порушенням встановленого порядку, також є новелою національного кримінального законодавства, яка внесена Робочою групою на виконання ч. 2 ст. 3 Директиви 2014/62.

На відміну від чинного КК і практики його застосування, Директива 2014/62 виходить з того, що мета підроблення грошей (збути або, наприклад, похизуватися перед друзями), як і якість підробки (гроші можуть перебувати в обігу або підробка є настільки грубою, що буде швидко виявлена) не мають впливати на кримінально-правову кваліфікацію діяння як підроблення грошей. Враховуючи це, розробники Проекту КК виключили із відповідних положень законопроекту мету збуту, яка є обов'язковою ознакою передбаченого ст. 199 чинного КК злочину.

Поводження з підробленими грошима (ст. 6.3.5) передбачає діяння особи, яка 1) набула, 2) зберігала, 3) переміщувала, 4) збула, 5) розмістила або б) ввела в обіг. Криміналізація розміщення підроблених грошей та введення їх в обіг, що є новелою порівняно з чинним КК, є імплементацією в кримінальне законодавство ст. 3 Директиви 2014/62. Таке рішення дає можливість встановити караність діяння, вчиненого особою, яка, будучи уповноваженою на виготовлення грошових знаків, виготовила їх з порушенням встановленого порядку, а у подальшому розмістила або ввела в обіг.

Директива 2014/62, вимагаючи у ст. 5 від держав встановити суворі санкції за підроблення грошей, водночас дає можливість передбачити пом'якшення покарання для особи, яка на момент набуття сприймала підроблені гроші як справжні, але у подальшому, виявивши підробку, їх збула або вчинила інші діяння, що охоплюються поведженням з такими грошима. На думку членів Робочої групи, за наявності зазначених обставин ступінь тяж-

кості поведження з підробленими грошима є нижчим порівняно з діянням особи, яка набула такі предмети, розуміючи, що вони є підробленими. На підставі цього поведження з підробленими грошима, які особа на момент їх набуття сприймала як справжні, передбачено як обставину, яка знижує тяжкість злочину на два ступеня (п. 1 ст. 6.3.2).

У Проекті КК диференціацію караності підроблення грошей та поведження з підробленими грошима також здійснено залежно від їх розміру (особливо великий і великий), а також у разі вчинення цього злочину в складі простої групи, з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей, з використанням медіа чи інформаційної системи, в особливий період чи в умовах надзвичайного стану, а щодо поведження з підробленими грошима – у разі їх переміщення через державний кордон України (статті 6.3.3 і 6.3.4). Ці ознаки є спільними і для незаконних дій з підробленим цінним папером, а також викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом.

Незаконні дії з цінними паперами передбачені статтями 6.3.7 і 6.3.8 Проекту КК. На відміну від чинного КК, який передбачає незаконні дії з державними цінними паперами у ст. 199, а іншими (крім державних) – у ст. 224, у Проекті такого розділення немає – Робоча група, беручи до уваги рівність всіх форм власності в Україні, не знайшла для цього підстав.

Підроблення цінного паперу шляхом його незаконного виготовлення або зміни передбачене в ст. 6.3.7, а **поведження з підробленим цінним папером** – у ст. 6.3.8 Проекту КК. Остання вказує на такі види поведження як випуск, набуття, зберігання, переміщення, розміщення і збут.

Новелою Проекту КК є положення, які передбачають незаконні дії з платіжними засобами й інструментами: **викрадення платіжного засобу чи інструменту або його підроблення** (ст. 6.3.9) та **поведження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом** (ст. 6.3.10). Формулюючи ці статті, розробники нового КК врахували термінологію, яку використовує чинне регуляторне законодавство, зокрема Закон «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року. Крім того, ці положення відповідають Директиві 2019/713 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про боротьбу з шахрайством і підробкою

безготівкових платіжних засобів і заміну Рамкового рішення Ради 2001/413¹ (далі – Директива 2019/713).

На відміну від чинного КК, статті 6.3.9 і 6.3.10 Проекту КК передбачають як окремі дії не лише підроблення, а й викрадення платіжного засобу чи інструменту. Правозастосовна практика часто стикається з викраденням такого виду платіжних засобів, як платіжна картка. Зараз такі дії кваліфікуються за ст. 357 КК «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження» як викрадення особистого документа, а поводження з викраденою платіжною картою або іншим засобом чи інструментом (набуття, зберігання, переміщення та збут) не є кримінально караним. У Проекті КК викрадення й поводження з викраденим платіжним засобом або інструментом передбачено як окремі злочини, що відповідає вимогам ст. 4 Директиви 2019/713.

Стаття 6.3.9 «Викрадення платіжного засобу чи інструменту або його підроблення» передбачає такі види дій, як викрадення цих предметів, їх незаконне створення чи незаконну зміну. Поводження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом (ст. 6.3.10) охоплює його набуття, зберігання, переміщення або збут.

Ще однією новелою Проекту КК є встановлення як окремого складу злочину **виготовлення засобу, призначеного для підроблення грошей, цінного паперу, платіжного засобу або інструменту чи поводження з ним** (ст. 6.3.11). Таке рішення ухвалене Робочою групою на виконання вимог Директиви 2014/62 та Директиви 2019/713.

Відповідно до ст. 6.3.11 Проекту КК злочином є діяння особи, яка *предмет, зокрема елемент захисту або компонент для захисту від підробки, комп'ютерну програму, дані або інші засіб, спеціально призначений для підроблення грошей, цінного паперу, платіжного засобу чи інструменту: 1) виготовила, 2) набула, 3) зберігала, 4) переміщувала або 5) збула.*

6.3.2. Податкові кримінальні правопорушення

Податкові кримінальні правопорушення в Розділі 6.3 Проекту КК об'єднують злочини й проступки, які посягають на відносини з мобілізації коштів до бюджетів і державних цільових фондів. До умисних злочинів належать несплата податку, збору чи єдиного

¹ Directive (EU) 2019/713 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment and replacing Council Framework Decision 2001/413/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/713/oj>

внеску на загальнообов'язкове державне страхування (статті 6.3.12, 6.3.13, 6.3.14) і непогашення податкового боргу (статті 6.3.15, 6.3.16, 6.3.17), необережним злочинцем є несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду (ст. 6.3.18). Кримінальним проступком, який належить до податкових кримінальних правопорушень, є поведження з підробленими марками акцизного податку (ст. 6.3.33).

Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування має місце, якщо особа не сплатила: 1) податок чи збір, що входить у систему оподаткування й введений у встановленому законом порядку, або 2) єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, якщо таке діяння спричинило суттєву (ст. 6.3.12), значну (ст. 6.3.13) або тяжку (ст. 6.3.14) майнову шкоду.

На відміну від чинного КК, в якому ухилення від сплати податків або зборів передбачено ст. 212 КК, а ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – ст. 212-1 КК, Робоча група, вважаючи таке розмежування безпідставним, вирішила об'єднати ці діяння в одному складі злочину.

Суттєвою зміною обсягу криміналізації ухилення від сплати податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування стало рішення розробників нового КК щодо значного підвищення мінімального розміру зазначених платежів, ухилення від сплати яких є кримінально каранним. У чинному КК такий мінімальний розмір дорівнює 3000 н. м. д. г. і щорічно зростає зі зростанням прожиткового мінімуму для працюючих на певний рік. Так, станом на 2024 рік таким мінімальним розміром є 4 542 000, що є більше ніж 100 000 євро. Настільки ліберального кримінального законодавства в частині караності податкових злочинців не знає жодна країна ЄС, не кажучи вже про США, де діє вельми жорстке законодавство в цій сфері. Для України, яка не може через нестачу коштів забезпечити соціальний захист громадян навіть на рівні прожиткового мінімуму, та яка зараз під час повномасштабного вторгнення РФ потребує величезних коштів на оборону, такі межі криміналізації можна пояснити хіба що лобістським впливом бізнесу на прийняття законів.

Робоча група, вирішуючи це питання, виходить з того, що несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування особою, яка зобов'язана і має можливість їх сплатити, за своєю природою не відрізняється від

заподіяння іншої матеріальної шкоди державі чи місцевому самоврядуванню (наприклад, шляхом протиправного заволодіння майном або його знищення). Людина, користуючись державними послугами та іншими благами, що отримує від держави чи місцевого самоврядування, не сплачує необхідні платежі, які мають забезпечити можливість отримання таких благ. Саме тому в Проекті КК мінімальний розмір заподіяної шкоди, з якого починається кримінальна караність ухилення від сплати обов'язкових платежів, дорівнює спричиненню суттєвої шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 1.4.4), має бути більшим ніж 50 розрахункових одиниць, тобто більше 10 000 грн.

У статтях Проекту КК, що передбачають несплату податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Робоча група відмовилась від існуючого в статтях 212 та 212-1 КК переліку суб'єктів цього злочину, оскільки такий перелік в чинному кримінальному законі, хоч і передбачає окремі види суб'єктів, тим не менш є відкритим – суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, яка зобов'язана відповідний платіж сплачувати та має таку можливість.

Ще однією новелою Проекту КК є встановлення в ст. 6.3.18 складу злочину, що передбачає **несплату податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду**. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1.4.4 тяжкою майною є шкода, яка у більше ніж 5000 разів перевищує розрахункову одиницю, тобто є більшою 1 000 000 грн. Таке рішення, з одного боку, відповідає концептуальному положенню Проекту КК щодо караності необережного заподіяння тяжкої матеріальної шкоди, з іншого, – вирішує проблему чинного КК щодо можливості кваліфікації необережного ухилення службовою особою від сплати обов'язкових платежів за ст. 367 «Службова халатність».

Непогашення податкового боргу, що спричинило суттєву (ст. 6.3.15), значну (ст. 6.3.16) або тяжку (ст. 6.3.17) майнову шкоду розробники Проекту КК вирішили сформулювати як окремі склади злочинів. Йдеться про діяння особи, яка *не погасила борг зі сплати податку або збору шляхом: 1) незаконного використання майна, яке перебуває у податковій заставі чи під адміністративним арештом, 2) розпорядження ним без належного дозволу або 3) приховування такого майна, якщо відповідне діяння спричинило суттєву, значну або тяжку майнову шкоду*.

Практика застосування чинного КК з цього приводу є суперечливою. Переважно такі діяння кваліфікуються як злочини проти

власності, вчинені шляхом зловживання довірою або зловживання службовим становищем, хоча власником заарештованого майна залишається на момент вчинення протиправних дій або безпосередньо суб'єкт злочину, або юридична особа, від імені та в інтересах якої діє суб'єкт злочину. Наявність в Проекті КК складу злочину, який передбачає ознаки саме таких діянь, має вирішити цю проблему.

Проступком, який також посягає на податкові відносини, є **поводження з підробленими марками акцизного податку** (ст. 6.3.33), що охоплює діяння особи, яка їх: 1) виготовила, 2) використала при продажі товару, 3) набула, 4) зберігала, 5) переміщувала або б) збула.

Чинний КК передбачає це діяння в ст. 199, тобто прирівнює його тяжкість до тяжкості підроблення грошей і поводження з підробленими грошима. Робоча група вважає таку караність поводження з підробленими марками акцизного податку не пропорційною тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а тому передбачає його як проступок. Якщо внаслідок використання підроблених марок акцизного податку особа ухилилась від сплати цього податку, то це діяння за наявності підстав, підлягає кримінально-правовій кваліфікації за статтями 6.3.12, 6.3.13 або 6.3.14 залежно від розміру спричиненої майнової шкоди.

6.3.3. Кредитне шахрайство

Кредитне шахрайство передбачене в Проекті КК як дії особи, яка не повернула повністю або частково кредит, одержаний внаслідок подання нею завідомо неправдивої інформації банку чи іншій фінансовій установі, що спричинило суттєву (ст. 6.3.19), значну (ст. 6.3.20) або тяжку (ст. 6.3.21) майнову шкоду кредиторю.

Таке формулювання дає можливість уникнути проблематичного застосування ст. 222 чинного КК, що передбачає шахрайство с фінансовими ресурсами. Останнє є фактичним вчиненням злочину проти власності, хоча в ч. 1 ст. 222 зазначено, що ця стаття застосовується за відсутності злочинів проти власності. Крім того, Робоча група виходить з того, що особа, яка бере кредит, надаючи завідомо неправдиву інформацію банку чи іншій фінансовій установі, а у подальшому повністю або частково його не повертає, має бути покараною незалежно від того, розраховувала така особа цей кредит повернути чи хотіла одразу його привласнити. За будь-яких обставин фінансовій установі заподіюється майнова шкода. Як показує український і світовий досвід, внаслідок такої недобросовісної поведінки одержувачів кредитів шкода заподіюється і вкладникам фінансових установ, які не можуть отримати

належні їм кошти. Крім того, підривається довіра до фінансової системи у цілому.

6.3.4. Кримінальні правопорушення на ринках капіталу та організованих товарних ринках

До кримінальних правопорушень, що вчинюються на ринках капіталу і організованих товарних ринках, Проєкт КК відносить такі порушення вимог Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року: злочини – використання інсайдерської інформації (ст. 6.3.22), розголошення інсайдерської інформації (статті 6.3.23, 6.3.24 і 6.3.25), маніпулювання на ринку капіталу та організованому товарному ринку (ст. 6.3.26), приховування інформації про діяльність емітента (статті 6.3.27, 6.3.28 і 6.3.29); проступок – розголошення інсайдерської інформації (ст. 6.3.34).

Усі перелічені статті містять бланкетні диспозиції: з'ясування змісту передбачених в них правопорушень потребує звернення до Закону «Про ринок капіталу та організовані товарні ринки». Специфічною для злочинів цієї групи ознакою, яка підвищує їх тяжкість на один ступінь, є їх вчинення на оптовому енергетичному ринку (ч. 2 ст. 6.3.4).

Формулювання кримінальних правопорушень, що вчиняються на ринку капіталу й організованих товарних ринках, здійснено Робочою групою з урахуванням вимог Директиви 2014/57 Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року про кримінальні санкції за зловживання ринком (Директива про зловживання ринком)¹ (далі – Директива 2014/57).

Використання інсайдерської інформації (ст. 6.3.22) передбачає дії особи, яка, володіючи інсайдерською інформацією, до моменту її оприлюднення: 1) використала її для набуття за власний рахунок або за рахунок іншої особи фінансового інструменту, якого ця інформація стосується, чи для розпорядження таким інструментом, або 2) надала будь-якій особі рекомендації стосовно фінансового інструменту, щодо якого вона володіє інсайдерською інформацією.

Чинний КК в ст. 232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації» передбачає, що таке діяння є караним лише за умови, якщо це призвело до отримання необґрунтованого прибутку

¹ Directive 2014/57/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on criminal sanctions for market abuse (market abuse directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/57/oj>

в значному розмірі, або уникнення значних збитків, або якщо це заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Таке рішення не відповідає ст. 3 Директиви 2014/57, яка вимагає визнавати злочином інсайдерські операції, рекомендацію або спонукання іншої особи до участі в інсайдерських операціях незалежно від настання наслідків.

Розголошення інсайдерської інформації в Проекті КК передбачено як злочин, якщо це діяння спричинило суттєву (ст. 6.3.23), значну (6.3.24) або тяжку (ст. 6.3.25) майнову шкоду. Якщо розголошення інсайдерської інформації мало місце, але не спричинило суттєвої майнової шкоди, то таке діяння є проступком (ст. 6.3.34).

У чинному КК розголошення інсайдерської інформації передбачено як одне з альтернативних у ст. 232 «Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках» і є караним лише за умови, що воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності. Робоча група, беручи до уваги вимоги Директиви 2014/57/EU, розширила межі криміналізації цього діяння, відмовившись від вказівки на корисливий мотив і передбачивши диференціацію його караності залежно від наявності або відсутності майнової шкоди та її розмірів.

Маніпулювання на ринку капіталу та організованому товарному ринку (ст. 6.3.26) є діянням, яке докладно визначене в ст. 148 Закону «Про ринок капіталу та організовані товарні ринки» та ст. 5 Директиви 2014/57. Враховуючи це, Робоча група визнала за можливе в ст. 6.3.26 Проекту КК лише назвати це діяння, не розкриваючи його зміст в кримінальному законі.

Чинний КК в ст. 222-1 «Маніпулювання на організованих ринках» та ст. 222-2 «Маніпулювання на енергетичному ринку» також лише називає відповідні діяння, не розкриваючи їх зміст, але формулює ці правопорушення як злочини з матеріальним складом. Діяння є караним, якщо це призвело до отримання необґрунтованого прибутку в значному розмірі, або уникнення значних збитків, або якщо заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Робоча група, з урахуванням вимог ст. 5 Директиви 2014/57, сформулювала маніпулювання на ринку капіталу та організованих товарних ринках як злочин з формальним складом, а факт його вчинення на оптовому енерге-

тичному ринку визнала ознакою, яка підвищує тяжкість злочину на один ступінь (ч. 2 ст. 6.3.4).

Приховування інформації про діяльність емітента в Проекті КК передбачене як діяння особи, яка інвестору в цінні папери: 1) не надала інформацію про діяльність емітента або 2) надала недостовірну інформацію про таку діяльність, якщо відповідне діяння спричинило суттєву (ст. 6.3.27), значну (ст. 6.3.28) або тяжку (ст. 6.3.29) майнову шкоду.

Зазначене діяння в чинному КК передбачене в ст. 232-2 «Приховування інформації про діяльність емітента» і так само сформульоване як злочин з матеріальним складом, але без диференціації караності залежно від розміру заподіяної шкоди.

6.3.5. Зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу

На шляху до інтеграції в ЄС Україна має адаптувати своє законодавство до правових актів ЄС, зокрема шляхом імплементації положень Директиви 2017/1371 Європейського Парламенту і Ради від 5 червня 2017 року про боротьбу з шахрайством щодо фінансових інтересів Союзу за допомогою кримінального права¹. Ця Директива передбачає широке коло правопорушень, які завдають шкоду відносинам щодо мобілізації фінансових коштів ЄС, їх розподілу та використанню.

Робоча група на цьому етапі вирішила передбачити в Проекті КК бланкетну норму – ст. 6.3.30 «Зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу», а в п. 6 ст. 6.3.1 надати роз'яснення, що *фінансові інтереси Європейського Союзу – це інтереси, визначені Директивою 2017/1371 Європейського Парламенту і Ради від 5 червня 2017 року про боротьбу з шахрайством щодо фінансових інтересів Союзу за допомогою кримінального права*. Обов'язки щодо фінансових інтересів ЄС виникнуть лише після набуття Україною членства в ЄС.

6.3.6. Кримінальні правопорушення у сфері легалізації (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом

У Розділі 6.3 Проекту КК до кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері легалізації (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, віднесені злочини – легалізація (відми-

¹ Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/1371/oj>

вання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом (ст. 6.3.31), легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, вчинена з необережності (ст. 6.3.32), а також проступки – неналежне інформування про операції, які підлягають фінансовому моніторингу (ст. 6.3.35) і розголошення таємниці фінансового моніторингу (ст. 6.3.36). На відміну від чинного КК, предметом легалізації (відмивання) визначене не майно, а активи (доходи), одержані злочинним шляхом. Зазначені положення ґрунтуються на вимогах Директиви 2018/1673 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2018 року про боротьбу з відмиванням грошей за допомогою кримінального права¹ (далі – Директива 2018/1673)².

Під **предикатним діянням** щодо легалізації (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, Проєкт КК розуміє *вчинене на території України або території іншої держави посягання, яке має ознаки злочину, передбаченого цим Кодексом, внаслідок якого було отримано активи (доходи), незалежно від того, чи була особа засуджена за нього та чи встановлені всі фактичні ознаки цього посягання, включаючи особу, яка його вчинила*. Таке визначення відповідає вимогам Директиви 2018/1673.

Формулюючи склад легалізації (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, Робоча група дійшла висновку, що в Проєкті КК мають бути передбачені такі діяння, вчинені як умисно, так і з необережності. У ст. 209 чинного КК «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», наявні ознаки, які надають можливість кваліфікувати за цією статтею як умисні, так і необережні діяння, зокрема у разі, коли особа не знала, але повинна була знати, що майно одержано злочинним шляхом. Виходячи з концепції Проєкту КК така ситуація є неприйнятною, оскільки одне й те саме діяння, вчинене умисно і вчинене з необережності, не може мати однаковий ступінь тяжкості.

Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом (ст. 6.3.31), має місце у випадках, коли особа: 1) *набула чи використала активи (доходи), щодо яких фактичні обставини свідчать про їх одержання, прямо чи опосередковано, повністю чи частково, шляхом вчинення предикатного діяння, або володіла ними, крім особи, яка вчинила предикатне діяння,* 2)

¹ Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1673/oj>

² Гуророва Н.О. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: відповідність кримінального законодавства України та практики його застосування *Acquis Communautaire*. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023, Вип. 45. С. 42-57.

перетворила або передала такі активи (доходи) з метою приховування чи маскування їх злочинного походження, 3) допомагала уникнути відповідальності особі, залученій до здійснення легалізації (відмивання), або 4) приховала чи маскувала справжній характер таких активів (доходів), джерела їх походження, місцезнаходження, розпорядження ними, переміщення або права на них. Ці положення повною мірою відповідають вимогам Директиви 2018/1673.

Робоча група дійшла висновку, що суб'єктом вчинення цього злочину у формах набуття, використання та володіння активами (доходами) не має визнаватися особа, яка вчинила предикатне діяння. Таке рішення не порушує вимоги ч. 5 ст. 3 Директиви 2018/1673, але виключає можливість існуючого в Україні зараз вибіркового застосування цієї норми до осіб, які, наприклад, вчинили крадіжку і потім продали викрадене майно.

Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, вчинена з необережності (ст. 6.3.32), має місце у випадках, коли особа, яка не знала, але повинна була і могла знати, що активи (доходи) одержані, прямо чи опосередковано, повністю чи частково, шляхом вчинення предикатного діяння: 1) набула їх, 2) використала їх або 3) володіла ними.

Проступками, які вчиняються у сфері легалізації (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, є порушення вимог щодо фінансового моніторингу. Так, **неналежне інформування про операції, які підлягають фінансовому моніторингу** (ст. 6.3.35), полягає у діянні особи, яка спеціально уповноваженому органу: 1) не подала інформацію про операції, які підлягають фінансовому моніторингу, 2) несвоєчасно подала таку інформацію або 3) подала недостовірну інформацію про зазначені операції. Також проступком в Проекті КК визнане **розголошення таємниці фінансового моніторингу** (ст. 6.3.36).

У чинному КК умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення передбачене в ст. 209-2. Але, на відміну від Проекту КК, такі діяння є кримінально караними лише за умови, що вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, що, на думку Робочої групи, безпідставно обмежує застосування кримінального закону щодо таких осіб.

6.4. Кримінальні правопорушення проти порядку господарювання

Основними складовими економічного механізму, який діє у будь-якій державі, виступають власність як основа такого механізму та господарська діяльність, яка спирається на неї та сприяє її розвитку. У зв'язку з цим кримінально-правова охорона господарської діяльності, яка має встановлений порядок здійснення господарювання, є необхідною умовою продуктивного та безпечного функціонування економіки.

6.4.1. Загальні положення

Конституційні основи порядку господарювання в Україні становлять: право власності українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади й органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині та суспільству; право кожного володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності; економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом; забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання і дія в Україні принципу верховенства права (ч. 2 ст. 5 ГК). Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють

свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства (ч. 3 ст. 5 ГК).

Держава здійснює довгострокову і поточну економічну та соціальну політику, спрямовану на реалізацію й оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому (ч. 1 ст. 10 ГК). Це вимагає ефективного правового регулювання відносин у сфері господарювання, зокрема і кримінально-правової охорони. У Розділі 6.4 Проекту КК передбачена відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку господарювання.

Проблеми відповідальності за кримінально-протиправні посягання проти порядку господарювання досліджувались такими українськими фахівцями: Волинець Р.А., Гуторова Н.О., Дудоров О.О., Кісілюк Е.М., Навроцький В.О., Процюк О.В., Стрельцов Є.А. та ін.

Значення термінів, які вживаються у цьому Розділі, визначено у ст. 6.4.1. Йдеться про терміни «значний розмір контрабанди», «великий розмір контрабанди», «особливо великий розмір контрабанди», «фіктивні юридичні інструменти».

6.4.2. Злочини проти порядку господарювання

У Проекті КК до конкретних злочинів проти господарської діяльності належать такі.

Контрабанда (ст. 6.4.4) як злочин означає, що особа переміщувала товари у значному розмірі через митний кордон України: 1) без передбаченого законом декларування, 2) поза митним контролем або 3) з приховуванням від митного контролю. Ці діяння за ступенем і характером суспільної небезпеки потрібно відрізнити від порушень митних правил, відповідальність за які передбачена у Митному кодексі України.

Ознакою, що підвищує на два ступеня тяжкість контрабанді, є вчинення її щодо товарів в особливо великому розмірі (ст. 6.4.2), а на один ступінь – вчинення контрабанди щодо підакцизних товарів або щодо товарів у великому розмірі.

Здійсненням господарської діяльності без ліцензії (ст. 6.4.5) вважаються діяння особи, яка здійснила її без ліцензії на провадження такої господарської діяльності, яка, відповідно до закону, підлягає ліцензуванню, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу.

Фіктивним господарюванням (ст. 6.4.6) вважаються діяння особи, яка створила чи використала суб'єкт господарської діяльності завідомо для: 1) приховування діяльності, за здійснення якої зако-

ном передбачена кримінальна чи адміністративна відповідальність; 2) незаконного одержання кредиту, платежу чи відшкодування або 3) несплати податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Потрібно розрізняти фіктивне господарювання та фіктивний правочин, який вчиняється з порушенням ст. 234 ЦК.

Стаття 6.4.7 передбачає відповідальність за **рейдерство**. Вчинює злочин особа, яка встановила незаконний контроль над суб'єктом господарювання – юридичною особою шляхом використання завідомо фіктивних юридичних інструментів, а саме: 1) заблокувала чи обмежила фактичний доступ до голосування акціонера, учасника, члена виконавчого чи іншого органу суб'єкта господарювання, 2) спотворила рішення такого органу, 3) порушила чи обмежила переважне право на набуття цінних паперів цього суб'єкта господарювання.

Низка статей у цьому розділі встановлює відповідальність за кримінально-правові діяння, пов'язані зі станом неплатоспроможності (банкрутства).

Так, вчинює злочин власник, зокрема кінцевий бенефіціарний власник (контролер), службова особа суб'єкта господарської діяльності або фізична особа-підприємець, яка вчинила **дії** у власних інтересах або інтересах третіх осіб, **що завідомо призвели до неплатоспроможності суб'єкта господарської діяльності** та спричинили суттєву, значну чи тяжку майнову шкоду (статті 6.4.8–6.4.10).

Незаконні дії у разі неплатоспроможності вчинює особа, яка під час здійснення щодо боржника процедури розпорядження майном, санації, ліквідації, реструктуризації або погашення боргів незаконно: 1) приховала, відчужила чи знищила майно або 2) знищила, пошкодила, приховала або підробила документи, що відображають фінансову чи господарську діяльність, якщо відповідне діяння спричинило суттєву, значну чи тяжку майнову шкоду (статті 6.4.11–6.4.13).

Значно порушують порядок господарювання **антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання**. Такі діяння призводять чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, що порушує одну з основних умов продуктивного функціонування ринкової економіки. Коли такі узгоджені дії призводять до суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині, зокрема монополізації відповідних ринків, обмежують доступ на ринок інших суб'єктів господарювання, призводять

до економічно необґрунтованого підвищення цін або дефіциту на ринку, то це вважається значними антиконкурентними узгодженими діями суб'єктів господарювання та потребує відповідної правової протидії. Відповідальність за антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, заборонені законодавством про захист економічної конкуренції, залежить від виду спричиненої майнової шкоди (суттєва, значна чи тяжка) і передбачена, відповідно, статтями 6.4.14, 6.4.15 і 6.4.16.

Згідно зі ст. 6.4.17 вчинює злочин, пов'язаний з **порушенням права на підприємницьку діяльність** особа, яка створила незаконну перешкоду в реалізації права на підприємницьку діяльність, що призвело до неможливості її здійснення або до її обмеження.

У статтях цього розділу передбачені такі види майнової шкоди, яку завдають кримінальні правопорушення проти порядку господарювання: істотна, суттєва, значна і тяжка. Визначення їх розмірів міститься у ст. 1.4.4.

Ознаками, що **підвищують на один ступінь тяжкість злочинів**, передбачених цим розділом (ст. 6.4.3.), є:

- здійснення господарської діяльності без ліцензії, якщо йдеться про такі її види, як: банківська діяльність, діяльність з надання фінансових послуг, діяльність на ринку азартних ігор або щодо випуску чи проведення лотерей, діяльність щодо виробництва піддакцизних товарів і торгівлі ними, діяльність щодо будівництва об'єктів, що за класом наслідків належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками;
- вчинення будь-якого умисного злочину, передбаченого статтями цього розділу, з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей;
- вчинення будь-якого умисного злочину, передбаченого статтями цього розділу (крім статей 6.4.14–6.4.16), у складі простої групи;
- доведення до неплатоспроможності або дій у разі неплатоспроможності (статті 6.4.8–6.4.13) щодо суб'єкта господарювання, який здійснює банківську діяльність чи діяльність з надання фінансових послуг.

6.4.3. Проступки проти порядку господарювання

Проступки проти порядку господарювання, передбачені в Проекті КК, полягають у незаконному поводженні з комерційною чи банківською таємницею, приховуванні неплатоспроможності, фік-

тивному банкрутстві, порушенні правил бухгалтерського обліку. Відповідно, вчинює проступок:

- особа, яка відомості, що становлять комерційну чи банківську таємницю, незаконно збрала, розголосила або використала (ст. 6.4.18);
- власник, зокрема кінцевий бенефіціарний власник (контролер), службова особа суб'єкта господарської діяльності або фізична особа-підприємець, яка завідомо приховала неплатоспроможність суб'єкта господарської діяльності (ст. 6.4.19);
- службова особа суб'єкта господарської діяльності або фізична особа-підприємець, яка надала кредиторам (кредиторам) або державі завідомо неправдиву офіційну інформацію про неплатоспроможність (ст. 6.4.20);
- особа, відповідальна за організацію або здійснення бухгалтерського обліку суб'єкта господарської діяльності, яка: не організувала бухгалтерський облік відповідно до законодавства або не забезпечила його ведення у порядку, встановленому законодавством, якщо внаслідок таких діянь неможливо встановити діяльність суб'єкта господарювання, її результати, фінансовий стан або оцінити майно (ст. 6.4.21).

6.5. Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів

6.5.1. Структура й загальна характеристика Розділу 6.5 Проекту КК

Розділ 6.5. «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів» є заключним розділом Шостої книги Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти економіки». Розташування цього розділу саме в цій Книзі обумовлене тим, що предметом кримінальних правопорушень у ньому є природні ресурси, під якими розуміються *«компоненти довкілля, природні об'єкти і природно-антропогенні об'єкти, зокрема види дикої фауни, флори та грибів або їхні частини чи похідні, що використовуються або можуть бути використані під час здійснення господарської чи іншої діяльності як джерело енергії, продукт виробництва чи предмет споживання»* (п. 1 ст. 6.5.1).

Структурно розділ традиційно складається з трьох смислових блоків: першим є його внутрішній мінігосарій, що містить визначення поняття природних ресурсів (ст. 6.5.1); другим є підрозділ «Злочини» (статті 6.5.2–6.5.14); третім – підрозділ «Проступки» (статті 6.5.15–6.5.20).

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, є встановлений нормативно-правовими актами порядок використання природних ресурсів. Предметом є або загалом природні ресурси будь-якого виду (наприклад, у статтях 6.5.14, 6.5.15), або ж спеціально поіменовані види природних ресурсів (у статтях 6.5.3, 6.5.4 та ін.) Позаяк розділ належить до Книги шостої «Кримінальні правопорушення проти економіки» і предметом усіх передбачених його статтями кримінальних правопорушень є природні ресурси, що розглядаються у цьому контексті не як виключно екологічна категорія, а й як категорія економічна, що має грошову оцінку, більшість складів кримінальних правопорушень у цьому розділі сконструйовано з урахуванням розміру майнової шкоди, що ними спричинюється. В окремих випадках у розділі містяться й формальні склади кримінальних правопорушень (наприклад, ст. 6.5.14 «Збут або вивезення з України незаконно здобутого природного ресурсу»), що не заперечує сформульованої вище тези про неодмінне заподіяння майнової шкоди будь-яким з цих кримінальних правопорушень. Їх існування є лише свідченням того, що у цьому випадку кримінально караним слід визнавати діяння, незалежно від розміру заподіяної ними шкоди, через що ця шкода й виводиться за межі складу кримінального правопорушення.

6.5.2. Наскрізні поняття

До наскрізних понять статей цього розділу, окрім уже згаданого вище поняття «природні ресурси», з огляду на іманентне заподіяння матеріальної шкоди під час вчинення кожного з цих кримінальних правопорушень, безумовно, належать поняття «істотна майнова шкода», «суттєва майнова шкода», «значна майнова шкода» та «тяжка майнова шкода».

Відповідно до ч. 1 ст. 1.4.4 Проекту КК, названі види шкоди становлять: істотна – не більше 50 Р. О.; суттєва – від 50 до 500 Р. О.; значна – від 500 до 5.000 Р. О.; тяжка – більше ніж 5.000 Р. О.

6.5.3. Основні склади злочинів

Основні склади злочинів у цьому розділі розбито на чотири групи:

- 1) незаконне заволодіння природним ресурсом, який перебуває в природному стані, а саме: поверхневим шаром земель, водами, корисною копалиною, деревом чи чагарником у лісі чи лісовому насадженні або дикою твариною, що належить до хребетних (статті 6.5.3, 6.5.4, 6.5.5);
- 2) знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу, а саме: знищення або пошкодження дерева

чи чагарнику в лісі чи лісовому насадженні, умертвіння або скалічення дикої тварини, що належить до хребетних, за відсутності ознак жорстокого поводження з нею, порушення фітосанітарних правил чи правил щодо боротьби зі шкідниками рослин або порушення ветеринарних правил чи інших правил охорони диких тварин (статті 6.5.6, 6.5.7, 6.5.8, 6.5.9);

- 3) порушення правил використання природного ресурсу, а саме: земель, вод або надр (статті 6.5.10, 6.5.11, 6.5.12, 6.5.13);
- 4) збут або вивезення з України будь-якого незаконно здобутого природного ресурсу (ст. 6.5.14).

У кожній з цих статей предмет відповідних злочинів описується так, що охоплює всі види природних ресурсів (ст. 6.5.14) або певну їх групу (решта статей). Таким чином, у цьому розділі, так само, як і в Розділі 5.3, усувається непотрібна диференціація між видами природних ресурсів. Це, з одного боку, тягне за собою однакові кримінально-правові наслідки вчинення будь-якого з вище названих діянь щодо будь-якого природного ресурсу, а з іншого – допускає можливість сумарного обчислення шкоди, заподіяної одним діянням, вчиненим одночасно щодо різних видів природних ресурсів.

Залежно від розміру заподіяної майнової шкоди названі злочини можуть мати:

- 1 ступінь тяжкості – якщо ними умисно спричинено суттєву майнову шкоду (статті 6.5.3, 6.5.6, 6.5.10);
- 3 ступінь тяжкості – якщо ними умисно спричинено значну майнову шкоду (статті 6.5.4, 6.5.7, 6.5.11) або з необережності спричинено тяжку майнову шкоду (статті 6.5.9, 6.5.13);
- 5 ступінь тяжкості – якщо ними умисно спричинено тяжку майнову шкоду (статті 6.5.5, 6.5.8, 6.5.12).

6.5.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

Ознаки, що підвищують на один ступінь тяжкість умисних злочинів, передбачені у ст. 6.5.2. Обставин, які підвищували б тяжкість злочинів на два ступеня, у статтях цього розділу не передбачено.

На один ступінь тяжкість умисних злочинів підвищується у разі вчинення злочину:

- 1) передбаченого статтями 6.5.3–6.5.8, 6.5.10–6.5.12, 6.5.14, щодо видів рослинного чи тваринного світу, занесених до Червоної книги України, або видів дикої фауни, флори чи грибів, що перебувають під особливою охороною відповідно до актів ЄС. Переліки останніх наведені, зокрема, у додатку I до Директи-

ви Ради № 79/409/ЕЕС від 2 квітня 1979 року, додатку IV до Директиви Ради № 92/43/ЕЕС від 21 травня 1992 року та ін.;

- 2) передбаченого статтями 6.5.3–6.5.5 чи 6.5.14, щодо бурштину. Виділення цієї корисної копалини як особливо охоронюваного об'єкта довкілля стало відповіддю на особливу актуальність протидії в Україні незаконному добуванню бурштину, і відповідна ознака стала у Проекті КК своєрідним наступником ст. 240-1 чинного КК;
- 3) у складі простої групи;
- 4) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей;
- 5) на територіях чи об'єктах, що належать до природно-заповідного фонду України або є особливо цінними землями чи особливо охоронюваними лісами. Зміст цієї ознаки є аналогічним такій же ознаці, що підвищує ступінь тяжкості злочинів проти безпеки довкілля.

6.5.5. Загальна характеристика проступків

Кримінальні проступки, що передбачені підрозділом 2 цього розділу, розпадаються на дві смислових групи.

Одні з них є суміжними з відповідними складами злочинів і мають місце там, де в результаті вчинення діянь, аналогічних описаним вище стосовно злочинів з цього розділу, умисно спричинено істотну майнову шкоду. Це: незаконне заволодіння природним ресурсом, що спричинило істотну майнову шкоду (ст. 6.5.16), знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу, що спричинило істотну майнову шкоду (ст. 6.5.18) і виснаження природного ресурсу, що спричинило істотну майнову шкоду (ст. 6.5.19).

Інші є кримінальними проступками *suī generis*, не маючи суміжних до них складів злочинів. До них належать:

- 1) заздалегідь не обіцяне набуття або збут завідомо незаконно добутого природного ресурсу (ст. 6.5.15). За відсутності в Проекті КК загальної статті, що передбачала б відповідальність за заздалегідь необіцяне набуття або збут майна, завідомо добутого незаконним шляхом, цей кримінальний проступок, по суті, є винятком, який підкреслює важливість кримінально-правового реагування саме на випадки вчинення таких діянь щодо природних ресурсів;
- 2) порушення правил полювання чи риболовлі, яке має місце там, де особа полювала чи рибалила: щодо заборонених до вполю-

вання чи вилову диких тварин, що належать до хребетних; у заборонений час; у забороненому місці; з використанням заборонених знарядь чи засобів; забороненим способом; без належного дозволу (ст. 6.5.17). Цей кримінальний проступок має формальний склад і є закінченим з моменту вчинення принаймні одного з названих альтернативних діянь. Тому, якщо в результаті незаконного полювання чи риболовлі були також незаконно добуті дикі тварини, що належать до хребетних (риби охоплюються цим поняттям), то, залежно від розміру заподіяної шкоди, скоєне має бути кваліфіковане за сукупністю з кримінальним правопорушенням, передбаченим статтями 6.5.3, 6.5.4, 6.5.5 або 6.5.16 Проекту КК;

- 3) незаконні дії на континентальному шельфі України, що полягають у незаконному досліджуванні чи розвідуванні природних ресурсів на континентальному шельфі України (ст. 6.5.20). Цей кримінальний проступок також має формальний склад, а тому у випадку, якщо, окрім незаконного досліджування чи розвідування природних ресурсів на континентальному шельфі України, такі ресурси були також незаконно добуті, знищені, пошкоджені або були порушені правила їхнього використання, скоєне слід кваліфікувати за сукупністю з кримінальними правопорушеннями, передбаченими відповідними статтями Проекту КК.

6.5.6. Особливості застосування окремих положень Загальної частини щодо кримінальних правопорушень, передбачених Розділом 6.5 Проекту КК

Ці особливості є такими:

- злочини, передбачені статтями 6.5.3–6.5.5, у разі їх вчинення з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних з ними можливостей та з метою одержання неправомірної вигоди, вважаються корупційними кримінальними правопорушеннями (п. 22 ч. 2 ст. 1.4.1). За їх вчинення підлягають застосуванню всі ті приписи Загальної частини Проекту КК, які стосуються корупційних кримінальних правопорушень. Зокрема, може бути призначений штраф як додаткове покарання у трикратному розмірі до вартості отриманої неправомірної вигоди або спричиненої майнової шкоди (ч. 5 ст. 3.2.8), ускладнюються підстави заміни призначеного строкового ув'язнення обмеженням свободи (п. 3 ч. 3 ст. 3.4.5), обов'язковим є застосування обмежувальних засобів у виді обмеження права обіймати певні посади та брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування

(ч. 7 ст. 3.6.3) і може бути застосований обмежувальний засіб у виді оприлюднення інформації про засудження особи за цей злочин (п. 3 ч. 1 ст. 3.6.7);

- вчинення через неналежний контроль з боку уповноваженої особи юридичної особи, підпорядкованою (підконтрольною) їй особою злочинів, передбачених статтями 6.5.3–6.5.12, є підставою застосування до такої юридичної особи кримінально-правових засобів (п. 2 ч. 1 ст. 3.11.2).

РОЗДІЛ 7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СУСПІЛЬСТВА

7.1. Злочини проти безпеки від організованої злочинної діяльності

7.1.1. Загальні підходи до криміналізації організованої злочинної діяльності

Організована злочинна діяльність становить велику загрозу для безпеки окремих фізичних та юридичних осіб, соціальних інституцій та цінностей, усієї держави. Тому статті, які регламентують відповідальність за належність до такої діяльності, поміщені у Книгу сьому Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти суспільства». З урахуванням того, що вони становлять окремий інститут кримінального законодавства, такі статті об'єднані в окремий розділ цієї книги. Місце розділу в книзі визначено з огляду на те, що передбачені ним злочини є найбільш небезпечними серед усіх посягань проти суспільства: функціонування злочинних угруповань – за загально визнаним твердженням, «готового механізму для вчинення злочинів» – майже неминуче означає вчинення інших, ще більш тяжких злочинів, полегшує їх виконання та утруднює протидію etc. З огляду на вказані обставини, всі кримінальні правопорушення, передбачені Розділом 7.1 «Злочини проти безпеки від організованої злочинної діяльності», віднесені до злочинів 5 базового ступеня тяжкості з можливістю зниження на три ступеня або підвищення на два ступеня, серед них немає кримінальних проступків.

Статті розділу сформульовані з урахуванням вимог міжнародно-правових зобов'язань України у цій сфері, насамперед Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року.

Вирішуючи питання криміналізації за організовану злочинну діяльність, Робоча група виходила з постулату, що кримінальна відповідальність має індивідуальний характер і її суб'єктами ви-

ступають окремі фізичні особи, а не абстрактний «злочинний світ» або злочинна організація в цілому¹.

Одним з вихідних положень формулювання статей цього розділу також є те, що їх приписами не охоплюються окремі злочини та проступки, вчинені учасниками організованих злочинних груп. Відтак, вони мають кваліфікуватися за сукупністю статей розділу 7.1 та статтями інших розділів Особливої частини майбутнього кримінального закону.

7.1.2. Співвідношення статей Загальної частин Проекту КК та статей Розділу 7.1 Проекту КК про організовану злочинну діяльність

Питання відповідальності за організовану злочинну діяльність регламентовані, насамперед, в Розділі 2.7 «Співучасть у кримінальному правопорушенні»² Проекту КК. Розділ 2.10 «Кримінально-правова кваліфікація» містить статтю 2.10.9, присвячену кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті, частина 3 якої передбачає кваліфікацію злочину, вчиненого у складі або за завданням організованої групи. Крім того, в Особливій частині Проекту КК є Розділ 7.1.

Сенс такого рознесення положень про аналізовані посягання у обидві частини кримінального закону полягає в тому, що у Загальній частині вирішуються питання, які стосуються будь-якого злочину, що може бути вчинений в межах організованої злочинної діяльності, а в Особливій – власне за участь (у широкому розумінні – включаючи створення та керівництво організованими злочинними групами, вступ до них, сприяння їм) у такій діяльності. Вона становить собою окремий вид злочинів, а відповідні статті цього розділу не охоплюють посягань, вчинених у складі чи за завданням

¹ Неприйнятними видаються формулювання чинного КК та попередніх кримінальних законів, які містять формулювання на кшталт: «Вчинення кримінального правопорушення групою осіб, організованою групою або злочинною організацією» (назва ст. 28 КК та диспозиції її окремих частин). Потрібно вести мову про вчинення злочину окремою фізичною особою – суб'єктом кримінального правопорушення – у складі певного угруповання.

² У відповідних статтях цього розділу Загальної частини: визначено поняття організатора, яким є також особа, яка створила організовану групу чи керувала нею (п. 3 ч. 3 ст. 2.7.2); констатовано, що організована злочинна група є однією із форм співучасті (п. 2 ч. 1 ст. 2.7.5); вказано ознаки організованої злочинної групи й у такій спосіб визначено її поняття (ч. 3 ст. 2.7.5); регламентовано умови кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у складі організованої злочинної групи (ст. 2.7.6); уточнено поняття ексцесу співучасника щодо злочину, вчиненого учасником організованої злочинної групи (ч. 3 ст. 2.7.7).

організованої злочинної групи та які передбачені статтями інших розділів Особливої частини Проекту.

У Проекті вдалося позбутися однієї з вад чинного КК, коли є неузгодженість між положеннями його Загальної та Особливої частин¹, нечіткість у вказівці на те, до якого виду злочинних угруповань – організованої групи чи злочинної організації – належить певне угруповання (наприклад, банда, що породжує суперечки щодо мінімальної кількості учасників та для вчинення яких злочинів вона утворюється).

7.1.3. Види злочинних угруповань

Як вже зазначалося під час аналізу інституту співучасті, в Проекті КК передбачена лише одна форма організованої злочинної діяльності – організована злочинна група. Також, на відміну від чинного КК, не виділяються окремі види злочинних угруповань, такі як злочинна спільнота та злочинна організація без уточнення їх ознак (ст. 255 КК), а також банда (ст. 257 КК) і терористична організація (ст. 258-3 КК) тощо.

Водночас поряд з родовим поняттям організованої злочинної групи, яка не має видів та участь у якій (зв'язок з діяльністю якої) становить окремий злочин (ст. 7.1.5), у Проекті КК передбачена відповідальність за участь у діяльності незаконного збройного формування (ст. 7.1.9) та підвищення на один ступінь тяжкості ряду злочинів (передбачених статтями 7.2.4–7.2.10), вчинених у складі структурованої терористичної групи (п. 2 ст. 7.2.3).

Таким чином, Проект КК виділяє три види злочинних угруповань: 1) організовану злочинну групу; 2) незаконне збройне формування; 3) структуровану терористичну групу.

Водночас поняття першого з таких угруповань не є родовим щодо незаконного збройного формування та загального поняття терористичної групи, яка може бути неструктурованою (має ознаки простої групи) або структурованою (має ознаки організованої злочинної групи). Тобто незаконне збройне формування та неструктурована терористична група не є видами організованої злочинної групи, а структурована терористична група є таким видом. Відтак кожне з цих утворень характеризується самостійним набором ознак, а ознаки організованої злочинної групи не є визначальними (не по-

¹ Зокрема, щодо кількості злочинів, для вчинення яких створюється злочинна організація – детальніше див.: Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. К.: Юрінком Інтер, 2009. С.263

винні враховуватися) під час визначення понять інших угруповань, окрім структурованої терористичної групи.

7.1.4. Диференціація відповідальності за організовану злочинну діяльність

Центральне місце в системі положень про відповідальність за організовану злочинну діяльність займають ті, що встановлені в ст. 7.1.5 Проекту КК. Ця стаття охоплює всі діяння, які вчиняються у зв'язку з функціонуванням організованої злочинної групи. В окремих пунктах цієї статті альтернативно передбачені діяння особи, яка:

- 1) створила організовану злочинну групу,
- 2) керувала нею чи її структурною частиною,
- 3) керувала вчиненням злочину учасниками такої групи,
- 4) була учасником організованої злочинної групи,
- 5) сприяла діяльності організованої злочинної групи шляхом фінансування, надання інформації чи матеріальних засобів або
- 6) залучила нового учасника до організованої злочинної групи або до злочину, вчинюваного такою групою.

Вчинення будь-якої з цих дій становить злочин 5 ступеня. Тому, на перший погляд, здається, що немає відмінності між відповідальністю організатора чи керівника відповідної групи та її рядового учасника, а також особи, яка сприяє функціонуванню організованої злочинної групи, всупереч загальноновизнаній думці про необхідність посилення відповідальності «злочинної верхівки». Насправді це не так, диференціацію проведено принаймні за двома напрямками.

Перший стосується того, що злочинна діяльність організатора та/або керівника зазвичай полягає у вчиненні ще й інших злочинів, передбачених Розділом 7.1 Проекту КК, а саме «Участь у злочинному зібранні» (ст. 7.1.6), «Злочинний вплив» (ст. 7.1.7). Відповідно до правил кваліфікації, закріплених у Проекті КК (ч. 1 ст. 2.8.4), у такому разі їх діяння мають бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених однією чи обома вказаними статтями, та ст. 7.1.5, застосовуються відповідні правила призначення покарання та застосування інших кримінально-правових засобів, що означає посилення відповідальності.

Інший напрямок диференціації відповідальності верхівки та рядових учасників організованої злочинної групи полягає у встановленні різних пільгових наслідків у разі добровільного припинення злочинної діяльності. Якщо це вчинили керівники чи організатори,

то вони все одно підлягають кримінальній відповідальності, але, за наявності умов, передбачених ст. 7.1.2 Проекту КК, тяжкість вчиненого ними злочину знижується на три ступеня. Рядові ж учасники організованої злочинної групи та особи, які сприяли її діяльності, за умов, визначених у ч. 2 ст. 2.4.2 Проекту КК, мають право на непризначення покарання у разі їх позитивної поведінки після вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, ідея підвищення відповідальності організаторів та керівників злочинного угруповання та створення стимулів для припинення організованої злочинної діяльності у Проекті КК реалізована.

7.1.5. Злочинний вплив

Чинний КК останніми роками був підданий змінам, спрямованим на криміналізацію організованої злочинної діяльності вищого рівня – коли має місце поєднання зусиль кількох злочинних угруповань та злочинного впливу – поширення кримінальної субкультури. Однак ці спроби законодавця не виявилися вдалими, у теорії кримінального права вони були піддані аргументованій критиці¹. Тому Робоча група, визнаючи актуальність встановлення відповідальності за злочинний вплив та консолідацію діяльності кількох злочинних угруповань, пішла шляхом не вдосконалення існуючих законодавчих положень, а формулювання нової конструкції відповідальності за такі посягання.

Вона включає статтю про відповідальність за дії, спрямовані на консолідацію злочинної діяльності кількох організованих злочинних груп (ст. 7.1.6. «Участь у злочинному зібранні»), та статтю про відповідальність за дії лідерів організованої злочинності, спрямовані на встановлення або поширення їх злочинного впливу (ст. 7.1.7. «Злочинний вплив»). У цих статтях наведено вичерпний перелік конкретних дій щодо координації організованої злочинної діяльності та поширення її масштабів, розпорядження доходами, отриманими внаслідок діяльності організованих злочинних груп, поширення звичаїв і традицій злочинного середовища тощо.

7.1.6. Співучасть в організованій злочинній діяльності

У статтях розділу 7.1 передбачена відповідальність за діяння, які, за загальним правилом, визнаються тими чи іншими видами

---

¹ Нікітін А.О. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом. Дисертація, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії. К.: НаУКМА, 2024. С. 22, 96-164.

співучасті. Вони могли б у низці випадків кваліфікуватися з посиланнями на відповідні статті розділу 2.7 Проекту КК.

Однак Робоча група, враховуючи підвищену небезпеку таких діянь та те, що нерідко вони не можуть бути кваліфіковані як співучасть, з огляду на відсутність двостороннього психічного зв'язку між учасниками організованої злочинної групи та особами, які сприяють організованій злочинній діяльності, вирішила встановити за них відповідальність як за так звану співучасть особливого роду, тобто передбачити ці діяння у статтях Особливої частини КК. Відтак вони становлять собою дії виконавця, які кваліфікуються лише за статтею Особливої частини КК.

До таких дій належать організаторські дії особи, яка створила організовану злочинну групу чи керувала нею або ж злочинном, вчиненим учасниками такої групи (пункти 1, 2, 3 ст. 7.1.5), пособницькі дії, що полягають у сприянні діяльності організованої групи шляхом надання засобів чи залучення нових учасників (пункти 5, 6 ст. 7.1.5), підбурювання у формі звернення для застосування злочинного впливу (ст. 7.1.8).

Таким чином, вказані діяння мають кваліфікуватися не як співучасть з посиланням на статті розділу 2.7, а за відповідними статтями розділу 7.1 Проекту КК.

7.1.7. Криміналізація діяльності незаконного збройного формування

Незаконне збройне формування, як вже зазначалося, не охоплюється поняттям організованої злочинної групи. Воно характеризується сукупністю специфічних ознак та визначене у загальному глосарії, оскільки використовується у кількох розділах Особливої частини Проекту КК (ч. 2 ст. 1.4.1).

Відтак дії осіб, які створили незаконне збройне формування, керували ним, брали участь у ньому або сприяли його діяльності, не охоплюються статтями 7.1.5–7.1.8 Проекту КК. Тому вони передбачені у окремій статті цього розділу – ст. 7.1.9 «Створення незаконного збройного формування, участь у ньому або сприяння його діяльності».

7.1.8. Кваліфікація злочинів, вчинених у межах організованої злочинної діяльності та потурання такої діяльності

Як вже зазначалося, у Загальній частині Проекту КК визначено, що участь в організованій злочинній діяльності не охоплює

злочини, вчинені учасниками організованої злочинної групи. Такі злочини кваліфікуються за сукупністю статей Особливої частини, які передбачають таку діяльність, та статей, які передбачають відповідальність за вчинені злочини.

Водночас потурання організованій злочинній діяльності становить собою один із видів причетності, передбачений в Особливій частині Проекту КК. Це ст. 7.1.10, передбачає згідно з якою настає відповідальність лише службової особи, на яку покладено спеціальний обов'язок щодо припинення злочинів, передбачених статтями 7.1.5–7.1.9.

7.2. Злочини проти безпеки від тероризму

7.2.1. Загальні підходи до криміналізації тероризму

Під час роботи над Проектом КК висувалася ідея визначити поняття тероризму, яке б містило вказівку на два його аспекти. Перший стосувався широкого аспекту, згідно з яким тероризмом є вчинення злочинів, передбачених різними розділами Особливої частини кримінального закону, якщо вони вчинені з відповідною метою (залякування населення, примушування соціальних інституцій до вчинення певних діянь, привернення уваги до поглядів терориста тощо), тобто будь-який злочин розглядається як терористичний з урахуванням його мети. Другий – до тероризму належить діяльність окремих осіб і терористичних груп, спрямована на поширення тероризму чи його виправдання або потурання. Згодом від включення відповідної дефініції до тексту Проекту КК Робоча група відмовилася, але ідея, згідно з якою тероризм у його вузькому (другий аспект) розумінні полягає у вчиненні специфічних злочинів, виявилася втіленою у статтях розділу 7.2 «Злочини проти безпеки від тероризму».

Ці злочини полягають у загрозі заподіяння тяжкої шкоди інтересам фізичних чи юридичних осіб, суспільним інтересам або інтересам держави чи суспільства, тому й включені до Книги сьомої «Кримінальні правопорушення проти суспільства» Особливої частини Проекту КК. З урахуванням їх небезпеки, характеру та розміру заподіюваної ними шкоди, а також вимог міжнародно-правових актів про боротьбу з тероризмом, більшість кримінальних правопорушень, передбачених Розділом 7.2, віднесена до злочинів 5 ступеня тяжкості, лише погроза терористичним актом (ст. 7.2.5) та публічні заклики до тероризму або його виправдовування становлять злочини 3 ступеня тяжкості. Серед посягань, передбачених Розділом 7.2 Проекту КК, немає кримінальних проступків.

7.2.2. Міжнародно-правові акти про боротьбу з тероризмом, вимоги яких враховано у Розділі 7.2 Проекту КК

Україна є учасником міжнародно-правових угод про боротьбу з тероризмом. Це Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, 15.12.1997; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 09.12.1999; Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, 16.05.2005; Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, 16.12.1970; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 23.09.1971; Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, 14.12.1973; Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, 17.12.1979; Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, 03.03.1980; Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, 24.02.1988; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 10.03.1988; Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, 10.03.1988.

Деякі інші обов'язки виникнуть незабаром, у зв'язку зі вступом України до ЄС. (як от Рамкове рішення Ради ЄС від 13 червня 2002 р. Про боротьбу з тероризмом (2002/475/JAI). Звісно ж, їх вимоги повинні бути відображені в майбутньому кримінальному законі України.

Враховання положень міжнародно-правових актів про боротьбу з тероризмом в Проекті КК, з одного боку, полегшувало роботу над відповідним розділом, адже наявні чіткі (наскільки це можливо в міжнародному праві) вказівки щодо кола діянь, що повинні бути криміналізовані. З іншого ж боку, необхідність виконання міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері породжує складнощі. Вони пов'язані, зокрема, з тим, що міжнародні угоди у сфері боротьби з тероризмом використовують нетипову для українського законодавства термінологію, містять специфічні правові конструкції. Наприклад, вимагають криміналізувати крадіжку предметів чи підроблення документів, які використовуються у терористичній діяльності. Водночас в українському законодавстві такі посягання вже передбачені загальними нормами, введення ж спеціальних норм про, зокрема, «терористичну крадіжку» чи «терористичний підлог документів» потягне необґрунтовану конкуренцію між відповідними статтями Особливої частини КК. Тому в низці випадків члени Робочої групи дійшли думки, що наявність загальних норм

про ті чи інші злочини в Проєкті КК, за якими можуть кваліфікуватися й терористичні посягання, є достатньою, щоб констатувати виконання відповідних міжнародно-правових зобов'язань України.

У цілому ж жодне з положень міжнародно-правих актів у сфері боротьби з тероризмом не залишилося поза увагою членів Робочої групи – усі вони відображені в статтях Проєкту КК. Хоча інколи це й призвело до появи статей, які фактично дублюють інші кримінально-правові положення і, за великим рахунком, без них можна було б обійтися. Маються на увазі, наприклад, ст. 7.2.8 «Фінансування та інша підтримка тероризму» (це пособництво відповідним злочинам) чи ст. 7.2.9 «Підготовка до терористичної діяльності» (готування до певних злочинів). Проте виділення таких статей дозволило криміналізувати терористичну діяльність, яка не зводиться до готування чи пособництва конкретним посяганням, а спрямована на поширення тероризму.

7.2.3. Диференціація відповідальності за злочини проти безпеки від тероризму

Усі злочини, передбачені Розділом 7.2 Проєкту КК, мають 5 базовий ступінь тяжкості. Водночас передбачено, що, за певних ознак, тяжкість злочину може зменшуватися або підвищуватися.

Так, щодо організаторів організованої злочинної групи, встановлюється, що особа, яка створила терористичну групу чи керувала її діяльністю (пункти 1 і 2 ст. 7.2.7), але відмовилася від продовження керівництва такою групою та надала органам правопорядку інформацію, необхідну для протидії злочинній терористичній діяльності, має підстави для зниження тяжкості вчиненого нею злочину на три ступеня (ст. 7.2.1). Рядові ж учасники терористичної групи (як і рядові учасники організованої злочинної групи та незаконного збройного формування) за аналогічних ознак вправі розраховувати на ще більш сприятливе рішення – непризначення їм покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 2.4.2). Також не призначається покарання, якщо мала місце позитивна посткримінальна поведінка особи, яка здійснювала фінансування тероризму (ч. 4 ст. 2.4.2), тобто вчинила злочин, передбачений ст. 7.2.8 Проєкту КК.

Підвищення тяжкості будь-якого злочину, передбаченого Розділом 7.2 Проєкту КК, на два ступеня відбувається, якщо учасники терористичної групи володіють відповідним озброєнням чи засобами (що робить їх діяльність більш «смертоносною»), або злочин проти безпеки від тероризму вчиняється публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище та використовує свої

службові повноваження чи можливості (ст. 7.2.2). На один ступінь підвищується тяжкість певних злочинів, якщо є принаймні одна з п'яти ознак, вказаних у ст. 7.2.3 Проекту КК.

7.2.4. Терористична група

Поняття терористичної групи визначене у статті про форми співучасті, де виділено два види такої групи – неструктурована та структурована (відповідно, п. 1 і п. 2 ч. 4 ст. 2.7.5). Неструктурована терористична група наділена ознаками простої групи та створена для негайного вчинення одного зі злочинів проти безпеки від тероризму, а структурована терористична група – це вид організованої злочинної групи, яка створена для вчинення двох або більше таких злочинів. Такий поділ є даниною міжнародно-правовим актам, у яких він проводиться. У статтях розділу 7.2 використовується поняття: а) терористичної групи як родової, без виділення її виду, та б) структурованої терористичної групи.

Стаття 7.2.7 Проекту КК передбачає відповідальність за створення терористичної групи, керівництво нею, участь в такій групі та сприяння її діяльності або вчиненню злочину її учасником чи на виконання її завдання. Оскільки у цій статті вид групи не вказується, то відповідальність за вказані дії настає за їх вчинення неструктурованою і структурованою терористичною групою. Якщо ж ці дії вчиняються у зв'язку зі створенням, керівництвом, участю чи сприянням діяльності структурованої терористичної групи, то передбачено підвищення тяжкості цього злочину на один ступінь (п. 2 ст. 7.2.3 Проекту КК).

Водночас ця стаття не охоплює окремих злочинів, вчинених учасником терористичної групи. Такі посягання мають кваліфікуватися за сукупністю ст. 7.2.7 та статей Особливої частини, які передбачають вчинені злочини. Відповідальність за злочини, вчинені у складі організованої терористичної групи, настає відповідно до правил, визначених у ст. 2.7.6. Проекту КК.

7.2.5. Терористичний акт

На відміну від чинного КК, ст. 7.2.4 Проекту КК «Терористичний акт» більш чітко вказує на діяння, якими він виконується. Терористичний акт тепер має власну об'єктивну сторону, яка включає альтернативно дев'ять діянь. Під час їх формулювання за основу взяте Рамкове рішення ЄС «Про боротьбу з тероризмом» 2002/475/JAI від 13 червня 2002 року.

Окремі з цих діянь водночас містять ознаки складів інших «загальнокримінальних» посягань. Намагання добросовісно виконати

міжнародно-правові зобов'язання України призвело до того, що довелося частково відступити від задекларованої у Концепції реформування кримінального законодавства України відмови від статей про «складені злочини». Це породжує проблему визначення співвідношення відповідних статей Особливої частини КК. Вирішуючи її, слід виходити з положень, закріплених у статтях 2.10.4 та 2.10.5 Проекту КК, з урахуванням необхідності дотримання принципу *non bis in idem*:

- якщо діяння, яке є ознакою терористичного акту, водночас становить інший злочин і він має рівний чи вищий ступінь тяжкості, ніж діяння, передбачене ст. 7.2.4, то скоєне слід кваліфікувати за сукупністю. Зокрема, не охоплюється статтею про терористичний акт вбивство (ст. 4.1.5 «Вбивство» становить злочин 7 ступеня);
- якщо відповідне діяння має нижчий ступінь тяжкості (або взагалі не передбачене іншими статтями Особливої частини), то скоєне охоплюється статтею про терористичний акт.

7.2.6. Посягання, спрямовані на підтримку та поширення тероризму

Поряд зі статтями про конкретні акти тероризму (ст. 7.2.4 «Терористичний акт», ст. 7.2.5 «Погроза терористичним актом») Проект КК передбачає низку статей про відповідальність за поширення тероризму (статті 7.2.6, 7.2.8, 7.2.9) та потурання тероризму (ст. 7.2.10). За своїми окремими ознаками злочини, передбачені статтями 7.2.6, 7.2.8–7.2.10, збігаються з готуванням до терористичного акту чи співучастю у його вчиненні. Але оскільки вони виділені як окремі посягання у статтях Особливої частини Проекту КК, то підлягають кваліфікації лише за цими статтями.

Інші ж діяння за жодних обставин не можуть бути віднесені до незакінченої терористичної діяльності чи співучасті у вчиненні злочинів проти безпеки від тероризму, адже вони не пов'язані з конкретним посяганням і вчиняються за відсутності двостороннього психічного зв'язку з іншими особами (йдеться про певного роду заклики, проходження навчання тощо). Однак такі діяння спрямовані проти безпеки від тероризму і тому передбачені у цьому розділі Проекту КК.

Потурання тероризму в ст. 7.2.10 сформульоване на тих же засадах, що й аналогічна норма про потурання організованій злочинній діяльності. Вочевидь, що криміналізація такого діяння передбачає встановлення (визначення у актах інших галузей законодавства) конкретного обов'язку щодо протидії тероризму.

7.3. Кримінальні правопорушення проти загальної безпеки

7.3.1. Криміналізація посягань проти загальної безпеки

Назва Розділу 7.3 Проекту КК – «Кримінальні правопорушення проти загальної безпеки», можливо, не найбільш інформативна, адже точно не вказує коло джерел відповідної загрози – про небезпеку від чого йдеться. Водночас перелічування джерел небезпеки зробило б відповідну назву надто громіздкою.

У Розділі 7.3 об'єднано статті, які передбачають відповідальність за злочини та кримінальні проступки, які вчиняються з використанням загальнонебезпечних предметів, під час діяльності, яка становить підвищену небезпеку, або щодо об'єктів, функціонування яких убезпечує суспільство. У разі вчинення такого роду посягань заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди «всім і кожному» – будь-яким особам чи матеріальним об'єктам, які потраплять в зону небезпеки. Тому вони й віднесені до Книги сьомої Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти суспільства».

З урахуванням характеру заподіяної шкоди та розміру можливих наслідків, більшість посягань, передбачених Розділом 7.3, віднесені до злочинів 3 ступеня тяжкості, одне з них (передбачене ст. 7.3.10 «Недотримання вимог щодо убезпечення від діяльності, що становить підвищену небезпеку») є злочином 1 ступеня тяжкості, а менш небезпечні посягання (їх п'ять – вчинюються щодо предметів та видів діяльності, які не здатні спричинити надто масштабну шкоду, поширення завідомо неправдивої інформації) визначені як кримінальні проступки.

7.3.2. Диференціація відповідальності за кримінальні правопорушення проти загальної безпеки

У Проекті КК передбачено три ознаки, що підвищують тяжкість злочину проти громадської безпеки на два ступеня, та п'ять ознак, які підвищують його на один ступінь. Такими ознаками є ті, що характеризують кількість предметів, щодо яких вчинюються суспільно небезпечні діяння (зокрема, 10 чи більше одиниць стрілецької зброї, кількість радіоактивних матеріалів, достатня для виготовлення ядерного вибухового пристрою), вид таких предметів (наприклад, автоматична вогнепальна стрілецька зброя), вид об'єкта критичної інфраструктури (I категорії критичності), груповий спосіб вчинення посягання, використання службових, професійних повноважень або медіа чи інформаційної системи тощо.

7.3.3. Визначення понять

Значна кількість термінів, які вказують на ознаки складів злочинів, передбачених статтями Розділу 7.3, роз'яснено в самому Проекті КК. Кількість таких термінів відносно більша, ніж в інших розділах Особливої частини. Це обумовлено, з одного боку, використанням у статтях цього розділу термінів, які містяться також в інших структурних частинах Проекту КК, позначають наскрізні поняття та визначені у загальному глосарії (ст. 1.4.1). Йдеться про визначення предметів злочину – «*боєприпас*», «*зброя*», «*небезпечний предмет*», а також діянь – «*збут*», «*набуття*», «*переміщування*», «*пошкодження*», які використовуються у багатьох інших статтях Особливої частини. З іншого ж боку, значна кількість термінів, специфічних для розділу 7.3 Проекту КК, характеризує окремі види зброї («*автоматична вогнепальна стрілецька зброя*», «*гладкоствольна мисливська зброя*», «*складова частина (компонент) вогнепальної зброї*» та суміжне поняття «*травматичний засіб*» (пункти 1, 2, 7 ст. 7.3.1). Крім того, визначені терміни, що позначають діяння, які вчинюються щодо зброї та інших предметів – «*незаконне зберігання зброї, її складових частин і компонентів чи боєприпасів*», «*незаконне виготовлення зброї*», «*незаконне виготовлення боєприпасів*», «*незаконний ремонт зброї, боєприпасів*» (пункти 3–6 ст.7.3.1).

Необхідність визначити ці терміни в кримінальному законі викликана відсутністю в Україні закону, який би регламентував обіг зброї. За наявності такого закону, відповідні визначення містилися б у ньому і не було б потреби поміщати вказані норми в глосарії до Розділу 7.3. На сучасному етапі розвитку українського законодавства Робоча група дійшла висновку, що наявність дискусійних визначень відповідних предметів та діянь, – це краще, ніж відсутність будь-яких законодавчих дефініцій.

7.3.4. Посягання, предметом яких є зброя і боєприпаси

Формулюючи статті Проекту КК про незаконні діяння щодо зброї та боєприпасів враховані вимоги відповідних актів ООН¹.

У Проекті КК відповідальність за посягання, предметом яких є зброя і боєприпаси, диференційована з урахуванням їх видів та вражаючих властивостей. Насамперед, проведено поділ на гладкоствольну мисливську та всю іншу вогнепальну зброю. Як це є в чинному законодавстві, незаконний обіг гладкоствольної мислив-

¹ Протокол Організації Об'єднаних Націй проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, 31.05.2001.

ської зброї віднесено до проступків (ст. 7.3.13). Також проступком є незаконний обіг травматичних засобів, холодної або металеві зброї (ст. 7.3.14).

Діяння ж щодо зброї, призначеної для враження людей, відносяться до злочинів. Водночас злочин 3 ступеня тяжкості становить незаконний обіг найпростішої вогнепальної зброї – неавтоматичної, призначеної для здійснення одиничних пострілів (це – гвинтівки, карабіни, пістолети, револьвери тощо), що передбачено у ст. 7.3.4 Проекту КК.

Диференціація відповідальності за посягання щодо зброї проведена залежно від її кількості та небезпечності – кількості потерпілих, які можуть бути вражені у випадку її застосування. Якщо предметом виступає автоматична вогнепальна стрілецька зброя, то тяжкість злочину підвищується на один ступінь (п. 1 ст. 7.3.3). На два ступеня підвищується тяжкість незаконного обігу зброї, якщо предметом цього злочину є стрілецька зброя у кількості 10 чи більше одиниць або артилерійська зброя, ракета, торпеда (п. 1 ст. 7.3.2).

За цією ж ознакою – обсягом та характером небезпеки за можливого застосування – диференційована відповідальність і в разі вчинення діянь щодо боеприпасів. Діяння щодо боеприпасів до мисливської гладкоствольної зброї взагалі не криміналізовано – вони не становлять ані злочину, ані проступку. Проступком є обіг боеприпасів до вогнепальної стрілецької зброї у кількості до десяти одиниць. Якщо ж кількість таких боеприпасів становить 10 і більше одиниць, то настає кримінальна відповідальність як і за діяння щодо самої стрілецької зброї за ст. 7.3.4 Проекту КК.

На відміну від чинного КК, у Проекті КК змінено статус вибухових речовин та вибухових пристроїв. Відповідальність за них відсутня у ст. 7.3.4, яка передбачає протиправні діяння щодо зброї та боеприпасів. Вибухова речовина та пристрій, який містить таку речовину (граната, міна, бомба, заряди до мін та снарядів тощо) відповідно до визначення, яке міститься в п. 31 ч. 2 ст. 1.4.1, належить до *небезпечних предметів*, а діяння щодо таких предметів охоплюються ст. 7.3.6. Передбачена і відповідальність за необережне заподіяння тяжкої майнової шкоди небезпечними речовинами у ст. 7.3.7. У разі ж заподіяння шкоди життю й здоров'ю людини, скоєне має кваліфікуватися за статтями Розділу 4.1 Проекту КК.

На виконання міжнародних зобов'язань України передбачено й діяння щодо пристрою, призначеного чи адаптованого для зменшення гучності звуку від пострілу або іншої складової частини чи компоненту зброї (крім складової частини і компоненту глад-

коствольної мисливської вогнепальної зброї) – відповідальність за відповідні діяння передбачена у ст. 7.3.5 Проекту КК.

Якщо вид зброї та боєприпасів враховується під час кваліфікації скоєного, визначенні виду кримінального правопорушення та ступеня тяжкості злочину, то характер діяння такого значення не має. Щодо усіх видів зброї та боєприпасів передбачена відповідальність, якщо особа вчинила принаймні одне з таких діянь: 1) набула, 2) виготовила, 3) відремонтувала, 4) зберігала, 5) переміщувала або 6) збула. Зміст більшості з цих діянь, як вже відзначалося, роз'яснений у глосаріях – загальному (ст. 1.4.1) та до розділу (ст. 7.3.1) Проекту КК.

7.3.5. Незаконний обіг радіоактивних матеріалів чи небезпечних речовин

Поняття радіоактивних матеріалів та вказівки на їх види у Проекті КК немає з огляду на те, що необхідні визначення наводяться у галузевих міжнародно-правових договорах¹ та актах регулюючого законодавства².

Натомість поняття «небезпечні речовини», хоча й визначене в галузевому законодавстві³, але лише частково придатне для визначення змісту відповідних ознак складу злочину. Адже: а) небезпечність відповідних предметів визначена через інше поняття (небезпечного вантажу); б) містить поділ на класи, що для кримінального права зайве – кримінальне правове значення відповідних дій визначається шкодою, яку завдають (можуть завдати) такі предмети; в) не передбачає, що небезпечність предметів може виникати через їх поєднання (тобто кожна окрема речовина, матеріал не становлять загрози, а в сукупності вони здатні спричинити шкоду); г) охоплює

¹ Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок, 26.10.1979; Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, 15.04.2005.

² Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР; Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30 червня 1995 року № 255/95-ВР; Про затвердження правил забезпечення збереження ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 14 грудня 2000 року № 241.

³ Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 р. №1644-III. У статті 1 цього Закону вказано, що небезпечні речовини – це речовини, віднесені до таких класів: клас 1 – вибухові речовини та вироби; клас 2 – гази; клас 3 – легкозаймисті рідини; клас 4.1 – легкозаймисті тверді речовини; клас 4.2 – речовини, схильні до самозаймання; клас 4.3 – речовини, що виділяють легкозаймисті гази, стикаючись з водою; клас 5.1 – речовини, що окислюють; клас 5.2 – органічні пероксиди; клас 6.1 – токсичні речовини; клас 6.2 – інфекційні речовини; клас 7 – радіоактивні матеріали; клас 8 – корозійні речовини; клас 9 – інші небезпечні речовини та вироби.

лише речовини (і тільки щодо вибухових речовин – вироби), але не містить вказівку, що небезпечною речовиною може виступати пристрій, що містить будь-яку таку речовину. Тому в Проекті КК запропоноване власне визначення небезпечного предмета (п. 31 ч. 2 ст.1.4.1), яке узгоджене з вказівками на види шкоди, які спричиняються кримінальним правопорушенням, більш повно охоплює види таких речовин.

Поняття небезпечного предмета, наведене в Проекті КК, не включає в себе радіоактивних матеріалів та зброї, боєприпасів. Адже такі предмети є самостійними ознаками складів відповідних кримінальних правопорушень. Врахування їх особливостей виникає з міжнародно-правових зобов'язань України.

У ст. 7.3.6 Проекту КК передбачена відповідальність за 10 незаконних діянь, предметом яких виступають радіоактивні матеріали чи небезпечні предмети. Визначаючи коло таких діянь, Робоча група насамперед врахувала міжнародно-правові зобов'язання України щодо криміналізації незаконного поводження з ядерними матеріалами, вибухівкою. Поняття трьох із них визначені в пунктах 17, 34, 41 ст. 1.4.1 Проекту КК (*набуття, переміщення та збут*), двох наведені у ст. 1 Закону від 8 лютого 1995 року «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (*використання, захоронення*), двох у ст. 1 Закону від 30 червня 1995 року «Про поводження з радіоактивними відходами» (*зберігання, захоронення*). Решта ж три діяння (*виготовлення, видозмінення, розпилювання*) оцінені членами Робочої групи як загальноновизнані й такі, що не потребують спеціального тлумачення.

Також Проект КК передбачає кримінальний проступок (ст. 7.3.11), який полягає у вчиненні незаконних дій щодо предмета, який перебував у зоні посиленого радіаційного контролю.

7.3.6. Кримінально-правова охорона об'єктів критичної інфраструктури

У Проекті КК виділені два посягання, які вчинюються щодо/у зв'язку з діяльністю об'єкта критичної інфраструктури. Це злочин, передбачений ст. 7.3.8, який полягає у захопленні, утримуванні, знищенні, пошкодженні або порушенні належного функціонування об'єкта критичної інфраструктури чи устаткування, необхідного для його функціонування, та кримінальний проступок у ст. 7.3.12 – порушення правил поведінки на об'єкті критичної інфраструктури.

Поняття об'єкта критичної інфраструктури у Проекті КК не наводиться, оскільки воно визначене у ст. 1 Закону від 16 листо-

пада 2021 року «Про критичну інфраструктуру». У цьому ж законі вирішено ще низку питань, які мають значення для встановлення ознак відповідних складів кримінальних правопорушень та застосування відповідних кримінально-правових норм. Це, зокрема, поняття об'єкта критичної інфраструктури 1 (найвищої) категорії критичності (п. 1 ч. 2 ст. 10 вказаного Закону), режим доступу на об'єкти критичної інфраструктури тощо.

Склади кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури, сформульовано як формальні. Робоча група виходила з того, що саме вчинення діянь, вказаних у статтях 7.3.8 та 7.3.12 Проекту КК, порушує безпеку таких об'єктів і має становити закінчений злочин або проступок.

7.3.7. Убезпечення від діяльності, яка становить підвищену небезпеку

Окрема стаття Проекту КК присвячена відповідальності за недотримання законодавчих вимог, спрямованих за забезпечення від загрози, що виникає у зв'язку з діяльністю, яка становить підвищену небезпеку. Це ст. 7.3.10, що охоплює тринадцять видів діянь (від порушення вимог щодо охорони праці до експлуатації атракціонів та утримання тварин), якщо така діяльність створила реальну небезпеку спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди. Це посягання з урахуванням характеру та розміру завданої шкоди (у формі створення загрози) віднесено до злочинів 1 ступеня тяжкості. У разі заподіяння реальної шкоди скоєне кваліфікується за сукупністю ст. 7.3.10 та інших відповідних статей Проекту КК (зокрема, статей про кримінальні правопорушення проти життя чи проти здоров'я людини).

7.3.8. Поширення завідомо неправдивої суспільно необхідної інформації

Здійснюючи захист журналістської діяльності, у ст. 7.3.15 Проекту КК водночас криміналізовано випуск завідомо неправдивої інформації. Водночас коло суб'єктів такого проступку обмежене лише особами, які відповідальні за випуск новини в медіа.

7.4. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту

7.4.1. Загальні засади регламентації кримінальної відповідальності за посягання на транспортну безпеку

Транспортна безпека є вагомою складовою безпеки суспільства. Тому Проект КК продовжує законодавчу традицію і передбачає окремий Розділ 7.4. «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту».

Формулюючи статті цього розділу, Робоча група відійшла від положень чинного КК. Найважливіші зміни полягають у:

- відмові від встановлення відповідальності у різних статтях залежно від виду транспорту;
- не використанні конструкцій статей про кримінальні правопорушення, які включають в себе злочини або проступки, передбачені іншими статтями цього ж кримінального закону (статей про «складені злочини»);
- віднесенні до кримінальних проступків усіх правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту з формальним складом (крім тих, встановлення кримінальної відповідальності за які передбачене міжнародно-правовими зобов'язаннями України);
- розширенні кола діянь проти безпеки руху та експлуатації транспорту, за які встановлюється кримінальна відповідальність (передбачено відповідальність за діяння, визначені статтями 7.4.9, 7.4.10, 7.4.13, 7.4.14 Проекту КК; встановлена відповідальність і за умисні посягання на безпеку руху).

7.4.2. Поняття транспортного засобу та вид транспорту, порушення правил безпеки руху та експлуатації якого охоплюється Розділом 7.4 Проекту КК

Як вже зазначалося, у Проекті КК відповідальність не диференційована з урахуванням виду транспорту, у зв'язку зі здійсненням руху на якому чи експлуатацією якого вчиняється кримінальне правопорушення. Робоча група виходить з того, що в сучасних умовах (коли, наприклад, вантажопідйомність чи пасажиромісткість автобуса чи літака, а, відповідно і тяжкість потенційної шкоди, кількість жертв можливої транспортної аварії мало відрізняються від наслідків залізничної катастрофи) значення має не вид транспорту, а розмір спричиненої шкоди.

Тому статті Розділу 7.4 сформульовані так, що вони, за загальним правилом, охоплюють всі види транспорту, включаючи авіаційний,

морський, річковий, автомобільний, трубопровідний. Відповідно до цієї засади сформульовано і поняття *транспортний засіб*, яке, з огляду на те, що воно використовується у статтях кількох розділів Проекту КК, наведене у загальному глосарії (п. 60 ч. 2 ст. 1.4.1). Це поняття має специфічний кримінально-правовий зміст, а тому й має застосовуватися для встановлення ознак, передбачених Проектом КК. Воно охоплює будь-який пристрій, призначений для перевезення людей, вантажу або обладнання чи механізмів, який приводиться в рух двигуном, силою природи або м'язовою силою людини чи тварини (не лише автомобілі, а й трактори, інші самохідні машини – крани, комбайни тощо, судна, літальні апарати, велосипеди, колісні крісла, вози, в'ючні тварини), і є ширшим за те, що містять, зокрема, Конвенція про дорожній рух¹ чи національні Правила дорожнього руху².

Поняття ж окремих видів транспортних засобів та учасників руху (*велосипед, мотоцикл, механічний транспортний засіб, причіп, пішохід* тощо) у Проекті КК не визначаються, оскільки вони містяться в галузевому законодавстві та міжнародно-правових актах.

Щодо низки посягань (коли це випливає з вимог міжнародно-правових актів) відповідальність настає лише тоді, коли посягання пов'язані з діяльністю певного виду транспорту. Це видно з самих назв відповідних статей цього розділу, зокрема: 7.4.2 «Створення небезпеки для польоту або плавання», 7.4.4 «Небезпечні дії на борту судна», 7.4.6 «Пошкодження підводного трубопроводу або кабелю».

7.4.3. Пояснення відсутності в Проекті КК статті про порушення правил безпеки дорожнього руху

Стаття 286 чинного КК є однією з «популярних» – за частотою застосування вона посідає місце у першій десятці. Проте Робоча група вирішила не відтворювати в Проекті КК запроваджену в чинному кримінальному законі конструкцію кримінальної відпо-

¹ Конвенція про дорожній рух, 08.11.1968, у ст. 1 «Визначення» пункт «р» вказує, що «термін «транспортний засіб» означає механічний транспортний засіб, який зазвичай використовують, щоб перевозити дорогами людей або вантажі чи буксирувати дорогами транспортні засоби для перевезення людей або вантажів. Цей термін охоплює трайлебуси, тобто нерейкові транспортні засоби, сполучені з електричним д्रोґом; він не охоплює такі транспортні засоби, як сільськогосподарські трактори, використання яких для перевезення людей або вантажів чи для буксирування дорогами транспортних засобів для перевезення людей або вантажів, є лише додатковою функцією».

² Правила дорожнього руху: затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306, у пункті 1.10 визначають транспортний засіб, як «пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів».

відальності (адміністративний проступок (ст. 122 КУпАП + склад кримінального правопорушення (статті 119, 128 КК) = ст. 286 КК), виходячи з таких міркувань: а) відмова від «складених кримінальних правопорушень» є загальним підходом, запровадженим у Проекті КК; б) вчинення адміністративного правопорушення в поєднанні з необережним заподіянням внаслідок цього шкоди не може кардинально змінювати ступінь небезпеки й тяжкості необережного злочину (а в ст. 286 КК покарання у рази перевищують ті, що передбачені за необережну шкоду здоров'ю); в) у разі умисного порушення правил безпеки руху чи експлуатації транспорту це не відображається в кваліфікації (злочин, передбачений ст. 286 КК, все одно визнається необережним, практика, по суті, не орієнтується на застосування статей про умисні злочини, якщо шкода заподіяна під час керування транспортним засобом); г) вирішується штучно створена проблема «змішаної» форми вини (насправді ж має місце два правопорушення, вину щодо кожного з них слід встановлювати окремо, до чого існуюча конструкція явно не спонукає); д) будучи послідовним, законодавець мав би створювати спеціальні норми щодо посягань, які полягають у порушенні будь-яких правил безпеки, що спричинило шкоду з необережності. Але це призвело б до появи незліченної кількості спеціальних норм. Перелік аргументів можна продовжувати.

Натомість Робоча група пропонує іншу конструкцію кримінальної відповідальності за транспортні правопорушення, яка полягає у кваліфікації скоєного за сукупністю: порушення правил дорожнього руху оцінюється як адміністративне правопорушення або кримінальний проступок (статті 7.4.7, 7.4.9–7.4.10), а спричинення внаслідок цього шкоди – за статтями про умисні або необережні кримінальні правопорушення проти життя чи проти здоров'я людини, проти власності тощо. Це дозволяє врахувати під час кваліфікації характер та ступінь суспільної небезпеки кожного з вчинених деліктів, окремо встановити форму вини щодо порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту та заподіяної шкоди, адекватно встановити в кримінальному законі та призначити кримінально-правові засоби, які підлягають застосуванню.

Водночас Проект КК передбачає, що спричинення з необережності смерті людини (ст. 4.1.6) внаслідок порушення спеціальних правил безпеки, яких особа зобов'язана була дотримуватися (а правила дорожнього руху та експлуатації транспорту належать до таких актів), є ознакою, що підвищує ступінь тяжкості цього злочину на один ступінь. У разі ж заподіяння смерті або іншої шкоди двом

чи більше потерпілим скоєне має бути кваліфіковане окремо щодо кожного з них відповідно до ч. 2 ст. 2.10.4 Проекту КК.

7.4.4. Посягання на безпеку руху та експлуатацію транспорту, які визначені як злочинні відповідно до вимог міжнародно-правових актів

Серед кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, передбачених у Проекті КК, є як злочини (статті 7.4.3–7.4.6), так і проступки (статті 7.4.7–7.4.14). Усі діяння, передбачені Розділом 7.4 Проекту КК, криміналізовано відповідно до міжнародно-правих зобов'язань України¹, на підставі міжнародно-правових договорів встановлено відповідальність і за низку проступків (статті 7.4.7–7.4.8, 7.4.14). Водночас у Проекті КК передбачена відповідальність і за діяння, визначені міжнародно-правовим актом, даних про ратифікацію Україною якого не знайдено². Це має місце завдяки тому, що стаття про відповідне посягання (ст. 7.4.12 «Допуск до керування транспортним засобом особи, яка не має права керувати ним»), передбачає загальну норму про діяння, вчинене щодо будь-якого виду транспортного засобу, зокрема морського судна.

7.4.5. Диференціація відповідальності за посягання на кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту

Відсутність в Проекті КК диференціації відповідальності залежно від виду транспорту чи транспортного засобу не означає, що така диференціація не проведена за іншими підставами. Як і загалом у Проекті КК, в основу тут покладено характер та розмір заподіяної шкоди. Створення реальної небезпеки спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди є наслідком складів посягань, передбачених статтями 7.4.2 «Створення небезпеки для польоту або плавання» та 7.4.4 «Небезпечні дії на борту судна», які віднесені

¹ Міжнародна конвенція по охороні підводних телеграфних кабелів, 14.03.1884; Конвенція про дорожній рух, 08.11.1968; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 23.09.1971; Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, який доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 24.02.1988; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 10.03.1988; Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, 10.03.1988; Конвенція ООН з морського права, 10.12.1982.

² Конвенція Міжнародної організації праці про мінімальну кваліфікацію капітана та інших осіб командного складу торговельних суден № 53, 24.10.1936.

до злочинів 1 ступеня тяжкості. Формальні ж склади злочинів, які заподіюють значну шкоду безпеці руху та експлуатації транспорту, відповідно до п. 5 ст. 2.5.4, та п. 3 ч. 4 ст. 2.5.9, віднесено до злочинів 3 ступеня тяжкості. Це такі, як передбачені статтями 7.4.3 «Небезпечні дії у повітряному просторі», 7.4.5 «Ненадання допомоги людям, що зазнали лиха в морі, або постраждалим від корабельної аварії», та 7.4.5 «Пошкодження підводного трубопроводу або кабелю». Усі ж інші посягання, які заподіюють неістотну шкоду, відповідно до п. 2 ст. 2.5.2 та ч. 2 ст. 2.5.1 Проекту КК, віднесено до кримінальних проступків.

Врахуванням характеру та розміру спричиненої шкоди диференціація посягань проти безпеки руху та експлуатації транспорту не вичерпується. Стаття 7.4.1 Проекту КК передбачає три ознаки, за наявності хоча б однієї з яких тяжкість злочину підвищується на один ступінь.

Крім того, як і в чинному КК, передбачено обмеження на застосування низки «пільгових» норм Проекту КК та, навпаки, посилення відповідальності щодо особи, яка вчинила посягання проти безпеки руху та експлуатації транспортного засобу в стані сп'яніння. Це, зокрема, незастосування заміни строкового ув'язнення обмеженням свободи (п. 4 ч. 3 ст. 3.4.5). Водночас підвищує тяжкість відповідного необережного злочину на один ступінь перебування під час керування транспортним засобом в стані сп'яніння особою, яка спричинила з необережності смерть (п. 13 ст. 4.1.4), тяжку шкоду здоров'ю чи тяжке ушкодження плоду людини (п. 13 ст. 4.2.5).

7.4.6. Форма вини у разі вчинення посягань проти безпеки руху та експлуатації транспорту

У жодній зі статей Розділу 7.4 «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» не вказано на форму вини, з якою вони вчиняються. Відповідно до ч. 3 ст. 2.4.1 Проекту КК це означає, що кримінальна відповідальність за відповідне правопорушення настає лише за наявності умислу.

Відношення ж до наслідків, які не охоплюються статтями цього розділу, а спричинення яких створює підстави для кваліфікації вчиненого за сукупністю з кримінальними правопорушеннями проти життя, проти здоров'я людини або проти власності, може полягати й у необережності.

7.5. Кримінальні правопорушення проти публічного порядку

7.5.1. Засади регламентації відповідальності за посягання на публічний порядок

Статті про кримінальні правопорушення проти публічного порядку виділено в окремий Розділ 7.5 Проекту КК з огляду на те, що вони однорідні за характером та розміром заподіюваної шкоди, яка полягає у порушенні порядку поведінки в публічних місцях, спокою інших людей. У Проекті КК ці посягання відокремлено від кримінальних правопорушень проти моральності, які передбачені наступним розділом Особливої частини.

Проект КК значно збільшує кількість статей про такі посягання – якщо у чинному КК їх лише 4, то в Проекті КК – 12. Це відбулося, зокрема, за рахунок:

- 1) включення до Розділу 7.5 статей про кримінальні правопорушення, які за чинним кримінальним законом передбачаються іншими розділами КК (ст. 7.5.5 «Пропаганда тоталітаризму», ст.7.5.11 «Поводження з символікою тоталітарних режимів»);
- 2) криміналізації діянь, за які досі не передбачалося кримінальної відповідальності (ст. 7.5.3. «Агресивна поведінка», ст.7.5.4. «Застосування зброї під час участі у масовому заході», ст. 7.5.6 «Публічні заклики до вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочинів або їх виправдовування» та ст. 7.5.12 «Публічні заклики до вчинення нетяжких злочинів чи їх виправдовування», ст. 7.5.8 «Участь у бійці між трьома і більше особами», ст. 7.5.9 «Булінг» та 7.5.10 «Неповідомлення про випадки булінгу»).

Істотною новелою Проекту КК у цій частині є відмова від традиційного формулювання хуліганства та запровадження нових редакцій статей, які охоплюють відповідні діяння (ст. 7.5.3 «Агресивна поведінка» та ст. 7.5.7. «Бешкет»).

Водночас Розділ 7.5.Проекту КК (як й інші його розділи) не містить статей про відповідальність за групове порушення громадського порядку та тероризм, які в кримінальному законодавстві радянського та пострадянського періоду відносилися до посягань на громадську безпеку. Такі діяння охоплюються іншими статтями Особливої частини. Зокрема, організація масових заворушень – це не що інше, як заклики до вчинення злочинів (статті 7.5.6 та 7.5.12), а участь у них становить злочин проти життя та здоров'я людини, проти власності або проти безпеки руху транспорту тощо.

7.5.2. Диференціація відповідальності за кримінальні правопорушення проти публічного порядку та ступінь тяжкості злочинів

Усі кримінальні правопорушення, передбачені Розділом 7.5 Проєкту КК, мають формальні склади, поділені на злочини (їх чотири) та кримінальні проступки (їх шість). Усі зазначені злочини належать до злочинів 3 ступеня тяжкості.

Ознак, які б зменшували ступінь тяжкості таких злочинів, Робоча група не виявила, і, відповідно, в Проєкті КК не виділила. Водночас передбачена одна ознака, яка підвищує ступінь тяжкості одного зі злочинів на два ступеня (ст. 7.5.1). Це «Агресивна поведінка», відповідальність за яку пропонується встановити у ст. 7.5.3 Проєкту КК, *щодо особливо уразливої людини*.

Крім того, у ст. 7.5.2 виділено вісім ознак, за наявності яких тяжкість злочинів може підвищуватися на один ступінь. З цих ознак п'ять стосуються одного посягання – все тієї ж агресивної поведінки, якщо вона має місце: щодо уразливої, близької людини чи колишнього подружжя, із застосуванням зброї або певного предмета, у присутності малолітньої дитини, яка розуміла значення вчиненого, у публічних місцях, види яких вказані в законі. Одна ознака (вчинення злочину з використанням медіа чи інформаційної системи) поширюється на злочини, передбачені двома статтями Проєкту КК, які полягають у інформаційній діяльності: пропаганда тоталітаризму (ст. 7.5.5) та публічні заклики до вчинення злочинів або їх виправдовування (ст. 7.5.6). Ще дві ознаки (вчинення злочину у складі простої групи, в особливий період чи в умовах надзвичайного стану) підвищують ступінь тяжкості будь-якого зі злочинів, передбачених Розділом 7.5 Проєкту КК.

Статті Розділу 7.5 Проєкту КК не охоплюють заподіяння наслідків у вигляді шкоди життю та здоров'ю, власності etc. У разі спричинення таких наслідків під час вчинення посягань проти публічної безпеки скоєне кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями відповідних розділів Особливої частини Проєкту КК.

7.5.3. Що сталося зі статтею про відповідальність за хуліганство?

У Проєкті КК немає статті про відповідальність за хуліганство, що зовсім не означає відмову від криміналізації відповідних дій. Робоча група не підтримала існуюче в чинному КК формулювання, коли хуліганство фактично є злочином без власної об'єктивної

сторони та з вкрай невизначеними ознаками складу кримінального правопорушення. Врахувала й те, що на практиці ч. 1 ст. 296 КК майже не застосовується, насамперед, через відсутність критеріїв розмежування хуліганства злочинного та адміністративно караного.

Вихід вбачається у: а) чіткому поділі ситуацій, які становлять собою злочин та кримінальний проступок; б) відмові від акцентування на суб'єктивних ознаках складу правопорушення та переносі центру тяжкості на ознаки об'єктивної сторони, які можна чітко встановити під час досудового розслідування та судового розгляду; в) вичерпному формулюванні кола діянь, які становлять порушення публічного порядку та спокою.

«Замінниками» ст. 296 «Хуліганство» чинного КК в Розділі 7.5 Проекту КК стали ст. 7.5.3 «Агресивна поведінка» (злочин 3 ступеня) та статті про проступки – 7.5.6 «Бешкет», ст. 7.5.8 «Участь у бійці між трьома і більше особами» і ст. 7.5.9 «Булінг». Якщо під час порушення публічного порядку й спокою спричинені злочинні наслідки, то скоєне, як вже зазначалося, має кваліфікуватися за сукупністю відповідних кримінальних правопорушень, передбачених Розділом 7.5 та статтями про вбивство (ст. 4.1.5), спричинення смерті з необережності (ст. 4.1.6), спричинення шкоди здоров'ю (ст. 4.2.9), пошкодження майна чи інших предметів (статті 6.1.13–6.1.16). Осквернення ж відповідних предметів внаслідок порушення публічного порядку й спокою має кваліфікуватися за сукупністю з урахуванням п. 3 ст. 7.5.3 або ж ст. 7.6 9 Проекту КК.

Таким чином, до злочинів віднесено лише таке порушення публічного порядку та спокою, яке полягає у агресії щодо людини чи групи людей та виражається у насильстві або погрозі (ст. 7.5.3). Саме щодо злочину «Агресивна поведінка» передбачено найбільше ознак, які змінюють тяжкість цього посягання на два ступеня або на один ступінь. Усі ж інші вияви порушення публічного порядку й спокою визначені у Проекті КК як проступки.

Центральне місце серед них займає передбачений ст. 7.5.7 «Бешкет». У цій статті Проекту КК відсутня вказівка на мотив чи мету бешкету, під час якого відбувається порушення публічного порядку чи спокою. Про їх наявність (того самого сумнозвісного «хуліганського мотиву», чіткого та однозначного поняття якого теорія та практика так і не сформулювала за десятиліття) можна судити з характеру виконуваних діянь. Результатом аналізу та узагальнення матеріалів правозастосовної практики, теоретичних напрацювань стало виділення 10 видів діянь, у яких може полягати бешкет, причому їх перелік вичерпний. Щоправда, у такому разі є місце і

для правозастосовного розсуду, адже відповідальність за ст. 7.5.7 настає лише за умови, що одним чи кількома такими діями порушено публічний порядок і спокій, а наявність такого порушення має встановлюватися у змагальному провадженні.

На відміну від злочину «Агресивна поведінка» та кримінального проступку «Бешкет», вчинення інших кримінальних правопорушень, які посягають на публічний порядок і спокій, не потребує окремого встановлення відповідного факту. Презюмується, що застосування зброї під час участі у масовому заході (ст. 7.5.4), участь у бійці між трьома і більше особами (ст. 7.5.8), булінг (ст. 7.5.9) самим фактом вчинення відповідних діянь порушують громадський порядок і спокій.

7.5.4. Вияви тоталітаризму

Кримінально-правова охорона публічного порядку охоплює й протидію поширенню ідеології тоталітаризму та матеріалів, які його пропагують. Відповідні діяння збурюють суспільство, породжують конфлікти, є прямою чи опосередкованою підтримкою ворога. Члени Робочої групи переконані, що такі діяння виходять за межі свободи вираження поглядів, не мають нічого спільного зі свободою слова й переконань та мають бути криміналізованими, а відповідальність за них посилюватися у разі вчинення посягань в особливий період чи в умовах надзвичайного стану.

Проте до вирішення питання про відповідальність за дії, які стосуються тоталітарної символіки, автори Проекту КК підійшли диференційовано. Дії, які полягають у виготовленні, поширенні чи публічному використанні матеріалів із символікою комуністичного, російського нацистського чи націонал-соціалістичного (нацистського, рашистського) тоталітарного режиму визначені як злочин (пункти 2 і 3 ст.7.5.5). Особа ж, яка лише набула, зберігала або переміщувала відповідну символіку, вчинює проступок, передбачений ст.7.5.11 Проекту КК.

7.5.5. Публічні заклики до вчинення злочинів або їх виправдовування

Публічні заклики до вчинення злочинів не можна оцінити як підбурювання до нього, якщо це діяння адресоване невизначеному колу осіб, немає двостороннього психічного зв'язку (тобто і спільного умислу), характерного для співучасті. Тим більш не охоплюється жодним іншим кримінально-правовим інститутом виправдовування (схвалення) вчиненого або вчинюваного злочину. Водночас такі дії порушують громадський порядок, оскільки підривають авторитет правил і норм, що домінують в суспільстві, штовхають нестійких

осіб на вчинення кримінального правопорушення, перешкоджають утвердженню законслухняності, сіють у громадян невпевненість в спроможності влади протидіяти злочинним проявам.

Тому в Проекті КК передбачена в окремих статтях Розділу 7.5 відповідальність за публічні заклики до вчинення злочинів або їх виправдовування. Така відповідальність диференційована з урахуванням того, до вчинення яких саме злочинів закликає особа чи які саме злочини вона виправдовує. Публічні заклики до вчинення, виправдовування чи поширення матеріалів із закликами чи виправдовуванням тяжких чи особливо тяжких злочинів передбачено в Проекті КК як злочин у ст. 7.5.6. Ця стаття містить загальну норму та застосовується тоді, коли скоєне не охоплюється статтями, що містять спеціальні норми про заклики та виправдовування організованої злочинної діяльності, тероризму тощо. Заклики до нетяжких злочинів чи їх виправдовування – це проступок (ст. 7.5.12).

7.6. Кримінальні правопорушення проти моральності та культурної спадщини

7.6.1. Види правопорушень проти моральності та культурної спадщини, їх тяжкість та диференціація відповідальності за них

Навіть побіжний погляд на текст Розділу 7.6 «Кримінальні правопорушення проти моральності та культурної спадщини» Проекту КК показує, що у ньому передбачена відповідальність за доволі різноманітні кримінальні правопорушення: від вербування дитини для проституції до наруги над померлим і пропаганди жорстокого поводження з тваринами. Але усі їх об'єднує те, що вони посягають на моральні засади, які полягають у повазі до цінностей, на яких базується цивілізоване суспільство.

Розділ 7.6 Проекту КК охоплює дванадцять статей про злочин та шість статей про кримінальні проступки. Серед них чотири статті, у яких криміналізовано дії, пов'язані з дитячою проституцією і порнографією (усі – злочини), наруга над померлими (одна стаття про злочин і одна про проступок), жорстоке поводження з тваринами (також, одна стаття про злочин і одна про проступок), а також посягання щодо об'єктів культурної спадщини (три статті про злочини та чотири статті про проступки).

Усі злочини – 3 ступеня тяжкості та мають формальний склад. Ознак, які знижують їх тяжкість, не передбачено. Зате є дві ознаки, які підвищують тяжкість злочину на один ступінь, та шість – на два ступеня.

7.6.2. Проблема криміналізації «дорослої» порнографії та звідництва

У Проекті КК немає статей, які б передбачали відповідальність за дії з предметами порнографії, де були б зображені дорослі особи та звідництво таких осіб для розпусти. Проте існують міжнародно-правові акти, які передбачають криміналізацію таких діянь та відповідно до яких у чинному КК існують статті 301 і 302. Це прийнята ще Лігою Націй Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними від 12 вересня 1923 року, а також Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми й з експлуатацією проституції третіми особами від 25 липня 1951 року.

Однак не вдалося виявити достовірних даних про те, що обидві ці конвенції є зараз чинними для України. До першої з названих конвенцій СРСР приєднався 8 липня 1935 року. Відповідно до ст. 7 Закону «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки.

Важко оцінити, якою мірою Конвенція, яка передбачає криміналізацію «дорослої» порнографії, відповідає цим критеріям. Ні сама Конвенція, ні ст. 301 чинного КК не були предметом розгляду Конституційного Суду України, Верховна Рада України не виражала свою позицію щодо того, чи вона є чинною для України (як вона це зробила щодо низки інших міжнародно-правових актів радянського періоду).

Українські громадські організації, які виступають за декриміналізацію такої порнографії та виступили з відповідною петицією, посилаються на те, що: «За інформацією Секретаріату ООН (лист МЗС від 13.01.2023 № 72/14-612-4714), незалежна Україна не є учасницею Конвенції про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними»¹. Нічого дивного у такій відповіді немає. Адже цей акт і не приймався ООН, яка утворена через 20 років після прийняття цієї Конвенції Лігою Націй, Україна його дійсно не підписувала.

Додаткову невизначеність вносить ще один акт вже періоду після відновлення державної незалежності України – прийняте

¹ Петиція про декриміналізацію порнографії від 5 липня 2023 р. під назвою «Україна наслідуює закони СРСР щодо кримінальної відповідальності за поширення порнографічних матеріалів, що не становлять суспільної небезпеки», розміщена на сайті BRDO (Офіс ефективного регулювання). URL: <https://brdo.com.ua/news/ukrayina-nasliduyezakony-srsr-shhodo-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-poshyrennya-pornomaterialivshho-ne-stanovlyat-suspilnoyi-nebezpeky/>

17 травня 1996 року Рішення про Міждержавну програму спільних заходів боротьби з організованою злочинністю та іншими видами небезпечних злочинів на території держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2000 року¹. У його пункті 1.1.2 передбачено «розглянути питання про доцільність приєднання, якщо це ще не зроблено, до основних угод, укладених у кримінально-правовій сфері у рамках ООН, її спеціалізованих установ, МАГАТЕ, а також Ради Європи». У додатку – Переліку відповідних угод – серед інших актів згадана і Конвенція 1923 року про порнографію. Звісно, Україна, яка ніколи не була «повномасштабним» членом СНД, зараз остаточно припинила зв'язки з цією організацією, що означає повне припинення чинності її актів для України. Але відповідне волевиявлення – визнання доцільності врахування згаданої конвенції, нехай і майже три десятиліття тому, мало місце, що підкреслює ретроградність СНД.

Ситуація ж з другою зі згаданих Конвенцій, з одного боку, простіша, з іншого – також неоднозначна. УРСР була серед її підписантів, а відповідно до ст. 6 Закону «Про правонаступництво України», наша держава «підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України».

Водночас після підписання вказаної Конвенції прийнято низку міжнародно-правових угод за участю України про протидію торгівлі людьми та їх експлуатацію, тобто з того ж питання. Вони прямо не передбачають обов'язку криміналізувати звітництво для розпусти, тим більше, коли це має місце без винагороди. Відповідно до правила *lex posterior derogat legi priori* ці пізніше прийняті акти замінили попередній з того ж питання. Відтак є підстави вважати, що Україна не має зараз обов'язку зберігати кримінальну відповідальність за діяння, передбачені ст. 302 чинного КК.

Враховуючи вищевикладені міркування, а також беручи до уваги реалії сьогодення й досвід багатьох цивілізованих країн у цій сфері, Робоча група вирішила не криміналізувати «дорослу» порнографію та звітництво для розпусти (якщо ж воно має форму сексуальної експлуатації, то охоплюється ст. 4.4.6 Проекту КК) і не передбачати відповідні статті в Розділі 7.6 майбутнього кримінального закону. Ні національні, ні зарубіжні експерти, які аналізували Проект КК, не висловили щодо цього застережень.

¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_327#Text

7.6.3. Дитяча проституція та порнографія

Щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з дитячою проституцією чи порнографією, жодних сумнівів чи дискусій не виникало. Поміж інших аргументів враховано, що криміналізація таких дій підтримується українською громадськістю¹, вона є реалізацію зобов'язань України за низкою вже чинних міжнародно-правових угод² та актів ЄС, з якими наша держава має узгодити своє законодавство під час вступу до Євросоюзу³.

Кримінальна відповідальність за дії, пов'язані з дитячою проституцією та порнографією, передбачена статтями 7.6.4–7.6.7 Проекту КК, які встановлюють відповідальність за злочини 3 ступеня. Тяжкість дій, пов'язаних з дитячою проституцією (ст. 7.6.4), та залучення дитини до виготовлення дитячої порнографії (ст. 7.6.5) підвищується на два ступеня, якщо ці злочини вчинені *щодо особливо уразливої людини* (ст. 7.6.2) та на один ступінь, якщо це має місце *щодо уразливої людини* (ст. 7.6.3).

У частині встановлення відповідальності за дії, пов'язані з дитячою проституцією (ст. 7.6.4 Проекту КК), злочином визнається не поведінка неповнолітніх, які займаються такою діяльністю, а діяння дорослих, які завербували, схилили чи примусили дитину до зайняття проституцією, вчинили дії сексуального характеру з такою дитиною (тобто криміналізовано дії клієнтів), отримали вигоду від дитячої проституції. Окремо (ч. 2 ст. 3.4.4) визначено, що дитині, яка стала жертвою сексуального насильства чи сексуальної експлуатації, не призначається покарання за участь у злочинній діяльності, передбаченій статтями 7.6.4–7.6.6, яку вона була змушена здійснювати.

Криміналізація дитячої порнографії в Проекті КК максимально широка. Поняття дитячої порнографії, запропоноване у п. 1 ст. 7.6.1,

¹ У згаданій вище Петиції про декриміналізацію порнографії від 5 липня 2023 року окремо підкреслено, що заперечення проти встановлення кримінальної відповідальності за «дорослу» порнографію не стосуються виробництва та обігу порнографічних матеріалів за участі неповнолітніх, розповсюдження порнографічних матеріалів серед неповнолітніх. URL: <https://brdo.com.ua/news/ukrayina-nasliduye-zakony-srsr-shhodo-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-poshyrennya-pornomaterialiv-shho-vestanovlyat-suspilnoyi-nebezpeky/>.

² Конвенція МОП про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, 17.06.1999 ; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, 01.01.2000; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, 25.05.2000; Конвенція про кіберзлочинність, 07.09.2005 [ст. 9]; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства – Ландеротська конвенція, 25.10.2007.

³ Про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією: Рамкове рішення Ради ЄС 2004/68/ЮВС від 22 грудня 2003 року.

є водночас і більш простим і навіть ширшим за ті, які наводяться у відповідних міжнародно-правових актах – зокрема, через вказівку, що до неї відноситься і *змодельований* (віртуальний, комп'ютерний) відверто сексуальний образ дитини чи її поведінки. Передбачено відповідальність за всі діяння щодо предмета дитячої порнографії, зокрема і за його зберігання, систематичне переглядання чи прослуховування та навіть отримання доступу до такого предмета за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. У цій частині Робоча група повністю втілила приписи підпунктів «d» та «e» п. 9 Конвенції про кіберзлочинність, попри те, що Україна під час ратифікації цієї Конвенції Законом від 7 вересня 2005 року зробила застереження щодо залишення за собою права обмежено криміналізувати діяння щодо так званої комп'ютерної дитячої порнографії.

7.6.4. Кримінально-правова охорона поваги до померлих

Відомо, що цивілізованість людей пов'язують з періодом, коли вони почали виявляти пошану до пам'яті померлих. Не дивно, що в Проекті КК, як і в чинному кримінальному законі, містяться відповідні статті. Але, на відміну від чинного КК, у Проекті КК відповідальність диференційовано з урахуванням того, що саме є предметом кримінального правопорушення.

Вчинення посягання щодо тіла (останків, праху) померлої людини чи місця її поховання визначається як наруга над пам'яттю померлої людини та становить злочин 3 ступеня (ст. 7.б.8). Тяжкість злочину підвищується на один ступінь, якщо наруга над померлою людиною полягає у вчиненні діянь, передбачених цією статтею щодо: а) пам'ятника, місця поховання чи місця пам'яті, спорудженого на честь борців проти комуністичного, російського нацистського чи націонал-соціалістичного (нацистського, рашистського) тоталітарного режиму або б) братської могили, декількох пам'ятників чи місця поховання або місця пам'яті масових жертв (ст. 7.б.3 Проекту КК). Робоча група виходила з того, що такі місця потребують посиленої кримінально-правової охорони з огляду на їх суспільне значення та особливу зухвалість винного, який хоче протиставити себе громадськості за рахунок глуму над особами, які не можуть себе захистити.

Незаконне ж заволодіння ритуальним предметом, що знаходиться на могилі, місці поховання або місці пам'яті – це кримінальний проступок (ст. 7.б.13). Якщо аналогічні діяння вчинюються щодо майна, яке має конкретних власників в особі держави, територіальної громади, окремих фізичних осіб, то скоєне має кваліфікуватися за статтями про злочини проти власності.

7.6.5. Кримінально-правова охорона культурних цінностей та документів архівного фонду

Посяганням, предметом яких є культурні цінності та документи архівного фонду, присвячено три статті про злочини та чотири про кримінальні проступки. Таких посягань стосуються 5 ознак, з урахуванням яких підвищується ступінь тяжкості злочинів. Одне з таких кримінальних правопорушень – необережне, це передбачений ст. 7.6.14 проступок, який полягає у втраті унікального документа Національного архівного фонду.

У Проекті КК реалізовано приписи галузевих нормативних актів щодо охорони культурної спадщини України та посилення захисту (шляхом підвищення тяжкості злочинів відповідно на два ступеня та на один ступінь) щодо окремих видів культурного надбання людини – матеріального об'єкта культурної спадщини ЮНЕСКО (ст. 7.6.2), унікального документа Національного архівного фонду України або унікальної культурної цінності України, поняття якої визначене у глосарії до Розділу 7.6 (ст. 7.6.3). Окрему увагу в Проекті КК приділено охороні об'єктів культурної спадщини, які перебувають на тимчасово окупованій території України – вчинення відповідних діянь на такій території чи вивезення культурної цінності за межі території України також підвищує тяжкість злочину на один ступінь.

Центральне місце у цій групі посягань становлять злочини й проступки щодо культурних цінностей та документів Національного архівного фонду. Їх поняття у Проекті КК не наводяться, оскільки вони є у галузевих законах. Зате в статтях Розділу 7.6 детально перелічено злочинні діяння, за вчинення яких встановлюється кримінальна відповідальність. У разі, якщо посягання щодо культурних цінностей поєднується з вчиненням кримінальних правопорушень проти власності, скоєне має кваліфікуватися за сукупністю.

Також криміналізовано діяння щодо предметів матеріальної спадщини, які ще формально не включено до культурних цінностей – археологічного предмета та скарбу. Причому відповідальність диференційовано залежно від виду виконуваних діянь. Заволодіння або збут археологічного предмета, виявленого під час як законних розвідок, так і пошуків «чорних археологів» – це злочин, передбачений ст. 7.6.11 Проекту КК. А незаконні роботи на об'єкті археологічної спадщини, незалежно від їх результатів, наявності чи відсутності шкоди становлять собою кримінальний проступок, передбачений ст. 7.6.16. Також кримінальним проступком є неза-

конне заволодіння скарбом, який має культурну цінність, або археологічним предметом, що випадково опинився у особи (ст. 7.6.17).

7.6.6. Жорстоке поводження з тваринами

Проект КК продовжує традицію чинного КК щодо вказівки на предмет посягання – передбачено відповідальність за жорстоке поводження лише з хребетними тваринами. Коло ж кримінально караних діянь, які становлять злочин, описано більш широко, детально й конкретно. Зокрема, у пунктах 3 і 4 ст. 7.6.12 є вказівка на такі діяння, як незаконне виснаження шляхом обмеження життєвого простору або доступу до їжі, води, повітря чи тепла та піддання досліду.

Інформаційний вплив, спрямований на пропаганду жорстокого поводження з тваринами, у Проекті КК визначено як кримінальний проступок, відповідальність за який передбачено у ст. 7.6.18.

7.7. Кримінальні правопорушення проти безпеки інформаційних систем

Розділ 7.7 Проекту КК регламентує відповідальність за кримінальні правопорушення проти безпеки інформаційних систем. Прокоментуємо зміни в кримінально-правовому регулюванні цих кримінальних правопорушень.

7.7.1. Назва правового інституту

Об'єкт кримінально-правової охорони, визначений Розділом 7.7 Проекту КК – безпека (стан захищеності) інформаційних систем від несанкціонованих діянь щодо інформації в системі. У Законі «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 5 липня 1994 року визначено поняття різних систем. З урахуванням цього Робоча група визначила родові поняття інформаційної системи через перерахування цих систем, безпека яких охороняється цим розділом від несанкціонованих діянь: інформаційна (автоматизована), електронна комунікаційна, інформаційно-комунікаційна системи, а також електронна комунікаційна мережа (п. 1 ст. 7.7.1)

7.7.2. Предмет кримінальних правопорушень

Предметом аналізованих кримінальних правопорушень є: комп'ютерні дані (статті 7.7.4, 7.7.5); шкідливий програмний чи технічний засіб, а також шкідливі дані (дані доступу) (ст. 7.7.6).

Поняття «комп'ютерні дані» визначено в Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність: це будь-яке представлення фактів, інформації

або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою (п. б ст. 1). Також це поняття визначено в Законі «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року: це інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки, технічними та програмними засобами (п. 20 ст. 2). Поняття «шкідливий програмний засіб», «шкідливий технічний засіб», «шкідливі дані (дані доступу)» визначено в глосарії до Розділу 7.7.

7.7.3. Законодавча конструкція основних складів кримінальних правопорушень

Робоча група вважає, що в Розділі 7.7 Проекту КК (з урахуванням міжнародних зобов'язань та національного законодавчого досвіду) мають бути передбачені такі основні склади злочинів: незаконний доступ до інформаційної системи (ст. 7.7.3); незаконне перехоплення комп'ютерних даних (ст. 7.7.4); незаконне поводження з комп'ютерними даними (ст. 7.7.5); незаконні діяння зі шкідливим програмним чи технічним засобом або шкідливими даними (даними доступу) (ст. 7.7.6).

Ознаки незаконного доступу до інформаційної системи, що полягає в діяннях особи щодо незаконного отримання доступу до інформаційної системи або її частини (ст. 7.7.3) та незаконного перехоплення комп'ютерних даних (під час їх виходу з інформаційної системи, надходження до інформаційної системи або під час операції з ними всередині інформаційної системи) (ст. 7.7.4) Робоча група сформулювала, зокрема, з урахуванням вимог Директиви 2013/40/ЄС щодо атак на інформаційні системи¹.

Незаконне поводження з комп'ютерними даними (ст. 7.7.5) являє собою добре відоме національному законодавству та практиці його застосування протиправне діяння. Його протиправність полягає у тому, що особа незаконно (без належного дозволу власника інформації, уповноваженої ним особи або за відсутності інших передбачених законом підстав) в інформаційній системі: 1) знищила комп'ютерні дані; 2) пошкодила їх; 3) заблокувала їх; 4) порушила їхню цілісність; 5) порушила порядок маршрутизації комп'ютерних даних або 6) спотворила процес їх обробки.

У Проекті КК збережено склад незаконного діяння зі шкідливим програмним чи технічним засобом або шкідливими даними (даними доступу), що полягає у виготовлені таких предметів, їх

¹ Directive 2013/40/EU Of The European Parliament And Of The Council, of 12 August 2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013L0040>

набутті, переміщенні, збуті або поширенні (ст. 7.7.6). Водночас Робоча група, дотримуючись міжнародних зобов'язань, визнала вчинення злочинів, передбачених статтями 7.7.3–7.7.5 Проекту КК, з використанням шкідливого програмного чи технічного засобу або шкідливих даних (даних доступу) ознакою, що підвищує тяжкість злочину на один ступінь.

Перебуваючи у творчому пошуку, Робоча група вважала за доцільне розмістити в аналізованому розділі Проекту КК приписи щодо несанкціонованого використання чужого цифрового образу та поширення неправдивої новини. Статті, що визначали відповідальність за такі діяння, були передбачені в попередніх редакціях Проекту КК (до 30 вересня 2023 року). Проте у подальшому ці приписи, з огляду на спільність родового об'єкту кримінальних правопорушень, були розміщені в інших розділах Проекту КК. Зокрема, незаконне використання чужого цифрового образу (ст. 4.7.8) переміщено до розділу 4.7 «Кримінальні правопорушення проти приватності», а поширення завідомо неправдивої суспільно необхідної інформації (ст. 7.3.15) – до розділу 7.3 «Кримінальні правопорушення проти загальної безпеки».

7.7.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

Усі основні склади злочинів, що передбачені у Розділі 7.7, визначають їх як умисні злочини 1 ступеня тяжкості.

Ознаки, що підвищують тяжкість аналізованих злочинів, передбачені у ст. 7.7.2 Проекту КК. Порівняно новими серед цих ознак є вчинення умисного злочину: в особливий період чи в умовах надзвичайного стану (п. 4 ст. 7.7.2); передбаченого статтями 7.7.3 чи 7.7.5, особою, яка має правомірний доступ до інформаційних систем або інформації з обмеженим доступом (п. 5 ст. 7.7.2); передбаченого статтями 7.7.3, 7.7.4 чи 7.7.5, з метою здійснення переказу грошей, майнових цінностей або віртуальної валюти (п. 6 ст. 7.7.2).

7.8. Кримінальні правопорушення проти достовірності інформації, що міститься на речових носіях

7.8.1. Предмет кримінальних правопорушень проти достовірності інформації, що міститься на речових носіях

Предметом злочинів, передбачених Розділом 7.8 Проекту КК, є або інформація, зафіксована на матеріальних носіях, або матеріальні носії із зафіксованою на них інформацією. Загальне визначення понять «документ» та «інформація» міститься в Законі «Про

інформацію» в редакції від 13 січня 2013 року. Під *інформацією* у цьому Законі розуміються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, а під *документом* – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі й просторі. У первісній редакції цього Закону визначення поняття документ було дещо іншим – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання й поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній кіно, відео, фотоплівці або на іншому носіїві, яким може бути, зокрема, оптичний диск (диск для лазерних систем зчитування), тобто у визначенні поняття документа містився й приблизний перелік матеріальних носіїв, на якому (яких) має міститись певна інформація для визнання такого матеріального носія документом. Таке визначення поняття «документ» відтворюється у деяких інших законах, зокрема Законі «Про обов'язковий примірник документів».

У ч. 1 ст. 99 КПК під документом розуміється спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в ч. 1 ст. 98 КПК. До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених в ч. 1 ст. 99 КПК, можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема комп'ютерні дані); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок. Документами є також матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 99 КПК).

Предметом кримінальних правопорушень є також електронні документи – документи, інформація у яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, якими є обов'язкові дані в електронному документі, без яких він не може бути підставою для його обліку й не матиме юридичної сили. Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронного

документа визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму, якою є відображення даних, які містить документ, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною (ст. 5 Закону «Про електронні документи та електронний документообіг»).

Предметом кримінальних правопорушень, передбачених у цьому розділі, не є печатки, штампи й бланки, які є предметами злочинів, передбачених статтями 357 і 358 чинного КК. Робоча група виходила з того, що суб'єкти господарювання, здійснюючи господарську діяльність, не зобов'язані використовувати печатки, хоча і можуть їх мати. Проте печатки повинні використовуватись державними, комунальними підприємствами, установами, організаціями, державними навчальними закладами, іншими суб'єктами державних інституцій, зокрема, виборчими комісіями.

Статтю 4.10.13 Проекту КК передбачається відповідальність за знищення, пошкодження або приховування печатки виборчої комісії чи комісії з референдуму та заволодіння нею. Згідно зі ст. 33 Виборчого кодексу України виборчі комісії мають власні печатки, зразок яких затверджується ЦВК, а порядок використання – Виборчим кодексом України. Печатки також використовуються особами, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Сумніви щодо декриміналізації незаконних дій щодо печаток висловлюються в експертному висновку на Проект КК національних експертів. Очевидно, це питання ще буде обговорюватись Робочою групою. Враховуючи, що обов'язковим реквізитом офіційного документа згідно з Правилами організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах і організаціях (затверджено наказом МЮ України №1000/5 від 18 червня 2015 року), які встановлюють єдині вимоги щодо створення управлінських документів і роботи зі службовими документами, а також порядок їх архівного зберігання в державних органах, в органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах та організаціях, є прізвище та ініціали й підпис особи, яка склала, погодила, видала документ, який (підпис) засвідчується печаткою, тобто формально й фактично призначенням печатки є підтвердження справжності підпису. Не визнаються предметом кримінальних правопорушень приватні документи, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях, і визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 357 КК.

Робоча група виходить з того, що місцезнаходження документа, а саме знаходження його у певному місці, не надає йому ознак офіційності. Офіційність документу надають інші його ознаки, а саме: ним посвідчуються певні факти, події, явища, наявність яких надає певні права або покладає на особу певні обов'язки чи звільняє від виконання обов'язків, які спричиняють чи здатні спричинити наслідки правового характеру. Крім того, документ може бути виготовлений у декількох екземплярах, які мають однакову юридичну силу. Наприклад, договір укладається декількома особами, якими можуть бути й фізичні, і юридичні особи. Якщо такі договори посвідчуються нотаріально, то один екземпляр договору залишається на зберігання в нотаріуса, а інші видаються сторонам договору. Тому документ, складений та підписаний декількома особами, може знаходитись в різних місцях. Документи можуть складатись будь-якими фізичними та/або юридичними особами і якщо вони мають ознаки офіційного документа, то повинні визнаватись офіційним документом.

Визначення поняття «офіційний документ» у Проекті КК суттєво відрізняється від визначення цього поняття у примітці до ст. 358 КК: воно є стислим, лаконічним, його ознаки дозволяють визначити, яким є документ – офіційним чи неофіційним. І, головне, у ньому відсутній перелік осіб, які наділені правом складати, погоджувати, видавати, посвідчувати документи.

У ст. 7.8.1 Проекту КК дається визначення термінів «офіційний документ» та «важливий особистий документ», але не дається загального визначення поняття «документ». Неофіційний документ не є предметом кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, тоді як предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 358 чинного КК, є будь-який завідомо підроблений документ, а не лише офіційний. *Офіційний документ* – це документ, який складається, видається чи посвідчується з метою: а) надання права чи звільнення від обов'язку або б) підтвердження чи посвідчення певної події, явища, обставини або факту, що спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру. *Важливий особистий документ* – це офіційний документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство або спеціальний статус особи, передбачений законами «Про єдиний державний демографічний реєстр», «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». До важливих особистих документів слід відносити, очевидно, і деякі інші види документів, що підтверджують спеціальний статус особи, зокрема документи про освіту, наукові ступені, вчені звання, пенсійні посвідчення тощо.

7.8.2. Основні склади кримінальних правопорушень

У статтях 7.8.4–7.8.7 сформульовано склади кримінальних правопорушень, предметами яких є документи. Зокрема, відповідальність передбачена за:

- підроблення офіційного документа з метою його використання, видання, підробленого офіційного документа, збут або використання підробленого офіційного документа (ст. 7.8.4);
- незаконне заволодіння офіційним документом (ст. 7.8.5);
- знищення, пошкодження або приховання офіційного документа (ст. 7.8.6);
- використання завідомо чужого важливого особистого документа (ст. 7.8.7).

Ці кримінальні правопорушення віднесено до злочинів 1 ступеня тяжкості. У чинному КК відповідальність за такі дії передбачено, відповідно, ст. 358 та ч. 1 ст. 357.

Злочинами 1 ступеня тяжкості визнаються також кримінальні правопорушення, визначені статтями 7.8.8 та 7.8.9. Ними передбачено відповідальність особи, яка:

- на порушення встановлених законодавством вимог щодо маркування вогнепальної зброї чи вибухової речовини: знищила, видалила або замінила чи підробила таке маркування (ст. 7.8.8);
- немаркувану зброю чи вибухову речовину: виготовила або переміщувала через митний кордон України (ст. 7.8.9).

У чинному КК норми, аналогічної передбаченій у ст. 7.8.9 Проекту КК, немає, частково такі дії підпадають під дію ст. 263-1 КК. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 7.8.8, загальний, а злочину, передбаченого 7.8.9 Проекту КК, – спеціальний: ним може бути особа суб'єкта господарської діяльності, який здійснює господарську діяльність з виготовлення вогнепальної зброї, вибухових матеріалів (вибухових речовин), боєприпасів невійськового (цивільного) призначення.

Маркування вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин – це позначки, які наносяться на зброю, бойові припаси, вибухові матеріали її виробником та дозволяють визначити, де і ким вони вироблені (країну, підприємство), дату виготовлення, калібр та інші характеристики, ідентифікувати за індивідуальним номером. Визначення термінів «вогнепальна зброя», «боєприпаси», «незаконне виготовлення», «незаконний обіг» та «маркування вогнепальної зброї» міститься у Протоколі проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти

транснаціональної організованої злочинності, до якого Україна приєдналась відповідно до Закону від 2 квітня 2013 року.

Статтею 5 Протоколу встановлено, що кожна Держава – учасниця визнає кримінальними правопорушеннями, серед інших, умисно скоєні фальсифікацію або незаконне видалення, знищення чи зміну маркування вогнепальної зброї, передбаченого у ст. 8 Протоколу. Відповідно до ст. 8 Протоколу для цілей ідентифікації і відстеження вогнепальної зброї Держави – учасниці: а) у процесі виготовлення кожної одиниці вогнепальної зброї або вимагають нанесення унікального маркування, яке вказує на найменування виготовлювача, країну або місце виготовлення та серійний номер, або зберігають будь-яке інше альтернативне унікальне зручне у використанні маркування, яке складається з простих геометричних символів у сполученні з цифровим та (або) буквено-цифровим кодовим позначенням та яке дозволяє Державам – учасницям швидко визначити країну виготовлення; б) вимагають наявності належного простого маркування на кожній одиниці вогнепальної зброї, яке дозволяє визначити країну імпорту та, якщо це можливо, рік імпорту та яке дає компетентним органам цієї країни можливість відстежувати цю вогнепальну зброю, а також наявності унікального маркування, якщо вогнепальна зброя не має такого маркування.

Видалення маркування полягає в знищенні відповідних позначок будь-яким способом, а зміна маркування полягає в повному або частковому підробленні – нанесенні нових позначок, які не відповідають справжнім даним про відповідну зброю або вибухову речовину, або зміни у наявному маркуванні (дописування символів, тексту, які не були у маркуванні на зброї, вибуховій речовині, зміни в наявних буквених чи цифрових позначеннях тощо). Вибухова речовина (вибуховий предмет) є одним із видів небезпечних речовин (небезпечних предметів), яка (який) або сукупність яких становлять реальну небезпеку для життя й здоров'я людей, довкілля, матеріальних чи культурних цінностей і підлягають маркуванню. Вибуховим (небезпечним) предметом є також пристрій, що містить вибухову речовину. Видалення чи зміна маркування мають бути достатньо істотними, щоб перешкоджати читанню наявних позначень чи давати підставу для іншого визначення характеристик зброї чи вибухової речовини. Предметом цього злочину є виготовлена суб'єктом господарювання зброя чи вибухова речовина, на якій відсутнє їх маркування. Предметом злочину, передбаченого ст. 7.8.8, є маркування зброї чи вибухової речовини.

Крім зазначених кримінальних правопорушень, які є злочинами 1 ступеня тяжкості, у цьому розділі також є склад проступку,

сформульованого у ст. 7.8.10, де передбачено відповідальність особи, яка ідентифікаційний номер, номер двигуна, шасі чи кузова або панель з ідентифікаційним номером транспортного засобу без належного дозволу знищила, підбила або замінила. У чинному КК відповідальність за такі дії передбачена ст. 290.

У п. 59 ст. 1.4.1 Проекту КК дається загальне визначення терміна «транспортний засіб» – це пристрій, призначений для перевезення людей, вантажу або обладнання чи механізмів, який приводиться в рух двигуном, силою природи або м'язовою силою людини чи тварини.

Під транспортним засобом у ст. 7.8.10 Проекту КК мається на увазі лише автомобільний транспортний засіб – колісний транспортний засіб (автобус, вантажний та легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій. Автомобіль – це колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше чотирьох коліс, призначений для руху без-рейковими дорогами й використовується для перевезення людей та (чи) вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт (ст. 1 Закону «Про автомобільний транспорт» в редакції Закону від 23 лютого 2006 року).

Автомобільний транспортний засіб має ідентифікаційний номер – унікальний номер автомобіля, що складається з 17 цифр, у яких зашифровано марку автомобіля, його характеристики, рік випуску. Ідентифікаційний код наноситься на тих частинах кузова або шасі, які у разі ДТП, як правило, не страждають. Сам код наноситься на спеціально виготовлені номерні таблички. Ідентифікаційні номери мають і окремі складові частини транспортного засобу, а саме шасі, кузов, рама і двигун. Деталлями кузова є панель, крила, капот тощо.

Порядок заміни (зміни), відновлення ідентифікаційних номерів транспортних засобів та їх складових частин регламентується Порядком державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, затверджених постановою КМУ № 1388 у редакції № 1371 від 23 грудня 2009 року.

Нормативного визначення термінів шасі, рама, кузов і двигун транспортного засобу немає. Шасі транспортного засобу – це сукупність агрегатів і вузлів сухопутних транспортних засобів та інших самохідних машин, змонтованих на спільній рамі; рама (шасі)

транспортного засобу є основною конструкцією автомобіля, до якої кріпляться всі інші компоненти (складові частини) автомобіля; кузов транспортного засобу – це частина автомобіля, призначена для розташування двигуна, вантажу, водія та пасажирів.

7.8.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів

У ст. 7.8.2 ознакою, що підвищує на два ступеня тяжкість умисних злочинів, передбачених статтями 7.8.4–7.8.7, визначено їх вчинення щодо судового рішення.

У ст. 7.8.3 передбачено ознаки, що підвищують тяжкість злочинів на один ступінь. Ними є вчинення умисного злочину, передбаченого статтями 7.8.4–7.8.7: щодо важливого особистого документа; щодо документа на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або інших предметів, обіг яких, відповідно до цього Кодексу, є кримінальним правопорушенням; щодо документа для використання його як доказу під час досудового розслідування у кримінальному провадженні або в суді, а також будь-якого умисного злочину, передбаченого статтями цього розділу: у складі простої групи; з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення.

7.9. Кримінальні правопорушення проти доброчесності у приватній та спортивній сферах

7.9.1. Місце статей про недоброчесність у системі Особливої частини Проєкту КК

На відміну від чинного КК, де статті про відповідальність за недоброчесність як в публічній, так і в приватній сфері поміщені в одному розділі XVII Особливої частини, у Проєкті КК вони містяться в різних розділах і книгах його Особливої частини. Статті про кримінальні правопорушення в публічній сфері віднесені до Розділу 9.6 «Кримінальні правопорушення проти доброчесності в публічній сфері», а посягання проти доброчесності в приватній сфері охоплюються статтями Розділу 7.9. Цим же розділом передбачене й діяння, відповідальність за яке в чинному кримінальному законі настає за ст. 354 КК.

Рішення про встановлення відповідальності за правопорушення проти доброчесності та її диференціацію залежно від того, у якій сфері соціального життя вчинене посягання, базується на підході, згідно з яким в основі системи Особливої частини Проєкту КК

лежить поділ правопорушень, зокрема, на правопорушення проти приватних та проти публічних інтересів і виділення відповідних книг його Особливої частини.

Криміналізація посягань проти доброчесності в приватній сфері є виконанням міжнародно-правових зобов'язань України, зокрема, передбачених статтями 7 та 8 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, прийнятої в рамках Ради Європи¹. Інший документ Ради Європи – Конвенція проти маніпулювання спортивними змаганнями у ст. 15 встановлює обов'язок держав-учасниць передбачити кримінальні санкції за маніпулювання результатами спортивних змагань². Члени Робочої групи вважають, що в Проекті КК належно враховано зобов'язання України, яка ратифікувала міжнародні конвенції, що передбачають встановлення кримінальної відповідальності за недоброчесність у приватній сфері та сфері спорту.

7.9.2. Значення термінів

Терміни, які вживаються у статтях Розділу «Кримінальні правопорушення проти доброчесності в приватній та спортивній сферах», отримали своє визначення в ст. 1.4.1 Проекту КК, де тлумаченню піддані ті з них, які мають наскрізне значення для всього КК, та в ст. 7.9.1, яка присвячена розкриттю значення термінів, вжитих у цьому розділі.

У загальному глосарії розкривається значення термінів, які використовуються у статтях цього розділу про відповідальність за хабарництво: «*вимагання хабара*», «*підкуп*», «*хабар*», «*хабар у значному розмірі*», «*хабар у великому розмірі*».

У ст. 7.9.1 Проекту КК витлумачені поняття «*функціонер чи працівник приватної сфери*» та «*особа, яка здійснює діяльність у сфері спорту*» – шляхом наведення вичерпного переліку видів осіб, які охоплюються кожним із вказаних термінів.

Зміст деяких інших термінів розкрито у галузевих нормативно-правових актах, міжнародно-правових угодах. Зокрема, у Законі від 23 грудня 1993 року «Про фізичну культуру і спорт» наведені дефініції «*спортивне змагання*», «*спортсмен*», відповідні визначення містяться й у міжнародно-правових актах, на виконання яких передбачена відповідальність за кримінальні правопорушення, визначені Розділом 7.9 Проекту КК.

¹ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (від 27 січня 1999 р.): Закон України від 18 жовтня 2006 р. №252-V.

² Конвенція проти маніпулювання спортивними змаганнями (від 18 вересня 2014 р.): Закон України від 16 листопада 2016 р. №1752-VIII.

Загалом можна констатувати, що у Проекті КК та інших нормативно-правових актах розкрито значення усіх основних термінів, використаних в диспозиціях статей Розділу «Кримінальні правопорушення проти добросовісності в приватній та спортивній сферах».

7.9.3. Види кримінальних правопорушень проти добросовісності у приватній сфері та ступінь їх тяжкості

У Розділі 7.9 міститься чотири статті про злочини й три статті про кримінальні проступки. Усі злочини визначені як такі, що мають 1 ступінь тяжкості.

До першої групи таких правопорушень відноситься хабарництво у приватній сфері – надання хабара та його отримання. Причому відповідальність диференційована залежно від розміру хабара. Надання або одержання хабара в розмірі, що не є значним, становить проступок (статті 7.9.8 та 7.9.9 Проекту КК). Якщо має місце надання або одержання хабара у значному розмірі, то скоєне становить злочин 1 ступеня тяжкості (відповідальність за який передбачена статтями 7.9.4 та 7.9.5 Проекту КК), а такі ж діяння щодо хабара у великому розмірі підвищують тяжкість цього злочину на один ступінь.

Іншу групу кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, становлять злочини й проступок у спортивній сфері. Злочинами є хабарництво в спортивній сфері – підкуп та одержання хабара задля впливу на результати офіційного спортивного змагання. Причому хабарництво у спортивній сфері визнається злочином незалежно від мінімальної вартості хабара – у статтях 7.9.6 і 7.9.7 Проекту КК обмежень з цього приводу не встановлено. Водночас передбачено підвищення тяжкості такого хабарництва на один ступінь – якщо предметом чи засобом вказаних злочинів був хабар у значному розмірі (ст. 7.9.3) та на два ступеня – якщо мав місце хабар у великому розмірі (ст. 7.9.2). Також до цієї групи кримінальних правопорушень відноситься проступок – змова з метою впливу на результати офіційного спортивного змагання.

Підвищення тяжкості відповідних злочинів відбувається в разі вчинення будь-якого з них у складі простої групи, а окремих видів посягань – з урахуванням розміру хабара, який є предметом або засобом підкупу.

7.9.4. Хабарництво у приватній сфері

Члени Робочої групи повернулися до термінів «*хабар*» та похідних від нього й використовують їх для вказівки на ознаки складів від-

повідних злочинів, які вчинюються як в приватній та спортивній, так і в публічній сферах.

Поняття хабара, як вже зазначалося, визначено у Загальній частині Проекту КК і має однаковий зміст щодо усіх його статей. Воно відображає не лише вказівку на хабар як предмет посягання, а й характеризує мету, з якою вчиняється відповідне посягання.

Коло діянь, які становлять хабарництво в приватній сфері, істотно вужче, ніж коло таких же діянь за чинним КК та за статтями Проекту, що передбачають відповідальність за аналогічні посягання в публічній сфері. Хоча конструкція необхідної співучасті, тобто криміналізація й активного, і пасивного хабарництва, збережена. Проект КК передбачає відповідальність особи, яка з одного боку, надала хабар (ст. 7.9.4), а з іншого боку, – яка одержала, просила надати або вимагала його (ст. 7.9.5 Проекту КК). Водночас не виділені як окремі ознаки об'єктивної сторони такі діяння, як *пропозиція хабара* (воно визначене у п. 48 ч. 2 ст. 1.4.1 та стосується лише хабарництва у публічній сфері) та *прийняття пропозиції* хабара. Водночас поняття пропозиції у Проекті КК сформульовано так, що воно поглинає собою і обіцянку – відтак не є кримінально караною і обіцянка дати чи отримати хабар. Також не передбачена відповідальність за *підкуп особи за/для здійснення нею впливу та торгівлю впливом* у приватній сфері.

7.9.5. Розмір хабара

Розмір хабара має значення і для відмежування хабарництва, яке є злочином та яке є проступком, і для зміни тяжкості злочинного хабарництва.

Виділяється хабар у розмірах: а) значному; б) великому; в) що не є значним. Поняття хабара у значному та великому розмірі визначене в загальному глосарії (пункти 64, 65 ч. 2 ст. 1.4.1). З урахуванням цих визначень та величини розрахункової одиниці, закріпленої у ст. 1.4.2 Проекту КК, хабар у значному розмірі (станом на 2024 рік) має місце, якщо його вартість становить щонайменше 236 700 грн та менший 2 367 700 грн; хабар у великому розмірі – якщо його вартість становить 2 367 000 грн і більше. Хабар же, що не є значним, (надання та одержання якого становить проступок) має місце, коли його вартість менша 236 700 грн.

Використання однакових критеріїв для визначення розміру хабара у приватній і публічній сферах не означає отождолення

правового значення діянь щодо хабара однакової вартості. Співвідношення полягає в такому:

- хабарництво в приватній та спортивній сфері – це злочини 1 ступеня тяжкості, а в публічній сфері – 3 ступеня;
- хабарництво у приватній сфері з наданням чи одержанням хабара, що не є значним, становить проступок, а в публічній сфері (а також у спортивній сфері) хабарництво становить злочин незалежно від мінімального розміру хабара.

7.9.6. Кримінальні правопорушення проти доброчесності у спортивній сфері

Недоброчесність у спортивній сфері за Проектом КК визнається кримінальним правопорушенням лише тоді, коли вона стосується офіційного спортивного змагання, під яким розуміють таке, що проводиться під егідою однією чи кількох зареєстрованих в Україні спортивних організацій.

У Проекті КК виділяються два види посягань на доброчесність у спортивній сфері: 1) активне та пасивне хабарництво з метою впливу на результат офіційного спортивного змагання, яке становить собою злочин 1 ступеня (ст. 7.9.6 та ст. 7.9.7); 2) змова з метою впливу на результати офіційного спортивного змагання, що є проступком (ст. 7.9.10).

Активне хабарництво у цій сфері обмежене лише здійсненням підкупу, а пасивне може полягати тільки в одержанні хабара.

Змова з метою впливу на результати офіційного спортивного змагання вимагає наявності хоча б двох учасників та не передбачає одержання вигоди.

Робоча група виходить з того, що обсяг криміналізації хабарництва у приватній та спортивній сфері має бути вужчим, ніж криміналізації аналогічних посягань у публічній сфері. Міжнародно-правові акти у цій сфері прямо не вимагають криміналізувати у приватній та спортивній сфері щось, окрім того, що й передбачене у Проекті КК.

РОЗДІЛ 8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

8.1. Загальна характеристика і система кримінальних правопорушень проти правосуддя

Книга восьма Проекту КК «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» розміщена між книгами, які передбачають кримінальні правопорушення проти суспільства та проти держави і національної безпеки України. Таке її розташування пояснюється тим, що, відповідно до Конституції України, судова влада займає особливе місце в системі державної влади в Україні, а правосуддя є особливим видом діяльності держави за участі громадян.

З одного боку, суди утворюються й забезпечуються державою. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів, а також виконання судового рішення (статті 128, 129-1 і 130 Конституції України). З іншого боку, судова гілка влади є незалежною від двох інших гілок влади. Незалежність і недоторканність судді гарантується Конституцією і законами України, а вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється (частини 1, 2 ст. 126 Конституції України). Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права (ч. 1 ст. 129).

Для забезпечення правосуддя відповідно до визначених у Конституції України основних засад судочинства (ч. 2 ст. 129) в Україні діє прокуратура і адвокатура. Прокуратура здійснює, зокрема, підтримання публічного обвинувачення в суді, організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими й розшуковими діями органів правопорядку (пункти 1 і 2 ч.1 ст. 131-1 Конституції України). Адвокатура діє для надання професійної правничої допомоги. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Незалежність адвокатури гарантується (ст. 131-2 Конституції України).

Відповідно до конституційних положень Книга восьма Проекту КК містить три розділи: Розділ 8.1 «Злочини проти основ правосуддя», Розділ 8.2 «Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю» і Розділ 8.3 «Кримінальні правопорушення проти порядку виконання судового рішення».

У порівнянні з чинним КК у Книзі восьмій Проекту КК відсутні склади кримінальних правопорушень, які передбачають відповідальність за незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, примушування давати показання, погрозу або насильство щодо судді, умисне знищення або пошкодження майна судді чи присяжного, посягання на їхнє життя й подібні склади кримінальних правопорушень щодо захисника чи представника особи (статті 371, 373, 377–379, 397–400 КК).

Це обумовлено концептуальною засадою Проекту КК щодо відмови (наскільки це можливо) від спеціальних складів кримінальних правопорушень. Натомість Проект КК передбачає склади таких загальнокримінальних злочинів, як вбивство, спричинення шкоди здоров'ю (суттєвої, значної і тяжкої), незаконне позбавлення свободи, катування, примушування, умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило суттєву, значну або тяжку шкоду тощо, а також відповідні склади незакінченого злочину.

Також як ознаки, які підвищують на один ступінь тяжкість зазначених злочинів, майже у кожному розділі Особливої частини передбачені: 1) вчинення злочину щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах; 2) вчинення злочину з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей.

Тому, наприклад, вчинене службовою особою у сфері правосуддя незаконне позбавлення волі, спричинення шкоди здоров'ю або майну має кваліфікуватися як відповідний злочин проти особистої свободи людини, проти здоров'я людини або проти власності, з урахуванням відповідної ознаки, що підвищує на один ступінь тяжкість злочину, вчиненого цією службовою особою.

Відповідно, змінюється і типова санкція у складі вчиненого злочину. Так, якщо базовим ступенем тяжкості незаконного позбавлення людини свободи пересування, вчиненого приватною особою, є 3 ступінь (ст. 4.4.5), то незаконне позбавлення свободи (затримання, арешт, тримання під вартою тощо), вчинене службовою особою органу правопорядку з використанням службових повноважень

буде злочином 4 ступеня тяжкості (п. 5 ст. 4.4.4). Відповідно, змінюється і санкція (ст. 3.2.8).

Так само, знищення чи пошкодження чужої речі, що спричинило тяжку майнову шкоду, визнається злочином 5 ступеня тяжкості (ст. 6.1.5). Якщо ж такий злочин вчинено щодо майна захисника у зв'язку з його діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, то, відповідно до п. 3 ст. 6.1.3, тяжкість вчиненого злочину підвищується на один ступінь, оскільки злочин вчинено щодо людини у зв'язку з виконанням нею професійних обов'язків.

8.2. Злочини проти основ правосуддя

Розділ 8.1 «Злочини проти основ правосуддя» містить статтю 8.1.1 «Значення термінів, вжитих у Розділах 8.1–8.3», дві статті, які передбачають ознаки, що підвищують тяжкість вчиненого злочину проти основ правосуддя на два і на один ступінь (статті 8.1.2 і 8.1.3) і три статті, які містять базові склади злочинів проти основ правосуддя: «Ухвалення свавільного судового рішення» (ст. 8.1.4), «Незаконний вплив на суддю» (ст. 8.1.5) і «Втручання в Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему» (ст. 8.1.6).

Усі три зазначені базові (основні) склади злочинів визнаються злочинами 3 ступеня тяжкості.

Ухвалення свавільного судового рішення. До діяльності судді пред'являються такі ж вимоги, як і до будь-якого іншого представника держави під час здійснення ним державно-владних повноважень, а саме: судді як посадові особи органів судової державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією і законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України). Іншими словами, діяльність суддів підпорядковується принципу: «дозволено лише те, що передбачено Конституцією і законами України, все інше – заборонено».

Конституційна вимога здійснювати правосуддя, керуючись верховенством права, означає для судді діяти на підставі принципів законності, юридичної визначеності, рівності, пропорційності, справедливості тощо. Документальним вираженням діяльності судді є акт застосування права, а саме, судові рішення. Згідно з вимогами процесуальних кодексів судові рішення повинно бути законним та обґрунтованим, а також вмотивованим. Звичайно, що судді, ухвалюючи рішення, можуть помилятися під час тлумачення закону, а також оцінюючи факти і докази. Для виправлення цих помилок передбачені апеляційна й касаційна інстанції, тобто механізми виправлення помилок, коли правосуддя, хоча й з дефектами, але

відбулося. Проте відомі випадки, коли судді ухвалюють рішення за обставин, коли жоден добросовісний суд не міг би ухвалити подібне рішення, оскільки спотворення фактів і права під час ухвалення рішення є настільки грубим і явним, що вихолощує право на доступ до суду й за своєю суттю є відмовою у правосудді. Таке судове рішення і є неправосудним або свавільним.

Відомо, що чинний КК передбачав ст. 375, яка містила склад злочину «Постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» із санкцією у вигляді обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк від 2 до 5 років.

Рішенням КСУ № 7/2020 від 11 червня 2020 року в справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України ця стаття була визнана неконституційною. Основним аргументом КСУ (п. 2.3 Рішення) є твердження про невідповідність цієї статті принципу юридичної визначеності: не встановлено критеріїв, за якими можна визначити, яке судове рішення є «неправосудним», не розкрито змісту сполучення слів «завідомо неправосудне», що уможливорює неоднозначне розуміння складу злочину, кваліфікацію якого здійснено за цією нормою.

Проте Конституція України не виключає можливості кримінальної та дисциплінарної відповідальності судді за ухвалене ним судове рішення в разі вчинення злочину або дисциплінарного проступку (ч. 4 ст. 126 Конституції України). З цього приводу КСУ зауважив, що «суддю може бути притягнуто до кримінальної відповідальності лише у випадку, коли правопорушення вчинено умисно, має місце свавільне зловживання повноваженнями судді, що перешкоджає здійсненню правосуддя чи переслідує нелегітимні цілі (заподіяння шкоди іншим особам або суспільним інтересам тощо), прикриваючись виконанням вимог закону». Таким чином, «КСУ вважає, що будь-яке кримінальне обвинувачення щодо судді має ґрунтуватися на приписах кримінального закону, що є достатньо чіткими, зрозумілими, однозначними та передбаченими, за умови встановлення гарантій, які забезпечують незалежність судді при здійсненні правосуддя» (п. 2.4 зазначеного Рішення). Саме тому в Проекті КК і передбачена кримінальна відповідальність судді за ухвалення свавільного судового рішення.

Відповідно до ст. 8.1.4 Проекту КК, «суддя, який ухвалив свавільне, тобто завідомо незаконне та необґрунтоване судове рішення, – вчинив злочин 3 ступеня тяжкості». Разом з тим у глосарії (п. 13 ч.2 ст. 1.4.1) роз'яснено, що термін «завідомо» означає розуміння особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, певного

факту як явного та очевидного, і означає наявність у особи прямого умислу, а поняття «законного» та «обґрунтованого» судового рішення визначається у процесуальних кодексах. Склад цього злочину передбачає обов'язкову наявність ознаки «завідомо» як щодо незаконності, так і щодо необґрунтованості судового рішення, узятих разом. У разі встановлення факту винесення суддею судового рішення, яке відповідає лише одній із зазначених ознак, суддя підлягає дисциплінарній відповідальності відповідно до порядку, встановленого законом.

Вважаємо, що запропонована стаття відповідає як критеріям пропорційності (легітимність мети, придатність для досягнення цієї мети, необхідність і пропорційність у вузькому сенсі), так і практиці ЄСПЛ із застосування ст. 6 ЄКПЛ. Ця практика дає можливість зробити висновок, яке судові рішення є свавільним: допущені суддею грубі порушення сягнули такого рівня, що правосуддя по суті не відбулося. Свавільність судового рішення є його сутнісною характеристикою, яка не залежить від подальшої процесуальної долі такого судового рішення. Природа судового рішення, яке за своєю суттю є відмовою у правосудді, не змінюється навіть у випадках, коли законодавство не передбачає можливості його оскарження або сторони з певних причин не скористалися такою можливістю¹. Водночас для забезпечення незалежності судді під час здійснення правосуддя передбачені певні положення КПК щодо особливого порядку кримінального провадження щодо судді (Глава 37).

Незаконний вплив на суддю. Згідно із ч. 2 ст. 126 Конституції України «Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється». Відповідно до цього положення ст. 8.1.5 передбачає: «Особа, яка здійснила незаконний вплив на суддю чи його близьку людину у зв'язку зі здійсненням правосуддя, – вчинила злочин 3 ступеня». Звичайно, що на рішення судді під час здійснення ним правосуддя впливають різні фактори, зокрема й законні, але кримінальна відповідальність передбачена саме за незаконний вплив та у зв'язку із здійсненням суддею правосуддя, тобто безпосередньо під час розгляду й вирішення суддею судових справ, або з метою перешкодити здійсненню ним правосуддя, або із помсти за його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя. Також об'єктом впливу може бути як суддя безпосередньо, так і близька йому людина, тобто член сім'ї або інша людина, інтереси якої мають суттєве значення для судді (п. 2 ч. 2 ст. 1.4.1).

¹ Висновок Національних експертів на проєкт Кримінального кодексу України (проєкт КК станом на 30.01.2023, с. 551). URL: [https:// newcriminalcode.org.ua](https://newcriminalcode.org.ua)

Втручання в Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ЄСІТС). Чинний КК у ст. 376-1 передбачає кримінальну відповідальність фактично за будь-яке втручання в роботу ЄСІТС. У Проекті КК склад цього злочину, який посягає на основи правосуддя, обмежений певними діями. Так, згідно зі ст. 8.1.6, «особа, яка втрутилась в ЄСІТС з метою незаконно вплинути на: 1) об'єктивний і неупереджений розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями з додержанням принципів черговості та однакової кількості проваджень для кожного судді або 2) визначення присяжних для судового розгляду з числа осіб, які внесені до списку присяжних, – вчинила злочин 3 ступеня тяжкості». Вчинення інших дій, пов'язаних з втручанням у ЄСІТС, може тягнути дисциплінарну або іншу юридичну відповідальність особи.

Ознаки, що підвищують ступінь тяжкості зазначених злочинів, передбачені у статтях 8.1.2. та 8.1.3.

Відповідно до ст. 8.1.2 ознакою, що підвищує на два ступеня тяжкість злочину, передбаченого ст. 8.1.4, є ухвалення свавільного судового рішення щодо особливо уразливої людини (п. 40 ч. 2 ст. 1.4.1), а на один ступінь – щодо уразливої людини (п. 61 ч. 2 ст. 1.4.1) або щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах (п. 1.2 ст. 8.1.3).

Ознаками, що підвищують на один ступінь тяжкість незаконного впливу на суддю та втручання в ЄСІТС, визнається вчинення його особою у зв'язку з використанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей, або з корисливого мотиву (пункти 4 і 6 ст. 8.1.3). Якщо суддя ухвалив свавільне судове рішення з корисливого мотиву, поняття якого визначено у п. 21 ч. 2 ст. 1.4.1, то його дії підлягають додатковій кваліфікації за ст. 9.5.14 «Прийняття пропозиції хабара, його одержання від іншої особи, прохання чи вимагання його надати» (поняття хабара визначено у п. 63 ч. 2 ст. 1.4.1).

Ознаками, що підвищують тяжкість вчиненого злочину на один ступінь, які є загальними для усіх трьох складів злочину, передбачених у Розділі 8.1, є їх вчинення в складі простої групи або з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення.

8.3. Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю

Розділ 8.2 «Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю» містить 17 базових (основних) складів злочинів і 7 складів кримінальних проступків. Крім того, підрозділ «Злочини» містить дві статті, які передбачають ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два та на один ступінь.

Розташування базових складів злочинів у Розділі 8.2 в основному підпорядковано стадіям кримінального провадження, а також судовому процесу при розгляді справ судами будь-якої юрисдикції. Так, на початку підрозділу «Злочини» містяться склади таких злочинів, як потурання вчиненню злочину, приховування злочину, перешкоджання встановлення факту та обставин вчинення кримінального правопорушення і, нарешті, незаконний початок досудового розслідування (статті 8.2.3–8.2.6).

Друга група складів злочинів охоплює діяння, спрямовані на спотворення законних засад здійснення досудового розслідування, а також об'єктивного і неупередженого судового розгляду всіх видів проваджень (кримінального, цивільного, господарського, адміністративного чи провадження у справах про адміністративні правопорушення). Їх суб'єктами є як учасники кримінального провадження, так й інші особи, дії яких впливають на суб'єктів досудового розслідування кримінальних правопорушень, на об'єктивний і неупереджений розгляд справ у суді будь-якої юрисдикції. Так, прокурор, слідчий, детектив, а в деяких випадках і дізнавач, співробітник оперативного підрозділу, визнаються суб'єктами таких злочинів, як безпідставне притягнення до кримінальної відповідальності, порушення права на захист, розголошення службовою особою відомостей оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування або про заходи безпеки тощо (статті 8.2.7–8.2.11).

Третя група складів злочинів передбачає ознаки незаконного впливу як на зазначених осіб, так і на інших учасників кримінального провадження або судового процесу. Це такі склади злочинів, як незаконний вплив на прокурора, слідчого, детектива, дізнавача, захисника, представника особи, судового експерта у зв'язку з виконанням ними службових повноважень чи професійних обов'язків, а також підкуп учасника кримінального провадження або учасника судового процесу, який не є службовою особою, у зв'язку з наданням ним певних пояснень, показань чи перекладу, і прийняття особами такими учасниками пропозиції чи отримання хабара (статті 8.2.12–8.2.14).

Нарешті, четверта група складів злочинів передбачає ознаки злочинної поведінки свідка, судового експерта, інших осіб у зв'язку з виконанням ними юридичних обов'язків під час досудового розслідування та судового процесу: відмова свідка давати показання, неправдиві показання, незаконні діяння щодо доказів, ненадання висновку або надання неправдивого висновку судовим експертом, неправдивий переклад, зроблений перекладачем (статті 8.2.15–8.2.19).

Усі базові (основні) склади злочинів, що передбачені у Розділі 8.2, віднесені до злочинів 1 ступеня тяжкості.

Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів на два і на один ступінь, передбачені у статтях 8.2.1 і 8.2.2. Ці статті містять як традиційні ознаки, що підвищують ступінь тяжкості злочину (наприклад, вчинення певного злочину щодо особливо уразливої й уразливої особи, у складі простої групи, з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення тощо), так і специфічні ознаки, які підвищують на один ступінь тяжкість вчинення таких злочинів, як потурання вчиненню злочину, перешкоджання встановленню факту та обставин вчинення злочину, незаконний початок досудового розслідування та безпідставне притягнення до кримінальної відповідальності, якщо такі діяння вчиненні щодо тяжкого та особливо тяжкого злочину (п. 5 ст. 8.2.2). Крім того, ступінь тяжкості злочину підвищується на один ступінь у випадках надання показань, висновку або перекладу під присягою у суді (статті 8.2.16, 8.2.18 і 8.2.19).

Підрозділ «Проступки» містить три групи складів проступків. Перша з них пов'язана з кримінально караними діяннями, які сприяють вчиненню проступку й перешкоджають початку досудового розслідування кримінального провадження – потурання вчиненню проступку й саботаж початку досудового розслідування (статті 8.2.20 і 8.2.21). Друга група – це склади проступків, що передбачають ознаки кримінально караної поведінки, яка перешкоджає здійсненню правосуддя шляхом розголошення слідчої таємниці, відмови судового експерта чи перекладача від виконання своїх обов'язків, ненадання спеціалістом висновку або надання неправдивого висновку (статті 8.2.22–8.2.24). Третя група складів проступків передбачає ознаки кримінально караних діянь, що перешкоджають розпочати судовий розгляд справ: перешкоджання службовою особою виконанню обов'язків присяжного, зісне нез'явлення до суду присяжного, обвинувача або захисника, зісне ухилення підозрюваної чи обвинуваченої особи від явки на виклик (статті 8.2.25–8.2.27).

8.4. Кримінальні правопорушення проти порядку виконання судового рішення

Правосуддя не може вважатися ефективним, якщо не виконано рішення суду. Згідно зі ст. 129-1 Конституції України судове рішення є обов'язковим для виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Відповідно до зазначених положень Розділ 8.3 Проекту КК містить склади кримінальних правопорушень, пов'язаних з невиконанням судового рішення як національних, так і міжнародних судів.

Стаття 8.3.2 «Невиконання або перешкоджання виконанню судового рішення» визначає: «Особа, яка, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу: 1) не виконала ухвалене судом чи слідчим суддею судове рішення, що набрало законної сили, або 2) перешкоджала його виконанню, – вчинила злочин 1 ступеня тяжкості». Проте ознакою, яка підвищує тяжкість зазначеного злочину на один ступінь, визнається його вчинення у разі використання службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей (п. 2 ст. 8.3.1).

Як і в чинному КК, в Проекті КК зберігаються склади таких злочинів, як: незаконні діяння щодо майна, на яке накладено арешт, та майна, яке описане, підлягає конфіскації чи вилученню; ухилення від відбування строкового ув'язнення особою, якій дозволено короткочасний виїзд; втеча затриманого або втеча з-під варти чи місця ув'язнення (статті 8.3.3–8.3.5).

Відповідно до закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення ЄСПЛ проти України є обов'язковими для виконання, а порядок виконання цих рішень визначається зазначеним законом, законом «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами (ст. 2). Виконавцями рішень ЄСПЛ визначені орган, відповідальний за забезпечення представництва України в ЄСПЛ та координацію виконання його рішень, Державна виконавча служба, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, органи, відповідальні за виконання передбачених у рішенні ЄСПЛ додаткових заходів індивідуального характеру, центральні органи виконавчої влади, які є відповідальними за вжиття заходів загального характеру, передбачених у рішенні ЄСПЛ, суди, адміністративні органи. Згідно зі ст. 16 Закону у разі невиконання або неналежного виконання рішення ЄСПЛ винні службові особи, до повноважень

яких належить це виконання, несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України.

Статтею 50 Римського статуту МКС визначено, що постанови, а також інші рішення з основоположних питань, що розглядаються Судом, публікуються офіційними мовами. Відповідно до критеріїв, встановлених у Правилах процедури й доказування, Президія МКС визначає, які рішення Суду можуть вважатися рішеннями з основоположних питань.

Відповідно до зазначених вище положень ст. 8.3.6 Проекту КК передбачає, що службова особа, яка не виконала: 1) рішення ЄСПЛ або 2) вирок, постанову чи рішення з основоположного питання МКС, – вчинила злочин 1 ступеня тяжкості.

Для усіх базових (основних) складів злочинів, передбачених Розділом 8.3, встановлюється 1 ступінь тяжкості.

Підрозділ «Проступки» містить два склади проступків. Перший з них передбачає відповідальність за ухилення від застосування засобів пробації особою, щодо якої встановлено високий рівень вчинення нового злочину після відбуття нею покарання за умисний злочин 5–9 ступенів тяжкості (ст. 8.3.7). Що стосується інших осіб, до яких застосовуються засоби пробації (пункти 1–5 ч. 1 ст. 3.5.2), якщо такі особи ухиляються від застосування до них засобів пробації, то Проектом КК передбачені інші правові механізми впливу на таких осіб.

Стаття 8.3.8 визначає ознаки проступку щодо особи, яка без поважної причини порушила вимоги обмежувального засобу, призначеного судом.

РОЗДІЛ 9. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДЕРЖАВИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

9.1. Система і видові об'єкти кримінальних правопорушень проти держави та національної безпеки України

Відповідну систему становлять визначені у Книзі дев'ятій Проєкту КК кримінальні правопорушення проти:

- національної безпеки України (Розділ 9.1);
- режиму таємниці інформації, що належить державі (Розділ 9.2);
- порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму (Розділ 9.3);
- порядку публічної служби (Розділ 9.4);
- доброчесності у публічній сфері (Розділ 9.5);
- порядку декларування (Розділ 9.6);
- порядку публічного управління (Розділ 9.7);
- порядку виконання військового, мобілізаційного обов'язків, проходження альтернативної служби чи служби цивільного захисту (Розділ 9.8).

Як випливає з назв перелічених розділів, **об'єктами** складів відповідних кримінальних правопорушень є такі соціальні цінності, як національна безпека України, доброчесність і встановлений законом порядок (режим) у певних важливих сферах державної діяльності – режим таємниці певної інформації, порядок публічної служби й публічного управління тощо. Ефективна кримінально-правова охорона зазначених соціальних цінностей допомагає Україні забезпечити можливість бути суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою.

9.2. Злочини проти національної безпеки України

Серед кримінальних правопорушень проти національної безпеки України немає кримінальних проступків, тільки злочини. До того ж ці злочини є найбільш тяжкими серед кримінальних правопорушень проти держави та національної безпеки України – всі їх

віднесено до злочинів 5 ступеня, навіть попри те, що всі їхні склади є формальними (жоден з них прямо не передбачає спричинення наслідків). Такий підхід пов'язаний з тим, що в умовах широко-масштабної війни з РФ зміцнилось розуміння того, наскільки цінною є національна безпека, наскільки важливою вона є для виживання України як суверенної держави.

На початку Розділу 9.1 задля забезпечення юридичної визначеності роз'яснені деякі **терміни**, що вживаються тільки у цьому Розділі: військове формування держави-агресора, держава-агресор, захід політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності, колабораційна та окупаційна діяльність, міжнародні санкції.

У статтях 9.1.2 і 9.1.3 Проекту КК визначені **ознаки, що підвищують тяжкість вчиненого злочину**, відповідно на два ступеня або на один ступінь. Йдеться, іншими словами, про кваліфікуючі ознаки, які стосуються однієї, двох чи кількох статей Розділу 9.1. Деякі з цих ознак стосуються майже всіх статей Розділу, що визначають склади злочинів. Наприклад, якщо злочин (крім злочинів колабораційної та окупаційної діяльності) вчинено в особливий період чи в умовах надзвичайного стану, його тяжкість підвищується на один ступінь, а якщо в умовах воєнного стану – на два ступеня. Вчинення будь-якого злочину з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей підвищує його тяжкість на один ступінь, а з використанням службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, – на два ступеня. Вчинення будь-якого злочину в складі простої групи підвищує його тяжкість на один ступінь.

Характеризуючи **систему** злочинів проти національної безпеки України, відображену в Проекті КК, та її відмінність від аналогічної системи у чинному КК, звернемо увагу на те, що Робоча група:

- 1) зберегла, хоча і в дещо зміненому виді, положення, визначені у статтях 109, 110, 111, 111-1, 113 і 114 чинного КК. Йдеться про статті 9.1.4 «Діяння, спрямовані на зміну чи повалення конституційного ладу України або на захоплення державної влади в Україні», 9.1.5 «Зрада Україні», 9.1.6 «Колабораційна діяльність», 9.1.8 «Шпигунство» та 9.1.9 «Диверсія»;
- 2) не зберегла окремі статті щодо: фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (таке діяння має кваліфікуватися як пособництво у діянні, спрямованому на зміну чи повалення

конституційного ладу України або на захоплення державної влади в Україні); посягання на життя державного чи громадського діяча (має кваліфікуватися як злочин проти життя); пособництва державі-агресору (відповідні діяння мають кваліфікуватися як колабораційна чи як окупаційна діяльність); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (це діяння визначено як різновид диверсії, якщо його вчинено у формі здійснення збройного нападу на військову частину, військову установу, військовий підрозділ чи військовий корабель, або кримінального правопорушення проти порядку публічного управління, якщо його вчинено у формі перешкоджання діяльності особи, що виконує службові повноваження чи професійні обов'язки в публічних інтересах); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (відповідні положення відображені в Розділі 9.2 «Кримінальні правопорушення проти режиму таємниці інформації, що належить державі»);

- 3) наповнила Розділ статтями, які невідомі чинному КК: ст. 9.1.7 «Окупаційна діяльність»; ст. 9.1.10 «Невиконання санкцій або перешкоджання їх виконанню»; ст. 9.1.11 «Публічні заклики до вчинення злочину проти національної безпеки України»; ст. 9.1.12 «Виправдовування збройної агресії проти України».

Усі злочини, передбачені в Розділі 9.1, є умисними.

Суб'єктами двох із них – зрада Україні й колабораційна діяльність – є виключно громадянин України, а суб'єктом злочину окупаційна діяльність – виключно іноземець або особа без громадянства. Водночас шпигунство, на відміну від чинного КК, може бути вчиненим будь-якою особою, незалежно від її громадянства, і не розглядається як форма зради Україні. У разі, якщо громадянин України, наприклад, передав іноземній державі інформацію, яка може бути використана на шкоду національній безпеці України, а також надав іншу допомогу іноземній державі в підривній діяльності проти національної безпеки України, його діяння підлягатимуть кваліфікації за сукупністю злочинів – як шпигунство і зрада Україні.

У ст. 9.1.4 **«Діяння, спрямовані на зміну чи повалення конституційного ладу України або на захоплення державної влади в Україні»**, фактично знайшли відображення положення статей 109 і 110 чинного КК. Робоча група виходила з того, що

зміна територіальної цілісності України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, також є формою зміни конституційного ладу України, який не підлягає зміні.

Вчинення злочину, передбаченого ст. 9.1.4, із застосуванням зброї або небезпечного предмета, або особою, яка присягнула на вірність Україні чи народу України, або якщо це реально спричинило захоплення державної влади в Україні, тимчасову втрату контролю над певною територією України чи іншу зміну основ конституційного ладу України, підвищує його тяжкість на один ступінь.

Стаття 9.1.5 «**Зрада Україні**» передбачає вичерпний перелік форм такої зради. Більшість з них є вельми конкретизованими – вступ у військове формування держави-агресора, участь у здійсненні акту агресії проти України, ініціювання надання допомоги державі-агресору або згода з пропозицією взяти участь у підривної діяльності. Водночас дві форми визначені досить широко з тим, щоб передбачити усі можливі прояви надання державі-агресору допомоги у здійсненні акту агресії проти України або надання допомоги іноземній державі чи її представнику у підривної діяльності проти національної безпеки України.

Вчинення злочину, передбаченого ст. 9.1.5, із застосуванням зброї чи небезпечного предмета, або поєданого з участю в бойових діях проти України, або особою, яка присягнула на вірність Україні чи народу України, підвищує його тяжкість на один ступінь.

У статтях 9.1.6 і 9.1.7 Робоча група також намагалася максимально чітко визначити форми **колабораційної та окупаційної діяльності**. Але насамперед для того, щоби відмежувати ці види діяльності від суспільно корисних її видів, у ст. 9.1.1 визначено дві ситуації, коли співпраця з державою-агресором не вважається колабораційною або окупаційною діяльністю – коли вона була: а) вимушеною, або б) спрямованою виключно на забезпечення життєдіяльності населення чи інтересів громади, що не суперечать законам України й міжнародному праву.

Порівняно зі ст. 111-1 чинного КК, у ст. 9.1.6 Проекту КК добровільність співпраці з державою-агресором визначена як обов'язкова ознака складу колабораційної діяльності, а формами такої діяльності визначені лише деякі, найбільш небезпечні й такі, без яких держава-агресор не змогла б успішно здійснити анексію захоплених нею територій. Те саме стосується і ст. 9.1.7 «Окупаційна діяльність». Відтак форми колабораційної та окупаційної діяльності є однаковими – організація чи проведення незаконних виборів або референдумів, заходів політичного характеру, впровадження стан-

дартів освіти держави-агресора у закладах освіти тощо. Винятком є лише те, що окупаційна діяльність може проявлятися також в наданні державі-агресору допомоги в здійсненні акту агресії проти України або в підривної діяльності проти України (якщо такі діяння вчинить громадянин України, то це кваліфікуватиметься як зрада Україні).

Вчинення колабораційної діяльності особою, яка присягнула на вірність Україні чи народу України, підвищує тяжкість цього злочину на один ступінь.

Стаття 9.1.8 «Шпигунство», на відміну від ст. 114 чинного КК, пропонує передбачити відповідальність не лише за передачу та збирання певної інформації, а й навіть за прояв ініціативи або надання згоди виконати відповідне завдання. Іншою відмінністю є предмет діяння: ним є не лише відомості, що становлять державну таємницю, а будь-яка інформація, що може бути використана на шкоду національній безпеці України.

Вчинення шпигунства особою, яка присягнула на вірність Україні чи народу України, або щодо інформації, яка містить державну чи розвідувальну таємницю, або службової інформації у сфері оборони країни, підвищує тяжкість цього злочину на один ступінь.

Згідно зі ст. 9.1.9 Проекту КК основною спрямованістю **диверсії** є не «ослаблення держави», як у ст. 113 чинного КК, а спричинення шкоди національній безпеці України. Що стосується об'єктів диверсії, то вони максимально конкретизовані. Так, замість «об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» вжито термін «об'єкти критичної інфраструктури», який розкривається в Законі «Про критичну інфраструктуру». Задля точного з'ясування змісту термінів «масове знищення», «масове захворювання» у ст. 1.4.1 визначено, що масовим є таке, від якого постраждало 50 і більше осіб. До форм диверсії віднесено також підняття бунту у військовій частині, військовій установі чи на військовому кораблі й збройний напад на військову частину, військову установу, військовий підрозділ чи військовий корабель.

Якщо диверсію вчинено особою, яка присягнула на вірність Україні чи народу України або щодо об'єкта критичної інфраструктури II чи III категорії критичності, то тяжкість злочину підвищується на один ступінь, а якщо щодо об'єкта критичної інфраструктури I категорії критичності – на два ступеня.

Стаття 9.1.10 передбачає відповідальність за злочини, пов'язані з **невиконанням санкцій або перешкоджанням їх виконанню**. Ця стаття станом на серпень 2024 року існує у Проекті КК у ви-

гляді «чернетки». Робоча група має намір остаточно сформулювати її на основі положень Директиви (ЄС) 2024/1226 Європейського парламенту та Ради від 24 квітня 2024 року щодо визначення кримінальних правопорушень та покарань за порушення обмежувальних заходів Союзу й про внесення змін до Директиви (ЄС) 2018/1673, з урахуванням законотворчого досвіду провідних країн ЄС і відповідного проекту Закону України, що станом на 1 серпня 2024 року розробляється Міністерством юстиції України за участю громадських організацій.

У ст. 9.1.11 враховано, що небезпечними є **публічні заклики до вчинення будь-якого злочину проти національної безпеки України**, а не лише до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, як у чинному КК.

Стаття 9.1.12 **«Виправдовування збройної агресії проти України»** поєднала у собі положення ч. 1 ст. 111-1 і ст. 436-2 чинного КК з усуненням суперечностей між ними. Вчинення цих двох злочинів з використанням медіа чи інформаційної системи або особою, яка присягнула на вірність Україні чи народу України, підвищує його тяжкість на один ступінь.

Застосовуючи положення Розділу 9.1, треба також мати на увазі, що у разі вчинення злочинів, передбачених цим розділом, встановлені у ч. 1 ст. 3.4.3 Проекту КК строки давності вчинення кримінального правопорушення не застосовуються.

9.3. Кримінальні правопорушення проти режиму таємниці інформації, що належить державі

Серед п'яти складів злочинів, передбачених в Розділі 9.2, є два необережних. Це необережне розголошення державної таємниці (ст. 9.2.5) і необережна втрата носія інформації, що містить державну таємницю (ст. 9.2.6). Вони є злочинами 1 базового ступеня тяжкості, на відміну від передбачених цим Розділом умисних злочинів, які визначаються як злочини 3 базового ступеня тяжкості.

Відмінність кримінальних правопорушень проти режиму таємниці інформації, що належить державі, від аналогічних кримінальних правопорушень, передбачених чинним КК, полягає у такому:

- вони приведені у компактну систему, яку визначає видовий об'єкт (охоронюваною соціальною цінністю є режим відповідної таємниці). Ця система створена на основі положень статей 114-2, 328, 329, 330 чинного КК;
- предметом кримінального правопорушення є відомості, що становлять державну чи розвідувальну таємницю або службу

інформацію у сфері оборони країни, або інформацію про направлення чи переміщення товарів військового призначення, про переміщення чи розміщення військових формувань України;

- відповідно, діяння щодо певної інформації полягають лише в її розголошенні (поширенні). Якщо особа умисно збрала для передавання або передала іноземній державі, іноземній організації, незаконному збройному формуванню чи їх представнику як зазначену, так і будь-яку іншу інформацію, яка може бути використана на шкоду національній безпеці України, то таке діяння має кваліфікуватися як шпигунство (ст. 9.1.8 Проекту КК);
- суб'єкт відповідних умисних злочинів загальний, оскільки будь-яка особа не повинна розголошувати (поширювати) державну, розвідувальну таємницю або службову інформацію у сфері оборони країни, або іншу відповідну інформацію, навіть якщо вона стала їй випадково відома, оскільки цим вона може спричинити серйозну шкоду. Спеціальний суб'єкт (особа, якій відповідні відомості чи предмети були довірені або відомості стали відомі у зв'язку з її службовим становищем), є ознакою основного складу лише необережного розголошення державної таємниці й необережної втрати носія інформації, що містить державну таємницю. У складах умисних злочинів зазначений спеціальний суб'єкт є кваліфікуючою ознакою.

У ст. 9.2.1 визначено кілька **ознак, що підвищують тяжкість злочинів**, передбачених цим Розділом, на один ступінь. Ці обставини стосуються лише умисних злочинів і пов'язані з предметом (державна таємниця зі ступенем секретності «особливої важливості»), способом (використання медіа або інформаційної системи), обставинами (умови воєнного стану), суб'єктом (особа, якій відповідна інформація була довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових повноважень чи професійних обов'язків) або мотивом (корисливий мотив).

Оскільки режим таємниці інформації, що належить державі, передбачає також встановлений порядок її знищення та зміни, статтею 9.2.7 визначено склад **кримінального проступку** «Незаконні знищення або зміна відомостей, що становлять державну, розвідувальну таємницю чи службову інформацію у сфері оборони країни».

9.4. Кримінальні правопорушення проти порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму

Видовим об'єктом кримінальних правопорушень, склади яких визначено у Розділі 9.3 Проекту КК, є порядок перетинання державного кордону України та міграційний режим. Усі ці кримінальні правопорушення – чотири злочини і три кримінальних проступки – є умисними. Суб'єкт деяких з них спеціальний. Зокрема, за незаконне перетинання державного кордону України відповідальність може нести тільки іноземець чи особа без громадянства (за винятком деяких, зокрема тих, що перетнули його з метою отримати притулок чи бути визнаними в Україні біженцями) або громадянин України, який залишає Україну, а за забезпечення нелегальної зайнятості – тільки особа, яка є роботодавцем.

На початку Розділу 9.3 визначені два **терміни** – «особливо експлуататорські умови праці» і «незаконне перетинання державного кордону».

Основою для створення **системи** кримінальних правопорушень проти порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму стали статті 332, 332-1, 332-2 чинного КК, а також положення Рамкового рішення 2002/946 від 28 листопада 2002 року про зміцнення системи кримінального правосуддя для запобігання сприянню незаконному в'їзду, транзиту та перебування, Директиви 2009/52/ЄС від 18 червня 2009 року про мінімальні стандарти щодо санкцій та заходів проти роботодавців громадян третіх країн, які незаконно перебувають в ЄС, і Директиви 2002/90/ЄС від 28 листопада 2002 року щодо визначення сприяння несанкціонованому в'їзду, транзиту чи поселенню на території ЄС.

Водночас до Проекту КК не включено аналог ст. 334 чинного КК «Порушення правил міжнародних польотів»: вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу має кваліфікуватися у відповідних випадках як незаконне перетинання державного кордону України, а недодержання зазначених у дозволі маршруту, місця посадки, повітряної траси, коридору або ешелону – як кримінальне правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Відтак систему кримінальних правопорушень у Розділі 9.3 Проекту КК становлять:

- 1) злочини: незаконне перетинання державного кордону України особою, якій заборонено перебувати на території України (ст. 9.3.4); переміщення особи через державний кордон України (ст. 9.3.5); сприяння незаконному перетинанню державного

кордону України, проїзду через територію України чи держави-члена Європейського Союзу або проживанню в ній (ст. 9.3.6); забезпечення нелегальної зайнятості двох чи більше працівників (ст. 9.3.7);

- 2) кримінальні проступки: незаконне перетинання державного кордону України (ст. 9.3.8); самовільна зміна демаркації державного кордону України (ст. 9.3.9); забезпечення нелегальної зайнятості [одного] працівника (ст. 9.3.10).

Статтями 9.3.2 і 9.3.3 визначена низка **ознак, що підвищують тяжкість злочинів**, передбачених цим Розділом, на два ступеня або на один ступінь.

Наприклад, якщо незаконне переміщення через державний кордон України або забезпечення нелегальної зайнятості здійснені щодо десятих чи більше громадян третьої країни або щодо особливо уразливої людини, або якщо нелегальна зайнятість супроводжувалась особливо експлуататорськими умовами праці, то тяжкість злочину підвищується на один ступінь, а якщо щодо ста чи більше громадян третьої країни або щодо хоча б однієї уразливої людини – на два ступеня. Визначення термінів «уразлива людина» і «особливо уразлива людина» містяться у глосарії (ст. 1.4.1).

9.5. Кримінальні правопорушення проти порядку публічної служби

Як відомо, ратифікована Україною Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання у ст. 1 визначає суб'єктом катування державну посадову особу чи іншу особу, яка виступає як офіційна, чи з її підбурювання, чи з її відома, чи за її мовчазної згоди.

Саме тому Проектом КК **катування** (ст. 9.4.3) визначено як злочин, який порушує порядок публічної служби. Треба мати на увазі, що встановлені у ч. 1 ст. 3.4.3 Проекту КК строки давності вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 9.4.3, не застосовуються.

Як зазначено у Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року, державною є посада, наділена довірою, яка передбачає зобов'язання діяти в інтересах держави. А тому державні посадові особи виявляють абсолютну відданість державним інтересам своєї країни, які представлені демократичними інститутами влади, виконують свої обов'язки

і функції компетентно та ефективно відповідно до законів або адміністративних положень і з повною доброчесністю. Державні посадові особи уважні, справедливі й неупереджені під час виконання своїх функцій і, зокрема, у своїх відносинах з громадськістю.

Не існує потреби визначати як злочин перевищення влади або службових повноважень. Якщо це діяння вчинюється способами, описаними у ч. 2 ст. 365 чинного КК, то вони є катуванням, а якщо способами, описаними у ч. 1 ст. 365 чинного КК, то проявом службового зловживання, відповідальність за яке передбачена у Розділі 9.5 Проекту КК. Останнє стосується і ст. 365-3 чинного КК «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей». Крім того, у Проекті КК є ст. 8.2.3 «Потурання вчиненню злочину», якою передбачена відповідальність службової особи державного органу, що здійснює правоохоронні функції, яка на порушення вимог закону не запобігла вчиненню злочину чи не припинила його.

У Розділі 9.4 немає й аналогу кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 366 чинного КК «Службове підроблення». Відповідні склади кримінальних правопорушень визначені у розділах 7.7 «Кримінальні правопорушення проти безпеки інформаційних систем» і 7.8 «Кримінальні правопорушення проти достовірності інформації, що міститься на речових носіях».

Другим злочином, визначеним у Розділі 9.4 Проекту КК, є **спричинення публічною службовою особою тяжкої майнової шкоди з необережності** (ст. 9.4.4).

Суб'єктом злочинів, передбачених статтями 9.4.3 і 9.4.4, є *публічна службова особа*. Її поняття за Проектом КК (ст. 1.4.1) є вельми широким – це: особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; службова особа, яка виконує такі обов'язки в юридичній особі публічного права; особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг; військова публічна службова особа; іноземна публічна службова особа. Суб'єктом катування може бути також особа, що діє з підбурювання публічної службової особи, з її відома чи за її мовчазної згоди.

Статтями 9.4.1 і 9.4.2 передбачена низка **ознак, що підвищують тяжкість катування**:

- на два ступеня – вчинення його щодо особливо уразливої людини або в умовах воєнного стану;
- на один ступінь – вчинення його: щодо уразливої людини; щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією

її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах; у складі простої групи; із застосуванням зброї або небезпечного предмета; у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння; в особливий період (крім умов воєнного стану) або в умовах надзвичайного стану; з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення; з мотиву належності до певної соціальної групи.

Визначення особливо уразливої та уразливої людини, зброї, небезпечного предмета, малолітньої дитини є у ст. 1.4.1 Проекту КК.

Крім названих злочинів, у Розділі 9.4 передбачено два **кримінальних проступки**: спричинення публічною службовою особою значної майнової шкоди з необережності (ст. 9.4.5) і неособисте голосування народного депутата України (ст. 9.4.6). Це аналоги, відповідно, ч. 1 ст. 367 і ст. 364-2 чинного КК.

9.6. Кримінальні правопорушення проти доброчесності в публічній сфері

Визначаючи корупційні кримінальні правопорушення, Робоча група керувалась вимогами Конвенції ООН проти корупції і Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, а також брала до уваги положення Рамкового рішення Ради 2003/568/ЖНА про боротьбу з корупцією серед посадових осіб держав-членів Європейського Союзу та Директиви (ЄС) 2017/1371 від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами, а також Конвенції від 26 травня 1997 року, складеної на підставі статті К.3 (2) (с) Договору про Європейський Союз про боротьбу з корупцією за участю посадових осіб Європейських співтовариств або посадових осіб держав-членів ЄС, і Рамкового рішення 2003/568 від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією в приватному секторі. Водночас визначення відповідних правопорушень у Проекті КК не можна вважати остаточними, поки не будуть враховані положення нової Директиви ЄС, яка з травня 2023 року існує поки що у вигляді проекту.

З огляду на ту увагу, яка приділяється в останні роки питанням доброчесності у публічній сфері, її виділено у Розділі 9.5 Проекту КК як видовий об'єкт. Йдеться про найбільш поширені корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення, що вчинюються в публічній сфері. Інші корупційні кримінальні правопорушення

передбачені у розділах 4.4, 4.10, 5.1, 5.2, 6.1–6.3, 6.5, 7.6, 7.8, 7.9, 8.2, 10.5, а інші пов'язані з корупцією – у Розділі 9.6 Проекту КК.

Відповідно до **визначення термінів**, що містяться ст. 1.4.1 Проекту КК:

- *корупційне кримінальне правопорушення* – це передбачений цим Кодексом злочин чи проступок, склад якого містить такі обов'язкові ознаки корупції: а) неправомірна вигода або хабар – як предмет або засіб кримінального правопорушення та б) зловживання чи схиляння до зловживання, вплив на прийняття рішення чи торгівля впливом – як спосіб кримінального правопорушення;
- *кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією*, – передбачене цим Кодексом кримінальне правопорушення, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону «Про запобігання корупції», яке порушує встановлені цим Законом вимоги, обмеження чи заборони, але не містить ознак корупції.

У глосарії (ст. 1.4.1) містяться й інші терміни, важливі для застосування положень Розділу 9.5: «*неправомірна вигода*», «*хабар*», «*зловживання*», «*публічна службова особа*», «*публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище*», «*підкуп*», «*вимагання хабара*», «*пропозиція хабара*», «*хабар у значному розмірі*», «*хабар у великому розмірі*» тощо. Крім того, у глосарії до розділу (ст. 9.5.1) містяться визначення термінів, які застосовуються лише у цьому розділі: «*законні активи (доходи) особи*», «*набуття активів (доходів)*» і «*працівник публічної сфери*».

Як видно із визначень, хабар і неправомірна вигода не відрізняються за предметом, але відрізняються за способом набуття предмета та іншими обставинами. Зокрема, у випадках хабарництва, на відміну від зловживання шляхом використання службових повноважень, завжди наявні дві сторони (контрагенти), тобто має місце так звана необхідна співучасть.

Система кримінальних правопорушень проти доброчесності у публічній сфері є доволі складною і включає:

- 1) корупційні злочини, пов'язані з хабарництвом:
  - підкуп публічної службової особи або працівника публічної сфери (ст. 9.5.13);
  - прийняття пропозиції хабара, його одержання від іншої особи, прохання чи вимагання його надати (ст. 9.5.14);
  - підкуп особи за здійснення нею впливу (ст. 9.5.15);
  - торгівля впливом (ст. 9.5.16);

2) корупційні кримінальні правопорушення, що є службовим зловживанням:

- злочини – зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, що спричинило суттєву (ст. 9.5.4), значну (ст. 9.5.5), тяжку майнову шкоду (ст. 9.5.6);
- кримінальний проступок – те саме, що спричинило істотну майнову шкоду (ст. 9.5.18);

3) кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією:

- злочини – набуття товару, роботи, послуги чи їх оплата без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням, що спричинило суттєву (ст. 9.5.7), значну (ст. 9.5.8), тяжку майнову шкоду (ст. 9.5.9);
- кримінальний проступок – те саме, що спричинило істотну майнову шкоду (ст. 9.5.19);
- злочини – використання бюджетних коштів не за їх цільовим призначенням, що спричинило суттєву (ст. 9.5.10), значну (ст. 9.5.11), тяжку майнову шкоду (ст. 9.5.12);
- кримінальний проступок – те саме, що спричинило істотну майнову шкоду (ст. 9.5.20);
- злочин незаконне збагачення (ст. 9.5.17);
- кримінальний проступок незаконне розпорядження державним чи комунальним майном (ст. 9.5.21).

Суб'єктом більшості названих злочинів і кримінальних проступків є публічна службова особа. Винятками є статті 9.5.13, 9.5.15, 9.5.16 (загальний суб'єкт), 9.5.14 (публічна службова особа або працівник публічної сфери), 9.5.17 (особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) і 9.5.21 (службова особа державного чи комунального або прирівняного до них підприємства, установи чи організації).

Усі перелічені кримінальні правопорушення є умисними.

Злочини, пов'язані з хабарництвом, і незаконне збагачення є злочинами 3 базового **ступеня тяжкості**¹, а базовий ступінь тяжкості інших перелічених злочинів залежить від розміру шкоди і є, відповідно, 1, 3 або 5. Але тяжкість цих злочинів може бути підвищено на один чи на два ступеня за наявності ознак, визначених у статтях 9.5.2 і 9.5.3. Наприклад, тяжкість злочинів, пов'язаних з хабарництвом, підвищується у випадках значного чи великого розміру хабара, вчинення в інтересах іншої особи незаконної дії або використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо

¹ Встановлення 5 базового ступеня за ці злочини може бути предметом дискусії.

відповідальне становище, і ці злочини стають злочинами 4 або 5 ступеня тяжкості (яке за них встановлюється покарання, визначено у ст. 3.2.8 Проекту КК).

Основними новелами Розділу 9.5, порівняно зі статтями 364, 365-2, 368, 368-4, 368-5, 369 і 369-2 чинного КК, вважаємо таке:

- 1) в юридичний термінологічний вжиток повернуто коротке і ємне слово «хабар»;
- 2) до публічних службових осіб віднесено особу, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, тобто відповідно до закону та на підставі ліцензії, включення до реєстру чи укладення публічного договору надає *публічні* послуги, що створюють правові наслідки для інших осіб (зокрема нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, незалежний посередник, член трудового арбітражу, суб'єкт державної реєстрації прав, третейський суддя, судовий експерт, спеціаліст);
- 3) на основі аналізу судової практики конкретизовано перелік діянь, які є зловживанням службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями;
- 4) діяння, що має значне поширення, – набуття товару, роботи, послуги чи їх оплата без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням, що спричинило майнову шкоду, визначено як окремий вид кримінального правопорушення;
- 5) до кримінальних правопорушень проти добросовісності у публічній сфері віднесено використання бюджетних коштів не за їх цільовим призначенням, відповідальність за яке диференційовано залежно від розміру спричиненої майнової шкоди, а також незаконне розпорядження державним чи комунальним майном;
- 6) з дотриманням вимог максимальної чіткості, однозначності та передбачуваності сформульовано статті щодо злочинів проти добросовісності в публічній сфері, пов'язаних з хабарництвом. Водночас в інших розділах Проекту КК сформульовані інші кримінальні правопорушення, пов'язані з хабарництвом в окремих сферах: у виборчому процесі та процесі референдуму (статті 4.10.8 і 4.10.9); у сфері просування медичної продукції (статті 5.1.5 і 5.1.6); у приватній та спортивній сферах (статті 7.9.4–7.9.9); у кримінальному провадженні та судовому процесі (статті 8.2.13 і 8.2.14).

Звернемо також увагу на **зв'язок окремих положень Загальної частини Проекту КК зі статтями Розділу 9.5**. Йдеться про таке:

- за умисний проступок, пов'язаний з корупцією, встановлюється штраф як додаткове покарання в розмірі від 10 до 50 розрахункових одиниць (ч. 3 ст. 3.2.8);
- за умисний злочин, пов'язаний з корупцією, встановлюється штраф як додаткове покарання в розмірах, визначених у ч. 4 ст. 3.2.8;
- штраф як додаткове покарання за *корупційне* кримінальне правопорушення встановлюється в трикратному розмірі вартості предмета хабара чи неправомірної вигоди або розміру спричиненої майнової шкоди (ч. 5 ст. 3.2.8);
- заміна строкового ув'язнення на обмеження свободи не застосовується до особи, яка вчинила корупційне або пов'язане з корупцією кримінальне правопорушення, за винятком особи, яка уклала угоду про співпрацю (ч. 3 ст. 3.4.5);
- до особи, яка вчинила корупційне або пов'язане з корупцією кримінальне правопорушення, суд зобов'язаний застосувати обмежувальні засоби у виді обмеження права обіймати певні посади, зокрема і на громадських засадах, і обмеження права брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування (ч. 7 ст. 3.6.3);
- до особи, яка вчинила корупційний або пов'язаний з корупцією злочин, суд може застосувати засіб безпеки у виді оприлюднення інформації, що полягає у розміщенні інформації про особу у визначених судом медіа. У разі засудження за корупційні та пов'язані з корупцією злочини оприлюднення інформації, крім її оприлюднення в медіа, обов'язково здійснюється в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (ст. 3.6.7);
- у разі вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією злочину, передбаченого статтями 9.5.4–9.5.17 Проекту КК, від імені юридичної особи та в її інтересах або інтересах її асоційованої особи уповноваженою особою юридичної особи, або через неналежний контроль з боку уповноваженої особи юридичної особи, підпорядкованою (підконтрольною) їй особою до юридичної особи застосовуються кримінально-правові засоби (ст. 3.11.2).

9.7. Кримінальні правопорушення проти порядку декларування

Порядок декларування (йдеться виключно про один вид декларацій – декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій

держави чи місцевого самоврядування) визначено як видовий об'єкт трьох видів кримінальних правопорушень, два перші з яких є злочинами, а третій – кримінальним проступком:

- неподання декларації суб'єктом декларування (ст. 9.6.3). Підвищує тяжкість цього злочину на один ступінь вчинення його з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення;
- недостовірне декларування у великому розмірі (ст. 9.6.4). При цьому недостовірне декларування в особливо великому розмірі є обставиною, яка підвищує тяжкість злочину на один ступінь;
- недостовірне декларування у невеликому розмірі (ст. 9.6.5).

Ці три кримінальні правопорушення належать до числа правопорушень, пов'язаних з корупцією. Їх суб'єкт є спеціальним: особа, яка відповідно до частин 1 та 2 статті 45 Закону «Про запобігання корупції» зобов'язана подавати декларацію. Усі вони є умисними. Обидва злочини, передбачені Розділом 9.6 Проекту КК, є злочинами базового 1 ступеня.

Нагадаємо, що відповідно до положень Загальної частини Проекту КК до особи, яка вчинила пов'язане з корупцією кримінальне правопорушення:

- застосовуються як додаткове покарання штраф за проступок у розмірі від 10 до 50 розрахункових одиниць (ч. 3 ст. 3.2.8) і за злочин – у розмірах, визначених у ч. 4 ст. 3.2.8;
- не застосовується (за винятком особи, яка уклала угоду про співпрацю) заміна строкового ув'язнення на обмеження свободи (ч. 3 ст. 3.4.5);
- застосовуються обмежувальні засоби у виді обмеження права обіймати певні посади й обмеження права брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування (ч. 7 ст. 3.6.3);
- застосовується засіб безпеки у виді оприлюднення інформації (ст. 3.6.7).

9.8. Кримінальні правопорушення проти порядку публічного управління

Систему кримінальних правопорушень у Розділі 9.7 Проекту КК становлять:

- 1) злочини проти державних символів – України (ст. 9.7.4) та іноземної держави (ст. 9.7.5);
- 2) злочини і проступки проти нормальної діяльності осіб, які діють в інтересах публічного управління, – опір (ст. 9.7.6), насильство у зв'язку зі здійсненням нею службових повноважень чи вико-

нанням професійних обов'язків, виконанням нею юридичного обов'язку або використанням її суб'єктивного права в публічних інтересах (ст. 9.7.7), вплив на особу, яка здійснює службові повноваження чи виконує професійні обов'язки в публічних інтересах (ст. 9.7.8); злісна непокоря владі (ст. 9.7.11); захоплення публічної будівлі, споруди чи приміщення, їх утримування або блокування доступу до них (ст. 9.7.12);

- 3) злочини і проступки проти порядку використання владних повноважень – використання привласнених владних повноважень працівника органу правопорядку, прокурора чи судді (ст. 9.7.9) або іншої публічної службової особи (ст. 9.7.13), а також самоуправство (ст. 9.7.14);
- 4) проступки проти порядку підняття Державного Прапора на морському чи річковому судні (ст. 9.7.10);
- 5) проступки проти порядку обігу деяких предметів у сфері публічного управління – незаконні набуття, використання або збут спеціального технічного засобу негласного отримання інформації (ст. 9.7.15) і збут забороненого предмета особі, яку тримають у слідчому ізоляторі чи установі виконання покарань (ст. 9.7.16).

Усі ці кримінальні правопорушення є умисними, а їх суб'єкт загальний.

Усі злочини, передбачені Розділом 9.7 Проекту КК, є злочинами базового 1 ступеня. За наявності ознак, передбачених у статтях 9.7.2 і 9.7.3 Проекту КК, їхня тяжкість може бути підвищена на один чи два ступеня. Прикладом першого може бути осквернення Державного Прапора України у присутності малолітньої дитини, яка розуміла обставини та значення вчиненого діяння, прикладом другого – вплив на публічну службову особу, яка займає особливо відповідальне становище (п. 51 ст. 1.4.1) та виконує службові повноваження в публічних інтересах, з метою перешкодити виконанню нею таких повноважень.

Низка відповідних статей, які є у чинному КК, до Проекту КК не увійшла, оскільки є відповідні загальні склади кримінальних правопорушень і необхідність у формулюванні спеціальних складів відсутня. Йдеться, зокрема, про статті 345, 345-1, 346, 347, 347-1, 348, 349, 350, 352, 355 чинного КК стосовно:

- погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу, державного чи громадського діяча, журналіста, службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок;
- умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої

служби чи приватного виконавця, журналіста, службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок;

- посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону, військовослужбовця або журналіста;
- захоплення представника влади, працівника правоохоронного органу або журналіста як заручника;
- примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

З урахуванням видового об'єкта в інших розділах Проекту КК сформульовані статті про:

- підкуп працівника підприємства, установи чи організації;
- викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження;
- підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів;
- умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі;
- незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

9.9. Кримінальні правопорушення проти порядку виконання військового, мобілізаційного обов'язків, проходження альтернативної служби чи служби цивільного захисту

Розділом 9.8 Проекту КК передбачено кримінальну відповідальність за порушення порядку виконання обов'язків, передбачених законами «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу» і «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про національну безпеку України», а також Кодексом цивільного захисту України. **Ці закони визнають**, зокрема:

- військовий обов'язок, який включає: підготовку громадян до військової служби; взяття громадян на військовий облік; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку. [Видами військової служби є: базова військова служба; військова служба

за призовом під час мобілізації, на особливий період; військова служба за призовом осіб офіцерського складу; військова служба за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського, офіцерського складу; військова служба (навчання) курсантів; військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період];

- альтернативну службу як таку, що запроваджується замість проходження строкової військової служби й має на меті виконання обов'язку перед суспільством;
- обов'язки громадян, підприємств, установ та організацій щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації. Зміст мобілізації становить: переведення національної економіки, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, адміністративно-територіальних одиниць України на роботу в умовах особливого періоду; переведення військових формувань, сил цивільного захисту на організацію й штати воєнного часу. Особливий період настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій;
- що цільова мобілізація може проводитися з метою ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру державного рівня та їх наслідків, а також у відбудовний період для ліквідації наслідків воєнних дій.

Відповідно, **систему** кримінальних правопорушень, передбачених Розділом 9.8, становлять злочини і проступки щодо:

- 1) ухилення від різних видів військової служби – базової військової служби і військової служби за призовом осіб офіцерського складу (злочини – стаття 9.8.2), військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, служби цивільного захисту в особливий період (крім відбудовного) чи у разі проведення цільової мобілізації (злочини – статтями 9.8.3–9.8.5);
- 2) ухилення від проходження альтернативної служби та навчальних або спеціальних зборів (проступки – ст. 9.8.6 і 9.8.7);
- 3) невиконання службовою особою обов'язків під час мобілізації та ухилення громадянина від виконання обов'язків під час мобілізації (проступки – статті 9.8.8 і 9.8.9).

Оскільки всі зазначені правопорушення являють собою **бездіяльність**, слід мати на увазі, що відповідно до ст. 2.2.5 Проекту КК відповідальність за них може настати виключно у разі, якщо особа не вчинила конкретної дії, щодо якої вона мала юридичний обов'язок та реальну можливість її вчинити.

Ознакою, що підвищує на два ступеня тяжкість злочинів, передбачених статтями 9.8.3–9.8.5, є їх вчинення в умовах воєнного стану.

Кримінальну відповідальність за порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку Робоча група не передбачила з огляду на те, що такі порушення є типовими порушеннями проти порядку управління, до того ж масовими, і за них встановлено адміністративну відповідальність у ст. 210 КУпАП.

РОЗДІЛ 10. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

10.1. Система, родовий і видові об'єкти та загальна характеристика кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби

Відповідну систему становлять визначені у Книзі десятій Проекту КК кримінальні правопорушення проти:

- порядку підлеглості та військової честі (Розділ 10.1);
- порядку проходження військової служби (Розділ 10.2);
- порядку користування військовим майном та експлуатації засобів ведення бою (Розділ 10.3);
- порядку несення спеціальних служб (Розділ 10.4);
- порядку військової публічної служби (Розділ 10.5);
- порядку несення військової служби в умовах збройного конфлікту (Розділ 10.6).

Як видно з цього переліку, видовим об'єктом усіх відповідних правопорушень є порядок в певній сфері, що є складовою порядку несення військової служби, який становить їх родовий об'єкт.

Порівняно з чинним КК, який в Розділі XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» містить 35 статей, у Книзі десятій Проекту КК кількість статей дещо збільшилась – їх 58. Проте, одна з них (ст. 10.1.1) містить глосарій, а ще 12 статей присвячені ознакам, що підвищують тяжкість злочинів, передбачених розділами цієї Книги. Відтак статей, що визначають склади кримінальних правопорушень, лише 45.

На початку Розділу 10.1 задля забезпечення юридичної визначеності роз'яснені деякі **терміни**, що вживаються тільки у розділах цієї Книги: бойова обстановка, військова публічна службова особа, військовослужбовець, ворог, засоби ведення бою тощо.

У визначенні поняття «військовий злочин (проступок)» акцентується на **суб'єкті** відповідного кримінального правопорушення – ним можуть бути лише: а) військовозобов'язаний або резервіст –

виключно під час проходження ними навчальних чи спеціальних зборів або б) військовослужбовець. Особа, яка не належить до цих двох груп, у разі вчинення нею діяння, передбаченого статтями Книги десятої, несе за нього відповідальність за статтями інших книг (наприклад, за знищення чи пошкодження засобів ведення бою – за статтями про знищення чи пошкодження чужого майна) або як співучасник у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтями Книги десятої (наприклад, за вчинений спільно з військовослужбовцем опір командирю останнього – за статтею 10.1.7 і ч. 5 ст. 2.7.2 як пособник).

У кожній статті Книги десятої, яка передбачає склад кримінального правопорушення, чітко визначено суб'єкта. Ним може бути або військовослужбовець, військовозобов'язаний чи резервіст, або тільки військовослужбовець, військовозобов'язаний чи резервіст, який входив у добовий наряд частини, або тільки військовослужбовець, або тільки військовослужбовець Національної гвардії України, або військова публічна службова особа, або командир (начальник).

У Проєкті КК Робоча група:

- 1) зберегла, хоча і в дещо зміненому виді, положення, визначені у більшості статей Розділу XIX чинного КК. Йдеться про статті 402–409, 411–421, 425–426-1, 427–430;
- 2) не зберегла статті Розділу XIX чинного КК щодо:
  - викрадення, привласнення, вимагання тощо військового майна – ст. 410 (відповідні діяння мають кваліфікуватися за статтями про кримінальні правопорушення проти власності);
  - розголошення відомостей військового характеру тощо – ст. 422 (відповідні діяння мають кваліфікуватися за статтями про кримінальні правопорушення проти режиму таємниці інформації, що належить державі);
  - злочинних дій військовослужбовця, який перебуває у полоні, – ст. 431 (відповідні діяння мають кваліфікуватися за статтями про кримінальні правопорушення проти національної безпеки України або проти здоров'я людини);
  - мародерства, насильства над населенням у районі воєнних дій, поганого поведіння з військовополоненими, незаконного використання символіки Червоного Хреста тощо – статті 432–435 (відповідні діяння мають кваліфікуватися за статтями про злочини людяності або воєнні злочини);
  - образи честі й гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю – ст. 435-1 (якщо такі діяння вчинені іншим військовослужбовцем, то вони мають кваліфікуватися за стат-

тями 10.1.7–10.1.11 як кримінальні правопорушення проти порядку підлеглих та військової честі; погроза спричиненням смерті чи тяжкої шкоди, вчинена будь-яким суб'єктом, кваліфікуватиметься за ст. 4.3.3 Проекту КК);

- 3) доповнила Книгу десяту статтями, які невідомі чинному КК. Їх понад десять: ст. 10.1.12 – осквернення Бойового Прапора військової частини або його втрата (злочин 3 ступеня); ст. 10.1.16 – перебування у стані сп'яніння під час виконання обов'язків військової служби і ст. 10.1.17 – потурання з боку військової публічної службової особи приведенню підлеглим себе у стан сп'яніння (проступки); ст. 10.3.3 – самовільне використання засобів ведення бою (злочин 3 ступеня); статті 10.4.7, 10.4.8 і 10.4.11 – порушення правил несення військової служби з охорони об'єктів чи громадського порядку, що з необережності спричинило смерть людини (злочин 5 ступеня), тяжку (злочин 3 ступеня) або значну шкоду (проступок); ст. 10.5.6 – використання військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою (проступок); ст. 10.6.4 – підлив волі до перемоги і ст. 10.6.6 – сепаратні переговори з ворогом (злочини 5 ступеня).

Частина цих діянь наразі розглядається як адміністративні правопорушення, але за своєю суттю вони є кримінальними проступками, оскільки посягають не на порядок адміністрування, а на військову честь (статті 10.1.16 і 10.1.17). Інша частина зазначених діянь підлягає криміналізації з урахуванням як зарубіжного досвіду, так і українських реалій останніх років. Наприклад, важко заперечити необхідність заповнення прогалини й криміналізації такого діяння, як порушення військовослужбовцем Національної гвардії України порядку несення військової служби з охорони ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів чи спеціальних вантажів або правил охорони громадського порядку, що з необережності спричинило смерть людини, тяжку шкоду здоров'ю чи тяжку майнову шкоду або значну шкоду здоров'ю чи значну майнову шкоду. Як відомо, за чинним КК відповідальність, за певних умов, настає лише за порушення правил несення вартової (вахтової) служби, патрулювання, прикордонної служби, бойового чергування і внутрішньої служби.

Що стосується **суб'єктивної сторони**, то більшість кримінальних правопорушень, передбачених у Книзі десятій, є умисними.

Проте досить багато (19 із 45) є такими, що можуть бути вчинені виключно з необережності. Це:

- невиконання наказу, що з необережності спричинило смерть людини, тяжку або значну шкоду (статті 10.1.5, 10.1.6 і 10.1.14);
- втрата, знищення чи пошкодження засобів ведення бою, що з необережності спричинило тяжку або значну майнову шкоду (статті 10.3.7 і 10.3.11);
- порушення правил поведження із засобами ведення бою, що з необережності спричинило смерть людини, тяжку або значну шкоду (статті 10.3.8, 10.3.9, 10.3.12);
- порушення правил несення спеціальної служби, що з необережності спричинило смерть людини, тяжку або значну шкоду (статті 10.4.3–10.4.11);
- спричинення військовою публічною службовою особою тяжкої або значної майнової шкоди з необережності (статті 10.5.5 і 10.5.8).

10.2. Загальна характеристика найбільш поширених кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби

Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора¹, у 2023 році усього обліковано 28 666 військових кримінальних правопорушень. Із них найбільше таких правопорушень: ухилення від військової служби (статті 407–409, 429 КК) – 24 524 або 86,4%, непокора (ст. 402 КК) – 1 678 або 5,8% і втрата військового майна (ст. 413 КК) – 280 або 1,0%. У цей же рік направлено до суду з обвинувальним актом проваджень щодо 2 719 військових кримінальних правопорушень. Із них найбільше: ухилення від військової служби (статті 407–409, 429 КК) – 2106 або 77,4%, непокора (ст. 402 КК) – 420 або 15,4% і втрата військового майна (ст. 413 КК) – 55 або 2,0%, – а разом це становить **94,8%** усіх військових кримінальних правопорушень, за якими провадження направлено до суду з обвинувальним актом.

Згідно зі статистичними даними судової влади², у 2023 році засуджено за військові кримінальні правопорушення усього 2 585 осіб. Із них за ст. 402 КК – 689 осіб або 26,6%, статтями 407–409, 429 КК – 1 729 осіб або 66,9% і за ст. 413 КК – 37 осіб або 1,4%, – а

¹ Статистичні дані Офісу Генерального прокурора. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

² Судова влада. Статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023

разом це становить **94,9%** усіх осіб, засуджених за військові кримінальні правопорушення.

У Проекті КК збережено кримінальну відповідальність за непокору, ухилення від військової служби й втрату військового майна. При цьому Робоча група прагнула удосконалити відповідні положення закону, виключивши найбільш суперечливі підходи¹.

Так, відповідно до ст. 10.1.4, **«Публічна непокора»**: 1) суб'єктом непокори може бути як військовослужбовець, так і – під час проходження ними навчальних чи спеціальних зборів – військовозобов'язаний або резервіст; 2) непокора має бути тільки публічною – у цьому і полягає її шкідливість для військового правопорядку. Публічна непокора є злочином 3 ступеня.

Якщо ж суб'єкт кримінального правопорушення відверто, публічно не висловлював своє небажання виконати наказ, але умисно не виконав його, то відповідальність наставатиме за ст. 10.1.13 (проступок) або за іншими статтями Розділу 10.1 – залежно від виду шкоди, яку було спричинено й ставлення суб'єкта до спричинення якої є необережним: смерть людини (ст. 10.1.5), тяжка шкода здоров'ю чи тяжка майнова шкода (ст. 10.1.6) – злочини 3 ступеня, значна шкода здоров'ю чи значна майнова шкода (ст. 10.1.14) – проступок.

Якщо зазначені злочини вчинено в складі простої групи або в особливий період (крім умов воєнного стану) або в умовах надзвичайного стану, то їхня тяжкість підвищується на один ступінь, а якщо в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці – на два ступеня.

У Розділі 10.2 Проекту КК передбачено відповідальність за **самовільне залишення місця служби або ухилення від виконання обов'язків військової служби**.

¹ Хавронюк М.І. Щодо випадків нерівності перед законом і судом (на прикладі Закону України про посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців) Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (27 січня 2023 року). Київ: НаУКМА, 2023. 116 с. С. 72-78; Хавронюк М.І. Ухилення від військової служби: складнощі правової кваліфікації. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [Текст]: матеріали наук.-теорет. конф.* (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський, А.А. Вознюк та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 410 с. С. 242-248; Хавронюк М.І. Помилки у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. *Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану*. Збірник тез I міжнародної науково-практичної онлайн конференції (Україна, м. Луцьк, 27 травня 2022 року), за заг. ред. Батюк О.В. Луцьк.: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 218 с. С. 193-200.

Суб'єктом його є будь-який військовослужбовець, незалежно від виду військової служби (базова, за призовом, за контрактом тощо), а з об'єктивної сторони це діяння в базовому складі (ст. 10.2.3) може полягати у таких формах:

- 1) залишення місця служби,
- 2) ухилення від виконання обов'язків військової служби або
- 3) не з'явлення вчасно без поважної причини на службу в разі призначення, переведення, відрядження, відпустки, лікування або звільнення з розташування військової частини.

Обов'язковими ознаками правопорушення є відсутність дозволу відповідного командира (начальника) на залишення місця служби або невиконання обов'язків військової служби (суб'єкт діє самовільно), а також час – тривалість зазначених залишення або ухилення має перевищувати сім днів.

Якщо військовослужбовець був самовільно відсутній у місці служби або уникав виконання обов'язків військової служби від одного до семи днів, то відповідальність настає за проступок (ст. 10.2.5), а якщо менше 24 годин – він підлягає дисциплінарній відповідальності, незалежно від наявності особливого періоду. Відповідні положення ст. 172-11 КУпАП, на нашу думку, мають бути скасовані. У цьому контексті слід згадати, що у проєкті Кодексу про адміністративні проступки (реєстр. № 11386 від 28 червня 2024 року¹) статей про військові адміністративні проступки немає.

Якщо способом самовільного залишення місця служби або ухилення від виконання обов'язків військової служби, передбачених ст. 10.2.3, є самокалічення, симуляція хвороби, підроблення документа чи інший обман або встановлено мету військовослужбовця назавжди ухилитися від військової служби (дезертирство), або якщо самовільне залишення місця служби поєднане із закликом до іншого військовослужбовця вчинити дезертирство, або якщо діяння вчинене в особливий період (крім умов воєнного стану) чи в умовах надзвичайного стану, то тяжкість злочину підвищується з 3 до 4 ступеня, а якщо в умовах воєнного стану чи у бойовій обстановці – до 5 ступеня.

Спеціальним видом самовільного залишення місця служби є залишення військового корабля, що гине (ст. 10.2.4).

Відповідальність за **втрату, знищення чи пошкодження засобів ведення бою** диференційована залежно від форми вини й наслідків, що настали. Водночас *засобами ведення бою* визнаються

¹ URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44507>

озброєння – тобто всі види військової зброї та засоби, що забезпечують її застосування, а також військова техніка та укріплення.

Так, умисне знищення або пошкодження засобів ведення бою є злочином, відповідно, 1 ступеня (якщо спричинило суттєву майнову шкоду – ст. 10.3.4), 3 ступеня (значну майнову шкоду – ст. 10.3.5), 5 ступеня (тяжку майнову шкоду – ст. 10.3.6) або проступком (істотну майнову шкоду – ст. 10.3.10).

Якщо втрата, знищення чи пошкодження засобів ведення бою з необережності спричинили тяжку майнову шкоду, то винна особа має нести відповідальність за злочин 3 ступеня (ст. 10.3.7), а якщо значну майнову шкоду – за проступок (ст. 10.3.11).

Вчинення зазначених злочинів у складі простої групи, в особливий період (крім умов воєнного стану) або в умовах надзвичайного стану підвищує їхню тяжкість на один ступінь, а в умовах воєнного стану чи у бойовій обстановці – на два ступеня. Відтак, умисне знищення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці засобів ведення бою, що спричинило тяжку майнову шкоду, може бути злочином 7 ступеня. Проте, таке діяння може бути вчинене за обставин, що виключають його протиправність, зокрема, в умовах крайньої необхідності (ст. 2.9.6) або виконання законного наказу чи розпорядження (ст. 2.9.12).

Необхідно також мати на увазі, що військовослужбовці несуть також матеріальну відповідальність, зокрема й в кратному розмірі, згідно із Законом «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі». Відповідно до ч. 3 ст. 3 цього Закону, притягнення особи до матеріальної відповідальності за завдану шкоду не звільняє її від кримінальної відповідальності. Водночас під час обрахування розміру шкоди, спричиненої злочином чи проступком, слід мати на увазі, що кратний розмір матеріальної відповідальності військовослужбовця жодним чином не впливає на розмір майнової шкоди, яка має бути встановлена за правилами статей 1.4.2 і 1.4.4 Проекту КК.

10.3. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти порядку військової публічної служби

Дотримання військового правопорядку великою мірою залежить від командирів (начальників) та інших військових публічних службових осіб. Тому значну увагу в Проекті КК приділено кримінальним правопорушенням проти порядку військової публічної служби.

Помічено, що зазначені особи нерідко уникають кримінальної відповідальності. Наприклад, згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора¹, у 2023 році 487 із облікованих 28 666 військових кримінальних правопорушень – це перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК). Проте у цей же рік направлено до суду з обвинувальним актом лише 13 кримінальних проваджень про таке правопорушення, а за даними судової статистики² у 2023 році засуджено за ст. 426-1 КК лише 12 осіб. Ці цифри ілюструють, ймовірно, що військовослужбовці недостатньо захищені від насильства з боку своїх командирів.

Проектом КК (ст. 10.5.3) передбачено, що командир (начальник), який застосував щодо підлеглого не обумовлене його повноваженнями насильство, що завдало фізичного болю, вчиняє злочин. Якщо ж командир (начальник) вчинить будь-який злочин проти життя або злочин проти здоров'я людини (розділи 4.1–4.2 Проекту КК), то він, за наявності підстав, має нести кримінальну відповідальність за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 10.5.3 і відповідною статтею розділів 4.1–4.2 Проекту КК. Наприклад, за насильство щодо підлеглого (ст. 10.5.3) – злочин 3 ступеня, і спричинення значної шкоди здоров'ю (ст. 4.2.7), вчинене з використанням службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей (п. 5 ст. 4.2.5) – злочин 4 ступеня. У такому разі згідно з правилами ст. 3.3.6 Проекту КК щодо призначення покарання за сукупністю злочинів йому може бути призначене покарання у виді строкового ув'язнення до 8 років.

Інші кримінальні правопорушення проти порядку військової публічної служби:

- потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим злочину чи проступку або неповідомлення про їх вчинення (статті 10.5.4 і 10.5.7);
- спричинення військовою публічною службовою особою з необережності тяжкої чи значної майнової шкоди (статті 10.5.5 і 10.5.8);
- незаконне, в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, використання військовою публічною службовою особою військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою (ст. 10.5.6).

Відповідні злочини є злочинами 3 ступеня. Потурання вчиненню підлеглим тяжкого чи особливо тяжкого злочину підвищує його тяжкість на один ступінь, так само як і насильство щодо підлегло-

¹ URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

² URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023

го, вчинене із застосуванням зброї чи небезпечного предмета або щодо вагітної жінки. Також будь-який з цих злочинів перетворюється на злочин 4 ступеня у разі його вчинення у складі простої групи, в особливий період (крім умов воєнного стану) чи в умовах надзвичайного стану, на злочин 5 ступеня – у разі його вчинення в умовах воєнного стану чи у бойовій обстановці.

10.4. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби в умовах збройного конфлікту

Умови збройного конфлікту є дуже специфічними й вимагають від військовослужбовців дотримання особливостей порядку несення військової служби, пов'язаних, зокрема, з вимогою бути стійким, витриманим, протидіяти впливу ворожої пропаганди, ще більш бережно ставитися до засобів ведення бою, оскільки вони дозволяють зберегти життя інших військовослужбовців і необхідні для забезпечення перемоги в бою.

Виходячи із зазначеного, з урахуванням зарубіжного досвіду та досвіду ведення бойових дій в Україні у 2014–2024 роках, Робоча група передбачила як злочини 5 ступеня такі діяння:

- здача ворогові засобів ведення бою (ст. 10.6.3);
- підриг волі до перемоги, що полягає у схиланні іншого військовослужбовця здати ворогові засоби ведення бою, ухилитися від виконання бойового наказу або здатися в полон (ст. 10.6.4);
- добровільна здача в полон за наявності можливості продовжувати бій та без належного наказу командування (ст. 10.6.5);
- ведення переговорів з представником ворога без наказу чи належного дозволу командування (сепаратні переговори) (ст. 10.6.6.).

У статтях 10.6.1 і 10.6.2 передбачені ознаки, що підвищують на один ступінь чи два ступеня тяжкість зазначених злочинів. Так, на один ступінь їхня тяжкість підвищується у разі вчинення злочину в складі простої групи, в особливий період (крім умов воєнного стану) чи в умовах надзвичайного стану, з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення, і (крім злочину, передбаченого ст. 10.6.5) з використанням службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей. Також, на один ступінь підвищується тяжкість підригу волі до перемоги, якщо цей злочин вчинено із застосуванням зброї чи небезпечного предмета або з використанням медіа чи інформаційної системи, а в умовах воєнного стану – на два ступеня.

**10.5. Особливості застосування окремих положень
Загальної частини щодо статей Книги десятої**

Звернемо увагу на положення Загальної частини, згідно з якими:

- існують особливості дії Кримінального кодексу щодо діяння, вчиненого на території України: якщо інше не передбачено міжнародним договором, цей Кодекс застосовується до особи, яка вчинила передбачене ним діяння на території військового підрозділу України, дислокованого за кордоном, або військово-морському кораблі чи судні прикордонної служби (п. 2 ч. 3 ст. 1.3.4);
- злочини у Книзі десятій визначені як злочини 1, 3 або 5 базового ступеня і, відповідно, можуть каратися строковим ув'язненням (статті 3.2.6, 3.2.8). Проте, згідно з ч. 3 ст. 3.2.6, строкове ув'язнення, що призначене військовослужбовцю, за рішенням суду може відбуватися у разі призначенні його за проступок – на гауптвахті, а у разі призначенні його за злочин на строк до 2 років – у дисциплінарному батальйоні;
- військовослужбовцю не можуть бути призначені громадські роботи, включені до санкції за проступок (ч. 5 ст. 3.2.3, ч. 1 ст. 3.2.8).

РОЗДІЛ 11.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

11.1. Система і загальна характеристика злочинів проти міжнародного правопорядку

Відповідну систему становлять визначені у Книзі одинадцятій Проекту КК злочини:

- геноциду (Розділ 11.1);
- проти людяності (Розділ 11.2);
- агресії (Розділ 11.3);
- воєнні (Розділ 11.4);
- проти міжнародної безпеки (Розділ 11.5).

Акцентуємо на тому, що з початком широкомасштабної війни кількість облікованих порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК) неймовірно зросла (порівняно з 2021 роком – більше ніж у 300 разів) і, згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора¹, становила у 2022 році 16,6%, а в 2023 році – 12,8% усіх облікованих кримінальних правопорушень. Водночас відповідних кримінальних правопорушень, за якими провадження направлено до суду, відносно дуже мало – в 2022 році лише 47, або 0,04%, а в 2023 році – 37, або 0,02% від усіх кримінальних правопорушень, за якими провадження направлено до суду. Тобто, цей вид злочинів реально досить часто вчиняється і в міру можливостей розслідується.

Інших кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку обліковано набагато менше (наприклад, за ст. 437 у 2022 році – 67, в 2023 році – 25), а за статтями 439, 440, 443–446 не обліковано жодного.

Книга одинадцята Проекту КК – одна із найбільш компактних – вона містить лише 24 статті. Проте, деякі з них досить великі за обсягом (наприклад, ст. 11.4.2 містить 26 пунктів). Ця Книга з досить умовною назвою включає п'ять розділів. З них перші чотири присвячені злочину геноциду, злочинам проти людяності, злочину

---

¹ Статистичні дані Офісу Генерального прокурора. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

агресії та воєнним злочинам (далі – найбільш тяжкі міжнародні злочини, як про них зазначено в Римському статуті МКС), а п'ятий – злочинам проти міжнародної безпеки.

Утім основна специфіка Книги одинадцятої полягає не в її обсязі чи структурі. Головне – зміст, яким статті цієї Книги відрізняються від статей інших книг Особливої частини КК. Згідно з міжнародним гуманітарним правом і національним законодавством України, відповідні злочини мають специфічні характеристики, а в разі вчинення таких злочинів настають особливі правові наслідки, зокрема для осіб, які їх вчинили. Так:

- на відміну від осіб, які вчинили, наприклад, злочини проти основ національної безпеки України й в міжнародній практиці вважаються політичними злочинцями, особи, які вчинили найбільш тяжкі міжнародні злочини, прирівнюються до терористів і, безумовно, не визнаються політичними злочинцями та за необхідності підлягають екстрадиції, а Інтерпол та Європол сприяють в розшуку таких осіб і збиранню доказів їхньої злочинної діяльності; таким особам не надається політичний притулок і статус біженця. Наразі Україна є учасницею Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р., Конвенції про правову допомогу й правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року і Протоколу до неї від 28 березня 1997 року. А 18 жовтня 2022 року Україна також приєдналась до Конвенції про екстрадицію від 26 грудня 1933 року, що дозволить екстрадувати в Україну воєнних злочинців, які будуть переховуватися у будь-якій з держав Північної чи Південної Америки – учасниць Конвенції;
- комбатанти (їх поняття визначене у IV Гаазькій конвенції щодо законів і звичаїв сухопутної війни 1907 року, у Женевських конвенціях 1949 року та протоколах I і II до них) несуть кримінальну відповідальність тільки за воєнні злочини й злочини проти людяності та не можуть нести її за діяння, які охоплюються визначеними формами цих двох видів злочинів (наприклад, за вбивство, спричинення шкоди здоров'ю людини, незаконне позбавлення волі, згвалтування, розбій, знищення чужого майна). Проте це не виключає можливості притягнення комбатантів до кримінальної відповідальності за діяння, що виходять за межі тих чи інших складів воєнних злочинів і злочинів проти людяності (за крадіжку, наругу над могилою або над державними символами України тощо);
- визначення всіх понять, які є релевантними щодо найбільш тяжких міжнародних злочинів, містяться в міжнародних договорах

або в рішеннях міжнародних судів (наприклад, ст. 6, частини 1, 2 і 3 ст. 7, ч. 2 ст. 8, ч. 3 ст. 30 Римського статуту МКС). Саме тому Робоча група відмовилась від їх дублювання у Проєкті КК. Лише у Розділі 11.5 є визначення термінів конфлікт, найманець, представник держави й представник іноземної держави;

- згідно з практикою міжнародних судів (вона відображена у ст. 8bis Римського статуту МКС), відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни можуть нести виключно особи, які фактично здійснюють керівництво політичними чи військовими діями держави або контроль за ними. Питання щодо позбавлення їх імунітету має вирішуватися у Міжнародному кримінальному суді чи спеціальному трибуналі з відповідними механізмами подолання імунітету. Ці особи мають нести відповідальність за всі акти збройної агресії (вторгнення, бомбардування, блокада портів тощо);
- на відміну від переважної більшості інших злочинів, у разі вчинення найбільш тяжких міжнародних злочинів відсутні строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та винесення вироку суду (Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року);
- найбільш тяжкі міжнародні злочини караються як відповідно до національного законодавства держав, так і відповідно до Римського статуту МКС – значно більш суворо, ніж переважна більшість інших злочинів;
- на відміну від багатьох інших злочинів щодо найбільш тяжких міжнародних злочинів, згідно зі ст. 297-1 КПК, може здійснюватися спеціальне досудове розслідування;
- найбільш тяжкі міжнародні злочини може розглядати МКС, а розслідувати – прокурори цього суду;
- виключно у разі вчинення найбільш тяжких міжнародних злочинів можуть створюватися міжнародні трибунали *ad hoc*; розслідування таких злочинів може здійснюватися спільними слідчими групами (ст. 571 КПК);
- вчинення найбільш тяжких міжнародних злочинів, на відміну від інших злочинів, тягне за собою міжнародну відповідальність держав (зокрема у виді репарацій).

З огляду на усе зазначене, важливо точно відмежовувати найбільш тяжкі міжнародні злочини від інших (загальнокримінальних і воєнних) злочинів і, якщо вчинене діяння повністю охоплюється статтями КК, які передбачають відповідальність за такі злочини, то застосування традиційних для кримінального права правил подолання конкуренції загальної та спеціальної норм (абз. 3 п. 12

постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року №7) не повинно мати місця: будь-які норми про інші злочини не мають пріоритету перед нормами про найбільш тяжкі міжнародні злочини. Адже в правовій системі України міжнародне право превалює над національним. Водночас принцип *non bis in idem* (ст. 61 Конституції України) не дозволяє одночасно кваліфікувати одне і те саме діяння за двома статтями КК. Наприклад, положення ч. 4 ст. 152 КК не повинні переважати ч. 1 ст. 438 КК на тій підставі, що перша вказує на малолітній вік згвалтованої особи. Санкції ж під час кваліфікації значення не мають – їхня непропорційність може свідчити лише про недбалість законодавця. Цю ваду чинного КК у Проекті КК усунуто – згвалтування чи будь-яке інше сексуальне насильство визначене у статтях 11.2.2 і 11.4.2 як злочин 7 ступеня, який карається строковим ув'язненням від 10 до 13 років.

Порівняння Книги одинадцятої Проекту КК з Розділом XX чинного КК демонструє, що Робоча група:

- 1) зберегла, хоча і в значно зміненому виді, положення статей 436, 437–442, 445–447 чинного КК;
- 2) не зберегла статті 436-1, 436-2, 443 і 444 чинного КК – відповідні положення перенесено в інші книги Проекту КК, які передбачають кримінальні правопорушення проти публічного порядку, проти національної безпеки України, проти життя, здоров'я, особистої свободи та гідності людини;
- 3) доповнила Книгу кількома новими статтями, які передбачають склади злочинів проти людяності й воєнних злочинів, а також насильницького зникнення й незаконного вилучення дитини.

11.2. Вимоги міжнародних актів щодо визначення найбільш тяжких міжнародних злочинів

Під час початкової фази війни (2014–2021 роки) Українська держава, на жаль, не спромоглася й не хотіла займатися імплементацією міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України. Хоча Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014), у ст. 8 передбачає обов'язок України ратифікувати Римський статут МКС. Україна ратифікувала цю Угоду з такою заявою: «Зобов'язання України, які випливають із статті 8 Угоди щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції

України». Конституційні зміни від 2 червня 2016 року уможливили визнання юрисдикції МКС на умовах, визначених Римським статутом (ч. 6 ст. 124 Конституції). Це поставило крапку у дискусії стосовно конституційності цього питання, яке було одним з аргументів проти ратифікації Римського статуту МКС.

У 2019 році ініціатива розробки і власне розробка проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» належали громадським, міжнародним організаціям та українським науковцям (безпосередні виконавці визначені у довідці про авторський колектив¹). 27 грудня 2019 року проєкт Закону був зареєстрований у Верховній Раді за №2689 народними депутатами України – представниками різних парламентських фракцій і груп, 7 вересня 2020 року Закон було прийнято за основу, 20 травня 2021 року – в цілому і 7 червня направлено на підпис Президенту України. Але прийнятий Закон так і залишився не підписаним.

Перебуває без руху в парламенті від дня його реєстрації 15 квітня 2022 року і відповідний урядовий проєкт Закону №7290 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України». Цей проєкт є «близнюком» Закону від 20 травня 2021 року і відрізняється від нього лише конверсійною «новелою» щодо кримінальної відповідальності за бездіяльність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників (ст. 442-2), якою була замінена ст. 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників». Решта 200 абзаців тексту практично не змінились. А тому вкрай складно повірити офіційним словам², ніби закон від 20 травня 2021 року не був підписаний Президентом через його недосконалість, і замість нього зареєстровано більш фундаментальний законопроєкт №7290.

8 вересня 2022 року Європейський Союз у чергове закликав Україну³ якнайшвидше виконати зобов'язання в рамках Угоди про асоціацію щодо ратифікації Римського статуту, – «щоб повною мірою користуватися правами повного членства у Міжнародному

¹ URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804

² URL: <https://babel.ua/texts/85863-yakiys-skazheniy-debil-mozhe-prokinutisya-z-teritorialnimi-pretenziyami-priyti-z-armiyeyu-i-za-ce-yomu-nichogo-ne-bude-zastupnik-golovi-ofisu-prezidenta-andriy-smirnov-pro-viyntu-tribunal-i-sankciji-sh>

³ URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/248603-yes-zaklikav-ukrayinu-terminovoratifikuvali-rimskiy-statut-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu>

кримінальному суді». В деяких так званих «безпекових угодах», які підписував Президент України у 2024 році, також підкреслювалася потреба ратифікації Римського статуту.

Таким чином, правових причин уникнення ратифікації не існувало – суто політичні, до того ж, малозрозумілі. У публічній площині називались¹ такі «аргументи», як недоречність і несвоєчасність. Частково їх можна пояснити тим, що Римський статут визначає як воєнні злочини не лише дії, які протягом двох з половиною років систематично вчиняють тільки російські військові (умисне вбивство військовополоненого, напади на цивільне населення, розграбування населених пунктів, взяття заручників, незаконна депортація, застосування отруйних газів тощо), а й певну нестриманість у відповідь (наприклад, заяви, що пощади не буде).

Нарешті, 15 серпня 2024 року Президент України подав до парламенту законопроект № 0285 про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) та шістьох поправок до нього, а також законопроект № 11484 про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього.

Римський статут визначає статус Суду, злочини, що підпадають під його юрисдикцію, прийнятність і застосовне Судом право, загальні принципи кримінального права, склад Суду та управління його справами, порядок розслідування, кримінального переслідування і розгляду справ Судом, види покарань і порядок їх виконання, порядок оскарження і перегляду рішень Суду, порядок міжнародного співробітництва, статус Асамблеї держав-учасниць тощо.

Поправки до Римського статуту, які пропонується ратифікувати, включають:

– поправки до ст. 8 Статуту, що визначають види воєнних злочинів, пов'язані з умисним застосуванням: голодомору цивільного населення; лазерної зброї, призначеної для завдання постійної сліпоты органам зору людини; зброї, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень осколками, які не виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів; зброї, яка використовує мікробіологічні чи інші біологічні агенти або токсини;

– статті 8*bis* «Злочин агресії», 15*bis* «Здійснення юрисдикції щодо злочину агресії (передача ситуації державою, *proprio motu*)»

¹ URL: <https://babel.ua/texts/85863-yakiys-skazheniy-debil-mozhe-prokinutisya-z-teritorialnimi-pretenziyami-priyti-z-armiyeyu-i-za-ce-yomu-nichogo-ne-bude-zastupnik-golovi-ofisu-prezidenta-andriy-smirnov-pro-vyynu-tribunal-i-sankciji-sh>

і 15ter «Здійснення юрисдикції щодо злочину агресії (передача ситуації Радою Безпеки)». Згідно зі ст. 15bis, зокрема, стосовно держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснює своєї юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого громадянами цієї держави. Саме тому процес створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії Росії проти України розпочала Рада Європи¹, а в липні 2023 року в рамках діяльності агентства Євроюст офіційно запрацював Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України (ICPA)².

Чому так важлива ця ратифікація? Причин кілька. Зокрема:

- 1) ратифікація Україною Римського статуту, хоча і не спроможна припинити взагалі вчинення росіянами воєнних та інших злочинів проти міжнародного гуманітарного права, зможе зупинити принаймні тих представників російської влади та військових, хто здатен хоч трохи думати наперед і усвідомлювати ймовірність покарання. Відтак, ратифікація буде сприяти стримуванню зазначених особливо тяжких злочинів;
- 2) ратифікація Римського статуту поєднується з імплементацією його положень у національне кримінальне законодавство. Наразі при кваліфікації відповідних злочинів доводиться одночасно вивчати і враховувати значну кількість актів міжнародного права в їх сукупності. З огляду на те, що чимало положень цих актів суперечать один одному (принаймні термінологічно), досить складно з точністю врахувати їх усі. У перспективі ратифікація Римського статуту спростить це завдання, оскільки у Статуті всі відповідні порушення ретельно систематизовано, уніфіковано і всі важливі терміни визначено;
- 3) Україна стане повноправним членом МКС, що означатиме можливість брати участь у роботі Асамблеї держав-учасниць Римського статуту та подавати кандидатури для обрання прокурорів і суддів Суду;
- 4) імплементація сприятиме більш впевненій діяльності щодо розслідування відповідних злочинів національними органами кримінальної юстиції, які залишаються головними у цьому процесі. Водночас, хоча МКС є додатковим механізмом, його прокурори беруть на себе розслідування частини найтяжчих злочинів російської верхівки і забезпечать максимальну об'єк-

¹ URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0015_EN.html

² URL: <https://www.eurojust.europa.eu/ua/news/history-making-international-centre-prosecution-crime-aggression-against-ukraine-starts-operations-at-eurojust>

тивність розслідування, що важливо в контексті наступної передачі справ до МКС;

- 5) Україна стане ще на крок ближче до ідеалів верховенства права, продемонструє світу свою готовність забезпечувати мир і безпеку у світі правовими способами;
- 6) жертви воєнних злочинів отримають більше шансів на справедливе вирішення справ, на компенсацію і правду.

Звернімо увагу на деякі моменти, пов'язані з початком дії Римського статуту для України.

По-перше, Римський статут пропонується ратифікувати з кількома заявами, необхідність яких визначена самим Статутом.

Перші дві заяви є процедурними. Відповідно ж до більш значимої третьої заяви, *протягом 7 (семи) років після набрання Римським статутом чинності для України вона не визнає юрисдикції МКС щодо злочинів, зазначених у ст. 8 (з урахуванням поправок до цієї статті), коли, ймовірно, злочин було вчинено її громадянами.*

З цієї поправки випливає, що протягом вказаного строку Україна має намір сама здійснювати юрисдикцію щодо громадян України у разі вчинення ними воєнних злочинів, прямо перелічених у ст. 8 Римського статуту, і не передавати їх на розгляд МКС.

У цьому зв'язку слід додати, що згідно зі статтями 9 і 11 Закону «Про міжнародні договори України», п. 2 ст. 125 і п. 2 ст. 126 Римського статуту на підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону про ратифікацію Статуту Голова Верховної Ради України повинен буде підписати ратифікаційну грамоту, далі Міністр закордонних справ України засвідчить її своїм підписом і здасть на зберігання Генеральному секретареві ООН. Статут набере чинності для України в перший день місяця, що настане після 60-го дня з дати здачі Україною ратифікаційної грамоти на зберігання зазначеному депозитарію. Відтак, щодо злочинів, зазначених у ст. 8 Римського статуту, вчинених громадянами України, цей Суд не матиме юрисдикції *орієнтовно до 2032 року*. Очевидно, саме для того, щоб вивести з-під дії обов'язків України за ратифікованим Римським статутом іноземців, які проходять військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, 7 серпня 2024 року Президент вніс на розгляд Верховної Ради проєкт Закону № 11469, який передбачає для таких осіб можливість множинності громадянства (підданства).

Врешті Римський статут (зокрема і ст. 8 – щодо громадян інших держав та осіб без громадянства) і відповідні поправки до нього наберуть чинності для України в перший день місяця, що настане після 60-го дня з дати здачі Україною ратифікаційної грамоти на зберігання Генеральному секретареві ООН. Орієнтовно це може бути початок 2025 року.

По-друге. Ратифікуючи Римський статут, Україна, згідно з п. 3 ст. 12 Римського статуту, також підтверджує визнання юрисдикції МКС щодо злочинів геноциду, проти людяності, воєнних злочинів, починаючи з 21 листопада 2013 року, а щодо злочину агресії – з 17 липня 2018 року (день вступу в дію поправок, прийнятих Асамблеєю держав – учасниць Римського статуту щодо злочину агресії).

Нагадаємо, що Україна підписала Статут ще 20 січня 2000 року, 25 лютого 2014 року Верховна Рада прийняла Заяву № 790-VII до МКС про визнання Україною юрисдикції Суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року, а 4 лютого 2015 року – Постанову № 790-VII, якою затвердила Заяву щодо визнання Україною юрисдикції МКС стосовно скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», починаючи з 20 лютого 2014 року і без кінцевої дати.

Основні положення та вади проєкту Закону № 11484 про внесення змін до КК і КПК у зв'язку з ратифікацією Римського статуту та поправок до нього.

1. Пропонується доповнити КК новою статтею 442-1 «Злочини проти людяності». У ній перелічено форми відповідних діянь, як вони передбачені у ст. 7 «Злочини проти людяності» Римського статуту, а у примітці до цієї статті містяться роз'яснення термінів «напад на цивільне населення», «насильницьке зникнення», «апартеїд», «винищення» і «катування».

При цьому визначення кожного з цих термінів дослівно не збігається з визначенням їх у п. 2 ст. 7 Римського статуту (особливо це стосується визначення катування), а визначень інших термінів, які є в пунктах 2 і 3 ст. 7 Римського статуту («обернення в рабство», «примусова вагітність», «переслідування», «гендерний») чомусь не дано; при цьому каратися згідно з КК мають не примусова вагітність, а примушування до неї, переслідування не за гендерною

ознакою, а за статевою. Усе це може створити складнощі при застосуванні положень нової статті, особливо з урахуванням того, що МКС та інші міжнародні суди вже створили відповідну практику, яку вважають обов'язковою.

2. Водночас у КК не пропонується змінити статті 437 «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни», 438 «Порушення законів та звичаїв війни», 442 «Геноцид» і замінити їх статтями з назвами «Злочин агресії», «Воєнні злочини», «Геноцид», які викласти текстуально так, як ці злочини сформульовані, відповідно, у статтях 8bis, 8 і 6 Римського статуту.

Це означає, що злочини агресії і геноциду згідно з Римським статутом будуть мати одне формулювання, а згідно з КК – дещо інше. Крім того, чіткого переліку воєнних злочинів, як і зараз, у КК не існуватиме. Тож для того, щоби з'ясувати, чи є те або інше діяння воєнним злочином, треба буде звертатися як до Римського статуту та протоколів до нього, так і до двох десятків інших міжнародних договорів, а також до судової практики МКС і спеціальних трибуналів *ad hoc*.

Зазначене буде суттєво ускладнювати правову кваліфікацію відповідних злочинів та їх розслідування і судовий розгляд.

Крім того, відповідальність за воєнні злочини буде наставати виключно у випадках порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою. Іншими словами, у випадках порушення *звичаїв війни*, не передбачених міжнародними договорами України, відповідальність не наставатиме. А це суперечить вимогам міжнародного гуманітарного права.

Пропонується також доповнити Розділ VI КК «Співучасть у кримінальному правопорушенні» новою статтею 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників».

Текстуально ст. 31-1 не повністю узгоджується з положеннями Римського статуту. У ній згадано про ст. 439 КК «Застосування зброї масового знищення», але у ст. 28 Статуту (згідно з її офіційним перекладом¹) не йдеться про випадки застосування зброї масового знищення.

У ст. 31-1 йдеться про невжиття командиром тощо «необхідних і розумних заходів» (а не «дій, які повинен був і міг вжити»).

¹ URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44724>

Нарешті, у цій статті йдеться про ситуації, коли командир «знав чи повинен був знати», що відповідні сили вчиняли чи мали намір вчинити відповідні злочини, або, як в тексті англійською – «knew or owing to the circumstances at the time should have known», тобто «знав чи в силу обставин на той час повинен був знати» (але ж не – «достовірно знав або проігнорував таку інформацію», як у проекті закону).

Але головна вада ст. 31-1 в іншому.

Стаття 26 КК «Поняття співучасті» визначає, що співучастю є умисна *спільна участь* декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні *умисного* кримінального правопорушення.

Але дії військового командира чи іншого начальника не можуть бути співучастю, оскільки він не бере участь у вчиненні *одного* і того ж умисного кримінального правопорушення. У ст. 31-1 йдеться про різні злочини та про різні форми вини, тобто про причетність до кримінального правопорушення. Враховуючи зазначене і те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення конкретного діяння, передбаченого у КК як злочин, необхідно було б визначити відповідальність військових командирів та інших начальників як злочин *sui generis* – єдиний у своєму роді і такий, що має власні ознаки складу. Саме так зробила Робоча група у статтях 11.4.6 і 11.4.7 Проекту КК.

* * *

Що ж стосується того, що було покладено, у свою чергу, в основу зазначеного вище Закону від 20 травня 2021 року і законопроекту №7290, то, за не ратифікованого Римського статуту, їх автори вимушені були враховувати одночасно значну кількість інших актів міжнародного права в їх сукупності. З огляду на те, що деякі положення цих актів, прийняті в різний час і за суттєво різних умов міжнародного життя, суперечать один одному (принаймні термінологічно), досить складно з точністю врахувати їх всі. Ратифікація Римського статуту та точна імплементація його положень у КК України надзвичайно спростили би завдання, оскільки у цьому Статуті всі відповідні порушення (і не тільки ті, що є воєнними злочинами) систематизовані.

Але наразі маємо все ж враховувати десятки актів. Це:

щодо захисту жертв війни:

- ✓ Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року (ЖК I);

- ✓ Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року (ЖК II);
- ✓ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III);
- ✓ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ЖК IV);
- ✓ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (ДП I);
- ✓ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 року (ДП II);
- ✓ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 року (ДП III);
- ✓ Конвенція про права дитини, Нью-Йорк, 20 листопада 1989 р.;
- ✓ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройному конфлікті, Нью-Йорк, 25 травня 2000 р.;
- ✓ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання, 10 грудня 1984 року;

щодо захисту культурних цінностей:

- ✓ Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.;
- ✓ Перший протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.;
- ✓ Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 26 травня 1999 р.;

щодо захисту навколишнього середовища:

- ✓ Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище, 10 грудня 1976 р.;

щодо обмеження використання засобів ведення війни:

- ✓ Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів, 17 червня 1925 р.;
- ✓ Конвенція про заборону розробки, виробництва й накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) й токсичної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 р.;

- ✓ Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 року (КВЗЗ), з поправкою до неї від 21 грудня 2001 р.;
- ✓ Протокол про осколки, які не визначаються, 10 жовтня 1980 року (Протокол I до КВЗЗ);
- ✓ Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, 10 жовтня 1980 р., з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II до КВЗЗ);
- ✓ Протокол про заборону або обмеження використання запальної зброї, 10 жовтня 1980 року (Протокол III до КВЗЗ);
- ✓ Протокол про засліплюючу лазерну зброю, 13 жовтня 1995 року (Протокол IV до КВЗЗ);
- ✓ Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни, 28 листопада 2003 року (Протокол V до КВЗЗ);
- ✓ Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 р.;
- ✓ Оттавська конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення, 18 вересня 1997 р.;
- ✓ Конвенція про касетні боеприпаси, 30 травня 2008 р.;

щодо індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення МГП:

- ✓ Римський статут МКС, 17 липня 1998 року Лише у ньому є відповідне положення – стаття 28 «Відповідальність командирів та інших начальників»;
- ✓ Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, 26 листопада 1968 р.

Згоду на обов'язковість цих актів надано Верховною Радою України чи Президією Верховної Ради України або щодо них Україна підтвердила свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України, або за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки.

Гаазькі конвенції 1907 року не можуть вважатися чинними для України, оскільки Україна у встановленому порядку не визнала себе правонаступницею за цими міжнародними договорами, ратифікованими ще до появи СРСР; частина положень цих конвенцій замінена відповідними положеннями інших, новіших міжнародних договорів, а решта їх положень морально застаріла.

Існують ще шість міжнародних договорів (Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, Протокол про осколки, які не визначаються (Протокол I), Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї (Протокол III), Перший і Другий протоколи до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту), які можуть стати обов'язковими для України після їх опублікування українською мовою в офіційних друкованих виданнях України.

Нарешті, слід згадати про необхідність врахування під час кваліфікації найбільш тяжких міжнародних злочинів вимог Елементів злочинів (затверджені 09.09.2002 року¹) як своєрідних обов'язкових настанов.

11.3. Загальна характеристика найбільш тяжких міжнародних злочинів

У згаданих вище Законі від 20 травня 2021 року й законопроекті №7290 йдеться про увідповіднення, насамперед, але не тільки:

- 1) положень щодо геноциду – зі ст. II Конвенції про запобігання геноциду і покарання за нього та ст. 6 Римського статуту МКС (умовний стандарт);
- 2) положень щодо злочинів проти людяності – зі ст. 7(1) Римського статуту МКС (умовний стандарт) з урахуванням визначення понять у ст. 7(2–3);
- 3) положень щодо злочину агресії – зі ст. 8bis Римського статуту МКС (умовний стандарт). В останні десятиліття поняття агресії в міжнародному праві розширилося й не зводиться лише до агресивної війни;
- 4) положень щодо воєнних злочинів – зі ст. 8 Римського статуту МКС (умовний стандарт), статей про серйозні порушення Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них тощо.

Зважаючи на все зазначене вище, Робоча група не може йти якимось іншим шляхом, крім того, який вже вторований Законом від 20 травня 2021 року і законопроектом №7290.

Автори Проекту КК під час його підготовки виходять із того, що альтернативи ратифікації Римського статуту МКС та повній і

¹ URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>

точній імплементації його положень в національне законодавство України не існує. Відповідні статті розділів 11.2–11.4 Проекту КК мають відповідати принципам сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, юридичної визначеності та пропорційності.

Проте, існують і певні відмінності.

По-перше, у Розділах 11.1–11.4 Проекту КК сформульовані склади злочинів, які прямо не передбачені Римським статутом МКС. Йдеться, зокрема, про публічні заклики до злочину геноциду або його виправдовування чи заперечення (ст. 11.1.2) і пропаганду акту агресії (ст. 11.3.3). Це злочини 7 базового ступеня.

По-друге, у Проекті КК окремо виділені як злочини базового 9 ступеня злочини проти людяності та воєнні злочини, вчинені у формі вбивства. Згідно зі ст. 2.5.7 шкода міжнародному правопорядку внаслідок злочинів геноциду, агресії, а також вчинених у формі вбивства злочинів проти людяності й воєнних злочинів, є винятково тяжкою шкодою, а згідно з п. 10 ч. 2 ст. 3.2.8 Проекту КК, лише ці злочини караються строковим ув'язненням від 16 до 30 років або довічним ув'язненням (за будь-які інші злочини 9 ступеня строкове ув'язнення не може перевищувати 20 років).

По-третє, на відміну від Закону від 20 травня 2021 року і законопроекту № 7290, у Проекті КК сформульовані статті 11.4.6 і 11.4.7 щодо невжиття командиром заходів щодо підпорядкованих йому військових сил та невжиття начальником заходів щодо підлеглих. Тобто йдеться про відповідальність за злочин *sui generis*, хоча у ст. 28 Римського статуту МКС йдеться лише про необхідність передбачення такої відповідальності.

По-четверте, у Проекті КК Робоча група намагалася уникати сумнівної множини. Наприклад, застосовані формулювання не «примушування громадян до участі у воєнних діях проти їхньої країни», а «примушування особи...», спрямування нападів не на «цивільні об'єкти», а на «цивільний об'єкт». Очевидно, що воєнним злочином є здійснений 8 липня 2024 року ракетний удар по дитячій лікарні «Охматдит» і для його інкримінування винним особам не потрібно влучань ракет у кілька таких об'єктів.

Найбільш тяжкі міжнародні злочини визначені як злочини 7 або 9 базового ступенів. Покарання у виді строкового ув'язнення від 10 до 30 років або довічного ув'язнення є вельми суворим, тому ознаки, що підвищують тяжкість цих злочинів, не передбачені.

Необхідно також звернути увагу на деякі інші особливості застосування окремих положень Загальної частини щодо найбільш тяжких міжнародних злочинів, крім вже згаданих вище щодо покарання.

Так, щодо цих злочинів діють положення Розділу 2.9 Проекту КК щодо обставин, що виключають протиправність діяння. Проте захист України від збройної агресії не може здійснюватися шляхом вчинення злочину проти людяності, злочину геноциду та воєнного злочину, бойовий імунітет не застосовується в разі вчинення будь-якого з цих злочинів, а явно злочинним є наказ або розпорядження вчинити злочин геноциду, злочин проти людяності чи воєнний злочин.

11.4. Особливості визначення воєнних злочинів

У чинному КК ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» сформульована таким чином, що у ній відображено лише кілька форм цього діяння, а щодо інших зроблено відсилання до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тим самим, по-перше, створена невизначеність як щодо інших форм цього діяння, так і щодо власне міжнародних договорів, оскільки не на всі чинні міжнародні договори свою згоду надавала саме Верховна Рада України, по-друге, заперечуються як такі *порушення звичаїв війни*, адже вони можуть бути не передбачені вказаними міжнародними договорами.

Під час відмежування воєнних злочинів від інших слід враховувати чотири основних **розмежувальних ознаки**¹:

- 1) *обставини (контекстуальний елемент)*. Йдеться про вчинення злочину під час міжнародного збройного конфлікту або збройного конфлікту неміжнародного характеру.

В окремих випадках (наприклад, збройний напад на незахищений цивільний об'єкт) такий контекстуальний елемент є очевидним. Але коли йдеться про насильство щодо цивільного населення, то факт вчинення діяння в контексті саме збройного конфлікту потребує аргументації в процесуальних документах.

Діяння слід вважати вчиненим в контексті збройного конфлікту у випадках, коли існування збройного конфлікту значним чином впливало на здатність особи вчинити діяння або на її рішення вчинити його, або на спосіб, у який діяння було вчинення, або на мету, заради якої воно було вчинено. Але серйозне порушення міжнародного гуманітарного права та збройний конфлікт не обов'язково повинні жорстко збігатися темпорально та географічно (наприклад, серйозні порушення міжнародного гуманітарного права

¹ Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvychayiv-vijny-dvadtysat-zapytan-ta-vidpovidej/#link1>

можуть мати місце щодо військовополонених і після закінчення міжнародного збройного конфлікту)¹;

- 2) *суб'єкт злочину*. Як правило, ним є комбатант. Наявність цього суб'єкта в більшості випадків говорить про необхідність кваліфікувати діяння як один із воєнних злочинів;
- 3) *потерпілі особи* – це виключно військовополонені, цивільне населення на окупованій території та інші жертви війни, визначені міжнародними договорами (див. ст. 4 Женевської конвенції III, ст. 44 Додаткового протоколу I та ст. 4 Женевської конвенції IV, ст. 50 Додаткового протоколу I);
- 4) *діяння* – ним є тільки «серйозне порушення» законів та звичаїв війни – див. ст. 49 Женевської конвенції I, статті 50, 129, 146 Женевської конвенції IV, статті 11, 85 Додаткового протоколу I або ст. 8(2)(a)-(c), 8(2)(e) Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Класифікацію воєнних злочинів у Проекті КК здійснено, в основному, за критеріями виду порушень законів і звичаїв війни (грубі та інші серйозні порушення) і того, під час якого саме збройного конфлікту (міжнародного чи конфлікту неміжнародного характеру) ці порушення мають місце. Відтак, **система воєнних злочинів** має такий вид:

- грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, пов'язані з вбивством (ст. 11.4.1);
- грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах, не пов'язані з вбивством (ст. 11.4.2);
- інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах, не пов'язані з вбивством (ст. 11.4.3);
- грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року в разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, не пов'язані з вбивством (ст. 11.4.4);
- інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в збройних конфліктах неміжнародного характеру, не пов'язані з вбивством (ст. 11.4.5);
- невжиття командиром заходів щодо підпорядкованих йому військових сил (ст. 11.4.6);
- невжиття начальником заходів щодо підлеглих (ст. 11.4.7).

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред.. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 1336.

11.5. Особливості визначення злочинів проти міжнародної безпеки

Визначаючи злочини проти міжнародної безпеки, як і найбільш тяжкі міжнародні злочини, Робоча група також спиралась на міжнародні акти, зазначені нижче.

Система цих злочинів включає:

- 1) злочини, пов'язані із застосуванням зброї масового знищення (ст. 11.5.4) та поводженням з нею (ст. 11.5.5). Визначаючи склади цих злочинів, враховувались: Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї; Конвенція про заборону розроблення, виробництва та накопичування бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення; Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення; Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення; Конвенція про ядерну безпеку; Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань;
- 2) екоцид (ст. 11.5.6). Визначаючи склад цього злочину, враховувались: Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини; Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Важливо визначити склад цього злочину з огляду на численні випадки подій, що впливали на екосистему України у 2022 і наступних роках, зокрема: руйнування гребель і дамб; лісові та інші пожежі, що охопили сотні тисяч гектарів; забруднення, засмічення та ерозія ґрунтів, спричинених вибухами снарядів і просуванням військової техніки; забруднення атмосферного повітря продуктами вибухів; забруднення морів, озер і річок паливно-мастильними матеріалами, залишками затоплених кораблів та озброєнь; мінування ділянок суші та акваторій; масова загибель тисяч дельфінів та інших тварин і риби у морях; руйнування об'єктів і територій природно-заповідного фонду;
- 3) злочини, пов'язані з найманством (статті 11.5.7 і 11.5.8). Визначення найманця містить ст. 47 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I).

Робоча група розширила визначення терміна «конфлікт», щоби охопити терміном «найманець» осіб, які беруть участь не лише у збройному конфлікті, а й у насильницьких діях, спрямованих на зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади в Україні;

- 4) злочини, пов'язані з насильницьким зникненням (статті 11.5.10 і 11.5.11). Враховано положення Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень;
- 5) піратство як злочин проти безпеки міжнародного судноплавства (ст. 11.5.12). Для визначення складу цього злочину враховані положення Конвенції про відкрите море (ст. 15); Конвенції ООН з морського права (ст. 101); Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства.

Усі зазначені злочини є злочинами 5 базового ступеня. Якщо їх вчинено у складі простої групи або (крім найманства) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей, то їх тяжкість підвищується на один ступінь, а якщо те саме публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, – на два ступеня. Крім того, існують й інші обставини, які підвищують тяжкість деяких з цих злочинів на один чи два ступеня. Так, підвищується: на один ступінь чи два ступеня тяжкість піратства, вчиненого щодо уразливої чи особливо уразливої людини або із застосуванням зброї чи небезпечного предмета; на один ступінь – тяжкість насильницького зникнення, вчиненого щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією її суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в публічних інтересах.

На два ступеня підвищується тяжкість екоциду, якщо його наслідком стала довгострокова та масштабна шкода довкіллю. Водночас залишається відкритим питання щодо віднесення екоциду до злочинів 7 базового ступеня.

ПІСЛЯМОВА

Наразі Робоча група перебуває на етапі завершення у цілому роботи над текстом Проекту КК й осмислення запропонованих новел.

З приводу окремих питань всередині Робочої групи все ще йдуть дискусії, а науковці та практики продовжують надавати свої пропозиції, які Робоча група розглядає й чимало з них приймає¹. Крім того, змінюється регулятивне законодавство, укладаються нові міжнародні договори, приймаються нові акти Євросоюзу, рішення ЄСПЛ, КСУ і Верховного суду тощо. Все це відображається на змісті Проекту КК і цілком відповідає динамічному характеру кримінального права.

Надалі планується:

- продовжувати обговорення Проекту КК на науково-практичних заходах, врахування зауважень і пропозицій професійної спільноти, усунення можливих помилок й удосконалення тексту. У цей період члени Робочої групи зацікавлені в отриманні конкретних зауважень до Проекту КК, в яких зверталась би увага на допущені помилки, можливі суперечності між його окремими положеннями, а також пропозицій щодо уточнення формулювання тих чи інших положень Проекту КК;
- працювати над системою діджиталізації Проекту КК із залученням представників Міністерства цифрової трансформації України та інших ІТ-фахівців;
- готувати Прикінцеві та перехідні положення Проекту КК, зокрема зміни до КВК, КПК та інших законів України у зв'язку з прийняттям нового КК, а також обговорювати їх та проводити щодо них наукові експертизи.

Можливо, що вже у другій половині 2025 року Проект КК буде передано суб'єкту законодавчої ініціативи для внесення на розгляд Верховної Ради України.

У цьому зв'язку звернемо увагу на План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування

¹ Навіть після завершення роботи над цією монографією, у серпні-вересні 2024 року члени Робочої групи збирались для обговорення низки зауважень і пропозицій до Проекту КК, які час від часу продовжують надходити як від фахівців, так і від самих членів Робочої групи.

органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р. Ним у Розділі 2 «Послідовна кримінальна політика, пріоритетом якої є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого», передбачено такий захід: 2.1.1. розроблення та подання до Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до Кримінального кодексу України, щодо: системи ефективних типізованих комплексів кримінально-правових засобів, які повинні застосовуватися залежно від видів кримінальних правопорушень та особливостей осіб, які їх учиняють; системи кримінально-правових засобів, що включають: покарання, пробацію, судимість, засоби безпеки, реституцію і компенсацію, конфіскацію майна, кримінально-правові засоби щодо юридичної особи, а також визначення співвідношення між ними та підстав і порядку їх застосування. У III кварталі 2025 р. відповідний законопроект має бути подано до Верховної Ради України. Серед виконавців цього заходу – Комісія з питань правової реформи при Президентові України.

Розгляд Проекту КК у режимі двох читань займе не менше року, а після його прийняття як закону має бути визначений дво- або трирічний перехідний період. Він потрібен для вивчення Проекту науковцями, яким належить його тлумачити й коментувати, та практиками, які будуть його застосовувати, а також для підготовки науково-практичних коментарів, посібників та підручників, методичних матеріалів. У цей же період мають бути прийняті необхідні підзаконні акти, що випливають з нового кримінального законодавства.

Хоча кримінологічне товариство у цілому схвалює оприлюднені положення Проекту КК, навряд чи можна сподіватися на те, що він стане чинним законом раніше 2030 року.

Список публікацій членів Робочої групи за тематикою Проєкту КК

РОЗДІЛ 1. Новий Кримінальний кодекс України: передумови розробки, концептуальні засади, форма та межі дії

Бакумов О.С. Юридична відповідальність як елемент правового статусу держави: теоретико-правові аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 83. С. 3-13.

Бакумов О.С. До питання про якість законів у контексті відповідальності парламенту. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Республіка Молдова, August 2019. Nr. 4 (38). С. 25-31.

Баулін Ю.В. Воєнно-кримінальне право України: поняття, зміст, юридична форма. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук.-конф., 05 трав. 2022 р.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. шк. суддів України, Всеукр. асоц. кримін. права, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. Харків: Право, 2022. С. 11-18.

Баулін Ю.В. Кримінально-правове регулювання: основні проблеми. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 жовт. 2018 р.* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 23-28.

Баулін Ю.В., Швядас Г. Деякі аспекти кримінального права Європейського Союзу: досвід Литви та виклики для України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., 17-19 жовт. 2019 р.* / редкол.: В.Я. Тацій (голова ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 78-87.

Баулін Ю.В. Верховенство Конституції України і проєкт Кримінального кодексу України. *Збірка тез доповідей учасників наук.-практ. конф. «Конституційні засади кримінального права України (м. Київ, 22 груд. 2020 р.)*. Київ, Інститут права КНУ імені Тараса Шевченка. С. 83-93.

Баулін Ю.В. Відповіді проєкту КК на кримінально-правові виклики воєнного стану в Україні. *Матеріали круглого столу «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи»* (м. Львів, 23 ве-

ресня 2022 року)/упорядник Н.Р. Лащук. Львів: ЛьвДУВС, 2022, 332 с. С. 17-19.

Баулін Ю.В. Втілення принципу верховенства права у проєкті нового КК України. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 29 лютого 2024 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 691 с. С. 28-33.

Баулін Ю.В. Загальні підходи до побудови Особливої частини проєкту КК України. *Матеріали міжнар. наук. конф. «Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст», м. Харків, 20-23 жовт. 2021 р.* / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневецька. Харків, 2022. 234 с. С. 11-14.

Баулін Ю.В. Здобутки кримінально-правової науки у проєкті нового КК України. *Матеріали VI Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки»* (м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.): Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. 430 с. С. 28-34.

Баулін Ю.В. КК України 2001 року і проєкт нового КК України: наступність та новації. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття»* (29 квітня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя, Д.С. Птащенко, С.Д. Шапченко. К., 2021. 127 с. С. 5-9.

Баулін Ю.В. Класифікації у проєкті КК України. *Класифікація як проблема епістолології у кримінально-правових науках: матеріали наук семінару, присвяченого 90-річчю від дня народження проф. А.М. Кривоченко, м. Харків, 20 квітня 2021 р.*: Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021, 102 с. С. 35-40.

Баулін Ю.В. Концептуальні засади проєкту КК України. *Матеріали XXVI науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції»*. Том №2, м. Харків, 20 грудня. 2020 р. Харків: Бровін О.В., 2020. 370 с. С. 225-227

Баулін Ю.В. Наступність кримінального законодавства сучасної України. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф.* (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова), О.В. Харитонова, Н.В. Маслак та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. Права. Харків: Право, 2023. 352 с. С.10-31.

Баулін Ю.В. Основні засоби втілення принципу верховенства права в проєкті КК України. *Матеріали сателіт. заходу в рамках V Харк. міжнар. юрид. форуму «Проєкт нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права», м. Харків, 21 вересня 2021 р.* / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: 2022. 172 с. С. 9-12.

Баулін Ю.В. Основні напрями осучаснення Кримінального кодексу України. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення»* (Одеса, Національний університет «Одеська юридична академія», 28 травня 2021 року. 250 с. С. 19-25.

Баулін Ю.В. Основні положення проєкту КК України. *Проєкт Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки: матеріали вебінару* (м. Харків, 21 січ. 2021 р.) / НАПрН України; Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. реф. при Президентіві України; Консульт. місія Європейського Союзу в Україні; редкол.: Ю.В. Баулін (голов. ред.), Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2021. 186 с. С. 6-9.

Баулін Ю.В. Особливості кримінально-правового регулювання в Україні під час воєнного стану. *«Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану»*. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, 9 грудня 2022 року*. Укладачі: Є.А. Стрельцов, В.П. Кедик. Відп. редактор Є.А. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. 214 с. С. 12-16.

Баулін Ю.В. Питання відповідності проєкту Кримінального кодексу України положенням Конституції України. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 7 квіт 2021 р.) редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. Реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. 172 с. С. 10-13.

Баулін Ю.В. Принцип верховенства права у кримінально-правовому вимірі. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р.* / редкол.: В.Я. Тацій (голова ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. 500 с. С. 109-113.

Баулін Ю.В. Тацій В.Я. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. *Юридичний журнал «Право України»*. №2. 2020. 310 с. С.17-30.

Баулін Ю.В. Убезпечення прав і свобод громадян у сфері протидії кримінальним правопорушенням в умовах війни. *Матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції «Українська кримінальна юстиція в умовах війни»* (м. Львів, 9-11 червня 2022 року) / упорядник І.Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьВДУВС, 2022. 272 с. С. 45-52.

Баулін Ю.В. Ціннісні засади проекту Кримінального кодексу України: сучасність та майбутнє. *Матеріали міжнарод. наук. конф.* (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.) / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримінал. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримінал. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків. Право, 2021. 150 с. С. 14-17.

Баулін Ю.В., Пономаренко Ю.А. Системність у кримінальному праві та кримінальному законодавстві. *Право України*. 2017. № 5. С. 88-95.

Бурдін В.М. До питання про сучасну кримінально-правову політику України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2020. № 70. С. 196-210.

Вишневецька І.А. Передумови реформування кримінального законодавства України. *Юридична осінь 2020 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених* (Харків, 23 листоп. 2020 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2020. С. 22-25.

Горох О.П. Правовий вплив, не пов'язаний з реальною (повною) кримінальною відповідальністю на неправомірну поведінку. *Наукові записки Національного університету «Кієво-Могилянська академія»*. Юридичні науки. Том 193. К., 2017. С. 86-91.

Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: ВАІТЕ, 2014. 944 с.

Навроцький В. Концепція реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні (у співавторстві: Авраменко О.В., Коваленко В.П., Красницький І.В., Лашук Н.Р., Луцик В.В., Марин А.К., Созанський Т.І., Хилюк С.В., Яремко Г.З). 2016. URL: <http://www.lfcj.com.ua/ua>; <https://newcriminalcode.org.ua/concept>

Навроцький В.О. Глобалізація у сфері кримінального права: плюси і мінуси. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовтня 2017 р. Х.: Право, 2017. С.46-50.*

Навроцький В.О. Діджиталізація законодавства України про публічні правопорушення. *Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19-20 вересня 2019 року). Львів: ЛьВДУВС, 2019. С.75-78.*

Навроцький В.О. Для кого пишеться новий КК? *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства: [Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 28 лютого 2020 р.]. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 413-415.*

Навроцький В.О. Здобутки та упущення робочої групи з питань реформування кримінального права. *Матеріали науково-практичного семінару «Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні». 22 травня 2020 року, м. Львів. Львів: ЛьВДУВС, 2020. С.99-104.*

Навроцький В.О. Конституція України та її кримінальне право: деклароване та дійсне. *Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи. Збірка тез першого Львівського форуму з кримінальної юстиції. 18-19 вересня 2015 р. Київ, ВАІТЕ, 2015. С. 148-151.*

Навроцький В.О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: Співвідношення понять. *Право України. 2011. №9. С. 20-24.*

Навроцький В.О. Про «розвантаження» особливої частини майбутнього кримінального закону. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 348-351.*

Навроцький В.О. Про формулювання статей Особливої частини в проєкті КК Україн. *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 20-23 жовт. 2021 р. / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 23-27.*

Навроцький В.О. Публічні правопорушення як об'єкт законотворчості. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса,*

19 жовтня 2017 р.). Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2017. С. 101-111. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/8046>

Навроцький В.О. Сага про кримінальний кодекс. *Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства). Матеріали науково-практичної конференції*. 4-5 квітня 2003 р. Львів: Львівський ін-т внутрішніх справ при НАВС України, 2003. С. 20-28.

Навроцький В.О. Середньострокові тенденції розвитку кримінального права України. *Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань. Тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму*. 23-24 вересня 2011 р. Л.: ЛьвДУВС, 2011. С. 279-283.

Навроцький В.О. Спеціальні і казуїстичні кримінально-правові норми та прогалини у кримінальному законі. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування та перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві. Міжнародний симпозиум 12-13 вересня 2008 р. Тези і реферати доповідей, тексти повідомлень*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. С. 132-136.

Навроцький В.О. Співвідношення міжнародного кримінального права та національного кримінального права в умовах російсько-української війни. *Studia iuridica toruniensia*, tom XXXIV. Toruń 2024. S. 95-116. URL: <http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2024.005>

Навроцький В.О. Чергова кодифікація кримінального законодавства України: наступність чи якісний стрибок? *Наступність у кримінальному праві України. До 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна. Матеріали наукової конференції* (м. Харків, 8 вересня 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова), Н.В. Маслак та ін. Х., Право, 2023. С. 37-40.

Навроцький В.О. Чи є караність ознакою злочину, а невідворотність покарання – правовим принципом? *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27 листопада 2015 року*. К.: Інститут кримінально-виконавчої служби України, 2015.

Навроцький В.О. Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України. *Право України*. 2017. №2. С. 59-67.

Навроцький В.О. Ризики, виклики та відгуки реформи системи кримінальної юстиції в Україні. *III Львівський форум кримінальної*

юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін». Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. К.: 2018 ВАІТЕ, С. 79-83.

Navrotsky V. Befindet sich das ukrainische Strafrecht in der Krise? [Vyacheslav Navrotsky] *Osteuroparecht. Fragen zur Rechtsentwicklung in Mittel- und Osteuropa sowie den GUS-Staaten*. 62. Jahrgang, Heft 3 | 2016. "Aktuelle Verfassungsentwicklungen in Südosteuropa". S. 358-370. [Indexed in: IBZ Online, EBSCO Legal Source].

Пономаренко Ю.А. Acquis communautaire Європейського Союзу і кримінальне право України. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р.* / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022. С. 140-147.

Пономаренко Ю.А. Деякі питання структурування Особливої частини проекту нового КК України. *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 20-23 жовт. 2021 р.* / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 19-22.

Пономаренко Ю.А. Деякі перспективи розвитку кримінально-правової політики України на основі Доської декларації 2015 року. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р.* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2016. С. 142-146.

Пономаренко Ю.А. Межі дії кримінального закону в часі, просторі та за колом осіб за проектом нового Кримінального кодексу України. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2021. С. 23-26.

Пономаренко Ю.А. Положення проекту нового Кримінального кодексу України, що стали відповідями на виклики воєнного стану. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка* (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.] / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 91-94.

Пономаренко Ю.А. Про деякі кримінально-правові наслідки окупації та деокупації території України. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України:*

матер. кругл. столу, м. Харків, 26 трав. 2017 р. / НДІВПЗ ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Харк. обл. орг. ГО «Всеукр. асоц. крим. Права». Харків: Юрайт, 2017. С. 33-35.

Пономаренко Ю.А. Про шляхи подальшої гуманізації кримінального законодавства України. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матер. Міжнар. наук.-практ. симпозіуму* (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 р.). Івано-Франківськ: Ред.-видавн. відділ Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 222-225.

Стрельцов Є.А. «Інструментарії» кримінального права: необхідність та достатність. *Сучасна університетська правова освіта і наука: [Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 лютого 2018 р.]*. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2018. С. 378-380.

Стрельцов Є.А. «Суверенність» кримінального права в міжнародно-правовій площині: три висновки. *Конгрес міжнародного та європейського права: зб. наукових праць* (м. Одеса, 25-26 травня 2018 року). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія»; Фенікс, 2018. С. 7-10.

Стрельцов Є.А. Визначення основного змісту та головної функції кримінального законодавства за допомогою форс-мажорних обставин: мінімізовані висновки. *Правові засади епідемічної безпеки: виклики та перспективи: матеріали Міжнародної інтернет конференції* (м. Полтава, 29 квіт. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 274-280.

Стрельцов Є.А. Воєнно-кримінальне право: сучасний стан. «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 244-247.

Стрельцов Є.А. До питання про змістовні ознаки кримінального законодавства. *Сучасне право в епоху соціальних змін: (Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 26 лютого 2021 р.)* Том 1. Тернопіль: Вектор, 2021. С. 353-356.

Стрельцов Є.А. До питання про функції кримінального права. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Забезпечення прин-*

ципів поваги, захисту та реалізації права дитини у цифровому середовищі», присвячена річниці Конвенції ООН з прав дитини», 23 листопада 2023 року, м. Дніпро. С. 22-26.

Стрельцов Є.А. Догми кримінального права воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 560-564.*

Стрельцов Є.А. Кримінальне законодавство: критерії ефективності. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовт. 2018 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 74-79.*

Стрельцов Є.А. Кримінальне право в умовах надзвичайного стану. *«Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». 9 грудня 2022 року. Укладачі: Є.А. Стрельцов, В.П. Кедік. Відп. редактор Є.А. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. С. 8-16.*

Стрельцов Є.А. Кримінальне право України: думки прагматика. *Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року. Одеса, НУ «Одеська юридична академія», 2018. С. 59-62.*

Стрельцов Є.А. Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення. *Кримінально-правова правотворчість: сучасні виклики. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Одеса, 28 травня 2021 р. Відповідальний редактор Є.А. Стрельцов. Укладачі: Є.А. Стрельцов, В.П. Кедік. Одеса, НУ «ОЮА», 2021.*

Стрельцов Є.А. Міжнародно-правовий розвиток українського кримінального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Науковий фаховий журнал, 2018, № 17. С. 54-61.*

Стрельцов Є.А. Новації в кримінальному законодавстві: загальні та локальні аспекти. *Новітні кримінально-правові дослідження-2020: Альманах наукових праць / за ред. професора О.В. Козаченко, О.М. Мусиченко. Миколаїв: Миколаївській інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», 2020. С. 3-12.*

Стрельцов Є.А. Об'єктивні вимоги щодо загального змісту сучасного кримінального законодавства. *Вісник Південного регіонального центру НАПрН України*. Науковий фаховий журнал, 2019, № 20. С. 121-133.

Стрельцов Є.А. Основні сучасні вимоги до кримінального права. *Актуальні проблеми реформування кримінальної юстиції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 20 квітня 2018 року*. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 27-31.

Стрельцов Є.А. Про основні складові кримінального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, 2020, № 2. С. 45-52.

Стрельцов Є.А. Публічність кримінального права. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г.О. Ульянової; уклад.: О.В. Дикий, І.І. Братінов. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 310-313.

Стрельцов Є.А. Рациональний дискурс про кримінальне право: монографія. Юрінком Прес, 2024. 468 с.

Стрельцов Є.А. Реформа кримінального законодавства України: осінні роздуми. Наукове видання. Херсон: Видавництво Гельветика, 2019. 122 с.

Стрельцов Є.А. Реформування кримінального законодавства: положення, які потрібно враховувати. *Міжнародна науково-практична конференція: «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри»*, / ред. кол. Є.А. Стрельцов, В.О. Туляков, В.П. Кедік та ін.; передмова С.В. Ківалова; відп. за вип. Є.А. Стрельцов; НУ «Одеська юридична академія», Одеса, 24 травня 2019. Одеса: Юридична література, 2019. С. 58-66.

Стрельцов Є.А. Розвиток кримінального законодавства: визначення та напрямки. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття»* (29 квітня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя, Д.С. Птащенко, С.Д. Шапченко. К., 2021. С. 28-32.

Стрельцов Є.А. Розвиток кримінального права: основні складові. *Міжнародна науково-практична конференція «Наступність у кримінальному праві України»*, 10 серпня 2023 р., м. Харків. С. 26-30.

Стрельцов Є.А. Роздуми щодо розвитку кримінально-правової науки. *Одеська науково-практична конференція «Консервативно-лі-*

беральні ідеї одеської школи кримінального права. НУ «Одеська юридична академія», 24 листопада 2023 р. С. 4-10.

Стрельцов Є.Л. Складні процеси реформування кримінального права України. *Вісник Південного регіонального центру НАПрН України*. Науковий журнал, №15, 2018. С. 82-91.

Стрельцов Є.Л. Сучасне кримінальне право України: стає та мінливе. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 2 /від. ред. Г.О. Ульянова. Одеса. Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 154-157.

Стрельцов Є.Л. Сучасне кримінальне право: між догмами та інноваціями. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті професора Ю.М. Оборотова 17 вересня 2021 р., Одеса, НУ «Одеська юридична академія»*. 289 с.

Стрельцов Є.Л. Сучасний розвиток кримінального права (з урахуванням історичного досвіду). *Міжнародна науково-практична конференція «Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі, 1 березня 2019 р., м. Київ*. С. 84-88.

Стрельцов Є.Л. Сучасний стан кримінального права: оцінка через використання законодавства. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер.* (м. Одеса, 15 травня 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 83-96.

Стрельцов Є.Л. Українське кримінальне право в системі соціального контролю: просте і складне. *Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя сучасної України», НУ «ОЮА», Одеса, 17 травня 2019 р. 2 том*. С. 56-60.

Стрельцов. Є.Л. Вітчизняні наукові дослідження як складова частини реформи кримінального законодавства. *Проект Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки: матеріали вебінару* (м. Харків, 21 січ. 2021 р.) / НАПрН України; Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. реф. при Президентові України; Консулт. місія Європейського Союзу в Україні; редкол.: Ю.В. Баулін (голов. ред.), Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2021. С. 120-125.

Сучасне кримінальне право: наукові нариси. Відп. ред.: Н.А. Мирошниченко, Є.Л. Стрельцов. Колективна монографія. Одеса, Юрид. літ., 2017. 360 с.

Yevhen Streltsov, Alina Soloviova. Protection of Property by Means of Criminal Law in Ukraine: Historical Aspects. *The Lawyer Quarterly. International Journal for Legal Research*, No 3 (2020), P. 337-345.

Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія / Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.В. Голіна, М.І. Хавронюк та ін.; за заг. ред. Ю.В. Бауліна. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.

Хавронюк М. Випробування українського кримінального законодавства на «європейськість». *Віче*. 2005. № 3. С. 61-62.

Хавронюк М. Декриміналізація і нові способи запобігання кримінальним правопорушенням – вимоги часу. *Новітні кримінально-правові дослідження-2021: Альманах наукових праць*. Миколаїв: МІП НУ ОЮА, 2021. С. 50-59. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/17581>

Хавронюк М. Загальні положення кримінального права, що містяться у конституціях держав Європи. *Наше право*. 2005. № 3. С. 25-33.

Хавронюк М. Загальноєвропейське кримінальне законодавство: деякі сучасні риси. *Життя і право*. 2005. № 6-7. С. 60-64.

Хавронюк М.І. Якість кримінального законодавства: як її досягти. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф., 15 травня 2009 р.* / ред. кол. В.І. Борисов (голов. ред) та ін. Х.: Право, 2009. 304 с. С. 41-44.

Хавронюк М. Конституції європейських держав як джерела кримінального законодавства. *Законодавство України*. Науково-практичні коментарі. 2005. № 12. С. 53-91.

Хавронюк М. Міф про справедливість і милосердя (до питання про механізм кримінально-правового впливу). *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 54. Одеса: «Юридична література», 2010. С. 68-74.

Хавронюк М. Принципи кримінального права (досвід держав Європи). *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2005. № 2. С. 200-204.

Хавронюк М.І. Арифметика проекту нового КК України (у порівнянні з колишнім і чинним кодексами). *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф.* (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова),

О.В. Харитоновна, Н.В. Маслак та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. Харків: Право, 2023. 352 с. 60-65.

Хавронюк М.І. Віхи кодифікації кримінального законодавства на українських землях. EUAM. Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/havronyuk-m-i-vihy-kodyfikatsiyi-kryminalnogo-zakonodavstva-na-ukrayinskyh-zemlya.pdf>

Хавронюк М.І. Врахування положень Конституції України в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Конституційні засади кримінального права України»* (22 грудня 2020 року). С. 94-99.

Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина, 2004. 504 с.

Хавронюк М.І. Забезпечення прав людини як найвищої соціальної цінності в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права: матеріали сателіт. заходу в рамках V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 верес. 2021 р.* / редкол.: Ю.В.Баулін, Ю.А.Пonomаренко, І.А. Вишневецька. Харків: Право, 2022. 172 с. С. 13-16.

Хавронюк М.І. Історія кримінального права європейських країн: монографія. К.: Істина, 2006. 192 с.

Хавронюк М.І. Концепцією визначено: адміністративні проступки, кримінальні проступки, злочини. Настав час розмежувати. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовт. 2012 р.* Х.: Право, 2012. 632 с. С. 182-186.

Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

Хавронюк М.І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина I) [Електронний ресурс]. *Вісник Асоціації кримінального права України: електронне наукове видання.* 2015. Вип. 1(4). С. 18-70. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_2.pdf

Хавронюк М.І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина II) [Електронний ресурс]. *Вісник Асоціації кримінального права України: електронне наукове видання.* 2015. Вип. 2(5). С. 9-43. URL: <http://nauka.nlu.edu.ua/>

wp-content/uploads/2016/01/02_%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf

Хавронюк М.І. Міжнародно-правові рамки проєкту нового Кримінального кодексу України: сім проблем їх дотримання. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 7 квіт. 2021 р.) / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консулт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. 172 с. С. 14-20.

Хавронюк М.І. Нотатки до реформи публічно-правових деліктів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 250-256.

Хавронюк М.І. Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримінал. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консулт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. 150 с. С. 18-22.

Хавронюк М.І. Проблеми адаптації положень Загальної частини чинного та перспективного кримінального законодавства України до кримінального права ЄС. URL: <https://legalforum.nlu.edu.ua/events/problemy-adaptatsii-kryminalnoho-zakonodavstva-ukrainy-do-acquis-communautaire-ievropejsko-ho-soiuzu/>

Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. К.: Істина, 2005. 264 с.

Хавронюк М.І. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

Хавронюк М.І. Щодо [не]відповідності Кримінального кодексу України принципу юридичної визначеності. *Наукові записки НаУ-КМА. Юридичні науки*. 2021. Том 8. С. 69-84. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/03beedc9-7c1d-4e49-b734-642929c1dbfe>

Хавронюк М.І. Якість Кримінального кодексу: як її забезпечити та якою є справжня роль вчених-кримінологів? *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття»* (29 квітня

2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя, Д.С. Птащенко, С.Д. Шапченко. К., 2021. 127 с. С. 15-21.

Хавронюк М.І. Злочинність. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016-2023. Т. 17: Кримінальне право. 1064 с. URL: https://vue.gov.ua/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8E%D0%BA_%D0%9C._%D0%86

Хавронюк М.І. Кримінальне право. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016-2023. Т. 17: Кримінальне право. 1064 с. URL: https://vue.gov.ua/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8E%D0%BA_%D0%9C._%D0%86

Хавронюк М. Порушення принципу юридичної визначеності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyru-yurydychnoyi-nevyznachenosti-u-voyennyh-zminah-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny/>

Хавронюк М. Порушення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyru-proporsijnosti-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/>

Хавронюк Н. О развитии уголовного права в контексте конституционной реформы. *Право Украины*. 2011. № 9-10. С. 135-147.

РОЗДІЛ 2. Кримінальне правопорушення

Андрушко П.П. Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні. *Адвокат*. 2013. № 6. С. 3-19; *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 11. С. 30-41; 2013. № 12. С. 25-40; 2014. № 1. С. 36-47.

Андрушко П.П. Кримінально-правова кваліфікація: поняття, види, об'єкти, форми відображення у документах кримінального провадження. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політика у сфері боротьби зі злочинністю» з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового юридичного інституту*. Івано-Франківськ, 2017. С. 3-12.

Андрушко П.П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстава закриття кримінального провадження (окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти застосування). *Вісник прокуратури*. 2014. № 7. С. 55-68; № 8. С. 66-80; № 9. С. 60-74; № 10. С. 49-61; № 11. С. 44-54; № 12. С. 47-57; 2015. № 1. С. 163-170.

Андрушко П.П. Кримінально-правова кваліфікація (правова кваліфікація кримінального правопорушення за термінологією КПК): поняття, види, принципи, форми об'єктивізації у процесуальних документах кримінального провадження. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. Фаховий науково-практичний журнал. Офіційний друкований орган Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. 2017. № 4. С. 124-141; № 5. С. 92-122.

Баулін Ю.В. Бойовий імунітет як обставина, що виключає кримінальну відповідальність. *Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Нац-го ун-ту «Киево-Могилянська академія» (27 січня 2023 року)*. К.: НаУКМА, 2023. 110 с. С. 17-24.

Баулін Ю.В. Виправдувальні обставини для захисту від обвинувачення (за проектом КК України). *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 16 груд. 2021 р.* / редкол.: Вільчик Т. (голова), Ковальова Я.; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків: Право, 2021. С. 124-127.

Баулін Ю.В. Нові обставини, що виключають кримінальну відповідальність особи в умовах воєнного стану. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 16 грудня 2022 р.)*. Харків, с. 13-17.

Баулін Ю.В. Обставини, що виключають злочинність діяння: монографія. Харків: Основа, 1991. 360 с.

Баулін Ю.В. Спричинення шкоди за згодою «потерпілого» як обставина, що виключає злочинність діяння: монографія. Харків: Кроссруд, 2007. 96 с.

Бурдін В.М. Окремі питання суб'єкта кримінального правопорушення в проєкті нового КК України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2021. № 73. С. 122-131.

Вишневська І.А. Категорія суспільної небезпечності діяння у проєкті КК України. *Проєкт КК України у фокусі академічної думки: матеріали вебінару* (м. Харків, 21 січня 2021 р.). Харків. 2021. С. 18-21.

Вишневська І.А. Обставини, що виключають протиправність діяння: наступність в науці та законодавстві. *Наступність у кри-*

мінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.). С. 173-178.

Вишневська І.А. Однозначність термінології як прояв юридичної визначеності у КК України. *Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права: матеріали сателіт. заходу в рамках V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 верес. 2021 р.* / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 38-40.

Вишневська І.А. Психоемоційний та психофізіологічний стани людини в проекті КК України. *Медичне право та фармацевтичне право: виклики сьогодення: матеріали сателіт. заходу в межах V Харків. міжнар. юрид. форуму, 21 верес. 2021 р.: елек-трон. наук. вид.* / [уклад.: Т. О. Михайліченко, П. П. Нога]; Нац. акад. прав. наук України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків: Право, 2021. С. 25-28.

Вишневська І.А. Тенденції законотворчості щодо інституту обставин, що виключають протиправність діяння, в проекті КК України. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). С. 32-34.

Гуторова Н.О. Кримінально-правові наслідки злочину в проекті Кримінального кодексу України. *Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи: матеріали панельної дискусії IV Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 23-24 вересня 2020 р.* Харків: Право. С. 13-17.

Навроцький В.О. Загальні, спеціальні та казуїстичні склади кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. *Право України.* 2022. № 11. С. 12-23.

Навроцький В.О. Роль «іншогогалузевих» визначень понять для тлумачення кримінального закону та застосування кримінально-правових норм. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст]: Збірник наукових статей.* Випуск 57. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021. С. 176-187.

Навроцький В.О. Наскрізні кримінально-правові поняття. К.: Юрінком Інктер, 2023. 374 с.

Навроцький В.О. Наскрізні та відособлені поняття кримінального права України. *Право України.* 2020. №2. С. 81-86.

Навроцький В.О. Принцип «подвійної кримінальності» і його застосування у справах транскордонних злочинів. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2004. №1. С.101-109.

Навроцький В.О. Про закріплення принципів і правил кримінально-правової кваліфікації в кримінальному законі. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, юридичний факультет; Університет Ганновер, юридичний факультет, 2003. С. 83-94.

Навроцький В.О. Про критерії виділення проступків як окремих видів публічних правопорушень. *Проект кримінального кодексу України у фокусі академічної думки: матеріали вебінару* (м. Харків, 21 січня 2021 року). Харків: Право, 2021. С. 12-15.

Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. К.: Атіка. 1999. 464 с.

Пономаренко Ю.А. Щодо змісту протиправності як ознаки кримінального правопорушення. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін.* Харків: Право, 2020. Вип. 39. С. 46-53.

Стрельцов Є.Л. Злочин, склад злочину та кримінальна відповідальність: проблеми співвідношення. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р.* / [упоряд.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 81-85.

Стрельцов Є.Л. Злочин: важливість визначення. *Юридичний вісник*. Науковий фаховий журнал, 2019, № 33. С. 118-129.

Стрельцов Є.Л. Злочин: сутність та значення. *II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності», 2 березня 2018 р.* Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницькій, 2018. С. 24-29.

Стрельцов Є.Л. Змістовно-інформаційне визначення кримінального правопорушення. *Міжнародна наукова конференція «Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України», 7 квітня 2021 р., Київ-Харків*. С. 126-132.

Стрельцов Є.Л. Кваліфікація злочинів: практичні поради. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р., м.*

Одеса / редкол.: Г.О. Ульянова (голова) (та ін.). Одеса: Юридична література, 2018. С. 296-300.

Стрельцов Є.А. Кримінально-правова норма: сутність та призначення. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 134-138.

Стрельцов Є.А. Правовідносини як предмет правової регламентації (галузевий погляд). *Новітні кримінально-правові дослідження-2019: альманах наукових досліджень* / за ред. О.В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2019. С. 4-10.

Стрельцов Є.А., Кузьмін Е.Е. Завдання кримінального законодавства: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний вісник. Науковий фаховий журнал*. 2019. № 34. С. 26-34.

Стрельцов Є.А., Мірошніченко Н.А. Підстава кримінальної відповідальності потребує законодавчого закріплення. *Право України*. 2020, № 2. С. 151-163.

Стрельцов Є.А., Орловській Б.М. Обставини, що виключають злочинність діяння та захист від суспільно небезпечного посягання: напрямки удосконалення кримінально-правового регулювання: монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 388 с.

Стрельцов Є.А. Універсальні визначення у кримінальному праві: додаткові аргументи. *Вісник асоціації кримінального права України*. Електронне наукове видання (фаховий журнал). Випуск 2(9) / 2017. С. 50-56.

Хавронюк М. Злочини зі складною виною у Кримінальному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 3. С. 9-17.

Хавронюк М. Інститут юридичної та фактичної помилки у кримінальних законах європейських держав. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2005. № 1. С. 218-223.

Хавронюк М. Поняття злочинного діяння за законодавством європейських країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 9. С. 112-117.

Хавронюк М. Правила кваліфікації злочинних діянь: досвід Молдови, Іспанії etc. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 5. С. 133-134.

Хавронюк М., Зенова М. Згода (прохання) потерпілого як обставина, що виключає злочинність діяння. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 17-21.

Хавронюк М., Калмиков Д. Деякі особливості змісту вини у злочинах з формальним складом. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 6. С. 58-65.

Хавронюк М.І. Алгоритми і приклади застосування положень майбутнього КК України при визначенні злочину і призначенні покарання. *Класифікація кримінальних правопорушень: матеріально-правові та процесуальні проблеми: матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Киево-Могилянська академія»* (29 січня 2021 року). Київ: НаУКМА, 2021. 92 с. С. 28-36.

Хавронюк М.І. До питання про Словник кримінально-правових термінів у Кримінальному кодексі України. *Часопис Київського університету права*. 2002. № 3. С. 57-64.

Хавронюк М.І. Категорії злочинів і санкції Особливої частини КК України: наукові дослідження та деякі висновки. *В кн.: Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року*. К.: А.С.К., 2001. 304 с.

Хавронюк М.І. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. К.: Дакор, 2021. 266 с.

Хавронюк М.І. Проступок, його сутність і порядок досудового розслідування та судового розгляду: новітні середньоазійські підходи у порівнянні із вже відомими. *Право України*. 2020. №02. С. 119-138. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9333cf7d-9ad4-4818-a00f-5f24890ac524/content>

Хавронюк М.І. Проступок: правова природа і мета виокремлення. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р.* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. 500 с. С. 223-229.

Хавронюк М.І., Корольова Н.С. Віддієслівні іменники у Кримінальному кодексі України: значення правильного з'ясування їхнього змісту для кваліфікації злочинів. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 2004. № 4. С. 94-97.

РОЗДІЛ 3. Кримінально-правові засоби та їх застосування

Баулін Ю.В. Засоби кримінальної відповідальності у проекті КК України. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 17 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2020. 490 с. С. 61-63.

Баулін Ю.В. Правила обрання судом виду та розміру покарання за проектом КК України. *Актуальні проблеми судового права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (26 квіт. 2024 р.) / [відп. ред. Л. М. Москвич]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. кримін. процесу; Нім.-Укр. об-ня юристів. Харків: Право, 2024. 446 с. С. 6-10.

Бурдін В.М. Деякі міркування щодо реформи покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2022. № 74. С. 156-166.

Бурдін В.М. Позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі: актуальні проблеми застосування. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал* / Гол. ред. О. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2020. Вип. 2 (8). С. 80-88.

Бурдін В.М., Ковалик Ю.М. Обмежувальні засоби в кримінальному праві України: монографія / Бурдін В.М., Ковалик Ю.М. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 232 с.

Горох О.П. Вплив учення М.І. Бажанова на формування концепції принципів та загальних засад застосування кримінально-правових засобів. *Наукова спадщина професора М.І. Бажанова у дискурсі сучасності і майбуття* (до 100-річчя від дня народження): матеріали мемор. конф. (м. Харків, 27 груд. 2022 р.) / редкол.: Ю.В. Баулін (голов. ред.), Ю.А. Пономаренко, О.В. Харитоновна, І.А. Вишневіська; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Харків. кримін.-прав. платформа «Наук. коди поколінь». Харків: Право, 2023. С. 61-65.

Горох О.П. Загальні правила застосування окремих кримінально-правових засобів за проектом нового кримінального кодексу України. *Кримінальне право України переди викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути?: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р.* / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022. С. 268-271.

Горох О.П. Про звільнення від покарання у зв'язку з участю особи в захисті України в особливий період. *Військові кримінальні правопорушення та особливості їх розслідування: матеріали круглого*

столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (26 січня 2024 року). Київ: НаУКМА, 2024. С. 26-30.

Горох О.П. Систематизація видів звільнення від покарання в проєкті нового кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права. Матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка* (м. Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.] / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 64-67.

Горох О.П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / О.П. Горох; за наук. ред. А.А. Музики. Київ: ВД «Дакор», 2019. 676.

Горох О.П. Трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності в субінститут непризначення покарання в проєкті нового кримінального кодексу України. *Наступність у кримінальному праві: до 70річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф.* (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова), О.В. Харитоновна, Н.В. Маслак та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. Харків: Право, 2023. С. 214-218.

Горох О.П., Коломієць С.С. Законодавчі новели воєнного часу щодо пеналізації кримінальних правопорушень: прорахунки та перспективи. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 9-11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 86-91.

Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. Vol. 9, Issue 5 (2022): 81-96. DOI: 10.46340/erpd.2022.9.5.6

Горох О.П. Вирішення конкуренції норм під час звільнення від покарання. *Гуманізація кримінальної відповідальності: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 16-17 листопада 2018 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 42-46.

Горох О.П. Вплив позитивних зобов'язань держави в галузі прав людини на конструювання норм про звільнення від покарання. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 7 квіт.2021 р.) / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. реформи,

Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. С. 31-35.

Горох О.П. Європейські стандарти реформування законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання засуджених до довічного позбавлення волі. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової* (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ, Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2021. С. 185-188.

Горох О.П. Загальні засади звільнення від покарання: яким їм бути? *Держава і право: Збірник наукових праць*. Серія Юридичні науки. Випуск 81 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. С. 261-275.

Горох О.П. Звільнення від покарання за проектом нового Кримінального кодексу України. *Наукові записки Національного університету «Киево-Могилянська академія»*. Юридичні науки. Том 8 (2021) К., 2022. С. 3-15. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.8.3-15

Горох О.П. Звільнення від покарання та його відбування (аналіз судової статистики). *Наука і правоохорона*. 2016. № 3. С. 167-175.

Горох О.П. Звільнення від покарання як інститут кримінального права України. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 5 (23). Р. 47-57.

Горох О.П. Інститут звільнення від покарання в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримінал. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. С. 26-30.

Горох О.П. Принцип верховенства права та його реалізація під час звільнення від покарання. *Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 25 жовтня 2018 р.). К.: Ін-т крим.-викон. служби, ФОРМ Кандиба Т. П. 2018. С. 44-47.

Горох О.П. Принципи звільнення від покарання. *Судова апеляція*. 2018. № 3 (52). С. 28-39.

Горох О.П. Пробація в новому Кримінальному кодексі України: якою їй бути? *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні. Матер. Загальнонаціонального юридичного форуму* (м. Северодонецьк, 13 грудня 2019 р.). Северодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2020. С. 79-84.

Горох О.П. Система видів звільнення від покарання за українським законодавством кримінального блоку. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015, V.2, Iss.6. p. 201–207.

Горох О.П. Чи є законним звільнення від покарання з підстав, не передбачених Кримінальним кодексом України? *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 163-168.

Застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення: український та зарубіжний досвід: наук.-практ. посіб. / О.І. Богатирьова, А.О. Галай, О.П. Горох та ін.; за заг. ред. А.О. Галай. К.: Національна академія прокуратури України, 2015. 124 с.

Інститут пробації за проектом нового Кримінального кодексу України. *Наукові записки Національного університету «Киево-Могилянська академія»*. Юридичні науки. 2022. Т. 9-10. С. 45-56. DOI: 10.18523/2617-2607.2022.9-10.45-56

Письменський Є.О., Горох О.П. Про напрями сучасного реформування кримінального законодавства у сфері звільнення від покарання. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р.* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 297-304.

Gorokh Oleksiy. Observance of the rule of law in release from punishment. *The Lawyer Quarterly*. Vol. 12, No. 4 (2022): 349-368. ISSN: 1805-840X

Гуторова Н., Новікова К. Кримінально-правові засоби: проблеми формування сучасної доктрини кримінального права. *Актуальні проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України: монографія*. Харків. Право, 2021. С. 130-186.

Гуторова Н.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням: проблеми ефективності. *Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: матер. міжнар. кругл. столу* (м. Київ, 16 квітня 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 72-75.

Навроцький В.О. Посткримінальна поведінка: поняття, види, правове значення. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Щорічний бюлетень. Випуск 10. К.: КНУВС, 2005. С. 99-110.

Пономаренко Ю.А. *Jus puniendi Vs права людини у вимірі верховенства права. Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права: матеріали сателіт. заходу в рамках V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 верес. 2021 р.* / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 24-27.

Пономаренко Ю.А. Види засобів кримінального права. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 154-167.

Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

Пономаренко Ю.А. Караність проступків і злочинів: деякі проблеми чинного й перспективи нового Кримінальних кодексів України. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 7 квіт. 2021 р.) / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.В. Вишневська. Харків: Право, 2021. С. 84-87.

Пономаренко Ю.А. Покарання у системі кримінально-правових засобів реагування на злочин за проектом нового Кримінального кодексу України. *Українська модель кримінальної юстиції: блукаючи задзеркаллям. VI (XIX) Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (17-18 вересня 2020 року). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 75-79.

Пономаренко Ю.А. Про (а)моральність примусового лікування на підставі кримінального закону. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 22 травня 2020 р.* / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: Друкарня «Мадрид», 2020. С. 180-184.

Пономаренко Ю.А. Про класифікацію кримінально-правових засобів. *Класифікація як проблема епістемології у кримінально-правових наук: матеріали наук. семінару, присвяченого 90-річчю від дня народження проф. Л.М. Кривоченко, м. Харків, 20 квітня 2021 р.* / уклад.: Ю.А. Пономаренко, А.В. Горностаї, О.В. Харитонова, І.А. Вишневська; за заг. ред. В.Я. Тація. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 65-70.

Пономаренко Ю.А. Про систему публічних правопорушень і новелізацію правових засобів реагування на них. *Діджиталізація і безпека: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 19 листоп. 2020 р.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; за ред. А.П. Гетьмана і Б.М. Головкина. Харків: Право, 2020. С. 297-302.

Пономаренко Ю.А. Про систему публічних правопорушень і перспективи реформування правових засобів реагування на них. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 р.* / [редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), Л.М. Демидова (заст. голов. ред.), А.П. Гетьман та ін.]. Харків: Право, 2020. С. 315-320.

Пономаренко Ю.А. Розвиток інституту кримінально-правових засобів: наступність і новації. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф.* (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова), О.В. Харитонова, Н.В. Маслак та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. Харків: Право, 2023. С. 187-194.

Пономаренко Ю.А. Система засобів кримінального права і структурування загальної частини кримінального законодавства. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р.* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 145-149.

Пономаренко Ю.А. Типові санкції: поняття, правила побудови, перспективи використання. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка* (Київ, 18 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 141-144.

Пономаренко Ю.А. Застосування правил юридичної техніки при побудові санкцій кримінального закону. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: тези доп. та повідомл. учасників наук.-практ. конф.* (м. Харків, 30 вер.-1 жовт. 2015 р.) / За ред. проф. В.В. Комарова, І.Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 123-126.

Пономаренко Ю.А. Кримінальна відповідальність та інші заходи кримінально-правового характеру. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р.* / Упоряд.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко. Харків: Право, 2018. С. 56-68.

Пономаренко Ю.А. Про систему заходів кримінально-правового характеру. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Сєвєродонецьк, 19 травн.

2017 р.). Сєверодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідорєнка, 2017. С. 371-373.

Пономарєнко Ю.А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 25 травня 2018 р.* Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2018. С. 153-156.

Стрельцов Євген. Кримінально-правова політика та реалізація її профілактичного завдання. *Новітні кримінально-правові дослідження-2021: Альманах наукових праць / за ред. проф. Є.Л. Стрельцова, О.В., проф. О.В. Козачєнка, PhD О.М. Мусичєнко.* Миколаїв: ІТ НУ ОЮА, 2021. С.13-20.

Хавронюк М. Кримінальні кодекси європейських держав про поняття покарання та його мету. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* 2005. № 10. С. 150-158.

Хавронюк М. Кримінально-правова реституція (за законодавством України та деяких інших європейських держав). *Вісник Львівського університету.* Серія юридична. Вип. 42. Л., 2006. С. 302-307.

Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними. *Підприємництво, господарство і право.* 2009. № 5. С. 108-113.

Хавронюк М. Положення про покарання у конституціях європейських держав. *Держава та регіони.* Серія: Право. 2005. № 1. С. 153-161.

Хавронюк М. Щодо відповідності санкцій кримінально-правових норм суспільній небезпеці діянь. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України.* 2001. № 1. С. 101-109.

Хавронюк М. Щодо правил визначення санкцій з більш суворим покаранням. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2010. № 4. С. 22-28.

Хавронюк М.І. Висновок щодо питань, порушених у конституційному поданні щодо положень статей 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України. URL: <https://pravo.org.ua/vysnovok-tsprr-shhodopytan-porushenyh-u-konstytutsijnomu-podanni-shhodo-polozhenstatej-96-1-96-2-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny/>

Хавронюк М.І. Закони про амністію в системі правосуддя перехідного періоду від війни до миру. *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція: матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму кри-*

мінальної юстиції (м. Львів, 26-27 жовтня 2023 року) / упорядник І.Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 280 с. С. 256-263.

Хавронюк М.І. Позбавлення виборчого права як вид кримінально-правового заходу: компаративний аспект. *Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи у світлі конституційної реформи. Збірка тез першого Львівського форуму з кримінальної юстиції*. К., ВАІТЕ. 2015. 244 с. С. 189-195.

Хавронюк М.І. Щодо «інших кримінально-правових засобів» у демократичному суспільстві. Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: 1. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Особлива частина кримінального права України: наукова спадщина професора П.С. Матишевського та сучасність» (3 грудня 2021 року)*. 2. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Конституційні засади кримінального права України» (23 грудня 2021 року)* / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя. К., 2021. 84 с. С. 52-57.

РОЗДІЛ 4. Кримінальні правопорушення проти людини

Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: Кримінально-правова характеристика: монографія. К.: КНТ, 2007. С. 328.

Бакумов О.С. Практика Європейського суду з прав людини та її значення для вдосконалення механізмів реалізації прав громадян на участь у виборах. *Демократія у країнах Східної Європи: конституційно-правовий вимір* (Тодиківські читання): міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів (м. Харків, 27-28 травня 2011 р.). Харків: Права людини, 2011. С. 264-265.

Бакумов О.С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньої демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.

Бакумов О.С. Зловживання суб'єктивними виборчими правами в умовах становлення демократичних режимів. *Право як ефективний суспільний регулятор: міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 6-7 квітня 2012 р.) У 3-х ч. Львів: Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2012. Ч. 1. С. 54-55.

Бакумов О.С. Застосування принципу non bis in idem під час розслідування домашнього насильства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 42-47. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.7>

Баулін Ю.В. Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини у системі Особливої частини проекту нового КК України.

Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проекті Кримінального кодексу України: матеріали наук.-практ. вебінару, 25 трав.2021 р./ уклад.: А. О. Гаркуша, Ю. Ю. Забуга, Т. О. Михайліченко; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса [та ін.]. Харків: Право, 2021. 96 с. С.13-16.

Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / За ред. М. Хавронюка. Київ: «АК-Group», 2019. 122 с.

Гуторова Н.О. Злочини проти ненародженого життя в проекті кримінального кодексу України. *Класифікація кримінальних правопорушень: матеріально-правові та процесуальні проблеми: матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (29 січня 2021 року). Київ: НаУКМА, 2021. С. 17-21.*

Гуторова Н.О. Кримінальні правопорушення проти здоров'я. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В. Бауліна: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.). Харків. Право. 2023. С. 52-55.*

Гуторова Н.О. Проблеми визначення початку життя людини у справах про неналежне виконання професійних обов'язків лікарем під час ведення пологів. *Правове регулювання темпоральних меж життя людини: матеріали засідання «круглого столу», м. Київ, 22 жовтня 2019 р. К. 2019. С. 20.*

Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. К.: ВАІТЕ, 2019. 288 с.

Навроцький В.О. Дійсні та уявні прогалини у кримінально-правовій регламентації кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства. *Відповідальність за порушення виборчого законодавства та шляхи удосконалення суміжного законодавства: Матеріали науково-практичної конференції. К.: ПЦ «Фоліант», 2005. С. 64-69.*

Навроцький В.О. Загибель людей як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи. Матеріали науково-практичної конференції 22-23 квітня 2004 р. м. Харків. Київ-Харків: Юрінко-Інтер, 2004. С.44-47.*

Навроцький В.О. Перспективи кримінально-правової регламентації торгівлі людьми та деяких суміжних посягань. *Проблеми протидії міграції та торгівлі людьми: матеріали III міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 12-13 квітня 2019). Івано-Франківськ, Редакційно-вид. відділ Університету імені Короля Данила, 2019. С. 121-125.

Кримінально-правове забезпечення охорони професійної діяльності журналіста: монографія / Митрофанов Ігор Іванович, Стрельцов Євген Львович; за заг. ред. Є. А. Стрельцова. Одеса: Видавництво «Фенікс», 2017. 304 с.

Хавронюк М. Діяння проти життя та здоров'я ненародженої людини мають бути криміналізовані. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 10. С. 124-128.

Хавронюк М. Злочинні діяння проти життя людини за законодавством європейських держав. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 4. С. 109-118.

Хавронюк М.І. Щодо практики протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 08 липня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 276 с. С. 39-45.

Хавронюк М. Стамбульська конвенція: до чого зобов'язує ратифікація? URL: <https://justtalk.com.ua/post/stambulska-konventsija-do-chogo-zobovyazue-ratifikatsiya>

Хавронюк М. Щодо відповідальності за порушення правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній. URL: <https://pravo.org.ua/shhodo-vidpovidalnosti-za-porushennya-pravyl-finansuvannya-politychnyh-partij-i-vyborchih-kampanij/>

РОЗДІЛ 5. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я

Вишневська І.А. Концепція «public health» в проекті КК України. *Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проекті Кримінального кодексу України: матеріали наук.-практ. вебінару, 25 трав. 2021 р.* / уклад.: А.О. Гаркуша, Ю.Ю. Забуга, Т.О. Михайліченко; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса [та ін.]. Харків: Право, 2021. С. 22-25.

Вишневська І.А. Кримінальні правопорушення проти громадського здоров'я: нотатки на полях проекту КК України. *Особлива*

частина Кримінального кодексу України: система та зміст: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 20-23 жовт. 2021 р. / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 161-164.

Вишневська І.А. Медичне сортування (тріаж) в умовах воєнного стану та кримінальний закон. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р.* / упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. Харків: Право, 2022. С. 254-259.

Вишневська І.А. Протиправність як ознака кримінального правопорушення медичного працівника в проєкті КК України. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 7 квіт. 2021 р.) / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Хар-ків: Право, 2021. С. 88-90.

Горох О.П. «Наркотичні» кримінальні правопорушення за проєктом нового Кримінального кодексу України. *Наука і правоохорона.* 2022. № 2 (56). С. 152-165.

Muzyka A., Gorokh O., Muzyka L., Muzyka-Stefanchuk O., & Anishchenko M. (2023). Modern anti-drug policy and human rights. *Oñati Socio-Legal Series*. Retrieved from <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1608>. Available from: <https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1396>

Гуторова Н.О., Руднева О.М. Дистанційна торгівля лікарськими засобами в умовах епідемії Covid-19: ризики для публічного здоров'я та їх мінімізація. *Юридичні гарантії захисту конституційних прав і свобод людини в умовах COVID-19: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції, м. Харків, 22 черв. 2021 р.* Харків. Право. 2021. С. 38-40.

Гуторова Н.О., Пашков В.М. Принципи безоплатного вільного донорства крові та її компонентів: проблеми запровадження в Україні. *Єдиний медичний простір України: правовий вимір: монографія.* Харків. Право. 2022. С. 585-591.

Гуторова Н.О. Вплив кримінальної відповідальності на поширенню ВІЛ/СНІДУ та інших інфекційних захворювань, які пере-

даються статевим шляхом. *Правові питання епідемічної безпеки під час воєнного стану: матеріали міжнар. круглого столу*. (16 черв. 2022 р.) Харків. Право. 2022. С. 131-134 DOI: <https://doi.org/10.31359/978-966-998-416-6>

Гуторова Н.О. Законотворчі тенденції щодо кримінальної відповідальності за зараження інфекційною хворобою. *Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: V Всеукраїнської науково-практичної конференції»* (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). Хмельницький. Вид-во НАДПСУ. 2022. С. 106-108.

Гуторова Н.О. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення у сфері фармацевтичної діяльності. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття»* (29 квітня 2021 року). К. 2021. С. 59-64.

Гуторова Н.О. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення у сфері охорони здоров'я. *Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєнній Україні: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 24 листопада 2023 р.* Харків. Право. 2024. С. 41-45.

Гуторова Н.О. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію медичної продукції. *Полтавський юридичний часопис*. 2021. № 1. С. 18-28.

Гуторова Н.О. Кримінальна відповідальність за підкуп медичного працівника представником фармацевтичної компанії. Аптека. 5 січня 2021. URL: <https://www.apteka.ua/article/579162>

Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона фармацевтичної діяльності. *Проект Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки: матеріали вебінару* (м. Харків, 21 січ. 2021 р.). Харків. Право. 2021. С. 16-18.

Гуторова Н.О. Негативне кримінально-правове регулювання (на прикладі розповсюдження інфекційних хвороб). *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і неонауковість убезпечення: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків. Право. 2024. С. 33-37.

Гуторова Н.О. Незаконна винагорода під час просування медичної продукції як прояв приватної корупції у фармації. *Апте-*

ка. № 25 (1296) 28 червня 2021 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/599889>

Гуторова Н.О. Незаконна інтернет-торгівля лікарськими засобами як загроза публічному здоров'ю. *Аптека*. URL: <https://www.apteka.ua/article/602157>

Гуторова Н.О. Правові засоби запобігання корупції у сфері надання медичної допомоги. Медичне право України: історичні аспекти, новітні тенденції та перспективи розвитку. Збірник статей наукових читань, присвячених пам'яті Гладуна Зіновія Степановича. Львів. Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2022. С. 30-33.

Гуторова Н.О. Протидія фальсифікації медичних виробів в період пандемії COVID-19. *Правові засади епідемічної безпеки: виклики та перспективи: матеріали інтернет-конференції* (м. Полтава, 29 квіт. 2020 р.). Харків. Право. 2020. С. 73-75.

Гуторова Н.О. Фармацевтичні злочини в проєкті Кримінального кодексу України: починаємо публічну дискусію. *Аптека*. № 43 (1264) 9 Листопада 2020 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/571648>

Гуторова Н.О. Чорний онлайн ринок лікарських засобів під час пандемії COVID-19: правові засоби протидії. *Форум права*. № 68 (3). 2021. С. 15-24. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5075677>

Гуторова Н.О., Михайліченко Т.О., Забуга Ю.Ю. Окремі правові питання епідемічної безпеки під час війни. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 11-23.

Гуторова Н.О., Пашков В.М. Відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків лікарем під час ведення пологів, що спричинило тяжкі наслідки (аналіз судової практики). *Медичне право*. 2019. № 2(24). С. 9-25.

Гуторова Н.О., Пашков В.М. Запобігання корупції у сфері донорства крові та її компонентів. *Запобігання корупції у приватному секторі: матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса* (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). Харків. Право. 2020. С. 32-36.

Гуторова Н.О., Пашков В.М. Проблеми правового регулювання донорства крові та її компонентів. *Медичне право*. 2019. № 1(23). С. 45-56.

Гуторова Н.О. Кримінальні правопорушення проти права людини на охорону здоров'я в проєкті кримінального кодексу України. *Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проєкті*

Кримінального кодексу України: матеріали наук.-практ. вебінару, 25 трав. 2021 р. Харків. Право, 2021. С. 41-44.

Гуторова Н.О., Житний О.О. Щодо відповідності кримінального законодавства України міжнародно-правовим зобов'язанням (на прикладі кримінальної відповідальності за фальсифікацію медичної продукції). *Матер. наук. конф. за результатами роботи фахівців НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України за фундаментальними темами у 2018 р.* (м. Харків, 26 берез. 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 30-34.

Гуторова Н.О., Руднева О. М. Порушення права на безоплатну медичну допомогу. *Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проекті Кримінального кодексу України: матеріали наук.-практ. вебінару, 25 трав. 2021 р.* Харків. Право. 2021. С. 45-48.

Gutorova N, Lapkin A, Yevtieieva D. Legal and social challenges of covid-19 vaccination before and after the 2022 russian invasion of Ukraine. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. VOLUME LXXV, ISSUE 7. P. 1699-1704 DOI: 10.36740/WLek202207117

Gutorova N, Rachynska V, Gnedik Y. Hiv criminalization's origins, enforcement, and social impacts. *Pol Merkur Lekarski*. 2023. № 51(6). P. 624-631. doi:10.36740/Merkur202306108

Gutorova N., Pashkov V., Soloviov O. Illegal internet pharmacies as a threat to public health in Europe. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. № 74(9 cz 1). P. 2169-2174. DOI: 10.36740/WLek202109125

Gutorova N., Soloviov O., Olejnik D. Improper Healthcare Marketing: German and Ukrainian Experience in Prevention. *Wiadomości Lekarskie*. 2019, nr 12. Gutorova N., Pashkov V. Corruption of Pharmaceutical Markets as a Threat to Public Health. *Public Health Forum*, 2019. Vol. V (XIII), Nr 1 (48), The Fifth International Congress of the Polish Association of Public Health, Abstracts. p. 71.

Gutorova N., Zhytnyi O., Kahanovska T. Medical Negligence Subject to Criminal Law. *Wiadomości Lekarskie*. TOM LXXII, 2019, Nr 11 cz. I, c. 2161-2166, DOI: 10.36740/WLek201911118

Gutorova N., Zhytnyi O., Soloviov O. Falsification of Medical Products: Criminal Law Mechanism Combating Threats to Public Health. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. Tom LXXII, nr 5 cz I. P. 856-861.

Nataliya Gutorova, Tetyana Michaylichenko, Ylia Zabuga. Legal Issues of Epidemic Safety Due to the Pandemic COVID-19 and the War in Ukraine. *The European dimension of modern legal science: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 181-189 DOI. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-252-4-9>

Nataliya Gutorova, Vitalii Pashkov, Oleksii Soloviov. Legal Means of Ensuring Competition in Pharmacy. *Wiadomości Lekarskie*. VOLUME LXXIII, ISSUE 12 PART 2. P. 2701-2708. DOI: 10.36740/WLek202012201

Nataliya Gutorova. Legal Instruments Against Illicit Medicine Markets in Ukraine. Kim, D. (Ed.). (2024). *Rebuilding Ukraine – The Case of the Health Sector*. Munich: Max Planck Institute for Innovation and Competition. DOI: <https://doi.org/10.17617/2.3564369>. P. 32-37

Криміналізація інфікування вірусом імунодефіциту людини в Україні: медична наука проти безпідставного кримінального переслідування людей, які живуть з ВІЛ: зб. аналіт. матеріалів: електрон. наук. вид. / [уклад.: Н. Гуторова, Є. Гнедик, А. Салашна]; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Благод. орг. «100 відсотків життя». Харків. Право. 2023. 220 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669986832>

Музыка А.А., Горох О.П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія. Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. 256 с.

Музыка А.А., Горох О.П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2012. 404 с.

Музыка А.А., Доброрез І.О., Горох О.П. Злочини проти здоров'я населення: кримінологічна характеристика, аналіз складів злочинів, призначення покарання. Навчальний посібник / За заг. ред. Гуторової Н.О. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпед-держвидав», 2013. 168 с. Українською мовою.

Пономаренко Ю.А. Вирішення питань кримінально-правової охорони довкілля у проєкті нового КК України. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану: матеріали наук.-практ. онлайн-конференції* (Харків, 8 груд. 2022 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана; МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. права Європ. Союзу, Рада молодих вчених. Харків: Право, 2022. С. 143-147.

Правове забезпечення протидії біозагрозам в умовах протиепідемічних заходів як складова національної безпеки: монографія: електрон. наук. вид. / за заг. ред. Н.О. Гуторової. Харків. Право, 2024. 270 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411510>

Злочини проти здоров'я населення, що порушують право на якісне забезпечення лікарськими засобами: монографія / [І.І. Мітро-

фанов, А.М. Притула, Є.Л. Стрельцов]; за заг. ред. Є.Л. Стрельцова. Одеса, Фенікс, 2015. 158 с.

Хавронюк М. Кримінально-правове забезпечення права споживачів на безпечність продукції: монографія. К.: Атіка, 2011. 324 с.

РОЗДІЛ 6. Кримінальні правопорушення проти економіки

Бурдін В.М. Окремі питання кримінальної відповідальності за відмивання доходів у чинному КК України та Проекті КК. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2024. № 78. С. 308-317.

Гуторова Н.О. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: відповідність кримінального законодавства України та практики його застосування *acquis communautaire*. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 42-57.

Навроцький В.О. Модель розділу «Посягання проти власності» проєктованого Кодексу публічних правопорушень. Поняття «розкрадання чужого майна»: минуле, сучасне та майбутнє. *IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 134-141.

Навроцький В.О. Про можливість врахування неодержаних доходів як наслідків злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. Науково-практична конференція 5-6 жовтня 2005 р. X.*: ТОВ «Кроссруд», 2006. С. 61-64.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: злочини проти власності / За ред. М.І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2017. 448 с.

Стрельцов Є.Д. Економічне кримінальне законодавство: змістовні вимоги. *Матеріали 2-го Харківського міжнародного юридичного форуму «Правові засади економічної безпеки»*. Харків: Право, 2018. С. 26-32.

Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Курс лекцій. Передмова Джесса Мегхема (Іллінойській ун-т, США). Одеса, Астропринт, 2000. 476 с.

Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: Теоретичний погляд: монографія. Передмова академіка В.В. Сташиса: монографія. Одеса: Астропринт, 2001. 184 с.

Стрельцов Є.Л. Злочинність проти власності: сучасний погляд. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність*

та майбутнє: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 22-23 жовт. 2020 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримінал. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консулт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. С. 44-50.

Стрельцов Є.А. Незаконні дії щодо комерційно цінної інформації з обмеженим доступом: кримінально-правові аспекти: монографія / Є.А. Стрельцов, О.С. Сотула О. К. Василяка; за заг. ред. Є.А. Стрельцова. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 212 с.

Хавронюк М.І. Злочини у сфері господарської діяльності: чи потрібен цей розділ у КК України? *Ефективна система розвитку кримінальної юстиції як фактор сталого розвитку економіки. Матеріали III панельної дискусії Другого Харківського міжнародного юридичного форуму*. Харків: Право, 2018. С. 125-133.

РОЗДІЛ 7. Кримінальні правопорушення проти суспільства

Андрушко П.П. Документи як предмет злочинів, склади яких передбачені статтями 357, 358 та 366 КК України. *Альманах кримінального права: Збірник статей*. Вип.1. К.: Правова єдність, 2008. С. 4-76.

Gutorova N. Rudneva O. Preventative Role of Criminal Law for Traffic Safety. *SHS Web of Conferences* 68, 01012 (2019). DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196801012>

Пономаренко Ю.А. Директива Європейського Парламенту і Ради № 2013/40/EU і національне кримінальне право України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 трав. 2023 р.* / [редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко та ін.]. Харків: Право, 2023. С. 35-41.

Пономаренко Ю.А. Правова оцінка посягань на критичну інфраструктуру за проектом нового КК України. *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція: матеріали IX (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 26-27 жовтня 2023 року) / упорядник І.Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 228-233.

Стрельцов Є.А. Об'єкти культурної спадщини в країнах Східної Європи: кримінально-правова охорона: монографія / Євген Львович Стрельцов, Аліна Миколаївна Соловйова, Тарас Богданович Герелюк; Нац. акад. управління. Київ: Нац. акад. управління, 2021. 263 с.

Mykola I. Khavroniuk, Ivan V. Krasnytskyi and Nataliya R. Lashchuk. Compliance of the Criminal Legislation of Ukraine with the UN Protocol on Firearms. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. Vol. 9. P. 1608-1621. URL: <https://mail.lifescienceglobal.com/pms/index.php/ijcs/article/view/7878>

РОЗДІЛ 8. Кримінальні правопорушення проти правосуддя

Бакумов О.С. Судова влада в системі відповідальності Української держави: конституційно-правовий аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2019. Вип. 42, т. 1. С. 46-50. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.42-1.11>

Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.

Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за постановленням суддею неправосудного судового рішення: міжнародні стандарти, законодавство України та інших держав Європи. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. №4. С. 83-95. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/676b7ad2-0a59-4f40-bc8e-80fca8e4d056>

РОЗДІЛ 9. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України

Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / [О. Калітенко, О. Леменов, Б. Малишев, А. Марчук, К. Сердюк, Р. Сіверс, М. Хавронюк, В. Чумак]; За заг. ред. М. Хавронюка. К.: Мишалов Д.В., 2021. 239 с.

Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності. Кримінально-правова характеристика: Навчальний посібник. К.: «Юрисконсульт», 2006. 342 с.

Андрушко П.П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України: монографія. К.: Атіка, 2012. 232 с.

Бакумов О.С. Загальні засади протидії корупції в країнах Вишеградської четвірки: досвід Чехії. *Вісник ХНУВС*. 2022. № 4 (99). С. 311-322. DOI: [10.32631/v.2022.4.27](https://doi.org/10.32631/v.2022.4.27)

Бурдін В.М. До питання про деякі особливості антикорупційної політики в Україні (на прикладах змін до КК України). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2019. № 69. С. 125-136.

Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. К: Москаленко О.М., 2019. 464 с.

Nataliya O Gutorova. White-Collar Crime: Ukrainian Experience of Searching for Optimal Model of Criminal Liability. *Socrates. RSU elektroniskais juridiskozinātnisko rakstu žurnāls*. 2018, Nr. 2 (11), p. 100-116. URL: https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/izdevumi/Socrates_11_2018.pdf

Навроцький В.О. Розвиток законодавства України про кримінальну відповідальність за корупційні посягання. *Право України*. 2015. № 12. С.37-47.

Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М.І. Хавронюка. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2017. 522 с.

Пономаренко Ю.А. Відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення за проектом нового КК України. *Корупція під час війни: виклики та відповіді: тези доп. та наук. повідомл. круглого столу, 31 жовт. 2023 р.* / Редкол.: С.П. Погребняк, Ю.А. Пономаренко, А.О. Вилцан. Харків: Право, 2023. С. 31-34.

Пономаренко Ю.А. Кримінальна відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди: порівняльний аналіз чинного і проекту нового КК України. *Кримінально-правова протидія корупції у військовій та повоєнній Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 24 листоп. 2023 р.* / редкол.: Ю.А. Пономаренко та ін.; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса; Громад. орг. «Всеукраїн. асоц. кримінал. права». Харків: Право, 2024. С. 83-90.

Хавронюк М. Загальні службові злочинні діяння: особливості їх визначення у кримінальних законах європейських держав. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 4. С. 124-128.

Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за хабарництво: європейський досвід. *Право України*. 2005. № 6. С. 117-120.

Хавронюк М. Особливості кримінальної відповідальності вищих посадових осіб, суддів та інших чиновників: конституційний досвід європейських держав з республіканською формою правління. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 2. С. 110-117.

Хавронюк М.І. Антикорупційні положення Кримінального кодексу повинні бездоганно враховувати міжнародні зобов'язання України. *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права*

і процесу: матеріали XI Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 02 грудня 2022 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила». 2022. 118 с. С. 49-52.

Хавронюк М.І. Антиолігархічні засоби: лагідні обмеження чи підкорення суворому закону? *Матеріали IV Яценківських читань / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. К., 2024. 172 с. С. 17-22.*

Хавронюк М.І. Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Науково-практичний коментар / М. І. Хавронюк, В.О. Гацелюк. К.: ВАІТЕ, 2014. 320 с.

Хавронюк М.І. Концепція визначення у проєкті нового Кримінального кодексу України аналогу розділу XVII Особливої частини чинного Кримінального кодексу України. *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 20-23 жовт. 2021 р. / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. Харків: Право, 2022. 234 с. С. 204-208.*

Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за злочин, передбачений статтею 364 КК України: стислий аналіз прокурорсько-судової практики. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 294 с. С. 65-69.*

Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення у проєкті нового Кримінального кодексу України. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 332 с. С. 107-113.*

Хавронюк М.І. Кримінально-правові заходи в контексті деолігархизації. *Актуальні проблеми кримінального права [Текст]: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.] / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 292 с. С. 131-134.*

Хавронюк М.І. Кримінально-правові норми, розраховані на застосування в умовах війни, чинні до початку відкритої російської агресії проти України: досягнення і прорахунки українського законодавства та правозастосовної практики. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 9-11 червня 2022 року) / упорядник І.Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьВДУВС, 2022. 272 с. С. 246-257.

Хавронюк М.І. Питання кримінальної відповідальності за зловживання службовими повноваженнями. *Кримінально-правова протидія корупції у військовій та повоєнній Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 24 листоп. 2023 р.* / редкол.: Ю.А. Пономаренко та ін.; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: Право, 2024. 234 с. С. 12-20.

Хавронюк М.І. Підстави кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність підлягають удосконаленню. *Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992-2022 роки» (18 листопада 2022 року). Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. К., 2023. 196 с. С. 8-12.*

Хавронюк М.І. Помилки у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. *Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану. Збірник тез I Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції* (Україна, м. Луцьк, 27 травня 2022 року), за заг. ред. Батюк О.В. Луцьк.: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 218 с. С. 193-200.

Хавронюк М.І. Судова статистика щодо відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення за 2022 рік (результати аналізу). *Пам'яті професора П.С. Матишевського: збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Питання кримінального права у правових позиціях судів України» (7 березня 2024 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. К., 2024. 73 с. С. 20-26.*

Хавронюк М.І. Щодо змісту понять «шкода» та «інша особа» в статті 364 Кримінального кодексу України. Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка. 2023. Вип. 4 (104). С. 120-138.

Хавронюк М. Поширення інформації про військову допомогу та дії військових України: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/poshyrennya-informatsiyi-pro-vijskovu-dopomogu-ta-diyi-vijskovyh-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>

РОЗДІЛ 10. Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби

Військові злочини: кримінально-правова, кримінологічна та криміналістична характеристики. Колективна монографія. За заг. редакцією В.М. Стратонова, Є.Л. Стрельцова. Херсон: Видавничий дім: «Гельветика», 2014. 340 с.

Хавронюк М.І. Ухилення від військової служби: складнощі правової кваліфікації. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [Текст]: матеріали наук.-теорет. конф.* (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський, А.А. Вознюк та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 410 с. С. 242-248.

Хавронюк М.І. Чи досяг своєї мети закон від 13 грудня 2022 року про посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців? *Військові кримінальні правопорушення та особливості їх розслідування: матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Киево-Могилянська академія»* (26 січня 2024 року). Київ: НаУКМА, 2024. 141 с. С. 83-89.

Хавронюк М.І. Щодо випадків нерівності перед законом і судом (на прикладі Закону України про посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців). *Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Киево-Могилянська академія»* (27 січня 2023 року). Київ: НаУКМА, 2023. 116 с. С.72-78.

Хавронюк М.І., Дячук С.І., Мельник М.І. Військові злочини: Комент. законодавства; Відп. ред. М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.

Хавронюк М. Образа військовослужбовця та погроза йому: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/obrazavijskovoslužhbovtstva-ta-pogrozu-jomu-kryminalna-vidpovidalnist/>

РОЗДІЛ 11. Злочини проти міжнародного правопорядку (М. Хавронюк)

Бакумов О.С. Спеціальний міжнародний трибунал із розслідування злочину агресії Росії проти України: правовий аналіз, міжнародна юрисдикція та виклики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3(102), ч. 1. С. 203-217.

Баулін Ю.В. Проект нового КК України й проблеми імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України: матеріали дискус. панелі IV Харків. міжнар. юрид. форуму / редкол.: В.Я.Гацій – гол. ред.), Ю.В. Баулін, М.В. Шепітько та ін.* Харків: Право, 2021. 184 с. С. 114-119.

Пономаренко Ю.А. Про деякі перспективи імплементації Римського Статуту МКС до національного кримінального законодавства України. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість убезпечення: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / [редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Ю. А. Пономаренко, С. О. Харитонов та ін.]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права, каф. кримін.-прав. політики; Гром. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», відокремл. підрозділ в Харківс. обл. Харків: Право, 2024. С. 40-45.

Пономаренко Ю.А. Рецепт кримінально-правових засобів Римського статуту міжнародного кримінального суду до кримінального законодавства України. *Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України: матеріали дискус. панелі IV Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 25 верес. 2020 р.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, Консульт. місія ЄС в Україні, Міжнар. асоц. кримін. права. Укр. нац. група, Всеукр. асоц. кримін. права. Харків: Право, 2021. С. 132-139.

Стрельцов Є.Л. Ратифікація Римського статуту міжнародного кримінального суду: можливість варіативних наслідків. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства: (Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 28 лютого 2020 р.)*. Том 1. Тернопіль Вектор, 2020. С. 26-30.

Стрельцов Є.Л. Ратифікація Римського статуту: складнощі, як відомо, в деталях. *IV Харківській міжнародний юридичний форум*.

Інтернет-конференція. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 25 вересня 2020 р. С. 120-124.

Стрельцова Є.Д., Стрельцов Є.А. Світовий правопорядок: міжнародна та національна регламентація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 515-524.

Хавронюк М. Злочини проти міжнародного правопорядку за проектом нового Кримінального кодексу України: проблеми визначення. *Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14-15 березня 2024 року, м. Київ*. Київ: Алерта, 2024. 344 с. С. 158-164.

Хавронюк М. Проблеми імплементації міжнародного гуманітарного права в перспективне кримінальне законодавство України. *Кримінологічні дослідження: збірник наук. праць* / [гол. ред. В. Поклад, канд. філос. наук]; Луган. навч.-наук. інст. імені Е.О. Дідоренка Донецьк. держ. універ. внутр. справ. Івано-Франківськ-Кропивницький: РВВ ДонДУВС, 2023. Вип. 13. С. 291-306. URL: https://maidan.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/kriminal_zbirnyk_2023_13_.pdf

Хавронюк М.І. Деякі результати аналізу кримінальної статистики (2022 воєнний рік). *Актуальні проблеми кримінального права [Текст]: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка* (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 473 с. С. 240-245.

Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. Науково-практичний вебінар (16 червня 2022 року). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hUg8MBlasYo&t=6495s>

Хавронюк М.І. Міжнародні договори в розумінні статті 438 Кримінального кодексу України. *Право України*. 2023. №05. URL: <https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/all/>

Хавронюк М.І. Щодо кримінальної відповідальності військово-полонених, яких утримує Україна. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р.* / упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко; Нац. юрид.ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. Харків: Право, 2022. 310 с. С. 172-176.

Додаток 2**Міжнародні договори,
враховані під час підготовки проєкту КК**

Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, від 14 травня 1954 року.

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, від 29 листопада 1985 року.

Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, від 10 вересня 1996 року.

Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою, від 5 серпня 1963 року.

Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, від 11 лютого 1971 року.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, від 5 березня 1970 року.

Договір про функціонування Європейського Союзу (Лісабонський договір), від 13 грудня 2007 року.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій, від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій, від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 року.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій, від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 року.

Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 26 травня 1999 року.

Європейська конвенція про видачу правопорушників, від 13 грудня 1957 року.

Європейська конвенція про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів, від 24 листопада 1983 року.

Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків, від 9 червня 2000 року.

Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року з поправками, внесеними до неї згідно з Протоколом 1972 року про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року.

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, від 12 серпня 1949 року.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, від 12 серпня 1949 року.

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, від 12 серпня 1949 року.

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, від 12 серпня 1949 року.

Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів, від 17 червня 1925 року.

Загальна декларація ООН про права людини, 1948 року.

Конвенція про порнографію, 1923 року.

Конвенція МОП про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, від 5 жовтня 2000 року.

Конвенція ООН з морського права, від 10 грудня 1982 року.

Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, від 25 липня 1951 року.

Конвенція ООН про права дитини, від 21 грудня 1995 року.

Конвенція ООН про права робітників-мігрантів, від 14 листопада 2008 року.

Конвенція ООН про психотропні речовини, 1971 року.

Конвенція ООН проти корупції, від 31 жовтня 2003 року.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 15 листопада 2000 року.

Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, від 16 липня 1976 року.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 15 листопада 2000 року.

Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, від 16 грудня 1970 року.

Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, від 23 вересня 1971 року.

Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, від 10 березня 1988 року.

Конвенція про відкрите море, від 29 квітня 1958 року.

Конвенція про дорожній рух, від 8 листопада 1968 року.

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних пошкоджень або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 року з поправкою до неї, від 21 грудня 2001 року.

Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище, від 18 травня 1977 року.

Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, від 10 квітня 1972 року.

Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, від 13 січня 1993 року.

Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, зокрема дипломатичних агентів, від 14 грудня 1973 року.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, від 4 листопада 1950 року.

Конвенція про касетні боєприпаси, від 30 травня 2008 року.

Конвенція про мінімальну кваліфікацію капітана та інших осіб командного складу торговельних суден № 53, від 24 жовтня 1936 року.

Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, від 26 листопада 1968 року.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, від 16 листопада 1972 року.

Конвенція про права дитини, від 20 листопада 1989 року.

Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, від 22 січня 1993 року та Протокол до неї, від 28 березня 1997 року.

Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 3 березня 1980 року.

Конвенція про ядерну безпеку, від 17 червня 1994 року

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, від 10 грудня 1984 року.

Конвенція проти маніпулювання спортивними змаганнями, від 18 вересня 2014 року.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, від 11 травня 2011 року.

Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, від 16 травня 2005 року.

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, від 25 жовтня 2007 року.

Конвенція Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права, від 4 листопада 1998 року.

Конвенція Ради Європи про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину, від 4 квітня 1997 року.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, від 16 травня 2005 року.

Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я, від 28 жовтня 2011 року.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, від 27 січня 1999 року.

Міжнародна конвенція з охорони підводних телеграфних кабелів, від 14 березня 1884 року.

Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, від 15 грудня 1997 року.

Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, від 09 грудня 1999 року.

Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, від 17 грудня 1979 року.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року.

Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, від 23 грудня 2010 року.

Оттавська конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення, від 18 вересня 1997 року.

Перший протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, від 14 травня 1954 року.

Протокол ООН проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 31 травня 2001 року.

Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, який доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, від 24 лютого 1988 року.

Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, від 24 лютого 1988 року.

Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, від 10 березня 1988 року.

Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни, від 28 листопада 2003 року.

Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї, від 10 жовтня 1980 року.

Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасок та інших пристроїв, від 10 жовтня 1980 року, з поправками, внесеними 3 травня 1996 року.

Протокол про засліплюючу лазерну зброю, від 13 жовтня 1995 року.

Протокол про осколки, які не визначаються, від 10 жовтня 1980 року.

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 15 листопада 2000 року.

Резолюція (77) 27 Комітету Міністрів Ради Європи про відшкодування потерпілим від злочину, від 29 вересня 1977 року.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила)» № 45/110, від 14 грудня 1990 року.

Римський Статут Міжнародного кримінального суду, від 17 липня 1998 року.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, від 1 січня 2000 року.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройному конфлікті, від 25 травня 2000 року.

Додаток 3**Директиви та інші акти ЄС,
враховані під час підготовки проекту КК**

Директива 2002/90, від 28 листопада 2002 р. щодо визначення сприяння незаконному в'їзду, транзиту чи поселенню на території ЄС.

Директива 2004/80, від 29 квітня 2004 р. про відшкодування шкоди жертвам злочинів.

Директива 2005/35, від 7 вересня 2005 р. про забруднення викидами з суден та запровадження штрафів за порушення.

Директива 2008/913, від 28 листопада 2008 р. про боротьбу з окремими формами та проявами расизму і ксенофобії кримінально-правовими засобами.

Директива 2008/99, від 19 листопада 2008 року про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права.

Директива 2009/123, від 21 жовтня 2009 р. про внесення поправок до Директиви 2005/35 щодо забруднення з суден та запровадження санкцій за порушення.

Директива 2009/52, від 18 червня 2009 р. про мінімальні стандарти щодо санкцій та заходів проти роботодавців громадян третіх країн, які незаконно перебувають в ЄС.

Директива 2011/36, від 5 квітня 2011 року про запобігання торгівлі людьми і боротьбу з нею та про захист її жертв, а також про заміну Рамкового рішення Ради 2002/629.

Директива 2011/92(93), від 13 грудня 2011 р. про боротьбу з сексуальними посяганнями і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією та про заміну Рамкового рішення Ради 2004/68.

Директива 2012/29, від 25 жовтня 2012 р. про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів і заміну Рамкового рішення Ради 2001/220.

Директива 2013/40, від 12 серпня 2013 року про напади на інформаційні системи та про заміну Рамкового рішення Ради 2005/222, а також іншими правовими інструментами, якщо такі інструменти конкретно визначають, що ця Директива застосовується до гармонізованих у них кримінальних злочинів.

Директива 2013/48, від 22 жовтня 2013 року про право на доступ до адвоката в кримінальному провадженні та в провадженні за європейським ордером на арешт, а також про право на отриман-

ня інформації третьої сторони про позбавлення волі та право на спілкування з третіми особами та консульськими органами під час позбавлення волі.

Директива 2014/28, від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавств держав-членів щодо надання на ринку вибухових речовин для цивільного застосування та нагляду за ними.

Директива 2014/41, від 3 квітня 2014 року щодо Європейського наказу про розслідування у кримінальних справах.

Директива 2014/42, від 3 квітня 2014 р. про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі.

Директива 2014/57, від 16 квітня 2014 р. про кримінальні санкції за зловживання на ринку.

Директива 2014/60, від 15 травня 2014 р. про повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена, та про внесення змін до Регламенту (ЄС) 1024/2012.

Директива 2014/62, від 15 травня 2014 р. про захист євро та інших валют від підробки згідно з кримінальним законодавством та заміну Рамкового рішення Ради 2000/383.

Директива 2016/1919, від 26 жовтня 2016 року про правову допомогу підозрюваним і обвинуваченим у кримінальному провадженні та особам, щодо яких подано запит у провадженні за європейським ордером на арешт.

Директива 2016/343, від 9 березня 2016 року про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім у судовому засіданні у кримінальному провадженні.

Директива 2016/800, від 11 травня 2016 про процесуальні гарантії дітям, які є підозрюваними чи обвинуваченими у кримінальному провадженні.

Директива 2017/1371, від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами.

Директива 2017/2103, від 15 листопада 2017 р. про внесення поправок до Рамкового рішення Ради 2004/757 з метою включення нових психоактивних речовин до визначення «наркотик» та скасування рішення Ради 2005/387.

Директива 2017/541, від 15 березня 2017 р. про боротьбу з тероризмом, яка замінює Рамкове рішення Ради 2002/475 та вносить поправки до Рішення Ради 2005/671.

Директива 2018/1673, від 23 жовтня 2018 р. про боротьбу з відмиванням грошей кримінально-правовими засобами.

Директива 2019/1153, від 20 червня 2019 року про правила, що сприяють використанню фінансової та іншої інформації з метою запобігання, виявлення, розслідування або судового переслідування певних кримінальних правопорушень, а також скасування Рішення Ради 2000/642.

Директива 2019/713, від 17 квітня 2019 р. про боротьбу з шахрайством і підrobкою безготівкових платіжних засобів та заміну Рамкового рішення Ради 2001/413.

Директива 2019/884, від 17 квітня 2019 року про внесення змін до Рамкового рішення Ради 2009/315 щодо обміну інформацією про громадян третіх країн і щодо Європейської інформаційної системи судимостей (ECRIS), а також про заміну Рішення Ради 2009/316.

Директива 2021/555, від 24 березня 2021 р. про контроль за придбанням та зберіганням зброї.

Директива 2024/1226, від 24 квітня 2024 року щодо визначення кримінальних правопорушень та покарань за порушення обмежувальних заходів Союзу і про внесення змін до Директиви 2018/167.

Конвенція, від 26 липня 1995 р. про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств.

Конвенція, від 26 травня 1997 р., складена на підставі статті К.3 (2) (с) Договору про Європейський Союз про боротьбу з корупцією за участю посадових осіб Європейських співтовариств або посадових осіб держав-членів Європейського Союзу.

Рамкове рішення 2001/500, від 26 червня 2001 року про відмивання грошей, виявлення, розшук, заморожування, арешт і конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом.

Рамкове рішення 2002/475, від 13 червня 2002 року про боротьбу з тероризмом.

Рамкове рішення 2002/946, від 28 листопада 2002 року про зміцнення системи кримінального правосуддя для запобігання сприянню незаконному в'їзду, транзиту та перебування.

Рамкове рішення 2003/568, від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією в приватному секторі.

Рамкове рішення 2004/68, від 22 грудня 2003 року про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією.

Рамкове рішення 2004/757, від 25 жовтня 2004 року про встановлення мінімальних положень стосовно складових елементів злочинів і санкцій у сфері незаконного обігу наркотичних речовин.

Рамкове рішення 2005/212, від 24 лютого 2005 р. про конфіскацію доходів, засобів і власності, одержаних злочинним шляхом.

Рамкове рішення 2005/667, від 12 липня 2005 р. про зміцнення кримінально-правової бази для забезпечення дотримання закону про боротьбу із забрудненням із суден.

Рамкове рішення 2008/841, від 24 жовтня 2008 року про боротьбу з організованою злочинністю.

Регламент 2018/1805, від 14 листопада 2018 р. про взаємне визнання постанов про заморожування та конфіскацію.

Регламент Ради (ЄС) 338/97, від 9 грудня 1996 року про захист видів дикої фауни та флори шляхом регулювання торгівлі ними.

Додаток 4**Науково-практичні заходи,
присвячені обговоренню положень Проекту КК**

17-19 жовтня 2019 року – міжнародна науково-практична конференція «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України». С. Березовий гай Харківської області.

17-18 вересня 2020 року – VI Львівський форум кримінальної юстиції.

25 вересня 2020 року – дискусійна панель «Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України» в межах IV Харківського міжнародного юридичного форуму.

20 жовтня 2020 року – презентація Загальної частини Проекту КК України в Національній асоціації адвокатів України.

21 жовтня 2020 року – вебінар «Проект Загальної частини нового КК України в контексті сучасної теорії кримінального права та міжнародних стандартів кримінального законодавства».

22-23 жовтня 2020 року – міжнародна наукова конференція «Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє».

18 листопада 2020 року – вебінар «Сучасна теорія і принципи кримінального права та способи їх відображення в Особливій частині Проекту нового КК України».

3 грудня 2020 року – вебінар «Оцінка Проекту нового КК України щодо його відповідності принципам кримінального права та міжнародним стандартам».

21 січня 2021 року – вебінар «Проект КК України у фокусі академічної думки».

20 березня 2021 року – вебінар «Порівняльний аналіз застосування чинного та Проекту нового КК України за кримінальні правопорушення проти прав людини».

7 квітня 2021 року – міжнародна науково-практична конференція «Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України».

11 травня 2021 року – вебінар «Моделі, алгоритми та інформаційні технології реалізації формули кваліфікації та призначення покарання відповідно до Проекту нового КК України».

24 травня 2021 року – круглий стіл «Інститут пробації в контексті реформування кримінального законодавства України» спільно з NORLAU.

25 травня 2021 року – вебінар «Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проекті Кримінального кодексу України».

16-17 вересня 2021 року – VII Львівський форум кримінальної юстиції (панельна дискусія).

21 вересня 2021 року – сателітний захід «Проект Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права» в межах V Харківського міжнародного юридичного форуму.

29-30 вересня 2021 року – III Щорічна міжнародна конференція з питань кримінальної юстиції.

11 жовтня 2021 року – презентація Проекту КК Генеральному прокурору, його заступникам та керівникам департаментів Офісу Генерального прокурора.

20-22 жовтня 2021 року – міжнародна наукова конференція «Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст».

15 листопада 2021 року – науково-практичний семінар «Реформування Служби безпеки України: перспективи та проблемні питання очима фахівців».

9-10 грудня 2021 року – панельна дискусія в межах V Медико-правового форуму.

17 лютого 2022 року – презентація основних положень Проекту нового Кримінального кодексу України на Харківському засіданні юридичного товариства.

5 травня 2022 року – Міжнародний круглий стіл «Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану України» (презентація окремих положень Книги 11 Проекту КК).

9-11 червня 2022 року – VIII Львівський форум кримінальної юстиції.

21-22 жовтня 2022 року – міжнародна науково-практична конференція «Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути?».

1 лютого 2023 року – фахова дискусія з адвокатами на тему «Проект нового Кримінального кодексу України: основні положення».

4-6 грудня 2023 року – Школа професійного розвитку для викладачів кримінального права «Нові ідеї в кримінальному праві».

5 грудня 2023 року – презентація Проекту КК представникам КМЄС, Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності та представникам Національної академії правових наук України.

---

7 грудня 2023 року – презентація положень Проекту КК щодо корупційних правопорушень детективам НАБУ, прокурорам САП та суддям ВАКС.

20 лютого 2024 року – обговорення тексту Проекту КК з представниками Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, Головного юридичного та Головного науково-експертного управлінь Верховної Ради України.

22 березня 2024 року – семінар-дискусія «Проект нового КК України» у Тренінговому центрі прокурорів України.

24 травня 2024 року – обговорення тексту Книги 11 Проекту КК з представниками КМЄС.

19 червня 2024 року – друге обговорення тексту Книги 11 Проекту КК з представниками КМЄС.

27 червня 2024 року – дискусія JustTalk «Філософія нового Кримінального кодексу України».

Розширений зміст Проекту КК станом на 1 серпня 2024 року¹

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

КНИГА ПЕРША.

ПРО КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

РОЗДІЛ 1.1. ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

- 1.1.1. Призначення Кримінального кодексу
- 1.1.2. Відносини, що регулюються Кримінальним кодексом
- 1.1.3. Презумпція знання та стабільність Кримінального кодексу

РОЗДІЛ 1.2. ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

- 1.2.1. Принцип законності
- 1.2.2. Принцип юридичної визначеності
- 1.2.3. Принцип рівності
- 1.2.4. Принцип пропорційності
- 1.2.5. Принцип індивідуальності
- 1.2.6. Принцип гуманізму
- 1.2.7. Принцип однократності застосування кримінально-правових засобів
- 1.2.8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань
- 1.2.9. Відповідність принципам Кримінального кодексу та його застосування

РОЗДІЛ 1.3. ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ В ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ

- 1.3.1. Пряма дія Кримінального кодексу в часі
- 1.3.2. Зворотна дія Кримінального кодексу в часі
- 1.3.3. Час вчинення діяння
- 1.3.4. Дія Кримінального кодексу щодо діяння, вчиненого на території України
- 1.3.5. Дія Кримінального кодексу щодо злочину, вчиненого за межами території України
- 1.3.6. Наявність дипломатичного або іншого імунітету

РОЗДІЛ 1.4. ГЛОСАРІЙ

- 1.4.1. Значення термінів Кримінального кодексу
- 1.4.2. Розрахункова одиниця

¹ У цьому змісті Проекту КК слово «Стаття» перед номерами статей не вживається.

- 1.4.3. Розміри шкоди здоров'ю
- 1.4.4. Розміри майнової шкоди
- 1.4.5. Обчислення строків, передбачених цим Кодексом

КНИГА ДРУГА.

ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

РОЗДІЛ 2.1. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО СКЛАД

- 2.1.1. Поняття кримінального правопорушення
- 2.1.2. Протиправність діяння
- 2.1.3. Склад кримінального правопорушення

РОЗДІЛ 2.2. ОБ'ЄКТ І ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

- 2.2.1. Об'єкт складу кримінального правопорушення
- 2.2.2. Потерпіла особа
- 2.2.3. Предмет
- 2.2.4. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення
- 2.2.5. Дія або бездіяльність
- 2.2.6. Наслідок дії або бездіяльності та причинний зв'язок
- 2.2.7. Спосіб кримінального правопорушення
- 2.2.8. Знряддя (засіб) кримінального правопорушення
- 2.2.9. Місце кримінального правопорушення
- 2.2.10. Час кримінального правопорушення
- 2.2.11. Обстановка кримінального правопорушення

РОЗДІЛ 2.3. СУБ'ЄКТ

- 2.3.1. Поняття та види суб'єктів складу кримінального правопорушення
- 2.3.2. Осудна особа
- 2.3.3. Неосудна особа
- 2.3.4. Обмежено осудна особа
- 2.3.5. Вчинення кримінального правопорушення в особливому психічному стані
- 2.3.6. Вчинення кримінального правопорушення в стані сп'яніння
- 2.3.7. Вік суб'єкта кримінального правопорушення

РОЗДІЛ 2.4. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

- 2.4.1. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення
- 2.4.2. Умисел пряий
- 2.4.3. Умисел непряий
- 2.4.4. Легковажність
- 2.4.5. Недбалість
- 2.4.6. Фактична помилка
- 2.4.7. Юридична помилка
- 2.4.8. Випадок (казус)
- 2.4.9. Мотив та мета

РОЗДІЛ 2.5. ШКОДА ТА ЇЇ ВИДИ.

Тяжкість кримінального правопорушення

2.5.1. Визначення тяжкості кримінального правопорушення

2.5.2. Істотна шкода

2.5.3. Суттєва шкода

2.5.4. Значна шкода

2.5.5. Тяжка шкода

2.5.6. Особливо тяжка шкода

2.5.7. Винятково тяжка шкода

2.5.8. Мізерна шкода

2.5.9. Ступені тяжкості злочину

2.5.10. Поняття та види ознак складу злочину, що змінюють ступінь його тяжкості

2.5.11. Правила встановлення ступеня тяжкості вчиненого злочину

2.5.12. Алгоритм встановлення ступеня тяжкості вчиненого злочину

РОЗДІЛ 2.6. НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН

2.6.1. Поняття і види незакінченого злочину

2.6.2. Готування до злочину

2.6.3. Замах на злочин

2.6.4. Добровільна відмова

2.6.5. Добровільна відмова у разі співучасті та провокації

РОЗДІЛ 2.7. СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

2.7.1. Поняття співучасті у кримінальному правопорушенні

2.7.2. Співучасники кримінального правопорушення

2.7.3. Співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом

2.7.4. Провокація кримінального правопорушення

2.7.5. Форми співучасті

2.7.6. Кримінальна відповідальність за злочин, вчинений у складі організованої злочинної групи

2.7.7. Експес співучасника

2.7.8. Необережне спільне спричинення наслідку

РОЗДІЛ 2.8. МНОЖИННІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

2.8.1. Поняття та види множинності кримінальних правопорушень

2.8.2. Сукупність кримінальних правопорушень

РОЗДІЛ 2.9. ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

2.9.1. Поняття та види обставин, що виключають протиправність діяння

2.9.2. Правомірний захист

2.9.3. Захист України від збройної агресії

2.9.4. Використання захисного засобу, що вражає автономно

- 2.9.5. Затримання особи, яка вчинила явно протиправне посягання
- 2.9.6. Крайня необхідність
- 2.9.7. Виправданий ризик
- 2.9.8. Спричинення шкоди за згодою людини
- 2.9.9. Спричинення шкоди під час занять спортом
- 2.9.10. Здійснення службових повноважень чи виконання професійних обов'язків
- 2.9.11. Бойовий імунітет
- 2.9.12. Виконання наказу або розпорядження
- 2.9.13. Колізія обов'язків
- 2.9.14. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи або терористичної групи
- 2.9.15. Помилка щодо обставини, яка виключає протиправність діяння

РОЗДІЛ 2.10. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ

- 2.10.1. Поняття кримінально-правової кваліфікації
- 2.10.2. Формула кваліфікації
- 2.10.3. Обґрунтування результатів кваліфікації
- 2.10.4. Кваліфікація сукупності кримінальних правопорушень
- 2.10.5. Кваліфікація кримінального правопорушення у разі конкуренції статей, які передбачають цілий склад кримінального правопорушення та його частину
- 2.10.6. Кваліфікація кримінального правопорушення у разі конкуренції статей, які передбачають спеціальний та загальний склади кримінального правопорушення
- 2.10.7. Кваліфікація незакінченого злочину
- 2.10.8. Кваліфікація добровільної відмови
- 2.10.9. Кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті
- 2.10.10. Зміна кваліфікації

КНИГА ТРЕТЯ.

ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

РОЗДІЛ 3.1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ

- 3.1.1. Поняття та мета кримінально-правового засобу
- 3.1.2. Види кримінально-правових засобів
- 3.1.3. Кримінальна відповідальність та інші кримінально-правові засоби

РОЗДІЛ 3.2. ПОКАРАННЯ

- 3.2.1. Поняття та мета покарання

- 3.2.2. Види покарань
- 3.2.3. Громадські роботи
- 3.2.4. Штраф
- 3.2.5. Обмеження свободи
- 3.2.6. Строкове ув'язнення
- 3.2.7. Довічне ув'язнення
- 3.2.8. Санкції

РОЗДІЛ 3.3. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

- 3.3.1. Загальні правила призначення покарання
- 3.3.2. Обставини, які пом'якшують покарання за злочин та проступок
- 3.3.3. Обставини, які обтяжують покарання за проступок
- 3.3.4. Призначення покарання за незакінчений злочин
- 3.3.5. Призначення покарання за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті
- 3.3.6. Призначення покарання за сукупністю злочинів
- 3.3.7. Призначення покарання за сукупністю проступків
- 3.3.8. Призначення покарання за сукупністю вироків за злочини
- 3.3.9. Призначення покарання за сукупністю вироків за проступки
- 3.3.10. Правила зарахування строку попереднього ув'язнення
- 3.3.11. Призначення покарання за угодою про примирення або про співпрацю

РОЗДІЛ 3.4. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ. ЗМІНА ПРИЗНАЧЕНОГО ПОКАРАННЯ

- 3.4.1. Види звільнення від покарання та зміни призначеного покарання
- 3.4.2. Непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення
- 3.4.3. Непризначення покарання у зв'язку із закінченням строку давності вчинення кримінального правопорушення
- 3.4.4. Непризначення покарання жертві злочину за участь у злочинній діяльності
- 3.4.5. Невиконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи під умовою
- 3.4.6. Невиконання призначеного строкового ув'язнення у зв'язку з участю особи в захисті України або в ліквідації надзвичайної ситуації
- 3.4.7. Невиконання призначеного покарання у зв'язку із закінченням строку давності його виконання
- 3.4.8. Відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з хворобою
- 3.4.9. Відстрочення виконання призначеного покарання у зв'язку з особливою обставиною

- 3.4.10. Зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою
- 3.4.11. Зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку з участю особи в захисті України або ліквідації надзвичайної ситуації
- 3.4.12. Зупинення виконання довічного ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою
- 3.4.13. Припинення виконання покарання або скорочення невідбутої його частини у зв'язку з амністією
- 3.4.14. Припинення виконання строкового ув'язнення або скорочення невідбутої частини покарання у зв'язку з помилюванням
- 3.4.15. Заміна довічного ув'язнення або припинення його виконання у зв'язку з помилюванням
- 3.4.16. Помилювання для обміну
- 3.4.17. Припинення виконання покарання або скорочення (зменшення) призначеного покарання на підставі положення Кримінального кодексу, що має зворотню дію в часі

РОЗДІЛ 3.5. ЗАСОБИ ПРОБАЦІЇ

- 3.5.1. Види засобів пробації
- 3.5.2. Особи, до яких застосовуються засоби пробації
- 3.5.3. Загальні правила застосування засобів пробації
- 3.5.4. Тривалість засобів пробації
- 3.5.5. Зміна засобів пробації

РОЗДІЛ 3.6. ЗАСОБИ БЕЗПЕКИ

- 3.6.1. Види засобів безпеки
- 3.6.2. Загальні правила застосування засобів безпеки
- 3.6.3. Обмежувальні засоби
- 3.6.4. Загальні правила застосування обмежувальних засобів
- 3.6.5. Примусова психіатрична допомога
- 3.6.6. Застосування примусової психіатричної допомоги
- 3.6.7. Оприлюднення інформації про засудження особи

РОЗДІЛ 3.7. РЕСТИТУЦІЯ ТА КОМПЕНСАЦІЯ

- 3.7.1. Реституція та компенсація

РОЗДІЛ 3.8. КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ТА ВИЛУЧЕННЯ РЕЧІ

- 3.8.1. Конфіскація майна
- 3.8.2. Конфіскація еквіваленту майна
- 3.8.3. Вилучення речі
- 3.8.4. Особливі випадки конфіскації майна і вилучення речі

РОЗДІЛ 3.9. СУДИМІСТЬ

- 3.9.1. Поняття судимості
- 3.9.2. Погашення судимості
- 3.9.3. Зняття судимості

РОЗДІЛ 3.10. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА МОЛОДИХ ОСІБ

- 3.10.1. Санкції за кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами
- 3.10.2. Застосування кримінально-правових засобів щодо неповнолітньої або молодшої особи
- 3.10.3. Покарання неповнолітньої або молодшої особи та його призначення
- 3.10.4. Невиконання строкового ув'язнення у зв'язку із його заміною на обмеження свободи під умовою
- 3.10.5. Зупинення виконання строкового ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи під умовою щодо неповнолітньої або молодшої особи
- 3.10.6. Скорочення невідбутої частини покарання неповнолітній та молодій особі у зв'язку з амністією
- 3.10.7. Застосування пенітенціарного арешту щодо неповнолітньої особи
- 3.10.8. Застосування засобів безпеки щодо неповнолітньої особи
- 3.10.9. Судимість за злочин, вчинений неповнолітньою особою

РОЗДІЛ 3.11. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

- 3.11.1. Юридичні особи, до яких застосовуються кримінально-правові засоби
- 3.11.2. Підстава застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів
- 3.11.3. Види кримінально-правових засобів, що застосовуються до юридичних осіб
- 3.11.4. Штраф, що накладається на юридичну особу
- 3.11.5. Обмеження підтримки юридичної особи за рахунок публічних фінансів
- 3.11.6. Обмеження здійснення юридичною особою певної діяльності
- 3.11.7. Конфіскація майна чи вилучення речі юридичної особи
- 3.11.8. Ліквідація юридичної особи
- 3.11.9. Загальні правила застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів
- 3.11.10. Застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів за вчинення уповноваженою особою двох або більше злочинів

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

КНИГА ЧЕТВЕРТА. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЛЮДИНИ

РОЗДІЛ 4.1. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

- 4.1.1. Ознаки, що знижують тяжкість злочину на три ступеня
- 4.1.2. Ознаки, що знижують тяжкість злочину на два ступеня
- 4.1.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 4.1.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 4.1.5. Вбивство
- 4.1.6. Спричинення смерті з необережності
- 4.1.7. Доведення до самогубства
- 4.1.8. Доведення з необережності до самогубства
- 4.1.9. Доведення до спроби самогубства
- 4.1.10. Доведення з необережності до спроби самогубства
- 4.1.11. Схилення до самогубства чи допомога у його здійсненні
- 4.1.12. Невдалі схиляння до самогубства чи допомога у його здійсненні
- 4.1.13. Спричинення загибелі плоду людини
- 4.1.14. Спричинення загибелі плоду людини з необережності

РОЗДІЛ 4.2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

- 4.2.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 4.2.2. Ознаки, що знижують тяжкість злочинів на три ступеня
- 4.2.3. Ознаки, що знижують тяжкість злочину на два ступеня
- 4.2.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 4.2.5. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 4.2.6. Спричинення тяжкої шкоди здоров'ю
- 4.2.7. Спричинення значної шкоди здоров'ю
- 4.2.8. Спричинення суттєвої шкоди здоров'ю
- 4.2.9. Спричинення тяжкої шкоди здоров'ю з необережності
- 4.2.10. Тяжке ушкодження плоду людини
- 4.2.11. Тяжке ушкодження плоду людини з необережності
- 4.2.12. Штучне переривання вагітності
- 4.2.13. Штучне переривання вагітності внаслідок примушування або обману
- 4.2.14. Статева стерилізація людини внаслідок примушування або обману

Підрозділ 2. Проступки

- 4.2.15. Насильство, яке завдало фізичного болю

4.2.16. Спричинення значної шкоди здоров'ю з необережності

РОЗДІЛ 4.3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МЕНТАЛЬНОЇ ТА ФІЗИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

4.3.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

4.3.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

4.3.3. Погроза спричиненням смерті чи тяжкої шкоди

4.3.4. Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини

4.3.5. Залишення в небезпеці

4.3.6. Пропагування самогубства

РОЗДІЛ 4.4. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ТА ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ

4.4.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

4.4.2. Ознаки, що знижують тяжкість злочину на два ступеня

4.4.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

4.4.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

4.4.5. Позбавлення людини свободи пересування

4.4.6. Торгівля людьми

4.4.7. Примушування

4.4.8. Примушування до співжиття у шлюбі чи без укладання шлюбу

РОЗДІЛ 4.5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СЕКСУАЛЬНОЇ СВОБОДИ ТА СЕКСУАЛЬНОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ЛЮДИНИ

4.5.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

4.5.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

4.5.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

4.5.4. Зґвалтування

4.5.5. Дія сексуального характеру без сексуального проникнення

4.5.6. Примушування до дії сексуального характеру з третьою особою

4.5.7. Схиляння дитини віком від 14 до 18 років до дії сексуального характеру з третьою особою

4.5.8. Розбещення дитини віком до 14 років

4.5.9. Примушування або спонукання жінки до видалення чи калічення її геніталій

Підрозділ 2. Проступки

4.5.10. Сексуальне домагання

РОЗДІЛ 4.6. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СІМ'Ї ТА ДІТЕЙ

4.6.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

4.6.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

- 4.6.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 4.6.4. Домашнє насильство
- 4.6.5. Зловживання опікунськими правами, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 4.6.6. Зловживання опікунськими правами, що спричинило значну майнову шкоду
- 4.6.7. Зловживання опікунськими правами, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 4.6.8. Неналежне виконання обов'язків щодо підопічної людини, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду
- 4.6.9. Злісне ухилення від сплати коштів на утримання члена сім'ї
- 4.6.10. Розголошення таємниці усиновлення
- 4.6.11. Незаконна посередницька діяльність щодо усиновлення дитини
- 4.6.12. Незаконне вивезення дитини віком до 16 років за межі України
- 4.6.13. Підміна малолітньої дитини
- 4.6.14. Невжиття належних заходів щодо чужої малолітньої дитини

Підрозділ 2. Проступки

- 4.6.15. Домашнє насильство, що не спричинило наслідків для потерпілої людини
- 4.6.16. Зловживання опікунськими правами, що спричинило підопічній людині істотну майнову шкоду
- 4.6.17. Втягнення дитини у вживання міцних алкогольних напоїв
- 4.6.18. Неналежне виконання обов'язку щодо підопічної людини, що з необережності спричинило значну майнову шкоду
- 4.6.19. Ухилення від утримання члена сім'ї

РОЗДІЛ 4.7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРИВАТНОСТІ

Підрозділ 1. Злочини

- 4.7.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 4.7.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 4.7.3. Дії щодо інформації про особисте чи сімейне життя
- 4.7.4. Порушення недоторканності житла або іншого володіння
- 4.7.5. Порушення таємниці кореспонденції
- 4.7.6. Розголошення інформації про стан здоров'я та лікарської таємниці

Підрозділ 2. Проступки

- 4.7.7. Знищення чи приховування конфіденційної інформації щодо людини
- 4.7.8. Незаконне використання чужого цифрового образу
- 4.7.9. Незаконне обмеження інформаційних прав людини
- 4.7.10. Порушення вимог щодо презумпції невинуватості

РОЗДІЛ 4.8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СВОБОДИ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ ЛЮДИНИ

4.8.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

4.8.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

4.8.3. Захоплення, утримання або осквернення релігійної споруди чи святині

4.8.4. Зруйнування чи пошкодження релігійної святині

Підрозділ 2. Проступки

4.8.5. Порушення права на свободу віросповідання

4.8.6. Незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду

РОЗДІЛ 4.9. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ соціально-економічних прав людини*Підрозділ 1. Злочини*

4.9.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

4.9.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

4.9.3. Порушення права на житло

4.9.4. Порушення трудових прав викривача

4.9.5. Невиплата заробітної плати

4.9.6. Невиплата установленної законом чи договором виплати

4.9.7. Обмеження права на отримання загальної середньої освіти

4.9.8. Порушення права на користування об'єктом права власності народу

Підрозділ 2. Проступки

4.9.9. Порушення права на соціальне забезпечення

4.9.10. Перешкоджання участі у страйку

4.9.11. Порушення права на користування об'єктом державної чи комунальної власності

РОЗДІЛ 4.10. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ТА РЕФЕРЕНДУМНОГО ПРАВА

4.10.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

4.10.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

4.10.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

4.10.4. Перешкоджання здійсненню виборчих прав або референдумного права

4.10.5. Незаконний вплив на члена виборчої комісії, комісії з референдуму

4.10.6. Подання до Державного реєстру виборців неправдивих відомостей або втручання в його роботу

4.10.7. Незаконне фінансування політичної партії або передвиборчої агітації чи агітації референдуму

- 4.10.8. Прийняття пропозиції або одержання хабара суб'єктом виборчого процесу чи процесу референдуму
- 4.10.9. Пропозиція або надання хабара суб'єкту виборчого процесу чи процесу референдуму
- 4.10.10. Дії з виборчими бюлетенями чи бюлетенями для голосування на референдумі
- 4.10.11. Фальшування виборчої документації, документації референдуму
- 4.10.12. Знищення, пошкодження чи приховування виборчих бюлетенів, бюлетенів для голосування на референдумі або заволодіння ними
- 4.10.13. Знищення, пошкодження або приховування печатки виборчої комісії чи комісії з референдуму, виборчої скриньки, виборчої документації чи документації референдуму або заволодіння ними
- 4.10.14. Знищення, пошкодження або приховування виборчої документації чи документації референдуму після проведення виборів чи референдуму

Підрозділ 2. Проступки

- 4.10.15. Перешкоджання участі у виборчому процесі чи процесі референдуму
- 4.10.16. Саботаж роботи виборчої комісії чи комісії з референдуму
- 4.10.17. Голосування більше одного разу під час виборів чи референдуму
- 4.10.18. Незаконна участь у голосуванні на виборах або референдумі
- 4.10.19. Незаконне підписання протоколу членом виборчої комісії, комісії з референдуму
- 4.10.20. Розголошення таємниці голосування
- 4.10.21. Подання недостовірних відомостей у звіті політичної партії
- 4.10.22. Передвиборча агітація, поєднана з непрямым підкупом виборців

РОЗДІЛ 4.11. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ РІВНОПРАВНОСТІ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ

- 4.11.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 4.11.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 4.11.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 4.11.4. Розпалювання ворожнечі чи ненависті
- 4.11.5. Дискримінація
- 4.11.6. Перешкоджання мирному зібранню
- 4.11.7. Порушення права на об'єднання

4.11.8. Утворення забороненої політичної партії, громадського об'єднання або керування ними

4.11.9. Обмеження свободи пересування чи прав громадянства

4.11.10. Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста

Підрозділ 2. Проступки

4.11.11. Створення організаційної структури політичної партії в державному органі або керування нею

4.11.12. Обмеження місця перебування

КНИГА П'ЯТА. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПУБЛІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

РОЗДІЛ 5.1. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ

5.1.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

5.1.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

5.1.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

5.1.4. Примушування до надання згоди на вилучення анатомічних матеріалів людини

5.1.5. Пропозиція або надання хабара за просування медичної продукції

5.1.6. Одержання, прохання або вимагання хабара за просування медичної продукції

5.1.7. Діяльність у сфері охорони здоров'я без належного дозволу

5.1.8. Підроблення медичної продукції та поводження з нею

5.1.9. Порушення санітарно-протиепідемічних норм та правил, що створило небезпеку спричинення шкоди

5.1.10. Порушення санітарно-протиепідемічних норм та правил, що з необережності спричинило тяжку шкоду

5.1.11. Незаконне поводження з небезпечною для життя людини продукцією

5.1.12. Порушення правил поводження з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій, що створило небезпеку спричинення шкоди

5.1.13. Порушення правил поводження з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій, що з необережності спричинило тяжку шкоду

5.1.14. Клонування людини або незаконні біомедичні дослідження щодо людини чи ембріона людини

Підрозділ 2. Проступки

- 5.1.15. Порушення порядку здійснення діяльності щодо анатомічних матеріалів
- 5.1.16. Порушення права на безоплатну медичну допомогу
- 5.1.17. Незаконне поводження з продукцією, небезпечною для здоров'я людини чи довкілля
- 5.1.18. Порушення санітарно-протиепідемічних норм та правил, що з необережності спричинило значну шкоду
- 5.1.19. Порушення правил поводження з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій, що з необережності спричинило значну шкоду

РОЗДІЛ 5.2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ОБІГУ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН

- 5.2.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 5.2.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 5.2.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 5.2.4. Незаконний обіг наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогу з метою збуту
- 5.2.5. Незаконний обіг наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогу без мети збуту
- 5.2.6. Незаконний обіг рослини або гриба, що містять наркотичні засоби чи психотропні речовини, з метою збуту
- 5.2.7. Незаконний обіг рослини або гриба, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину у значних розмірах, без мети збуту
- 5.2.8. Заволодіння наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом, рослиною чи грибом, що містить наркотичний засіб або психотропну речовину, прекурсором або обладнанням, призначеними для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналога
- 5.2.9. Збут наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналога чи рослини або гриба, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину
- 5.2.10. Незаконне введення психоактивної речовини чи допінгу в організм іншої особи
- 5.2.11. Незаконний обіг прекурсора, обладнання, технології або специфікації, призначених для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналога
- 5.2.12. Надання або утримування приміщення для незаконного виробництва чи виготовлення психоактивних речовин
- 5.2.13. Надання або утримування місця для немедичного вживання психоактивних речовин
- 5.2.14. Популяризація немедичного вживання психоактивних речовин чи допінгу

5.2.15. Порушення правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів

Підрозділ 2. Проступки

5.2.16. Незаконний обіг наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогу в невеликих розмірах без мети збуту

5.2.17. Незаконний обіг рослини або гриба, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину у невеликих розмірах, без мети збуту

5.2.18. Незаконний обіг рослин, що містять прекурсор

РОЗДІЛ 5.3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОВКІЛЛЯ

5.3.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

5.3.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

5.3.3. Порушення правил убезпечення довкілля, що спричинило тяжку шкоду

5.3.4. Порушення правил убезпечення довкілля, що з необережності спричинило тяжку шкоду

5.3.5. Порушення правил убезпечення довкілля, що створило небезпеку спричинення шкоди

5.3.6. Забруднення довкілля, що спричинило тяжку шкоду

5.3.7. Забруднення довкілля, що з необережності спричинило тяжку шкоду

5.3.8. Забруднення довкілля, що створило небезпеку спричинення шкоди

5.3.9. Поводження з відходами або вторинною сировиною, що спричинило тяжку шкоду

5.3.10. Поводження з відходами або вторинною сировиною, що з необережності спричинило тяжку шкоду

5.3.11. Поводження з відходами або вторинною сировиною, що створило небезпеку спричинення шкоди

5.3.12. Невжиття заходів щодо очищення довкілля, що спричинило тяжку шкоду

5.3.13. Невжиття заходів щодо очищення довкілля, що з необережності спричинило тяжку шкоду

5.3.14. Невжиття заходів щодо очищення довкілля, що створило небезпеку спричинення шкоди

Підрозділ 2. Проступки

5.3.15. Поводження з інформацією про стан довкілля

5.3.16. Порушення правил скидання та поховання у морських водах небезпечних матеріалів, речовин або відходів

5.3.17. Перевищення допустимого рівня шуму

КНИГА ШОСТА. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЕКОНОМІКИ

РОЗДІЛ 6.1. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

6.1.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі.

Підрозділ 1. Злочини

6.1.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

6.1.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

6.1.4. Викрадення чужої рухомої речі, що спричинило суттєву майнову шкоду

6.1.5. Викрадення чужої рухомої речі, що спричинило значну майнову шкоду

6.1.6. Викрадення чужої рухомої речі, що спричинило тяжку майнову шкоду

6.1.7. Незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно, що спричинило суттєву майнову шкоду

6.1.8. Незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно, що спричинило значну майнову шкоду

6.1.9. Незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно, що спричинило тяжку майнову шкоду

6.1.10. Незаконне використання чужого майна чи енергії або отримання послуги, що спричинило суттєву майнову шкоду

6.1.11. Незаконне використання чужого майна чи енергії або отримання послуги, що спричинило значну майнову шкоду

6.1.12. Незаконне використання чужого майна чи енергії або отримання послуги, що спричинило тяжку майнову шкоду

6.1.13. Знищення чи пошкодження чужого майна, що спричинило суттєву майнову шкоду

6.1.14. Знищення чи пошкодження чужого майна, що спричинило значну майнову шкоду

6.1.15. Знищення чи пошкодження чужого майна, що спричинило тяжку майнову шкоду

6.1.16. Необережне знищення чи пошкодження чужого майна, що спричинило тяжку шкоду

Підрозділ 2. Проступки

6.1.17. Дрібне викрадення

6.1.18. Незаконне заволодіння знахідкою

6.1.19. Незаконне використання чужого майна чи енергії або отримання послуги, що спричинило істотну майнову шкоду

РОЗДІЛ 6.2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Підрозділ 1. Злочини

6.2.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

6.2.2. Порухення майнового права інтелектуальної власності, що спричинило суттєву майнову шкоду

6.2.3. Порухення майнового права інтелектуальної власності, що спричинило значну майнову шкоду

6.2.4. Порухення майнового права інтелектуальної власності, що спричинило тяжку майнову шкоду

Підрозділ 2. Проступки

6.2.5. Порухення майнового права інтелектуальної власності, що спричинило істотну майнову шкоду

6.2.6. Порухення майнового права інтелектуальної власності, що не спричинило майнової шкоди

6.2.7. Порухення особистого немайнового права інтелектуальної власності

РОЗДІЛ 6.3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ФІНАНСІВ

6.3.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

6.3.2. Ознаки, що знижують тяжкість злочину на два ступеня

6.3.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

6.3.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

6.3.5. Підроблення грошей

6.3.6. Поводження з підробленими грошима

6.3.7. Підроблення цінного паперу

6.3.8. Поводження з підробленим цінним папером

6.3.9. Викрадення платіжного засобу чи інструменту або його підроблення

6.3.10. Поводження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом

6.3.11. Виготовлення засобу, призначеного для підроблення грошей, цінного паперу, платіжного засобу або інструменту чи поводження з ним

6.3.12. Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спричинило суттєву майнову шкоду

6.3.13. Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спричинило значну майнову шкоду

6.3.14. Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спричинило тяжку майнову шкоду

6.3.15. Непогашення податкового боргу, що спричинило суттєву майнову шкоду

6.3.16. Непогашення податкового боргу, що спричинило значну майнову шкоду

- 6.3.17. Непогашення податкового боргу, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.3.18. Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загально-обов'язкове державне соціальне страхування, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.3.19. Кредитне шахрайство, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 6.3.20. Кредитне шахрайство, що спричинило значну майнову шкоду
- 6.3.21. Кредитне шахрайство, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.3.22. Використання інсайдерської інформації
- 6.3.23. Розголошення інсайдерської інформації, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 6.3.24. Розголошення інсайдерської інформації, що спричинило значну майнову шкоду
- 6.3.25. Розголошення інсайдерської інформації, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.3.26. Маніпулювання на ринку капіталу та організованому товарному ринку
- 6.3.27. Приховування інформації про діяльність емітента, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 6.3.28. Приховування інформації про діяльність емітента, що спричинило значну майнову шкоду
- 6.3.29. Приховування інформації про діяльність емітента, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.3.30. Зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу
- 6.3.31. Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом
- 6.3.32. Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, вчинена з необережності

Підрозділ 2. Проступки

- 6.3.33. Поводження з підробленими марками акцизного податку
- 6.3.34. Розголошення інсайдерської інформації
- 6.3.35. Неналежне інформування про операції, які підлягають фінансовому моніторингу
- 6.3.36. Розголошення таємниці фінансового моніторингу

РОЗДІЛ 6.4. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 6.4.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 6.4.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

- 6.4.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 6.4.4. Контрабанда
- 6.4.5. Здійснення господарської діяльності без ліцензії
- 6.4.6. Фіктивне господарювання
- 6.4.7. Встановлення контролю над суб'єктом господарювання (рейдерство)
- 6.4.8. Доведення до неплатоспроможності, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 6.4.9. Доведення до неплатоспроможності, що спричинило значну майнову шкоду
- 6.4.10. Доведення до неплатоспроможності, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.4.11. Дії у разі неплатоспроможності, що спричинили суттєву майнову шкоду
- 6.4.12. Дії у разі неплатоспроможності, що спричинили значну майнову шкоду
- 6.4.13. Дії у разі неплатоспроможності, що спричинили тяжку майнову шкоду
- 6.4.14. Антиконтурентні узгоджені дії, що спричинили суттєву майнову шкоду
- 6.4.15. Антиконтурентні узгоджені дії, що спричинили значну майнову шкоду
- 6.4.16. Антиконтурентні узгоджені дії, що спричинили тяжку майнову шкоду
- 6.4.17. Порушення права на підприємницьку діяльність

Підрозділ 2. Проступки

- 6.4.18. Незаконне поводження з комерційною чи банківською таємницею
- 6.4.19. Приховування неплатоспроможності
- 6.4.20. Фіктивне банкрутство
- 6.4.21. Порушення правил бухгалтерського обліку

РОЗДІЛ 6.5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

- 6.5.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 6.5.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 6.5.3. Незаконне заволодіння природним ресурсом, який перебуває в природному стані, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 6.5.4. Незаконне заволодіння природним ресурсом, який перебуває в природному стані, що спричинило значну майнову шкоду
- 6.5.5. Незаконне заволодіння природним ресурсом, який перебуває в природному стані, що спричинило тяжку майнову шкоду

- 6.5.6. Знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 6.5.7. Знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу, що спричинило значну майнову шкоду
- 6.5.8. Знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.5.9. Необережне знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу
- 6.5.10. Порушення правил використання природного ресурсу, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 6.5.11. Порушення правил використання природного ресурсу, що спричинило значну майнову шкоду
- 6.5.12. Порушення правил використання природного ресурсу, що спричинило тяжку майнову шкоду
- 6.5.13. Необережне порушення правил використання природного ресурсу
- 6.5.14. Збут або вивезення з України незаконно здобутого природного ресурсу

Підрозділ 2. Проступки

- 6.5.15. Набуття або збут завідомо незаконно добутого природного ресурсу
- 6.5.16. Незаконне заволодіння природним ресурсом, що спричинило істотну майнову шкоду
- 6.5.17. Порушення правил полювання чи риболовлі
- 6.5.18. Знищення або пошкодження природного ресурсу, що спричинило істотну майнову шкоду
- 6.5.19. Виснаження природного ресурсу, що спричинило істотну майнову шкоду
- 6.5.20. Незаконні дії на континентальному шельфі України

КНИГА СЬОМА. КРИМІНАЛЬНІ

ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СУСПІЛЬСТВА

РОЗДІЛ 7.1. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВІД ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 7.1.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі
- 7.1.2. Ознака, що знижує тяжкість злочину на три ступеня
- 7.1.3. Ознака, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 7.1.4. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 7.1.5. Створення організованої злочинної групи, керування нею, участь у ній або сприяння її діяльності
- 7.1.6. Участь у злочинному зібранні
- 7.1.7. Злочинний вплив
- 7.1.8. Звернення для застосування злочинного впливу

7.1.9. Створення незаконного збройного формування, участь у ньому або сприяння його діяльності

7.1.10. Потурання організованій злочинній діяльності

РОЗДІЛ 7.2. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВІД ТЕРОРИЗМУ

7.2.1. Ознаки, що знижують тяжкість злочину на три ступеня

7.2.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

7.2.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

7.2.4. Терористичний акт

7.2.5. Погроза терористичним актом

7.2.6. Публічні заклики до тероризму або його виправдовування

7.2.7. Створення терористичної групи, участь у ній або сприяння її діяльності

7.2.8. Фінансування та інша підтримка тероризму

7.2.9. Підготовка до терористичної діяльності

7.2.10. Потурання тероризму

РОЗДІЛ 7.3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

7.3.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

7.3.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

7.3.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

7.3.4. Незаконний обіг зброї чи боєприпасів

7.3.5. Незаконний обіг складових частин і компонентів зброї

7.3.6. Незаконний обіг радіоактивних матеріалів чи небезпечних предметів

7.3.7. Порушення правил обігу радіоактивних матеріалів чи небезпечних предметів, що з необережності спричинило тяжку шкоду

7.3.8. Посягання на об'єкт критичної інфраструктури

7.3.9. Неправдиве повідомлення про небезпеку для життя людей

7.3.10. Недотримання вимог щодо убезпечення від діяльності, яка становить підвищену небезпеку

Підрозділ 2. Проступки

7.3.11. Незаконний обіг предметів, що перебували у зоні посиленого радіаційного контролю

7.3.12. Порушення правил поведінки на об'єкті критичної інфраструктури

7.3.13. Незаконний обіг боєприпасів до вогнепальної стрілецької зброї у незначній кількості, гладкоствольної мисливської зброї

7.3.14. Незаконний обіг травматичних засобів, холодної або металічної зброї

7.3.15. Поширення завідомо неправдивої суспільно необхідної інформації

РОЗДІЛ 7.4. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ*Підрозділ 1. Злочини*

- 7.4.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 7.4.2. Створення небезпеки для польоту або плавання
- 7.4.3. Небезпечні дії у повітряному просторі
- 7.4.4. Небезпечні дії на борту судна
- 7.4.5. Ненадання допомоги людям, що зазнали лиха в морі, або постраждалим від корабельної аварії
- 7.4.6. Пошкодження підводного трубопроводу або кабелю

Підрозділ 2. Проступки

- 7.4.7. Порушення правил польотів
- 7.4.8. Неповідомлення капітаном відомостей про судно в разі зіткнення з іншим судном
- 7.4.9. Небезпечне водіння
- 7.4.10. Порушення правил руху через залізничний переїзд
- 7.4.11. Управління рухом транспорту або керування транспортним засобом особою, яка перебуває у стані сп'яніння
- 7.4.12. Допуск до керування транспортним засобом особи, яка не має права ним керувати
- 7.4.13. Блокування руху транспорту
- 7.4.14. Приховування дорожньо-транспортної події

РОЗДІЛ 7.5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ*Підрозділ 1. Злочини*

- 7.5.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 7.5.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 7.5.3. Агресивна поведінка
- 7.5.4. Застосування зброї під час участі у масовому заході
- 7.5.5. Пропаганда тоталітаризму
- 7.5.6. Публічні заклики до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочинів або їх виправдовування

Підрозділ 2. Проступки

- 7.5.7. Бешкет
- 7.5.8. Участь у бійці між трьома або більше особами
- 7.5.9. Булінг
- 7.5.10. Неповідомлення про випадки булінгу
- 7.5.11. Поводження з символікою тоталітарних режимів
- 7.5.12. Публічні заклики до вчинення нетяжких злочинів чи їх виправдовування

РОЗДІЛ 7.6. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

7.6.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 7.6.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 7.6.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 7.6.4. Дії, пов'язані з дитячою проституцією
- 7.6.5. Залучення дитини до виготовлення дитячої порнографії
- 7.6.6. Дії, пов'язані з предметом дитячої порнографії
- 7.6.7. Поширення предмета дитячої порнографії
- 7.6.8. Наруга над померлою людиною
- 7.6.9. Вандалізм
- 7.6.10. Незаконне поводження з культурною цінністю (культурним об'єктом) або документом Національного архівного фонду
- 7.6.11. Незаконне заволодіння археологічним предметом
- 7.6.12. Жорстоке поводження з твариною

Підрозділ 2. Проступки

- 7.6.13. Незаконне заволодіння ритуальним предметом, що знаходиться на могилі, місці поховання або місці пам'яті
- 7.6.14. Втрата унікального документа Національного архівного фонду з необережності
- 7.6.15. Ввезення культурних цінностей без посвідчення
- 7.6.16. Незаконні роботи на об'єкті археологічної спадщини
- 7.6.17. Незаконне заволодіння скарбом чи археологічним предметом
- 7.6.18. Пропаганда жорстокого поводження з тваринами

РОЗДІЛ 7.7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

7.7.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 7.7.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 7.7.3. Незаконний доступ до інформаційної системи
- 7.7.4. Незаконне перехоплення комп'ютерних даних
- 7.7.5. Незаконне поводження з комп'ютерними даними
- 7.7.6. Незаконні діяння зі шкідливим програмним чи технічним засобом або шкідливими даними (даними доступу)

РОЗДІЛ 7.8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОСТОВІРНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО МІСТИТЬСЯ НА РЕЧОВИХ НОСІЯХ

7.8.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 7.8.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

- 7.8.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 7.8.4. Підроблення офіційного документа, його видання, збут чи використання
- 7.8.5. Незаконне заволодіння офіційним документом
- 7.8.6. Знищення, пошкодження чи приховання офіційного документа
- 7.8.7. Використання чужого важливого особистого документа
- 7.8.8. Порушення вимог щодо маркування зброї чи вибухової речовини
- 7.8.9. Незаконне виготовлення немаркованої зброї чи вибухової речовини або її переміщення через митний кордон України

Підрозділ 2. Проступки

- 7.8.10. Знищення, підроблення або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу

РОЗДІЛ 7.9. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ПРИВАТНІЙ ТА СПОРТИВНІЙ СФЕРАХ

- 7.9.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

- 7.9.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 7.9.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 7.9.4. Надання функціонеру чи працівнику приватної сфери хабара у значному розмірі
- 7.9.5. Одержання функціонером чи працівником приватної сфери хабара у значному розмірі
- 7.9.6. Підкуп з метою впливу на результати офіційного спортивного змагання
- 7.9.7. Одержання хабара за вплив на результати офіційного спортивного змагання або маніпулювання офіційним спортивним змаганням

Підрозділ 2. Проступки

- 7.9.8. Надання функціонеру чи працівнику приватної сфери хабара в розмірі, що не є значним
- 7.9.9. Одержання хабара функціонером чи працівником приватної сфери в розмірі, що не є значним
- 7.9.10. Змова з метою впливу на результати офіційного спортивного змагання

КНИГА ВОСЬМА. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

РОЗДІЛ 8.1. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ ПРАВОСУДДЯ

- 8.1.1. Значення термінів, вжитих у Розділах 8.1–8.3 цього Кодексу
- 8.1.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 8.1.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

- 8.1.4. Ухвалення свавільного судового рішення
- 8.1.5. Незаконний вплив на суддю
- 8.1.6. Втручання в Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему

РОЗДІЛ 8.2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СПРИЯННЯ ПРАВОСУДДЮ

Підрозділ 1. Злочини

- 8.2.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 8.2.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 8.2.3. Потурання вчиненню злочину
- 8.2.4. Приховування злочину
- 8.2.5. Перешкоджання встановленню факту та обставин вчинення кримінального правопорушення
- 8.2.6. Незаконний початок досудового розслідування
- 8.2.7. Безпідставне притягнення до кримінальної відповідальності
- 8.2.8. Порушення права на захист
- 8.2.9. Розголошення службовою особою відомостей оперативного-розшукової діяльності, досудового розслідування або про заходи безпеки
- 8.2.10. Розголошення відомостей про заходи безпеки
- 8.2.11. Неубезпечення особи, взятої під захист
- 8.2.12. Незаконний вплив на прокурора, слідчого, детектива, дізнавача, захисника, представника особи, судового експерта
- 8.2.13. Підкуп учасника кримінального провадження або учасника судового процесу
- 8.2.14. Прийняття пропозиції або одержання хабара учасником кримінального провадження або учасником судового процесу
- 8.2.15. Відмова свідка давати показання
- 8.2.16. Неправдиві показання
- 8.2.17. Незаконні діяння щодо доказів
- 8.2.18. Ненадання висновку або надання неправдивого висновку судовим експертом
- 8.2.19. Неправдивий переклад

Підрозділ 2. Проступки

- 8.2.20. Потурання вчиненню проступку
- 8.2.21. Саботаж початку досудового розслідування
- 8.2.22. Розголошення слідчої таємниці
- 8.2.23. Відмова судового експерта чи перекладача від виконання обов'язків
- 8.2.24. Ненадання висновку або надання неправдивого висновку спеціалістом
- 8.2.25. Перешкоджання виконанню обов'язків присяжного
- 8.2.26. Злісне нез'явлення до суду

8.2.27. Злісне ухилення від явки на виклик

РОЗДІЛ 8.3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Підрозділ 1. Злочини

8.3.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

8.3.2. Невиконання або перешкоджання виконанню судового рішення

8.3.3. Незаконні діяння щодо майна, на яке накладено арешт, та майна, яке описане, підлягає конфіскації чи вилученню

8.3.4. Ухилення від відбування покарання у виді строкового ув'язнення

8.3.5. Втеча затриманого або втеча з-під варти чи з місця ув'язнення

8.3.6. Невиконання рішення Європейського суду з прав людини або Міжнародного кримінального суду

Підрозділ 2. Проступки

8.3.7. Ухилення від відбування засобу пробації

8.3.8. Порушення вимог обмежувального засобу

КНИГА ДЕВ'ЯТА. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДЕРЖАВИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ 9.1. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

9.1.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

9.1.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

9.1.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

9.1.4. Діяння, спрямовані на зміну чи повалення конституційного ладу України або на захоплення державної влади в Україні

9.1.5. Зрада Україні

9.1.6. Колабораційна діяльність

9.1.7. Окупаційна діяльність

9.1.8. Шпигунство

9.1.9. Диверсія

9.1.10. Невиконання санкцій або перешкоджання їх виконанню

9.1.11. Публічні заклики до вчинення злочину проти національної безпеки України

9.1.12. Виправдовування збройної агресії проти України

РОЗДІЛ 9.2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ РЕЖИМУ ТАЄМНИЦІ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО НАЛЕЖИТЬ ДЕРЖАВІ

Підрозділ 1. Злочини

9.2.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

9.2.2. Незаконне розголошення державної чи розвідувальної таємниці або службової інформації

9.2.3. Несанкціоноване поширення інформації про направлення чи переміщення товарів військового призначення

9.2.4. Несанкціоноване поширення інформації про переміщення або розміщення військових формувань України

9.2.5. Необережне розголошення державної таємниці

9.2.6. Необережна втрата носія інформації, що містить державну таємницю

Підрозділ 2. Проступки

9.2.7. Незаконні знищення або зміна відомостей, що становлять державну, розвідувальну таємницю чи службову інформацію у сфері оборони країни

РОЗДІЛ 9.3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ ТА МІГРАЦІЙНОГО РЕЖИМУ

Підрозділ 1. Злочини

9.3.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

9.3.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

9.3.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

9.3.4. Незаконне перетинання державного кордону України особою, якій заборонено перебувати на території України

9.3.5. Переміщення особи через державний кордон України

9.3.6. Сприяння незаконному перетинанню державного кордону України, проїзду через територію України чи держави-члена Європейського Союзу або проживанню в ній

9.3.7. Забезпечення нелегальної зайнятості двох чи більше працівників

Підрозділ 2. Проступки

9.3.8. Незаконне перетинання державного кордону України

9.3.9. Самовільна зміна демаркації державного кордону України

9.3.10. Забезпечення нелегальної зайнятості працівника

РОЗДІЛ 9.4. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ публічної служби

Підрозділ 1. Злочини

9.4.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

9.4.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

9.4.3. Катування

9.4.4. Спричинення публічною службовою особою тяжкої майнової шкоди з необережності

Підрозділ 2. Проступки

9.4.5. Спричинення публічною службовою особою значної майнової шкоди з необережності

9.4.6. Неособисте голосування народного депутата України

РОЗДІЛ 9.5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ

9.5.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

9.5.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

9.5.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

9.5.4. Зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, що спричинило суттєву майнову шкоду

9.5.5. Зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, що спричинило значну майнову шкоду

9.5.6. Зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, що спричинило тяжку майнову шкоду

9.5.7. Набуття товару, роботи, послуги чи їх оплата без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням, що спричинило суттєву майнову шкоду

9.5.8. Набуття товару, роботи, послуги чи їх оплата без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням, що спричинило значну майнову шкоду

9.5.9. Набуття товару, роботи, послуги чи їх оплата без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням, що спричинило тяжку майнову шкоду

9.5.10. Використання бюджетних коштів не за їх цільовим призначенням, що спричинило суттєву майнову шкоду

9.5.11. Використання бюджетних коштів не за їх цільовим призначенням, що спричинило значну майнову шкоду

9.5.12. Використання бюджетних коштів не за їх цільовим призначенням, що спричинило тяжку майнову шкоду

9.5.13. Підкуп публічної службової особи або працівника публічної сфери

9.5.14. Прийняття пропозиції хабара, його одержання від іншої особи, прохання чи вимагання його надати

9.5.15. Підкуп особи за здійснення нею впливу

9.5.16. Торгівля впливом

9.5.17. Незаконне збагачення

Підрозділ 2. Проступки

9.5.18. Зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, що спричинило істотну майнову шкоду

9.5.19. Набуття товару, роботи, послуги чи їх оплата без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням, що спричинило істотну майнову шкоду

9.5.20. Використання бюджетних коштів не за їх цільовим призначенням, що спричинило істотну майнову шкоду

9.5.21. Незаконне розпорядження державним чи комунальним майном

РОЗДІЛ 9.6. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ декларування

9.6.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

9.6.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

9.6.3. Неподання декларації суб'єктом декларування

9.6.4. Недостовірне декларування у великому розмірі

Підрозділ 2. Проступки

9.6.5. Недостовірне декларування у невеликому розмірі

РОЗДІЛ 9.7. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

9.7.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі

Підрозділ 1. Злочини

9.7.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

9.7.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

9.7.4. Осквернення державного символу України

9.7.5. Осквернення державного символу іноземної держави

9.7.6. Опір

9.7.7. Насильство у зв'язку зі здійсненням особою службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням юридичного обов'язку чи використанням суб'єктивного права

9.7.8. Перешкоджання діяльності особи, яка здійснює службові повноваження чи виконує професійні обов'язки

9.7.9. Використання привласнених владних повноважень працівника органу правопорядку, прокурора чи судді

Підрозділ 2. Проступки

9.7.10. Незаконне підняття Державного Прапора України на морському чи річковому судні

9.7.11. Злісна непокора владі

9.7.12. Захоплення публічної будівлі, споруди чи приміщення, їх утримування або блокування доступу до них

9.7.13. Використання привласнених владних повноважень публічної службової особи

9.7.14. Самоуправство

9.7.15. Незаконні набуття, використання або збут спеціального технічного засобу негласного отримання інформації

9.7.16. Збут забороненого предмета особі, яку тримають у слідчому ізоляторі чи установі виконання покарань

РОЗДІЛ 9.8. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО, МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКІВ, ПРОХОДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СЛУЖБИ ЧИ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Підрозділ 1. Злочини

9.8.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

9.8.2. Ухилення від базової військової служби або військової служби за призовом осіб офіцерського складу

9.8.3. Ухилення від військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період

9.8.4. Ухилення від військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період

9.8.5. Ухилення від проходження служби цивільного захисту

Підрозділ 2. Проступки

9.8.6. Ухилення від проходження альтернативної служби

9.8.7. Ухилення від проходження навчальних або спеціальних зборів

9.8.8. Невиконання службовою особою обов'язків під час мобілізації

9.8.9. Ухилення громадянина від виконання обов'язків під час мобілізації

КНИГА ДЕСЯТА. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

РОЗДІЛ 10.1. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПІДЛЕГЛОСТІ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ЧЕСТІ

10.1.1. Значення термінів, вжитих у розділах 10.1–10.6 цього Кодексу

Підрозділ 1. Злочини

10.1.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

10.1.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

10.1.4. Публічна непокора

10.1.5. Невиконання наказу, що з необережності спричинило смерть людини

10.1.6. Невиконання наказу, що з необережності спричинило тяжку шкоду

10.1.7. Опір командиру (начальнику) чи особі, яка підтримує військовий правопорядок

- 10.1.8. Примушування командира (начальника) чи особи, яка підтримує військовий правопорядок
- 10.1.9. Насильство щодо командира (начальника)
- 10.1.10. Погроза спричиненням смерті або тяжкої шкоди здоров'ю командира (начальнику)
- 10.1.11. Насильство за відсутності відносин підлеглості
- 10.1.12. Осквернення Бойового Прапора військової частини або його втрата

Підрозділ 2. Проступки

- 10.1.13. Невиконання наказу
- 10.1.14. Невиконання наказу, що з необережності спричинило значну шкоду
- 10.1.15. Погроза командира (начальнику)
- 10.1.16. Перебування у стані сп'яніння під час виконання обов'язків військової служби
- 10.1.17. Потурання з боку військової публічної службової особи приведенню підлеглим себе у стан сп'яніння

РОЗДІЛ 10.2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ проходження військової служби

Підрозділ 1. Злочини

- 10.2.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 10.2.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 10.2.3. Самовільне залишення місця служби або ухилення від виконання обов'язків військової служби
- 10.2.4. Залишення військового корабля, що гине

Підрозділ 2. Проступки

- 10.2.5. Самовільне залишення місця служби або ухилення від виконання обов'язків військової служби тривалістю до семи днів

РОЗДІЛ 10.3. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ КОРИСТУВАННЯ ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ БОЮ

Підрозділ 1. Злочини

- 10.3.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 10.3.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 10.3.3. Самовільне використання засобів ведення бою
- 10.3.4. Знищення або пошкодження засобів ведення бою, що спричинило суттєву майнову шкоду
- 10.3.5. Знищення або пошкодження засобів ведення бою, що спричинило значну майнову шкоду
- 10.3.6. Знищення або пошкодження засобів ведення бою, що спричинило тяжку майнову шкоду

10.3.7. Втрата, знищення чи пошкодження засобів ведення бою, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду

10.3.8. Порушення правил поведження із засобами ведення бою, що з необережності спричинило смерть людини

10.3.9. Порушення правил поведження із засобами ведення бою, що з необережності спричинило тяжку шкоду

Підрозділ 2. Проступки

10.3.10. Знищення або пошкодження засобів ведення бою, що спричинило істотну майнову шкоду

10.3.11. Втрата, знищення чи пошкодження засобів ведення бою, що з необережності спричинило значну майнову шкоду

10.3.12. Порушення правил поведження із засобами ведення бою, що з необережності спричинило значну шкоду

РОЗДІЛ 10.4. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Підрозділ 1. Злочини

10.4.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня

10.4.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь

10.4.3. Порушення правил несення спеціальної служби, що з необережності спричинило смерть людини

10.4.4. Порушення правил несення спеціальної служби, що з необережності спричинило тяжку шкоду

10.4.5. Порушення правил несення внутрішньої служби, що з необережності спричинило смерть людини

10.4.6. Порушення правил несення внутрішньої служби, що з необережності спричинило тяжку шкоду

10.4.7. Порушення правил несення військової служби з охорони об'єктів чи громадського порядку, що з необережності спричинило смерть людини

10.4.8. Порушення правил несення військової служби з охорони об'єктів чи громадського порядку, що з необережності спричинило тяжку шкоду

Підрозділ 2. Проступки

10.4.9. Порушення правил несення спеціальної служби, що з необережності спричинило значну шкоду

10.4.10. Порушення правил несення внутрішньої служби, що з необережності спричинило значну шкоду

10.4.11. Порушення правил несення військової служби з охорони об'єктів чи громадського порядку, що з необережності спричинило значну шкоду

РОЗДІЛ 10.5. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ВІЙСЬКОВОЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ*Підрозділ 1. Злочини*

- 10.5.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 10.5.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 10.5.3. Насильство щодо підлеглого
- 10.5.4. Потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим злочину або неповідомлення про його вчинення
- 10.5.5. Спричинення військовою публічною службовою особою тяжкої майнової шкоди з необережності

Підрозділ 2. Проступки

- 10.5.6. Використання військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою
- 10.5.7. Потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим кримінального проступку або неповідомлення про його вчинення
- 10.5.8. Спричинення військовою публічною службовою особою значної майнової шкоди з необережності

РОЗДІЛ 10.6. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

- 10.6.1. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 10.6.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 10.6.3. Задача ворогові засобів ведення бою
- 10.6.4. Підлив волі до перемоги
- 10.6.5. Добровільна задача в полон
- 10.6.6. Сепаратні переговори з ворогом

**КНИГА ОДИНАДЦЯТА.
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО
ПРАВОПОРЯДКУ****РОЗДІЛ 11.1. ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ**

- 11.1.1. Злочин геноциду
- 11.1.2. Публічні заклики до злочину геноциду або його виправдовування чи заперечення

РОЗДІЛ 11.2. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

- 11.2.1. Злочин проти людяності у формі вбивства
- 11.2.2. Злочин проти людяності в інших формах, крім вбивства

РОЗДІЛ 11.3. ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ

- 11.3.1. Злочин агресії
- 11.3.2. Пропаганда акту агресії

РОЗДІЛ 11.4. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

- 11.4.1. Грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, пов'язані з вбивством
- 11.4.2. Грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах, не пов'язані з вбивством
- 11.4.3. Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах, не пов'язані з вбивством
- 11.4.4. Грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року в разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, не пов'язані з вбивством
- 11.4.5. Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру, не пов'язані з вбивством
- 11.4.6. Невжиття командиром заходів щодо підпорядкованих йому військових сил
- 11.4.7. Невжиття начальником заходів щодо підлеглих

РОЗДІЛ 11.5. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

- 11.5.1. Значення термінів, вжитих у цьому Розділі
- 11.5.2. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня
- 11.5.3. Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь
- 11.5.4. Застосування зброї масового знищення
- 11.5.5. Поводження зі зброєю масового знищення
- 11.5.6. Екоцид
- 11.5.7. Забезпечення найманства та використання найманця
- 11.5.8. Участь найманця у конфлікті
- 11.5.9. Насильницьке зникнення
- 11.5.10. Незаконне вилучення дитини
- 11.5.11. Піратство

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

**Баудін
Юрій Васильович**

Голова Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**Хавронюк
Микола Іванович**

Заступник голови Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія»

**Андрушко
Петро Петрович**

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**Бакумов
Олександр Сергійович**

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, професор, народний депутат України, голова підкомітету з питань кримінального законодавства та протидії злочинності Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності

Бурдін
Володимир Миколайович

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології, декан юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Горох
Олексій Петрович

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

Гуторова
Наталія Олександрівна

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Марчук
Наталія Олегівна

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, суддя Касаційного кримінального суду Верховного Суду

**Навроцький
Вячеслав Олександрович**

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри теорії права та прав людини Українського католицького університету

**Пономаренко
Юрій Анатолійович**

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**Стрельцов
Євген Львович**

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права, доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія»

**Вишневська
Інна Анатоліївна**

Науковий співробітник науково-дослідної лабораторії Львівського державного університету внутрішніх справ, експерт Консультативної Місії Європейського Союзу в Україні з розробки Кримінального кодексу України

Обговорення напрямів реформування
законодавства про публічні правопорушення
(м. Яремче, 2019)

Підготовка Концепції реформування кримінальної юстиції
(м. Львів, 2019)

Перша зустріч Робочої групи для роботи над
Загальною частиною проекту КК
(м. Київ, 2019)

Зустріч Робочої групи для обговорення
положень Книги 3 проекту КК
(м. Київ, 2020 рік)

Презентація тексту проекту КК Комітету з питань правоохоронної діяльності, представникам Головного науково-експертного та Головного юридичного управліннь Верховної Ради України (м. Київ, 2024 рік)

Обговорення зауважень міжнародних та національних експертів до проекту КК (м. Київ, 2023 рік)

Підписано до друку 12.09.2024. Формат 60x90 1/16
Папір офсетний. Друк цифровий.
Обл.-вид. арк. 15,40. Тираж 300 прим. Зам. 327.

Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
01042, м. Київ, вул. Саперне поле, 26, к. 27.
Свідоцтво про внесення до Державного
реєстру суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 2570 від 27.07.2006 р.

